

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КНЕЙСЛЕР ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 368.029(477)

**НОВІТНЯ ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ РИНКУ
ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант
Крисоватий Андрій Ігорович,
доктор економічних наук, професор

Тернопіль–2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ.....	15
1.1. Методологічні основи наукового пізнання перестраховальних відносин...	15
1.2. Економічна природа перестраховання: специфічні ознаки та проблеми ідентифікації у системі страхових відносин.....	37
1.3. Теоретико-прагматичні підходи до з'ясування сутності перестраховання.....	65
1.4. Структурування та системне впорядкування перестраховальних відносин.....	77
Висновки до розділу 1.....	99
Розділ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ.....	102
2.1. Формування теорії перестраховального ринку: вихідні методологічні домінанти.....	102
2.2. Теоретична концептуалізація ринку перестраховання.....	129
2.3. Державне регулювання і саморегулювання перестраховального ринку: методологічне обґрунтування та оптимальне поєднання.....	148
2.4. Еволюційна трансформація ринку перестраховання України: інституціональний підхід.....	169
Висновки до розділу 2.....	188
Розділ 3. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ.....	191
3.1. Структурні диспропорції та методологічно-інформаційні проблеми ринку перестраховання України.....	191
3.2. Проблемні тенденції формування українського ринку професійного перестраховання.....	217

3.3. Інститут страхового посередництва у контексті впливу на функціонування вітчизняного ринку перестраховання.....	238
Висновки до розділу 3.....	255
Розділ 4. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТА КОНКУРЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ІНСТИТУЦІЙ НА РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ.....	258
4.1. Науково-методичні підходи до ідентифікації структури перестраховального ринку.....	258
4.2. Прагматика оцінювання конкурентного середовища українського ринку перестраховання.....	283
4.3. Моделювання векторів стратегічної конкурентної поведінки учасників перестраховального ринку.....	299
Висновки до розділу 4.....	315
Розділ 5. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ	317
5.1. Антикризова політика перестраховального ринку України та шляхи її реалізації в сучасних умовах.....	317
5.2. Модернізація державного регулювання у контексті формування українського ринку перестраховання.....	330
5.3. Сучасні пріоритети вітчизняного ринку перестраховання в умовах посилення інтеграційних процесів у світі.....	351
Висновки до розділу 5.....	386
ВИСНОВКИ.....	389
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	396
ДОДАТКИ.....	432

ВСТУП

Актуальність теми. За роки незалежності в страховому секторі України відбулися зміни, особливо відчутні у сфері організації перестраховальних відносин. Однією з важливих проблем, що постали нині перед українською страховою спільнотою, є необхідність перегляду стратегічних підходів до взаємодії учасників перестраховування, адже саме ці відносини забезпечують гарантії надання страхового захисту, сприяючи соціально-економічній стабільності у суспільстві, ефективному розвитку підприємництва, безпеці життєдіяльності та підвищенню якості життя громадян. Крім того, фахівці дискутують про перспективи інтеграції страхового ринку в світовий соціально-економічний простір та напрями розвитку перестраховальних відносин в епоху глобалізації. Поряд із цим в умовах сьогодення маємо справу не лише з такими когерентними явищами, як конкуренція, інтеграція та глобалізація у страховій сфері, а взагалі – з модифікацією страхового сектору національної економіки під впливом інституціональних перетворень і створенням передумов формування й подальшого розвитку його інфраструктури, зародженням та виокремленням у ньому сутнісно нового економічного явища – ринку перестраховування.

Становлення та формування ринку перестраховування в Україні супроводжується низкою теоретико-методологічних, організаційно-правових, інформаційних і кадрових проблем трансформаційного періоду. Сучасна практика функціонування перестраховального ринку засвідчує наявність проблем, що перешкоджають ефективному розвитку професійного перестраховування, інституту перестрахових брокерів та міжнародного перестраховального бізнесу. Разом з цим, актуалізуються проблеми на ринку в умовах впливу кризових явищ національної економіки, внаслідок посилення інтеграційних процесів у світі. Відтак, у реаліях українського сьогодення необхідними стають напрацювання сучасних підходів до вивчення й усвідомлення теоретико-організаційних підвалин та практичних проблем функціонування вітчизняного ринку перестраховування, розроблення новітньої парадигми його формування.

На нинішньому етапі розвитку економічних знань проблемам перестраховання приділяється дедалі більша увага. Це пояснюється зростанням ролі перестраховання в умовах ринкової трансформації економіки України, яка супроводжується підвищенням ступеня ризику в усіх сферах життєдіяльності людства та ризиковості функціонування страхового ринку в умовах невизначеності, низького рівня його фінансової ємності й капіталізації. Зокрема, дослідженню економічної природи перестраховання та специфічних ознак його ідентифікації у системі страхових відносин, проблемам структурування і систематизації перестраховувальних відносин присвятили наукові доробки В. Базилевич, П. Вержбицька, Ю. Журавльов, М. Каминкіна, Д. Маруженко, М. Мних, Є. Солнцева, Я. Шумелда, С. Осадець; проблеми фінансової безпеки, державного регулювання ринку страхування і перестраховання, розвитку вітчизняної страхової системи стали об'єктом наукових досліджень А. Артамонова, В. Баранової, О. Барановського, О. Гаманкової, Г. Грішина, С. Дедікова, Т. Татаріної, В. Фурмана, О. Філонюка, Т. Яворської; формування наукового підґрунтя для модернізації оподаткування в контексті оптимального збалансування інтересів усіх його суб'єктів закладено у працях В. Андрущенка, О. Кириленко, А. Крисоватого, А. Соколовської, В. Федосова, С. Юрія; проблематика договірних відносин на ринку перестраховання висвітлена у дослідженнях К. Бубнової, А. Івлевої, Л. Клоченко, Н. Ковалевської, В. Пузаненко, К. Пфайффера, Л. Супрун; тенденції українського професійного ринку перестраховання розглянуті у працях В. Веретнова, А. Волошиної, В. Комадовської, Н. Ткаченко; перспективи розвитку страхового посередництва на перестраховальному ринку окреслили О. Залетов, А. Лайков, В. Резнікова; проблеми інтеграції ринку перестраховання України у світовий простір та напрями його розвитку в умовах глобалізації досліджують О. Козьменко, Л. Нечипорук, І. Постнікова, К. Турбіна та інші вчені.

Однак, визнаючи цінність наукових досягнень учених та їх вагомий внесок у розвиток страхової науки, констатуємо, що для вітчизняної наукової думки характерними є певна фрагментарність у концептуальних підходах до розуміння сутності та місця ринку перестраховання в суспільстві, неоднозначні погляди щодо

його існування як нового явища у страховій системі національної економіки. Проблематиці ринку перестраховування науковці не приділяють достатньої уваги, а відтак науково-прагматичні основи його формування є малодослідженими, позбавленими системності й ґрунтовності. Відсутність фундаментальних розробок у сфері перестраховування призводить до поглиблення науково-методологічних і методичних проблем, що безпосередньо відображаються у практичній діяльності перестраховиків та негативно впливають на сучасний стан вітчизняного ринку перестраховування.

З огляду на це актуальним і першочерговим завданням подальшого розвитку вчення про перестраховування є формування новітнього парадигмального підходу до теоретичного осмислення економічної природи ринку перестраховування, розроблення наукової концепції його ефективного функціонування й розвитку в сучасних ринкових умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові дослідження за темою дисертації є складовою науково-дослідних тем: “Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України” (державний реєстраційний номер 0105U000861), “Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України в умовах глобальних структурних зрушень” (державний реєстраційний номер 0112U000077) кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету, “Інституалізація ринку страхових послуг” (державний реєстраційний номер 0111U006280) кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету, “Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку” (державний реєстраційний номер 0112U007882) кафедри податків та фіскальної політики, у межах яких автором обґрунтовано теоретико-методологічні домінанти дослідження перестраховування, узагальнено вихідні методологічні підходи до формування теорії ринку перестраховування, висвітлено концептуальні засади теорії і практики перестраховального ринку, з'ясовано прагматичні проблеми функціонування та запропоновано перспективи розвитку вітчизняного ринку перестраховування.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – обґрунтувати теоретико-методологічні доміанти дослідження ринку перестраховання як важливої форми організації економічних відносин у страховій системі України, визначити й проаналізувати основні тенденції його функціонування в сучасних реаліях та окреслити перспективи розвитку перестраховального ринку в контексті побудови новітньої парадигми його формування.

Досягнення означеної мети зумовило необхідність постановки та виконання комплексу завдань:

- обґрунтувати методологічні засади наукового пізнання перестраховальних відносин у контексті еволюції економічного розвитку й наукової думки;
- з'ясувати економічну природу перестраховання як специфічної сфери страхової системи;
- узагальнити й поглибити теоретико-прагматичні підходи до визначення сутності перестраховання та обґрунтувати його функціональне призначення;
- системно впорядкувати і згрупувати перестраховальні відносини за основними критеріями класифікації перестраховання;
- дослідити теоретико-методологічні доміанти формування ринку перестраховання та простежити еволюцію його становлення в умовах інституціонального розвитку;
- поглибити концептуальні засади теорії ринку перестраховання, здійснити його структурно-функціональний та організаційно-інституціональний аналіз;
- обґрунтувати особливості державного регулювання і саморегулювання перестраховального ринку з метою забезпечення їх оптимального поєднання в сучасних умовах;
- проаналізувати сучасні реалії і виявити проблемні тенденції функціонування українського перестраховального ринку, визначити перспективи розвитку професійного перестраховання та інституту посередництва на ньому;
- розробити науково-методичні підходи до ідентифікації структури ринку перестраховання з певним сегментуванням ринкових позицій перестраховиків та формуванням стратегічних груп;

- здійснити аналіз конкурентного середовища вітчизняного ринку перестраховання та змодельовати стратегію конкурентної поведінки його учасників;
- окреслити перспективи формування дієвого та розвинутого ринку перестраховання в Україні.

Об'єктом дослідження є ринок перестраховання як важливий сегмент страхового сектору національної економіки.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, інституційно-організаційні та прикладні аспекти формування ринку перестраховання України в сучасних умовах.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу дослідження формують концептуальні положення страхової теорії, вихідні постулати економічної науки, теоретичні висновки і прикладні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених із проблем, пов'язаних з формуванням перестраховального ринку. Методологія і методика дослідження базуються на системному і діалектичному підходах до наукового пізнання перестраховальних процесів та загальнотеоретичного осмислення становлення і функціонування ринку перестраховання як важливого сегмента страхового сектору економіки. Для досягнення поставленої мети і розв'язання сформульованих у дисертації завдань застосовувалися загальнонаукові і специфічні методи, зокрема, при обґрунтуванні категоріально-понятійного апарату – методи наукової абстракції і узагальнення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, спостереження і порівняння; для розкриття проблем ідентифікації перестраховання у системі страхових відносин та формування ринку перестраховання – діалектичний метод пізнання, а також методи інституціональної та еволюційної теорій. У процесі дослідження прагматичних засад функціонування перестраховального ринку, вивчення закономірностей і суперечностей його розвитку було використано емпіричні методи, а саме: спостереження, порівняння, емпіричного опису, економіко-статистичні методи збору та обробки інформації (групування, статистичного порівняння, вибіркового досліджень). З метою ідентифікації структури перестраховального ринку та дослідження ринкової позиції його учасників, вивчення конкурентного середовища

та моделювання векторів стратегічної конкурентної поведінки на ринку було застосовано методи структурного і кореляційно-регресійного аналізу, формалізації та економічного моделювання.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань страхування і перестраховування та регулювання діяльності на ринку перестраховування, звітні дані Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, страхових і перестрахових компаній, матеріали Ліги страхових організацій України, інформаційно-аналітичних видань, наукові розробки і звіти науково-дослідних центрів, результати досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливої наукової проблеми розроблення новітньої парадигми формування ринку перестраховування України та опрацювання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його функціонування в сучасних умовах. До найбільш значущих наукових результатів, отриманих особисто автором, що містять наукову новизну, належать такі:

вперше:

- обґрунтовано методологічні домінанти дослідження явищ і процесів у сфері перестраховування, які базуються на філософському пізнанні перестраховувальних відносин та поглибленні наукового інструментарію економічної теорії й страхової науки в контексті вивчення закономірностей і суперечностей функціонування ринку перестраховування в умовах інституціонально-еволюційного розвитку. Це дало змогу сформулювати теоретико-методологічні засади ідентифікації перестраховування у системі страхових відносин, виокремити ринок перестраховування в страховому секторі економіки та побудувати новітню парадигму його формування;

- сформовано комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності ринку перестраховування з урахуванням різних аспектів цього багатогранного поняття, зокрема, як: складової страхового сектору економіки з більшістю притаманних йому характеристик, функцій і принципів; сукупності

економічних відносин, які виникають між учасниками перестраховування (перестраховальником і перестраховиком) щодо формування, розподілу і використання перестраховального капіталу; сфери послуг, де об'єктом купівлі-продажу є перестраховальна послуга, на яку формуються попит і пропозиція; сукупності інститутів, які визначають і регламентують правила та умови взаємин учасників перестраховальних процесів; економічного простору, у якому взаємодіють інституційні організації, здійснюючи перестраховальну діяльність або обслуговуючи чи регулюючи її. Комплексне висвітлення сутності ринку перестраховування дає змогу системно і всебічно досліджувати цей важливий сегмент страхового сектору;

- запропоновано визначення поняття перестраховальної послуги як сукупності договірних відносин між перестраховальником і перестраховиком стосовно визначення умов і правил перестраховування та їх реалізації з метою отримання корисного ефекту у вигляді перестраховального захисту й задоволення економічних інтересів обох учасників. У наведеній дефініції детерміновано договірний характер перестраховальних відносин, що визначає специфіку перестраховальної послуги як вихідної домінанти формування ринку перестраховування;

удосконалено:

- визначення сутності перестраховування як сукупності економічних відносин, що виникають між учасниками формування, розподілу і використання цільових фондів грошових коштів, призначених для забезпечення перестраховального захисту, яке, на відміну від існуючих підходів до трактування цієї дефініції, дає змогу враховувати та узгоджувати економічні інтереси перестраховальника і перестраховика, пов'язаних із забезпеченням рентабельності їх основної діяльності та фінансової стійкості, створенням гарантій надійного перестраховального захисту;

- класифікацію перестраховування з виокремленням таких ознак, як сфера діяльності перестраховальників, галузі страхування і види страхових ризиків. Структурування і системне впорядкування перестраховальних відносин за такими класифікаційними критеріями має практичну цінність для страховика при виборі

форми, методів передачі ризиків та виду договору перестраховання, розмежуванні перестраховальних послуг, оцінці перестраховального ризику, визначенні розміру перестраховальної премії та можливих виплат у вигляді компенсації частки страхового відшкодування за договорами страхування;

- науково-методичні підходи до ідентифікації структури перестраховального ринку та її графічної інтерпретації із сегментуванням ринкової позиції учасників, що дає змогу виокремити ринкову позицію перестраховика та його потенційних конкурентів за показниками перестрахової діяльності, ідентифікувати кожного учасника ринку за належністю до конкретних стратегічних та конкурентних груп і на цій основі приймати обґрунтовані рішення стосовно регулювання розвитку ринку перестраховання;

- теоретико-методичні засади оцінювання конкурентного середовища ринку перестраховання, визначення концентрації та розподілу ринкової влади між його інституціями, що базовані на застосуванні індексу Джині й графічного зображення результатів за допомогою кривої Лоренца, параметри яких характеризують взаємозв'язок між часткою перестраховиків на ринку і часткою перестраховального ринку за обраною ознакою, описують тенденції конкурентної боротьби найдрібніших перестраховиків, які домінують на українському перестраховальному ринку за ознаками їх фінансових можливостей, та найбільших компаній, сукупністю яких представлений ринок перестраховання за основними показниками перестрахової діяльності;

набули подальшого розвитку:

- інституціональні засади формування ринку перестраховання на основі розкриття сутності понять: “інституціональне середовище перестраховального ринку” як сукупність правил і норм (політичних, юридичних, економічних, організаційних), що створюють умови для функціонування ринку і формують основу трансформаційних перетворень у сфері перестраховання; “інституційне забезпечення ринку перестраховання” – державні та недержавні інституції, які забезпечують наявність формальних і неформальних умов, необхідних для перестраховальних операцій на ринку; “інституціональна структура ринку

перестраховання” як організаційно-економічні та нормативно-правові норми, що є фундаментальною передумовою для надання перестраховальних послуг на основі укладання договорів перестраховання (інституціональне середовище), та сукупність інституційних організацій, що здійснюють перестраховальну діяльність або її обслуговують чи регулюють (організаційна структура та інфраструктура). Це дало змогу побудувати модель ринку перестраховання з урахуванням його інституційно-організаційної структури та місця у страховій системі, структурувати його інституціональне середовище та виявити закономірності й суперечності формування;

- напрямки удосконалення інформаційного забезпечення перестраховального ринку в контексті досягнення інформаційної відкритості та його інвестиційної привабливості. Обґрунтовано необхідність ліквідації структурних диспропорцій статистичного розподілу вітчизняного перестраховального ринку шляхом запровадження єдиної електронної системи звітності операцій з перестраховання, формування єдиної статистичної бази, побудованої на спільній методології структурування перестраховальних послуг та її відповідності міжнародним стандартам, всебічного статистичного висвітлення перестрахової діяльності за її формами і методами здійснення та окремими перестраховиками;

- визначення критеріїв прийняття рішень в умовах реалізації стратегії входження й розширення присутності перестраховика на ринку перестраховання, що дало можливість змодельовати вектори стратегічної конкурентної поведінки учасників ринку за допомогою критерію Севіджа-Гермеєра для обґрунтування альтернатив вибору ефективної стратегії та здійснити підбір відповідних інструментів контролю за її реалізацією;

- пріоритетні напрямки інтеграції вітчизняного перестраховального ринку до світового страхового простору в контексті гармонізації страхового законодавства в Україні та його відповідності міжнародним стандартам, визначення ступеня відкритості ринку для іноземних перестраховиків та підвищення якості експортно-імпортних перестраховальних операцій. Доведено необхідність еволюційної трансформації зі збереженням певних національних особливостей функціонування

ринку перестраховання і поетапної інтеграції вітчизняної системи державного регулювання і нагляду до міжнародних стандартів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання при розробці програм соціально-економічного розвитку України, у роботі Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Ліги страхових організацій України в частині підготовки проектів законодавчих і нормативно-правових актів з питань реформування перестрахової діяльності, удосконалення методичного та статистичного забезпечення ринку перестраховання, у процесі розробки та реалізації концепції розвитку перестраховання в Україні. Теоретико-методологічні положення, концептуальні висновки й практичні рекомендації забезпечують подальший розвиток страхової науки і є науковим підґрунтям для розробки прикладних аспектів функціонування ринку перестраховання України.

Наукові напрацювання і висновки дисертаційної роботи впроваджено Комітетом з питань фінансів, банківської діяльності, податкової та митної політики Верховної Ради України (довідка № 04-39/10-620 від 01.06.2012 р.), Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (довідка № 3506/37-10 від 10.09.2012 р.), Лігою страхових організацій України (довідка № 172/III-6 від 28.11.2012 р.), Асоціацією страхового бізнесу (довідка № 46 від 01.02.2013 р.). Основні результати дисертації впроваджено у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету при викладанні навчальних дисциплін “Страховання”, “Перестраховальні операції”, “Фінанси страхових організацій” (довідка № 126-03/350 від 06.02.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, у якій автором розроблено теоретико-концептуальні й науково-прагматичні засади формування та окреслено перспективи розвитку ринку перестраховання України. Наукові узагальнення, результати, висновки і пропозиції, які виносяться на захист, отримані автором особисто та викладені в опублікованих працях.

Апробація результатів дисертації. Основні розробки і результати дисертації доповідалися і обговорювалися на науково-практичних конференціях, семінарах і

круглих столах, зокрема: “Фінансова система України: становлення та розвиток” (Острог, 2010); “Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика” (Луцьк, 2011); “Інноваційні процеси у фінансово-кредитній сфері” (Київ, 2011); “Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки” (Тернопіль, 2011); “Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків” (Черкаси, 2011); “Засоби фінансового забезпечення стійкого економічного розвитку” (Севастополь, 2011); “Страховий ринок в нових економічних умовах: виклики та перспективи розвитку” (Київ, 2011); “Пути развития теории и практики современного страхования” (Санкт-Петербург, Росія, 2011); “Наукова думка інформаційної епохи – 2012” (Пшемисль, Польща, 2012); “Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ” (Тернопіль, 2012); “Перспективи розвитку фінансової системи України” (Тернопіль, 2012); “Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами юго-восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества” (Албена, Болгарія, 2012); “Актуальні проблеми економіки і управління в сучасних соціально-економічних умовах” (Дніпропетровськ, 2012); “Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації” (Київ, 2012); “Концепції та механізми сучасних трансформацій на фінансовому ринку” (Ірпінь, 2012); “Становлення сучасної науки” (Прага, Чехія, 2012); “Страховий ринок: потенціал розвитку в умовах економічної нестабільності” (Київ, 2012); “Актуальні проблеми здійснення операцій з перестраховування в Україні” (Київ, 2012).

Публікації. Основні положення та наукові результати опубліковано в 54 друкованих виданнях, з яких: 1 одноосібна монографія, 3 колективні монографії, 2 колективних підручники, 26 статей у наукових фахових виданнях, 22 публікації в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих праць автора становить 52,4 д. а.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладений на 395 сторінках і містить 26 таблиць та 35 рисунків. Список використаних джерел налічує 403 найменування на 36 сторінках. 10 додатків охоплює 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

1.1. Методологічні основи наукового пізнання перестраховальних відносин

Панівною тенденцією сучасності є розвиток ринкових відносин, які трансформують макроекономічні зв'язки у національній та міжнародній економіці, фінансово-економічне, інформаційне і правове середовище функціонування суб'єктів господарювання, засади державного регулювання соціально-економічних процесів у суспільстві. “Ринкові перетворення сучасної епохи представляють якісно нову систему економічних відносин” [6, с.5], стрижневою основою яких є гармонізація відносин власності, глобалізація світової економіки та розвиток інтеграційних зв'язків.

Ринковий механізм розвивається за законами жорсткої конкуренції, тому не забезпечує жодних гарантій безперебійного суспільного виробництва, підтримання соціальної стабільності та убезпечення всіх сфер життєдіяльності людства. Усвідомлення суспільством змін, що відбуваються у світі, обумовлених інтелектуалізацією та глобалізацією господарських процесів, переходом до інформаційної цивілізації, технологічною, енергетичною та фінансовою взаємозалежністю, загрозами, пов'язаними з природними катаклізмами і тероризмом, змушує шукати суспільні форми захисту і безпеки життя й діяльності, зокрема через інститут страхування [16, с.6]. Сучасне суспільство, породжуючи нові ризики, потребує якісно нових механізмів їх нейтралізації, що призводить до зміни парадигми в теорії страхування та перестраховування.

Одним із вагомих фінансових інструментів регулювання економічних відносин, зниження рівня страхового ризику і невизначеності функціонування ринкової економіки є перестраховування. Як своєрідний механізм підтримки економічної рівноваги та фінансової безпеки в суспільстві перестраховування

забезпечує стійкі гарантії додаткового захисту економічних інтересів учасників страхових процесів і набуває стратегічного значення у контексті макроекономічної стабілізації національної економіки. Водночас “перестраховання робить можливим міжнародний перерозподіл страхового фонду навіть в умовах жорсткого державного валютного регулювання й обмеження доступу на національний страховий ринок іноземного капіталу” [357, с.18]. Об’єктивна необхідність перестраховального захисту в ринкових умовах, потреба страхового ринку в захисті від наслідків ризикових подій сприяє формуванню ринку перестраховання, що має свої специфічні ознаки, які визначають його економічну природу, та проблеми, що потребують детального дослідження і розв’язання.

Проблемні наукові тенденції у перестраховальній сфері підтверджуються відсутністю комплексного системного дослідження концептуальних засад перестраховальної діяльності, що зумовлено багатьма причинами.

По-перше, це відсутність єдиного, загальноприйнятого наукового підходу до формування теорії перестраховання. Багаторічний розвиток страхової індустрії супроводжується теоретичним узагальненням усіх наукових доробків із питань страхування і перестраховання, що, своєю чергою, зумовлює наявність різних концепцій та поглядів, які ускладнюються з урахуванням визначальних тенденцій розвитку ринкового господарства. Як зазначив професор М. Мних, “різноманітність концептуальних підходів, критичні зауваження іноземних експертів свідчать, що проблема вимагає поглибленого вивчення, апробації та впровадження альтернативних варіантів. Більшість кращих вітчизняних авторів торкаються аспектів стосовно самої проблеми без достатнього обґрунтування механізмів її реалізації” [193, с.6-7].

По-друге, недостатність в Україні фундаментальних теоретичних досліджень у сфері страхування в сучасних умовах і практично їх відсутність стосовно перестраховання, що пов’язано з незначним періодом функціонування ринку перестраховання як невід’ємного та взаємозалежного зі страховим ринком. Теорія перестраховання перебуває на етапі становлення і суттєвих перетворень, безпосередньо пов’язаних із переходом від державної монополії до ринкових

відносин та переживає період активних змін, зумовлених трансформацією світової економічної системи і національними особливостями, що впливають на сучасні інтеграційні зв'язки та процеси глобалізації. Досліджуючи проблеми вітчизняної страхової науки в сучасних умовах, професор О. О. Гаманкова наголосила, що “необхідні нові ґрунтовні економічні дослідження, оскільки навіть найдосконаліша економічна теорія з часом вимагає переосмислення, оскільки наукова думка визріває на підґрунті реального економічного життя” [51, с.29-30].

По-третє, розвиток концептуальних основ перестраховування неможливий без детального філософського осмислення його наукових положень, а саме системного висвітлення економічної сутності та змісту, характеристики функцій, форм і методів. Водночас, не сформовано єдиний теоретико-методологічний інструментарій для дослідження в цій сфері економічних відносин. Як стверджує російський науковець І. Ю. Постнікова, “перестраховування належить до галузі економіки, яка глибоко не досліджена з позиції методології, в цьому полягає і не вирішення багатьох питань, пов'язаних з її організацією, визначенням місця та ролі у системі економічних відносин, зовнішньоекономічної діяльності, специфікою створення збалансованої моделі глобального управління ризиком у світовій економіці шляхом використання перестраховального захисту” [239, с.39].

Розв'язання зазначених вище наукових проблем базоване на концептуальних засадах теорії страхування, науковою парадигмою якої є результати ґрунтовних і багатовекторних теоретичних досліджень. Розглядаючи теорію перестраховування як складову страхової науки, що охоплює усі світові досягнення страхової індустрії, зазначимо наукові проблеми теорії страхування. Так, при дослідженні страхової проблематики професор О. О. Гаманкова зазначила, що “сучасна ж вітчизняна теорія страхування є своєрідним симбіозом уявлень радянської наукової думки і західних наукових концепцій переважно прикладного характеру” [49, с.10], а відтак слабо кореспондується зі страховими процесами в умовах ринкових перетворень та не відповідає реаліям сьогодення. Разом із цим, державна монополія на страхову діяльність практично унеможливила необхідність проведення перестраховальних операцій, тому в радянській страховій науці питання теоретичних основ

перестраховання висвітлювали фрагментарно, часто у складі іноземного страхування. Вивчаючи роль та місце перестраховання у страхових відносинах, радянський науковець Є. В. Коломін наголосив, що саме Індержстрах “частину ризиків передає в перестраховання іноземним (соціалістичним і капіталістичним) страховим організаціям та приймає в перестраховання частину їх ризиків” [59, с.201].

Певні наукові напрацювання у сфері перестраховання опубліковані лише впродовж останнього двадцятиліття. При цьому більшість із них – онтологічного спрямування і висвітлюють кількісні характеристики перестраховувальних операцій, тому “розглядають категорії не як інструменти і сходинки процесу пізнання явищ і процесів, властивих страхуванню як сфері діяльності, як явищу, а як самі явища” [15, с.35]. Превалювання прикладних розробок, недостатнє опрацювання питань перестраховання з наукового погляду є, на нашу думку, основним чинником суперечності наукових тверджень стосовно сутності перестраховання та його місця в системі економічних відносин у цілому і страхових відносин зокрема, ідентифікації перестраховального напрямку страхової науки, неефективного функціонування вітчизняних ринків страхування й перестраховання. При цьому особливого значення у дослідженні набуває гносеологічний аспект теорії перестраховання, який передбачає якісно новий рівень пізнання наукових основ явищ та процесів у сфері перестраховувальних відносин, їхні перетворення і закономірності.

Синтезувати всі цінності в цілісній страховій науці та використати їх при розробленні теорії перестраховання можна лише на основі творчого застосування методології наукового пізнання. Для обґрунтування методології перестраховання необхідно насамперед визначити предмет теорії перестраховання і методи наукового пізнання, що формують інструментарій дослідження теоретичних основ перестраховання, призначений для обґрунтування взаємозв'язку і взаємообумовленості окремих перестраховувальних явищ, окреслення тенденцій та перспектив розвитку перестраховувальних відносин у суспільстві. Науковий підхід до вивчення предмета і методу теорії перестраховання передбачає логіку дослідження,

оскільки “методологія як наука про метод, основні структурні елементи є похідною від наукового визначення предмета” [194, с.5]. Водночас “методи – це конкретні способи та інструментарій вивчення об’єкта дослідження, які взаємно доповнюють один одного, даючи змогу приникнути у глибинну суть явища чи процесу” [174, с.88]. Зупинимось детальніше на цих питаннях.

Найвищим рівнем методології перестрашування, яка визначає загальну стратегію принципів пізнання, особливості страхових та перестраховальних процесів, є філософська (фундаментальна) методологія, в якій основне місце належить діалектичному методу дослідження. На відміну від метафізичної філософії, статичної й рівноваги, діалектичне пізнання враховує динамічність страхових і перестраховальних відносин, розглядає перехід кількісних змін у глибокі якісні зміни, визнає взаємозв’язок і взаємообумовленість явищ та процесів, передбачає спрямованість розвитку в часі. “Оволодіння діалектичним мисленням означає розгляд дійсності у всій її багатогранності, у постійному русі, суперечливості, боротьбі нового із застарілим” [227, с.488], тоді як метафізичне мислення робить практично неможливим подальший розвиток, відкидає спадкоємність, а отже, накопичення знань, розвиток страхової науки і теорії перестрашування.

Розвиток теорії перестрашування характерний дією законів діалектики, що є формами конкретизації філософських і загальнонаукових принципів та формують навколо себе певні категорії діалектики. Категорії в процесі пізнання взаємопов’язані й перебувають у складній взаємодії. Зв’язок категорій настільки багатоаспектний та різноманітний, що в кожній науці, в т. ч. в перестрашуванні, у предметі чи явищі можна виявити всі філософські категорії, зокрема такі, як зміст і форма, сутність і явище тощо. Методологічне значення філософських категорій у перестрашуванні полягає в тому, що вони пронизують увесь процес наукового мислення, характеризують загальні властивості та суперечливі процеси у галузі перестрашування. Водночас методологія дослідження в перестрашуванні не обмежується лише застосуванням загальнонаукових та філософських принципів, законів діалектики і філософських категорій, які визначають загальний напрям та

перспективи такого дослідження. Ці елементи діалектичного методу мають бути конкретизовані через призму предмета теорії перестраховання та об'єднані у цілісну систему з методами вчення про перестраховання, які узагальнюють методи багатьох наук.

Теорія перестраховання враховує широкий діапазон знань, нагромаджених завдяки взаємопроникненню і взаємодії багатьох наук, зокрема економіки, фінансів, страхування, права, математики, інформатики, статистики. Усі науки служать синтезуючими ланками в загальній системі наукового пошуку й втілюють безліч специфічних, різноманітних понять і категорій, характерних для цих наук. Теорія страхування виступає у даному контексті методологічним фундаментом учення про перестраховання, що передбачає наявність загального підходу до дослідження перестраховальних процесів, єдине філософське підґрунтя. Методи наукового пізнання, якими оперує теорія страхування, є придатними для максимально можливого висвітлення теоретичних основ перестраховання, глибинного розуміння його призначення як інструменту макроекономічної стабілізації та соціально-економічного розвитку суспільства. А відтак теоретико-методологічний інструментарій пізнання страхових явищ і процесів формує систему законів і понять у перестрахованні, які є основними елементами діалектичного методу дослідження.

Вивчення і систематизація наукової думки в перестрахованні потребує ретельного дослідження та ґрунтовних знань у цій сфері як на етапі, що передує ринковим відносинам, так і в сучасних умовах. Як стверджує професор В. Опарін, "... ми рухаємося до ринкової економіки, то й за основу теоретичних досліджень слід брати досягнення сучасної світової економічної думки. Однак, ...було б помилковим і безглуздим відмовлятися абсолютно від усіх її положень. Адже у будь-якій теорії, навіть у тій, що зазнала історичного краху, завжди є раціональні ідеї та зерна істини" [202, с.4]. Теоретико-методологічні основи перестраховання розглянемо у процесі його еволюційно-історичного розвитку, тобто із урахуванням змін реалій сучасності, генезису перестраховання, виявлення тенденцій поступального його розвитку в масштабі національної економіки та світового господарства, в умовах трансформаційних перетворень і розвитку ринкової

економіки, поглиблення інтеграційних зв'язків та процесів глобалізації. Професор О. О. Гаманкова наголосила, що “тільки на основі еволюції історично обумовлених економічних відносин, що становлять внутрішній зміст категорії страхування, уможливлються правильне розуміння цієї категорії та науково обґрунтовані висновки щодо сутності страхування як економічного явища” [49, с.12]. А отже, вивчення історичного минулого, розгляд передумов виникнення предмету теорії перестраховання допомагає визначити напрям, характер і тенденції її розвитку, обґрунтувати довгострокові процеси розвитку перестраховальних відносин. Тільки історичний досвід, спроможний пов'язати минуле, сучасне і майбутнє, дає змогу систематизувати наукову думку та простежити за розвитком тих соціально-економічних відносин, що формують внутрішній зміст поняття “перестраховання”.

Історичний метод базований на теоретичних уявленнях про сутність революції і прогрес, заперечення й суперечності, відносини якості та кількості, співвідношення загального й окремого, форми і змісту – на основних елементах, що характеризують розвиток. При цьому розвиток розглядають як саморозвиток, що пояснює перехід явища з одного якісного стану в інший, якому притаманні закономірні, спрямовані, незворотні зміни, та який здійснюється на підґрунті виявлення і розв'язання суперечностей. Тому для теорії перестраховання, яка досліджує еволюцію явищ та процесів у перестрахованні, характерна методологія, що забезпечує пізнання предмета в процесі змін, розвитку, з позиції діалектичного методу дослідження. Виявляючи суперечності історичного процесу в сфері перестраховання, діалектика характеризує кожний етап і ступінь розвитку теорії перестраховання та показує його швидкоминучість із погляду історії.

Діалектика як метод наукового пізнання пояснює сутність перестраховання як економічного явища і поняття у сукупності страхових відносин в історичному розвитку. Перестраховання поступово зароджується у системі страхових відносин та набуває сучасного ступеня зрілості серед розмаїття інших економічних відносин в суспільстві. Історія перестраховання тісно переплітається зі страховими процесами. Взаємообумовленість страхових і перестраховальних відносин базована на давній історичній традиції формування інтересів страховиків і перестраховальників. У

різних джерелах детально описаний перший історичний досвід організації перестраховальних відносин між купцями, які вели активну морську торгівлю, і факти укладання перших договорів перестраховання морських ризиків за часів середньовіччя у Італії і Іспанії [33, с.228-229; 120, підрозд. 9.2; 255, підрозд. 1.5; 290, с.428; 323, с.117]. Морське перестраховання як історично найдавніший вид перестраховальних угод було випадковим і практикувалося за наявності особливо великих ризиків, містило окремі елементи сучасного перестраховання та служило правовим фундаментом для формування інших договорів перестраховання. В докапіталістичних суспільно-історичних формаціях перестраховання, як і страхування, “застосовувалося безсистемно і виступало, переважно, або у формі взаємодопомоги, або у формі окремих комерційних угод, слугуючи захистом від наслідків випадкових небезпек” [49, с.16].

Історія розвитку перестраховання в докапіталістичний період мала зародковий і водночас суперечливий характер. Упродовж даного історичного періоду функціонували прості форми страхових відносин, серед яких домінуючу позицію займали інститути самострахування і взаємного страхування. Водночас зародилося співстрахування, яке було нескладною операцією та історично виникло раніше за перестраховання, проте не набуло значного поширення. Складність та недосконалість практичного застосування співстрахування привело до виникнення нової, ефективнішої форми страхового захисту – перестраховання. Історичні свідчення ранніх етапів розвитку перестраховальних відносин засвідчують об’єктивність виникнення перестраховання і дають змогу простежити передумови його зародження та еволюцію від стародавніх часів до сучасного періоду.

На початкових стадіях еволюції перестраховання неможливо чітко виокремити у системі страхових відносин як вид діяльності й галузь страхової науки. Страхові та перестраховальні відносини є взаємодоповнюючими і взаємопов’язаними між собою, тому мають спільні історичні передумови виникнення, тотожну економічну природу та одне й те саме соціально-економічне призначення в суспільстві. Саме єдина економічна природа страхування і

перестраховання дає підстави розглядати перестраховальні відносини у системі страхових відносин.

Наприкінці XVII–XVIII століття відбулися суттєві перетворення у перестрахованні в період його активного формування і розвитку на етапі становлення капіталізму в Західній Європі. Страхування набуло комерційного характеру, поступово перетворюючись на потужний соціально-економічний інститут, сприяло формуванню відповідної теорії з власним предметом вивчення. Водночас відбувався процес переходу від співстрахування до перестраховання за різними видами класичних ризиків.

Особливе значення у становленні та розвитку перестраховання, у його інституціональних дослідженнях належить страховій і актуарній наукам. У XVII столітті розроблено новий науковий підхід до розрахунку розміру необхідного резерву в страхуванні життя на базі статистичних даних і теорії ймовірності. Широкого застосування набувають таблиці смертності, що їх запропонували Е. Галлей та Ж. Лагранж. Опубліковані наукові праці, у котрих описані принципи перестраховальної практики, і серед таких робіт – монографії Потье “Страхування” та Еміргона “Договір страхування” (1800 р.). Враховуючи певні наукові досягнення страхової теорії, відзначимо і її слабкі місця у методології дослідження страхових і перестраховальних явищ та процесів. Вона базована на метафізичній філософії та математичній формалізації, що обмежує можливості розвитку страхових і перестраховальних відносин, позбавляє можливості розв’язувати актуальні проблеми сучасного соціально-економічного розвитку, дослідження глибинних якісних зрушень у страховій сфері.

Друга половина XIX – початок XX століття ознаменувалися бурхливим розвитком товарно-грошових відносин, інтенсивним зростанням промисловості, початком індустріалізації, виникненням фінансово-кредитних систем, що призвело до поглиблення проблем страхового захисту від старих ризиків та появи низки нових ризиків трансформаційного періоду. Інституціональні перетворення, що супроводжувалися відміною кріпосного права та здійсненням нових економічних реформ у сфері земельних відносин, вражаючим поширенням приватної власності та

виникненням акціонерних товариств, приростом капіталу і масштабів ризику, дали поштовх до розвитку інституту комерційного страхування, зумовили об'єктивну потребу в перестраховальному захисті та поширене застосування перестраховальних операцій.

На початку ХХ століття страхування і перестраховування були інтегровані у фінансово-кредитний інститут, при цьому страхові відносини набули постійності та оформилися в самостійний фінансовий інститут й окрему галузь економіки. Суттєві зміни у страхуванні та перестраховуванні відбулися в радянський період. Зміна інституту власності й панування державної монополії у страховій справі, відсутність конкуренції, планова економіка не давали змоги для розвитку комерційної природи страхування, зникала необхідність у перестраховуванні. А відтак не було стратегії розвитку страхових і перестраховальних відносин, спрямованої на захист страхувальників і страховиків та отримання прибутку для беззбиткової основної діяльності. У цей період “країна була ізольована від світової системи фінансово-економічних відносин, втратила історичні традиції, досвід попередніх поколінь, наукові школи, кадри, міжнародні зв'язки, і перестраховування було відкинуто у своєму розвитку на багато десятків років назад, а його роль у радянській економіці була другорядною, як прийнято було говорити, носила остаточний характер” [239, с.76-77].

За радянських часів домінувала неокласична доктрина, відповідно до якої страхову систему розглядали крізь призму статичної структури, в якій не відбувалось інституціональних перетворень. В умовах абсолютизації державної форми власності, яка негативно позначилася на розвитку страхування в нашій країні, здійснення державного страхування відповідно до чинного законодавства було покладено на Держстрах СРСР, який виконував майнове і особове страхування всередині країни та Індержстрах СРСР, що страхував зовнішньоекономічні майнові інтереси [60, с.20]. Таким чином, коло учасників страхових процесів було звуженим, а страховий захист громадян та підприємств у країні забезпечував Держстрах СРСР, структура якого визначалася національно-державним устроєм СРСР і кожної соціалістичної республіки.

Водночас незначним залишався перелік страхових послуг та їх видів, а пропозиція і попит на страхові послуги – обмеженими та нерозвиненими. “Всередині країни не існувало страхування майна державних підприємств від вогню, страхування автотранспортних засобів, які перебували у власності підприємств, страхування повітряного і морського транспорту, вантажів та багажу, страхування різних видів відповідальності тощо” [49, с.50]. Життєдіяльність громадян за радянських часів характеризувалася фінансовою стабільністю та відсутністю ризиків, притаманних ринковій економіці. Відтак страхування в умовах командно-адміністративної економіки не мало відповідного значення, тому необхідність його у сфері державної власності заперечували як таку.

За згаданих умов господарювання не було конкуренції, оскільки “державна монополія страхування встановлювала єдиний за видами страхування порядок розрахунку тарифів, страхового відшкодування, порядок сплати страхових внесків і премій, єдині вимоги до обов’язків страховиків і страхувальників, до змісту правил і договорів страхування” [239, с.75]. Водночас “страховий фонд, який мобілізував величезні грошові кошти учасників страхування – юридичних та фізичних осіб, давав змогу органам Держстраху виконувати свої зобов’язання перед численною аудиторією страхувальників” [332, с.4].

У Радянському Союзі перестраховальні операції набули юридичного оформлення з ухваленням у жовтні 1921 року Декрету, у якому визначені основні умови їх проведення. Так, страхові ризики, прийняті кооперативами понад ліміт власного утримання, який визначав Держстрах, перестраховувались у ньому, що і встановлювало монополію на перестраховальну діяльність. Із 1926 року Держстраху було надано право приймати у перестраховування ризики від зарубіжних страховиків-перестраховальників, а з 1946 року перестраховальну діяльність із перестраховиками-нерезидентами продовжив Індержстрах СРСР [42].

Перестраховування в умовах державної монополії практично не застосовували, оскільки у ньому не було потреби. Це зумовлено, по-перше, низьким розвитком страхування, по-друге, незначними розмірами страхових ризиків, по-третє, високим рівнем капіталізації та фінансової стійкості фактично єдиного страховика в країні –

Держстраху СРСР, по-четверте, відсутністю конкурентного середовища для розвитку страхування і перестраховування.

В умовах розвитку ринкової економіки та інституціональних трансформацій, коли почав інтенсивно розвиватися страховий ринок, відродилося вітчизняне страхування. Особливого поширення набуло перестраховування, як об'єктивна потреба у захисті страхового ринку, середовище функціонування якого характеризувалося підвищеним ступенем ризику і невизначеності.

Кінець XIX–XX століття характерні, крім усього іншого, виникненням нового наукового напрямку – науки про страхування. Однак у цей період перестраховування як економічне явище розвивалося дуже повільно, оскільки не було наукового підґрунтя для розвитку перестраховувальних відносин та недостатнім був розвиток страхової теорії, котрі б сформували методологічний фундамент для дослідження дефініції перестраховування та визначили можливості опрацювання перестраховувального напрямку науки про страхування. Досліджуючи період виникнення страхової науки, професор О. О. Гаманкова зазначила, що “перетворення розрізнених емпіричних знань у певну систему, яка знаменує собою народження нової науки, відбувається поступово, а об'єктивним підґрунтям формування теорії страхування має бути лише всебічний розвиток самого страхування як економічного явища...” [49, с.20].

Страхова теорія на даному етапі розвитку страхової системи зробила свій внесок у методологію дослідження страхових відносин, визначила аналітичний апарат наукового пізнання: виявлення основних і загальних зв'язків та залежностей у системі страхування, використання методу абстракції для структурно-логічного аналізу страхових та перестраховувальних процесів, здійснення актуарних розрахунків, формування наукових гіпотез із страхової проблематики.

Фундаментальні дослідження у галузі ризиків зумовили формування теорії ризику, яка створює методологічну основу наукового пізнання у страхуванні та перестраховуванні й набуває особливого розвитку на початку XX ст. Велика заслуга в цьому напрямку діяльності німецького вченого Вольфа-Рудігера Гейльмана, який розглядає теорію ризику як науку, що формується у двох сферах: з одного боку, вона є окремою складовою прикладної математики, а з іншого – спеціальною

страховою наукою [378, s.879]. Інший німецький дослідник П. Альбрехт визначає теорію ризику як теоретичну модель, що поєднує основи страхової математики і політики страховиків у галузі ризику, а процес ризику – як серцевину кожної ризикотеоретичної проблеми [360, s.1441]. У своїх дослідженнях, присвячених “теорії ризику” в страхуванні, вітчизняний науковець М. Клапків стверджує, що “завдяки здійсненню глибоких теоретичних досліджень протягом першої половини ХХ ст. прикладна математика стала органічним елементом страхового підприємництва...” [125, с.109]. Відповідно у середині ХХ ст. результати активних наукових пошуків призвели до виникнення нового наукового напрямку страхової математики – “новітньої теорії ризику”, яка згодом виокремилась у самостійну наукову галузь.

Вагоме місце у дослідженні перестраховувальних процесів займає “теорія колективного ризику”, першооснови якої були закладені у науковій праці шведського вченого Ф. Лундберга “Про теорію перестраховування” у 1909 році. На відміну від “класичної теорії ризику” або “теорії індивідуального ризику”, “теорія колективного ризику” передбачає оцінку сукупності приблизно однакових ризиків як єдиного ризику сукупного страхового портфеля [125, с.108]. З часом ця теорія набула значного розвитку, її змодельював Г. Крамер у праці “Колективна теорія ризику в огляді теорії з точки зору теорії стохастичного процесу” під назвою “теорія перенесення ризику” [365, s.107]. В такому теоретичному дослідженні автор зробив вагомий внесок у розрахунок показника збитковості як страхової, так і перестраховувальної діяльності. Водночас зазначимо, що однією з проблем страхової науки є підміна реального страхового процесу його математичними моделями. “Причому нерідко математичні моделі видаються за великі досягнення економічної науки, хоча це вияв її неспроможності розв’язувати нагальні проблеми розвитку економіки” [298, с.24].

Методологічні основи теорії перестраховування базуються на системному підході до наукового пізнання перестраховувальних відносин. Такий загальнонауковий метод дослідження є найбільш конструктивним в сучасних умовах, оскільки вивчення реальних перестраховувальних процесів на основі їх

системної уяви дозволяє побудувати процес пізнання з урахуванням усіх аспектів, взаємозв'язків та опосередкувань дійсності. І, як стверджує Г. Б. Клейнер, “недостатність використання методології системного аналізу в економіці робить суттєво біднішим арсенал економічної науки” [127, с.33].

Елементи множини, що формують систему страхування, перебувають між собою у певній взаємодії і взаємозв'язку. Системне дослідження передбачає виокремлення тих страхових відносин, які забезпечують цілісність у функціонуванні та розвитку страхової системи. Тобто відносини і взаємозв'язки у страховій системі розглядаються як її елементи, що підпорядковуються відповідній ієрархії. При цьому зазначимо багаторівневність характеру страхової системи, що дає змогу виділити її підсистеми та окреслити взаємозв'язки відносин у ній. Такою підсистемою страхових відносин є перестраховання. Як стверджує дослідник системної теорії Р. Акофф, “істотні властивості системи, взятої як ціле, впливають із взаємодії її частин, а не з їх дій, узятих окремо” [4, с.39]. Тому комплекс елементів страхової системи та підсистеми перестраховання, взятих у взаємодії і взаємозв'язку, визначає загальне інституційне середовище та організаційну структуру страхової системи.

Однак системний підхід як загальнонауковий метод дослідження у перестрахованні на кожному етапі розвитку страхових відносин набуває певної модифікації. Так, наприкінці XVIII–XIX ст. методологічне підґрунтя дослідження ринкових відносин було визначено представниками *класичної та неокласичної шкіл політичної економії* (А. Сміт, У. Петті, Д. Рікардо, А. Маршал, Дж. Б. Кларк, Л. Вальрас). Зазначимо, що на “докласичному” етапі меркантилістських теоріях переважав структурно-інституціональний підхід до характеристики страхової системи, який був обмежений описом загальної її структури, що складалася із взаємопов'язаних елементів. Із розвитком перестраховальних відносин виникла необхідність у розкритті функціонального аспекту системи страхування та її підсистеми перестраховання, визначенні взаємозв'язку і взаємодії елементів. Відповідно, економісти класичної та неокласичної школи у системному підході поєднували структурно-інституціональний та системно-функціональний методи.

Методологічний потенціал неокласичної теорії охоплював системно-функціональний метод, відповідно до якого страхування розглядалося як складно організована система із функціональними зв'язками між її елементами, що мають кількісні характеристики та визначають умови збереження і розвитку страхової системи; при цьому цей метод дав змогу окреслити форми й прояви підсистеми перестраховування, функціональну роль її елементів, базуючись на широкому застосуванні методів статистики і теорії імовірності, кількісному аналізі явищ та процесів у перестрахованні.

Водночас, основна течія неокласичної теорії – економікс поєднувала позитивний і нормативний методи пізнання страхових явищ та процесів. Позитивний метод базований на філософії позитивізму й полягає у систематизації фактів, окремих суджень чи положень, перевірці гіпотези і теорії та їх запереченні. Тоді як нормативний метод ґрунтований на філософії прагматизму, завданням якої у страховій теорії є досягнення максимальної ефективності страхової (перестраховальної) діяльності з метою задоволення потреб страхувальників (страховиків). Однак методологія неокласицизму, базована на метафізичній філософії із властивим їй інструментарієм, розглядаючи економіку в статиці та позбавляючи її динаміки, виявилася неспроможною обґрунтувати природу і закономірності глибинних якісних зрушень у страховій науці, викликаних переходом від зародження страхових відносин до їх поступального розвитку. Разом з тим неокласична теорія, зокрема основна течія мейнстриму, ігнорує історичний метод наукового пізнання та еволюційний характер ринкових відносин, тим самим підтверджуючи свою історичну обмеженість, заперечує істину, що зародженню ринку перестраховування передувало формування страхового ринку, а становленню ринку страхування – бурхливий розвиток страхових відносин, потреба у страховому захисті та наявність інституцій для його задоволення.

Сам процес суспільного розвитку зумовив потребу в діалектичному методі дослідження, що допомагає поникнути в глибинну суть страхових і перестраховальних процесів, визначити перспективи їх розвитку та прогнозувати майбутні орієнтири. Якісно нового розвитку набув системний підхід наукового

пізнання страхових відносин, в основу якого було закладено позиції діалектичної філософії та логіки, що забезпечили можливість розкрити внутрішні причинно-наслідкові зв'язки страхової системи та її елементів, сутнісні категорії і закони, котрі визначають функціонування і розвиток системи. Відтак, загальнонауковий системний підхід у методології перестраховування базований на діалектичному методі пізнання перестраховувальних явищ та процесів і забезпечує динамічний розвиток страхової системи на шляху досягнення її зрілості й цілісності.

Наприкінці ХХ століття зароджується *економічна течія інституціоналізму* як реакція на недоліки неокласичної парадигми, основні положення якої неспроможні розкрити взаємну обумовленість інституціональних змін та економічного зростання, суперечливу взаємодію між інститутами старої і нової соціально-економічної системи, несумісність їх інституціональних форм. “Сучасна економіка розглядається як еволюційна відкрита система, що перебувала під постійною дією зовнішнього середовища і реагує на нього. Тому еволюційний інституціоналізм заперечує найважливіші постулати неокласичної теорії – прагнення економіки до рівноваги, розглядаючи його як нетиповий і дуже короткочасний стан” [305, с.67]. Економічна ситуація зумовлює необхідність формування такої теоретичної основи, яка посприє розробленню адекватної сучасним умовам стратегії соціально-економічних трансформацій. Одним із таких напрямів економічної науки є інституціонально-еволюційна теорія, представники якої розглядають економічні феномени у контексті ментальних, політичних і соціокультурних перетворень. Інституціональна економічна школа представлена працями таких економістів, як Т. Веблен, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон. В основу побудови теорії вони взяли ядро неокласичної теорії, при цьому змінивши її та збагативши новим змістом.

Трансформація перестраховувальних відносин у системі страхування супроводжується переходом страхової теорії на якісно нову, еволюційну парадигму та формуванням теорії перестраховування. Інституціонально-еволюційна теорія та її методологія характеризують перестраховування як динамічну підсистему страхування, яка зростає і розвивається, набуває нових ознак і вдосконалюється. Динамічність теорії перестраховування визначається її історичним характером. Так сучасний стан

цієї теорії є результатом попереднього розвитку, і водночас він визначає перспективи подальшого розвитку страхової системи. Відповідно попередній розвиток визначає сучасний стан як його результат, а сучасний стан є причиною, що зумовлює майбутнє цієї системи. Отже, теорія перестраховання в процесі своєї еволюції базується на діалектичній філософії, оскільки передбачає джерело розвитку страхової системи в її внутрішніх суперечностях, а єдність і боротьба протилежностей у розвитку суперечностей породжують дію рушійних сил розвитку перестраховувальних відносин.

Разом з цим методологія інституціонально-еволюційних досліджень у сфері перестраховання є синтезом трьох основних підходів до наукового пізнання перестраховувальних відносин: системного, еволюційного та міждисциплінарного. І, як наголосив Д. П. Фролов, “є очевидним факт поступової активізації застосування до аналізу страхування (*перестраховання*. – О. К.) інституціонального підходу, перевага якого полягає, насамперед, у можливості міждисциплінарного вивчення цього феномена у поєднанні його економічної, соціологічної, політичної, юридичної та історичної сторін” [333, с.52]. Водночас автор зазначив, що, “будучи відокремленою суспільною функцією, перестраховання виступає похідним від страхування інститутом, оскільки його агентами є страховики” [333, с.55].

Таким чином теоретичний рівень наукового пізнання перестраховувальних відносин містить дві складові: фундаментальні економічні теорії, теорії з питань страхування, які охоплюють найзагальніші ідеальні об’єкти, і теорії перестраховання, що описують конкретну сферу реальності на базі фундаментальних теорій. Наукові досягнення у сфері страхування обумовили формування страхових теорій: відшкодування збитків; податку як страхової премії; платежу і “несення ризику”; страхового захисту; страхового фонду; актуарної математики, на яких ґрунтоване вчення про перестраховання.

Діалектика як метод наукового пізнання перестраховання, служить, з одного боку, методологічною основою розробки теорій, парадигми у результаті формування комплексу принципів у вигляді понять чи ідей, а з іншого – опосередкованим засобом у контексті застосування методів економічної теорії,

страхової науки. Тобто дослідження перестраховальних відносин базоване на діалектиці як універсальному філософському методі наукового пізнання, котрий водночас передбачає використання загальнонаукового і конкретного дослідницького інструментарію, призначеного для досліджень у сфері страхування.

Охоплюючи закони і принципи діалектичної логіки та мислення, діалектика вивчає всю сукупність категорій у їх гносеологічній та логічній функціях, досліджує переходи на вищі рівні організації, при чому відображаються діалектичні суперечності в об'єкті пізнання, за взаємодії об'єкта і суб'єкта, а також у самому процесі пізнання. Для перестраховання характерні діалектичні суперечності, котрі виникають із самої природи страхових відносин та служать внутрішньою рушійною силою і джерелом розвитку перестраховальних відносин. Тому дослідимо перестраховання як суперечливу єдність протилежностей, зумовлену особливостями дії закону єдності та боротьби протилежностей.

Сутність перестраховання доцільно розглядати як єдність та боротьбу його суперечливих сторін, що сприяють розвитку перестраховальних відносин, тобто виникненню суперечностей, які згодом вирішуються й одночасно зароджуються нові. Суперечності у сфері перестраховання виникають одразу, тільки-но перетинаються протилежні інтереси основних суб'єктів перестраховальних відносин – перестраховиків і перестраховальників. Єдність цих протилежностей як взаємопов'язаних сторін перестраховальних процесів є умовою функціонування перестраховальних відносин у цілісності.

Єдність відносин перестраховальників і перестраховиків підтверджується укладеною між ними перестраховальною угодою, що засвідчує узгодженість їх інтересів та досягнутий компроміс щодо наявних між ними суперечностей. Водночас суперечності між носіями перестраховальних відносин проявляються у тому, що кожен із них на перше місце ставить передусім свої особисті інтереси, які пов'язані з отриманням власних доходів і збігаються у тому, що і для перестраховика, і для перестраховальника вигідніше, щоб страхова подія не настала. Для перестраховика це означає зібрані премії, не відшкодовані перестраховальникам, а отже, формування доходів від перестраховальної діяльності,

для перестраховальника – безперервність страхового процесу, нарощування страхового потенціалу та беззбиткову страхову діяльність.

Виникають суперечності інтересів учасників перестраховальних процесів та держави. Так, держава формує економіко-правові умови для розвитку внутрішнього ринку перестраховування, обмежуючи можливості перестраховальників у передачі частини страхових премій у перестраховування за кордон. Держава зацікавлена у збільшенні ємності національного страхового ринку, посиленні економічного потенціалу страховиків, збереженні коштів у інвестиційному процесі України. Однак державні інтереси суперечать інтересам перестраховальників, які зацікавлені в надійному перестраховальному захисті й мають право обирати надійне джерело розміщення і захисту капіталу. Водночас, передача страхового ризику за кордон, що супроводжується перерахуванням частини перестраховальних премій, – це форма вивезення капіталу – найбільш зріла і вигідна форма міжнародних економічних відносин, що дає змогу одержувати прибуток із країн, до яких вивозять капітал, використовувати європейський досвід управління фінансами [16, с.8]. Тобто перестраховальні відносини мають яскраво виражений суперечливий характер, оскільки кожен суб'єкт прагне задовольнити лише свої інтереси. Тому однією з найважливіших проблем учення про перестраховування є проблема формування дієвого механізму узгодженості та збалансування інтересів усіх учасників перестраховального процесу, пошуку диференційованих підходів до меж регламентації перестраховика (перестраховальника) за різними видами перестраховальної діяльності.

Діалектичний взаємозв'язок та суперечності у перестраховуванні дають змогу глибоко пізнати теоретичні й практичні засади перестраховальної діяльності, досягнути єдності теорії і практики, розкрити рушійні сили еволюції перестраховальних відносин та визначити спрямованість і майбутні тенденції їх розвитку. Єдність теорії і практики, врахування діалектики перестраховальних процесів, їх кількісних і якісних ознак допомагають точно оцінювати поточні процеси і науково обґрунтовано прогнозувати наслідки страхової політики. За наявної перестраховальної практики прогнозування здійснюються переважно на

основі математичної формалізації і формальної логіки, що неспроможні забезпечити ефективне застосування перестраховання у гарантуванні стабільного соціально-економічного розвитку суспільства й задоволенні економічних інтересів усіх учасників страхових процесів. Страхова наука не може відповісти на всі запитання, породжені практикою. Однак, будучи вагомим надійним компасом у світі страхування, вона пояснює і прогнозує наукові явища, постійно підтверджуючи або заперечуючи їх практичною діяльністю. “Практика при цьому є, з одного боку, вихідним матеріалом дослідження, а з іншого – критерієм пізнання істини, оцінкою достовірності знань, інструментом перевірки правдивості теоретичних положень” [124, с.16].

Один із основних законів діалектики – закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, який встановлює взаємозалежність кількісних та якісних характеристик у процесі розвитку явищ і процесів у сфері перестраховання, їх міру та розкриває зміст процесу розвитку перестраховання на новому, високоякісному економічному рівні. Метафізична філософія виявляє лише кількісні залежності у страхових відносинах в умовах рівноваги страхової системи та стійкому середовищі її функціонування, що характерно для державної монополії страхової діяльності. Розвиток ринкових засад господарювання супроводжується невизначеністю та ризиком, динамікою страхових процесів і розвитком перестраховання. В цих умовах відбуваються перехід страхової теорії на якісно нову еволюційну парадигму, її стрибок у нову якість, на новий ступінь розвитку й зародження вітчизняної теорії перестраховання. Професор С. В. Мочерний зазначив, що “кількісні зміни на певному етапі переходять в якісні, а їх нова якість, своєю чергою, визначає характер, напрям, можливості й темпи протікання кількісних змін, формує кількісно нову силу розвитку” [194, с.159].

Якість та кількість, як сторони діалектичної суперечності перестраховувальних процесів, характеризують їх сутнісні аспекти. Діалектичність взаємодії якості та кількості виражається в їхній єдності, а “сутнісна єдність кількісного і якісного” або “якісно виражена кількість” фіксується, за Гегелем, у понятті “міри”. Міра як філософська категорія є певним інтервалом кількісних характеристик

перестраховальних процесів, у межах якого може існувати належна їм якість. В межах міри зміна кількості не призводить до якісних змін. Тобто якість виявляє стійкість, кількість – змінність, які становлять нерозривну суперечливу єдність, що зумовлює наявність мінливого у стійкому та стійкого в мінливому. Порушення міри призводить до зміни якісних характеристик перестраховання, що супроводжуються докорінними перетвореннями у цій сфері та переходом її в інший якісний стан. Перехід від старої якості до нової відбувається поступово у формі якісного “стрибка”. Форми якісних змін визначаються сукупністю умов розвитку явищ і процесів у перестрахованні, характером внутрішніх суперечностей у межах однієї якості, сутності, змісту.

Згідно із законом переходу кількісних змін у якісні, перестраховання еволюціонувало з поступовим розширенням кількісних параметрів і елементів у результаті стрибкоподібного переходу їх від одного якісного стану перестраховання до іншого. Перехід від державної монополії в Україні до сучасних ринкових умов розвитку супроводжувався бурхливим розвитком страхування та відродженням перестраховання, виникненням великої кількості страхових компаній, що займаються перестраховальною діяльністю. Такі кількісні зміни зумовили суттєві якісні перетворення у страховому секторі, відбувся якісний стрибок – зародження страхового ринку. Водночас перестраховання набуває нової якості, пов’язаної зі зростанням його ролі й значення у забезпеченні додаткових гарантій захисту економічних інтересів усіх суб’єктів страхового ринку. Подальші зміни кількісних характеристик перестраховальних процесів зумовлені появою та збільшенням кількості професійних перестраховиків, безпосередньою діяльністю яких є надання перестраховальних послуг, призвели до нових якісних змін – зародження ринку перестраховання. Процес переходу кількісних змін у якісні є поступовим, безперервним процесом, який дає змогу охарактеризувати кількісні зміни на ринку перестраховання, передбачити його якісні трансформації, пізнати глибинну сутність перестраховальних відносин, з’ясувати тенденції їх розвитку. Лише із урахуванням динаміки взаємодії всіх складових компонент, що забезпечують як кількісну, так і якісну характеристику інституційного середовища функціонування ринку

перестраховання, сформуються економіко-правові передумови для ефективного розвитку перестраховання в Україні.

Напрямок розвитку перестраховання, починаючи з умов виникнення і становлення, його поступального розвитку, функціонування та переходу перестраховальних відносин із простих форм у досконаліші, розвиненіші форми характеризує закон діалектики заперечення заперечення. Так, перехід від найпростіших інституціональних форм перестраховального захисту, за яких договір перестраховання укладали між його учасниками у вигляді комерційної угоди на принципах взаємності, до прогресивніших його форм, для яких притаманні чіткий розподіл відповідальності, виникнення різних методів передачі ризиків і багатьох форм та видів договорів означає заперечення старих інституціональних форм перестраховальних відносин із боку нових. У подальшому, з розвитком ринкової економіки зароджується ринок перестраховання, виникають нові економічні явища та процеси на ньому, котрі заперечують попередні. Закон заперечення заперечення відображає об'єктивний, природно-історичний розвиток, коли заперечується старе, віджило і зберігається те, що необхідне для подальшого розвитку й утверджується нове. Тобто, заперечення попереднього етапу розвитку перестраховальних відносин не означає повного знищення змісту старого, оскільки закон заперечення заперечення передбачає зв'язок, наступність у розвитку.

Діалектичний закон заперечення заперечення як протилежний метафізичному, за яким старе відкидається повністю, без збереження корисного і позитивного, синтезує найважливіші ознаки попередніх законів діалектики, охоплює єдність поступальності й спадковості, появу нового та відносної повторюваності на якісно новій основі старого. На думку Гегеля, нове поняття є багатшим за змістом, оскільки збагатилося його запереченням або суперечністю, а тому виступає як єдність цього нового поняття та його суперечність. Категорія заперечення як необхідна форма поступальної діяльності сприяє переосмисленню минулого та розуміння майбутнього, забезпечує практичне втілення всього цінного за попередні періоди розвитку перестраховання в сучасну реальність та визначення стратегії ринку перестраховання.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наукова парадигма теорії перестраховання формується поетапно відповідно до розвитку страхових відносин, розширення форм господарської діяльності, появи нових видів ризиків трансформаційного періоду, інституціональних змін у системі управління економічними процесами. Використання діалектичного методу пізнання як вихідної методологічної основи дослідження допомагає осмислити глибинну сутність перестраховальних відносин та визначити закономірності їх історичного розвитку. Разом із цим, діалектика у сфері перестраховання передбачає застосування наукового інструментарію, призначеного для досліджень перестраховальних процесів. При цьому методи економічної теорії, страхової науки стають вагомим інструментом пізнання у контексті формування дієвої системи перестраховання як невід'ємної складової ринкової економіки, орієнтиром перетворень її організаційно-економічних відносин. Серед них значний внесок у розвиток методології перестраховальних відносин зробили методи інституціонально-еволюційної теорії, страхової статистики, актуарних розрахунків, андерайтерської оцінки ризиків тощо. Вивчення й аналіз теоретико-методологічних засад перестраховального захисту з урахуванням ретроспективних позицій та сучасних тенденцій вітчизняного і зарубіжного досвіду дає змогу оцінити внесок учених у розв'язання проблем функціонування ринку перестраховання та визначити теоретичні основи перестраховання, узагальнити концептуальні підходи і виважено викласти власне бачення категоріально-понятійного апарату в цій царині, розробити не тільки грамотну стратегію вітчизняного перестраховання в країні, а й окреслити новітню парадигму формування ринку перестраховання в Україні.

1.2. Економічна природа перестраховання: специфічні ознаки та проблеми ідентифікації у системі страхових відносин

Наукові дослідження теоретичних питань перестраховання вчені-економісти розпочали наприкінці XIX–на початку XX століття, коли теорія страхування сформувалася в окрему галузь знань. Перестраховання як соціально-економічна

категорія виникло не в конкретний історичний момент, а еволюціонувало разом із розвитком фінансових відносин і, зокрема, страхових відносин [239, с.65].

Велика заслуга у цьому напрямку досліджень належить німецькому вченому К. Пфайфферу та шведському актуарієві Ф. Лундбергу, які є авторами одних із перших наукових праць, безпосередньо присвячених питанням теоретичних і практичних засад перестраховання. Монографія “Введение в перестрахование”, яку опублікував у 1975 році К. Пфайффер, не втратила актуальності й дотепер. У передмові до цього твору (п’яте видання, вересень 1998 р.) вчений наголосив: “Впродовж більше двадцяти років свого існування ця книга отримала широке розповсюдження і стала популярним засобом, що висвітлює в концентрованій та зрозумілій формі основи техніки й сутність перестраховання” [255, с.3]. Проте висвітлені в роботі К. Пфайффера питання перестраховання мають в основному юридичне спрямування і присвячені правовим основам перестраховальної діяльності. Вчення про перестраховання розглянуто з позиції страхового права. У 1909 році Ф. Лундберг опублікував наукову працю “Про теорію перестраховання”, котру він захистив як дисертацію на здобуття вченого ступеня у Відні на Шостому Міжнародному конгресі актуаріїв. Основна увага у цій праці приділена актуарним розрахункам, що сприяли розвитку “теорії колективного ризику” у страхуванні та перестрахованні.

Теоретичні основи перестраховання висвітлюють науковці в різних галузях. Найпоширеніші дослідження перестраховальних відносин характерні для права й актуарної математики. Водночас в економічній і страховій науках майже нема фундаментальних праць із перестраховання, хоча сутність перестраховання як економічного явища ніколи не ігнорували.

Одними з перших класичних праць зі страхування, в яких автори розглядають перестраховання з економічного погляду, стали роботи німецького вченого А. Манеса “Основы страхового дела” (1909 р.) та вітчизняного академіка К. Воблого “Основы экономии страхования” (1915 р.). Ці видатні попередники сформулювали традиційні постулати страхової науки, що стали базовими для вивчення перестраховальних відносин. У своїх працях автори при дослідженні

сутності перестраховання прагнули органічно пов'язати перестраховання з іншими економічними явищами, стверджуючи при цьому, що “економічна природа прямого страхування і перестраховання тотожна” [33, с.231] і “...немає жодної галузі страхування сьогодні, яка не була б пов'язана з перестрахованням у тому або іншому виді” [184, с.107]. Таким чином учені-економісти досліджували перестраховання як економічне явище у системі страхових відносин, визначаючи його спільні ознаки з категорією страхування і наділяючи специфічними рисами.

Вивчаючи природу та сутність перестраховання як економічного явища, вважаємо за необхідне звернутися до етимології терміна “перестраховання”. Цілком логічним і незаперечним є той факт, що початковий зміст цього терміна пов'язаний із його кореневим словом “страхування”. Як зазначив К. Фідельман, “етимологія слова “перестраховання” – наступне страхування підтверджує, що перестраховання є частиною економічних відносин страхування” [319, с.34]. Отже, можна стверджувати про наявність спільного етимологічного джерела понять “страхування” і “перестраховання”. З огляду на це з'ясуємо взаємозв'язок походження цих понять і сучасного змістовного наповнення “перестраховання”.

Досліджуючи походження термінів “страхування” і “перестраховання”, зазначимо, що у науковій літературі подано кілька версій щодо їх етимології. Так, у фінансовій і страховій науці переважає думка, відповідно до якої “страхування” походить від латинських слів “securus” і “sine cura”, що означають “безтурботний”. За іншого підходу, першоосновою виникнення перестраховання, як і страхування, є “страх”, тому ці поняття вживають у значеннях “підтримка”, “гарантія успіху”, “захист”.

Болгарський учений П. Пеев, досліджуючи походження терміна “страхування” ще у 1930-тих роках, наголосив, що такий мовний вираз виник передусім на відчутті та вгамуванні страху перед загрозливими явищами, ним характеризується захист від ризиків [185, с.23]. Вітчизняний науковець М. Клапків вказував на відсутність підстав для розгляду поняття “страх” як економічної категорії, оскільки “...страх є лише виявом внутрішнього душевного стану людини перед небезпекою” [125, с.15], а тому не належить до предмету дослідження економістів. Відтак, поняття “страх” і

“небезпека” безпосередньо взаємопов’язані, оскільки, з одного боку, небезпека породжує страх, а з другого – “...є історичною категорією, що виникла і розвивається як реакція людини на страх” [193, с.24].

У лексикографічному дослідженні, яке було опубліковано в 1980 році у ФРН, зазначено, що сто років тому слово “страх” вживали вдвічі частіше, ніж слово “побоювання”, а тепер останнє трапляється у шість разів частіше, ніж “страх” [56, с.86-91]. Таке твердження є логічним, оскільки з пізнанням людиною навколишнього середовища у неї зникають причини для органічного страху, а виникають підстави для побоювання як сигналу на небезпеку і невизначеність, в умовах незнання та непевності. “Причини страху знаходяться поза людиною, тоді як побоювання – спонтанна, але вже певною мірою свідомо оцінка ситуації – всередині людини” [103, с.29]. Отже, різні підходи авторів до етимологічного джерела страхування тісно пов’язують його походження із загальним розумінням небезпеки, невизначеності, непевності, випадковості, ненадійності. З цими багатозначними словами у страховій науці асоціюється й часто вживається як синонім поняття “ризик”.

Ризик як першопричину страхування розглядали ще на початку ХХ століття німецький учений А. Манес та вітчизняний економіст К. Воблий. На думку А. Манеса, “страхування становить вид економічної передбачуваності й одночасно є організацією, яка базується на взаємодопомозі” [184, с.8]. Водночас К. Воблий зазначив, що метою страхування “...є покриття майбутнього збитку або потреби, зумовленої настанням випадкової і одночасно статистично вловимої події” [33, с.32]. В основі страхових теорій цих авторів страхування розглянуте як механізм захисту від ризиків в умовах невизначеності та непевності у майбутньому. Аналогічно підходять до трактування страхування вітчизняні і західні науковці сучасності. Так, учений-економіст П. Самуельсон розглядає страхування як “спосіб розподілу ризиків згідно із статистичними закономірностями...” [269, с.81-86]. На думку вітчизняного науковця В. М. Фурмана, страхування є “платною системою фінансової компенсації фізичним та юридичним особам при ситуаціях, пов’язаних з економічними збитками, породжуваними об’єктивними чинниками, що будується з

урахуванням як вірогідності несприятливої події, так і її можливих наслідків...” [336, с.37]. Польські економісти і практики, автори підручника “Основи страхувань” визначили страхування як “комбінацію відомих методів операцій із ризиком, який полягає в передачі ризику, його розкладці та контролі за ним” [391, с.50]. Водночас, Крістофор Кальп розглядає страхування “як одну з форм управління ризиками” [369, р.137]. Отже, страхування, виникаючи унаслідок наявності ризику загрози добробуту людства, служить засобом протидії ризикам, методом фінансування їх наслідків, способом контролю за ризиками.

Економічна природа перестраховання зумовлена наявністю ризику, “оскільки перестраховальні операції є “вторинними”, похідними від страхових” [286, с.233]. Про ризик як етимологічний попередник перестраховання йдеться у працях багатьох учених минулого століття і сучасності. Так, англійський професор Д. Бланд наголосив: для того, щоб залишити за собою частину ризику і не втратити клієнта, страховики можуть використати страхування для захисту самих себе, тобто страховики страхують ризик ще раз [22, с.129]. Відповідно в основі перестраховання лежить вторинний перерозподіл ризику, на що і вказують фінансисти західної наукової думки при дослідженні поняття перестраховання як “...повного або часткового розміщення серед інших страховиків страхового ризику...” [325, с.354]. Російський теоретик і практик у галузі перестраховання І. Ю. Постнікова стверджує, що передумови виникнення і розвитку перестраховання безпосередньо визначаються суспільно-історичними процесами в суспільно-економічних формаціях, потребами суспільства у захисті від великомасштабних ризиків [239, с.64]. Таким чином, об’єктивна необхідність перестраховання зумовлена зростанням рівня ризику в страхуванні, що й породжує потребу його повторного перерозподілу. Відповідно ризик як етимологічне джерело страхових і перестраховальних відносин є об’єктивним чинником їх виникнення та подальшого розвитку.

У наукових дискусіях часто обговорюють питання тісного взаємозв’язку і розбіжностей страхування та перестраховання, з’ясовують спільні та відмінні ознаки економічної природи цих складних і неоднорідних понять. При цьому науковці акцентують основну увагу на економічних критеріях природи перестраховання, що

стосуються його місця в суспільному відтворенні, об'єктивної основи виникнення і форм наявності перестраховальних відносин, їхнього призначення. Неоднозначним є розв'язання проблеми стосовно формування теорії перестраховання як самостійного напрямку страхової науки. Разом із цим погляди вчених щодо характеристики природи перестраховання об'єднані у два основних напрями. Представники першого напрямку стверджують про належність перестраховання до сфери функціонування категорії страхування, їх єдину економічну природу, а отже тотожність [13, с.305; 30, с.37; 165, с.12], а прихильники другого вказують на суттєві відмінності між цими економічними поняттями, що унеможливило їхнє ототожнення [293, с.101-104; 307, с.361-365; 354, с.86]. З огляду на це, з'ясування спільних ознак економічної природи страхування і перестраховання та розбіжностей між ними сукупно дасть змогу охарактеризувати цілісну систему страхових відносин та визначити місце перестраховання як економічного явища у ній.

Зазначимо, що найширше ознаки економічної категорії страхування розглянуто у працях О. О. Гаманкової, Н. Б. Грищенка, Т. А. Ротової, Н. В. Ткаченко, В. В. Шахова [49, с.40-41; 63, с.9-10; 266, с.22-23; 307, с.361-365; 347, с.15]. Специфічні ознаки страхування, які відрізняють його серед інших економічних категорій, ми детально навели у власних дослідженнях [154, с.119-127]. Зокрема, основні з них – це: наявність страхового ризику; відносини грошового перерозподілу; формування на принципах солідарності цільових грошових фондів, призначених для страхового захисту; замкнутий розподіл збитку в просторі й часі; зворотність страхових платежів; наявність майнового інтересу страхувальника. Спробуємо адаптувати згадані ознаки у контексті їх застосування до перестраховання.

Так, важливою ознакою страхування як економічної категорії є наявність ризику, що визначає високий ступінь невизначеності та імовірнісність страхових відносин. Однак зазначимо, що ризик, який обумовлює наявність страхових і перестраховальних відносин, має певні відмінності. У науковій літературі значну увагу приділено вивченню ризику в страхуванні, до того ж часто відбувається підміна понять “ризик” та “страховий ризик”. При цьому практично недослідженим

є ризик у перестрахованні, його особливості та сфера застосування. Тому ретроспективний аналіз наукових поглядів дослідників ризику страхових і перестраховувальних відносин за радянської доби та сучасних умов дасть змогу виокремити основні підходи до формулювання перестраховувального ризику.

Як складне і багатозначне поняття розглядали страховий ризик радянські теоретики Ф. В. Коньшин та Л. І. Рейтман. На думку Ф. В. Коньшина, “найчастіше страховим ризиком називають: 1. Подію або сукупність подій, при настанні яких страховик повинен виконати свої основні зобов’язання – виплатити страхові відшкодування (страхові суми). 2. Ймовірність настання небезпеки, на випадок якої проводиться страхування” [171, с.31]. Ще двома змістовими значеннями доповнює визначення страхового ризику Л. І. Рейтман, зокрема стверджуючи, що страховий ризик – це частина вартості майна, яка не охоплена страхуванням і залишена на ризику страхувальника; конкретний об’єкт страхування, що характерний власною страховою оцінкою і ступенем імовірності заподіяння збитку [60, с.34]. Це визначення є найповнішим і точним, тому не втратило актуальності й в умовах сьогодення. Однак дозволимо собі не погодитись із таким трактуванням страхового ризику як частини вартості майна, яка не охоплена страхуванням, оскільки ризик, що залишається на відповідальності страхувальника, не можна вважати страховим.

У сучасній літературі все більшого поширення набуває прагматичний підхід до визначення страхового ризику. Так, М. Александрова, Р. Юлдашев, Л. Цветкова цей ризик трактують як прогнозований збиток об’єкта страхування в результаті настання страхової події [5, с.9; 355, с.10-14]. Тлумачення страхового ризику як збитку не відповідає справжньому розумінню цього поняття, адже ризик у страхуванні характеризує ймовірність настання страхового випадку, що може призвести до збитку, а може і ні. Як зазначила Т. А. Ротова, “страхують ризик, а не те, що повинно неминуче статися. Будь-який конкретний ризик... – це тільки можливість настання певної події” [266, с.335]. При цьому, ризик страхують за кожним укладеним договором страхування, проте страхові випадки стаються не за всіма договорами.

Як розподіл ймовірностей несприятливих результатів, трактують страховий ризик А. П. Архіпов і В. Б. Гомелля [12, с.16]. Однак, таке визначення страхового ризику є обмеженим та розкриває його сутність лише з позиції теорії ймовірності, не враховуючи інших важливих характеристик.

З різних аспектів застосування на практиці розглядає страховий ризик В. М. Фурман [336, с.85]. Однак необґрунтованою є позиція автора щодо визначення страхового ризику як об'єкта страхування та виду відповідальності. Не всі об'єкти страхування можуть бути застрахованими, а страховий ризик виникає лише за тими, що прийняті у страхування. Незрозумілим є трактування страхового ризику як виду відповідальності, оскільки страховики приймають на відповідальність лише страхові ризики.

Досліджуючи ризикову природу страхових відносин, О. О. Гаманкова схематично навела взаємозв'язок ризику і страхування: “ризик–вірогідний майновий збиток–майновий інтерес–страховий інтерес–страховий захист (страхування)” [48, с.97]. Автор характеризує взаємодію явищ, що породжують необхідність страхування, серед яких ризик виступає його першопричиною. Однак невідомо, що розуміти під поняттям “ризик”, до того ж, “страхового ризику” як явища страхового процесу в даному ланцюжку нема.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що в зарубіжній та вітчизняній літературі досі не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення страхового ризику, що зумовлено багатогранністю та неоднозначністю цього економічного поняття. Більшість дослідників акцентують свою увагу лише на окремих критеріях страхового ризику, водночас недостатньо приділяють увагу комплексному їх вивченню. На нашу думку, при визначенні страхового ризику необхідно враховувати основні ознаки, що відрізняють його від ризику загалом. При цьому зауважимо, що не всі ризики є прийнятними для страхування, а тому не можна ототожнювати поняття страхового ризику з усіма можливими небезпеками. Найлаконічніше цю різницю зазначено у Законі України “Про страхування”: страховий ризик – певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання [98]. Відповідно у страховому

законодавстві акцентовано увагу на ймовірному та випадковому характері настання ризикової ситуації.

О. Д. Вовчак, окрім зазначених вище критеріїв страхового ризику, наводить ще такі [34, с.53]:

- настання страхового випадку, що виражається в реалізації ризику, не повинно залежати від волевиявлення страховика або інших зацікавлених осіб;
- страхова подія не може мати розмірів катастрофічного лиха, тобто охоплювати масу об'єктів у рамках величезної страхової сукупності, спричиняючи масові збитки.

Водночас Т. А. Ротова, виокремлюючи властиві страховому ризикові критерії страхованості (об'єктивність, ймовірність і повторюваність настання, кількісна вимірюваність, легітимність), підкреслює, що сукупно вони зумовлюють виникнення страхового інтересу [267, с.6-10]. На нашу думку, до критеріїв страхового ризику доцільно додати ще такі, як власна страхова оцінка та ступінь імовірності заподіяння збитку. Лише об'єкт страхування, який набув таких характеристик, трансформується у страховий ризик. Критерії, за якими ризик може бути прийнятим на страхування, перетворюють його на страховий ризик, однак це ще не означає, що він буде застрахованим. Вони слугують лише основою для прийняття рішення про страхування ризику, тобто його передачу за певну плату від потенційного страхувальника до страховика.

Отже, наявність страхового ризику є передумовою страхових відносин. Водночас, “ризик прямого страховика є оригінальним і становить предмет договору перестраховання” [255, с.9]. При цьому в перестраховання передають частину вже застрахованого ризику, який передбачений в оригінальному договорі страхування. Перестраховик приймає на відповідальність частину страхового ризику, а також частину страхової премії (перестраховальної премії), що надійшла від страхувальників до страховика. За організацію прийому ризику на страхування страховик має право отримати від перестраховика комісійну винагороду як компенсацію частини своїх витрат із укладання договорів страхування. Водночас

страховик сподівається на тантьєму – комісію з прибутку перестраховика за результатами перестраховальної діяльності.

Відтак перестраховування характерне наявністю страхового ризику – основної ознаки категорії страхування, що підкреслює належність його до сукупності страхових відносин. Водночас, Н. В. Ткаченко зауважує, що з погляду перестраховування “ризик невизначеності є показником, що характеризує міру невизначеності щодо настання деякої множини страхових подій у складі страхового портфеля страховика в цілому” [307, с.363]. Проте дозволимо собі частково не погодитися з таким твердженням, оскільки страховий ризик у перестраховуванні може бути пов’язаний як із можливими збитками за сукупністю страхових подій у складі страхового портфеля, так і з невизначеністю за одним страховим випадком.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що *перестраховальний ризик* – це та частина страхового (застрахованого) ризику страховика, яку за певну плату перестраховальної премії передають на відповідальність іншому страховикові (перестраховикові) з метою забезпечення додаткових гарантій виконання страхових зобов’язань прямого страховика при настанні однієї великої або множини дрібних страхових подій у складі його страхового портфеля. При цьому зазначимо, що до страхового ризику в перестраховування додається технічний ризик страховика, пов’язаний із недоброякісним менеджментом, технологічними змінами, ризиком випадкових збитків. Водночас перестраховальний договір містить власні ризики, кожний з яких має певну природу і динаміку: технологічні ризики, викликані формою перестраховування та видами договорів; ризики конкретного договору як співвідношення ризик / премія. Усі ці ризики можна об’єднати в інтегрований ризик перестраховування.

Поділяючи слушну думку вітчизняних і зарубіжних науковців щодо ризикової природи перестраховальних відносин, вважаємо за необхідне уточнити окремі позиції такого підходу. Так, економічна природа перестраховування є ризиковою, і саме ризик виокремлює страхові відносини серед інших економічних відносин, наділяючи їх специфічними ознаками. Однак глибинна основа перестраховальних відносин серед представників страхової науки радянського і пострадянського

періоду визначається неоднозначно. Так, у радянській літературі була популярною теорія страхування, представники якої об'єктивну необхідність страхування обґрунтовували формуванням страхового фонду в процесі розподілу сукупного суспільного продукту. Зокрема професор В. К. Райхер, трактуючи основні положення марксистсько-ленінської методології щодо розроблення питань страхування, визначив сутність страхування “як особливої форми організації суспільно необхідного страхового фонду...” [257, с.3]. Л. І. Рейтман наголосив, що страхування в умовах товарно-грошових відносин може бути використано як метод організації страхового фонду, проте воно зародилося на ранніх етапах розвитку суспільства, коли взаємну розкладку збитку здійснювали без формування страхового фонду [60, с.19]. Таке твердження вченого свідчить про наявність іншого першоджерела страхування і, як зазначив вітчизняний науковець Я. П. Шумелда, “вони не заперечували впливу несприятливих чи випадкових подій, але вихід на перше місце страхового фонду автоматично переміщав на друге місце наявність ризиків як причину страхування” [351, с.29]. При цьому, як наголосив автор, формування страхового фонду за допомогою розподільних відносин характеризує страхування як похідний інструмент фінансових відносин та позбавляє його як економічну категорію самостійності. Однак для страхування як специфічної форми фінансових відносин і самостійної економічної категорії притаманні перерозподільні відносини між учасниками формування страхового фонду, що є замкненими і пов'язані із солідарним розкладенням заподіяного збитку. Тобто використання страхового фонду обмежується суб'єктами, які беруть участь у його формуванні.

У ринковій економіці створення і використання грошових фондів слугує можливістю виконання зобов'язань страховика, фінансовим забезпеченням його діяльності, однією з передумов досягнення основної мети. А відтак, як зазначив авторський колектив під керівництвом С. С. Осадця, “страхування не вміщується в рамки традиційного вузького розуміння фінансів як економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання доходів і грошових фондів. До речі, в англійському словнику страхових термінів страхування визначено

“як система передавання ризику і його комбінування”. Тобто у країні, де виникла більшість класичних видів страхування, зміст останнього пов’язують, насамперед, із передаванням ризику від страхувальника до страховика” [290, с.24-25]. Отже, вчені-економісти сучасності заперечують основні положення теорії страхового фонду, як такі, що визначають цей фонд як об’єктивну необхідність страхових відносин, переміщуючи на поверхню економічних явищ ризик як об’єктивний чинник їх виникнення та існування. Ми безумовно поділяємо думку сучасних науковців, однак у разі врахування лише такої позиції страхування розглядають у практичній площині, що, на нашу думку, позбавляє цю економічну категорію важливих ознак і характеристик, звужує предмет дослідження. З цього приводу О. О. Гаманкова переконливо стверджує, що “розуміння ж причин та наслідків страхових процесів можливе тільки за умови дослідження страхування як економічної категорії – носія певних економічних відносин, які впливають з відносин власності та ними обумовлені. Тільки з цих позицій можна пояснити ті суперечливі процеси, які відбувались у страховому секторі економіки останніми десятиліттями і за яких страховий ринок країни демонстрував випереджаючі темпи зростання в умовах стагнації реального сектору економіки, низького рівня життя переважної більшості українців та нестабільності національної грошової одиниці” [49, с.36].

У науковій літературі дискусійним і суперечливим є твердження про формування страхового фонду в перестрахованні. Страховий фонд страховика створюють за допомогою страхових внесків страхувальників для задоволення їх економічних (майнових) інтересів та потреб. Перестраховики за рахунок отриманих за договором перестраховання премій від страхових компаній, що мають за мету захистити свої майнові інтереси, теж формують відповідні фонди. Професор В. К. Райхер, досліджуючи економічну природу перестраховання в радянський період, стверджував: “Страхові фонди вже створили страховики. І коли останні перестраховують свої ризики один у одного або у спеціальних перестраховиків, то вони цим не створюють нового страхового фонду, але лише певним чином пов’язують, координують наявні страхові фонди” [257, с.142-147]. Така позиція автора за радянських часів – часів превалювання загальнодержавної власності – є

наслідком епохи централізованого планування в умовах тоталітарного режиму та обумовлена наявністю державної страхової монополії, мобілізацією страхових резервів у сукупному страховому фонді суспільства, призначеного для забезпечення страхового захисту його членів. Як зазначив учений-економіст радянської епохи Л. І. Рейтман, “страхові фонди державного страхування є складовою частиною централізованих фінансових резервів. Але їх формують і використовують за допомогою особливої перерозподільної категорії страхування. Ця категорія проявляється як страховий метод формування і використання в рамках державної монополії спеціалізованих, централізованих страхових фондів: державного майнового та особового страхування, які проводили в межах країни, державного іноземного страхування зовнішньоекономічних інтересів СРСР, державного соціального страхування” [60, с.16].

На теренах колишнього Радянського Союзу перестраховання здійснювали в рамках державного іноземного страхування. Однак особливого розвитку в умовах соціалістичної доби воно не набуло, бо у ньому не було об’єктивної потреби, оскільки “...соціалістична держава та її господарські ланки завжди розпоряджалися достатньо потужними страховими резервами” [60, с.14]. Тобто централізацію страхових резервів та їх перерозподіл здійснювали в сукупному страховому фонді, що створював міцне економічне підґрунтя для забезпечення надійного страхового захисту соціалістичного суспільства і практично унеможлиблював необхідність у перестрахованні.

Аналогічний погляд є і в сучасній науковій літературі. Скажімо, колектив авторів під керівництвом А. А. Мазаракі вважає: “...якщо у страхуванні страховик за рахунок страхових внесків страхувальників створює страхові резерви, то при перестрахованні відбувається лише перерозподіл частини коштів страхових резервів, створених страховими компаніями” [286, с.238]. Така позиція є незрозумілою в умовах розвитку ринкових засад господарювання, тому дозволимо собі не погодитися зі згаданими науковцями.

Спершу зазначимо, що в ринковій економіці частку сукупного страхового фонду формують в кожній незалежній страховій компанії під назвою “страхові

резерви”. Проте у перестраховання одночасно з переданою частиною страхового ризику і страхових зобов’язань до перестраховика надходить частина страхових премій, а не сформованих страхових резервів прямого страховика. При цьому страхові премії, трансформуючись у перестраховальні премії, мобілізуються у резервах перестраховика. Аналогічно до призначення страхових резервів для виплат страхового відшкодування внаслідок настання страхових подій резерви перестраховика спрямовують на компенсацію частини страхової виплати, яку здійснює прямий страховик за договором страхування. Тобто перестраховання передбачає захист майнових інтересів, формування резервів за рахунок частини страхових премій, які страхувальники сплачують компаніям, що передають ризики в перестраховання, здійснення компенсаційних виплат у разі настання страхових випадків. А тому цілком погоджуємося з тезою, що “страхування і перестраховання використовують один і той самий страховий механізм” [62, с.21].

З огляду на висловлене зазначимо, що перестраховання набуло особливого розвитку в ринковій економіці, коли виникла об’єктивна необхідність у захисті майнових інтересів страховиків в умовах зростання страхового ризику та обмежених фінансових ресурсів. Економічною основою перестраховального захисту служать резерви перестраховика, що формуються за рахунок частини страхових премій прямого страховика. А відтак перестраховальні відносини, як і страхові, обумовлені наявністю страхового ризику та пов’язані з процесом створення та використання на принципах солідарності цільових резервів, призначених для забезпечення перестраховального (страхового) захисту. При цьому зазначимо, що “при здійсненні перестраховальних операцій продовжується розподіл ризику (*а отже, і грошових коштів. – О. К.*), але вже на новому рівні” [286, с.238]. З урахуванням цього, важливим питанням для побудови теорії перестраховання є встановлення кола і характеру перестраховальних відносин.

При дослідженні предмета теорії перестраховання науковці минулого та сучасності визначають перестраховальні відносини як частину відносин розподілу, перерозподілу, обміну вартості створеного суспільного продукту. Ще на початку ХХ століття академік К. Г. Воблий, вивчаючи сутність страхування, його місце у

відносинах виробництва, обміну, розподілу і споживання, переконливо довів, що страхові відносини виникають на розподільній стадії відтворювального процесу, стверджуючи, що “страхування як економічна міра захисту цілісного майнового фонду необхідно розглядати у зв’язку з розподілом” [33, с.39-40], разом із цим акцентуючи увагу на обмінному характері перестраховальних відносин [33, с.230]. У монографії під керівництвом радянського науковця А. П. Плешкова зазначено, що формування фонду державного страхування, також використання його для виплат страхового відшкодування і страхових сум страхувальникам, створення резервних і запасних фондів, фінансування попереджувальних заходів – не що інше, як результат перерозподілу частини національного доходу [332, с.30].

Сучасні науковці у контексті розгляду місця перестраховальних відносин стосовно відтворювального циклу наголошують на їх як вторинності, перерозподільності, так і на належності до відносин обміну. Колектив авторів під керівництвом професора А. А. Мазаракі стверджує, що в основі перестраховання – перерозподіл частини коштів страхових резервів [286, с.238]. Автори фінансово-інвестиційного словника Доунс Дж., Гудман Дж. Елліот зазначили, що “частину ризику страховика приймають інші страхові компанії в обмін на отримання частини страхових внесків страхувальника” [324, с.412].

Професор В. М. Опарін у монографії “Фінансова система України: теоретико-методологічні аспекти”, досліджуючи фінансові відносини у страхуванні, зазначив, що “у страхуванні з позицій цільового формування і використання страхових фондів – перерозподільні відносини між суб’єктами, котрі сплачували страхові внески, і тими, хто отримує відшкодування збитків. З погляду взаємовідносин окремих суб’єктів зі страховими компаніями – це плата за хеджування ризику (плата за спокій), тобто обмінні відносини” [202, с.48]. Підтвердження цієї думки знаходимо у монографії професора О. О. Гаманкової, яка зазначила, що використовуючи обмінні відносини для залучення таких коштів (капіталу), страхова компанія організовує надалі рух цього капіталу на основі відносин як перерозподілу в межах спільноти страхувальників (при настанні страхових випадків), так і обміну, здійснюючи стосунки з перестраховиками [49, с.33]. Отже, за допомогою

перерозподільних страхових відносин формують і використовують цільові страхові фонди (страхові резерви), призначені для забезпечення страхового захисту. При цьому перестраховальні премії як частина страхових премій, що надходять від страхувальників до страховиків, створюють резерви перестраховика, сприяючи перерозподілу страхових надходжень. У сучасній ринковій економіці з розвинутим страховим ринком формування та використання страхових резервів, резервів перестраховика базоване на природі страхового ризику та управлінні ним. І, як зазначила П. В. Вержбицька, “в основі перестраховання лежать відносини з перерозподілу ризиків (*і відповідно страхових премій.* – О. К.), які вже були раніше прийняті при укладанні договору страхування” [30, с.37]. Відповідно до місця страхування і перестраховання у відтворювальному процесі їх доцільно розглядати як вторинні перерозподільні відносини.

Водночас страхові компанії використовують частково обмінні відносини, залучаючи страховий капітал та передаючи його частину іншим страховикам в обмін на комісійну винагороду або частину страхових внесків страхувальників. Проте частину страхових премій в обмін на перестраховальні послуги сплачують на етапі вторинного розподілу (перерозподілу) як одній із стадій суспільного відтворення, тому відносини обміну в перестрахованні є доволі специфічними і не цілком відповідають їх класичному розумінню, за яким вони мають опосередковувати зміну форми вартості й бути при цьому еквівалентними. Право на отримання страхового відшкодування мають лише перестраховальники, з якими укладено договір перестраховання, тому можна стверджувати про замкнуті перерозподільні відносини у перестрахованні, пов’язані із солідарним розподілом збитку між його учасниками. Водночас перестраховальні відносини характерні такою специфічною ознакою страхування, як повернення страхових премій, мобілізованих у страхових резервах. У перестрахованні кошти резервів у вигляді перестраховальної премії повертають кожному учасникові їх формування – прямому страховикові як компенсація частини страхових виплат, здійснених на користь страхувальників. Отже, більшість сучасних наукових думок щодо перестраховальних відносин як таких, що виникають на розподільній стадії

відтворювального процесу (на стадії вторинного перерозподілу) і належать до замкнених перерозподільних відносин, пов'язаних із мобілізацією та цільовим використанням грошових фондів для забезпечення перестраховального захисту, свідчать про належність перестраховання до системи страхування як особливої сфери фінансово-економічних відносин.

Однак перестраховальний процес не обмежений єдиним, одноразовим етапом перерозподілу ризиків, як це відбувається у страхуванні. Враховуючи фінансові можливості та економічні інтереси перестраховальників і перестраховиків, частина ризику, переданого в цесію (первинний перерозподіл), у разі необхідності може підлягати подальшому перерозподілові через механізм перестраховання (ретроцесію), до остаточного його покриття учасниками перестраховання. У процесі перерозподілу страхового ризику можуть брати участь кілька страховиків (перестраховиків), у тому числі професійна перестраховальна компанія.

Виникнення і розвиток перестраховання у системі страхових відносин пов'язані з об'єктивною потребою страховиків забезпечити додатковий захист своїх економічних інтересів від несприятливих подій (ризиків), тобто від можливих фінансових втрат унаслідок здійснення страхових виплат за укладеними договорами страхування. Водночас перестраховання захищає їх працівників від втрати роботи, власників – від зниження доходів, інтереси страхувальників – у разі настання страхових випадків. У такому контексті розгляду перестраховальних відносин зазначимо їхню двоїстість. Так, за речовим змістом перестраховання виступає як форма захисту від ризиків та обумовлюється наявністю ризику, за сутністю – є сукупністю економічних відносин, які виникають із майнових інтересів страховиків з приводу набуття гарантій виконання страхових зобов'язань. У дослідженнях Л. В. Супрун заперечує наявність майнових інтересів прямого страховика як об'єктивну необхідність укладання договору перестраховання і зазначає, що страхові інтереси у страховика виникають лише при настанні страхового випадку за договором страхування. А тому саме відсутність страхового інтересу в страховика, на думку автора, відрізняє діяльність у страхуванні й перестрахованні як самостійні різновиди підприємницької діяльності [293, с.104]. Поділяють таку позицію

К. Є. Турбіна, наголошуючи, що перестраховання не можна вважати страхуванням, оскільки у страховика стосовно страхових виплат нема страхового інтересу, оскільки певні страхові виплати не є збитками страховика і не завдають йому шкоди [354, с.86], О. М. Залетов, на думку якого, “важко довести, що страховик має інтерес у зв’язку з можливими в майбутньому страховими виплатами” [103, с.39].

Однак дозволимо собі частково не погодитися з такою позицією авторів, конкретизуючи окремі аспекти перестраховального процесу. Зазначимо, що страхові виплати є прямим наслідком настання ризикової події, за відсутності якої виплату не здійснюють. Реалізація ризику може ввести страхувальника в прямий збиток, а тому виникає потенційна можливість зменшення його майна, що викликає страховий інтерес. Як стверджує О. О. Гаманкова, “захист від ймовірних ризиків набуває реального змісту лише за умови загрози майновим інтересам певної особи, пов’язаних із власністю... [49, с.35], а у страхуванні людина прагне зберегти своє майно або свій дохід від випадкових небезпек [33, с.39-40]. Іншими словами, страховий інтерес наявний, якщо обставини, в яких перебуває зацікавлена особа, можуть зашкодити їй, у тому числі позбавити її певної вигоди [103, с.38]. Разом із цим наявність страхового інтересу свідчить, що особа відчуває матеріальну зацікавленість у результатах страхування, в тому, що воно захистить її від ризику знищення, пошкодження чи втрати майна, тобто від можливого збитку.

У перестрахованні страховий інтерес є специфічним, оскільки прямо не пов’язаний із певними збитками для страховика. Однак, це не означає, що свого інтересу нема. По-перше, у перестраховальних відносинах страховий інтерес зумовлений наявністю страхового ризику, на випадок реалізації якого укладено прямий договір страхування. Тобто страховий інтерес пов’язаний із настанням однієї і тієї самої ризикової події і частково переходить від прямого страховика до перестраховика, набуваючи іншого виду – інтересу перестраховика. Як стверджують М. Г. Каминкіна та О. Є. Солнцева, ”страховик, приймаючи ризик, перебирає певну відповідальність, а значить, у цій відповідальності має страховий інтерес, який і підлягає перестрахованню” [122, с.14]. По-друге, в результаті випадкової події страховик при виплаті страхового відшкодування може зазнати фінансових втрат за

відсутності перестраховального покриття [255, с.5]. Такі втрати, як правило, супроводжуються збитковістю страхової діяльності. А тому в прямого страховика виникає матеріальна зацікавленість у перестраховальному захисті, який спроможний частково компенсувати витрати на страхові виплати і таким чином забезпечити йому фінансову стабільність та рентабельність страхових операцій. Отже, перестраховання створює умови для врегулювання наслідків збитків страховика, а відповідно викликає у нього страховий інтерес. По-третє, страховий інтерес у відносинах перестраховання пов'язаний із певною особою – страховиком та можливістю настання у нього ризикової події. По-четверте, перестраховальні відносини можливі лише за наявності страхового інтересу страховика, відсутність якого позбавляє ці відносини правового підґрунтя та необхідності існування. Відтак діалектичний взаємозв'язок між майновими інтересами страховика і ризиком загрози цим інтересам, що може призвести до збитків, породжує особливі економічні відносини щодо забезпечення перестраховального захисту. Відповідно, страховий ризик і майнові (страхові) інтереси страховика є об'єктом перестраховальних відносин, а перестраховальні відносини – предметом теорії перестраховання.

Таким чином, наявність у перестраховальних відносинах усіх ознак економічної категорії страхування свідчить про спільну економічну природу страхування та перестраховання і належність останнього до системи страхових відносин. Однак, розглядаючи єдину економічну природу страхування і перестраховання, більшість учених практично ототожнюють ці два поняття. Скажімо, вітчизняний науковець Я. П. Шумелда, спираючись на тлумачення перестраховання як нового страхування, укладеного за новим полісом на один і той самий застрахований ризик з метою забезпечення страховика від ризиків, що він узяв на страхування раніше, стверджує, що “це визначення породило ще одну дефініцію: перестраховання – це страхування страховиків” [351, с.307]. Професор В. Д. Базилевич зазначив, що “перестраховання – це страхування особливого виду” [15, с.400]. Аналогічно бачать поняття перестраховання зарубіжні автори. Зокрема, М. Г. Каминкіна і О. Є. Солнцева характеризують перестраховання “як страхування

ризиків, що прийняв страховик” [122, с.13], К. Пфайффер підкреслив, що “перестраховання в істинному розумінні – це страхування” [255, с.9].

Фахівці Інституту страхової інформації (III) стверджують, що перестраховання – це страхування страховиків, за якого перестраховик приймає частину ризиків і частину премії від прямого страховика [375]. Представники Асоціації перестраховиків Америки (RAA) трактують перестраховання як страхування для страхових компаній або способ передачі та розподілу фінансового ризику страховика [395].

Однозначним є підхід до розуміння природи перестраховання і в нормативно-правових, і законодавчих документах. Зокрема, у національних законодавчих актах більшості країн світу перестраховання розглядають переважно як нове самостійне страхування (Великобританія), страхування страховиків або страхування ризиків (Німеччина), страхування надлишкових зобов’язань (Словенія) [317, с.40-41]. Аналогічним є тлумачення перестраховання в українському страховому законодавстві: перестраховання – це страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх зобов’язань перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) – нерезидента або нерезидента, який має статус страховика, або перестраховика, згідно із законодавством тієї країни, в якій він зареєстрований [98]. Відповідно, перестраховання є своєрідним гарантом виконання зобов’язань страховика перед страхувальником.

Безумовно, природа перестраховання і страхування тісно пов’язана, “оскільки перестрахові операції ґрунтуються на вторинному перерозподілі ризику, який прийняли на страхування страховики” [285, с.87]. Однак позиція авторів щодо тотожності цих двох понять є суперечливою та дискусійною, тому зазнала певної критики у науковій літературі. Скажімо, Л. В. Супрун критикує підхід до трактування перестраховання “як страхування страховиків” і вказує на те, що “прямий страховик за допомогою перестраховання ні від чого себе не страхує, тому що, віддаючи у перестраховання певну частину ризику, відповідає лише за власне утримання. І тільки у тих випадках, коли перестраховик не виконує зобов’язань за

договором перестрахування, прямий страховик має відшкодувати страхувальникові всю страхову суму” [293, с.103]. Як зазначила П. Вержбицька, перестраховик, прийнявши частину ризику в перестрахування, захищає інтерес страховика лише у цій частині [30, с.37], але при цьому страховик залишається повністю відповідальним перед страхувальником. При настанні страхового випадку страховик зобов’язаний виплатити страхове відшкодування страхувальникові у повному обсязі, після чого перестраховик розраховується за своїми зобов’язаннями з прямим страховиком, повертаючи йому частину страхового відшкодування, відповідно до участі в страховому процесі. Тобто, страховик за допомогою перестрахування частково компенсує свої витрати на страхові виплати, а відтак страхує себе від ризику невиконання обов’язків перед страхувальниками.

К. Є. Турбіна визнає перестрахування “самостійним видом підприємницької діяльності в галузі страхування, якому притаманні самостійне правове регулювання відносин між страховиком і перестраховиком, самостійне правове регулювання діяльності перестраховиків як на національному, так і міжнародному страхових ринках” [316, с.32]. Зазначимо, що правове регулювання перестраховальних відносин здійснюється згідно з вітчизняним страховим законодавством, а юридичні норми перестрахування висвітлені у перестраховальних договорах. А відтак відсутність окремого законодавчого регламентування відносин у перестрахованні не дає підстав стверджувати про наявність самостійного юридичного підґрунтя проведення перестраховальних операцій та виокремлення перестрахування у сукупності страхових відносин як незалежного виду діяльності. При цьому нормативно-правове регулювання перестраховальних відносин є лише однією з передумов ідентифікації перестраховального напрямку в страховій теорії і практиці.

Н. В. Ткаченко виокремлює специфічні ознаки перестрахування, що, на її думку, унеможливають його ототожнення із страхуванням: наявність вторинних перерозподільних відносин; наявність ризику настання страхових подій у складі страхового портфеля прямого страховика; наявність повної прозорості у відносинах між цедентом та перестраховиком; поєднання індивідуальних та групових інтересів; поверненість страхових платежів; формування страхової спільноти з числа

компаній-цедентів та перестраховиків; солідарна відповідальність цедентів і перестраховиків за збиток; самоокупність перестрахової діяльності [307, с.365-366]. Ми поділяємо думку автора стосовно зазначених ознак перестраховання і наявності відмінностей із страхуванням, що підтверджує неправомірність ототожнення цих двох понять. Однак наведені специфічні риси перестраховання підкреслюють його особливості як економічного явища у системі страхових відносин. Тому незрозумілою і необґрунтованою є позиція Н. В. Ткаченко щодо розгляду перестраховальної діяльності як окремого виду економічної діяльності.

Як самостійний вид підприємницької діяльності, якому притаманні власний перестраховальний договір, особливі суб'єкти, об'єкт та предмет дослідження, інші клієнти і маркетинг розглядає перестраховання Л. В. Супрун [293, с.102-104]. Однак аргументи науковця стосовно ідентифікації перестраховання як самостійного напрямку підприємництва є непереконалими. Так, перестраховальна діяльність у ринковій економіці здійснюється на комерційних засадах, виступаючи важливим видом підприємницької діяльності. Перестраховики, реалізуючи перестраховальні послуги, з одного боку, забезпечують перестраховальний захист прямого страховика щодо виконання його страхових зобов'язань перед страхувальниками, з іншого – займаються комерційною діяльністю для отримання прибутку. Але на нашу думку, лише за наявності професійного перестраховика, єдиним видом діяльності якого є перестраховальні операції, перестраховання можна вважати окремим видом діяльності (бізнесу).

Отже, погляди більшості дослідників природи перестраховання розділяються за двома напрямками: одні науковці ототожнюють економічний характер страхових та перестраховальних відносин, а відтак досліджують перестраховання у системі функціонування економічної категорії страхування, інші – наділяють ці два поняття відмінними ознаками, тому розглядають перестраховання як окремий вид економічних відносин.

На нашу думку, для перестраховання характерні всі ознаки економічної категорії страхування, однак єдина економічна природа страхових і перестраховальних відносин не означає їхньої тотожності. Перестраховання має

певні особливості, що дають змогу сформулювати його специфічні ознаки як економічного явища у страховій системі:

- наявність перестраховального ризику;
- вторинні перерозподільні відносини між учасниками формування резервів перестраховика, які не обмежуються лише одноразовим етапом перерозподілу ризиків і премій;
- замкнутий, солідарний розподіл збитку між учасниками перестрашування, як цедентами, так і перестраховиками;
- повернення перестраховальних премій, мобілізованих у резервах перестраховика, у вигляді компенсації страхових виплат страховика;
- наявність специфічного страхового інтересу як основи перестраховальних відносин.

Зауважимо, що як у Законі України “Про страхування”, так і в науковій літературі нема однозначного підходу до встановлення місця перестрашування у системі страхових відносин. Скажімо, у страховому законодавстві перестрашування розглянуто як вид страхової діяльності або галузь страхування [98]. “Як самостійну галузь страхування, що забезпечує захист прямого страховика (цедента) від можливих фінансових втрат, якщо б йому необхідно було здійснювати виплати за укладеними договорами страхування, не маючи перестраховального покриття”, трактує перестрашування К. Пфайффер [255, с.3]. Автор, досліджуючи перестраховальні відносини, вказує на особливі методи і практику перестрашування, зазначає його специфіку, що дає змогу виокремити перестрашування у системі страхових відносин. Аналогічну думку поділяють О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін., трактуючи перестрашування як самостійну галузь страхування [285, с.87].

У російській та вітчизняній літературі відображено погляд, відповідно до якого перестрашування досліджують як особливий вид страхування, специфіка якого полягає у принципі розподілу відповідальності між страховиками [284, с.31]. Як “окремий незалежний вид страхування, який забезпечує відшкодування конкретного збитку, навіть якщо йдеться про життя людини та нещасні випадки”, трактує

перестраховання В. М. Мних [192, с.7]. При цьому він вказує на такі особливості перестраховальних відносин: 1. Це справжнє страхування, а не угода між партнерами, як вважали раніше. Ризик, який перебирає страховик, – це так званий оригінальний ризик, який є основним об'єктом договору перестраховання. 2. Другою стороною в договорі перестраховання може бути тільки страховик. Між перестраховиком і страхувальником нема правовідносин [192, с.8].

Представники перестраховальної групи Америки (RGA) трактують перестраховання як вид страхового покриття, за котрого одна страхова компанія передає страховий ризик іншій страховій компанії за певну плату [393]. Однак така позиція фахівців з перестраховання є необґрунтованою, оскільки невідомо, які специфічні ознаки характерні для такого виду страхового покриття і на яких підставах розглядають перестраховання у контексті страхових відносин.

Водночас російські та вітчизняні науковці виокремлюють перестраховання за окремими видами страхування, зокрема, як різновид майнового страхування або як страхування підприємницьких ризиків. Скажімо, К. Ю. Бубнова, А. К. Івлєва, Ю. Б. Фогельсон, стверджують, що майно страховика (перестраховальника) у разі виплати страхового відшкодування чи страхової суми зменшується при настанні двох подій: страхового випадку за оригінальним договором і виконання зобов'язання [25, с.349; 110, с.21; 331, с.226]. Разом із цим майновий інтерес прямого страховика, на думку вчених, виникає як при майновому, так і при особистому страхуванні, а перестраховик у будь-якому випадку зобов'язаний компенсувати прямому страховикові частину страхової виплати за договором страхування. Саме з міркувань компенсаційного спрямування перестраховальних відносин науковці трактують перестраховання як вид майнового страхування. Поділяючи таку позицію, В. М. Мних наголосив, що майновий інтерес страховика (перестраховальника) є характерною особливістю об'єкта перестраховання і правовою підставою для визначення перестраховання як виду майнового страхування [193, с.109].

Дозволимо собі не погодитися з таким підходом до розуміння природи перестраховання, обґрунтовуючи власну думку певними положеннями.

Перестраховик може забезпечувати перестраховальний захист прямому страховикові у вигляді компенсації частини страхових виплат за будь-якими договорами та видами страхування. При цьому предмет договору страхування охоплює майнові інтереси, пов'язані не лише з майновим, а й із особистим страхуванням і страхуванням відповідальності. Тому обмежувати договірні відносини у перестрахованні лише майновим страхуванням недоцільно.

Російські учені Є. А. Суханов і Ю. К. Толстой під перестрахованням розуміють страхування підприємницьких ризиків страховика (перестраховальника), тобто страхування можливого недоотримання підприємницького доходу в результаті виплати страхового відшкодування або страхової виплати за основним договором страхування [168, с.126]. Однак застосування до договорів перестраховання правил із страхування підприємницьких ризиків є неприйнятним у перестраховальній практиці. Як зазначили А. К. Шихов і А. А. Шихов, застосування у перестрахованні правил страхування підприємницьких ризиків є помилковим, оскільки не враховує суттєвих відмінностей у безпосередній причині виникнення, сутності й характері економічних відносин страхування підприємницьких ризиків і перестраховання [349, с.2-17].

Безумовно, страхування і перестраховання як дві сфери страхових відносин недоцільно розглядати безальтернативно відокремлено, оскільки за такого підходу відбудеться їх штучне протиставлення. Перестраховання взаємопов'язане із страхуванням, зокрема, за етимологічним походженням та економічною природою, що дає змогу досліджувати його у системі страхових відносин. Водночас, ураховуючи наведені специфічні ознаки перестраховання як економічного явища, неправомірно ототожнювати ці два економічні поняття, а відтак розглядати перестраховання за окремими видами страхування.

Відмінності між страхуванням і перестрахованням визначаються у специфіці предмета їх дослідження, в особливостях прийняття управлінських рішень у кожній із цих сфер страхової системи, в індивідуальних підходах до їх державного регулювання. “Перестраховання має відмінний від страхування об’єкт вивчення, притаманну тільки перестраховальним відносинам історію розвитку, а також

особливі правові основи і власну техніку роботи, що мало подібна на види страхування” [239, с.31]. Тому для перестраховування характерні специфічні ознаки, що дають змогу обґрунтувати необхідність його виокремлення як самостійного об’єкта дослідження страхової науки.

Заради справедливості зазначимо, що специфіка перестраховування полягає в тому, що ця сфера страхових відносин практично не регламентована на рівні держави. Справді, процес формування страхових резервів й активів страховика, страхових тарифів і напрямів розміщення його тимчасово вільних коштів, правові основи страхових відносин перебувають під жорстким державним контролем. А перестраховики самостійно приймають рішення щодо регулювання своїх правовідносин із прямим страховиком, визначення ціни перестраховувальної послуги, розміру перестраховувального покриття та власного утримання, і, як зазначає Л. В. Супрун, “перестраховування – це вже власна справа страховика, професійний “діалог” на ринку перестраховування” [293, с.104]. Для перестраховування характерні специфічні послуги та суб’єкти, які забезпечують процес їх надання і механізми реалізації. В сучасних умовах нема окремого регулювання перестраховувальних відносин, яке б забезпечило чітке регламентування їх основних фінансових та організаційно-правових аспектів. Проте держава опосередковано впливає на ці відносини, застосовуючи загальні норми чинного страхового законодавства, цивільного права, окремі фінансові інструменти. Так, підвищення ставок оподаткування перестраховувальної діяльності сприяє зменшенню доходів за нею, а отже, і можливостей отримати високі прибутки. Разом з тим, фінансові ресурси, мобілізовані у вигляді податків, спрямовують через бюджет у сферу освіти, охорони здоров’я, в результаті чого зростає рівень реальних доходів громадян, попит на страхові послуги, а у страховиків підвищується потреба в забезпеченні гарантій виконання страхових зобов’язань, тобто у перестраховувальному захисті.

Досліджуючи економічну природу перестраховування, розглянемо взаємозв’язок перестраховування з таким близьким йому за значенням і етимологією поняттям, як співстрахування. Це дасть змогу ширше розкрити глибинність перестраховування і виокремити його специфічні особливості та місце у системі страхових відносин.

Так, Я. П. Шумелда трактує співстрахування як “страхування одного і того самого об’єкта кількома страховиками на однакових умовах” [351, с.306]. При цьому автор зазначив, що при співстрахуванні укладають єдиний договір, котрий підписують усі страховики і страхувальник, ним передбачають єдиний тариф для всіх співстраховиків, кожен з них бере на свою відповідальність частину страхової суми, отримує відповідну їй частку страхової премії і в такій самій частці виплачує страхове відшкодування. Аналогічне визначення співстрахування наводить О. Д. Вовчак [34, с.289].

Юлдашев Р. Т. наголошує, що “співстрахування (*Co-Insurance*) – це страхування, за якого два чи більше страховиків беруть участь у страхуванні одного й того самого ризику на пайових засадах, видаючи сумісний або окремі поліси із зазначеною часткою страхової суми в кожному з них” [356, с.401]. Учений стверджує, що кожний страховик солідарно відповідає перед страхувальником за виплату страхового відшкодування і страхової суми, якщо у договорі не вказані їх права та обов’язки.

Ротова Т. А. подала таке визначення: “співстрахування – це страхування, за якого двоє або більше страховиків беруть участь визначеними частками у страхуванні одного й того самого ризику, видаючи спільні чи окремі поліси, кожен на страхову суму, яку він має виплатити при настанні страхового випадку” [266, с.348-349]. Дослідниця наголошує на принципі пропорційної відповідальності кожного співстрахувальника.

Враховуючи вищенаведені трактування співстрахування, зазначимо, що для співстрахування характерні ознаки економічної природи страхування і перестрахування: наявність страхового ризику, страхового інтересу, замкнених перерозподільних відносин між учасниками співстрахування, формування резервів співстрахувальників та їх цільове використання у разі настання страхових подій. Водночас, співстрахування і перестрахування забезпечують розподіл (перерозподіл) ризику між кількома страховиками, що сприяє збалансуванню їх страхового портфеля, ефективному управлінню фінансовою стійкістю, утриманню конкурентних позицій на ринку і задоволенню потреб страхувальників.

Однак з юридичного погляду співстрахування та перестрахування суттєво відрізняються, зокрема окремими елементами їх організаційного механізму. По-перше, у співстрахуванні можуть брати участь як страховики, так і страхувальники, виступаючи при цьому співстраховиками або співстрахувальниками. Відповідно у страхувальника виникають прямі правовідносини з кожним страховиком співстрахувального процесу. А в перестрахуванні договір укладають тільки між страховиками, а страхувальник не бере безпосередньої участі у перестрахувальних відносинах. Зазначимо, що у випадку, коли одночасно кілька страховиків за взаємною згодою приймають чи передають на страхування ризик, співстрахування набуває окремої форми перестрахування. По-друге, у перестрахуванні перед страхувальником відповідає прямий страховик, а страхувальник може і не знати, перестрахований його договір чи ні. Разом із відповідальністю страховик передає частину страхової премії як плату за прийняття ризику, при страховому випадку повністю виплачує страхове відшкодування, а перестраховики повертають йому свої частки у страховій виплаті. Водночас кожен із співстраховиків пропорційно відповідає своєю частиною страхових зобов'язань безпосередньо перед страхувальником. Саме така особливість ускладнює співстрахувальний процес, ризик за яким розподіляють із значними затратами часу, потребує узгодження всіх дій співстраховиків, при як укладанні відповідних договорів, так і виплаті страхового відшкодування. По-третє, ризик у співстрахуванні не підлягає повторному розподілові. Водночас ризик, що прийняв перестраховик, може бути надалі переданий іншим страховикам у перестрахування.

Отже, в процесі дослідження ми дійшли висновку про єдину економічну природу страхування, співстрахування та перестрахування, належність останнього до системи страхових відносин. Однак, незважаючи на спільну природу страхових, співстрахувальних і перестрахувальних відносин, вони мають певні економічні, організаційні та правові розбіжності. Охарактеризовано певні особливості, властиві перестрахуванню, що унеможливають його тотожність із страхуванням, а відтак трактування як певного виду страхування. Наведені аргументи на користь особливостей перестрахування є, на нашу думку, переконливими і дають змогу

розглядати перестраховання як окрему сферу страхових відносин і галузь страхування. Специфіка українського страхового законодавства, відсутність ліцензування перестраховальної діяльності та професійних перестраховиків на вітчизняному ринку перестраховання перешкоджають виокремленню перестраховання у самостійний вид підприємницької діяльності.

Відсутність серед науковців єдиного підходу до характеристики економічної природи перестраховальних відносин – основна причина дискусій і стосовно висвітлення сутності перестраховання та його функціонального призначення.

1.3. Теоретико-прагматичні підходи до з'ясування сутності перестраховання

Суттєві зміни у системі економічних відносин України з переходом на ринкові засади господарювання докорінно трансформували основи страхової діяльності, окреслили нові завдання страхової науки щодо напрацювання нових напрямів підвищення фінансової стабільності держави та добробуту її населення. На жаль, для сучасної вітчизняної страхової науки характерна певна фрагментарність у концептуальних підходах до розуміння ролі перестраховання як важливого невід'ємного елемента забезпечення надійного страхового захисту всіх учасників страхових відносин.

Методологія дослідження перестраховання передбачає з'ясування його економічної сутності, характеристику основних функцій, аналіз методів та форм організації перестраховального захисту. Реалізація таких підходів дасть змогу сформулювати поняттєвий апарат дослідження, висвітлити основи формування ринку перестраховання, визначити його роль та окреслити сучасні пріоритети розвитку в українській економіці.

Узагальнюючи позиції учасників дискусії щодо визначення економічної природи перестраховання та його місця у системі страхових відносин, виокремимо теоретичний і прикладний підходи до з'ясування сутності перестраховання та його сучасного змістового наповнення.

Суть теоретичного підходу полягає у визначенні економічної сутності перестраховування. Як зазначила Т. А. Ротова, “з фінансово-економічної точки зору перестраховування – це система економічних відносин, згідно з якою страховик, беручи на страхування ризику щодо захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, частину відповідальності за ними з урахуванням своїх фінансових можливостей передає на узгоджених умовах з метою створення збалансованого страхового портфеля, забезпечення рентабельності страхових операцій, фінансової стійкості та платоспроможності” [266, с.335]. У цьому визначенні автор зосередила основну увагу на предметі страхування, меті й завданнях перестраховальної діяльності для прямого страховика. Однак таке трактування перестраховування не розкриває сповна його економічну сутність, оскільки у ньому не розкритий предмет перестраховальних відносин, не зазначено фінансові умови передачі частини відповідальності за прийнятими ризиками та не чітко вказані суб’єкти перестраховальних відносин. Аналогічним є підхід до пояснення економічного змісту перестраховування у В. Т. Александрова, В. В. Шахова [280, с.218-219; 346, с.186].

Досліджуючи економічну сутність перестраховування, К. Є. Турбіна наголосила на участі перестраховика на визначених умовах і за певну плату в перерозподілі застрахованого ризику між прямим страховиком та перестраховиком і його участі в покритті збитків, які зобов’язаний оплатити прямий страховик у зв’язку із страховими виплатами, що настали за прийнятими на страхування ризиками [317, с.39]. Дослідниця зазначила учасників перестраховування, його призначення. Проте доцільно конкретизувати це визначення в частині джерела забезпечення перестраховального захисту.

Фінансовий аспект перестраховальних відносин виокремила у визначенні перестраховування І. Ю. Постнікова, розуміючи цю дефініцію як “відносини між учасниками ринку перестраховування з приводу надання частини капітальної фінансової ємності перестраховика страховикові (перестраховальнику, цеденту) з метою прийняття застрахованих ризиків та відшкодування частини здійснених страхових виплат у межах даної ємності за визначену договором перестраховування

плату (перестраховальну премію)” [239, с.33]. Автор підкреслює такі основні елементи перестраховальних відносин, як застрахований ризик; компенсація частини страхових виплат страховика; перестраховальні премії як плата за надання перестраховального захисту страховикові. Але таке трактування поняття перестраховання потребує уточнення щодо визначення капітальної фінансової ємності та джерел її формування. Фінансову природу перестраховання визнають й інші зарубіжні науковці, які стверджують, що “послуги, які надає страховик, носять майже завжди фінансовий характер...” [354, с.143].

Із позиції функціонального призначення розглядає економічну сутність перестраховання Н. В. Ткаченко, зокрема “як систему економічних відносин між перестраховальником і перестраховиком щодо прийняття та перерозподілу ризиків, у ході яких досягається збалансованість грошових потоків страхових компаній. При цьому в ході цих відносин перестраховальник забезпечує собі фінансову стійкість, збалансованість страхового портфеля та рентабельність страхових операцій..., а перестраховик, приймаючи ці ризики на відповідальність, забезпечує собі фінансування та дохід” [312, с.302]. Автор чітко виокремлює учасників перестраховальних відносин, акцентує увагу на їх двохсторонньому характері щодо прийняття і перерозподілу ризиків, водночас зазначає фінансовий аспект відносин у перестрахованні. Однак перестраховальні відносини є багатограними і розгалуженими. Так, перестраховик, прийнявши ризик від прямого страховика, частину цього ризику може знову віддати в перестраховання, перетворюючись при цьому в перестраховальника, і т. д. Разом з тим автор, враховуючи функціональне призначення перестраховання з метою забезпечення фінансової стійкості як для перестраховальника, так і для перестраховика, не приділяє жодної уваги його ролі у задоволенні економічних інтересів інших учасників страхових процесів.

Отже, за теоретичним підходом у більшості визначень перестраховання розглянуто як сферу фінансово-економічних відносин, природа яких є спільною із страховими відносинами. Погляд на перестраховання як сукупність фінансово-економічних відносин у страховій системі дає змогу об’єднати його із страхуванням у межах однієї економічної категорії. “А сама категорія “відносини” є однією з

фундаментальних (уперше її обґрунтував ще Аристотель), оскільки вона характеризує взаємозалежність елементів певної системи, а з ускладненням останньої – взаємозалежність окремих підсистем” [49, с.43]. При цьому перестраховальним відносинам притаманні специфічні ознаки, що виокремлюють сферу перестраховування у страховій системі.

Неоднозначні погляди вчених-економистів і науковців на специфіку природи перестраховальних відносин, їхня глибинність є основою визначення сутності перестраховування з позицій прикладного (прагматичного) підходу. Згідно з таким підходом дефініцію перестраховування трактують як “форму”, “метод”, “угоду”, “операцію”, “процес”, “спосіб”.

Скажімо, “як спеціальну форму страхування між страховими компаніями, яка передбачає передачу ризику від одного до іншого страховика”, охарактеризувала перестраховування Т. А. Федорова [209, с.90]. Аналогічну позицію займають М. Г. Каминкіна та О. Є. Солнцева, які наголосили, що “...перестраховування є своєрідною у відомому смислі формою страхування, тому при проведенні перестраховальних операцій керуються тими ж принципами: наявність страхового інтересу, відшкодування збитків, найвищий ступінь доброї волі” [122, с.14]. Загальновідомо, що у чинному страховому законодавстві чітко визначено дві форми страхування: добровільну та обов’язкову. А тому, про яку специфічну форму страхування ведуть мову згадані автори, трактуючи перестраховування, невідомо.

Водночас варто зазначити, що саме за формою суттєво відрізняються між собою договори страхування і перестраховування. Так, для укладання страхового договору страхове законодавство передбачає чітку регламентацію сторін та обов’язкові умови досягнення згоди між ними. При цьому жодних вимог до порядку укладення договору перестраховування чинні законодавчі акти не передбачають. Як зазначив К. Пфайффер, “у зв’язку з відсутністю чинного законодавчого регулювання, обсяг перестраховального покриття у кожному конкретному випадку визначають у договорі перестраховування з урахуванням наявної практики. Сторони користуються повною свободою договору, що дає їм змогу вибрати обсяг перестраховального покриття відповідно до особливих вимог прямого страховика і

найзручнішу та необхідну форму договору” [255, с.3]. Відтак цілком логічним є застосування прагматичного підходу до трактування перестраховання з позиції договірних відносин.

Зокрема, К. А. Граве та Л. А. Лунц визначають перестраховання як угоду між страховими товариствами, за яким одне страхове підприємство зобов’язане відшкодувати іншому страховому підприємству суму або частину суми, яку останній виплачує клієнтові за договором майнового або особистого страхування [281, с.8]. У даному трактуванні автори не зазначили умови договірних відносин, а серед видів страхування не вказано страхування відповідальності.

Аналогічний підхід до визначення перестраховання поширений в іноземних джерелах, у яких перестраховання розглянуто як договір, за допомогою котрого перший страховик перекладає частину або весь ризик на іншого страховика [402, р.691]. В Американському енциклопедичному словнику перестраховання визначено як контракт або договір, що засвідчує вторинний процес передачі ризику та відповідальності (в повному обсязі або частини) за вже укладеним страховим договором [400, р.1042]. Тобто, в зарубіжній літературі перестраховання часто трактують з погляду його юридичності, практичного застосування перестраховувальних технологій, з акцентом на вторинність розподілу ризику та відповідальності. Разом з цим іноземні автори не зазначають особливості правових взаємин у перестрахованні, стверджуючи про продовження процесу страхування на вторинному рівні розподілу ризику.

Р. Т. Юлдашев стверджує: “Перестраховання (*Reinsurance*) – це операція, згідно з якою страховик, беручи на страхування ризику, частину відповідальності за ними (з урахуванням своїх фінансових можливостей) передає на узгоджених умовах іншим страховикам (перестраховикам) з метою створення збалансованого страхового портфеля, забезпечення фінансової стійкості та рентабельності страхових операцій” [356, с.398]. У визначенні автор зазначив мету перестраховувальної діяльності, механізм її здійснення.

Перестраховання як процес, у котрому страховик (цедент) передає частину оригінального ризику до однієї або кількох страхових компаній (перестраховиків),

розглянули зарубіжні автори підручника “Фінансові ринки та їхні інституції: глобальний огляд” [371]. Учені наголосили на механізмі передачі страхового ризику, проте не зазначили його основне призначення для учасників перестраховального процесу. На нашу думку, тлумачення дефініції перестраховання як договору, операції або угоди є досить вузьким, оскільки не висвітлює глибинні основи перестраховальних відносин, а тому не розкриває сповна їх економічну сутність.

У науковій літературі є твердження, що перестраховання – це професійна хеджінгова операція, за якої перестраховальник передає всі або частину своїх зобов'язань перестраховику [11, с.49]. Ми розділяємо думку А. П. Артамонова і С. В. Дедікова, які розрізняють природу перестраховання та хеджування за соціально-економічними цілями й характером економічних відносин і при цьому стверджують, що “при хеджуванні не створюють страхові фонди, що є однією з головних ознак страхової (*перестраховальної*. – О. К.) діяльності, й узагалі не застосовують поняття “страховий випадок”. Нема і зобов'язань однієї сторони за плату, що вніс страхувальник (*перестраховальник*. – О. К.), здійснити виплату страхового відшкодування...” [11, с.49-50].

У зарубіжній страховій літературі перестраховання розглядають із позиції управлінської практики як метод або спосіб розподілу ризиків. Так, Санджай Патіл зазначив, що перестраховання – це метод, який страховик застосовує для покриття ризиків, прийнятих на страхування, або ефективний спосіб управління ризиками, за якого частину ризику передають перестраховикові [397, р.28].

У радянські та пострадянські часи поширеними були визначення перестраховання, в яких увага акцентована на фінансовій природі перестраховання. Скажімо, Ю. М. Журавльов трактував перестраховання як “передачу страховиком (перестраховальником), прийнятої за договором відповідальності іншому страховикові (перестраховикові) в частині, що перевищує максимальний розмір власного утримання” [90, с.82]. Не втратив актуальності такий підхід до визначення перестраховання і в сучасних умовах. Як самостійну галузь страхування, що характеризує процес передачі визначеної на основі договору частини

відповідальності за прийнятим на перестраховання ризиками одним страховиком (цедентом), з урахуванням власних фінансових можливостей, іншому страховикові (цесіонеру) та подальшої, в разі необхідності, передачі відповідальності виконання зобов'язань перестраховиком (ретроцедентом) іншому перестраховикові (ретроцесіонеру) з метою забезпечення відповідного рівня фінансової стійкості, диверсифікації страхового портфеля та рентабельності діяльності учасників перестраховання, трактують перестраховання О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. [285, с.87]. Однак з юридичного погляду слова “передача частини відповідальності іншому страховикові” означають передачу боргу, тобто заміну особи на боці боржника. Відтак, таке твердження не відповідає сутності перестраховальних відносин, оскільки на практиці при перестрахованні відповідальним перед страхувальником за прийнятими страховими зобов'язаннями залишається прямий страховик. Водночас відповідальність – це санкції за невиконання або неналежне виконання прийнятих зобов'язань. Тому лаконічнішим буде визначення вітчизняного вченого В. Д. Базилевича, який під перестрахованням розуміє “процес передачі частини взятих ризиків іншим страховикам з метою створення такого страхового портфеля, який би забезпечував стійкість і рентабельність страхових операцій” [15, с.400].

Аналогічний підхід до визначення перестраховання подано в Оксфордському словникові економічних термінів, зокрема, перестраховання розглянуто як передача страхового ризику від одного страховика до іншого в обмін на премію [401]. Відповідно перестраховання як процес передачі ризику служить важливим методом управління ризиками прямого страховика і тим самим сприяє: зменшенню розміру технічного ризику страховика; вирівнюванню страхових сум за прийнятими ризиками і збалансуванню страхового портфеля; збільшенню фінансової ємності, тобто розширенню меж власного утримання; створенню додаткових можливостей з інвестування тимчасово вільних коштів у ефективні активи. При цьому зазначимо, що тлумачення перестраховання як процесу передачі ризику не сповна розкриває його економічну сутність, позаяк звужує предмет перестраховальних відносин. Незрозумілою є позиція авторів стосовно визначення лише одного напрямку руху

страхового ризику, його передачі. На нашу думку, для перестраховального процесу характерні як передача страхового ризику, так і його прийняття.

Суперечливою є позиція Д. С. Маруженка стосовно визначення перестраховання як платної фінансової послуги, специфічність якої полягає у задоволенні індивідуальних потреб страхових компаній, її нематеріальності, прояві споживчої вартості після її придбання, оплаті послуги до моменту її фактичної реалізації, широкій територіальній диверсифікації, початковій невизначеності наданої послуги як у вартісній оцінці, так і в часі [186, с.181-194]. За такого підходу автор ототожнює перестраховання з перестраховальною послугою, що значно звужує об'єкт і предмет перестраховальних відносин.

Отже, на нашу думку, відповідно до прагматичного підходу сутність перестраховання розкривається з:

управлінської позиції – як метод управління ризиками прямого страховика, відповідно до якого страховик (перестраховувальник), приймаючи на страхування ризику, частину відповідальності за ними передає іншим страховикам (перестраховикам) на узгоджених умовах з метою збалансування страхового портфеля, забезпечення фінансової стійкості та рентабельності страхових операцій;

організаційно-правового погляду:

– як вид діяльності (бізнесу), котрий, з одного боку, забезпечує захист майнових інтересів перестраховувальника, пов'язаних із формуванням додаткових гарантій виконання страхових зобов'язань перед страхувальниками за договором страхування, з іншого – право отримати додаткові доходи за результатами перестраховальної діяльності як для перестраховувальника, так і для перестраховика;

– як форму фінансового посередництва, що забезпечує формування та цільове використання спеціальних грошових фондів і тим створює для всіх учасників страхових (перестраховальних) процесів рівні права, викликає потужну психологічну мотивацію їх економічної діяльності, надає впевненості у розвитку бізнесу, забезпечує гарантії матеріального добробуту;

урахуванням юридичного характеру відносин – як цивільно-правові відносини, що передбачають обов'язок перестраховика компенсувати частину

страхових виплат, котрі здійснив прямий страховик за договором страхування в разі настання страхового випадку, відповідно до умов договору перестраховування.

Таке різнобічне трактування перестраховування пояснюється тим, що перестраховування є доволі динамічним і багатогранним явищем, тому досить складно в одному визначенні розкрити всі його сутнісні ознаки, форми вияву та специфіку функціонування. Як вважає В. І. Серебровський, “...чим більше сторін досліджуваного процесу, явища піддано вивченню, тим менш зрозумілим та чітким стає виведене поняття” [271, с.8]. На нашу думку, обидва підходи (і теоретичний, і прагматичний) мають право на існування, адже вони не суперечать один одному, а взаємно доповнюються, сприяючи повному розкриттю економічної сутності досліджуваного об’єкта. Водночас саме тлумачення перестраховування з позиції перестраховальної практики характеризують його особливості та специфічну природу.

Економічна сутність перестраховування виявляється у виконуваних ним функціях. Функції перестраховування, з одного боку, обумовлені сутністю перестраховування і є об’єктивними, з іншого – допомагають глибше розкрити його внутрішній зміст та зовнішні форми прояву. При цьому питання щодо функцій перестраховування є дискусійним, тому потребує детального вивчення.

Більшість вітчизняних та російських учених схиляються до думки, що перестраховуванню властива така головна функція, як *вторинний розподіл (перерозподіл) ризику* [15, с.403; 193, с.106; 239, с.48-49; 303, с.469]. Тобто за допомогою перестраховування відбувається вторинний розподіл прийнятих на страхування ризиків між прямим страховиком та іншими страховиками, оскільки страховик може забезпечити страхувальникові лише таку гарантію страхового захисту майнових інтересів, яка відповідає його фінансовим можливостям. Разом із цим, на нашу думку, об’єктивно проявляється розподільна функція страхування. Проте, якщо розподільні страхові відносини забезпечують формування та використання страхових резервів у вигляді страхових премій, призначених для забезпечення страхового захисту в разі настання страхових випадків, то перестраховальні відносини сприяють подальшому перерозподілові страхових

надходжень і формуванню резервів перестраховика для компенсації частини страхових виплат, що прямий страховик здійснив на користь страхувальників. Отже, перестраховування виконує розподільну функцію, яка забезпечує вторинний перерозподіл грошових коштів між учасниками страхових (перестраховувальних) процесів, окремими територіями і часовими періодами.

На нашу думку, серед головних функцій перестраховування особливе місце належить *ризиковій (захисній) функції*, що обумовлена економічною природою перестраховувальних відносин. Зміст її полягає у передачі за певну плату перестраховикові майнової відповідальності за наслідки ризику в разі настання страхової події, передбаченої у договорі страхування. В рамках реалізації ризикової функції визначають об'єктивну необхідність перестраховувального захисту. Зазначимо, що така функція є і головною функцією страхування. Проте за допомогою перестраховування захищають економічні інтереси страховиків та страхувальників від потенційно збиткових і катастрофічних страхових подій.

Зарубіжні теоретики й практики наводять ширший перелік головних функцій перестраховування. Так, віце-президент Перестраховувальної асоціації Америки Дебра Хол сформулювала головні функції перестраховування так [376, р.3-4]:

- 1) перестраховування забезпечує для страховиків гнучкість у виборі розміру та виду ризику, які він може безпечно приймати на власне утримання без погіршення фінансового стану, що розширить його можливості стосовно надання страхових послуг;
- 2) перестраховики надають послуги (асистують) страховикам у спеціалізованій перестраховувальній сфері, в якій вони не мають достатнього досвіду, зокрема, послуги на нових сегментах ринку, в актуарних розрахунках;
- 3) структуровані перестраховувальні програми допомагають страховикові зменшувати можливі коливання фінансових результатів операційної діяльності, що дає змогу зменшувати необхідний розмір страхових резервів і власного капіталу, відповідно, дотримуватися нормативів платоспроможності, фінансової стійкості;
- 4) перестраховування забезпечує фінансування страхових операцій, а відтак служить альтернативою нарощування капіталізації страховика;
- 5) перестраховування виконує захисну функцію, зокрема забезпечує захист майнових інтересів від потенційно

великих збитків унаслідок настання катастрофічних подій. Зазначимо, що більшість окреслених автором функцій перестраховування є допоміжними, тобто такими, які розкривають значення перестраховування і характеризують його роль.

Серед допоміжних функцій перестраховування науковці виокремлюють наступні: надання додаткових фінансових ємностей (капіталу) для прийняття прямим страховиком ризиків на страхування [193, с.106; 239, с.51]; мінімізація андеррайтерського ризику страховика [346, с.186-187]; забезпечення збалансованості результатів діяльності страховика за кожний звітний рік і захист його річного балансу, участь у податковому плануванні прямого страховика, створення умов для нагромадження активів страховиком, вплив на поліпшення показників платоспроможності прямого страховика [386, р.82]; забезпечення фінансової стійкості страхових операцій, вирівнювання сформованого страхового портфеля [239, с.49-50]; забезпечувальна, перетворювальна, балансуєча, інвестиційна, аналітична, дослідницька та консультаційна, функції нівелювання, штучного підвищення андеррайтерської ємності страховика, міжнародного перенесення капіталу [309, с.52-64]; перестраховування дає змогу брати на страхування дуже дорогі та унікальні ризики, сприяє впровадженню і поширенню нових видів страхування, набирає форми зовнішньої торгівлі [15, с.403-404; 266, с.335]. На нашу думку, допоміжні функції загалом відповідають основним завданням перестраховування: забезпечення збалансованого страхового портфеля, фінансової стійкості страховика та рентабельності страхових операцій. Водночас реалізація цих функцій сприяє досягненню стратегічної мети перестраховування: забезпеченню захисту майнових інтересів учасників страхових та перестраховувальних відносин. Як стверджує В. Д. Базилевич, перестраховування є одночасно захистом інтересів страховиків (страхуючи себе від неспроможності виконати зобов'язання перед клієнтами) та інтересів страхувальників, які отримують можливість застрахувати свої ризики і в разі реалізації ризику отримати відшкодування збитків [15, с.397].

Отже, суспільне призначення перестраховування знаходить своє виявлення не в кожній функції зокрема, а лише в їх єдності. Кожна функція характеризує різні аспекти перестраховувальних відносин, які разом становлять єдність і боротьбу

протилежностей. У цілому функції перестраховання сприяють кількісному розвитку перестраховальних відносин, який веде до їх якісних змін, нова якість породжує нову кількість цих відносин, що забезпечує їх якісний розвиток. Зазначимо, що функції перестраховання є взаємозалежними і взаємопов'язаними, вони доповнюють одна одну. Так, об'єктивність перестраховання визначається потребою страховиків у перестраховальному захисті. У даному контексті перестраховання служить методом формування цільових резервів для забезпечення такого захисту на основі перерозподілу страхових надходжень учасників страхових відносин у просторі й часі. Таким чином як єдине ціле проявляються дві функції перестраховання: захисна (ризикова) та розподільна. Ці функції є одночасно функціями економічної категорії страхування, і, як підкреслила К. Є. Турбіна, “основні функції перестраховання розкривають його фінансову сутність і підкреслюють вторинність стосовно прямого страхування та діяльності прямого страховика” [317, с.39].

Враховуючи напрацювання сучасної страхової науки та певним чином зближуючи теоретичний і практичний підходи до трактування перестраховання, сформулюємо власне бачення досліджуваної дефініції. На нашу думку, *перестраховання* – це сукупність економічних відносин, що виникають між учасниками формування, розподілу і використання цільових фондів грошових коштів, призначених для забезпечення перестраховального захисту. При цьому учасниками таких відносин виступають, з одного боку, перестраховальники, які завдяки передачі у перестраховання частини страхового ризику і страхових премій, що надійшли від страхувальників за прямим договором страхування, забезпечують собі гарантії виконання страхових зобов'язань і тим самим – збалансування страхового портфеля та збереження фінансової стійкості й право отримати від перестраховика комісійну винагороду як компенсацію частини його витрат з укладання договорів страхування; з другого – перестраховики, які приймають частину страхового ризику на свою відповідальність, а також частину страхової премії (перестраховальної премії), формують джерела фінансування збитку та сподіваються на тантьєму – комісію з прибутку за результатами перестраховальної

діяльності. Такий підхід до тлумачення економічної сутності перестраховування дає змогу врахувати та узгодити економічні інтереси учасників перестраховувальних відносин з метою забезпечення рентабельності їх основної діяльності та фінансової стійкості, створення гарантій надійного перестраховувального захисту.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що суперечності у визначенні наукового терміну “перестраховування” певною мірою є джерелом подальшого розвитку як галузі перестраховування зокрема, так і страхової науки загалом. Як зазначає О. Конт, “...кожна галузь наукового знання непомітно відділяється від загального стовбура, тільки-но вона розростається настільки, щоб витримати окрему обробку, тобто як тільки-но вона стає спроможною сама собою захопити думки кількох людей” [170]. Перестраховування ще не сформувалося в окрему галузь наукового знання, однак воно займає належне місце у страховій системі. Як сфера і галузь страхових відносин перестраховування дає змогу формувати ефективну систему перестраховувального і страхового захисту, а відтак забезпечити збалансування економічних інтересів усіх сторін страхових процесів.

1.4. Структурування та системне впорядкування перестраховувальних відносин

У процесі організації перестраховувального захисту велике значення належить науковому обґрунтуванню методів передачі ризиків у перестраховування, форм його здійснення, видів перестраховувальних договорів, умов розподілу ризиків та відповідальності між учасниками перестраховування. Системне впорядкування взаємозалежних і взаємообумовлених елементів єдиного комплексу перестраховувальних відносин дасть змогу детальніше пізнати глибинну сутність перестраховування та визначити пріоритети і напрями розвитку перестраховувального ринку. Як зазначила О. О. Гаманкова, “без такої впорядкованості неможливо організувати складну справу, виробити методологію наукових досліджень, побудувати навчальний процес” [44, с.40]. Основою систематизації та структурування перестраховувальних відносин є класифікація перестраховування.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під класифікацією розуміють “систему розподілу предметів, явищ або понять на класи тощо за спільними ознаками, властивостями; групувати” [27, с.544]. При цьому зазначимо, що Т. А. Ротова метою класифікації у страхуванні визначає розподіл усієї сукупності страхових (*перестраховальних*. – О. К.) відносин на ієрархічно пов’язані ланки [266, с.34], В. Д. Базилевич – установа певна ієрархії, впорядкованої поділом на гетерономні (різномісні) між собою множини, які внутрішньо є гомогенними (однорідними). Водночас автор розкриває наукове значення класифікації як такої, що дає змогу визначити місце тієї чи іншої підсистеми в системі, окремого елемента – в підсистемі та виявити зв’язки між самими елементами і системою в цілому [15, с.90-91]. Аналогічними є підходи до визначення поняття і значення класифікації в інших учених-економістів [336, с.44].

На нашу думку, класифікація перестрашування як система розподілу та групування перестраховальних відносин за певними ознаками і властивостями у формі й види перестрашування має як наукове, так і практичне значення при організації перестраховального процесу, визначенні об’єктів перестрашування, методів передачі страхового ризику, обсягів відповідальності за договорами перестрашування, оподаткуванні перестраховальної діяльності. Однак у вітчизняній і зарубіжній літературі критерії класифікації перестрашування трактують неоднозначно, що негативно позначається на перестраховальній практиці. Це зумовлює плутанину в основних базових поняттях перестраховальної діяльності, невідповідність їх тлумачення реальному змістові перестраховальних відносин.

Так, одні науковці виокремлюють дві форми перестрашування – пропорційну і непропорційну, а у інших – ці поняття наведені як методи або види перестрашування. Разом з тим серед дослідників панує різна думка і стосовно розподілу перестрашування на факультативне та облігаторне: перша група вчених характеризує наведені поняття як методи передачі ризиків, друга – як форму узятих зобов’язань. Зупинимося детальніше на визначенні основних класифікаційних критеріїв перестрашування та уточнимо й узагальнимо схему його класифікації.

Я. П. Шумелда перестраховання класифікує за методом передачі ризиків – на факультативне (добровільне), облігаторне (обов'язкове) і факультативно-облігаторне (змішане), а за видами договорів (формами здійснення) – на пропорційне (квотні договори, договори ексцеденту суми та квотно-ексцедентні договори) і непропорційне (договори ексцеденту збитку й ексцеденту збитковості) [351, с.307-308]. Аналогічний підхід до визначення класифікаційних ознак застосований у дослідженнях В. Д. Базилевича, М. Г. Каминкіної, О. Є. Солнцевої, А. О. Таркуцяк, Н. В. Ткаченко [15, с.90-91; 122, с.35, 49; 299, с.343-347; 309, с.55].

Водночас К. Є. Турбіна виокремила такі класифікаційні ознаки перестраховання [303, с.477]:

- 1) форми, за якими перестраховання поділяється на факультативне й облігаторне;
- 2) види, зокрема пропорційне і непропорційне перестраховання;
- 3) типи, підрозділяючи перестраховання на класичне та фінансове;
- 4) підвиди: квотне–ексцедент сум; ексцедент збитку–ексцедент збитковості.

При цьому автор обґрунтовує власну думку щодо вибору критеріїв класифікації і розподілу перестраховання за ними за допомогою уточнення понять “форма” і “вид”. Зокрема, на переконання К. Є. Турбіної, “форма перестраховання” – це характер стосунків між страховиком і перестраховиком, що відображає наявність взаємних зобов'язань сторін упродовж усього терміну дії договору перестраховання з передачі та прийняття ризиків у перестраховання за окремими видами страхування, а поняття “вид перестраховання” відображає технічні особливості розрахунку взаємних зобов'язань страховика і встановлює правила визначення відповідної частини ризику, яка передана в перестраховання, перестраховальної премії та відшкодування перестраховиком збитків за договором [303, с.477].

Аналогічну позицію щодо класифікації перестраховання за формами взятих зобов'язань і видами договорів займають такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як: М. Мних, К. Пфайффер, В. Шахов, авторський колектив монографії “Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку” за редакцією А. Мазаракі,

Е. Монталбетті [192, с.23-96; 255; 282, с.421-428; 286, с.240-242; 389, р.86-87]. Водночас Л. Орланюк-Маліцька за формами перестраховання виділяє факультативне, облігаторне, факультативно-облігаторне та облігаторно-факультативне, а за способом розподілу зобов'язань між страховиком і перестраховиком – пропорційне та непропорційне перестраховання [204, с.164]. У страховій літературі відомий підхід, відповідно до якого різні форми перестраховання згруповані у три великих розділи перестраховання: факультативне, ексцедентне і пропорційне перестраховання [354, с.41].

Для чіткого і точного визначення критеріїв класифікації перестраховання наведемо тлумачення понять “форма”, “метод” та “вид”, звернувшись до Великого тлумачного словника сучасної української мови. Так, у Словнику “форма” потрактована як “видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; встановлений зразок чого-небудь (заповнення якогось документа)”; “метод” – як “спосіб пізнання явищ, прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності”; “вид” – як “окрема галузь роботи, заняття, різновид у ряді предметів, явищ і т. ін.; тип; підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу; нижча одиниця у системі класифікації” [27, с. 132, 664, 1543].

Відтак, враховуючи різні підходи до вибору класифікаційних ознак перестраховальних відносин, виділимо дві форми перестраховання – пропорційну та непропорційну, організація яких може відбуватися за рахунок факультативного, облігаторного і факультативно-облігаторного або облігаторно-факультативного методів передачі ризиків. При цьому зазначимо, що пропорційне й непропорційне перестраховання, як і факультативне й облігаторне, може містити ознаки і форми, і методу перестраховання. Водночас пропорційне перестраховання охоплює такі види договорів: квотні договори, договори ексцедента суми і квотно-ексцедентні договори, тоді як непропорційне – договори ексцеденту збитку і ексцеденту збитковості.

Я. П. Шумелда класифікував перестраховання за такими критеріями, як спосіб дії, поділяючи його на активне (передача ризиків у перестраховання) і пасивне (прийняття ризиків на перестраховання), та розміщення ризиків, виокремлюючи вітчизняне і зарубіжне перестраховання [351, с.307]. При цьому активне перестраховання за напрямом переміщення ризиків є вихідним перестрахованням, водночас пасивне – вхідним перестрахованням. Разом із цим К. Є. Турбіна в структурі перестраховальних відносин виділила типи перестраховання: класичне (традиційне) та фінансове (альтернативне) [303, с.477] а О. Ф. Філонюк, О. М. Залетов, окрім класичного перестраховання, розглядають перестраховання на основі взаємності та “псевдоперестраховання” [323, с.123-124].

Отже, докладно досліджуючи наведені класифікаційні ознаки та можливості структурування перестраховальних відносин за ними, побудуємо узагальнюючу схему класифікації перестраховання (рис. 1.1) [15, с.404-416; 122, с.35-95; 192, с.23-65; 309, с.53-60; 351, с.307-312]. Головними критеріями, за якими необхідно класифікувати перестраховання, є, на нашу думку, такі, як форма проведення, методи передачі ризику, види договорів, умови проведення та види страхових ризиків. Відповідним чином структурують перестраховання на практиці.

Факультативне перестраховання є найдавніший метод перестраховання, який займав домінуючі позиції на початкових етапах становлення ринку перестраховання. В сучасних умовах його широке застосування можливе на нових страхових ринках і за новими страховими послугами. Специфікою факультативного перестраховання є організація взаємин сторін на добровільних засадах. Умови такого страхування детально визначають страховик (цедент) і перестраховик (цесіонарій), маючи повну свободу прийняття рішень стосовно передачі ризику, відповідальності за кожним ризиком.

Цедент самостійно обирає перестраховика, визначає розмір власного утримання і частину страхового ризику, яку необхідно перестраховувати. При цьому він надає перестраховикові повну інформацію, що слугувала основою прийняття початкового андерайтерського рішення та необхідна для визначення ступеня перестраховального ризику і тарифу, пропонує умови перестраховання.

Рис. 1.1. Класифікація перестраховування за основними критеріями

Водночас перестраховик може погодити запропоновані умови цедента, прийнявши визначену частку відповідальності за ризиком та визначивши розмір перестраховальної премії, а може, і повністю відхилити своє рішення. Відповідно і цедент може прийняти пропозиції перестраховика або може й відмовитися від них. Техніка факультативного перестраховування за багатьма аспектами нагадує пряме страхування, відповідно до якого “договір факультативного перестраховування – індивідуальна угода, що найчастіше стосується одного ризику.

Головна особливість цього методу перестраховування міститься у можливості індивідуальної оцінки ризику” [290, с.375]. Однак для факультативного методу перестраховування, за якого оптимізуються інтереси всіх сторін перестраховального процесу, характерні як переваги, так і недоліки (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Переваги та недоліки факультативного методу перестраховування*

Переваги	Недоліки
1. Застовують при страхуванні об’єктів, страхова сума яких перевищує власне утримання цедента і в разі відсутності досвіду проведення облігаторного перестраховування	1. Значні витрати на оформлення договору перестраховування (витрати цедента на оцінку окремого страхового ризику, надання інформації про власний страховий портфель)
2. Широке використання в умовах проведення одноразових перестраховальних операцій, за новими видами страхування	2. Тривалий термін для ухвалення рішення щодо укладання договору перестраховування та громіздкість такої процедури
3. Повна свобода вибору і прийняття рішення учасників перестраховальних відносин	3. Необхідність узгодження цедентом змін умов страхування з перестраховиком за кожним ризиком
4. Кожний ризик передають окремо	4. Неможливість автоматичного поновлення договору без повторного узгодження умов перестраховування
5. Індивідуальна оцінка ризику	5. Забезпечують поінформованість конкурентів
6. Застосовують при страхуванні великих ризиків	

*складено за: [15, с.405-406; 122, с.35-40; 175, с.116-126; 192, с.23-25; 299, с.343-344; 309, с. 56-57]

Визначаючи недоліки факультативного перестраховування, Н. В. Ткаченко стверджує, що “комісія при факультативному перестраховуванні, як правило, не передбачається або ж встановлюється нерегулярно” [309, с.57]. Дозволимо собі не погодитися з таким твердженням автора, оскільки цедент і перестраховик на добровільних засадах устанавлюють у перестраховальному договорі як розмір

перестраховальної премії, можливі витрати за перестраховальним ризиком, так і вид її величину комісії у перестрахованні. Слушно наголосив А. Артамонов, що “факультативне перестраховання зумовлює порівняно вищі витрати для перестраховика порівняно з облігаторним перестрахованням, і ризики при цьому часто бувають небезпечнішими. Тому ставка комісії, яка допустима при факультативному перестрахованні, є нижчою від комісійних, передбачених у пропорціональних облігаторних договорах” [9, с.4-35; 354, с.8].

Зазначимо, що у страховій літературі розрізняють різні види комісій у перестрахованні, серед яких, на нашу думку, найбільшого поширення у вітчизняній практиці набули такі види:

1. Перестраховальна комісія як плата, котру перестраховальник утримує з перестраховика за укладання і супровід договору страхування [351, с.318]. При цьому одні науковці перестраховальну комісію ще називають оригінальною, розподіляючи її за методом розрахунку на такі види: фіксовану комісію, комісію з прибутку, фактичну комісію і т. д. [303]. Інші вчені розмежовують ці два види комісії за рівнем розміщення ризику та джерелом її виплати, виокремлюючи оригінальну комісію, що встановлюють на рівні цесії (первинному розміщенні ризику) і визначають вирахуванням із страхової премії на користь цедента за передачу ризику в перестраховання, та перестраховальну – в ретроцесії (при вторинному розміщенні ризику), яку отримує ретроцедент від ретроцесіонера у вигляді частини перестраховальної премії за переданий останньому ризик [122, с.26; 266, с.338-339]. Ми розділяємо думку представників першого підходу, оскільки перестраховальна комісія є оригінальною у договорі перестраховання, сутність якої не змінюється залежно від рівня розміщення ризику та джерела виплати. Водночас зауважимо, що за другим підходом автори розрізняють оригінальну та перестраховальну комісію залежно від моменту її сплати. Так, оригінальну комісію визначають вирахуванням із страхової премії на користь цедента ще до передачі премії перестраховику, а перестраховальну – після її передачі й трансформації у перестраховальну премію.

2. Тантьєма (додаткова комісія) – це комісія з прибутку, тобто своєрідна винагорода, яку перестраховик виплачує страховикові додатково до комісії за передані ризики у перестраховування [238, с.29]. Тантьєму як додаткову комісію вираховують після закінчення терміну дії договору перестраховування, у випадку отримання перестраховиком прибутку за переданими йому в перестраховування ризиками. Однак “тантьєма – це не тільки додатковий дохід для перестраховальника або винагорода за рентабельне проведення договору, а й стимул для формування стабільного і надійного портфеля страхувань, що передають у той чи інший перестраховальний договір” [9, с.4-35; 354, с.36].

Збільшення обсягів страхових операцій та величини ризиків за ними, зростання страхових портфелів зумовило необхідність удосконалення і прискорення перестраховального процесу, зниження адміністративних витрат, розв’язання суперечностей факультативного методу. Відповідно зароджується облігаторне (автоматичне) перестраховування, що набуває значного розвитку в сучасних умовах. Виникнення облігаторного методу перестраховування є передумовою інституційного розвитку ринку перестраховування, зокрема збільшення складу його учасників (перестраховальних компаній і професіональних брокерів) та розвитку теорії перестраховування в частині появи нових форм і методів перестраховування.

Облігаторний метод перестраховування сприяє захисту сукупності ризиків, як правило, за одним видом страхування. При укладанні таких перестраховальних договорів чітко узгоджуються межі перестраховування і подальші взаємовідносини учасників перестраховування за ризиками, що перебувають у цих межах, здійснюються автоматично. При цьому перестраховик оцінює страховий портфель cedenta, обговорюються загальні умови договірних відносин: спектр переданих ризиків, рівень перестраховальної премії, андеррайтерські стандарти за страховими ризиками, методи врегулювання страхової події. Незважаючи на те, що укладання договору – добровільне, прийняття ризиків перестраховиком є обов’язковим і не потребує підтвердження у кожному конкретному випадку. Так, cedent зобов’язаний передати в перестраховування за договором усі ризики, що відповідають певним домовленостям, тоді як перестраховик – виконувати за ними визначені зобов’язання.

Тобто взаємовідносини між сторонами перестраховального процесу базуються на довірі та дотриманні принципу найвищої добросовісності, що передбачає повідомлення перестраховикам усієї інформації про зміни загальноприйнятої андерайтерської політики цедента.

Враховуючи особливості облігаторного методу перестраховування, доцільно зазначити його переваги і недоліки (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Переваги та недоліки облігаторного методу перестраховування*

Переваги	Недоліки
1. Автоматичне покриття ризиків	1. Відсутність андерайтерського контролю перестраховика над портфелем цедента
2. Формування достатньої ємності для прийняття ризиків	2. Встановлення ліміту відповідальності, тобто максимальних розмірів ризику, який приймають на перестраховування
3. Можливості збільшення кількості договорів та обсягу перестраховувальних премій	3. Перевищення ліміту відповідальності перестраховика зумовлює необхідність укладання факультативного договору перестраховування
4. Рівномірний розподіл ризиків між страховиком і перестраховиком	4. Партнерські стосунки формуються на принципі довіри і добросовісності, які не завжди себе оправдовують
5. Невизначений термін дії договору та довготривалі перестраховувальні відносини	5. Точні розрахунки проводять при настанні страхового випадку
6. Економічна вигода (низькі витрати)	
7. Універсальність, тобто можливість застосування для різних видів страхування	
8. Висока надійність перестраховувальних операцій	

* складено за: [15, с.406-408; 175, с.116-126; 282, с.421-428; 290, с.378-379; 299, с.345; 307, с.373-374]

Облігаторне перестраховування дає змогу забезпечити цеденту автоматичне перестраховувальне покриття ризиків, відповідно до якого зникає необхідність у повторному узгодженні умов договору, андерайтерських стандартів за прийнятими у страхування ризиками. За таким методом перестраховувальних відносин “перестраховувальник зобов’язується передати, а перестраховик прийняти у перестраховування ризику”, при цьому покриття ризиків відбувається і за тими договорами, що можуть бути укладені в майбутньому. Відповідно у страховій літературі тривають дискусії про наявність страхового інтересу в облігаторному перестраховуванні.

З одного боку, при укладанні облігаторного договору з перестраховання ризиків за майбутніми страховими договорами страхового інтересу в прямого страховика нема. З іншого боку, як стверджує А. О. Таркуцяк, страхування (укладання страхових договорів) – це основна діяльність страховика і можливість витрат (виплат відшкодування) у зв'язку з цією діяльністю існує сама собою, без прив'язки до конкретного прямого договору страхування. Прямі страхові договори обов'язково матимуть і витрати на такі виплати за цими договорами [299, с.353].

Розділяючи думку автора, зазначимо, що відносини із захисту майнових інтересів прямого страховика виникають у момент укладання облігаторного договору, зважаючи на характер його діяльності. А в реальності такий договір набуває при укладанні всіх прямих страхових договорів, ризики в яких підлягають облігаторному перестрахованню, та передачі частини страхової премії за ними. Водночас, втрата андеррайтерського контролю та формування партнерських відносин на принципі доброї волі є недоліком такого методу перестраховання, оскільки не завжди виправдовує довіру перестраховиків, проте компенсується гарантованим обсягом перестраховальної премії за великою кількістю ризиків.

Основою стабільності діяльності цедента є достатність фінансової ємності, необхідної для прийняття на страхування різного виду та розміру ризиків. Укладання договору облігаторного перестраховання з фіксованим розміром власного утримання гарантує цедентові в умовах розвитку страхових операцій забезпечення необхідної ємності у майбутньому. Однак, якщо страхова сума за ризиком перевищує встановлений ліміт відповідальності перестраховика за облігаторним договором перестраховання, у цедента виникає необхідність укладання додаткового перестраховального договору факультативного перестраховання, що є недоліком облігаторного методу.

Облігаторне перестраховання дає змогу зменшити адміністративні витрати, витрати часу і праці на оформлення та укладання договорів. Крім того, якщо цедент отримує перестраховальну комісію, розмір якої перевищує адміністративні витрати за переданими ризиками, то він отримує додатковий прибуток у розмірі абсолютного приросту перестраховальної комісії. Відтак прямий страховик

сподівається на економічну вигоду за укладеними договорами облігаторного перестрахування.

При укладанні договору облігаторного перестрахування у цедента формуються партнерські стосунки з перестраховиками вищої категорії надійності, які в разі настання страхової події дають цедентові змогу зберегти свою фінансову стійкість і платоспроможність. При цьому перестраховик має бути переконаний у тому, що цедент заслуговує на його підтримку, й умови перестраховального договору відповідають інтересам обох сторін. Чим вища надійність перестраховального захисту, тим дорожчим є договір облігаторного перестрахування.

На практиці перестрахування можна здійснювати за допомогою змішаного методу передачі ризику, поєднуючи одночасно факультативні та облігаторні договори. За такого методу перестрахування дії цедента і перестраховика є протилежними: цедент вільний у виборі та розрахунку розміру ризику, який передає перестраховикові, що зобов'язаний його прийняти. Відтак цедент діє за факультативним методом, а перестраховик – за облігаторним методом перестрахування (або навпаки), однак перестраховальні премії визначають за згодою обох сторін перестраховальних відносин. Операції з факультативно-облігаторного перестрахування можна здійснювати у формі “відкритого покриття”, відповідно до якої цедент передає ризик без будь-яких розрахунків і обмежень, інколи за допомогою брокерів. Тому факультативно-облігаторне перестрахування найпоширеніше серед учасників довготривалих перестраховальних відносин, у яких партнерська співпраця базована на абсолютній довірі сторін. Перевагою такого методу перестраховальних відносин для цедента є можливість забезпечити собі гарантії виконання страхових зобов'язань за великими та небезпечними ризиками завдяки зменшенню частки власного утримання та зростанню частки, що передають у перестрахування. Водночас при перестраховому покритті конкретних видів ризиків понад ліміт за власними облігаторними договорами цедент застосовує факультативно-облігаторне перестрахування, унеможливаючи необхідність укладання договору факультативного перестрахування.

Передачу ризиків у перестраховання за факультативним та облігаторним методами можна здійснювати в пропорційній і непропорційній формах. Вітчизняні й зарубіжні науковці застосовують кілька підходів до визначення пропорційного перестраховання. Так, згідно з першим підходом, пропорційне перестраховання розглядають як часткову участь сторін у розподілі відповідальності за вчасно обумовленими співвідношеннями або прийняття чи передачу пропорційної частки відповідальності за ризиками [280, с.222; 309, с.54; 351, с.308], згідно з другим – сутність пропорційного перестраховання полягає у розподілі ризику між цедентом і перестраховиком на основі фіксованого відсоткового співвідношення, яке визначає частку перестраховика у розподілі премій та збитків [15, с.408; 34, с.286-287], за третім підходом – пропорційне перестраховання трактують як вид визначення розмірів зобов'язань сторін у частині оплати перестраховальної премії, розрахунку частки участі перестраховика в збитках у пропорції (процентах), погоджених при укладанні договору перестраховання [303, с.483]. Наведені вище підходи відрізняються між собою за об'єктами розподілу в перестрахованні: відповідальності, ризику, зобов'язань. Зазначимо, що у результаті перестраховання відбувається розподіл страхового ризику між цедентом та перестраховиком, при цьому розподіляються зобов'язання, премії і страхова відповідальність, участь обох сторін перестраховального процесу у відшкодуванні збитків. Участь цедента і перестраховика у покритті ризику (ризиків) здійснюється у відповідній пропорції і залежить від страхової суми. У практиці пропорційного перестраховання застосовують перестраховальну комісію і тантьєму. Перестраховальна комісія, що отримав цедент, має покривати аквізиційні витрати, пов'язані з укладанням і пролонгацією договорів страхування, й адміністративні витрати, що супроводжують ведення бізнесу прямого страховика. Водночас, перестраховальна комісія є одним із джерел формування прибутку страховика і зростання обсягу власних коштів, що сприяють забезпеченню динамічного розвитку страхових операцій. Із закінченням дії пропорційного договору цедент має право на отримання додаткової комісії – тантьєми, але у тому випадку, якщо перестраховик отримав позитивний результат за прийнятими у перестраховання ризиками.

У результаті зростання потреби страховиків в ефективному перестраховальному захисті за великими ризиками із значною збитковістю зароджується і починає активно розвиватися непропорційна форма перестраховання.

У вітчизняній та зарубіжній літературі з питань перестраховання тривають дискусії стосовно визначення непропорційного перестраховання, основних ознак його організації. На думку Т. А. Ротової, “непропорційне перестраховання передбачає, що відшкодування, надане перестраховиком, визначається тільки розміром збитку і не залежить від страхової суми, а тому тут немає пропорційного розподілу відповідальності за окремим ризиком і оригінальною премією. Призначенням непропорційного перестраховання є гарантія відповідальності страховика за прийняті ризики стосовно великого сукупного збитку за визначений період часу” [266, с.347]. Аналогічну думку розділяють К. Пфайффер, С. Осадець, К. Турбіна [255, с.64; 290, с.384; 354, с.51]. Однак автори згаданого підходу до визначення непропорційного перестраховання акцентують основну увагу на розподілі збитку між цедентом і перестраховиком та розрахунку розміру відшкодування за перестраховальними договорами, тоді як участь перестраховика у преміях, величина власного утримання та ліміт відповідальності, комісійні відрахування – залишаються поза їх увагою. Натомість В. Д. Базилевич під непропорційним перестрахованням розуміє “перестраховання, за якого відповідальність перестраховика настає тоді, коли обумовлений розмір збитку чи збитковості перевищений” [15, с.408-409]. Дозволимо собі частково не погодитись із поданим визначенням і зазначимо, що відповідальність перестраховика настає у момент укладання договору перестраховання, а в разі, коли розмір заявленого збитку чи збитковості цедента перевищує його певний узгоджений розмір, визначають частку перестраховика у виплаті страхового відшкодування.

Детальніше конкретизує визначення непропорційного перестраховання В. І. Веретнов, зосереджуючись на різних його аспектах і трактуючи: як систему непропорційних договорів, метод управління ризиками, в юридичній площині, з маркетингового погляду. Так, заслуговує на увагу тлумачення поняття

непропорційного перестраховування як “системи непропорційних договорів, що укладаються перестраховальником і перестраховиком з приводу покриття на непропорційній основі за певну перестраховальну премію визначеної кількості середніх і великих ризиків або великої кількості малих ризиків, у межах від власного утримання до лімітів перестраховика” [28]. У цьому визначенні автор розкриває сутність перестраховальних відносин на непропорційній основі, концентруючи свою увагу на їх учасниках, фінансовому аспекті проведення, розмірах ризиків такого перестраховування. Однак науковець не розглядає такі важливі елементи перестраховального процесу, як комісійна винагорода і тантьєма, можливості їх отримання.

На основі запропонованих вище визначень непропорційного перестраховування з'ясуємо його особливості та відмінні ознаки порівняно з пропорційним перестраховуванням. Це дасть змогу глибше визначити сутність такої форми перестраховальних відносин та пріоритетів її застосування на практиці.

На нашу думку, до характерних ознак непропорційного перестраховування доцільно віднести такі:

1. Спосіб розподілу відповідальності, премії, збитку та виплати відшкодування. Так, за непропорційного перестраховування відповідальність розподіляється між цедентом і перестраховиком на непропорційній основі, а виплачуване перестраховиком відшкодування визначається тільки величиною збитку і не залежить від страхової суми. “При непропорційному перестраховуванні вартість об’єкта (страхова сума) заздалегідь розподіляється на кілька шарів (“леєрів”) однакової вартості, але з різними ймовірностями виплати страхового відшкодування. Перший, нижній шар, називається пріоритетом, і його завжди утримує перший страховик, а вищі шари передаються на перестраховування іншим перестраховикам. Виплата відшкодування завжди розпочинається з нижнього шару і після того, як перший страховик повністю виконає свої зобов’язання, виплату здійснює другий перестраховик, потім третій і т. д. При такому способі поділу ризиків виплата відшкодування за верхні шари здійснюється тільки при значних або повних збитках, що буває не так часто” [351, с.308]. Відповідно розмір

перестраховальної премії на кожному вищому шарі є меншим, оскільки зменшується страховий тариф та ймовірність виплати відшкодування. При цьому прямий страховик ризикує лише розміром власного утримання.

Розмір перестраховальної премії, встановленої у перестраховальному договорі прямо не залежить від обсягу зібраної страхової премії. Перестраховик визначає розмір премії як вартість запропонованого покриття. Водночас розмір премії може змінюватися за роками відповідно до розміру збитків чи збитковості, змін ринкової кон'юнктури, можливого збільшення страхового портфеля. Відповідно у пропорційному перестрахованні ризик розподіляється між цедентом і перестраховиком, тоді як у непропорційному – перестраховальний захист цедент купує у перестраховика, що визначає ступінь впливу останнього на розмір перестраховальної премії. Величина перестраховальної премії за непропорційним перестрахованням має бути вищою, достатньою для покриття додаткових витрат, які здійснюють перестраховики (брокерська комісія, податкові платежі).

2. Витрати на обслуговування договорів непропорційного перестраховання є нижчими порівняно з пропорційними договорами, оскільки обсяг операцій за таким обслуговуванням значно менший за рахунок розміщення у перестрахованні лише великих збитків. Відповідно страховик може придбати перестраховальний захист за великими ризиками, що безпосередньо впливають на його фінансові результати.

3. Громіздкість підготовчої роботи до оформлення непропорційних договорів полягає у тому, що для точного розрахунку ціни непропорційного перестраховання перестраховик має детально вивчити характер і розмір збитків за страховими випадками попередніх років. Така конкретизована інформація на початкових етапах необхідна для розрахунку страхової суми і належної перестраховикові премії. При цьому безпосередньо перестраховальний процес характерний мобільністю, простотою в організації перестраховання.

4. У непропорційному перестрахованні, на відміну від пропорційного, комісію застосовують рідше, тобто плата за укладання і супровід непропорційного договору практично не передбачена. Проте цедент і перестраховик можуть зазначати розмір перестраховальної комісії у договорі.

5. Умови договору непропорційного перестраховання переглядають щорічно, оскільки ціна за ним коливається залежно від динаміки страхових випадків і страхового портфеля.

6. За непропорційним перестрахованням перестраховик прагне сформувати портфель з однорідними ризиками за природою і розмірами, що необхідно для розрахунку ціни непропорційного покриття адекватно взятим зобов'язанням. Тобто ризики, які за своїми характеристиками не можуть бути інтегровані у страховий портфель, не підлягають такому перестрахованню. Відповідно виведені з портфеля ризики мають бути покриті окремо, наприклад, за методом факультативного перестраховання. Разом з цим зазначимо, що збиток за страховим випадком передбачає його відшкодування згідно з перестраховальною програмою, яка водночас може охоплювати договори з пропорційним, так і непропорційним покриттям.

7. Непропорційне перестраховання забезпечує гарантії виконання страхових зобов'язань прямого страховика, чіткі межі його власного утримання й максимального розміру страхового відшкодування, можливості збереження страхових премій і страхових резервів. Водночас інтереси цедента і перестраховика можуть не співпадати, оскільки конкретизована інформація за прийнятими страховими ризиками, яка необхідна перестраховикові при оформленні договору, розкриває андерайтерську політику страховика.

Вибір конкретної форми перестраховання для організації перестраховальних відносин має бути спрямований на зниження андерайтерського ризику цедента на найвигідніших умовах. Кожна із зазначених форм забезпечує оптимальний перестраховальний захист для особливої структури страхового портфеля. Однак ідеальної форми нема, оскільки і пропорційному, і непропорційному перестрахованню притаманні переваги та недоліки, які обумовлені технікою проведення операцій, їх вартістю. Тому при організації перестраховальної програми часто відбувається комбінування кількох методів передачі ризиків, форм здійснення перестраховання.

За пропорційною і непропорційною формою можуть бути укладені різні види договорів. Пропорційне перестраховання представлене квотним, ексцедентним і квотно-ексцедентним (змішаним) договорами, а непропорційне – охоплює договір ексцедента збитку та договір ексцедента збитковості. Загалом, переваги та недоліки зазначених вище договорів, дискусійні моменти у розкритті природи договірних відносин в перестрахованні, які дозволяють ретельніше розкрити сутність пропорційного та непропорційного перестраховання, дослідження теоретико-методологічних основ перестраховальних відносин, детальніше висвітлені у монографії [147, с.90-99].

Отже, страховики у своїй діяльності можуть застосовувати різні методи передачі ризику в перестраховання та форми перестраховальних операцій, укладаючи при цьому певні види договорів, що дають змогу виконувати важливі завдання і досягати наміченої мети. Відбувається взаємопроникнення різних видів перестраховання, за якого функції одного виду перестраховальних договорів можуть бути застосовані в інших їх видах. Так, у деяких випадках за пропорційними договорами цедент передає перестраховикам повноваження щодо опрацювання ризиків, приймаючи їх андерайтерську політику. При цьому страховик може встановити перестраховальну премію за пропорційним перестрахованням у розмірі нижчому, ніж оригінальна премія за прийнятими ризиками, залишаючи собі надлишок премії, як додаткове джерело фінансування розвитку операцій. Можливі зміни за згодою сторін і в непропорційному перестрахованні. Скажімо, за договором ексцеденту збитку перестраховики можуть розраховувати перестраховальну премію за кожним переданим у перестраховання об'єктом та встановлювати різні ліміти покриття за ними. Така селекція за договором ексцеденту збитку аналогічна селекції за договором ексцеденту суми.

В умовах стрімкого розвитку вітчизняного страхового ринку і становлення ринку перестраховання учасники перестраховальних відносин для успішного ведення бізнесу мають максимально враховувати зміни ринкового страхового середовища, видозмінюючи та перетворюючи наявні методи і форми традиційного (класичного) перестраховання для забезпечення надійного й ефективного

перестраховального захисту, коректуючи перестраховальну політику. “Ці процеси вплинули на виникнення нових способів перестраховання і нових форм організації страхової та перестраховальної діяльності, важливим серед яких є виникнення так званого “альтернативного” перестраховання...” [303, с.472].

Таким чином, поряд із класичним перестрахованням, умови якого визначаються загальноприйнятими у вітчизняній практиці традиціями, альтернативне (фінансове) перестраховання має певні особливості, зумовлені необхідністю забезпечення захисту фінансових результатів діяльності страховика на довготривалу перспективу в контексті впливу змін кон’юнктури фінансового і страхового ринків, податкового й валютного законодавства, акціонерної політики в умовах високої вартості традиційного перестраховання та нестабільності класичного ринку перестраховальних послуг. Зупинимось детальніше на основних характеристиках альтернативного перестраховання, науковому обґрунтуванні його економічної і правової природи.

Концепція фінансового перестраховання як альтернативного управління ризиками страховика набула значного розвитку в зарубіжній перестраховальній теорії і практиці. У закордонних літературних джерелах розрізняють кілька підходів до визначення поняття “альтернативного” перестраховання. Скажімо, за одного підходу альтернативне перестраховання розглядають як перестраховання, що покриває ризики, які традиційно вважають такими, котрі не підлягають страхуванню, і при цьому договір перестраховання має іншу структуру й термінологію; за іншого – як таке, що охоплює кептивне перестраховання, фінансове перестраховання як різновид перестраховання, що пропонують на багато років за кількома видами страхування, і сек’юритизацію перестраховальних зобов’язань, яка передбачає залучення додаткового капіталу для покриття катастрофічних збитків у результаті випуску спеціальних облігацій [317, с.47-48]; за третього – як фінансове перестраховання, тобто як відносини між страховиком і перестраховиком, пов’язані з перерозподілом як страхового, так і фінансового ризиків, притаманних страховій діяльності, на довготривалій основі (більше року) [316, с.35].

Отже, фінансове перестраховання містить усі обов'язкові елементи традиційного перестраховального захисту. При цьому межа між ними умовна, "оскільки за своєю суттю всі договори страхування і перестраховання мають фінансову основу" [354, с.86]. Проте одні договори фінансового перестраховання фактично є модернізованими відповідним чином традиційними договорами, в яких посилена фінансова складова, інші – суттєво відрізняються від договорів класичного перестраховання за певними ознаками.

Одна з ознак, характерних для фінансового перестраховання, – його довготермінова основа. Як зазначив С. Дедіков, "його застосовують в основному з метою кредитування або інвестиційної підтримки перестраховиком страховика для підвищення його фінансової стійкості й платоспроможності на довготермінову перспективу... Для альтернативного перестраховання характерне обмеження ризику перестраховика, важливого значення надають інвестиційному доходу і тривалості періоду дії" [64]. На відміну від цього, традиційне перестраховання має короткотермінову основу, як правило, до року, і передбачає фіксовану плату.

Зазначимо, що договори за класичним облігаторним методом перестраховання можна укладати на термін більше року. В цих договорах традиційно застосовують такі фінансові інструменти, як перестраховальна комісія, тантьєма, що суттєво впливають на зміну ціни перестраховальної послуги та є основними елементами фінансового перестраховання. Водночас альтернативне перестраховання має ознаки як договору класичного перестраховання, так і кредитного договору. Зокрема, за договором фінансового перестраховання, який укладають за ризиками з імовірними великими збитками, але за низькою ймовірністю їх настання, страховик має змогу мобілізувати перестраховальні премії у відповідному фонді впродовж тривалого терміну і використати їх як джерело компенсації виплат у несприятливі роки. Додатково страховик має право на отримання інвестиційного доходу, нарахованого на величину коштів фонду. Практично відбувається фінансування страховика на принципах платності та повернення коштів, у нього виникають додаткові канали дешевих грошових коштів, можливість отримати кредит чи інвестиції у свого постійного партнера.

Узагальнюючи викладене, визначимо характерні особливості фінансового перестраховання. Це: довготривалі перестраховальні відносини; можливість перестраховального покриття ризиків, що не підлягають традиційному перестрахованню; обмеження ризику, що прийняв перестраховик; введення у договори поняття інвестиційного прибутку; розподіл кінцевих результатів діяльності між учасниками перестраховальних відносин; забезпечення захисту фінансових результатів за основною діяльністю страховика.

Таким чином, на сучасному ринку перестраховання спостерігається тенденція до конвергенції традиційних та фінансових перестраховальних послуг, оскільки учасники перестраховання зацікавлені у довготермінових взаєминах, які передбачають можливі зміни розмірів перестраховальних премій з урахуванням реальних фінансових результатів співпраці.

Науковці й практики часто під фінансовим перестрахованням розуміють різновид фінансових схем, призначених для оптимізації оподаткування [66, с.20-21]. Тобто практично ототожнюють фінансове і схемне перестраховання (“псевдоперестраховання”). З метою чіткішої ідентифікації певного виду перестраховальних відносин розглянемо сутність схемного перестраховання.

Скажімо О. Ф. Філонюк та О. М. Залетов “псевдоперестраховання” трактують “як виведення сум з бази оподаткування суб’єктів господарювання в результаті укладання договорів страхування з мінімальним ризиком” [323, с.124]. На думку О. О. Гаманкової, “псевдостраховання означає, що страховий договір використовується сторонами страхової угоди не стільки для страхового захисту, скільки для податкової оптимізації та тіньових фінансових схем, у тому числі щодо виведення капіталу за кордон” [47, с.27-39]. Відповідно схемне (псевдо, фіктивне) перестраховання передбачає укладання перестраховальних договорів за псевдоризиками з метою оптимізації фінансових ресурсів страховика за допомогою перестраховика.

Отже, основою псевдоперестраховання є, безумовно, фінансова складова, проте для нього характерні негативні тенденції – здійснення учасниками перестраховання схемних перестраховальних операцій, спрямованих на підвищення

капіталізації та рентабельності операційної діяльності страховика. Вважаємо, що основними причинами існування схемного перестраховування є недосконале державне регулювання страхового ринку та недостатній контроль держави за перестраховальною діяльністю. Водночас, як стверджує А. Ю. Лайков, слабкість і “схемність” перестраховального ринку зумовлені насамперед недостатнім і нестабільним розвитком реального прямого страхування [180, с.45].

Особливої динаміки у вітчизняній перестраховальній практиці набуло “взаємне” перестраховування, за якого страховики передають частину ризику іншому страховикові (перестраховикові) й очікують отримати з його (перестраховика) портфеля ризику з таким самим розміром перестраховальної премії. На нашу думку, взаємне співробітництво між учасниками перестраховальних відносин, з одного боку, позитивно впливає на розвиток ринку перестраховування в частині активного використання внутрішньої нетто-ємності, з іншого – потребує високоякісного переосмислення такої співпраці. “Взаємність повинна вестися не за принципом балансу перестрахових премій, а за принципом одержання якісного, надійного, доступного й ефективного перестрахового захисту на основі кооперації перестрахових місткостей кількох компаній у середині ринку” [38, с.26-28].

З метою детальнішої характеристики сутності й значення перестраховування в теоретичній і практичній площині прокласифікуємо його за сферою діяльності перестраховувальників, виокремлюючи перестраховування ризиків із видів страхування, інших, аніж страхування життя (ризиків загального страхування) та перестраховування ризиків за страхуванням життя, яке належить до особистого страхування. Разом з тим за галузями страхування або за видами страхових ризиків перестраховування охоплює ризики майнового страхування, особистого страхування і страхування відповідальності. Така класифікація, на нашу думку, має практичну цінність при виборі форми, методу та виду договору перестраховування, розмежуванні перестраховальних послуг, оцінці перестраховального ризику, визначенні розміру перестраховальної премії, ймовірності настання страхового випадку за перестраховальними договорами та можливих виплат у вигляді компенсації частки страхового відшкодування за договорами страхування.

Висновки до розділу 1

Результати проведеного дослідження теоретичних і методологічних домінантів дослідження перестраховання дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. Перестраховання є основним фактором, за допомогою якого інститут страхування може повноцінно виконувати свої функції у процесі суспільного відтворення, вагомим механізмом забезпечення стабільності страхового ринку і фінансової безпеки в суспільстві. При цьому зазначено, що розвиток перестраховання в Україні супроводжується низкою теоретико-методологічних, організаційно-правових, інформаційних і кадрових проблем трансформаційного періоду.

2. Висвітлено науково-методологічні проблеми вчення про перестраховання, які зумовлені: відсутністю єдиного, загальноприйнятого наукового підходу до формування теорії перестраховання; недостатністю теоретичних досліджень у сфері перестраховання; відсутністю теоретико-методологічного інструментарію для дослідження в цій сфері економічних відносин.

3. Вихідною методологічною основою наукового дослідження перестраховальних відносин є використання положень і принципів: діалектики, інструментарій пізнання якої допомагає осмислити глибинну сутність перестраховальних відносин, виявити проблемні тенденції і окреслити перспективи розвитку ринку перестраховання; інституціональної теорії до формування теорії перестраховання, оскільки методологічний потенціал інституціоналізму допомагає адекватно модернізувати траєкторію розвитку страхової системи; страхової науки, методи якої стають вагомим інструментом пізнання у контексті формування дієвої системи перестраховання як важливої сфери страхової системи.

4. В процесі дослідження економічної природи перестраховання з'ясовано, що для перестраховання характерні всі ознаки економічної категорії страхування, однак єдина економічна природа страхових і перестраховальних відносин не означає їхньої тотожності. Перестраховання має певні особливості, що дають змогу сформулювати його специфічні ознаки як економічного явища у страховій системі.

Наведені аргументи на користь особливостей перестраховання є, на нашу думку, переконливими і дають змогу розглядати перестраховання як окрему сферу страхових відносин і галузь страхування.

5. Методологія дослідження перестраховання передбачає з'ясування його економічної сутності та характеристику основних функцій, що дасть змогу сформулювати поняттєвий апарат дослідження, висвітлити основи формування ринку перестраховання. У роботі узагальнено теоретичний і практичний підходи до трактування перестраховання і розкрито сутність цього поняття як сукупності економічних відносин, що виникають між учасниками формування, розподілу і використання цільових фондів грошових коштів, призначених для забезпечення перестраховального захисту. При цьому учасниками таких відносин є, з одного боку, перестраховальники, які завдяки передачі у перестраховання частини страхового ризику і страхових премій, що надійшли від страхувальників за прямим договором страхування, забезпечують собі гарантії виконання страхових зобов'язань і тим самим – збалансування страхового портфеля та збереження фінансової стійкості й право отримати від перестраховика комісійну винагороду як компенсацію частини його витрат з укладання договорів страхування; з другого – перестраховики, які приймають частину страхового ризику на свою відповідальність, а також отримують частину страхової премії (перестраховальної премії), формують джерела фінансування збитку та сподіваються на тантьєму – комісію з прибутку за результатами перестраховальної діяльності. Запропонований підхід до тлумачення економічної сутності перестраховання дає змогу врахувати та узгодити економічні інтереси усіх учасників перестраховальних відносин.

6. Охарактеризовано основні і допоміжні функції перестраховання, які є взаємозалежними і взаємопов'язаними, вони доповнюють одна одну. Визначено, що суспільне призначення перестраховання знаходить своє виявлення не в кожній функції зокрема, а лише в їх єдності. Кожна функція характеризує різні аспекти перестраховальних відносин, які разом становлять єдність і боротьбу протилежностей, у єдності функції перестраховання сприяють кількісному

розвиткові перестраховальних відносин, який веде до їх якісних змін – формування ринку перестраховання.

7. На сучасному етапі розвитку ринку перестраховання страховики мають великі можливості використання перестраховальних технологій із забезпечення захисту страхового портфеля. При цьому особливе місце належить науковому обґрунтуванню основних елементів перестраховального процесу в результаті структурування і систематизації перестраховальних відносин за певними класифікаційними критеріями. У цьому контексті пропонуємо класифікувати перестраховання за: сферою діяльності перестраховальників (перестраховання ризиків із видів страхування, інших, аніж страхування життя та перестраховання ризиків за страхуванням життя, яке належить до особистого страхування; галузями страхування або за видами страхових ризиків перестраховання (перестраховання ризиків майнового страхування, особистого страхування і страхування відповідальності, що має цінність у практичній діяльності вітчизняних перестраховиків).

Основні результати дослідження опубліковано у працях [131; 138; 139; 140; 149; 151; 152; 154].

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

2.1. Формування теорії перестраховального ринку: вихідні методологічні домінанти

В українській економічній науці на межі ХХ-ХХІ століть виокремилися нові наукові концепції та напрями досліджень, які пов'язані передусім із трансформаційними перетвореннями в нашій країні. Перед науковою елітою постала необхідність вивчення та наукової інтерпретації тих ринкових процесів, які докорінно змінили роль страхування і перестраховування у соціально-економічному житті людства. З іншого боку, посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів потребує перегляду особливостей вітчизняного страхового сектору та їх оптимального поєднання із тенденціями розвитку світового страхового простору. Новітньою формою організації економічних відносин у страховій системі України є ринок перестраховування, який в сучасних умовах виокремився як економічне явище, змінюючи кількісні показники функціонування (зростання кількості перестрахових операцій, їх поширення) на якісні (зміна ролі, функціонального призначення, моделей поведінки і стратегій діяльності учасників).

З огляду на дослідження ринку перестраховування як порівняно новий напрямок наукового вчення зазначимо, що стан теоретичного і методологічного рівня розробок у сфері його функціонування вказує на наявність багатьох невирішених питань. Несформований остаточно категоріально-понятійний апарат, зокрема нема тлумачення поняття ринку перестраховування, визначення його економічної природи та інституційної структури, перестраховальної послуги як структурного елементу перестраховальних відносин та вихідної домінанти формування перестраховального ринку. Відсутність ґрунтовних та фундаментальних досліджень перестраховального ринку призводить до поглиблення теоретико-методологічних і методичних проблем,

що безпосередньо відображаються у практичній діяльності перестраховиків та негативно впливають на сучасний стан вітчизняного перестрахування.

Наявність зазначених проблем та необхідність їх розв'язання значно підвищує актуальність наукового вивчення питань формування теорії ринку перестрахування, побудови новітнього парадигмального підходу до його теоретичної концептуалізації та пошуку нових механізмів ефективного розвитку в сучасних реаліях.

Теорія ринку перестрахування як один із напрямків страхової науки представляє собою вчення, комплекс поглядів та ідей, які дають змогу сформулювати цілісне розуміння закономірностей і суперечностей функціонування й розвитку перестраховального ринку. Предмет дослідження – сукупність економічних відносин і взаємозв'язків між учасниками ринку перестрахування, що приймають безпосередню участь у процесі забезпечення перестраховального захисту, формуючи інституційно-організаційну структуру ринку, та купують й продають перестраховальні послуги, створюючи економічне середовище та сферу послуг. Об'єктом вчення є ринок перестрахування як важливий сегмент страхового сектору національної економіки, функціонування якого характерне специфікою перестрахової діяльності, особливостями об'єкта і суб'єктів перестрахових операцій.

Методологічну основу теорії ринку перестрахування формують вихідні постулати економічної науки, концептуальні положення страхової теорії, наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених із широкого спектра проблем, пов'язаних із становленням, функціонуванням і розвитком перестраховального ринку. Серед альтернативних науково-методологічних підходів до сучасних досліджень ринків перестрахування доцільно, на нашу думку, виокремити такі економічні теорії: галузевих ринків, конкуренції, фірми, державного регулювання; інституціональну й еволюційну теорії. Цілком логічним та доцільним вважаємо застосування наукових доробок цих теорій до формування теорії ринку перестрахування, адже їх методологічний потенціал, об'єднуючи одночасно теоретичний аналіз, історичні дослідження, вивчення ситуації у конкретному ринковому середовищі та поведінкові функції учасників ринку в умовах конкуренції, й досліджуючи соціально-економічні явища та процеси за постійних

змін і трансформацій, дає змогу адекватно модернізувати траєкторію розвитку перестрахового ринкового середовища.

Методологічні підходи до дослідження ринкових відносин змінювалися водночас з еволюцією економічної системи і розвитком економічної думки, у контексті творчого переосмислення вихідних постулатів і теорій в результаті трансформаційних перетворень у суспільному житті. Зі зміною поглядів на проблеми економічного буття, з переглядом економічних гіпотез, що пояснюють певні явища і процеси на різних етапах розвитку економіки, виникли нові конкуруючі напрямки в економічній науці: класична і неокласична теорії, теорії інституціоналізму і еволюціонізму тощо.

У XVIII–XIX ст. особливості формування та розвитку ринкового механізму розглядали представники *класичної і неокласичної шкіл економічної теорії* (А. Сміт, Дж. Мілль, А. Пігу, Дж. Кларк, А. Маршал, Л. Вальрас).

Одним із перших теоретично обґрунтував роль ринку в економічній системі та впорядковано виклав теорію економічного розвитку під впливом дії основних елементів ринкового механізму А. Сміт у своїй фундаментальній праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” [275]. Його економічне вчення базувалося на принципах ринкового саморегулювання; вільної конкуренції як динамічного процесу, для якого характерні велика кількість учасників ринку, досконала інформація та мобільність ресурсів; вільний вхід на ринок продавців і покупців і вільний вихід з нього. Разом з цим Дж. Мілль, зазначаючи науковий характер політичної економії завдяки принципу конкуренції, розглядав її як винятковий регулятор цін, ренти, прибутку та заробітної плати. Однак, при цьому наголошував на доцільності застосування висновків політичної економії до подій реального життя, враховуючи вплив максимального панування конкуренції та результат, за якого панування конкуренції буде неповним [387, р.284].

Більш глибоке осмислення ефективності ринкового механізму простежувалося в наукових роботах неокласиків. Зокрема, Л. Вальрас запропонував теорію економічної рівноваги, базовану на моделі досконалої конкуренції, що передбачає найефективніший розподіл ресурсів і доходів за рахунок коливання структури

рівноважних цін. Як зазначив В. Козюк, “вільне ціноутворення”, “досконала конкуренція”, “цінові сигнали” – це ті базові елементи, які уможливають “вальрасівську рівновагу” і приводять до алокаційної ефективності економіки” [80, с.202].

Значний внесок у розвиток теорії ринків зробив А. Маршал, який вбачав економічну свободу й конкуренцію рушійними силами розвитку суспільства. Базуючи свої дослідження на теорії досконало конкурентного ринку, характеризував “творчу конкуренцію”, що підвищує якість товарів, зумовлює зниження цін. Водночас, визнавав існування монополізованих ринків та “руйнівної конкуренції” на них, яка призводить до зростання цін, зниження стимулів до інновацій, погіршення якості товарів і послуг [187]. “Маршалівська революція” сприяла розширенню предмета економічних досліджень, зародженню мікроекономіки, теорії галузевих ринків, теорії фірми. Як стверджує А. І. Ігнатюк, “важливість його праць для розвитку теорії ринків полягає у тому, що, по-перше, він поєднав теорію з практичними аспектами бізнесу, і, по-друге, звернув увагу на невиконання деяких умов моделі досконалої конкуренції, хоча в його аналізі конкуренція визнавалася сильною” [111, с.12-13].

Неоднозначним є підхід до розуміння конкуренції як елементу ринкової економіки в Дж. Кларка. Так, досліджуючи конкуренцію у світлі статичної економіки, він розглядав її одночасно як динамічну силу, що спрямовує ринкову економіку до рівноважного стану [126, с.333-334]. При цьому вчений не вбачав жодних суперечностей двох протилежних підходів і тим самим посилював позиції теорії досконалої конкуренції.

Отже, в неокласичній економічній теорії відбулася заміна класичного динамічного підходу до тлумачення конкуренції у процесі розвитку ринкових відносин на статичний підхід, що трактує конкуренцію як визначений стан ринку. Відповідно наприкінці XIX століття у дослідженні теорії ринків змінюється теоретична парадигма розуміння конкуренції, що призвело до формування моделі досконалого конкурентного ринку.

Теорія ринку досконалої конкуренції мала як прихильників, так і критиків. Скажімо А. Пігу, розвиваючи теорію ринків, заперечує ефективність ринку вільної конкуренції та акцентує увагу на виникненні монополій, які порушують умови рівноваги, зосереджується на проблемах функціонування ринку в умовах “недосконалої” і “монополістичної” конкуренції та необхідності державного регулювання економіки [218].

Продовжили дослідження у цьому напрямку Дж. Робінсон та Е. Чемберлін – представники гарвардійської школи, автори *теорії монополістичної і недосконалої конкуренції* [262; 343]. Саме з появою цих теорій на початку ХХ століття відбувся парадигмальний злам у розумінні досконалої (статичної) конкуренції як абстрактної теоретичної конструкції, нездатної розкрити специфіку відносин в умовах ринкової (монопольної) влади. В результаті цих досліджень особливого розвитку набула теорія ринків, зокрема в частині вивчення конкурентної поведінки учасників ринку; теорія фірми, базована на концепції свободи дії фірми.

Однак, розглянуті теорії монополістичної і недосконалої конкуренції не позбавлені суперечливих моментів. Як зазначає М. Блауг, монополістична конкуренція може бути таким ж рідкісним явищем, як і досконала конкуренція [23, с.368], оскільки, скажімо, ринок послуг, який більшість учених вважає ринком монополістичної конкуренції, може демонструвати поведінку невеликої кількості фірм, характерну для олігополії. Відтак, аналіз олігополістичного ринку, характерного “конкуренцією небагатьох”, загальною взаємозалежністю поведінки його учасників, врахуванням реакції конкурентів, виникненням нового виду конкурентних відносин – стратегічної конкуренції, дає змогу подолати невизначеність моделі монополістичної конкуренції. Відповідно на початку ХХ століття значного поширення набули дослідження, спрямовані на створення формальних моделей ринків олігополії. При цьому, конкуренція набуває дуалістичного характеру: “з одного боку, конкуренція являє собою ідеальну аналітичну модель ринку, що є методологічною основою дослідження економічної дійсності у певний визначений період часу; з іншого – це динамічна основа розвитку

економіки, механізм досягнення рівноважного стану економіки, що відбувається у процесі боротьби внутріконкуруючих протиріч” [54, с.111].

Разом з цим, для пояснення основоположних засад поведінки реальних ринкових гравців У. Баумодем, Д. Панзаром і Р. Віллінгом запропоновано *теорію змагальних ринків*, конкуренція на яких базована на принципах боротьби і суперництва їх учасників, вільного входження на ринок та абсолютно безкоштовного виходу з нього. На переконання У. Баумоля, реальні ринки рідко бувають абсолютно змагальними, як і абсолютно конкурентними; при цьому ознака змагальності формує ширший ідеал ринку, ніж досконала (чи навіть монополістична) конкуренція [19, с.110-140].

У 40-х роках ХХ століття дослідження ринкового механізму набувають значної популярності, що пояснюється переглядом наукових концепцій про панування конкурентних відносин в економічному розвитку, зміну ринкової поведінки фірм та необхідність державного втручання в економіку. Виокремлюється самостійний напрям економічної теорії – *теорія галузевих ринків*, яка розглядає три блоки проблем (вивчення поведінки фірми на галузевих ринках; дослідження відносин конкуренції на ринках; аналіз державного регулювання галузевих ринків), кожний з яких пройшов певну еволюцію [112, с.191-192].

На етапі зародження теорія галузевих ринків, базована на основних концепціях класичної та неокласичної шкіл економічної теорії, характеризувалася низьким розвитком. Відповідно за панування класицизму фірма розглядалася як “чорна скринька”, відносини усередині якої не досліджувалися, не приділялося уваги причинам існування фірми, мотивам її створення, не враховувався вплив зовнішнього середовища на її функціонування.

Перші намагання подолати такий спрощений підхід простежуються у 20-х роках ХХ століття із розвитком концепції свободи дій фірми Е. Чемберліна, згідно з якою було започатковано нові напрямки аналізу в теорії фірми: фірма як економічний суб’єкт набула певної ринкової влади; досліджувалися різні аспекти діяльності окремої фірми, її стратегічні цілі; передбачалася свобода дій стосовно прийняття управлінських рішень. Продовженням досліджень у цьому напрямку

стали праці: А. Курно, Ж. Бертмана, у яких вивчалася поведінка окремих фірм та їх стратегічна взаємодія в умовах недосконалості ринків олігополії, відносин всередині фірми [399, р.339-449]. Поглибили теорію фірми Д. Хей і Д. Моріс, пропонуючи моделі поведінки фірм, розрізняючи активну і пасивну їх поведінку [341].

Зазначимо, що зміну теоретичних концепцій конкуренції з розвитком економіки наприкінці XVIII–початку XX століть досліджували учені у контексті панування:

класичної школи економічної теорії, для якої характерні вільна конкуренція як динамічний процес;

неокласичної теорії, базованої на принципах досконалої конкуренції, економічної рівноваги, статичної економіки;

теорій ринків недосконалої і монополістичної конкуренції та олігополій, що вивчали причини недосконалості конкурентних відносин, різні структури ринків за кількістю учасників, бар'єрами входження і виходу, стратегічні взаємодії між фірмами.

На початку 30-х років XX століття “великі депресії”, які супроводжувалися економічним спадом, показали, що механізм ринкового регулювання не в змозі самотужки вирішити проблеми розвитку окремих галузей економіки, а усталений постулат про невтручання держави в економіку не відповідав реаліям соціально-економічного розвитку. Необхідність державного регулювання економіки обґрунтував Дж. М. Кейнс, акцентуючи увагу на ролі держави як нового економічного суб'єкта, здатного задовольнити загальнонаціональні інтереси, доповнивши ринковий механізм державним регулюванням. “Ринковий фундаменталізм, ринковоцентрична теорія свідчить про однобічний, обмежений погляд на сучасні економіку та суспільство і не забезпечує пізнання прогресивних зрушень у розвитку постринкових відносин і форм, які відіграють величезну роль у переході від індустріального до інформаційного (постіндустріального) суспільства” [298, с.21]. Згодом, після нищівної критики ринкоцентричної теорії обґрунтування необхідності державного втручання в економіку досліджували науковці у теорії регулювання в інтересах суспільства, основні положення якої були спрямовані на

задоволення суспільних потреб в коригуванні неспроможності ринку; в економічній теорії регулювання, згідно з якою регулювання здійснювалося на користь зацікавлених осіб тощо.

Зазначимо, що аналогічні проблеми досліджуються на ринках перестраховання. З огляду на це, методологічний інструментарій теорії галузевих ринків доцільно застосовувати у ході аналізу механізму функціонування перестраховального ринків.

У ХХ–початку ХХІ століть неокласична методологія наукового пізнання ринкових відносин зазнала суттєвих змін, пов'язаних із зародженням і розвитком еволюційної та інституціональної теорій. Відповідно, в цей період економічного розвитку вагомий внесок у розвиток теорії ринків зробили представники *теорії еволюціонізму* (Й. Шумпетер) і *теорій інституціоналізму та неоінституціоналізму* (Т. Веблен, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Д. Норт, О. Вільямсон, Е. Феруботн, Р. Ріхтер), методологія яких спрямована на подолання певних обмежень неокласичної теорії.

Зокрема, в 1912 році Й. Шумпетером опубліковано працю “Теорія економічного розвитку”, в якій розглянуто фундаментальні засади *інноваційно-еволюційної теорії*, що заперечували основні положення неокласичної школи, оскільки передбачали динамічний розвиток економіки, започаткували дослідження економічної динаміки на противагу статичного аналізу [353, с.53]. Водночас вчення Й. Шумпетера базувалися на досвіді класичної школи економічної теорії, за якого економічний процес відзначався історичним розвитком. Враховуючи класичний методологічний підхід до дослідження економічного розвитку, учений не відкидав основні положення неокласики, а перебував з нею у взаємодії. Однак, на нашу думку, протилежні за методологією принципи і підходи таких двох теорій поєднати чи розглядати паралельно неможливо, оскільки це суперечитиме самій сутності еволюційного теоретичного вчення і елементарним законам діалектики. Так, для неокласичної теорії характерні рівновага, стійкість, застигла багатоманітність, тоді як у ході еволюційного розвитку економіки досягається постійний рух, трансформаційні перетворення, зміна явищ і процесів, невизначеність. Отже, поширення та розвиток еволюційної економічної теорії заперечує методологічні

домінанти статичної ринкової економіки, теорію досконалого конкурентного ринку. При цьому, вихідні постулати неокласики залишаються відправним пунктом, з якого починається вчення про еволюцію і розвиток сучасної економічної теорії.

В період 70–90-х роках ХХ–ХХІ століть відбувається становлення інституціональної теорії. Економічні доктрини, які допомагають дослідити проблеми розвитку теорії ринку з позиції інституціоналізму, базовані на принципах таких економічних теорій: класичного лібералізму (А. Сміт і Д. Рікардо), прав власності (Р. Коуз, Е. Фуруботн), трансакційних витрат (Р. Коуз, О. Вільямсон, Дж. Стіглер), контрактів (О. Вільямсон, А. Алчіан, Дж. Стігліц), нової інституціональної економічної історії (Д. Норт, Р. Фогель, А. Грейф).

На відміну від неокласики, інституціональна теорія аналізує значно ширший перелік ринкових явищ і понять (трансакційні витрати, контракти, права власності), застосовуючи модифіковані передумови до поведінки раціональної людини, більшою мірою розглядає системний підхід, специфіку структури економічних систем. При цьому, внесок інституціоналізму в економічну науку та дослідження ринкових структур є очевидним: по-перше, введено в економічну теорію новий вид витрат (трансакційних) як витрат функціонування ринку, на основі яких проаналізовано межі збільшення розмірів фірм; по-друге, запроваджено теорію контрактів, яка вивчає проблеми, пов'язані з стимулами і асиметричною інформацією; по-третє, проаналізовано олігополістичну поведінку фірм; по-четверте, застосовано неінституціональні концепції до трактування економічної історії, дослідження її ролі у формуванні, збереженні і трансформації інститутів; по-п'яте, розглянуто вертикальну інтеграцію, економічну організацію; по-шосте, удосконалено теорію державного регулювання ринків. Таким чином, представникам інституціоналізму вдалося поглибити основні теоретико-методологічні засади дослідження ринкових відносин, змінити і доповнити вихідні постулати теорій: галузевих ринків, конкуренції, фірми, державного регулювання ринків.

Теорія інституціоналізму базована на реалістичних принципах, тоді як неокласична теорія аналізує ринковий механізм, застосовуючи формалізовані моделі. Як зазначають Е. Фуруботн та Р. Ріхтер, нова інституціональна економіка

покладається на застосування таких концепцій, як права власності, трансакційні витрати і контрактні відносини, у поєднанні зі спробою наблизитися до реальності за допомогою застосування менш формалізованих методів аналізу [337, с.365].

Водночас, представники нової інституціональної теорії вважають недоліком неокласичної економічної теорії – фактичне нехтування аналізом інститутів – у світлі кредо неоінституціональної теорії: інститути справді мають значення для результатів функціонування економіки, їх необхідно брати до уваги і ретельно аналізувати [337]. Вагоме значення при цьому має розроблення категоріального апарату інституціонального підходу до формування теорії ринків, її основних і похідних понять.

Інституціоналізм – це багатопланова теорія, що охоплює сукупність наукових доктрин, центральною категорією якої є феномен інституту. Інститути, як первинний елемент, формують зовнішнє середовище економічних агентів та сприяють підвищенню адаптивності до певних перетворень. Загалом визначення поняття “інститут” набуло значного поширення в науковій літературі, у різноманітних галузях наукового знання (економістів, юристів, істориків, філософів і т. д.). Як зазначив А. Некіпелов, “така кількість поглядів на інститути і тим самим дискурсів інституціонального аналізу обумовлена складністю самого “об’єкта” [196]. Складність полягає у нечіткості та підміні основних понять інституціональної теорії, що породжує викривлене відображення процесів практичної модернізації ринкової діяльності.

Зокрема, Д. Норт стверджує, що інститути – це “правила гри” в суспільстві або створені людиною обмеження, які організують взаємовідносини між людьми [198, с.17]. Автор розглядає інститути як набір правил, процедуру відповідності, моральну й етичну поведінку індивідів; розроблені людьми формальні (закони, конституції) і неформальні (договори та добровільно прийняті кодекси поведінки) обмеження, а також фактори примусу, які структурують їх взаємодію. У своїх дослідженнях Д. Норт формує аналітичну базу економічної теорії, яка спроможна розширити розуміння історичної еволюції економічних процесів і створити орієнтири для формування економічної політики. При цьому аналітична основа

такої теорії модифікує у собі неокласичну теорію й аналітичні інструменти мікроекономічної теорії, доповнюючи їх часовим фактором.

Аналогічний підхід до визначення інститутів використовують Е. Фуруботн і Р. Ріхтер, трактуючи інститути як сукупність формальних та неформальних правил, Дж. Коммонс, який ядром інституту вважає правові норми, Т. Шульц, уводячи до правил поведінки грошово-кредитні відносини, права власності, форми людського капіталу і т. д., Дж. Ходжсон, характеризуючи інститут як систему усталених і загальноприйнятих соціальних правил, що структурують соціальні взаємодії [337, с.9; 368; 396, р.249; 339, с.28]. Однак Е. Попов і А. Сергеев стверджують, що “чітке визначення інститутів як правил і норм – перший необхідний крок у побудові категоріального апарату інституційної теорії” [230, с.106], тому доцільно зупинитися на інших підходах до їх трактування.

Наприклад, Т. Веблен визначив інститут як стійкі звичаї мислення, характерні для великої спільноти людей [26, с.46]. Аналогічну думку розділяє Е. Жамс, характеризуючи інститут як сформовані й освячені юридичним авторитетом звичаї [86, с.92].

Неоднозначне трактування інституту простежується в сучасній економічній літературі. Зокрема, Т. В. Паєнтко тлумачить поняття інституту як “сукупність формальних і неформальних обмежень, які впливають на поведінку індивідів та прийняття ними рішень про вибір тих чи інших альтернативних варіантів дій” і стверджує, що саме інститути можуть бути інструментом аналізу економічних процесів у суспільстві, і їм притаманні такі ознаки, як суспільне визнання, законодавче закріплення, власна сфера функціонування та реальний вплив на прийняття рішень індивідами й організаціями [213, с.11-19].

Ю. Коваленко зазначила, що взаємодія форм функціональної структури (інституцій) та елементарної структури (організацій) зумовлює виникнення інститутів (інституційних організацій) і органів-регуляторів (організованих інститутів) [159, с.45]. При цьому автор вводить поняття “інституцій”, що практично ототожнюється з поняттям “інститут”, трактуючи їх як “систему, що містить тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу), м’які (неофіційні)

обмеження (стандарти поведінки та стереотипи мислення) й інтуїцію, які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації і стимулювання поведінки економічних суб'єктів..." [159, с.41]. Водночас необґрунтованою є позиція науковця щодо розуміння поняття інституту як інституційних організацій.

Узагальнюючи наведене вище, зазначимо, що поняття "інститут" автори наукової літератури трактують як:

- "правила поведінки", санкціоновані законом або звичаєм;
- "правила гри", встановлені законом та організаціями, які забезпечують дотримання цих правил усіма суб'єктами ринку;
- правові норми, що регламентують інтереси в будь-якій сфері суспільних відносин;
- організації й адміністративні структури, які задовольняють потреби ринкових суб'єктів;
- структурні утворення, що охоплюють сукупність взаємопов'язаних економічних, організаційно-правових, соціально-психологічних і управлінських відносин учасників ринку.

З метою чіткої регламентації таких основних понять інституціональної теорії, як "інституція", "інститут", "організація", звернемося до тлумачного словника сучасної української мови, який поряд із узагальненням світової суспільної та економічної думки допоможе сформувати інституціональну теорію перестраховання та розкрити теоретико-інституційні основи ринку перестраховання.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що "інституція – це установа, заклад // частина, підрозділ установи, закладу", при цьому "інститут – сукупність правових норм у якій-небудь сфері суспільних відносин; організована система соціальних ролей, яка є постійним і значним елементом суспільства і яка зосереджується на основних потребах і функціях людини" [27, с.499]. Водночас "організація – це об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.; компанія, установа, їх підрозділи чи об'єднання, які виконують самостійні функції та мають

адміністрацію; особливості будови чого-небудь; структура; комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи” [27, с.853].

Отже, подані вище визначення понять у тлумачному словнику підтверджують наступне: “інституція” та “організація” є практично тотожними поняттями, тоді як “інститут” та “організація” мають суттєві відмінності. Аналогічний підхід у формуванні теоретичних основ інституціоналізму застосовує Ю. Лопатинський, стверджуючи, що у широкому розумінні доцільніше використовувати термін “інститут”, а “інституцію” коректніше використовувати для позначення узагальненої групи організацій” [182, с.231]. Автор відносить інститут до макроекономічних категорій, а організацію – до мікроекономічних, водночас інституції – до мезоекономічного рівня. Подібне бачення розв’язання проблеми побудови понятійного апарату інституціональної теорії відображено у Системі національних рахунків (СНР), у якій організації – це інституційні одиниці, тоді як інститут – об’єднує інституційні одиниці та їх діяльність у рамках визначених формальних і неформальних правил взаємодії елементів системи [273].

Особливу увагу необхідності розмежування понять “інститут” та “організація” приділяв Д. Норт, наголошуючи, що інституціональний розвиток економіки відбувається за взаємодії інститутів й організацій, коли інститути визначають “правила гри”, а організації структурують стосунки між людьми і виступають “гравцями” [198, с.6]. Зазначимо, що К. Ерроу під організацією розуміє “групу індивідів, що прагне досягти певних спільних цілей або, інакше кажучи, максимізувати цільову функцію”, О. Вільямсон – “сукупність людей, які структурно відокремлені в рамках впорядкованих процесів...” [361, р.24; 403, р.123]. Тобто організації створюються для досягнення певних цілей завдяки тому, що наявний набір правил та обмежень (як інституціональних, так і тих, що традиційно розглядає економічна теорія) створює можливості для відповідної діяльності. Саме тому в процесі досягнення мети організації служать головними агентами інституціональних змін.

Основні постулати інституціональної теорії суттєво вплинули на формування страхової науки. Як стверджує В. І. Веретнов, “останні тенденції у використанні методологічного інструментарію прикладних економічних досліджень свідчать про появу нової інституціональної парадигми, за якою поведінка суб’єктів, людей і цілих організацій, в тому числі страховиків у прийнятті рішень, у своїй діяльності залежить не тільки від раціонального правового підходу та економічного обґрунтування, а й може бути обумовлена низкою ірраціональних, управлінських, психологічних, соціальних, історичних та інших факторів” [28]. Водночас вплив інституціональних факторів на розбудову перестраховального ринку залишається поза увагою економістів. Тому виникає необхідність у розробленні теорії інституціонального розвитку ринку перестраховання, основні постулати якої, на нашу думку, дають змогу глибше і точніше розкрити інституційно-організаційні та методологічні засади функціонування перестраховального ринку.

Основними базисними (глибинними, історично стійкими) інститутами будь-якого інституціонального сектору є інститут держави та ринкові інститути: власності, трансакційних витрат і контрактних відносин. Крім базисних інститутів, страховий сектор має похідні інститути, які характерні функціональними особливостями цього сектору і формують основу його цілісної інституціональної інфраструктури з власним упорядкуванням, організаційно-правовим забезпеченням відносин. До таких інститутів належать: взаємне страхування, перестраховання, страхове посередництво і т. ін. З позиції інституціональної теорії страховий сектор – це сукупність інститутів, які об’єднують інституційні одиниці (спеціалізовані організації) та їх основну діяльність у рамках визначених формальних (нормативно-правова база) і неформальних (договірні та контрактні відносини, норми поведінки) правил. Відтак інститути страхового сектору визначають характер “поведінки” і “правила гри” його учасників – інституційних одиниць у контексті формування інституціональної інфраструктури страхового та перестраховального ринків. На ринку перестраховання інституційними одиницями є страховики, які можуть виступати як перестраховальники та перестраховики, професійні перестраховальні компанії та перестраховальні брокери.

У другій половині ХХ ст. основну увагу науковці приділяли економічній трансформації, що зумовлено, з одного боку, визнанням інститутів соціальними установками, які спроможні до перетворень, а не застиглими природними явищами, з іншого – інтенсивними трансформаційними процесами на всьому постсоціалістичному просторі [231, с.47]. Зміна мотивів і стимулів поведінки в умовах економічної трансформації впливає на перетворення інституціонально-організаційних форм інститутів. Старі інститути повинні бути зруйновані або відмерти, але їх місце мають зайняти нові інститути, створення яких – копіткий процес, що потребує постійного втручання держави, котра є одним із важливих інститутів у процесі фундаментальних змін [383]. Відповідно, перехідна економіка – це економіка із змінним інституціональним середовищем.

Таким чином, інституціональна теорія передбачає динамічний економічний розвиток, за якого суттєву роль відіграє держава як один з інституційних регуляторів ринкових економічних процесів, а не застигли ринкові установки і статичну економіку неокласики, позбавлену необхідності державного втручання. Відтак очевидними є переваги інституціонального аналізу ринкового середовища порівняно з неокласичним в перехідних економіках.

Трансформаційні перетворення у страховій системі спрямовані на інституціоналізацію її інфраструктурної складової через:

- законодавче встановлення правил і норм, що регулюють взаємодію суб'єктів страхового і перестраховального ринків та визначають їх поведінку відповідно до вимог ринкової страхової системи;
- формування інституційних одиниць (організацій) інфраструктури страхової системи, що забезпечують функціонування її інститутів та ринків страхування і перестраховування;
- суспільне визнання встановлених правил і норм функціонування ринків страхування та перестраховування;
- закріплення цього визнання у неформальних інститутах, традиціях і поведінці суб'єктів страхової системи.

В умовах економічної трансформації страхова система зазнає кардинальних змін, а страхові та перестраховальні відносини набувають специфіки через особливості соціально-економічної ситуації в Україні. Характерною рисою страхової системи в перехідний період є те, що старі неформальні інститути деформують функціонування створених нових формальних інститутів. Відтак реформи цього періоду неспроможні гарантувати стійкість транзитивної страхової системи.

Особливу роль у розвитку ринкових засад функціонування вітчизняного страхування і перестраховування відіграла демонополізація, створивши підґрунтя для виникнення й розвитку конкуренції. Детальніше зупинимося на трансформаційних процесах, пов'язаних із переходом від однієї соціально-економічної системи держави (командно-адміністративної) до іншої (ринкової), що призвели до суттєвих інституціональних перетворень у страховому секторі економіки.

Із позиції інституціональної теорії період трансформаційних перетворень у страховій системі України можна розділити на кілька етапів [201, с.21; 231, с.49-50].

Для першого етапу характерним є знищення старих інститутів, які несумісні з інститутами нової соціально-економічної системи. Тобто, відбуваються кардинальні зміни інституціонального середовища страхової галузі. Основним завданням цього етапу превалювання класичної парадигми економічного розвитку визначено скасування державної монополії на страхову діяльність, трансформація інституту власності, вільне формування інститутів страхового сектору економіки за мінімальної участі держави, розвиток конкурентних відносин.

Стрімка демонополізація економіки докорінно змінила ступінь державного регулювання страхової діяльності: від суцільного монопольного становища держави у радянські часи до повної втрати будь-якого контролю з її боку. На даному етапі “економічна політика нашої держави базувалася на ринковому фундаменталізмі, на виведенні держави з економіки” [298, с.66]; при цьому абсолютизувалася здатність ринку до саморозвитку і саморегулювання. Однак досвід перших років трансформаційних перетворень підтвердив, що функціонування ринку немислиме без економічної ролі держави, та визначив необхідність державного втручання у

розвиток ринкових відносин. І, як зазначила Т. В. Яворська, “держава має виступати гарантом ринкової економіки, творцем формальних обмежень, органічно вписуватися у правила ринкової поведінки і не заважати дії ринковим механізмам” [359, с.305-309].

В умовах трансформації страхових відносин, при переході від командно-адміністративної економіки до ринкових засад господарювання страхова система потребує особливо активного державного втручання в її функціонування та подальший розвиток, оскільки нерозвинені ринкові інститути шляхом саморегулювання страхових відносин неспроможні забезпечити узгодження інтересів учасників страхових процесів. Реформування економічних відносин сприяє утворенню “змішаної економіки”, що функціонує як єдність ринкового механізму і державного регулювання.

На другому етапі відбувається стихійне формування нових формальних законів, норм і правил, бурхливе створення страхових компаній, розпочинається стрімкий розвиток страхового ринку. Проте на першому етапі реформування страхових відносин не було створено відповідних умов та фундаментальних основ для успішного функціонування другого етапу ринкових трансформацій, що не могло не позначитися на подальшому розвитку страхового ринку. А тому правомірне твердження В. В. Зотова, В. Ф. Преснякова, В. О. Розенталя, що однією з основних причин виникнення і трансформації інститутів є наявність “інституціонального підґрунтя”, тобто готовності суспільства до їх широкого застосування [106, с.8].

Держава, зосередивши свої зусилля на інституціональних перетвореннях прямим перенесенням інститутів розвинених країн, залишила поза увагою необхідність структурної трансформації вітчизняної економіки з притаманними їй неформальними інститутами. А відтак стрімка модернізація переважної більшості формальних економічних інститутів зумовила певні протиріччя між формальними і неформальними інститутами. Як зазначила Є. А. Попова: “В економіку країни можуть бути вбудовані якісно нові інститути, правила і рутини, однак це не приведе до формування ефективної інституціональної структури. Тому правомірним є твердження, що ринок не може функціонувати і розвиватись, якщо нема необхідних

для нього формальних і неформальних інститутів” [231, с.50]. Отже, основною інституціональною проблемою перехідного періоду є неадекватність здійсненої економічної політики вітчизняним реаліям.

На третьому етапі ринкові реформи дедалі частіше здійснюються із урахуванням особливостей національної економіки та розумінням того, що ринкові інститути можуть бути ефективними лише у тих секторах економіки, де сформувалося відповідне інституціональне середовище. Для даного етапу характерним є реформування мотиваційного механізму інституційних одиниць у контексті зміни інституту власності, поведінки менеджерів організацій, потенційних споживачів страхових і перестраховувальних послуг. Поява приватної власності привела до трансформації інституціональної та організаційної структур страхової системи, виникнення страхового ринку і зародження ринку перестраховування.

На сучасному етапі трансформаційних перетворень підвищується роль держави у регулюванні економікою загалом та страховим і перестраховувальним ринками зокрема. Стало очевидно, що ринок поряд із розв’язанням одних проблем породжує інші, складніші та небезпечніші для суспільного розвитку. Виникають так звані “провали ринку”, які пов’язані з можливими невдачами ринкового механізму в досягненні Паретто-ефективності, тобто неефективного використання ресурсів. До провалів вітчизняного ринку перестраховування доцільно віднести недосконалість конкуренції, наявність зовнішніх ефектів (екстерналій), неповноту і непрозорість інформаційного забезпечення його функціонування, асиметрію інформації між інституційними одиницями ринку, незначну фінансову ємність. Відповідно у науці й практиці відбувається переосмислення співвідношення ринкового регулювання та інституту державного регулювання економікою. “Держава є одним із інститутів суспільства, точніше – системою інститутів влади і управління, що підтримують стабільність суспільства та інституціональних перетворень і беруть участь в їх здійсненні” [305, с.209].

За таких умов еволюційного розвитку на ринку перестраховування сформувався специфічний механізм взаємодії монополюючих та конкурентних сил, базований на обмеженій кількості великих учасників ринку, що займають вагому

нішу ринкового середовища на основі концентрації ресурсів. Саме оптимальне поєднання конкуренції та монополії, взаємодію конкурентних механізмів і стимулюючої діяльності держави розглядав Й. Шумпетер у контексті концепції «ефективної конкуренції» та «ефективної монополії». Автор вважав, що «ефективна конкуренція» набагато результативніша, ніж традиційна, цінова конкуренція і є дієвою лише за умов динамічної економіки – економіки безперервних нововведень [352, с.108].

Наприкінці ХХ–початку ХХІ століть нового розвитку набуває започаткована М. Потером у 80-90-х роках ХХ століття теорія конкурентних переваг, відповідно до якої конкуренція розглядається як динамічний процес, що розвивається, безупинно мінливий ландшафт, де з'являються нові товари і послуги, нові напрямки маркетингу та нові ринкові сегменти [233, с.55]. Ця теорія на початку ХХІ століття знайшла подальший розвиток у концепції Г. Хамеля і передбачала інтелектуальне лідерство фірм, нові види бізнесу та інновації для розвитку фірми у майбутньому [377].

Відповідно, для отримання конкурентних переваг на ринку перестрашування, зважаючи на обмежені можливості цінової конкуренції (недостатньо обґрунтовані ціни на перестраховальні послуги, поширення демпінгу), панівною є нецінова конкуренція, яка передбачає розробку нових та вдосконалення існуючих послуг, методів продаж, рекламу і популяризацію продуктів з метою задоволення наявних потреб клієнтів, надання допоміжних послуг тощо. Разом із цим, глобалізаційні процеси в світі порушують нові суперечності у розвитку конкурентних відносин, згідно з якими конкуренція втрачає класичні форми і набуває глобального характеру, формуючи найперспективніші методи глобальної конкурентної боротьби на ринку перестрашування. Як стверджує В. Трохименко, на сучасному етапі еволюції світогосподарських зв'язків конкуренція перестає бути феноменом лише локалізованого ринку та переходить на міжнаціональний, глобальний рівень в результаті впровадження інноваційних технологій, посилення суперництва в галузі новітніх досягнень науково-технічного прогресу [315, с.32]. При цьому змінюються змістовне тлумачення конкуренції, удосконалюються методи ведення конкурентної

боротьби, що призводить до диверсифікації і поширення перестраховальної діяльності на ринку. Водночас окреслюються важливі напрямки теорії ринку перестраховання у контексті вивчення елементів механізму його функціонування: стратегічної поведінки та ринкової позиції учасників, конкурентних переваг і розподілу ринкової влади між ними.

Сучасна теорія перестраховальних ринків вивчає теоретико-методологічні засади формування ринку перестраховання, ідентифікацію його позиції у страховому секторі економіки, інституційне та організаційне середовище функціонування; проблеми оптимального поєднання державного регулювання і саморегулювання; структурні диспропорції та асиметрію інформаційного забезпечення на ринку; перспективи розвитку професійного ринку перестраховання та інституту посередництва на ньому; стратегічну взаємодію між учасниками ринку, конкурентне середовище, ринкову владу й антимонопольну політику; глобальну конкуренцію та процеси інтеграції до світової спільноти.

Заради справедливості зазначимо, що перестраховання зароджується в умовах інституціональних змін на страховому ринку як потреба у захисті ринку страхування від непередбачуваних ситуацій, тому етимологія і походження перестраховального ринку тісно пов'язані з ринком страхування. При цьому перші перестраховальні операції здійснювали на страховому ринку, і лише в сучасних умовах розвитку страхової системи можна стверджувати про становлення ринку перестраховання. Як зазначила І. Ю. Постнікова, “перестраховальні операції здійснюються не на ринку прямого страхування, а на спеціалізованому ринку перестраховання. Перестраховик пропонує цеденту не просто гроші чи фінансову ємність, сформовану за рахунок залучених коштів, а частину власного капіталу. Тільки він слугує основою перестраховальних відносин” [239, с.33]. Зважаючи на спільну природу страхового ринку та ринку перестраховання, цілком логічним є застосування наукового інструментарію дослідження страхової науки для побудови теорії ринку перестраховання. Разом з тим, для страхового і перестраховального ринків характерні певні особливості, що дають змогу розглядати їх як окремі, проте взаємозалежні й взаємодоповнюючі складові страхової системи.

З огляду на викладене, неабиякий інтерес становить дослідження перестраховального ринку як новітньої форми організації економічних відносин у системі страхових відносин, його інституціональної структури та методології розвитку.

Визначальними ідентифікаційними характеристиками ринку перестраховання у страховому секторі економіки є співвідношення між його суб'єктами (перестраховальниками, перестраховиками, перестраховальними брокерами) та об'єктами (перестраховальними послугами, видами, технологіями перестраховання), що виникають і відтворюються у контексті специфічних перестраховальних відносин, формуючи структуру та середовище функціонування ринку. Залежно від критерію вивчення середовища ринку перестраховання доцільним є, на нашу думку, аналізування його інституціональної та організаційної моделей формування.

Ми не погоджуємося з окремими науковцями (А. О. Таркуцяком, О. Ф. Філонюком, О. М. Залетовим), у працях яких в основу інституціональної будови ринку покладено форму власності [299, с.17; 323, с.11]. Безумовно, інститут власності є одним з основних ринкових інститутів будь-якого економічного середовища, однак не єдиним, оскільки функціонує сукупно з іншими державними і недержавними інститутами. Відтак, інститут власності самостійно не може визначати інституціональне середовище ринку перестраховання.

На нашу думку, *інституціональне середовище перестраховального ринку* – це сукупність правил і норм (політичних, юридичних, економічних, організаційних), що створюють умови для функціонування ринку і формують основу трансформаційних перетворень у сфері перестраховання. При цьому *інституційним забезпеченням ринку перестраховання* є державні та недержавні інституції, які забезпечують наявність формальних і неформальних умов, необхідних для перестраховальних операцій на ринку.

На основі викладеного вище і визначення інституційної структури страхового ринку, наведеної у О. В. Козьменко [162, с.85], сформулюємо поняття "*інституціональна структура ринку перестраховання*" як організаційно-економічні та нормативно-правові норми, що є фундаментальною передумовою для

надання перестраховальних послуг на основі укладання договорів перестраховання (інституціональне середовище), та сукупність інституційних організацій, що здійснюють перестраховальну діяльність або її обслуговують чи регулюють (організаційна структура та інфраструктура). Інституціональну структуру ринку перестраховання проілюстровано на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Інституціональна будова ринку перестраховання (власна розробка автора)

В економічній літературі зі страхової і перестраховальної діяльності нема єдиного підходу до з'ясування структури та інфраструктури страхового (перестраховального) ринку. Так, Н. В. Ткаченко, Я. П. Шумелда основних учасників страхового ринку (страховиків, страховальників і страхових

посередників) відносять до структури ринку, а інших його учасників – до інфраструктури ринку [307, с.443; 351, с.65].

Інший підхід до структуризації страхового ринку застосувала М. М. Александрова, яка визначила внутрішню будову страхового ринку, що представлена суб'єктами ринку і страховими продуктами, уповноваженим органом державного нагляду за страховою діяльністю, елементами інфраструктури (страхові й нестрахові посередники), та зовнішнє середовище, яке охоплює ланки фінансової системи держави та сферу міжнародних фінансів [5, с.101]. Водночас В. Д. Базилевич під організаційною структурою ринку розглядає його структурування за суб'єктами, що займаються страховою, посередницькою, наглядовою та іншою діяльністю на страховому ринку, тоді як інститути, котрі обслуговують страхові операції, відносять до інфраструктури страхового ринку [15, с.617].

Беручи до уваги обидва підходи, зазначимо, що слушною є позиція авторів стосовно належності страхових посередників до інфраструктури страхового ринку, зокрема в частині страхових брокерів, які здійснюють посередницьку діяльність у страхуванні як винятковий вид діяльності від свого імені й на підставі брокерської угоди. При цьому, на нашу думку, страхові агенти є безпосередніми суб'єктами страхового ринку, які діють від імені й за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності. Враховуючи викладене, охарактеризуємо структуру та інфраструктуру ринку перестраховування.

Сукупність основних інституцій ринку перестраховування, що є безпосередніми учасниками перестраховувальних відносин (перестраховувальники та перестраховики), формує його організаційну структуру, тоді як інші інституції, котрі займаються обслуговуванням і регулюванням перестраховувальної діяльності (перестраховувальні брокери, органи державного нагляду та контролю за перестраховувальною діяльністю, обслуговуючі (сервісні організації), добровільні об'єднання перестраховиків (перестраховувальні пули), організації з підготовки кадрів, інформаційно-освітні структури), становлять інфраструктуру перестраховувального ринку. Відтак, слушним є твердження І. Ю. Постнікової, що під інфраструктурою перестраховування

необхідно розуміти комплекс галузей, об'єктів і суб'єктів, які забезпечують зовнішні умови для реалізації перестраховальних послуг [239, с.46]. Як зазначила автор, до інфраструктури ринку перестраховування належать перестрахові брокери, лос-аджастери, аварійні комісари, аудитори і т. ін.

Заслуговує на увагу підхід до структуризації фінансового сектора економіки, який застосовує у своїх дослідженнях Ю. М. Коваленко [160, с.94-95], у контексті якого інституціональне середовище ринку перестраховування можна структурувати за просторовою та функціональною ознаками. За просторовою ознакою доцільно виокремити: глобальне інституціональне середовище, де формуються правила і норми функціонування світового ринку перестраховування; макроінституціональне середовище, що визначає перестраховальні процеси на національному (внутрішньому) ринку (нормативно-правове та інституційно-організаційне забезпечення перестраховальних відносин у країні); мікроінституціональне середовище, що створює умови для діяльності інституційних організацій на ринку перестраховування (система контрактних відносин, форми організацій і функціонування інституцій, рейтингові агентства, структура управління, посадові обов'язки). Відповідно кожне середовище може бути представлене власною системою інститутів, зокрема: інститутом права, що регламентує правові взаємовідносини між учасниками ринку перестраховування; інститутом страхового ринку, який визначає правила взаємодії між інституційними організаціями страхового і перестраховального ринків у процесі купівлі-продажу перестраховальних послуг; інститутом фінансового ринку, що встановлює умови взаємин агентів з приводу управління перестраховальним капіталом; інститутом податків, який характеризує відносини між інституціями ринку перестраховування і державою з приводу справляння податків та зборів; інститутом освіти, який створює умови для підготовки й перепідготовки кадрового забезпечення ринку (кафедри страхування ВНЗ, школи страхового бізнесу); інститутом зовнішньоекономічних відносин, що регламентує відносини, які виникають у інституційних організацій перестраховального ринку із світовим ринком перестраховування.

Функціональна структура інституціонального середовища визначається функціями, які виконує ринок перестраховування. Зазначимо, що перестраховальний ринок реалізує функції, які перетинаються з функціями перестраховування і страхового ринку, конкретизують їх та доповнюють. При цьому в економічній літературі функції ринку перестраховування практично не розглядають. Відтак, на нашу думку, основними функціями ринку перестраховування є: захисна, сутність якої полягає у забезпеченні захисту інтересів учасників страхового ринку; фінансова – у формуванні перестраховального капіталу у вигляді резервів перестраховика та їх використання у процесі надання перестраховального захисту; формування додаткової андерайтерської ємності на ринку страхування завдяки передачі частини страхового ризику в перестраховування; інвестиційна – у формуванні додаткових інвестиційних ресурсів; інтеграційна – у поглибленні інтеграційних зв'язків і взаємопроникненні інституцій національного страхового й перестраховального ринків на міжнародний ринок перестраховування. Саме інституційне забезпечення тісно пов'язане з реалізацією функцій ринку перестраховування.

Графічну модель ринку перестраховування із урахуванням його інституціонально-організаційної структури та місця у страховій системі подано на рисунку 2.2. Детальніше правові взаємовідносини учасників ринку перестраховування проілюстровано на рисунку А.1 (див. Дод. А).

У даному контексті заслуговують на увагу основні інституційні моделі розвитку перестраховального ринку, їх переваги і недоліки, що розглянув В. Д. Базилевич: I модель, що ґрунтована на домінуванні професійних спеціалізованих перестраховиків, спроможних витримувати великі ризики, забезпечувати високу надійність перестраховального покриття та можливість розміщення великих ризиків впродовж коротких термінів; II модель, за якої основними суб'єктами перестраховування є звичайні страховики, в результаті діяльності котрих досить важко розмістити великі ризики; III модель, що передбачає існування на ринку водночас спеціалізованих перестраховиків і звичайних страховиків [15, с.415-416].

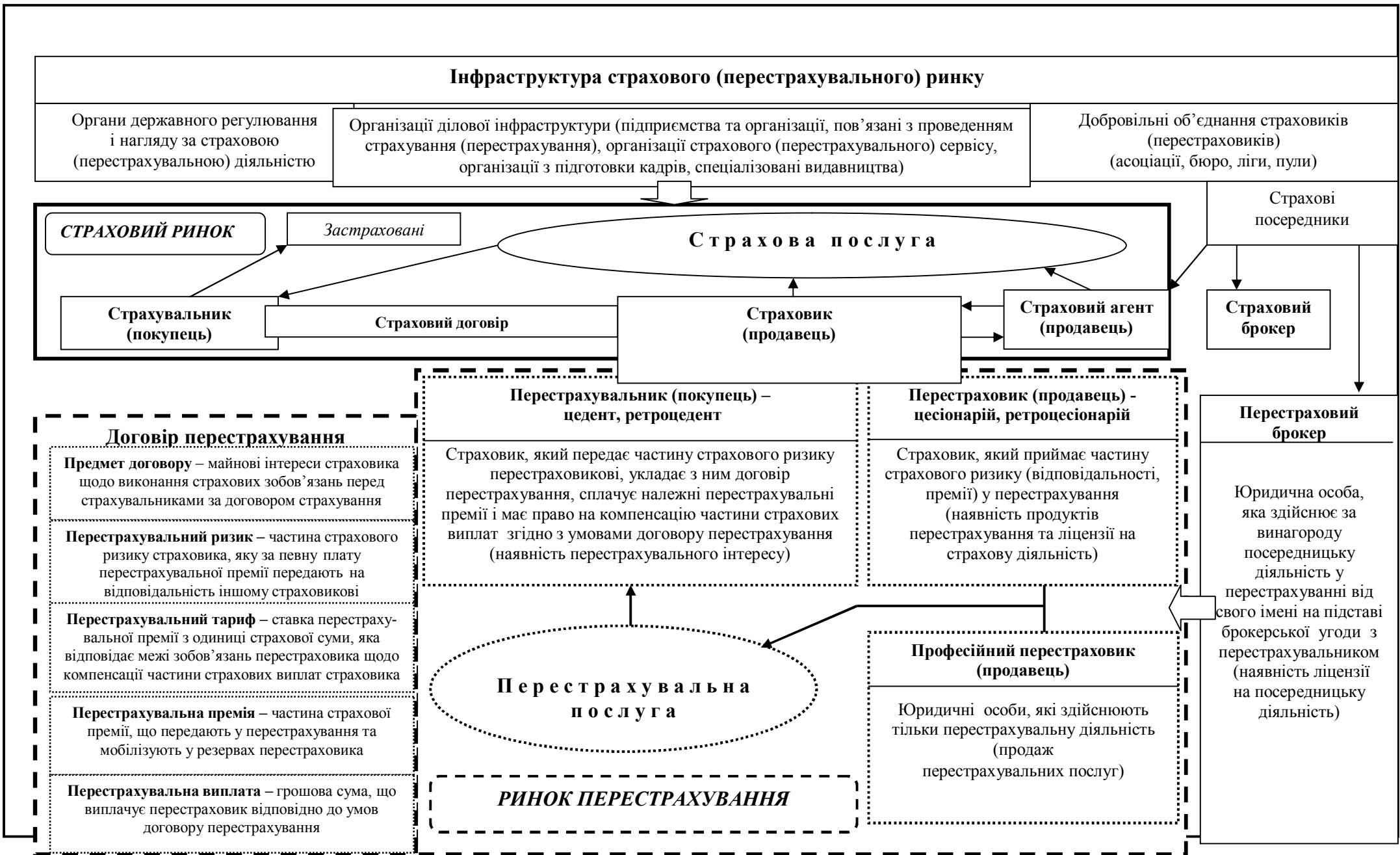

Рис. 2.2. Графічна модель ринку перестраховання у системі страхових відносин

Для вітчизняного ринку перестраховання впродовж перших років свого існування характерна була третя (змішана) модель розвитку, а за останні роки переважає друга модель, за якої перестраховання здійснюють звичайні страховики. Це пояснюється тим, що згідно зі страховим законодавством перестраховики не виокремлені як суб'єкти перестраховальної діяльності від звичайних страховиків, поєднуючи одночасно страхову і перестраховальну діяльність, а діяльність з перестраховання ризиків є неліцензованою. При цьому на страховому та перестраховальному ринку нема висококапіталізованих перестрахових компаній, спроможних розмістити великі ризики з можливими катастрофічними наслідками.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що теорія ринкових відносин еволюціонувала з розвитком економічної науки, видозмінювалася, доповнювалася і збагачувалася під впливом реалій суспільного економічного життя. Генезис напрямків дослідження теорії ринку на основі головних шкіл економічної теорії (класицизм і неокласицизм), що аналізують економічні явища і процеси на певних етапах розвитку економічної системи, дав змогу витіснити на периферію економічної науки вкінці XX століття інституціональну економічну теорію. Саме у цей період особливо яскраво проявляються основні елементи ринкового механізму в національній страховій системі, оскільки під впливом трансформаційних перетворень суттєвих змін зазнали інститут власності, державного регулювання, конкурентних відносин. У страховому секторі економіки зароджується нове економічне явище – ринок перестраховання із специфічним інституціональним середовищем функціонування, теоретико-методологічні засади якого потребують системного дослідження та ґрунтовного вивчення. При цьому вихідні доміанти концептуального вчення теорії перестраховання формують інституціональна економічна теорія і теорія страхування, методологія яких придатна для максимально можливого висвітлення та глибинного розуміння призначення перестраховання як інструменту макроекономічної стабілізації та соціально-економічного розвитку суспільства.

Зупинимось детальніше на формуванні теорії перестраховального ринку в контексті розгляду основних здобутків страхової науки, методи наукового пізнання

якої передбачають виявлення економічної сутності ринку перестраховання і перестраховальної послуги як вихідної основи ринку, його специфіки і взаємозв'язків з іншими елементами страхової системи. Реалізація цих підходів дозволить сформулювати категоріально-поняттєвий апарат дослідження, визначити закономірності і суперечливі процеси функціонування перестраховального ринку, встановити його місце у страховій системі та роль в суспільному економічному житті.

2.2. Теоретична концептуалізація ринку перестраховання

Трансформація парадигми соціально-економічного розвитку України потребує створення цілісної інституціональної системи, спроможної забезпечити перетворення страхування і перестраховання як інфраструктурних інструментів у вагомій сегменті національної економіки. Новітньою формою організації економічних відносин у страховому сегменті економіки нашої країни та новим для вітчизняної страхової науки поняттям є ринок перестраховання, теоретико-концептуальні основи якого залишаються малодослідженими в Україні. У даному контексті особливої актуальності набувають питання щодо трактування дефініції “ринок перестраховання”, визначення вихідної домінанти його формування та специфіки функціонування, критеріїв ідентифікації у системі страхових відносин.

У сучасній економічній літературі практично нема визначення поняття “ринок перестраховання”, що зумовлено, на нашу думку, кількома причинами. По-перше, перестраховання – “молода” сфера діяльності в Україні, а відтак недосліджена з позиції методології. У зарубіжних працях дослідження з проблем перестраховання є переважно прикладними. По-друге, науковці віддають перевагу в основному трактуванню дефініції “страховий ринок”. Водночас, не приділяють достатньої уваги визначенню ринку перестраховання, розглядаючи його як частину або сегмент страхового ринку. По-третє, окремі вчені дотримуються погляду, згідно з яким перестраховальні відносини формуються на страховому ринку і не визнають існування ринку перестраховання у страховому секторі економіки. Викладене дає

змогу стверджувати необхідність ґрунтовного і багатовекторного теоретико-аналітичного вивчення ринку перестраховування.

Окрема плеяда науковців фокусує свою увагу на визначенні страхового ринку без будь-якого виокремлення перестраховувальних відносин на ньому, досліджуючи перестраховувальні послуги у контексті страхових та фінансових послуг. Відповідно, на їх думку, страховий ринок доцільно розглядати як: систему економічних відносин, що виникають із приводу купівлі-продажу страхової послуги [317, с.18; 356, с.685-686]; сферу економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист [197, с.154; 282, с.56]; систему фінансово-економічних відносин, де об'єкт купівлі-продажу – страхова послуга, формуються попит і пропозиція на неї [291, с.37]; сукупність інститутів і механізмів зі створення, купівлі-продажу та споживання страхових послуг [163, с.39].

Як окремі послуги на страховому ринку досліджує страхування і перестраховування О. В. Козьменко, вважаючи страховий ринок системою “економіко-правових відносин між покупцями (споживачами і вигодонабувачами), продавцями послуг із страхування і перестраховування та їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів” [162, с.87]. Автор наголошує на результатах страхових і перестраховувальних відносин, при цьому не вказуючи їх мети.

У системі економічних відносин страхового ринку розглядають перестраховувальну діяльність автори фінансового словника А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко, вважаючи страховий ринок системою економічних відносин, які становлять сферу діяльності страховиків і перестраховиків... щодо надання страхових послуг страхувальникам [94, с.414]. Аналогічний підхід застосовує польський науковець А. Банасіцький, трактуючи страховий ринок як загальну кількість страхових і перестрахових компаній, що функціонують на певній території [364, s.51]. В. Д. Базилевич зазначив, що “особливою формою діяльності на страховому ринку є операції перестраховування, проведення яких входить до компетенції перестрахових компаній” [15, с.617]. Таким чином, сфера діяльності

перестраховиків, як і страховиків, – страховий ринок. При цьому перестраховальні відносини є додатковими відносинами у процесі забезпечення страхового захисту.

Виокремив перестраховальні послуги на страховому ринку В. М. Фурман, аналізуючи формування попиту, пропозиції та ціни на них. На його думку, страховий ринок – це “система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, пов’язаних з формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховування, що матеріалізуються в страхових, перестраховальних і супутніх послугах у даній країні, групі країн чи міжнародному масштабі” [336, с.122]. Оскільки попит, пропозиція та ціна на перестраховальні послуги – основні елементи ринку, то це дає підстави стверджувати про формування ринку перестраховування як складової страхового ринку.

Водночас Н. В. Ткаченко зауважила, що “говорити про формування попиту, пропозиції та ціни на перестраховування недоречно, оскільки воно є вторинним відносно страхування, і перестрахові відносини є додатковими економічними відносинами, як і безліч інших, що можуть виникати в процесі функціонування страхової системи” [307, с.31]. Відтак автор визначив місце перестраховування як економічних відносин у страховій системі, акцентуючи увагу на їх вторинності, похідності від страхування.

Я. П. Шумелда, трактуючи дефініцію “страховий ринок” як економічні відносини в межах певної території, у процесі котрих формуються попит, пропозиція та ціна на страхові продукти, укладаються договори страхування та виконуються зобов’язання згідно з ними, виокремив три складові або сегменти страхового ринку: ринок страхування життя, ринок загального страхування і ринок перестраховування [351, с.61]. Аналогічним є склад страхового ринку в дослідженнях Н. В. Ткаченко, яка за його внутрішньою будовою виділила перестраховальний ринок [311, с.65]. Однак, якщо об’єктами на ринку страхування життя і ринку загального страхування є страхові послуги, укладаються договори страхування, то на ринку перестраховування формується попит і пропозиція на специфічні перестраховальні послуги, організовуються перестраховальні договірні відносини, яким притаманні специфічні

особливості. Зупинимося детальніше на окремих аспектах перестраховальних відносин, основою яких є перестраховальна послуга, а її наявність обумовлена потребою страховиків у захисті майнових інтересів щодо виконання зобов'язань перед страхувальниками. Відтак об'єктивна необхідність у перестраховальному захисті породжує попит на специфічну перестраховальну послугу, а наявність інтересу в перестрахованні ризиків формує пропозицію її окремих форм, методів і видів.

Перестраховальна послуга є однією з форм проявів перестраховання у системі страхових відносин. Однак у вітчизняному законодавстві нема тлумачення перестраховальних послуг, проте передбачається їх виокремлення з-поміж фінансових послуг, зокрема послуг у сфері страхування [101]. Водночас у законодавстві Європейського Союзу та Генеральній угоді про торгівлю послугами у переліку фінансових послуг, які в рамках СОТ вважають страховими, виділяють такі: пряме страхування; перестраховання і ретроцесію; страхове посередництво; допоміжні послуги із страхування [53]. Як наголосила О. О. Гаманкова, “з точки зору страхувальника основними у цьому переліку є послуги з прямого страхування, бо саме вони гарантують йому страховий захист. Решта послуг є такими, які забезпечують якісне і гарантоване надання такого захисту і певною мірою обслуговують цей процес, забезпечуючи: а) фінансову надійність і платоспроможність страховика (послуги з перестраховання і ретроцесії)...” [49, с.75]. Зазначене вище дає змогу стверджувати, що у правових актах і наукових джерелах перестраховальну послугу розглядають у складі страхових послуг. Це пояснюється тим, що надання страхових і перестраховальних послуг взаємно доповнюють одне одного, об'єднуючись за економічною природою в єдиному страховому середовищі. Відтак в економічній літературі значна увага приділена трактуванню страхової послуги, а дефініція “перестраховальна послуга” практично не розглянута. Відповідно, враховуючи спільний економічний характер цих послуг, узагальнені наукові підходи до визначення страхової послуги буде покладено в основу з'ясування сутності перестраховальної послуги з урахуванням специфіки перестраховальної діяльності.

У вітчизняній і зарубіжній літературі поняття “страхова послуга” розглядають з різних позицій. Дотепер тривають дискусії щодо тотожності, взаємозаміни та виокремлення понять “страхова послуга”, “страховий товар”, “страховий продукт”.

На тотожності понять “страхова послуга” і “страховий товар” наголосила М. Трофімова: “...страхова послуга є страховим товаром, а страховий товар отримує своє втілення у конкретній страховій послугі” [314, с.11]. В. Б. Гомелля трактує страхову послугу як страховий товар, котрому притаманні специфічні особливості: споживча вартість, ступінь корисності, протяжність споживання його корисних властивостей у часі [57, с.48-51]. Тобто автор акцентує увагу на основних ознаках, властивих страховій послугі як товару на ринку: вартості, споживної вартості, корисності. При цьому Т. А. Говорушко і Т. М. Артюх стверджують, що страхова послуга є товаром у середовищі страхового ринку, який страхова компанія пропонує страхувальникові за певну плату (страхову премію) [55, с.27]. Відтак, страхова послуга як товар репрезентована на страховому ринку, будучи при цьому об’єктом купівлі-продажу.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під товаром розуміють будь-яку продукцію, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу [27, с.1456]. Отже, страхову послугу можна трактувати як страховий товар, оскільки її виробляють для продажу на страховому ринку. Водночас І. Краснова, І. Казей та Д. Намсараєва поняття “страховий товар” тлумачать як створену працею суспільну корисність, що призначена для еквівалентного обміну на ринку на інший товар [173, с.10]. Незрозумілою є позиція науковців стосовно еквівалентного обміну на ринку страхового товару на інший товар.

Протилежну позицію займає О. О. Гаманкова, зауваживши, що страхова компанія “продає на ринку не товари, а послуги” [50, с.21]. Аналогічну думку поділяє К. Є. Турбіна [317, с.66]. Дозволимо собі частково не погодитися з таким твердженням авторів. Скажімо, послугу недоцільно протиставляти товарові, оскільки “страхова послуга може не бути страховим товаром, якщо вона не продається і не купується, і може бути страховим товаром, якщо вона виробляється

для продажу, і цей продаж стає регулярним” [58, с.20-21]. Відтак, з одного боку, страхову послугу доцільно вважати специфічним товаром у сфері страхування, однак за умови її призначення для купівлі-продажу на страховому ринку. Як підкреслила О. О. Гаманкова у подальших своїх дослідженнях, страхова послуга, маючи товарну і нетоварну форми, у сфері страхового підприємництва виступає як своєрідний товар, хоча цей товар є “нематеріальним” [49, с.69]. З іншого – страхова послуга і страховий товар є тотожними за змістом, однак відрізняються за формою. “Страхова послуга передбачає форму надання страхового захисту, а страховий товар виступає об’єктом торгівлі” [274, с.158]. Підтримуючи наведену позицію, зазначимо, що страхова послуга є особливим страховим товаром у тому випадку, коли стає об’єктом маркетингової діяльності страховика та володіє споживчою (спроможність забезпечити страховий захист) і міною (страхова премія, страховий тариф) вартістю.

Розглядаючи у даному контексті перестраховальну послугу, відзначимо її характеристики як товару, об’єкта купівлі-продажу на ринку перестраховання. Так, перестраховальна послуга має споживну вартість, тобто усвідомлену перестраховальником корисність, що полягає у здатності забезпечити перестраховальний захист його майнових інтересів від непередбачуваних ситуацій, які загрожують страховій платоспроможності, фінансовій стійкості та рентабельності страхових операцій. Тобто споживна вартість перестраховальної послуги характеризує додаткові гарантії та потенційні можливості для прямого страховика виконати зобов’язання перед страхувальниками за договором страхування. Відтак перестраховальний захист матеріалізується у формі часткової компенсації страхових виплат, покриття збитків прямого страховика.

Мінова вартість перестраховальної послуги виражається у перестраховальній премії як платі за передачу ризику в перестраховання та характеризує витрати перестраховика щодо надання певних послуг із перестраховального захисту. Наша думка знаходить підтримку в твердженнях І. Ю. Постнікової про те, що “вартість перестраховання виступає на поверхні товарно-грошових відносин тільки в момент “купівлі-продажу”, тобто при оплаті перестраховальної премії, виплаті комісійного

перестраховального відшкодування, компенсації за ризиками, прийнятими у перестраховання...” [239, с.22].

Споживна та мінова вартість перестраховальної послуги є взаємопов’язаними, що відображається при встановленні ціни, яка має бути адекватною ступеню перестраховального ризику, корисності та зрозумілості перестраховальної послуги і забезпечувати можливість отримувати доходи у вигляді комісійної винагороди. Вартість перестраховальної послуги визначають на ринку перестраховання під впливом попиту і пропозиції. К. Є. Турбіна підкреслила, що “перестраховання як самостійна послуга має самостійну ціну, яка формується у результаті попиту і пропозиції на певні види перестраховальних послуг і залежить від форми та виду перестраховання” [303, с.469].

В економічній літературі панують різні думки з приводу визначення та співвідношення понять “страхова послуга” і “страховий продукт”. При цьому одні науковці ототожнюють ці поняття, тоді як інші – їх розмежовують. Скажімо, В. І. Нечипоренко розглядає страхову послугу і страховий продукт як синоніми, зазначаючи, що “страховий продукт (послуга) – це комплекс цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством” [290, с.143]. При цьому автор ототожнює поняття страхової послуги і страхування як виду діяльності. Аналогічний погляд поділяють такі науковці, як: Т. А. Говорушко, котра наголошує на тому, що порівняно зі звичайним товаром страховик не створює жодного матеріального продукту, а тому його продукт може бути визначений як невідчутна діяльність і відноситися до поняття “послуга” [55, с.27]; Т. В. Сива, яка здійснює порівняльну характеристику страхової послуги і страхового продукту, й зауважує, що у цих термінах нема принципової різниці [272, с.296]; А. С. Шолойко, досліджуючи особливості співвідношення зазначених вище понять, робить висновок про те, що страховим продуктом, тобто кінцевим результатом страхової діяльності є страхова послуга, яку виробляють для продажу [350, с.109].

На нашу думку, поняття “страхова послуга” і “страховий продукт” не є синонімами, тому їх доцільно розрізняти. З цього приводу в страховій науковій літературі формується два наукових підходи. Відповідно до першого – страхова послуга є складовою страхового продукту, згідно з другим – відбувається конкретизація продукту в послугі. На переконання Є. М. Забурмехи, “з одного боку, страховий продукт розглядається як набір основних і допоміжних послуг, з іншого – страхова послуга є реалізацією конкретних страхових продуктів” [91, с.176].

О. О. Охріменко розглядає страховий продукт як комплекс послуг, що охоплює основні та додаткові послуги [211, с.152], таким чином вважаючи поняття “страховий продукт” ширшим порівняно із страховою послугою. Такої самої позиції дотримується О. Н. Зубець, підкреслюючи при цьому головний зміст продукту – відшкодування збитку при настанні страхової події, що виражається у визначеному наборі основних послуг [108, с.31-32]; А. Прядка, наголошуючи, що момент виникнення страхового продукту збігається з моментом першого страхового внеску страхувальника, а страхова послуга виникає та реалізовується тільки у разі настання страхового випадку [253, с.82-83].

Водночас, на думку Я. П. Шумелди, термін “страхова послуга” є широким і загальним, а “страховий продукт” вузьким і конкретним. Автор розглядає страхові послуги як форму захисту об’єктів страхування від дії ризиків, а страхові продукти – як окремі різновиди страхових послуг [351, с.62]. Аналогічний підхід застосовують Є. І. Івашкін, В. В. Іонкіна, зазначаючи, що “страховики є виробниками страхових послуг, конкретними формами прояву яких є умови (правила) страхування за окремими видами страхової діяльності...” [109, с.4-5]. Водночас умови (правила) страхування науковці трактують як страховий продукт. Ми розділяємо таку позицію науковців і зазначаємо, що страховий продукт – це результат діяльності страховика щодо визначення умов і правил страхування за окремими страховими послугами, а страхові послуги – це сума благ, що може надати страховик та отримати страхувальник для захисту своїх майнових інтересів, втілених у страховому продукті.

Отже, наведені вище наукові підходи відрізняються між собою, однак не заперечують, а лише доповнюють один одного. Як зауважили С. В. Скибінський і Н. Р. Балук, “страховий продукт не може конкретизуватися у послугі, якщо не буде складатися з цієї та інших послуг; і, навпаки, продукт у страхуванні конкретизується у послугі або послугах, з яких складається продукт, проте треба уточнити, що він може конкретизуватися не у всіх послугах, з яких складається даний страховий продукт, а у страховій послугі” [274, с.158].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що продукт у сфері перестраховування формується ще до його купівлі-продажу, відповідно після розробки, андерайтингу, актуарних розрахунків. Однак, на відміну від страхового продукту, продукт перестраховальних відносин набуває форми об’єкта торгівлі й трансформується у товар на ринку перестраховування тільки після узгодження всіх позицій перестраховальних договорів обома учасниками перестраховування. Тобто, продукт у перестраховуванні є результатом діяльності як перестраховика, так і перестраховальника, котрі залежно від форм і методів перестраховування визначають умови і правила перестраховального процесу. При цьому такий продукт “прив’язаний” до страхового ризику, що передають у перестраховування, та відображають у договорі перестраховування. Ми поділяємо думку М. М. Сухорукова стосовно розуміння страхового продукту, а відтак і продукту перестраховальних відносин як документального зобов’язання страховика (*перестраховика, курсив наш. – О. К.*), згідно з яким він повинен надати страхувальникові (*перестраховальникові*) на платній основі страхову (*перестраховальну*) послугу [296, с.124]. При цьому в жодному разі не можна ототожнювати продукт у перестраховуванні з комплектом договорів, а треба розглядати його як зобов’язання перестраховика, визначені умовами перестраховального договору.

Найповніше сутність страхового продукту розкрито, на нашу думку, у визначенні Г. В. Кравчук: “Страховий продукт – це сукупність процедур (організаційних, інформаційних, фінансових, юридичних) і правил, об’єднаних єдиною технологією обслуговування клієнтів, як законодавчо встановлених, так і

розроблених самостійно страховою компанією щодо ефективного здійснення конкретних видів страхування даною компанією відповідно до політики і корпоративної культури й обов'язково формалізованих у відповідній документації, через яку даний продукт пропонують на ринку страхових послуг потенційним споживачам” [172, с.31-40]. Відповідно, процедури і правила, закріплені у продукті перестраховування, реалізують, виконуючи конкретні операції, що супроводжують процес надання перестраховувальних послуг. Крім того недоцільно пов'язувати перестраховувальну послугу тільки з компенсацією частини страхових виплат за договором страхування. На нашу думку, послуга з перестраховувального захисту виникає під час укладання перестраховувального договору і сплати перестраховувальної премії, а повністю її реалізують у момент настання страхового випадку за договором перестраховування.

У даному контексті заслуговує на увагу науковий підхід до з'ясування сутності страхової послуги як фінансового зобов'язання з надання страхового захисту, що запропонувала О. О. Гаманкова. Відповідно автор розглядає два рівних за значенням етапи (перший етап – укладання договору і сплата страхових премій, другий – здійснення страхової виплати), що характеризують фінансовий характер страхових відносин та ідею солідарної розкладки збитків як основи даних відносин, а страхова послуга набуває при цьому матеріальної відчутності [45, с.147-148]. На основі наведеного вище підходу до визначення поняття страхової послуги розкриємо сутність перестраховувальної послуги як фінансового зобов'язання з надання перестраховувального захисту, в процесі побудови перестраховувальних взаємин.

Так, на першому етапі цього процесу укладають договір між страховиком та перестраховиком і сплачують перестраховувальні премії, що супроводжується матеріалізацією зобов'язань стосовно перестраховувального захисту. Індивідуально отримані премії від страховика мобілізуються у резервах перестраховика, призначених для компенсації частини страхових виплат за всіма договорами страхування. Відтак формується реальне економічне підґрунтя для забезпечення

спокою і впевненості всієї сукупності страховиків, а корисність перестраховальної послуги стає матеріально відчутною.

Збалансовані інтереси учасників перестраховальних відносин юридично оформляють у договорі перестраховування, що є обов'язковим документом при наданні перестраховальних послуг. Перестраховальний договір містить усі елементи перестраховального процесу, свідчить про узгодженість перестраховальних інтересів та є підставою для вимог виплати в разі настання зазначених у ньому страхових випадків.

Для другого етапу характерна виплата за договором перестраховування, тобто компенсація частини страхової виплати, яку здійснює прямий страховик за договором страхування. Частково відшкодовують збитки, заподіяні матеріальних інтересам страховиків, чим і підтверджують обіцяні їм спокій і впевненість. Якщо перший етап є потенційною матеріалізацією зобов'язань із надання страхового (*перестраховального*) захисту для всієї сукупності клієнтів (*перестраховальників*), то другий етап стає завершальною матеріалізацією для індивідуального страхувальника (*перестраховальника*), яка одночасно служить підтвердженням обґрунтованості того спокою і впевненості, в якому перебувала вся сукупність страхувальників (*перестраховальників*) – оскільки усім постраждалим із цієї сукупності були компенсовані збитки (*у перестрахованні – частина страхових виплат*) [49, с.78]. Відтак, перестраховальна послуга як елемент фінансових взаємин між страховиком (*перестраховальником*) і перестраховиком забезпечує високоякісний супровід основних етапів перестраховальної діяльності: юридичне оформлення перестраховальних відносин, трансфер страхового ризику, сплату перестраховальних премій та формування резервів перестраховика, розрахунок комісійної винагороди і тантьєми, компенсацію частини страхових виплат за договорами прямого страхування, формування додаткової фінансової ємності страховика, збалансування його страхового портфеля.

Враховуючи дані нашого дослідження, зазначимо, що специфікою перестраховальних відносин є безумовно перестраховальна послуга, яка має спільну економічну природу зі страховою послугою та є вторинною, допоміжною стосовно

неї. Водночас, перестраховальній послугі притаманні певні особливості, що визначають предмет перестраховування і характеризують її у сфері страхування як специфічну послугу. З цього приводу в страховій літературі тривають дискусії. Так, вітчизняні науковці В. Пузаненко й Т. Татаріна вважають, що предмет за договором страхування не співпадає з предметом договору перестраховування, а отже, свідчить про їх правові відмінності [254, с.141; 300, с.52-58]. Відповідно до страхового законодавства предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані з [98]: життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); відшкодуванням страхувальником шкоди, що він заподіяв особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Зазначений предмет страхового договору не може бути застосований у перестраховуванні в частині послуг із майнового страхування, зокрема, перестраховальник не є власником, користувачем чи розпорядником застрахованого майна. Водночас, перестраховик не відповідає за життя, здоров'я, працездатність та пенсійне забезпечення прямого страховика, а його зобов'язання не пов'язані з відшкодуванням шкоди, що перестраховальник заподіяв третій особі. Перестраховальник, укладаючи договір перестраховування, захищає свій страховий інтерес, тобто забезпечує собі додаткові гарантії виконання страхових зобов'язань перед страхувальниками в разі настання страхового випадку. Відтак майнові інтереси суб'єктів страхування і перестраховування мають певні розбіжності, тому предмети договірних відносин у них різні. У зв'язку з цим перестраховальні послуги теж мають певні відмінності, отже їх недоцільно розглядати у числі страхових послуг.

Однією з основних особливостей договорів страхування і перестраховування є їх суб'єктивний склад. Так, договір страхування укладають між страховою компанією і страхувальником, який може бути фізичною або юридичною особою, а договір перестраховування – тільки між юридичними особами, професійними організаціями. Водночас для страхових відносин характерна присутність сильної і слабкої сторін і,

відповідно, для держави виникає необхідність захистити слабку сторону [254, с.142], а в перестраховальних відносинах нема слабкої сторони, оскільки перестраховальники – такі самі страхові організації, як і перестраховики [65, с.40]. Це твердження вчених логічне, однак непереконливо доводить, що перестраховальні відносини не потребують окремого державного регулювання і правового режиму.

Суперечливим є твердження російського науковця Є. В. Коломіна, який наголосив, що в перестрахованні відображаються інтереси страхувальників як третьої сторони перестраховальних договорів [165, с.12]. Безумовно, перестраховання опосередковано захищає майнові інтереси страхувальника, створюючи йому додатковий страховий захист. Проте згідно з чинним страховим законодавством у перестрахованні безпосередньо беруть участь: страховик (цедент, перестраховальник), котрий передає ризик; страховик (перестраховик), який приймає ризик на свою відповідальність. При цьому третьою стороною може бути посередник, хоча й необов'язково, але його у договорі не зазначають. Слушно зауважив І. Степанов: "...застрахований предмет залишається все-таки чужим предметом, і застрахувати його – це означає здійснити договір на користь третьої особи, яка не бере участі у договорі, тобто укласти недійсний договір. Якщо ж перестраховальний договір буде визнаний дійсним, то саме тому, що він не є страховим договором..." [277, с.29]. Отже, критерієм перестраховальних відносин служать інтереси страховика щодо виконання страхових зобов'язань, крім того у договорі перестраховання інтереси страхувальника не відображають.

У спеціальній науковій літературі тривають дискусії щодо визначення страхового випадку та моменту його настання у перестраховальних договорах. Як зазначив М. В. Мних, "на відміну від основних договорів страхування, де, як відомо, багато різновидів страхових випадків, у договорі перестраховання страховий випадок завжди той самий, однаковий" [193, с.108]. Водночас у вітчизняній практиці при укладанні перестраховальних відносин під страховим випадком розуміють ті ж події, що і в страхуванні [254, с.141]. Погодитися з такою позицією практиків можна лише частково. Так, причини страхового випадку за договором перестраховання можуть бути аналогічними з тими страховими подіями, що

зазначені у договорі страхування. Водночас страховий випадок за оригінальним договором є лише моментом виникнення ймовірності настання страхового випадку за перестраховальним договором, оскільки перестраховик виконує свої зобов'язання перед перестраховальником тільки після виплати останнім страхової суми або страхового відшкодування за договором страхування. Тому страховим випадком у договорі перестраховування вважаємо страхову виплату за оригінальним полісом.

У страховій теорії і практиці часто ототожнюють момент настання страхового випадку та відповідальності за договором перестраховування. Так, І. Ю. Постнікова стверджує, що “відповідальність перестраховика виникає не в момент укладення договору перестраховування, а лише після настання випадку, визначеного таким договором, а саме проведення страховиком виплати або кількох виплат упродовж певного періоду” [239, с.34]. Така позиція автора є дискусійною. Якщо базуватися на чинному страховому законодавстві, де зазначено, що страховик, який уклав із перестраховиком договір про перестраховування, залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі згідно з договором страхування [98], то зрозуміло, що страхову відповідальність несе тільки прямий страховик, а у перестраховування вона не передається. Однак у результаті перестраховування відбувається поділ страхового ризику, при цьому між страховиком і перестраховиком розподіляють страхові премії, страхову відповідальність та страхові виплати. А тому відповідальність перестраховика за перестраховальним договором настає в момент його укладання, коли чітко зазначають основні позиції загалом і частину прийнятої відповідальності зокрема.

Водночас на практиці відома інша позиція, відповідно до якої “відповідальність перестраховика починається та закінчується одночасно з відповідальністю перестраховальника за договором страхування” [181, с.222-223]. Тобто у такому випадку зобов'язання перестраховика припиняються із закінченням терміну дії договору страхування. Проте настання страхового випадку та момент страхової виплати за договором страхування не співпадають у часі. Відповідно у разі виникнення страхової події в кінці дії страхового договору збитки страхувальникам можна відшкодувати після його закінчення. Тобто договір

страхування виходить за рамки перестраховальної угоди, а перестраховальник втрачає можливість отримати перестраховальний захист. Тому, незважаючи на те, що страховим випадком у договорі перестраховування прийнято вважати страхову виплату за оригінальним договором, яка може бути здійснена і в разі його закінчення, згідно з договором перестраховування перестраховик продовжує відповідати за прийнятими у перестраховування ризиками та зобов'язаний компенсувати прямому страховикові частину страхових виплат за договором страхування.

Відзначимо таку відмінність між договорами страхування і перестраховування, як оплата договорів. Так, договір страхування належить до реальних договорів, тобто таких, які набувають чинності з моменту оплати страхувальником страхової премії або першого страхового внеску, а договір перестраховування є переважно консенсуальним, тобто набуває чинності з моменту його укладання [192, с.18]. Така ситуація пояснюється тим, що договори перестраховування укладають між страховими компаніями – професіоналами на страховому ринку, а вони, оскільки нема чіткого регламентування перестраховальних відносин, самостійно погоджують умови таких договірних відносин. Відповідно у перестраховальній практиці моменти укладання договорів перестраховування та їх оплата не завжди співпадають, проте це не позбавляє такі договори чинності та реальності. За згодою сторін перестраховальних відносин перестраховальну премію можна оплачувати впродовж дії договору перестраховування; при цьому вона є обов'язковою, а договір набуває чинності в момент укладання. Однак можлива ситуація, коли у договорі перестраховування передбачено, що він набирає чинності тільки після того, як цедент оплатить цесіонарієві перестраховальну премію за прийняття у перестраховування частини його ризику [294, с.120]. Тому, з одного боку, така ознака розмежування договірних відносин у страхуванні й перестраховуванні є умовною, з іншого – суттєво визначає їх специфіку. Якщо перестраховальний договір не обов'язково має набувати реальності в момент його укладання, то страховий договір вважається чинним тільки після того, як страхувальник оплатить страхову премію.

Отже, зазначені вище відмінності у договорах страхування і перестраховування характеризують різну правову природу страхових і перестраховувальних відносин, а тому унеможливають юридичне ототожнення страхових і перестраховувальних послуг. Як стверджує І. Богданов, “таке ототожнення, здійснене піз впливом певних моментів суцього зовнішньої, формальної тотожності, ігнорує внутрішні матеріальні відмінності між перестраховуванням і страхуванням, позбавляючи перше його своєрідності, а друге розширює за його звичайні межі” [24, с.17].

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що специфіка перестраховувальної послуги визначається організаційно-правовою природою перестраховувальної діяльності, для якої характерний особливий предмет перестраховувальних відносин, що не співпадає із предметом страхування. “Перестрахова діяльність – особливий вид господарської діяльності, оскільки її предметом є надання специфічних послуг (перестрахових), що здійснюються за плату, постійно і на професійній основі” [293, с.102]. Поділяючи думку автора, вважаємо, що структуроутворюючим елементом перестраховувальних відносин, а відповідно й ринку перестраховування, є специфічна перестраховувальна послуга, яка має єдину економічну природу із страховою послугою і водночас визначає особливості предмета перестраховування – захист майнових інтересів страховика щодо виконання з його боку страхових зобов’язань за договором страхування з метою збалансування портфеля страхових ризиків, забезпечення рентабельності страхових операцій та фінансової стійкості. При цьому учасниками страхових і перестраховувальних відносин є страховики, проте у перестраховуванні беруть участь тільки юридичні особи – страховики (перестраховувальники, перестраховики), професійні перестраховувальні компанії, а в страхуванні – й фізичні особи – страхувальники.

Відтак, вихідною основою формування ринку перестраховування є *перестраховувальна послуга*, що характеризує сукупність договірних відносин між перестраховувальником і перестраховиком стосовно визначення умов і правил перестраховування та їх реалізації з метою отримання корисного ефекту у вигляді перестраховувального захисту й задоволення економічних інтересів обох учасників. Як зазначили О. Ф. Філонюк та О. М. Залетов, об’єктивна необхідність виникнення і

розвитку страхової індустрії (зокрема і перестраховального ринку) зумовлена наявністю суспільної потреби у страхових (перестраховальних) послугах і наявністю страховика (перестраховика), спроможного її задовольняти [323, с.11]. Зважаючи на це, є всі підстави стверджувати про становлення ринку перестраховання, де формуються попит і пропозиція на специфічну перестраховальну послугу, та його виокремлення у системі страхових відносин.

Водночас О. О. Гаманкова, визначаючи страховий ринок, зауважує як на відносинах між страховиками та страхувальниками щодо надання (набуття) страхового захисту, так і на відносинах, що виникають на фінансовому ринку з приводу формування й управління страховими капіталами з метою гарантування такого захисту [49, с.101]. Науковець розглядає страховий ринок як складову фінансового ринку, де страхові (перестраховальні) компанії розміщують свої капітали та використовують певні фінансові інструменти, і частину ринку фінансових послуг, оскільки страховики (перестраховики) виступають фінансовими посередниками, залучаючи кошти страхувальників (перестраховальників) та продаючи їм страхові (перестраховальні) послуги. Відтак, трактування страхового (перестраховального) ринку виходить за межі процесу надання страхового (перестраховального) захисту й передбачає додаткову фінансову складову забезпечення цього процесу.

Аналогічний підхід до визначення поняття “ринок перестраховання” застосувала І. Ю. Постнікова, трактуючи його як форму організації економічних відносин з формування і розподілу перестраховального капіталу з метою забезпечення страхового захисту суспільства або сферу відносин, де об’єктом купівлі-продажу є перестраховальний захист, формуються попит і пропозиція на нього [239, с.45]. Автор вбачає мету перестраховальних відносин у забезпеченні страхового захисту суспільства, тому розглядає ринок перестраховання у страховій системі. При цьому цілком правильно пояснює наявність ринку перестраховання потребою у перестраховальному захисті й не залишає поза увагою фінансове забезпечення виконання перестраховиками зобов’язань із надання такого захисту, що є невід’ємним елементом функціонування ринку. Проте, на нашу думку,

коректніше говорити про об'єкт купівлі продажу як оформлену послугу з надання перестраховального захисту. Потреба у перестраховальному захисті є лише об'єктивно необхідною умовою наявності такої послуги. На відміну від попередніх тлумачень ринку перестраховання, науковець не зосереджується на суб'єктивному його складі, а тому не сповна розкриває специфіку ринку перестраховання.

Разом з тим, О. М. Теребус трактує ринок перестраховання з двох позицій: як форму взаємозв'язку між учасниками страхового ринку: страхувальниками-цедентами і перестраховиками-цесіонарїями (ретроцесіонарїями) з приводу передачі ризиків у перестраховання та як економічний простір, у якому взаємодіють страховики з метою забезпечення своєї фінансової надійності [304, с.425-426]. Автор акцентує увагу на учасниках страхового ринку, конкретизує мету перестраховальної діяльності, розглядаючи ринок перестраховання як складову страхового ринку. Однак перестраховальники-цеденти і перестраховики-цесіонарїї є безпосередніми суб'єктами та інституціями ринку перестраховання. А крім страховиків на перестраховальному ринку можуть функціонувати професійні перестраховальні компанії; при цьому метою перестраховальних відносин на ринку є не тільки забезпечення фінансової надійності страховика, а й підвищення рентабельності його страхових операцій і збалансування страхового портфеля.

Аналогічний підхід до визначення поняття “ринок перестраховання” застосував авторський колектив монографії “Страховий та перестраховий ринки в епоху глобалізації”: ринок перестраховання – сукупність взаємовідносин між страховими компаніями, з одного боку, як страховиками, а з іншого – як страхувальниками, з метою перерозподілу значних за обсягами і можливими наслідками ризиків; визначена сфера грошових відносин, де об'єктом укладання угод є страховий захист страхових компаній, формуються попит і пропозиція на нього [285, с.101]. Науковці наголошують на основній меті функціонування ринку перестраховання – перерозподілі великих ризиків. Однак на перестраховальному ринкові перестраховальному покриттю підлягають і середні, і навіть малі ризики, зважаючи на фінансові можливості страховика, зокрема за низької капіталізації українського страхового ринку в сучасних умовах. Незрозумілою є позиція авторів

щодо учасників ринку перестраховування, оскільки на ньому функціонують перестраховики і перестраховальники; стосовно об'єкта укладання перестраховальних угод, який характерний потребою у перестраховальному захисті, а попит і пропозиція формуються на специфічну перестраховальну послугу.

Зважаючи на викладене, зазначимо, що ринок перестраховування є багатограним поняттям, а відтак, на нашу думку, його сутність розкривається у комплексному вивченні та врахуванні всіх основних аспектів. Відповідно поняття “ринок перестраховування” доцільно трактувати з погляду:

- *макроекономічного* – як складову страхового сектору економіки з більшістю притаманних йому характеристик, функцій і принципів;
- *фінансового* – сукупність економічних відносин, які виникають між учасниками перестраховуваннями (перестраховальником і перестраховиком) щодо формування, розподілу і використання перестраховального капіталу з метою забезпечення перестраховального захисту;
- *маркетингового* – сфера послуг, де об'єктом купівлі-продажу є перестраховальна послуга, на яку формуються попит і пропозиція;
- *інституціонального* – сукупність інститутів, які визначають і регламентують правила та умови взаємин учасників перестраховальних процесів;
- *інституційно-організаційного* – економічний простір, у якому взаємодіють інституційні організації, здійснюючи перестраховальну діяльність або обслуговуючи чи регулюючи її.

Узагальнюючи наше дослідження, доходимо висновку про різнобічність визначень ринку перестраховування, що підтверджує динамічність і багатоаспектність такого економічного явища, а диференціація і протилежність його значень певною мірою є джерелом подальшого розвитку як науки про перестраховування зокрема, так і страхового сектору економіки загалом. Враховуючи специфіку перестраховальної діяльності, особливості суб'єктів та об'єкта ринку перестраховування, можна з упевненістю стверджувати про формування ринку перестраховування. При цьому, перебуваючи у тісному взаємозв'язку із страховим ринком, ринок перестраховування вважаємо за доцільне розглядати у системі страхових відносин як утворення,

специфічне за економічним змістом. Перестраховальний ринок як нова форма організації економічних відносин у страховій системі України потребує подальшого аналізування у частині вивчення механізму функціонування і методів регулювання.

2.3. Державне регулювання і саморегулювання перестраховального ринку: методологічне обґрунтування та оптимальне поєднання

Фундаментальні перетворення в економічній і політичній сферах суспільного життя, що супроводжуються ринковою трансформацією, передбачають зміну інституту власності та ліквідацію монополії держави в усіх секторах економіки. За умови стабільного розвитку конкурентна ринкова економіка спроможна функціонувати в автономному режимі, виконуючи функції саморегулювання і самоорганізації. Однак для ринкового механізму, зокрема на початкових етапах його формування, характерні невдачі (“провали ринку”), що виникають через неефективність розподілу і використання економічних ресурсів. Води ринкового саморегулювання особливо притаманні перехідній економіці з недосконалим конкурентним середовищем, неповним інформаційним забезпеченням, наявними зовнішніми ефектами, фінансовою нестабільністю. У перехідний період можливості ринкової саморегуляції обмежені, тому не можуть реально забезпечити ефективність розвитку економіки. Відтак виникає необхідність державного втручання у реформування економічних процесів. При цьому функції впливу інституту держави розширюються не тільки через вади ринкового механізму, а у результаті якісної зміни ролі держави в суспільстві. “Держава змінює роль спостерігача, наглядача за економічними процесами на їх ініціатора, творця і займає своє місце в системі економічних відносин” [305, с.203-204].

Нове соціально-економічне середовище потребує розроблення і впровадження дієвих і виважених механізмів державного втручання у страховий сектор економіки, інституції якого спрямовані на забезпечення фінансової стабільності держави, її сталого економічного розвитку та підвищення добробуту людства. В перехідній економіці основний тягар припадає на державні органи нагляду за страховою

діяльністю, адже в умовах нестабільного ринкового середовища, відсутності чітко визначеної стратегії розвитку і макроекономічної стабільності ринкове саморегулювання не може забезпечити потреби страхового захисту від ризиків [75, с.163]. Отже, в умовах транзитивної економіки зростає роль держави у регулюванні страхових (перестраховувальних) процесів; при цьому важливим є визначення меж впливу держави на розвиток перестраховувального ринку. Зазначимо, що необхідність державного регулювання перестраховувального ринку визначається його функціональним призначенням у страховому секторі економіки і наявністю “провалів” страхового ринку (недостатній розвиток елементів інституціональної інфраструктури ринку, недосконала тарифна політика, поширення “псевдостраховання”). Водночас “...форми та методи, ступінь поширення такого регулювання розрізняються залежно від особливостей держави, ступеня її економічного розвитку, національних традицій та інших характеристик” [105, с.23].

Надмірне втручання держави у перестраховувальну діяльність може призвести до зростання вартості перестраховувальних послуг, зменшення обсягів перестраховання. А недосконале державне регулювання сприяє послабленню державного контролю за діяльністю учасників перестраховувального ринку, що створює умови для поширення “схемного” перестраховання. Відтак, інтереси держави мають бути спрямовані на збалансування інтересів перестраховувальників та перестраховиків; разом із тим необхідно “шукати економічні механізми їх узгодження і на цій основі визначати розмежування функцій держави і ринку в страховій політиці держави” [16, с.7].

Фундаментальна передумова збалансування перестраховувальних інтересів – створення державними і ринковими інституціями організаційно-правових та інституціональних підвалин для розвитку ринку перестраховання. “Держава має виступати гарантом ринкової економіки, творцем формальних обмежень, органічно вписуватися у правила ринкової поведінки і не заважати дії ринковим механізмам” [359, с.305-309]. Таким чином, державне регулювання перестраховувального ринку передбачає оптимальне поєднання впливу внутрішніх сил ринкового регулювання та безпосереднього впливу державних інституцій. “Розумне поєднання ринкових і

державних регуляторів дає змогу реалізувати цілі розвитку страхового (перестраховального. – О. К.) ринку України, недостатній розвиток якого гальмує інвестиційні процеси, стримує структурну перебудову вітчизняної економіки, що унеможлиблює підвищення її конкурентоспроможності” [225, с.210].

У теорії перестраховання проблема державного регулювання є однією з актуальніших. Це зумовлено, з одного боку, нестабільністю розвитку страхового ринку, коли, як стверджує М. С. Жилкіна, “змінюється стан страхового ринку, постійно вдосконалюється нормативна база страхування, підлягає змінам діяльність державних регулюючих органів. Нестійкість системи державного регулювання страхового ринку зумовлена не тільки внутрішніми факторами страхового ринку, а й безпосереднім наслідком макроекономічних процесів, проблем економіки загалом, а також розвитку міжнародних інтеграційних тенденцій” [87, с.4]. З іншого – відсутністю спеціального законодавчого забезпечення перестраховальної діяльності, недосконалістю регламентування договірних відносин із перестраховання, суперечністю окремих положень чинного страхового законодавства та необхідністю розроблення категоріального апарату в цій сфері економічних відносин.

У даному контексті детальної конкретизації потребує визначення поняття “державне регулювання ринку перестраховання”, поглиблено вивчати необхідно форми, методи та інструменти регуляторного впливу держави на функціонування перестраховального ринку. При цьому в основу дослідження буде покладено макроекономічний підхід, що дасть змогу з’ясувати сутність згаданого поняття як із вузьких позицій фінансової (страхової) науки, так і розглядаючи його як структурний елемент державного регулювання економіки та об’єкт державного регуляторного впливу, базуючись на досягненнях світової економічної теорії.

Оскільки ринок перестраховання є складовою страхового ринку, то його державне регулювання доцільно досліджувати в рамках страхової науки.

Зазначимо, що у страховому законодавстві поняття “державне регулювання страхового (перестраховального) ринку” не розглянуто взагалі. Однак у Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” наведено визначення державного регулювання ринків фінансових послуг,

безпосереднім об'єктом якого і є страховий та перестраховальний ринки. Зокрема, під державним регулюванням розуміють “здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам” [101]. Водночас у Законі конкретизовано мету державного регулювання та форми державного впливу, які стосуються в основному лише діяльності державних органів регулювання і нагляду. Разом з тим зміст та специфіка державного регулювання страхового ринку та ринку перестраховування не конкретизовані.

Натомість у чинному страховому законодавстві окремий розділ присвячено державному наглядові за страховою діяльністю в Україні, зокрема зазначено, що “державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників” [98]. На нашу думку, роль державного нагляду за страховою діяльністю, визначена у Законі, не лише охоплює відносини, пов'язані зі страховими операціями, а й стосується окремих аспектів державного регулювання ринку як єдиної системи, його об'єкта та суб'єктів.

У законодавчих актах та в сучасній літературі для визначення місця і ролі держави в страховому секторі економіки застосовують різні поняття: “державне регулювання страхового ринку”, “державне регулювання страхової діяльності”, “державне регулювання страхового підприємництва”, “державне регулювання страхових компаній”, “державний страховий нагляд”, “страхове регулювання”. Часто відбувається взаємозаміна одних понять іншими. На нашу думку, ототожнення цих дефініцій є неправомірним, а понятійна невизначеність породжує значну кількість різноманітних заходів державного регулювання, що не задовольняють інтереси учасників страхових та перестраховальних ринків.

Так, В. М. Фурман трактує державне регулювання страхової діяльності як “створення державою рамкових умов для функціонування страхового ринку, в межах яких його суб'єкти вільні у прийнятті своїх управлінських рішень, а вплив держави на учасників страхових відносин здійснюється у кількох напрямках” [336,

с.147]. Подібним є підхід до з'ясування сутності державного регулювання страхової діяльності в Я. П. Шумелди, котрий розглядає це поняття як “систему засобів і методів, здійснюваних на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому” [351, с.118]. Науковці акцентують увагу на умовах і правилах функціонування страхового ринку, а відтак подають визначення державного регулювання страхового ринку, що є ширшим поняттям, аніж державне регулювання страхової діяльності, яке стосується тільки тих відносин, що пов'язані зі страховими операціями. Водночас С. Л. Сухонос, трактуючи державне регулювання страхової діяльності, “як сукупність соціально-правових та економічних механізмів, за допомогою яких здійснюється контроль та регулювання складною системою економіко-правових відносин між державою, страховиком і страхувальником з метою гармонійного і збалансованого розвитку страхового ринку та захисту інтересів прав його суб'єктів” [295, с.132], на нашу думку, ототожнює це поняття з державним регулюванням страхового ринку й акцентує увагу на його основних суб'єктах.

Полемізуючи навколо невпорядкованості понятійного апарату державного регулювання у страховому секторі, О. О. Гаманкова наголосила на тому, що державне регулювання страхових організацій стосується діяльності страховиків у цілому, охоплюючи всі її види: страхову, інвестиційну, фінансову [49, с.136]. Аналогічну думку поділяє М. С. Жилкіна, стверджуючи про належність такого регулювання, з одного боку, безпосередньо до страховиків, які діють на основі ліцензії, з іншого – не тільки стосовно страхових операцій, а й інвестиційної діяльності, діяльності як емітента цінних паперів... [89, с.9].

Т. В. Яворська, досліджуючи понятійно-категоріальний апарат теорії державного регулювання страхового підприємництва, наголошує на відмінності об'єкта в поняттях “державне регулювання страхових компаній” та “державне регулювання страхового підприємництва”: у першому випадку він конкретний, у другому – загальний. При цьому, на її думку, державне регулювання страхового підприємництва застосовують до суб'єктів страхового підприємництва, які пропонують послуги щодо страхового захисту, здійснюють перестраховування та

інвестиційну діяльність [359, с.305-309]. Відтак ці два поняття ототожнюються, а позиція автора щодо їх розмежування є необґрунтованою.

Суперечливою є позиція Т. А. Ротової, яка досліджує необхідність державного регулювання страхової діяльності, визначає його основну мету, котра водночас є метою державного страхового нагляду, що зазначено у чинному страховому законодавстві [266, с.164]. Аналогічно А. О. Таркуцяк до системи методів державного регулювання страхового ринку відносить: реєстрацію страхових компаній; видачу ліцензій на проведення певних видів страхування; контроль за їх діяльністю [299, с.33-34]. Не погоджуючись із таким твердженням, зазначимо, що згадані методи придатніші для окреслення завдань органів державного нагляду за страховою діяльністю. Тому відбувається підміна понять державного регулювання страхової діяльності, державного регулювання страхового ринку, державного страхового нагляду. На нашу думку, державне регулювання та державний нагляд є взаємодоповнюючим поняттями. Однак державний страховий нагляд, що представлений органом страхового нагляду, забезпечує контроль за виконанням норм і правил функціонування суб'єктів страхового ринку, тоді як державне регулювання страхового ринку передбачає діяльність усіх органів державної влади щодо координації відносин на ринку страхування.

У вітчизняній науковій літературі поряд із поняттям державного регулювання страхового ринку використовують поняття “страхове регулювання”. Так, К. С. Базилевич стверджує, що “оптимальна побудова системи страхового регулювання на національному рівні передбачає досягнення збалансованості інтересів суб'єктів страхових відносин і органів, що їх регулюють, – захисту страхувальників, забезпечення інтересів страховиків і отримання певної макроекономічної вигоди” [17, с.15]. Автор зазначає особливість страхового регулювання, яка полягає у застосуванні регуляторного впливу на всіх учасників страхового ринку, охоплюючи страхові компанії, страхувальників, страхових посередників. На нашу думку, таке поняття є ширшим порівняно з державним регулюванням страхового ринку, оскільки передбачає оптимальне поєднання регулювання страхового ринку, що здійснюють як державні, так і ринкові інституції.

При цьому поняття страхового регулювання в економічній та страховій науках практично не використовують.

Водночас суперечливою є теза О. М. Залєтова, який, досліджуючи державне регулювання ринку ubezpieчення життя, навів визначення правового регулювання ubezpieчення життя як “нормативного упорядкування відносин на ринку ubezpieчення життя, що складається з двох частин: державного регулювання та саморегулювання (інституційного регулювання), які взаємодоповнюють одна одну, але пріоритет залишається за першим...” [103, с.263]. Дозволимо собі не погодитися з таким твердженням автора, оскільки правове регулювання є одним із елементів механізму державного регулювання страхового ринку, а відтак – вузким поняттям.

Отже, розглянуті поняття схожі між собою за економічним змістом, однак відрізняються за сутністю. Так, якщо державне регулювання страхової діяльності пов’язане лише зі страховою діяльністю (страховими операціями), державне регулювання страхових організацій (страхового підприємництва) є ширшим поняттям і охоплює, крім страхової діяльності, здійснення інвестиційних та фінансових операцій, то державне регулювання страхового ринку – узагальненим поняттям, що стосується ринку як єдиної системи, в котрій функціонують і взаємодіють між собою його суб’єкти.

З’ясувавши особливості державного регулювання страхового ринку порівняно з іншими схожими за змістом поняттями, детальніше зупинимось на визначенні поняття “державне регулювання ринку перестраховання”. Зазначимо, що науковці та фахівці страхової справи значну увагу приділяють трактуванню державного регулювання страхового ринку (*в т. ч. ринку перестраховання*), проте однозначності в їх підходах нема. Відповідно їхнє визначення можна згрупувати за певними ознаками у два підходи.

Так, представники першого підходу розглядають державне регулювання страхового ринку як діяльність держави щодо розроблення і впровадження правил, необхідних для координації діяльності суб’єктів ринку [359, с.305-309]; як систему прийнятих на вищому рівні законодавчої та виконавчої влади рішень, спрямованих

на створення сприятливих умов для роботи вітчизняних страхових компаній та розвиток системи державного страхового нагляду [286, с.39].

Ми поділяємо цю позицію стосовно того, що держава регулює діяльність суб'єктів ринку за допомогою визначених нею методів, форм та інструментів. Однак цілеспрямовану діяльність держави з установаження регулятивних заходів стосовно страхового (перестраховального) ринку вважаємо державною політикою у страховому секторі економіки.

Другий підхід передбачає визначення державного регулювання страхового ринку як сукупності чи системи методів, форм, інструментів регулювання і впливу держави на процеси, що відбуваються на ньому. Скажімо, О. Ф. Філонюк під державним регулюванням страхового ринку розуміє “сукупність різноманітних методів, інструментів, за допомогою яких держава в особі уповноваженого регулятивного органу (Держфінпослуг) впливає на економічну діяльність суб'єктів страхових правовідносин” [327, с.50]. Автор цілком правильно наголошує на регулятивній функції держави, проте звужує межі її впливу на страховий ринок у частині інших державних органів та методів регулювання.

У даному контексті повніше, на нашу думку, розкриває сутність державного регулювання страхового (у т. ч. перестраховального) ринку М. С. Жилкіна, трактуючи це поняття як “систему економічних і адміністративно-правових відносин, які виникають між його суб'єктами і державою в результаті цілеспрямованого впливу держави на страховий ринок через адміністративно-правові і економічні регулятори” [89, с.12].

Аналогічний підхід при дослідженні державного регулювання страхового ринку застосовують вітчизняні науковці В. Й. Плиса і З. П. Плиса [225, с.211]. При цьому автори зазначають, що зміст державного регулювання страхового ринку становить система методів, форм та інструментів, за допомогою яких держава здійснює різнобічний вплив на функціонування ринку. На нашу думку, сукупність методів, форм та інструментів, які держава застосовує для регулювання діяльності учасників перестраховального ринку з метою захисту їх прав та інтересів, формує механізм державного регулювання ринку перестраховання.

Зауважимо, що у працях вітчизняних і зарубіжних науковців нема однозначності у з'ясуванні основних елементів механізму державного регулювання страхового (перестраховального) ринку. З метою розв'язання полеміки навколо цього питання розглянемо механізм державного регулювання ринку насамперед крізь призму економічної теорії. У даному контексті страховий ринок та ринок перестраховування як окремі сегменти страхового сектору економіки виступають об'єктом державного регулювання економіки. І як стверджує В. В. Маліков, “державне регулювання економіки – це процес управлінського впливу держави на стан окремих сегментів ринку (реального ринку, грошового ринку, ринку праці, зовнішньоекономічного сегмента) за рахунок зміни мікро- і макроекономічних параметрів з метою досягнення збалансованого зростання... економічної системи” [183, с.72-76]. Відтак, методи, форми та інструменти механізму державного регулювання економіки є придатними для дослідження регулятивного впливу держави на ринок перестраховування.

В економічній науці прийнято виділяти два методи регулювання страхового (перестраховального) ринку: прямий та непрямий (опосередкований). Прямий метод регулювання передбачає страхове законодавство, пряму участь держави в установленні страхової системи захисту майнових інтересів; захист чесної конкуренції на страховому ринку (*у т. ч. і на перестраховальному ринку*), попередження і припинення монополізму; діяльність органів страхового нагляду [336, с.147]; разом із цим, за опосередкованим (непрямим) методом вплив державного органу спрямований на оточення об'єкта регулювання, спираючись тільки на фінансово-економічні важелі (визначає ринкові правила гри, забезпечує регулювання фінансової діяльності, грошово-кредитне регулювання тощо) [306, с.160]. Водночас серед науковців панують різні думки стосовно складових прямого та опосередкованого державного регулювання ринку.

Так, М. С. Жилкіна, В. М. Фурман до прямих методів відносять адміністративне регулювання, а до непрямих (опосередкованих) – економічне регулювання [88, с.13-16; 334, с.114-126]. При цьому система адміністративного регулювання базована на нормах страхового законодавства, а економічні

регулятори – це засоби опосередкованого впливу держави на ринок через інші сфери і ланки фінансово-кредитної системи країни (оподаткування, політику Центрального банку).

О. І. Андрєєва, С. Л. Сухонос, Н. В. Ткаченко вважають, що до прямих методів державного регулювання належать: державно-господарське управління, що характеризує безпосередню активну участь держави в економічному житті суспільства, а відтак і у функціонування страхового та перестраховального ринків; адміністративно-правове регулювання, яке полягає у визначенні певних умов функціонування суб'єктів господарювання, “правил гри” на страховому ринку, що визначають правові рамки для його економічних агентів; стратегічне планування і прогнозування, за допомогою яких держава визначає траєкторію розвитку економічної системи, окремих її підсистем (страхової системи та її інституцій); регулювання фінансової діяльності, що передбачає контроль за окремими аспектами фінансової діяльності суб'єктів ринку [8, с.138-142; 295, с.134; 306, с.158].

Серед непрямих (опосередкованих) методів автори виокремлюють грошово-кредитне регулювання. Однак і у твердженнях цих науковців є певні суперечності. Так, в одному випадку вони відносять регулювання фінансової діяльності до прямих методів регулювання, в іншому – до опосередкованого регулювання.

О. Й. Жабинець зазначає, що державне регулювання страхової діяльності відбувається за допомогою двох методів: методу непрямого впливу (через податкову, інвестиційну, тарифну, антимонопольну та іншу політику держави) та методу прямого втручання у процес його функціонування – законотворчу роботу та організацію нагляду і контролю [84, с.233-240].

Найдетальніше досліджують методи державного регулювання страхової діяльності В. Д. Базилевич, Я. П. Шумелда, поділяючи їх на три види (правові, адміністративні, економічні), без розмежування за прямим чи непрямим регулюванням [15, с.546; 351, с.118]. При цьому кожен із методів регулятивного впливу держави реалізується у різних формах. Правове регулювання конкретизується у законах, нормативних актах, кодексах; адміністративне – через ліцензування, нормування; економічне – шляхом оподаткування, фінансування,

стимулювання. Водночас, форми, які комплексно характеризують певний метод, передбачають застосування відповідних інструментів (ліцензія, реєстрація, контракт, нормативи, тарифи, ставки, пільги, штрафи тощо).

На думку В. Й. Плиси та З. П. Плиси, регулятивна функція держави в галузі страхування проявляється у таких формах, як: прийняття законодавчих актів, що регламентують страхування; встановлення видів обов'язкового страхування; реалізація певної податкової політики; встановлення пільг для стимулювання діяльності страховиків; створення особливого правового режиму [225, с.211]. Разом з тим А. Л. Самойловський визначив дві взаємопов'язані форми державного регулювання страхової діяльності: правове забезпечення і нагляд за страховою діяльністю [268, с.7-10]. Однак такі форми державного регулювання не розкривають сповна зміст його адміністративних та економічних методів. О. І. Андрєєва, Н. В. Ткаченко серед форм адміністративно-правового регулювання страхової діяльності виокремлюють страховий нагляд, ліцензування, обов'язкове страхування; регулювання фінансової діяльності – контроль за платоспроможністю, контроль за інвестиційною діяльністю, контроль за ціноутворенням [8, с.134-142; 306, с.161]. Вважаємо, що регулювання фінансової діяльності належить до опосередкованого державного регулювання.

Досліджуючи методи державного регулювання ринку страхових послуг, О. О. Гаманкова наголосила, що “об'єктом впливу при застосуванні непрямих методів є сенс вважати ринок в цілому, а при застосуванні прямих методів – діяльність страховиків” [46, с.62]. Такий підхід автора свідчить про те, що пряме регулювання спрямоване лише на діяльність страховиків, а не на ринок загалом. Однак страховий та перестраховальний ринки – це єдина система, в якій функціонують і взаємодіють між собою його суб'єкти, і тільки за допомогою поєднання прямих та непрямих методів досягається ефективне регулювання ринку.

Враховуючи наведені підходи стосовно дослідження основних елементів механізму державного регулювання у галузі страхування, визначимо методи та форми регулятивного впливу держави на ринок перестраховування.

На нашу думку, в основу державного регулювання цього ринку покладено і прямі, й опосередковані методи, комплексне застосування яких відповідає його основній меті – узгодження і збалансування інтересів учасників перестраховальних відносин та держави. При цьому саме специфіка природи перестраховання, його інституціональні й національні чинники визначають співвідношення методів у державному регулюванні перестраховального ринку, форми, в яких їх реалізують, інструменти, що для цього застосовують.

Зазначимо, що методи регулювання ринку перестраховання взаємопов'язані й тісно взаємодіють. Так, систему оподаткування перестрахової діяльності модернізують на основі прийнятих адміністративно-правових рішень, які опосередковано впливають на економічні процеси на ринку. Зокрема, прийнята Постанова уряду № 124 “Про порядок та вимоги щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика)-нерезидента” призвела до скорочення “схемних” страхових і перестраховальних операцій з метою ухилення від сплати податків.

Правові методи регулювання передбачають нормативно-правове забезпечення ринку перестраховання, яке регламентує діяльність усіх його учасників. Саме за допомогою правового регулювання держава, поєднуючи всі важелі та інструменти впливу (адміністративні й економічні), формує інституціональне середовище функціонування ринку, правила гри та норми поведінки його інституцій. Як стверджує О. О. Гаманкова, правове регулювання є “найважливішим методом державного регулювання ринку, оскільки воно забезпечує створення законодавчої і нормативної бази діяльності ринку як в цілому, так і окремих його суб'єктів” [46, с.63]. В умовах розвитку ринкової економіки не менш вагомим є непряме регулювання ринку перестраховання, яке спрямоване на формування конкурентного та повноцінного ринкового середовища.

Методи, форми та інструменти впливу держави на цей ринок наведено на рисунку 2.3. Зупинимося детальніше на кожному з основних елементів державного регулювання та визначимо специфіку їх застосування на ринку перестраховання.

Рис. 2.3. Основні елементи державного регулятивного впливу на перестраховальний ринок

Дослідження державного регулювання перестраховального ринку побудуємо за такими його напрямками:

- впорядкування законодавчого регулювання перестраховальних відносин, що охоплює нормативно-правові акти з питань регулювання діяльності на ринку перестраховування;

- удосконалення державного нагляду за перестраховальною діяльністю, який здійснюють з метою дотримання основних законодавчих вимог, ефективного розвитку перестраховальних послуг, узгодження інтересів держави та учасників перестраховування;

- пряма участь держави у становленні системи перестраховального захисту майнових інтересів усіх учасників страхового ринку завдяки формуванню механізму стимулювання перестраховальної діяльності, запровадження податкових пільг у частині оподаткування прибутку, який реінвестують у розвиток перестраховального бізнесу, забезпечення умов для розширення клієнтської бази вітчизняних постачальників перестраховальних послуг.

Як уже зазначено у нашому дослідженні, в Україні нема законодавчого акта, що безпосередньо регламентує відносини на ринку перестраховання. Однак це не дає підстав стверджувати, що перестраховальні відносини не підлягають державному регулюванню, оскільки держава впливає на них через низку інших нормативно-правових документів. Зокрема, основним законом, який визначає правові рамки діяльності інституцій ринку перестраховання є Закон України “Про страхування”. Тобто, перестраховання регламентоване нормами страхового законодавства, характерними для діяльності у сфері страхування. При цьому договірні відносини учасників ринку перестраховання підпорядковані статтям Цивільного кодексу України, перестраховальні операції із страховиками (перестраховиками)-нерезидентами – окремим постановам і розпорядженням.

У науковій літературі тривають дискусії з приводу можливості та доцільності регулювання перестраховальних відносин основними положеннями страхового законодавства. На думку одних науковців, договори перестраховання і звичайного страхування нічим не відрізняються між собою, тому перестраховальні відносини доцільно підпорядковувати загальним правилам страхування [302, с.301]. Аналогічну позицію розділяє Ю. М. Журавльов, наголошуючи, що “договір про перестраховання є договором страхування” [90, с.73].

Натомість інші вчені акцентують увагу на суттєвих юридичних відмінностях страхування і перестраховання. Так, Н. С. Ковалевська стверджує, що “договір перестраховання є новим видом договору, відмінним від договорів страхування, оскільки особливості правового інституту відображають насамперед особливості предмета: тих відносин, які ним регулюються” [156, с.32], а тому “є підґрунтя казати про договір перестраховання як про відокремлений договір, що регулює особливий

вид страхової діяльності й тому потребує створення для нього спеціального правового режиму...” [319, с.34-39]. Скажімо, С. В. Дедіков зауважив, що “застосування російського страхового законодавства до договорів перестрахування призводить до ускладнення процедури укладання договорів, до виникнення додаткових ризиків, насамперед, для іноземних перестраховальників, які купують перестраховальну послугу в нашій країні” [65, с.40]. Таку ж правову позицію підтримують П. В. Вержбицька, К. Е. Турбіна [30, с.37; 316, с.32]. Зупинимося детальніше на юридичних особливостях перестраховальних відносин.

Зазначимо, що перестраховуванню притаманні певні юридичні особливості, які відрізняють його від прямого страхування, тому унеможливають їх правове ототожнення і потребують відокремлення перестраховальних відносин з особливим правовим режимом. Як стверджують російські науковці, “з економічної точки зору природа страхування і перестраховування тотожна... Але з точки зору юридичної страхування і перестраховування мають відмінності, у зв’язку з чим відносини з приводу договору страхування регулюються спеціальним страховим законодавством, тоді як відносини з перестраховування в основному регулюються нормами загального законодавства” [79, с.214]. Тому неабиякий інтерес становить дослідження правових аспектів перестраховальних відносин, що дає змогу порівняти юридичну природу страхування і перестраховування та визначити специфіку останнього.

В Україні перестраховальні відносини регулюються нормами цивільного законодавства, при цьому доцільно зазначити, що це – єдиний нормативно-правовий акт, який містить окрему статтю “Договір перестрахування”. Однак такий нормативний документ частково дублює окремі положення статей, що стосуються перестраховування, у Законі України “Про страхування” та не охоплює увесь спектр перестраховальних відносин, не розкриває основні позиції перестраховального процесу. Тому виникає необхідність формування окремого правового регламентування, положення якого пояснювали б сутність договірних відносин у перестрахованні, їх особливості, трактували основні дефініції та поняття

перестраховальної діяльності. Це посприяло б підвищенню якості та ефективності страхових і перестраховальних відносин у суспільстві.

Проте у науковій літературі дискусійним є питання про необхідність врегулювання договірних перестраховальних відносин на законодавчому рівні. Скажімо, Л. Ключенко та П. Мюллер зауважують, що “правове регулювання перестраховування, на відміну від страхування, у більшості країн здійснюється поза межами написаного законодавства” [128, с.48], С. В. Дедіков зазначив, що “стосовно перестраховальних операцій нема необхідності у детальному їх регулюванні на рівні законодавства. Держава може і, більше того, в інтересах розвитку бізнесу повинна надати суб’єктам перестраховальних операцій максимально можливу свободу дій” [65, с.42]. Таке твердження автори обґрунтовують тим, що обидва учасники перестраховальних відносин є професіоналами у страхуванні, а взаємовідносини таких сторін повинні регулюватися на практиці звичаями ділового обороту, а не законодавчими актами.

У даному контексті потребує уточнення поняття “звичай ділового обороту” в перестраховуванні, яке запозичене у країн з розвинутим ринком перестраховування. Як зазначає О. Жадан, за період незалежності України правила ділового обороту між перестраховальником та перестраховиком зводили переважно за рахунок міжнародних правил і менше – за рахунок власне накопиченого досвіду, що призвело до ряду суперечок та невдалих прикладів такої адаптації [85].

Автори Великого тлумачного словника сучасної української мови під звичаєм ділового обороту розуміють “правило поведінки, яке склалося і широко застосовується в якій-небудь сфері підприємницької діяльності, незалежно від того, чи передбачено воно законодавством” [27, с.446]. Отже, звичай ділового обороту, як зведення загальноприйнятих правил, виникає в процесі перестраховальної практики, а не регламентоване нормами права. Зокрема Д. Мейер наголосив, що звичай може стати джерелом права лише тоді, коли міститиме юридичне переконання [189, с.55]. У перестраховуванні звичай ділової практики, що суперечить положенням цивільного та страхового законодавства, не застосовують.

Більшість із таких правил у процесі тривалого використання в перестрахованні перетворюється на так звані “стандартні застереження”. А. О. Піпа, Т. О. Єгоркіна зауважують, що зазначені застереження включаються з незначними змінами практично до усіх договорів перестраховання, надаючи текстові договору юридичної прозорості та закінченості, що дозволяє уникнути можливих ускладнень [223]. Відтак страхове та цивільне законодавство не відповідає потребам перестраховальної практики, не окреслює відмінності між договором страхування і перестраховання, не трактує основні положення перестраховального договору. Тому в більшості випадків творцями перестраховальних норм стають учасники перестраховання.

Таким чином, звичаю ділового обороту в перестрахованні належить особливе місце, оскільки відносини між перестраховальником і перестраховиком регулюються діловою практикою, а проблеми і суперечки розв’язують, керуючись описаними у договорі положеннями і нормами з урахуванням законодавства. Не заперечуючи ділову практику у перестрахованні та необхідність її застосування, зазначимо, що договірні відносини у перестрахованні треба регулювати відповідно до норм правового регулювання, зважаючи на їх функціональне призначення – гарантію захисту інтересів страховика щодо виконання зобов’язань перед страхувальниками. Разом з тим підпорядкування договірних відносин у перестрахованні нормам страхового законодавства є неправомірним, а їх регламентування необхідно здійснювати окремими положеннями про перестраховальну діяльність та договір перестраховання.

Вважаємо, що розв’язання цієї проблеми можливе внесенням змін до статті 12 “Перестраховання” Закону України “Про страхування” у частині введення додаткових положень про договір перестраховання, які б чітко пояснювали його предмет, основні умови, що впорядковують договірні зобов’язання, трактували дефініції і поняття перестраховальної діяльності. У даному контексті пропонуємо визначення ключових понять перестраховального договору, зокрема:

- *предмет договору перестрахування* – майнові інтереси страховика щодо виконання страхових зобов'язань перед страхувальниками за договором страхування;
- *перестраховальний ризик* – частина страхового ризику страховика, яку за певну плату перестраховальної премії передають на відповідальність іншому страховикові (перестраховикові);
- *перестраховальний тариф* – ставка перестраховальної премії з одиниці страхової суми, яка відповідає межі зобов'язань перестраховика щодо компенсації частини страхових виплат страховика;
- *перестраховальна премія* – частина страхової премії, що передають у перестраховання та мобілізують у резервах перестраховика;
- *перестраховальна виплата* – грошова сума, що виплачує перестраховик відповідно до умов договору перестраховання.

Водночас, за погодженням учасників перестраховальних відносин необхідно зберегти за ними право вносити “стандартні застереження” у договір перестраховання, однак із урахуванням норм страхового законодавства стосовно договору перестраховання, що підвищить якість перестраховального процесу, його юридичну прозорість і збалансованість інтересів держави та суб'єктів ринку перестраховання.

У процесі регулювання перестраховального ринку особливе місце належить механізмам саморегулювання, що не перешкоджають процесам державного регулювання, а лише доповнюють їх. Державне регулювання сприяє коригуванню саморегульованих процесів на ринку перестраховання з метою збалансування інтересів учасників страхування та перестраховання. Як зазначив О. М. Залетов, “саморегулювання – це підтримане державою делегування регулюючих функцій окремим галузевим об'єднанням учасників ринку” [103, с.271]. При цьому, на думку автора, сутність делегування полягає у максимальному усуненні впливу держави на ринок, щоб забезпечити сувору конкуренцію всіх з усіма. За такого розуміння у світовій практиці розглядають сутність делегованого саморегулювання, зокрема, як

передачу державою частини своїх функцій щодо регулювання ринку саморегульованої організації і встановлення прав та обов'язків щодо їх діяльності.

Відповідно до Федерального закону РФ “Про саморегульовані організації” № 315-ФЗ від 01. 12. 2007 р. саморегулювання – це самостійна та ініціативна діяльність, яку здійснюють суб'єкти підприємницької або професійної діяльності, змістом якої є розроблення й встановлення стандартів і правил зазначеної діяльності, а також контроль за дотриманням вимог зазначених стандартів і правил [318]. Відтак, у російському законодавстві саморегулювання є добровільним та припускає встановлення учасниками саморегульованої організації правил без ухвалення правових вимог або норм із боку держави.

Зазначимо, що в законодавчих актах України нема визначення поняття “саморегулювання”. Колектив авторів Проекту Закону України “Про фахові саморегульовані і самоврядні об'єднання” № 4841-1 від 10. 09. 2009 р. під саморегулюванням розуміє наявність у системі управління ознак, що відповідають критеріям фахової відповідності й дають змогу встановлювати та підтримувати бажаний режим функціонування системи у співпраці з органами державної влади й іншими зацікавленими сторонами [251]. Автори наголошують на необхідності дотримання законодавчо визначених ознак, що створюють можливості для саморегулювання та професійного самоврядування, а відтак розглядають оптимальне поєднання елементів двох зазначених вище видів саморегулювання (делегованого та добровільного).

На нашу думку, до основних передумов виникнення саморегульованих організацій та необхідності їх подальшого функціонування на ринку перестрахування належать:

- 1) більшість положень перестраховальних процесів практично не врегульовані страховим законодавством, тому реалізація різноманітних форм і методів перестрахування зумовлює необхідність застосування на основі принципу найвищої добросовісності звичаїв ділового обороту і розроблення з їх допомогою кодексів професійної етики. Відтак, створення та функціонування саморегульованих організацій на ринку розширює можливості вибору ефективних

форм регулювання перестраховального ринку і забезпечує інституціональну альтернативу державному регулюванню;

2) розроблення рекомендованих правил і стандартів діяльності на перестраховальному ринку, типових правил договорів перестраховання, застосування яких на практиці спрощує для страховиків вибір перестрахового продукту і допомагає їм оптимізувати його з метою задоволення своїх потреб;

3) високий ступінь залежності ринку перестраховання від дій одного або кількох його учасників, оскільки можливе зниження рівня довіри між ними або до галузі в цілому, у зв'язку з недоброякісним наданням перестраховальних послуг, що змушує об'єднання страховиків формувати професійні бар'єри для недобросовісних учасників ринку, створюючи відповідні організації для захисту їх інтересів;

4) здійснення відповідних заходів, спрямованих на боротьбу із зловживаннями на ринку перестраховання, які доцільно реалізувати, об'єднавши зусилля професійних учасників ринку перестраховання, зокрема, за допомогою створення єдиної бази звітних даних і встановлення стандартів надання інформації та системи заходів для підтримки цих стандартів, що створить можливості для подолання негативних наслідків на ринку без втручання державних органів влади на добровільних і нормативних засадах;

5) низький рівень кваліфікації суб'єктів перестраховального ринку та спеціалістів з організації професійної оцінки ризиків і андеррайтингу зумовлює необхідність їх навчання та підвищення кваліфікації у спеціалізованих навчальних центрах, які доцільно створювати при об'єднаннях страховиків, що сприяє формуванню високоякісної професійної страхової освіти. Зокрема, в Україні такий центр підготовки та перепідготовки кадрів на страховому ринку організувала Ліга страхових організацій;

6) невизначеність у кадровому забезпеченні діяльності Нацкомфінослуг та її пасивна позиція підвищує роль саморегулювання на страховому і перестраховальному ринках, учасники якого часто змушені приймати рішення самостійно за участі саморегулювних організацій.

При цьому ефективний розвиток саморегульованих організацій у сфері перестраховання можливий лише за умови, коли держава регулює перестраховальну діяльність, встановлюючи певні вимоги і норми, та водночас доручає розв'язання частини проблем на інституції, які створили самі учасники перестраховального ринку, для врегулювання відносин між його учасниками та іншими державними і ринковими інституціями. Слушно стверджує О. М. Залетов, що “введення інститутів саморегулювання страхового (перестрахового) ринку, на тлі поступового скорочення ролі держави в економіці сприяє зниженню державних витрат на регулювання, велику гнучкість і більше врахування інтересів інститутів страхового ринку. Однак слід визначити, що держава повинна продовжувати встановлювати певні “правила гри” на ринку, так як використання інституту саморегулювання як альтернативного державному може призвести до суттєвого обмеження конкуренції, створення нових або збільшення вже існуючих бар'єрів входження на ринок” [102, с.44]. Отже, інституційне середовище ринку перестраховання формують такі ринкові інституції, як саморегульовані організації, через котрі державні інституції можуть впливати на учасників ринку і забезпечувати збалансування їх економічних інтересів.

До основних інституцій саморегулювання ринку перестраховання в Україні належать Ліга страхових організацій України (ЛСОУ), Асоціація “Страховий бізнес”, Українська федерація убезпечення, які неодноразово виступали на захист інтересів суб'єктів ринку перестраховання, вносячи пропозиції стосовно вдосконалення нормативно-правової бази їх діяльності, доведення до учасників ринку законодавчих актів із питань, що стосуються перестраховання. Отже, формування державного регулювання ринку перестраховання в Україні, яке базоване на гармонійному поєднанні методів законодавчого і нормативно-правового регулювання, стимулювання діяльності організацій інституціональної, ділової і посередницької інфраструктури, необхідно здійснювати за одночасної участі держави та об'єднань страховиків.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що функціонування і розвиток ринку перестраховання передбачає активну участь держави як регулятивного органу і як

суб'єкта ринкових відносин. При цьому державне регулювання враховує не лише особливості перестраховальної діяльності, а й політичні, економічні та соціальні чинники. Уся сукупність таких чинників визначає специфіку системи регулювання національного ринку перестраховання.

Вітчизняні реалії засвідчують, що, крім держави як основного інституціонального регулятора страхового (перестраховального) ринку, посилюються регулюючі процеси з боку інституцій саморегулювання. Тому при вдосконаленні інституціональних засад ринку перестраховання, розв'язанні найважливіших проблем його розвитку необхідно оптимально поєднувати діяльність державних інституцій і саморегулювальних організацій ринку, що дасть змогу врахувати та реалізувати інтереси всіх учасників національного ринку перестраховання.

2.4. Еволюційна трансформація ринку перестраховання України: інституціональний підхід

У другій половині ХХ ст. розв'язання проблеми інституціональних трансформацій та їх впливу на функціонування економічних систем стало першочерговим завданням науково-економічних досліджень. Це було зумовлено сучасними економічними реаліями, для яких характерні глобалізація економічних процесів, активне впровадження інформаційних технологій у господарську систему, а також виникнення нового феномену в світовій економічній системі – транзитивної економіки, основою якої є трансформація відносин власності.

Характерна особливість економічної ситуації сучасного періоду – недостатній розвиток страхової системи, що породжує необхідність наукових досліджень форм взаємодії її інститутів у ході еволюції страхових (перестраховальних) відносин, економічних передумов виникнення та функціонування ринку перестраховання в умовах інституціональних перетворень.

На нашу думку, з позиції інституціональної теорії еволюційний розвиток ринку перестраховання доцільно пов'язувати, насамперед, із ступенем його

державного регулювання, оскільки держава формує “систему правил і законів, що зумовлюють дисципліноване використання економічних ресурсів з метою вирішення проблем забезпечення умов ефективного функціонування ринкового механізму” [225, с.209]. При цьому еволюційні перетворення на ринку перестраховування тісно пов’язані з трансформацією страхового ринку, і, як зазначив колектив авторів за редакцією А. А. Мазаракі, “перестраховувальний ринок є невід’ємною частиною національного страхового ринку, і йому притаманні ті ж “хвороби”, позитивні зрушення, які характерні для страхового ринку” [286, с.242]. Відповідно у більшості науковців страхової галузі розвиток ринку перестраховування України абсолютно підпорядкований періодам історичної еволюції страхового ринку. Так, у контексті періодизації розвитку страхового ринку України фундаментальні основи зародження і становлення вітчизняного перестраховального ринку досліджують С. К. Реверчук, Т. В. Сива, С. І. Кубів, О. Д. Вовчак, О. В. Козьменко, І. Ю. Постнікова, О. М. Залетов, О. Ф. Філонюк [120, с.184-185; 163, с.42-65; 239, с.77-78; 323, с.31-39]. Поділяючи думку вчених щодо періодизації страхового ринку України, дозволимо собі частково не погодитись із повним застосуванням її для розгляду історичного розвитку ринку перестраховування.

Загальновідомо, що економічні передумови виникнення страхового ринку зумовлені зміною інституціонального середовища страхового сектору економіки, пов’язаною з трансформацією інституту власності та демонополізацією страхової справи. Відповідно трансформується організаційна структура страхового ринку, виникає значна кількість інституцій (страхових організацій), які діють в основному за принципом “фінансових пірамід” або за рахунок інфляційних процесів. Такі інституціональні зміни супроводжувалися знищенням та формуванням нових формальних і неформальних інститутів, прийняттям перших законодавчих та нормативно-правових актів з регулювання діяльності на страховому ринку. Зокрема, Закону СРСР “Про кооперацію в СРСР” (1988 р.), Положення Ради Міністрів СРСР “Про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю” (1990 р.), Постанови Ради Міністрів СРСР “Про заходи з демонополізації народного господарства” (1990 р.), Постанови Кабінету Міністрів

України “Про створення Української державної страхової комерційної організації” (1991 р.), Закону України “Про господарські товариства” (1991 р.).

Період 1988–1993 рр. був характерний стихійним розвитком страхового ринку, відсутністю державного регулювання страхової діяльності та методологічних засад страхових відносин. З метою впорядкування діяльності страхових компаній на ринку і забезпечення надійного захисту інтересів страхувальників у травні 1993 року було прийнято перший законодавчий акт у галузі страхування – Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування”. Цей документ започаткував новий етап розвитку страхового ринку: вперше внормовано понятійно-категоріальний апарат у сфері страхування, визначено умови забезпечення платоспроможності страховика та мінімальний розмір його статутного капіталу, впроваджено єдиний державний реєстр страховиків, розширено асортимент страхових послуг, запроваджено облік резервів страховиків, форми спеціальної фінансової звітності, визначено установу для здійснення державного нагляду за страховою діяльністю, законодавчо підтверджена діяльність Ліги страхових організацій України. Водночас Декрет як перший акт державного регулювання страхового ринку не був досконалим, а відтак не створював надійного правового підґрунтя для розвитку ринку. Зокрема, неурегульованою залишалася діяльність страхових посередників, недосконалою – методологічна база страхової діяльності, недостатньо були визначені договірні відносини між суб’єктами страхування і перестраховування, не розроблено чітких нормативів забезпечення платоспроможності страховиків.

Трансформація суспільних відносин, що супроводжується зміною інституту власності, ліквідацією державної монополії в усіх сферах господарювання, розвитком підприємницької діяльності та зростанням ступеня підприємницького ризику, формуванням конкурентного середовища, підвищенням ризиковості функціонування страхового ринку в умовах невизначеності, низьким рівнем його фінансової ємності й капіталізації, створює об’єктивні передумови для розвитку ринку перестраховування. Як стверджує В. М. Фурман, “ринок перестраховування в Україні перебуває на початковому етапі свого формування, оскільки за радянських часів механізм перестраховування був недоцільним..., і лише нещодавно почав

набувати рис, притаманних цивілізованому перестраховому ринку” [336, с.208-209]. Водночас становлення вітчизняного ринку перестраховування відбувається в умовах: нестабільності політичних і економічних відносин у суспільстві; відсутності нормативно-правових актів, що регулюють перестраховальні відносини; неадекватності страхового законодавства завданням та рівню економічних реформ; фінансової кризи і скорочення інвестицій; низького рівня страхової культури, матеріального добробуту населення та його соціального забезпечення.

Зазначимо, що Декрет Кабінету Міністрів України “Про страхування” як перший законодавчий акт у сфері страхування містить окремі положення, в котрих згадано про перестраховування як вид страхування, подано дефініцію даного поняття, визначено межі відповідальності страховиків. Відповідно після прийняття Декрету почали здійснювати перші операції з перестраховування на страховому ринку, виникли передумови формування інституціональних основ ринку перестраховування.

Авторський колектив монографії “Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації” вважає, що початком розвитку ринку перестраховування є кінець ХІХ століття, коли систематично використовували перестрахові операції, та виділяв фази життєвого циклу ринку: формування, поширення, виокремлення, зростання, зрілість, спадання, поглинання. При цьому автори зазначають, що сучасною стадією життєвого циклу ринку перестраховування є виокремлення, характерні риси якого – наявність значних за обсягами ризиків, зміни принципів і моделей функціонування в сучасних умовах, розроблення стратегій діяльності основних учасників ринку, формування методик та інструментарію актуарних розрахунків щодо перестрахових операцій, функцій наглядових органів [285, с.100-102].

Однак зауважимо, що в сучасних умовах, за низької капіталізації вітчизняних перестраховиків і перестраховувальників більшість перестраховальних договорів укладають за ризиками середнього розміру, а великі ризики важко розмістити між перестраховиками, якими є звичайні страхові компанії. Разом з тим, наявність ризиків, що потребують подальшого перерозподілу і перестраховального покриття, є однією з передумов проведення перестраховування, а не формування ринку. Інші риси виокремлення ринку перестраховування характерні й для страхового ринку, тому

позиція автора щодо сучасної фази життєвого циклу перестраховального ринку непереконлива.

На нашу думку, серед чинників, що вплинули на формування і розвиток ринку перестраховання України, найвагомішими є заходи з удосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності. Впродовж періодів розвитку вітчизняного ринку перестраховання так і не прийнято законодавчий акт, що безпосередньо регулював би перестраховальні відносини. Тому періодизацію ринку перестраховання ми схильні пов'язувати, передусім, із прийняттям нормативно-правових документів, які обумовлюють процеси на ринку.

А. Волошина стверджує, що формування українського ринку перестраховання розпочалося з 1996 року, а його розвиток супроводжувався 3-ма етапами: формування ринку (1996–1997), бурхливий розвиток (1998–2004) та поточний – становлення класичного ринку (з 2005 р.) [39, с.43].

Ми цілком поділяємо позицію автора, що на теренах України ринок перестраховання зародився дещо пізніше від страхового ринку. Однак вважаємо, що вітчизняний ринок перестраховання формується з 1993 року, в період прийняття Декрету про страхування та зі створенням в 1994 році професійних перестраховиків, а його подальший розвиток охоплює такі три етапи:

I етап (1993–1995 рр.) ознаменувався відновленням перестраховання у вітчизняній страховій практиці й зародженням ринку перестраховання;

II етап (1996–2004 рр.) характерний упорядкуванням відносин на ринку перестраховання та його бурхливим розвитком;

III етап (з 2005 р. – донині) відображає сучасні реалії і тенденції становлення класичного ринку перестраховання.

Основні етапи формування та становлення вітчизняного ринку перестраховання протягом 1993–2011 років відображено на рисунку 2.4. Зупинимось детальніше на кожному етапі та визначимо тенденції розвитку ринку.

Упродовж 1993–1995 років було здійснено перші кроки у формуванні ринку перестраховання. Прийнятий у 1993 році Декрет окреслив певні правові контури функціонування страхового ринку та визначив окремі положення формування ринку

перестраховання: створення державного регулювання і нагляду за страховою (перестраховальною) діяльністю, ведення Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків), визначення межі відповідальності страховиків при здійсненні перестраховальних операцій.

Перестраховання у Декреті розглянуто як вид страхування, тому порядок реєстрації, умови діяльності перестраховиків, контроль за їх діяльністю нічим не відрізняється від звичайних страхових компаній, яким надано право здійснювати водночас як страхові, так і перестраховальні операції.

Вагомим чинником формування ринку перестраховання в Україні було заснування у 1994 році трьох перестраховальних компаній: у червні – “Української перестраховальної компанії” (м. Львів), у листопаді – “Скіфія Ре” (м. Київ), у липні – “Європоліс” (м. Київ) [81; 120, с.184]. Так створювалися фундаментальні інституційні основи молодого ринку перестраховання, на якому функціонують спеціалізовані інституційні одиниці (професійні перестраховики), котрі займалися тільки перестраховальною діяльністю, та велика кількість вітчизняних і зарубіжних страхових компаній, що поєднували страховий і перестраховальний бізнес.

При цьому змінювалися пріоритети розвитку ринку – від взаємного обміну страховими ризиками на умовах паритетності до формування цінової кон’юнктури, збільшення ємності страхового ринку та появи основних гравців ринку перестраховання – професійних перестраховальних компаній.

Зупинимося детальніше на динаміці обсягу та структурного розвитку ринку перестраховання України впродовж I етапу (1993-1995 рр.) (табл. 2.1).

Як свідчать наведені дані, обсяг страхових премій, переданих у перестраховання, зріс від 37,5 тис. грн. у 1993 році до 3665,4 тис. грн. у 1995 році (в 97,7 раза), при цьому нижчими темпами у 1995 році порівняно з 1994 роком (на 4402,1%). Однак темпи нарощування обсягів перестраховання в 1995 році випереджали зростання страхових премій на 42,3%.

Зазначимо, що 1994 рік був характерним особливо бурхливим розвитком перестраховання, високими темпами його збільшення на страховому ринку.

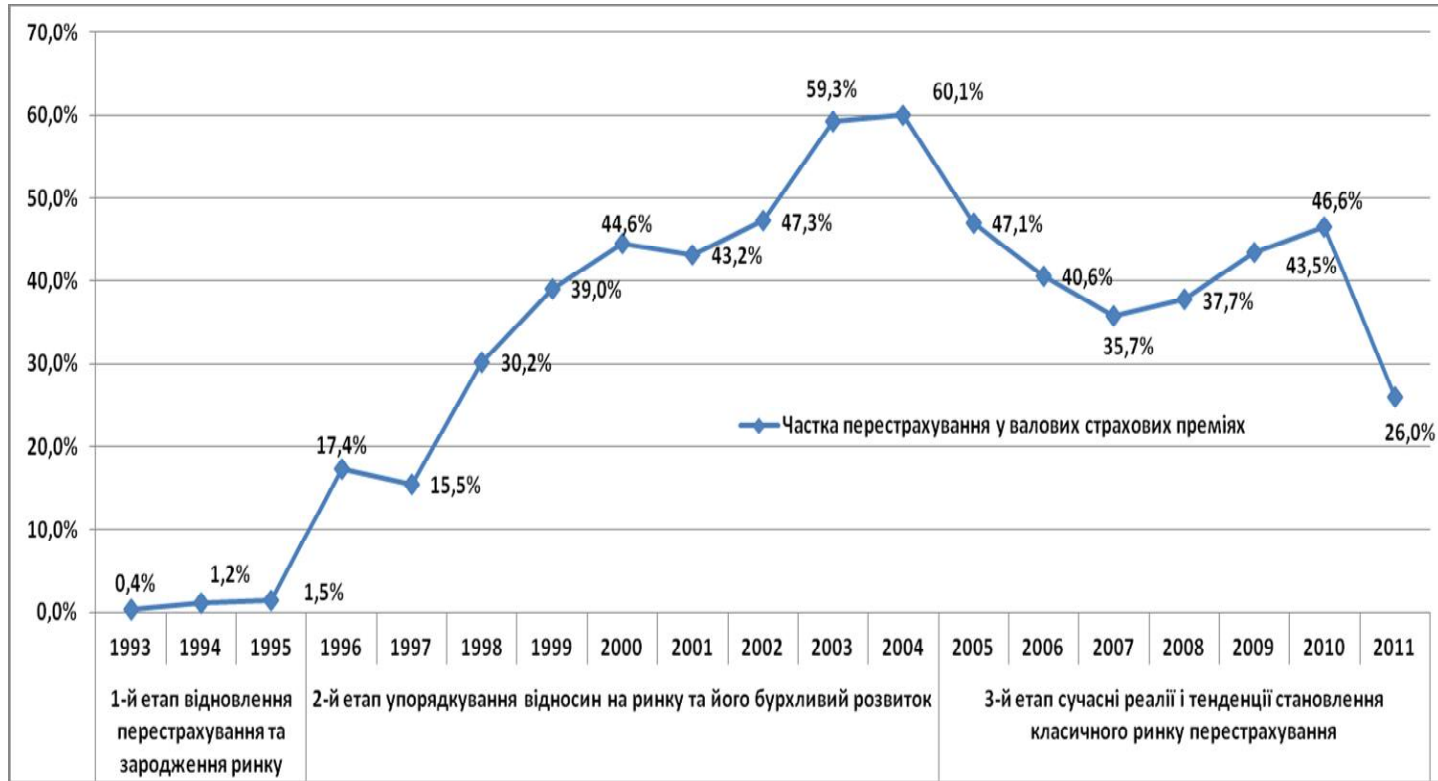

Рис. 2.4. Основні етапи розвитку ринку перестраховання України [114-119; 219-221; 289, с.45]

Відповідно зросла частка перестраховальних операцій у загальному обсязі страхових премій за три роки – від 0,4% до 1,5%, залишаючись при цьому мізерною. Отже, незважаючи на низьку питому вагу перестраховування в структурі ринку страхування, можна впевнено стверджувати, що 1993–1995 роки стали початком зародження ринку перестраховування з професійними перестраховиками на ньому.

Таблиця 2.1

Динаміка перестраховування в структурі надходжень страхових премій упродовж I етапу розвитку (1993–1995 рр.) [289, с.45]

Показники	1993 рік		1994 рік		1995 рік	
	Обсяг премій, тис. грн.	Частка премій, %	Обсяг премій, тис. грн.	Частка премій, %	Обсяг премій, тис. грн.	Частка премій, %
Страхові премії, у т. ч.	9 375,0	100	144 180,0	100	244 360,0	100
передано в перестраховування	37,5	0,4	1730,2	1,2	3665,4	1,5

Таким чином Декрет “Про страхування” був практично першим законодавчим документом, який забезпечував системне правове регулювання страхової та перестраховальної діяльності в Україні. Його значний недолік – не зафіксовано основних умов забезпечення гарантій платоспроможності страховиків (перестраховиків), не унормування договірних відносин у сфері перестраховування, що негативно позначалося на розвитку перестраховального ринку. Неєфективне правове забезпечення діяльності на страховому і перестраховальному ринках та недієвість страхового нагляду, які мають слугувати захисту як інтересів страхувальників і страховиків, так і соціально-економічних інтересів суспільства, спонукали до вдосконалення законодавчої бази.

II етап (період 1996–2004 рр.) характерний новими тенденціями розвитку вітчизняного ринку перестраховування. У березні 1996 року було прийнято перший в історії нашої країни Закон України “Про страхування”, який сформував правові засади функціонування страхового ринку та доповнив окремі положення методологічного апарату формування ринку перестраховування. Відповідно, започатковано механізм державного регулювання капіталу страховиків

(перестраховиків), уперше запроваджено поняття “страхових резервів”, страхові компанії розподілено за напрямками основної діяльності (“лайфові” та “ризикові” страхові компанії).

Після прийняття чинного нині страхового законодавства страховий ринок змінився як кількісно, так і якісно. У 1997 році кількість страховиків на ринку зменшилася майже в чотири рази – від 455 до 240 страхових компаній, у зв’язку з перереєстрацією їх діяльності відповідно до нових законодавчих вимог. Важливим напрямком державного регулювання діяльності страховиків (перестраховиків) було те, що у 1997 році Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю впровадив щоквартальне видання наказів про результати аналізу звітності страхових організацій. Такі інституціональні зміни якісно вплинули на розвиток страхового та перестраховального ринків України. Нішу страховиків (перестраховиків) зайняли найбільш капіталізовані, фінансово надійні й платоспроможні компанії, спроможні гарантувати надійний страховий та перестраховальний захист. При цьому зазначимо, що у 1998 році було зареєстровано “Народну фінансово-страхову компанію “Гарант Ре”, основна діяльність якої була спрямована на розвиток перестраховування в Україні.

Відзначимо особливість вітчизняного страхового законодавства: у ньому передбачено ліцензування лише страхової діяльності за окремими її видами, перестраховикам надано дозвіл здійснювати перестраховальні операції, однак тільки за тими видами страхування, на проведення яких у них є ліцензії. Водночас вимоги стосовно формування статутного капіталу і страхових резервів, забезпечення платоспроможності перестраховиків та порядку визначення їх доходу від перестраховальної діяльності трактуються положеннями Закону України “Про страхування”, що регулюють діяльність страхових компаній. На ринку перестраховування продовжують успішно функціонувати лише дві спеціалізовані перестраховальні компанії: ВАТ “Українська перестраховальна компанія” і ЗАТ “Перестраховальна компанія “Скіфія Ре”. При цьому ВАТ “Перестраховальне товариство “Європоліс”, незважаючи на свій статус перестраховика, поєднує проведення страхових і перестраховальних операцій.

Упродовж II періоду (1996–2004 рр.) вагомим внеском у державне регулювання перестраховального ринку є Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1996 р. № 1290 “Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій із перестраховання”, що в основному регламентувала умови виконання операцій з перестраховання, порядок укладання перестраховальних договорів із перестраховиками-нерезидентами, однак не врегульовувала проблеми перестраховальних відносин усередині країни (втратила чинність на підставі Постанови КМУ № 124 від 04. 02. 2004 р. [236]). Як зазначає В. Д. Базилевич, “Положення мало досить суттєве значення для страхування у галузі ядерної енергетики, космосу тощо, які насправді вимагають об’єднання міжнародних фінансових можливостей, це абсолютно не виправдовує байдужості національного законодавства щодо цедування взятих українськими страховиками ризиків, вартість яких не може бути покрита самотужки. Законодавче забезпечення перестраховання покликане, з одного боку, підняти рівень довіри до інституту страхування, з іншого – стимулювати вітчизняні капітали обслуговувати національну економіку” [15, с.17]. Відтак нормативно-правове регулювання страхової (перестраховальної) діяльності не забезпечувало належним чином формування надійного правового фундаменту для ефективного розвитку вітчизняного ринку перестраховання, його прозорості та легітимності.

У 2001 році набув чинності Закон України “Про страхування” в другій редакції, в основу якого було закладено низку нових принципів правового регулювання ринку перестраховання. Так, підвищено вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та джерел його формування у страховиків (перестраховиків), уведена маржа платоспроможності, розроблено методику формування страхових резервів. З метою забезпечення фінансової стійкості чинним страховим законодавством розширено умови забезпечення платоспроможності страховика, серед яких значне місце належить законодавчій вимозі перестраховувати ризики, що перевищують 10% його фінансової місткості, у перестраховиків резидентів і нерезидентів. Разом із цим чітко регламентовані умови передачі страхових ризиків за кордон. Суттєві зміни внесені до діяльності інституту

посередництва. Зокрема, Законом посилені вимоги до організації діяльності перестрахових брокерів-нерезидентів, які можуть надавати послуги лише через постійні представництва в Україні. Так починає здійснюватися державна реєстрація учасників посередницької діяльності у перестрахованні – перестрахових брокерів-нерезидентів як платників податку, відповідно до законодавства України.

Отже, після прийняття Закону України “Про страхування” (у першій і другій редакції) страховий ринок вступив у якісно нову стадію свого розвитку. Впродовж 1996–2004 рр. зросла частка страхування у перерозподілі валового внутрішнього продукту та всі показники функціонування ринку страхування: обсяги страхових премій і страхових виплат, розміри статутних капіталів та страхових резервів (див. рис. Б.1, Дод. Б). Проте, з одного боку, стрибкоподібне збільшення обсягів страхових премій і страхових резервів характеризує динамічний розвиток страхового ринку, з іншого – пояснюється негативними тенденціями на ньому, оскільки в умовах значної кількості низькокапіталізованих страхових компаній бурхливе нарощування страхових капіталів на ринку можливе за допомогою поширення псевдострахових операцій та виведення капіталу за кордон із використанням схемного перестраховання. Так, “схемні” операції здійснює реальний сектор економіки за посередництвом квазістрахування з метою зменшення бази оподаткування податку на прибуток, оскільки витрати на придбання страхових договорів списують на валові витрати від основної діяльності. І, як зазначено у Звіті про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік, економічна зацікавленість суб’єктів підприємництва у проведенні таких операцій є наслідком різних ставок оподаткування (25% для реального сектору, 3% у страховиків), що впродовж багатьох років зумовила фактичну наявність двох ринків страхування – класичного та “схемного”; при цьому останній став вагомішим за обсягами надходжень (70–80%) [104]. Оскільки значні суми страхових премій та прийнятої відповідальності не відповідали фінансовим можливостям і розміру власного утримання страховиків, то виникала необхідність подальшого переведення частини ризиків за кордон через перестраховання, зокрема перестраховикам-нерезидентам.

Водночас аналогічні тенденції характерні для розвитку ринку перестраховування як невід'ємної інституції страхового сектору економіки (табл. Б.1, Б.2, Дод. Б). Обсяги операцій за договорами перестраховування мають чітку тенденцію до зростання, що відповідає загальній динаміці страхових операцій на ринку страхування.

Так, упродовж 1996–2004 рр. величина премій, переданих у перестраховування, збільшується від 55,4 млн. грн. до 11 678,3 млн. грн. (у 210,8 раза), що свідчить про низьку ємність страхового ринку, високу збитковість окремих видів страхування, що потребують перестраховального захисту, та поступальний розвиток вітчизняного ринку перестраховування. При цьому доцільно зазначити, що з року в рік зростає частка страхових премій, переданих у перестраховування (винятком був 1997 рік, що пов'язано з перереєстрацією страхових компаній і зменшенням перестраховувальних операцій), і вже у 2004 році вона сягнула 60,1% у загальній величині страхових премій, а темпи нарощування перестраховування випередили темпи зростання страхування.

Як свідчать дані таблиці Б.2 (див. Дод. Б), найбільшу питому вагу в структурі перестраховувальних премій із тенденцією до зростання займає добровільне майнове страхування (68,5% в 1997 р. та 87,8% в 2004 р.), а найменшу – страхування життя (близько 0,4%). Така динаміка очевидна, оскільки, з одного боку, майнове страхування є найзбитковішим видом страхування у страховому портфелі страховиків, ризики за яким потребують перестраховального захисту, з іншого – страхування фінансових ризиків і майнове страхування юридичних осіб користується значним попитом, оскільки слугує основою для здійснення реальним сектором схемних операцій через перестраховування ризиків за кордоном з метою уникнення оподаткування.

Очевидним є той факт, що в структурі перестраховування значну частку займають страхові премії, передані перестраховикам-нерезидентам; при цьому впродовж 1996–2003 років спостерігалася позитивна динаміка зростання згаданих премій (від 11,6% до 34,8%) (рис. Б.2, Дод. Б).

Отже, підвищеним попитом користується перестраховання за кордоном, що зумовлено низькою фінансовою надійністю вітчизняних страховиків, незначною місткістю страхового ринку України, неефективним перестраховальним захистом усередині нашої країни.

Водночас із недосконалим державним регулюванням взаємовідносин національних страховиків з перестраховиками-нерезидентами значного поширення набули операції із схемного перестраховання, відбувалося “переливання” вітчизняних капіталів у вигляді страхових премій за кордон і тим самим – їх вилучення як тимчасово вільних коштів з інвестиційного процесу національної економіки.

Протягом 1996–2004 рр. зросли обсяги і частка страхових виплат за договорами перестраховання (від 3,3 млн. грн. до 385,3 млн. грн. та від 2,6% до 24,9%), що характеризує підвищення рівня збитковості за окремими страховими ризиками та підтверджує необхідність і значення перестраховального захисту на страховому ринку України.

Серед загальних тенденцій функціонування ринку перестраховання в 2003 році особливо відчувалися: глобальна консолідація ринків, збільшення потреби в контрактних ємностях, акселерація цін, зміна програмного покриття, різке зменшення ємності для ризику тероризму, підвищення тарифів на страхування майнових, авіаційних і морських ризиків [205, с.58]. Разом із цим на розвиток ринку перестраховання безпосередньо вплинули значні фінансові ємності міжнародних перестраховиків, масова пропозиція офшорного перестраховання, зростання рейтингів перестраховиків та їх отримання новими компаніями.

Негативні тенденції на ринку перестраховання в 1996–2003 роках зумовили необхідність удосконалення державного регулювання перестраховальних операцій. Відтак, прийнято низку нормативних документів, що посилювали контроль за перестрахованням із перестраховиками-нерезидентами та посприяли зменшенню числа псевдоперестрахових операцій.

Зокрема, Постанови Кабінету Міністрів України № 1640 “Про затвердження вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків і перестраховиків

нерезидентів” від 15 жовтня 2003 року (втратила чинність 18. 08. 2005 р., та з цієї дати набуло чинності Розпорядження Держфінпослуг № 2885 “Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів” від 3 грудня 2004 р.), № 124 “Про порядок та вимоги щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика) – нерезидента” від 4 лютого 2004 р., Розпорядження Держфінпослуг № 914 “Про порядок надання страховиками (цедентами, перестраховиками) інформації про укладені договори перестраховування із страховиками (перестраховиками)-нерезидентами до Держфінпослуг” від 4 червня 2004 року, № 4123 “Про порядок погодження в Держфінпослуг України договорів перестраховування з перестраховиками-нерезидентами для перерахування (купівля) валюти страховиками-резидентами та страховими (перестраховими) брокерами – резидентами” від 3 червня 2005 р. (втратило чинність 10. 06. 2011 р.) [234-236; 242-243]. Саме ці нормативно-правові документи забезпечили умови для формування класичного ринку перестраховування в нашій державі.

Перші кроки було зроблено вже в лютому 2004 році, коли скасовано Постанову КМУ № 1290 від 24. 11. 1996 р. “Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з перестраховування” та прийнято Постанову КМУ № 124 від 04. 02. 2004 р. “Про порядок та вимоги щодо здійснення перестраховування у страховика (перестраховика)-нерезидента”, основним положенням якої є підвищення ефективності регулювання взаємовідносин учасників перестраховувальних процесів у частині посилення вимог до надання дозволу для укладання перестраховувальних договорів перестраховувальників із перестраховиками-нерезидентами. Основні нормативні вимоги: наявність державного нагляду за страховою і перестраховувальною діяльністю в країні, де зареєстрований страховик (перестраховик)-нерезидент; необхідність здійснення страховиком (перестраховиком)-нерезидентом безперервної страхової (перестраховувальної діяльності) не менше трьох років до дати укладання договору страхування; відсутність фактів порушення страховиком (перестраховиком)-нерезидентом

законодавства про страхову і перестраховальну діяльність із питань запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Позитивні зміни на ринку перестраховування у 2004 році підтверджує динаміка частки страхових премій, переданих у внутрішнє та зовнішнє перестраховування (див. рис. 2.2). Після введення нормативних змін у перестраховальні відносини вперше за всі роки в 2004 році зменшилася частка страхових премій, переданих перестраховикам-нерезидентам, – до 9,8%, водночас збільшилася питома вага внутрішнього перестраховування – до 50,3%. Відтак були створені економічні й правові умови для розвитку внутрішнього ринку перестраховування і нарощування його місткості. Таке зменшення зовнішнього перестраховування пояснюється скороченням “схемних” перестраховальних операцій, що їх використовували для виведення за кордон доходів підприємств реального сектору задля ухилення від сплати податку на прибуток. Зазначимо, що у 2003–2004 роках близько 80% страхових премій, переданих вітчизняними страховиками перестраховикам-нерезидентам, спрямовували до країн Прибалтики, які позбавлені державного нагляду за перестраховальною діяльністю (рис. Б.3, Дод. Б).

Отже, можна з упевненістю стверджувати, що з 2005 року відбувається становлення класичного ринку перестраховування та продовжують формуватися інституціональні основи його розвитку (III етап розвитку ринку). Основна увага спрямовується на вдосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності у частині підвищення вимог до операцій із перестраховиками-нерезидентами, їхнього рейтингу фінансової надійності з метою захисту інтересів вітчизняних перестраховальників та скорочення “схемного” перестраховування.

Динаміка основних показників ринку перестраховування України впродовж 2005–2011 років, яка подана у таблиці 2.2, засвідчує наступні тенденції його функціонування:

1. Протягом 2005–2006 років обсяг валових страхових премій, переданих у перестраховування, продовжує зменшуватися, однак з меншою інтенсивністю, ніж у 2004 та 2005 роках (на 93% в 2005 р. та лише на 8% у 2006 р.).

Таблиця 2.2

**Динаміка розвитку ринку вихідного перестраховання в Україні у 2005–2011 рр., млн. грн.
[116-117; 119; 219-221]**

№ з/п	Показники	Роки						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.	Валові страхові премії	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5
2.	Обсяг страхових премій, переданих у перестраховання, в т. ч.	6047,0	5621,7	6423,9	9064,6	8888,4	10745,2	5906,2
	- перестраховикам-резидентам	5370,7	5060,6	5654,4	8026,8	7784,1	9753,9	4723,5
	- перестраховикам-нерезидентам	676,3	561,1	769,5	1037,8	1104,3	991,1	1182,7
3.	Частка страхових премій, переданих у перестраховання, в т. ч.	47,1	40,6	35,7	37,7	43,5	46,6	26,0
	- перестраховикам-резидентам, %	41,8	36,6	31,4	33,4	38,1	42,3	20,8
	- перестраховикам-нерезидентам, %	5,3	4,1	4,3	4,3	5,4	4,3	5,2
4.	Валові страхові виплати	1894,2	2599,6	4231,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0
5.	Виплати, що компенсували перестраховики, у т. ч.	409,6	396,3	654,7	926,5	967,9	508,6	731,6
	- перестраховики-резиденти	344,3	122,8	325,7	504,7	680,8	219,0	164,8
	- перестраховики-нерезиденти	65,3	273,4	329,0	421,9	287,1	289,6	566,8
6.	Частка перестраховиків у страхових виплатах, у т. ч.	21,6	15,2	15,5	13,1	14,3	8,3	15,0
	- перестраховиків-резидентів, %	18,2	4,7	7,7	7,1	10,1	3,6	3,4
	- перестраховиків-нерезидентів, %	3,4	10,5	7,8	6,0	4,2	4,7	11,6

Це зумовлено різким зменшенням перестраховальних операцій із перестраховиками-нерезидентами внаслідок посилення нормативно-правових вимог до їх здійснення. З 2005 року перестраховання за кордон проводять лише зі страховиками (перестраховиками), діяльність яких контролюють регуляторні органи відповідних країн та Держфінпослуг на основі бази даних про їх фінансові рейтинги. Впродовж 2006–2010 років зросли обсяги і частка вихідного перестраховання (від 5621,7 млн. грн. (40,6%) в 2006 р. до 10745,2 млн. грн. (46,6%) в 2010 р.).

Винятком був 2009 рік, коли зменшилася величина страхових премій, переданих у перестраховання, що пояснюється впливом світової фінансово-економічної кризи на уповільнення темпів зростання показників функціонування страхового ринку (зменшення кількості укладених договорів на 2,1%, обсягів надходження валових страхових премій на 14,9%, валових страхових виплат/відшкодувань на 4,4%, обсягів вихідного перестраховання на 2%, величини страхових резервів на 7%) [220].

2. У 2010 році відбулося незначне “пожвавлення” страхового ринку, однак показники його функціонування не досягли докризових значень. Так, у цьому році порівняно з 2009-м надходження страхових премій збільшилися на 2639,6 млн. грн. (12,6%). Основним чинником відповідної динаміки стало зростання обсягів і частки вхідного перестраховання на 1350,9 млн. грн. (22,3%), розмір якого перевищив рівень докризового періоду 2008 року на 14,8%.

Зазначимо позитивні й негативні тенденції функціонування ринку перестраховання за 2011 рік. Так, порівняно з 2010 роком на 1,7% зменшилися валові страхові премії, при цьому обсяг премій, переданих у перестраховання, знизився на 45,0% (на 4839,0 млн. грн.) у частині внутрішнього перестраховання (більше, ніж на 51%). Така тенденція пояснюється обраною політикою страховиків щодо збереження на власному утриманні значної частини ризику та є наслідком недоліків Податкового кодексу стосовно подвійного або кількарізного оподаткування страхових (перестраховальних) премій.

Разом з цим простежується хоча незначне, однак скорочення капіталу вітчизняних страховиків: обсяг сплачених статутних капіталів за 2011 рік порівняно

з 2010 роком зменшився лише на 2,3%, а розмір сформованих страхових резервів – на 1,7%, що свідчить про не істотне зниження фінансової стійкості вітчизняних учасників ринку.

Водночас позитивним аспектом розвитку внутрішнього перестраховального ринку є переважаюча частка вихідного внутрішнього перестраховування (20,8%) над перестраховуванням у нерезидентів (5,2%), що характеризує його очищення від “схемного” страхування і перестраховування та розвиток класичних їх видів.

3. Аналогічні тенденції 2005–2009 років характерні для динаміки страхових виплат та виплат, що компенсували перестраховики. Однак, якщо обсяг валових страхових виплат зменшився від 7050,7 млн. грн. у 2008 році до 6737,2 млн. грн. у 2009 році (на 313,5 млн. грн.), то частка виплат, компенсована перестраховиками, зросла як в абсолютному значенні – від 926,5 млн. грн. у 2008 році до 967,9 млн. грн. у 2009 році (на 41,4 млн. грн.), так і у відносному – на 1,2%. Зменшення страхових виплат у 2009–2010 роках та виплат за договорами перестраховування в 2010 році є негативною тенденцією, що свідчить про недостатність ліквідних інструментів у страховиків (перестраховиків), надмірну збитковість їх діяльності та неможливість виконання безпосередніх своїх зобов'язань перед страхувальниками (перестраховальниками). Незначною була частка перестраховиків у страхових виплатах, яка в 2010 році досягла рекордного значення – 8,3%, зокрема у частині внутрішнього перестраховування (3,6%), що пояснюється малою платоспроможністю вітчизняних перестраховиків та низьким рівнем розвитку ринку перестраховування. Відповідно, Голова Держфінпослуг на V Міжнародній конференції по страхуванню і перестраховуванню (21 квітня 2010 р.), у доповіді намітив пріоритетні заходи в сфері страхування, серед яких першочергове місце займає контроль за виконанням страховиками зобов'язань за укладеними договорами страхування та перестраховування, недопущення неплатоспроможності страховиків встановленням вимог до чистих активів [77]. Позитивна динаміка була у 2011 році, коли частка перестраховиків у страхових виплатах перевищувала цей показник за 2010 рік майже у два рази, становлячи 15%.

4. За результатами 2005 року в Україні спостерігалися позитивні тенденції інституційного розвитку ринку перестраховування: у 10 компаній 100% преміального доходу припадало на перестраховальні премії (валові премії цих компаній становили 1154 млн. грн. (8,8% від валових страхових надходжень ринку), в 23 компаній більше 90% преміального доходу формувалося за перестраховальними операціями (валові премії дорівнювали 2340,3 млн. грн., або 8,5% від страхових надходжень ринку) [258]. Отже, за станом на 2006 рік на ринку перестраховування функціонувало 10 перестраховиків, які займалися тільки перестраховальною діяльністю. Протягом 2006–2010 років кількість професійних перестраховиків постійно зменшувалась і в 2008 році на ринку перестраховування функціонувала лише одна перестраховальна компанія VAB RE, тоді як в 2011 році на вітчизняному ринку перестраховування діяли універсальні страховики, які поєднували страхування і перестраховування. Така тенденція є очевидною і характерна особливістю вітчизняного страхового законодавства, відповідно до якої передбачено ліцензування лише страхової діяльності за окремими її видами, при цьому перестраховикам надано дозвіл здійснювати перестраховальні операції, однак тільки за тими видами страхування, на проведення яких у них є ліцензії.

Сучасні реалії функціонування ринку перестраховування передбачають прийняття нового Закону України “Про страхування”, проектом якого вперше визначено мінімальний розмір регулятивного капіталу для перестраховика; передбачено, хоча і необов’язкове, ліцензування перестраховальної діяльності як виняткового виду діяльності, яке дає право приймати та передавати ризики у перестраховування за всіма видами страхування. На нашу думку, саме такі зміни разом з іншими нормами законопроекту зможуть позитивно вплинути на розвиток ринку перестраховування України.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що на кожному етапі формування і функціонування ринку перестраховування змінюються основні напрями його розвитку, роль суб’єктів ринку, а також відтворення стабілізаційних процесів. Прийняття нормативно-правових документів із страхової (перестраховальної) діяльності фактично означало перенесення звичаїв ділового обороту як

неформальних інститутів страхового сектору економіки у формальні страхові інститути. Це започаткувало значне зростання кількості страхових компаній і перестраховиків та обсягу їх операцій, інституціональне оформлення потреб у страхових і перестраховувальних послугах, подальший розвиток інфраструктурної системи страхування, реальне розширення взаємовідносин між страховиками і перестраховиками (перестраховиками-нерезидентами). Відтак створюються економіко-правові передумови та формується інституційне середовище функціонування ринку перестраховування.

Висновки до розділу 2

В результаті дослідження концептуально-теоретичних засад ринку перестраховування та розроблення методологічного інструментарію для його наукового пізнання зроблено певні узагальнення і висновки:

1. Теорія ринків перестраховування як один із напрямків страхової науки представляє собою вчення, комплекс поглядів та ідей, які дають змогу сформулювати цілісне розуміння закономірностей і суперечностей функціонування й розвитку перестраховувального ринку. При цьому предметом дослідження визначено сукупність економічних відносин і взаємозв'язків між учасниками ринку перестраховування, що приймають безпосередню участь у процесі забезпечення перестраховувального захисту, формуючи інституційно-організаційну структуру ринку, та купують й продають перестраховувальні послуги, створюючи економічне середовище та сферу послуг, об'єктом – ринок перестраховування як важливий сегмент страхового сектору національної економіки, функціонування якого характерне специфікою перестрахової діяльності, особливостями об'єкта і суб'єктів перестрахових операцій.

2. Сформовано методологічне підґрунтя теорії ринків перестраховування, яке формують теоретичні положення економічної науки і страхової теорії, наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених із широкого спектра проблем, пов'язаних із становленням, функціонуванням і розвитком перестраховувального

ринку. Виокремлено альтернативні науково-методологічні принципи досліджень ринків перестрахування, серед яких найбільш придатним в сучасних умовах визначено методологічний інструментарій теорії інституціоналізму, що дозволяє всебічно висвітлити та глибиною дослідити теоретико-методологічні і прагматичні засади формування і розвитку ринку перестрахування.

3. У контексті дослідження інституціональних засад формування ринку перестрахування запропоновано визначення ключових понять: інституціонального середовища перестраховального ринку; інституційного забезпечення ринку перестрахування та його інституціональної структури. Виокремлено три етапи, що характеризують інституціональний розвиток ринку перестрахування України: I етап (1993–1995 рр.) – етап зародження ринку перестрахування; II етап (1996–2004 рр.) – упорядкування відносин на ринку перестрахування та його бурхливий розвиток; III етап (з 2005 р. – донині) – сучасні реалії і тенденції становлення класичного ринку перестрахування. На кожному етапі проаналізовано основні позитивні й негативні тенденції функціонування вітчизняного ринку перестрахування, виявлено недоліки та запропоновано перспективи його розвитку.

4. Формування теорії перестраховального ринку базується на основних здобутках страхової науки, методи наукового пізнання якої передбачають виявлення економічної сутності ринку перестрахування і перестраховальної послуги як вихідної основи ринку, його специфіки і взаємозв'язків з іншими елементами страхової системи. Реалізація методологічних підходів дозволила сформулювати комплексне визначення сутності багатогранного поняття “ринок перестрахування”, що дасть змогу всебічно дослідити цей важливий сегмент страхового сектору національної економіки.

5. На основі систематизації різних підходів до трактування сутності поняття “перестраховальна послуга”, запропоновано авторський підхід до визначення цього поняття, у якому розкриваються особливості організаційно-правового характеру перестраховальної послуги, що характеризують її специфіку у системі страхових послуг. Зважаючи на наявність суспільної потреби у перестраховальних послугах і перестраховика, спроможного її задовольняти, враховуючи специфічні ознаки

перестраховальної послуги та технологій її надання, стверджуємо про становлення ринку перестраховання та його виокремлення як сегмента страхового сектору економіки.

6. У роботі зазначено, що інституціональні форми і механізми договірних відносин на вітчизняному перестраховальному ринку ще не сформовані, тому потребують розроблення та впровадження у перестраховальну практику. Вважаємо, що розв'язати цю проблему можливо шляхом внесення змін до статті 12 “Перестраховання” Закону України “Про страхування” у частині введення додаткових положень про договір перестраховання, які б чітко пояснювали його предмет, основні умови, що впорядковують договірні зобов'язання, трактували дефініції і поняття перестраховальної діяльності. У даному контексті пропонуємо визначення ключових понять перестраховального договору.

7. Захист інтересів перестраховальників забезпечує державне регулювання перестраховання на основі макроекономічних, інституціональних і галузевих заходів. Держава на ринку перестраховання є інституціональним регулятором і центральним інституційним новатором – суб'єктом, який розробляє і визначає через систему права правила та норми поведінки, здійснює державний страховий нагляд за їх дотриманням, суб'єктом, котрий стимулює розвиток цього ринку. В сучасних умовах посилюються процеси саморегулювання на ринку, які, доповнюючи державне регулюванням, здатні забезпечити збалансування інтересів усіх учасників перестраховальних процесів.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [129; 130; 133; 134; 145; 147; 155].

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

3.1. Структурні диспропорції та методологічно-інформаційні проблеми ринку перестрахування України

Проблематика становлення та сучасних тенденцій вітчизняного ринку перестрахування, без сумніву, потребує ґрунтовного і високоякісного аналізу основних процесів на ньому, з огляду на методологію класифікації перестрахування та її застосування у практичній площині. “Сама по собі теорія не мала б великого значення, якби не була потужним засобом розвитку наукових знань, а також науковою, методологічною основою фінансової практичної діяльності” [328, с.68]. Систематизація та впорядкування перестраховальних відносин формують методологічний фундамент для забезпечення інформаційної відкритості й ефективності ринку, всебічного статистичного висвітлення перестраховальної діяльності, а відповідно – формування конкурентного і прозорого ринкового середовища та вдосконалення державного регулювання перестраховального ринку.

На превеликий жаль, для вітчизняного ринку перестрахування характерна інформаційна недосконалість, що пояснюється, по-перше, методологічними проблемами вітчизняної класифікації; по-друге, обмеженим статистичним забезпеченням українського ринку перестрахування; по-третє, відсутністю єдиної статистичної бази, побудованої на спільній методології структурування перестраховальних послуг. Це, безумовно, негативно позначається на розвитку ринку перестрахування: унеможливорює формування відповідного статистичного розподілу ринку, реального відображення основних тенденцій та ефективного регулювання процесів на ньому, знижує ступінь його інвестиційної привабливості та перешкоджає інтеграції у світовий ринок.

Зауважимо, що в першому розділі нашого дослідження наведено узагальнюючу схему класифікації перестраховування, яка охоплює вітчизняні й зарубіжні традиційні підходи до впорядкування і систематизації перестраховальних відносин. Проте не всі підходи до групування перестраховальних послуг, що запропоновано, практично втіленні в офіційній інформації. Зупинимося детальніше на дослідженні цих проблем.

Вітчизняна офіційна статистика структурує перестраховальні відносини у контексті статистичного розподілу страхового ринку. Відповідно до законодавчих норм класифікації страхових послуг страховий ринок класифіковано за сферою діяльності страховиків із виділенням ринку страхування життя та ринку страхування іншого, ніж страхування життя (загального “ризикового” страхування). Як стверджує О. О. Гаманкова, формування статистики з виокремленням двох зазначених сфер ринку страхових послуг – це загальновизнаний у світі підхід, що має дуже велике значення і глибокий зміст [49, с.154]. Так, у базових Директивах Першого покоління (Directive 73/239/ЕЕС “Про узгодження законів, правил і адміністративних положень щодо заснування та ведення страхового бізнесу, відмінного від страхування життя” (1973 р.) та Directive 79/267/ЕЕС “Про узгодження законів, правил і адміністративних положень щодо започаткування та здійснення діяльності страхування життя” (1979 р.) унормовано єдину класифікацію видів страхування із страхування життя й загального (ризикового) страхування у країнах Європейського Співтовариства [72-73]. У Директиві Ради 2005/68/ЄС “Про перестраховування” від 16 листопада 2005 року передбачено, що вимоги, встановлені зазначеними вище Директивами, доцільно застосовувати до всієї діяльності підприємств прямого страхування – як прямої страхової діяльності, так і перестраховування [71].

За таким підходом до статистичного розподілу страхового ринку формує вітчизняну офіційну інформацію Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, стосовно оцінки основних показників розвитку ринку перестраховування за сферою діяльності страховиків

(перестраховувальників), визначення співвідношення на ньому операцій із перестраховування ризиків за окремими галузями, формами і видами страхування.

На основі вибіркового обстеження перестраховувальних операцій за даними статистичної інформації Нацкомфінпослуг проаналізуємо динаміку структури вихідного ринку перестраховування за сферою діяльності перестраховувальників (за обсягом премій) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Обсяг і частка вихідного перестраховування у валових страхових преміях
упродовж 2005–2011 рр. [116-117; 119; 219-221]**

Рік	Загальне страхування			Страхування життя		
	Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування у валових страхових преміях, %	Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування у валових страхових преміях, %
2005	12532,2	6001,8	47,9	321,3	45,2	14,1
2006	13379,2	5583,9	41,7	450,8	37,8	8,4
2007	17224,3	6381,9	37,1	783,9	42,0	5,4
2008	22913,0	9005,5	39,3	1095,5	59,1	5,4
2009	19614,7	8844,1	45,1	827,3	44,3	5,3
2010	22175,2	10706,1	48,3	906,5	39,1	4,3
2011	21347,1	5867,9	27,5	1346,4	38,3	2,8

Проведений аналіз засвідчив наступні тенденції:

1. Динаміка зростання обсягу премій, переданих у перестраховування, аналогічна змінам у нарощуванні валових страхових премій. Так, величина перестраховувальних премій за ризиковим страхуванням зросла від 6001,8 млн. грн. у 2005 році до 9005,5 млн. грн. у 2008 році (в 1,5 раза), однак зменшилася в 2009 році до 8844,1 млн. грн. та збільшується в 2010 році до 10706,1 млн. грн. (в 1,2 раза). Відповідна тенденція є очевидним результатом впливу світової фінансово-економічної кризи у 2008 році, що негативно позначилася на розвитку ринку страхування і перестраховування. Разом з цим, негативні зміни характерні у 2011 році, за яких обсяги вихідного перестраховування ризиків знизилися майже на половину (в 1,8 разів). Відповідно, простежується значне зменшення частки вихідного перестраховування за видами ризикового страхування від 48,3% в 2010 році до 27,5%

в 2011 році, що зумовлено утриманням значних обсягів ризиків на власній відповідальності страховиків за відсутності реальних і потенційних напрямів їх розміщення у перестрахованні внаслідок негативних тенденцій подвійного оподаткування премій.

2. Незначною залишалася частка вихідного перестраховання зі страхування життя у сукупності валових премій страхового ринку з тенденцією до зменшення більше ніж у 5 разів упродовж 2005–2011 рр. (від 14,1% до 2,8%). Така негативна динаміка зумовлена скороченням обсягів валових премій та премій, переданих у перестраховання, за цим видом страхування. Незважаючи на зростання страхових надходжень з страхуванням життя в 2011 році, незначне зменшення обсягу переданих у перестраховання премій призвело до зниження частки вихідного перестраховання практично у два рази. Чинником відповідної тенденції став низький рівень розвитку страхування життя в Україні, що ускладнилось у контексті впливу негативних макроекономічних факторів в умовах світової фінансово-економічної кризи. Відтак, очевидна динаміка структури ринку перестраховання за сферою діяльності перестраховувальників, за якої вихідне перестраховання за ризиковим страхуванням займало левову частку в структурі перестраховувальних премій, на відміну від страхування життя: понад 99% впродовж 2005–2011 рр. (див. табл. 3.2). З огляду на це, внутрішній ринок перестраховання є практично повністю ринком перестраховання ризиків із страхування іншого, ніж страхування життя.

Таблиця 3.2

Структура ринку вихідного перестраховання за сферою діяльності перестраховувальників у 2005–2011 рр. [116-117; 119; 219-221]

Рік	Загальне страхування	Страхування життя
	Частка вихідного перестраховання у перестраховувальних преміях, %	Частка вихідного перестраховання у перестраховувальних преміях, %
2005	99,2	0,8
2006	99,3	0,7
2007	99,3	0,7
2008	99,3	0,7
2009	99,5	0,5
2010	99,6	0,4
2011	99,4	0,6

Із метою детальнішого дослідження процесів, що відбуваються на ринку перестраховування, визначення основних тенденцій його функціонування проаналізуємо структуру ринку вихідного перестраховування за галузями страхування, формами його проведення та конкретними видами страхових послуг (табл. В.1–В.3 Дод. В).

Як свідчать дані таблиці В.1, структурно ринок перестраховування ризиків за галузями і видами страхування іншого, ніж страхування життя, виглядає так: у валових страхових преміях за окремими галузями ризикового страхування найбільша частка вихідного перестраховування належить добровільному страхуванню відповідальності (більше 50% премій за ним передають у перестраховування) з нерівномірною динамікою його розвитку.

Так, якщо протягом 2005–2008 років частка перестраховування ризиків за добровільним страхуванням відповідальності у співвідношенні до валових страхових премій зросла від 55,3% до 62,7%, то за 2008–2011 роки – зменшилася від 62,7% до 50,1%. Відповідну тенденцію зумовлювала динаміка розвитку страхування відповідальності перед третіми особами, обсяг перестраховувальної премії за яким зріс від 241 млн. грн. у 2005 році до 631,8 млн. грн. у 2009 році та зменшився до 614,2 млн. грн. у 2011 році, займаючи в структурі премій із перестраховування за добровільними видами страхування 4,2%–11,2% (див. табл. В.2, Дод. В).

Водночас упродовж 2008–2010 років збільшилася частка премій, переданих у перестраховування, за добровільним майновим страхуванням – від 43,4% до 57,4%, однак зменшилась у 2011 році до 31,9%. Чинниками, що визначали відповідну динаміку, були значний обсяг і висока частка перестраховування фінансових ризиків у валових преміях, яка зросла від 67,5% в 2005 році до 77,2% в 2010 році та знизилася до 32,8% в 2011 році.

Отже, в 2011 році більше половини страхових ризиків із добровільного страхування відповідальності та одна третина – із майнового страхування передані у перестраховування. Така тенденція на ринку перестраховування є очевидною, зважаючи на ризиковість цих видів страхування. Натомість, нижчим рівнем ризику характерне

добровільне особисте страхування та недержавне обов'язкове страхування, за якими близько 10% страхових премій належні перестраховикам.

Проаналізувавши структуру перестраховальних премій за галузями і видами страхування іншого, ніж страхування життя, впродовж 2005–2011 рр., виділимо наступні тенденції розвитку вихідного ринку перестраховування.

Як підтверджують дані рисунка 3.1, серед галузей ризикового страхування найбільшу частку в структурі премій із перестраховування займає добровільне майнове страхування – близько 80-90%. При цьому, якщо у 2005 році в структурі перестраховальних премій майнового страхування переважали премії, передані за страхуванням фінансових ризиків (45,2%), то в 2011 році їм належить 20,3%, а 30,4% – преміям за страхуванням майна, 16,9% – за страхуванням від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, 13,6% – за страхуванням вантажів і багажу, 11,6% – за страхуванням наземного транспорту (крім залізничного). Відповідно, як свідчать показники таблиці В.2, перестраховування ризиків за цими видами добровільного майнового страхування в 2011 році займало найбільшу частку у величині перестраховальних премій за добровільними видами страхування (77,4%).

Незважаючи на високу частку вихідного перестраховування ризиків із добровільного страхування відповідальності, його питома вага в структурі перестраховальних премій була невеликою і становила 4,3%–11,4%. Така динаміка аналогічна основним тенденціям розвитку цієї галузі страхового ринку, для якої характерні незначні обсяги страхових надходжень порівняно з добровільним майновим страхуванням. Лише 2–4% добровільне особисте страхування займало в структурі перестраховальних премій, що є очевидним негативним аспектом розвитку страхового і перестраховального ринків.

Якщо ж проаналізувати динаміку розподілу ринку вихідного перестраховування ризиків за обов'язковими видами страхування (крім страхування життя) протягом 2005–2010 років, то відзначимо, що найбільшу частку перестраховальних премій забезпечувало авіаційне страхування цивільної авіації з тенденцією до зростання – від 44,6% до 52,6%, при цьому у 2011 році простежується незначне зниження його частки до 47,4%, яка залишається високою (табл. В.3, Дод. В).

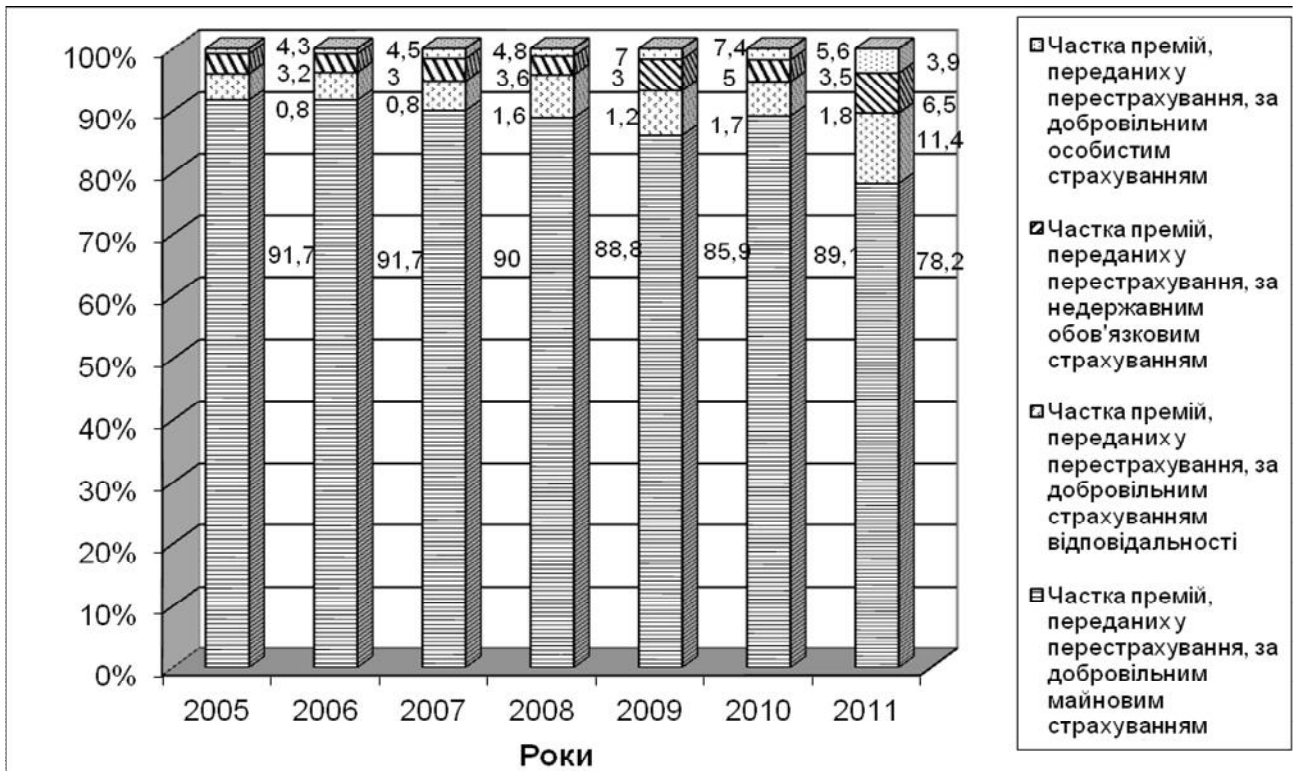

Рис. 3.1. Структура перестраховальних премій за галузями страхування іншого, ніж страхування життя, впродовж 2005–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Поясненням цього є високий ступінь ризику авіаційного страхування, що супроводжується значними збитками у разі настання страхових випадків. Разом із цим, у 2011 році порівняно з 2010 роком практично у два рази збільшуються обсяги страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (від 49,7 млн. грн. до 90,9 млн. грн.) та його частка серед обов'язкових видів страхування – від 13,1% до 23,8%, у зв'язку із зростанням вартості цього виду страхування.

Для ретельнішого дослідження розвитку вітчизняного ринку вихідного перестраховання та виявлення основних тенденцій його функціонування проаналізуємо динаміку ринку за галузями страхування з виокремленням зовнішньої і внутрішньої складових (рис. В.1, Дод. В).

Як свідчать дані рисунка В.1, упродовж 2005–2011 років за всіма галузями ризикового страхування близько 80-90% страхових премій передано у внутрішнє перестраховання. Тобто, більшість договорів перестраховання була укладена з

вітчизняними перестраховиками, що зумовлено посиленням нормативних вимог до рейтингів перестраховиків-нерезидентів та зменшенням обсягів зовнішнього перестраховування, свідчить про реальність перестраховувальних операцій та очищення від оптимізаційних схем. Однак зниження частки премій, переданих у внутрішнє перестраховування більше, ніж у два рази (від 48,3% в 2010 році до 22,1% в 2011 році) було наслідком впливу негативних тенденцій в оподаткуванні страхової (перестрахової) діяльності.

Найбільшу частку внутрішнього вихідного перестраховування забезпечувало добровільне майнове страхування (від 17,9% до 40,1%), а добровільне страхування відповідальності – лише 1,8%–2,6%, добровільне особисте страхування – 0,4%–1,0%. При цьому спостерігалася нерівномірна динаміка розподілу ринку, для якої характерне зменшення частки вихідного перестраховування у валових преміях практично за всіма галузями страхування впродовж 2005–2007 років, її зростання у 2008–2010 роках та різке скорочення у 2011 році. Відповідна тенденція, з одного боку, свідчить про якісні зрушення на ринку внутрішнього перестраховування та розвиток його класичного сегмента, посилення контролю за вивезенням коштів поза межі країни та збереженням їх у національній економіці, формування гарантій повернення страхових капіталів та виконання зобов'язань страховиків у разі настання страхових подій.

З іншого боку – винятком є 2011 рік, для якого характерне зниження обсягів вихідного перестраховування, що зумовлено недостатнім розвитком зовнішнього перестраховування в результаті останніх законодавчих нововведень стосовно реєстрації перестраховувальних договорів і затримання передачі премій іноземним перестраховикам, низькими обсягами внутрішнього – внаслідок подвійного оподаткування. Відтак вітчизняні перестраховики залишаються наодинці зі своїми ризиками і збитками, що може негативно позначитися на їх діяльності в разі великих збитків, від чого постраждають і страхувальники.

Статистичний розподіл вітчизняного ринку вихідного перестраховування за галузями страхування (особисте, майнове страхування, страхування відповідальності) з виокремленням добровільного та обов'язкового страхування у

зарубіжній практиці не застосовують через його непорядкованість та непрогнозованість. Офіційна інформація Нацкомфінпослуг зводить в єдине ціле різні критерії структурного розподілу ринку перестраховування під одним поняттям “види страхування”, охоплюючи інформацію стосовно форм страхування (добровільне та обов’язкове), сфер діяльності страховиків-перестраховувальників (страхування життя і страхування інше, ніж страхування життя), галузей страхування. При цьому детальну вибірку статистичної інформації з перестраховування ризиків за кожним окремим видом страхування не здійснюють, офіційні дані не оприлюднюють, тому відстежити їх розвиток дуже складно.

Натомість у світовій практиці в основі класифікації страхових і перестраховувальних послуг та формування офіційної статистичної інформації лежать такі класифікаційні ознаки, як сфера діяльності страховиків і рід небезпек (відповідно до Директив ЄС). Країни-члени ЄС використовують класифікацію страхових послуг із ризикового страхування та зі страхування життя за родом небезпек із виділенням певних класів. Для кожного класу страхування характерна сукупність ризиків, що конкретизують його зміст і створюють передумови для об’єднання певних класів у рамках однієї ліцензії на страхову діяльність. Відповідно до такого розподілу страхового ринку формується статистичне забезпечення ринку перестраховування країн-членів ЄС.

В Угоді про партнерство та співпрацю між Україною та Європейським Співтовариством ще в 1994 році були закладені єдині вимоги до формування статистичної інформації, однак відчутних змін щодо їх адаптації на вітчизняному ринку не відбулося. Отже, ще однією причиною інформаційної неефективності ринку перестраховування є невідповідність статистичного забезпечення українського ринку перестраховування міжнародним методам, стандартам і класифікації.

Загальноприйнятий у світі підхід до структуривання страхового і перестраховувального ринку за класами страхових послуг закладено у новому Проекті Закону України про внесення змін до Закону України “Про страхування” № 9614 від 19. 12. 2011 р. Вважаємо, що застосування спільної методології до класифікації страхових і перестраховувальних послуг у страховій практиці та в офіційній

статистиці дасть змогу підвищити якість інформаційного забезпечення ринку перестраховання та його інформаційну привабливість із боку іноземних інвесторів, спрогнозувати розвиток ринку з урахуванням загальносвітових тенденцій.

Проблеми функціонування ринку перестраховання не обмежуються перестрахованням ризиків із загального страхування; їх породжують та поглиблюють проблеми, пов'язані з кумуляцією страхових ризиків та нестачею оборотних коштів, незначними обсягами страхових портфелів та певним рівнем ризиків на ринку страхування життя. У зв'язку з цим проаналізуємо основні тенденції на ринку перестраховання життя (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Структура ринку вихідного перестраховання за окремими видами страхування життя впродовж 2005–2010 рр.*

Види страхування	Страхові премії, передані у перестраховання													
	Роки													
	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Страхування життя, в т. ч.:	45,2	100	37,7	100	42,1	100	59,1	100	44,3	100	39,1	100	38,3	100
За договорами страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника недержавного пенсійного фонду	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	0,2	0,4	0,0	0,0	0,1	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	0,3	0,8	0,3	0,8
За іншими договорами накопичувального страхування	43,6	96,5	33,5	88,9	33,1	78,6	43,8	74,1	36,7	82,8	31,2	79,8	29,2	76,2
За договорами страхування життя лише на випадок смерті	0,6	1,3	1,4	3,7	3,8	9,0	6,9	11,7	2,2	5,0	2,4	6,1	2,0	5,2
За іншими договорами страхування життя	0,8	1,8	2,8	7,4	5,1	12,2	8,2	13,9	5,3	12,0	5,2	13,3	6,8	17,8

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Дані таблиці 3.3 ілюструють тенденції функціонування ринку перестраховання життя, за якими обсяг страхових премій, переданих у перестраховання, зменшився впродовж 2005–2011 років від 45,2 млн. грн. до 38,3

млн. грн. (на 6,9 млн. грн.). Однак, якщо протягом 2005–2008 років простежувалася помірна динаміка зростання перестраховальних премій – на 13,9 млн. грн., то в 2009–2011 роках премії зменшилися на 20,8 млн. грн. (154,3%). Варто зауважити, що кризові явища в економіці особливо відчутно позначилися на розвитку ринку страхування і перестраховування життя у 2009–2011 роках, оскільки ефективність довготермінового страхування, а саме таким є страхування життя, можливе лише в умовах фінансової стабільності економічного розвитку.

До основних проблем, що гальмують розвиток ринку страхування життя, належать: низький рівень соціально-економічного розвитку держави; фінансова нестабільність економіки; непрогнозованість та низький розвиток фінансового ринку; недосконалість законодавства у галузі страхування життя; низька страхова культура населення, мізерний рівень його доходів; нерозвинутість продуктової складової ринку страхування життя, його інфраструктури; невисокий рівень капіталізації “лайфових” страхових компаній, їх фінансової стійкості, значна частка іноземного капіталу.

Розглянувши структуру ринку вихідного перестраховування за окремими видами страхування життя, констатуємо: найбільшу частку перестраховальних премій передано за іншими договорами накопичувального страхування, що становило 96,5% в 2005 році з тенденцією до зменшення до 76,2% в 2011 році. Незначну питому вагу в преміях із перестраховування життя займали страхування життя лише на випадок смерті (1,3%–6,9%) та за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку, (0,1%–0,8%). Позитивною динамікою характерне перестраховування ризиків за іншими договорами страхування життя (1,8%–17,8%). З одного боку, незначне, однак зростання перестраховальних премій свідчить, про відродження ринку страхування життя, з іншого – 90% перестраховальних премій практично за всіма видами страхування життя було передано у зовнішнє перестраховування іноземним перестраховикам. Безумовно, це негативний аспект, оскільки ринок страхування життя – важлива складова страхового ринку, яка спроможна забезпечити значну частину довготермінових інвестицій у розвиток національної економіки, сприяючи

підвищенню її конкурентоспроможності й ефективності функціонування, та розв'язати низку соціальних проблем у державі.

Відтік потужного інвестиційного капіталу за кордон пояснюється кількома причинами [166, с.85; 167; с.47-56; 301, с.97]. По-перше, на вітчизняному ринку перестраховування життя не сформовано належного інституціонального середовища для розміщення ризиків страхування життя. Так, реальні умови ліцензування страхової діяльності визначають право страховика приймати ризики у перестраховування лише за тими видами страхування, на проведення яких він придбав ліцензії. Відповідно страхові компанії, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, не можуть перестраховувати ризики зі страхування життя.

Оскільки в Україні діють небагато “лайфових” страховиків, до того ж, вони мають недостатній досвід роботи у сфері перестраховування та низькі страхові потужності, то виникає потреба у придбанні іноземного перестраховального захисту. На нашу думку, розв'язати цю проблему можна, впровадивши ліцензування перестраховальної діяльності, яка забезпечить перестраховикові змогу надавати тільки перестраховальні послуги за всіма видами страхування.

По-друге, більшість страхових компаній із страхування життя є компаніями з іноземним капіталом, тому їх діяльність спрямована на задоволення інтересів материнської страхової компанії, яка розташована за межами України. Відтак, в основному будь-які управлінські рішення з питань розміщення ризиків у перестраховуванні орієнтовані на перестраховика-нерезидента.

По-третє, в Україні нема чітко визначених законодавчих обмежень передачі ризику в перестраховування за видами страхування життя. Зокрема, вітчизняні “лайфові” страхові компанії часто перераховують за кордон у перестраховування нагромаджувальну частину страхових зобов'язань. Єдиним нормативним документом, що певною мірою, однак недостатньо, обмежує перестраховування нагромаджувальної частини нетто-премії, є Правила розміщення страхових резервів зі страхування життя. Ці Правила забороняють уводити до структури активів права вимоги до перестраховиків-нерезидентів за ризиками, пов'язаними з дожиттям до певного віку, події чи закінчення дії договору страхування. Проте вимоги до

формування активів не завжди відповідають реальності проведення перестраховування, оскільки страховики лише умовно визначають “ризикову” (на випадок смерті чи втрати постійної або тимчасової працездатності) й нагромаджувальну частини страхового капіталу, що спрямовують за кордон. Нагромаджувальна частина зобов’язань слугує вагомим джерелом довготермінових інвестиційних ресурсів національної економіки, тому потребує обмеження в передачі перестраховикам-нерезидентам у результаті внесення змін до страхового законодавства в частині здійснення перестраховальних операцій.

Зазначимо, що впродовж останніх п’яти років вітчизняні страховики значну частину ризиків (більше 50%) перестраховують у постійних партнерів – перестраховиків Росії, Німеччини та Великобританії, рейтинг яких за проведеним Нацкомфінпослуг аналізом якісних змін щодо укладання договорів перестраховування за кордоном перебуває на високому інвестиційному рівні (рис. 3.2).

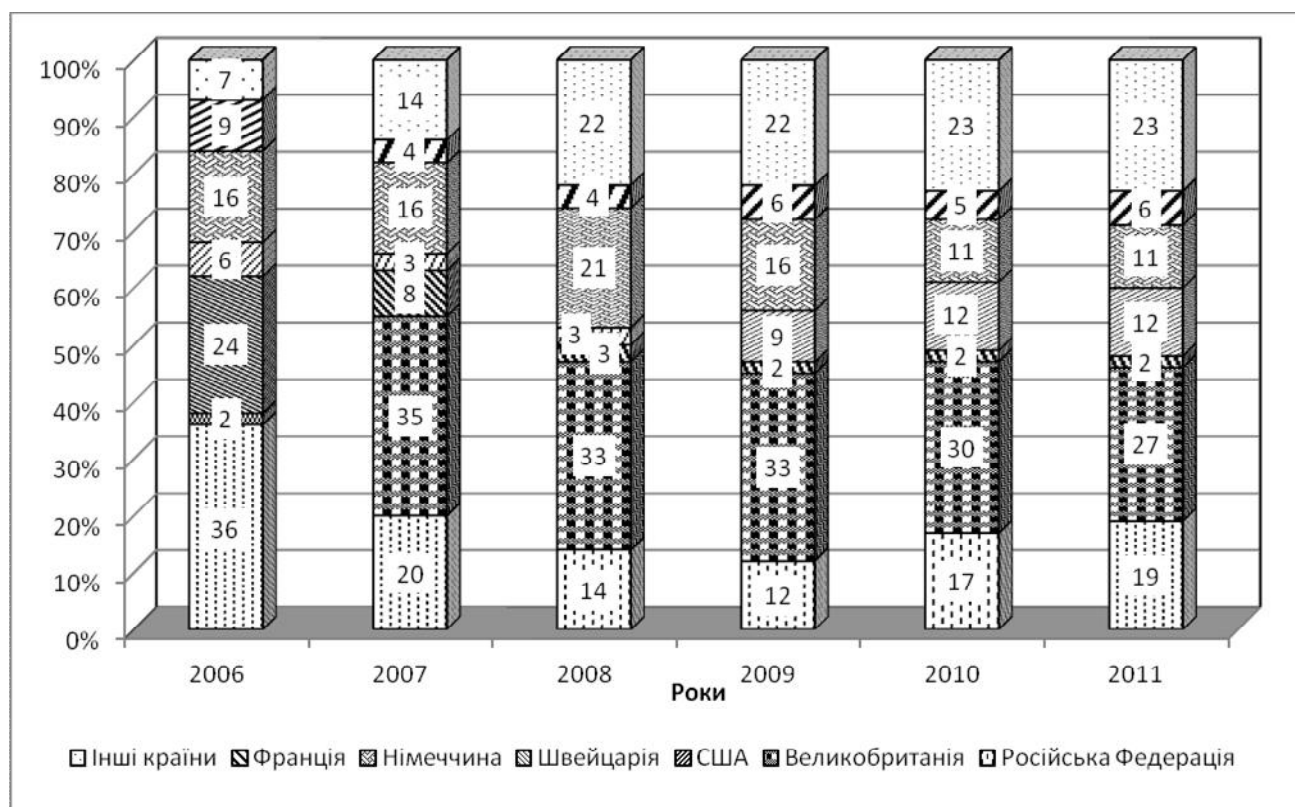

Рис. 3.2. Структура вихідного перестраховування за межами України*

*Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

При цьому впродовж аналізованого періоду структура перестраховання ризиків у нерезидентів змінювалася. Частка російських перестраховиків протягом 2006–2009 років поступово зменшилася (від 36% до 12%), що було зумовлено вступом у 2008 році України до СОТ, відповідно до якого договори перестраховання можна було укладати лише з країнами-членами СОТ. Водночас збільшилася частка перестраховувальних операцій із перестраховиками Великобританії – від 2% в 2006 році до 33% в 2009 році, залишаючись на такому самому рівні й упродовж останніх 2010-2011 років. Суттєво зріс обсяг перестраховувальних премій, переданих перестраховикам Швейцарії, а частка премій, належних перестраховикам Німеччини за останні чотири роки зменшилася (практично у два рази).

Частка перестраховиків інших країни, які приймають на перестраховання ризику українських страховиків, не перевищувала 23% у загальній їх структурі. Серед цих країн у 2011 році виділимо Францію (6%), Австрію (7%), Йорданію (3%), США (2%), Італію (2%), Бельгію, Польщу, Нідерланди, Чехію, Індію, Іспанію, Казахстан, Ірландію (по 1%). Таким чином, позитивним зрушенням на ринку перестраховання стало збільшення кількості країн-учасників перестраховувальних процесів в Україні, що свідчить про поліпшення структури перестраховання ризиків у нерезидентів та диверсифікацію портфелів вітчизняних перестраховувальників. Ефективність функціонування ринку вихідного перестраховання характерна, як відомо, рівнем перестраховувальних виплат за договорами, переданими у перестраховання, що визначає доцільність перестраховання як джерела захисту майнових інтересів страховиків. Отже, проаналізуємо частку перестраховиків у страхових виплатах та коефіцієнт виплат за договорами вихідного перестраховання, розподіливши ринок перестраховання за сферами діяльності перестраховувальників (рис. 3.3, 3.4).

Характеризуючи динаміку страхових виплат за договорами вихідного перестраховання у загальному страхуванні впродовж 2005–2009 рр., зазначимо, що зі зростанням обсягу перестраховувальних премій від 6001,8 млн. грн. до 8844,1 млн. грн. (на 147,4%) величина виплат, компенсованих перестраховиками, збільшилася за цими договорами від 397,3 млн. грн. до 942,9 млн. грн. (на 237,3%). Значно вищі

темпи нарощування виплат порівняно із преміями, переданими за договорами перестраховання, зумовили підвищення коефіцієнта виплат за вихідним перестрахованням від 6,7% в 2005 році до 10,7% в 2009 році. Це було позитивною динамікою, що характеризувала зростання ролі перестраховання у діяльності страховиків.

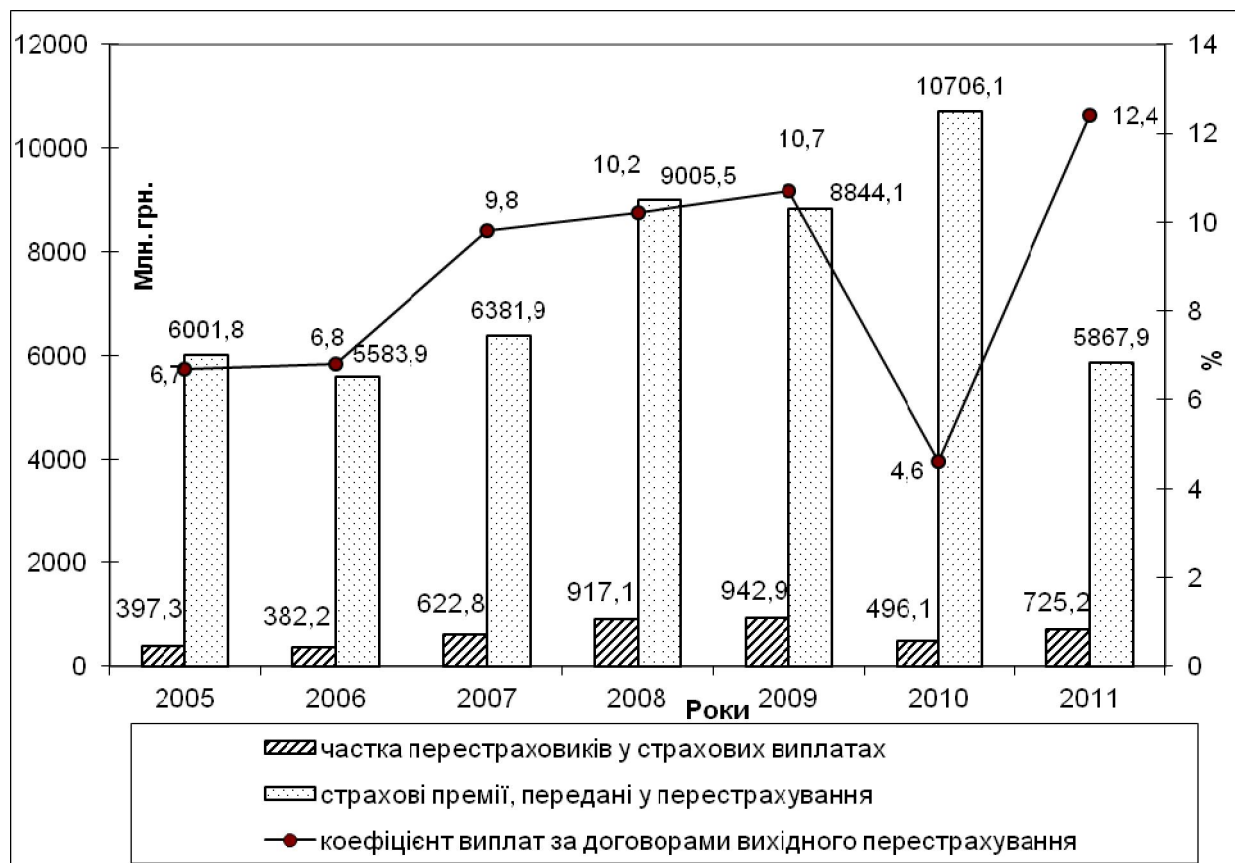

Рис. 3.3. Частка перестраховиків у страхових виплатах та коефіцієнт виплат за договорами вихідного перестраховання з видів загального страхування впродовж 2005–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Серед основних видів страхування, що забезпечують відповідну динаміку виплат за договорами вихідного перестраховання, виокремимо страхування фінансових ризиків у галузі добровільного майнового страхування (частка виплат, компенсованих перестраховиками, за цим видом страхування зростає від 40% в 2005 році до 57% в 2010 році). Це спричинила висока збитковість страхування фінансових ризиків у контексті впливу фінансової кризи, а різке підвищення рівня страхових виплат за згаданим видом страхування до 85% в 2009 році викликало

необхідність їх компенсації вітчизняними перестраховиками, у перестраховання яким було передано більшу частину перестраховувальних премій.

Значну частку в структурі портфеля виплат перестраховиків у 2005–2009 рр. займає страхування наземного транспорту (крім залізничного). Однак, якщо в 2005 році питома вага цього виду страхування у перестраховувальних виплатах сягала 38%, то в 2009 році зменшилася до 24%. Чинником такої динаміки стало зниження частки страхових відшкодувань, компенсованих перестраховиками, за страхуванням наземного транспорту в 2009 році майже у два рази порівняно з 2008 роком (від 401,0 млн. грн. до 229,3 млн. грн.), незважаючи на зростання рівня страхових виплат (від 47% в 2005 році до 62% в 2009 році). Аналогічна тенденція зберігалась і в 2010-2011 роках, за якої обсяги перестраховувальних виплат із перестраховання наземного транспорту зменшилися до 183,3 млн. грн. та 132,2 млн. грн. паралельно зі зростанням частки страхових премій, переданих у перестраховання, в 2010 році та їх зменшенням у 2011 році в 1,3 раза, що призвело до зменшення коефіцієнта страхових виплат до 47% і 25%. Такий аспект розвитку страхування та перестраховання транспортних засобів пояснюється кількома причинами.

По-перше, в Україні, починаючи з 2008 року, спостерігається позитивна динаміка зменшення аварійності за всіма видами ДТП, а в 2010 році цей показник знизився практично на 50%, що забезпечило зменшення збитковості автомобільного страхування [1, с.81-82]. По-друге, негативним фактором є зниження рівня охоплення наземного транспорту страхуванням унаслідок припинення програм автокредитування та дестабілізації банківської системи, зменшення доходів і платоспроможності страхувальників, девальвації української гривні в умовах фінансово-економічної кризи.

У 2010 році частка перестраховиків у страхових виплатах зменшилася практично в два рази порівняно з 2009 роком, однак зросла в 2011 році, так і не сягнувши рівня 2009 року. Різке скорочення виплат, компенсованих перестраховиками за договорами страхування фінансових ризиків, на фоні нарощування перестраховувальних премій у 2010 році (в 6,4 раза) зумовило зниження коефіцієнта перестраховувальних виплат від 10,7% до 4,6%. Протилежна динаміка

характерна для 2011 року, за якої перестраховальні виплати за договорами страхування фінансових ризиків зросли одночасно із зниженням премій, переданих у перестраховання за цими договорами, у два рази. Відповідно, в 2011 році зростає рівень виплат за перестраховальними договорами загального страхування до 12,4% (майже в 2,7 рази).

Зазначимо, що у 2010 році в структурі виплат за договорами вихідного перестраховання близько 60%, а у 2011 році – більше ніж 80% займало добровільне майнове страхування в частині страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування наземного транспорту, страхування фінансових ризиків, страхування іншого майна. При цьому 90% перестраховальних виплат за договорами страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ і більше 50% – за договорами перестраховання наземного транспорту компенсували за допомогою зовнішнього перестраховання, тобто договорів із перестраховиками-нерезидентами. Поясненням цьому є, по-перше, низька ємність внутрішнього перестраховального ринку: вітчизняні перестраховики з незначними обсягами капіталу неспроможні прийняти у перестраховання великі ризики, а відтак, зазвичай, передають їх іноземним перестраховикам; по-друге, гарантовані та стабільні перестраховальні виплати закордонних перестраховиків.

Отже, значне зниження коефіцієнта виплат за договорами вихідного перестраховання в 2010 році порівняно з 2009 роком (від 10,7% до 4,6%) зумовлено такими чинниками: 1) зниженням рівня страхових виплат із видів страхування інших, аніж страхування життя, від 34% до 27,3%. Однак, зниження рівня виплат за договорами страхування є повільнішим, аніж за перестраховальними договорами, що пояснюється різким спадом частки страхових виплат, компенсованих перестраховиками-резидентами за договорами перестраховання фінансових ризиків, та свідчить про зниження обсягів “схемного” перестраховання з метою оптимізації оподаткування; 2) негативними тенденціями в перестраховальній діяльності, зокрема низькою платоспроможністю перестраховиків-резидентів, невиконанням ними зобов'язань за договорами перестраховання внаслідок недостатності ліквідних інструментів та надмірну збитковість. Водночас, незважаючи на зниження рівня

страхових виплат із загального страхування в 2011 році до 22,5% за рахунок страхування фінансових ризиків, зворотна динаміка характерна для перестраховальних виплат, компенсованих перестраховиками, за цим видом страхування. З одного боку, це характеризує підвищення ефективності такого перестраховального захисту, з іншого – надмірне зростання рівня виплат з перестраховання фінансових ризиків пояснюється негативним впливом фінансово-економічної кризи у вітчизняній економіці.

Нерівномірну динаміку частки перестраховиків у страхових виплатах можна простежити за договорами вихідного перестраховання життя впродовж 2005–2011 років (рис. 3.4).

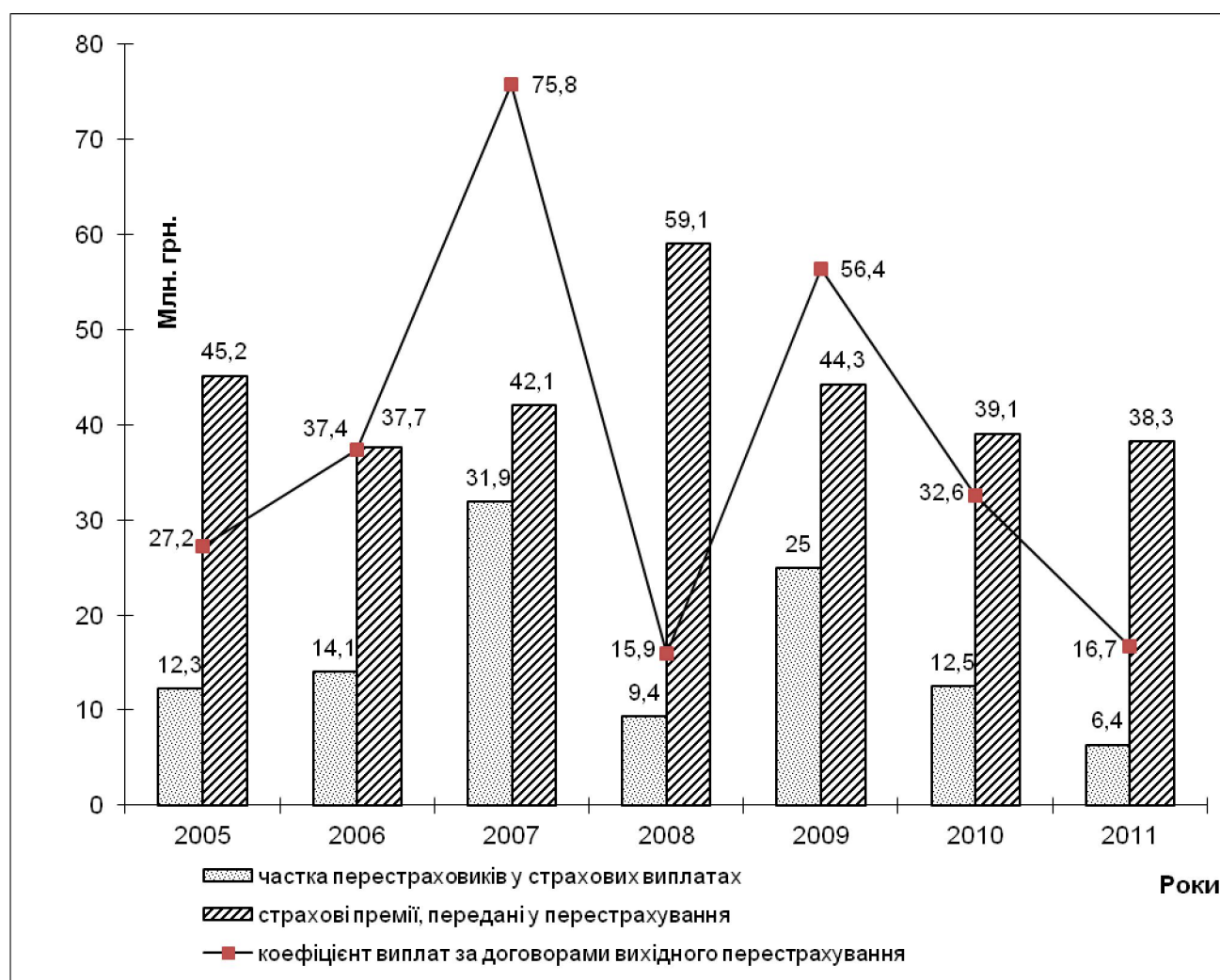

Рис. 3.4. Частка перестраховиків у страхових виплатах та рівень виплат за договорами вихідного перестраховання життя впродовж 2005–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Якщо протягом 2005–2007 років вона зросла від 12,3 млн. грн. до 31,9 млн. грн., то в 2008 році зменшилася до 9,4 млн. грн. При цьому, незважаючи на зростання рівня страхових виплат із страхування життя від 3% в 2007 році до 7,5% в 2009 році, коефіцієнт перестраховувальних виплат знизився від 75,8% в 2007 році до 15,9% в 2008 році та зріс до 56,4% в 2009 році. З одного боку, різкий спад рівня виплат у 2008 році за договорами перестраховування життя свідчив про зниження збитковості, зокрема за іншими договорами накопичувального страхування, що є позитивною тенденцією, з іншого – про недоотримання частки викупних сум від перестраховиків-нерезидентів за цими договорами, а відтак невиконання іноземними перестраховиками сповна зобов'язань перед вітчизняними страховиками.

Така динаміка є наслідком фінансової кризи, що негативно вплинула на діяльність “лайфових” страховиків, зважаючи на довготерміновість їх страхових операцій та нестабільність економічної ситуації в світі. У 2010-2011 роках зберігалася тенденція до зменшення частки перестраховиків у страхових виплатах (майже у чотири рази) та рівня перестраховувальних виплат за договорами перестраховування життя до 16,7% в 2011 році за рахунок інших договорів накопичувального страхування.

Однак доцільно зазначити, що рівень виплат за договорами перестраховування життя в 2011 році є значно нижчим, аніж за договорами перестраховування ризиків за загальним страхуванням. Оскільки 90 і більше відсотків у перестраховувальних виплатах за договорами перестраховування життя займають перестраховики-нерезиденти, то відзначимо зниження ефективності зовнішнього перестраховування на ринку страхування життя.

Підбиваючи підсумки, стверджуємо, що із застосуванням загальноприйнятого у вітчизняній статистиці підходу до аналізу перестраховувальних процесів простежуються методологічні погрішності в упорядкуванні статистичних даних на ринку перестраховування. По-перше, статистичний розподіл ринку перестраховування за діяльністю страховиків (перестраховувальників, перестраховиків) із страхування життя і загального страхування відбувається лише при дослідженні структури ринку

за обсягами переданих у перестраховання ризиків з окремих видів страхування. При цьому на ринку вхідного перестраховання виокремлюється частка його внутрішньої і зовнішньої складової.

По-друге, у вітчизняній офіційній статистиці Нацкомфінпослуг не приділено достатньої уваги аналізу обсягу і структури вхідного перестраховання, дослідженню процесів на ринку зовнішнього та внутрішнього перестраховання. Відтак розвиток ринку вхідного перестраховання відстежити практично неможливо. А тому традиційний для української практики поділ перестраховального ринку за напрямками переміщення ризику, за місцем розміщення ризику, який застосовують в офіційній статистиці, є надто загальним і не дає користувачеві змоги отримати детальну інформацію за окремими операціями та процесами на ньому, виявити тенденції функціонування ринку. Структурно не оприлюдненими є показники щодо страхових виплат, компенсованих перестраховиками, та виплат, здійснених перестраховальникам.

За допомогою вибіркового обстеження показників розвитку перестраховання за офіційною статистичною інформацією Нацкомфінпослуг та даними Insurance Top проаналізуємо загальні тенденції на ринку вхідного перестраховання (табл. Г.1, Дод. Г).

Дані цієї таблиці ілюструють нерівномірну динаміку зростання обсягу перестраховальних премій за вхідним перестрахованням із видів страхування інших, ніж страхування життя, впродовж 2005–2011 років. Так, протягом 2005–2008 років премії, отримані від перестраховальників, зросли (від 4775,2 млн. грн. до 6435,6 млн. грн. (в 1,4 раза), однак у 2009 році незначно зменшилися – до 6038,6 млн. грн. Тенденції змін у надходженнях премій від перестраховальників аналогічні динаміці валових страхових премій, яка зумовлена впливом фінансово-економічної кризи на розвиток страхування.

Водночас, кризові явища в економіці, які супроводжуються зниженням платоспроможності та фінансової стійкості страховиків (перестраховиків), сприяють розвитку вхідного перестраховання як додаткового джерела фінансування збитків від страхової діяльності. Незважаючи на певні коливання у нарощуванні обсягів

премій за вхідним перестрахованням, частка перестраховувальників у валових страхових преміях упродовж 2008–2010 років зросла (від 28,1% до 33,3%).

Незначне пожвавлення на ринку вхідного перестраховання за видами страхування іншими, ніж страхування життя, було характерне для 2010 року, коли перестраховальні премії збільшилися до 7388,5 млн. грн. (в 1,2 раза). Зазначимо, що основна частина перестраховальних премій упродовж 2005–2010 років надійшла від перестраховальників-резидентів (93–99%), що свідчить, з одного боку, про нарощування обсягів внутрішнього сегмента ринку вхідного перестраховання та збереження капіталу в національній економіці; з іншого – характеризує низький рівень перестраховальної ємності вітчизняного перестраховального ринку, а відтак його інвестиційної привабливості для іноземних страховиків. Відповідно частка вхідного перестраховання у валових страхових преміях є дещо меншою від частки премій, переданих у перестраховання.

Різне скорочення вхідного перестраховання простежується в 2011 році (майже у два рази), що зумовлено зниженням премій, отриманих від перестраховувальників-резидентів (від 7196,2 млн. грн. в 2010 році до 3538,2 в 2011 році). Незважаючи на зростання вхідних перестраховальних премій від нерезидентів (від 192,3 млн. грн. до 429,1 млн. грн.), частка цих премій у валових страхових преміях зменшується і залишається мізерною (0,8%). Відповідна динаміка пояснюється негативними тенденціями державного регулювання ринку перестраховання та низьким розвитком його внутрішньої складової.

Розглянувши структуру надходження перестраховальних премій за видами страхування іншого, ніж страхування життя, зазначимо, що впродовж 2006–2011 років близько 90% ризиків прийнято на перестраховання за договорами добровільного майнового страхування (страхування фінансових ризиків, страхування іншого майна, страхування вантажів і багажу, страхування вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування наземного транспорту (крім залізничного) (рис. 3.5).

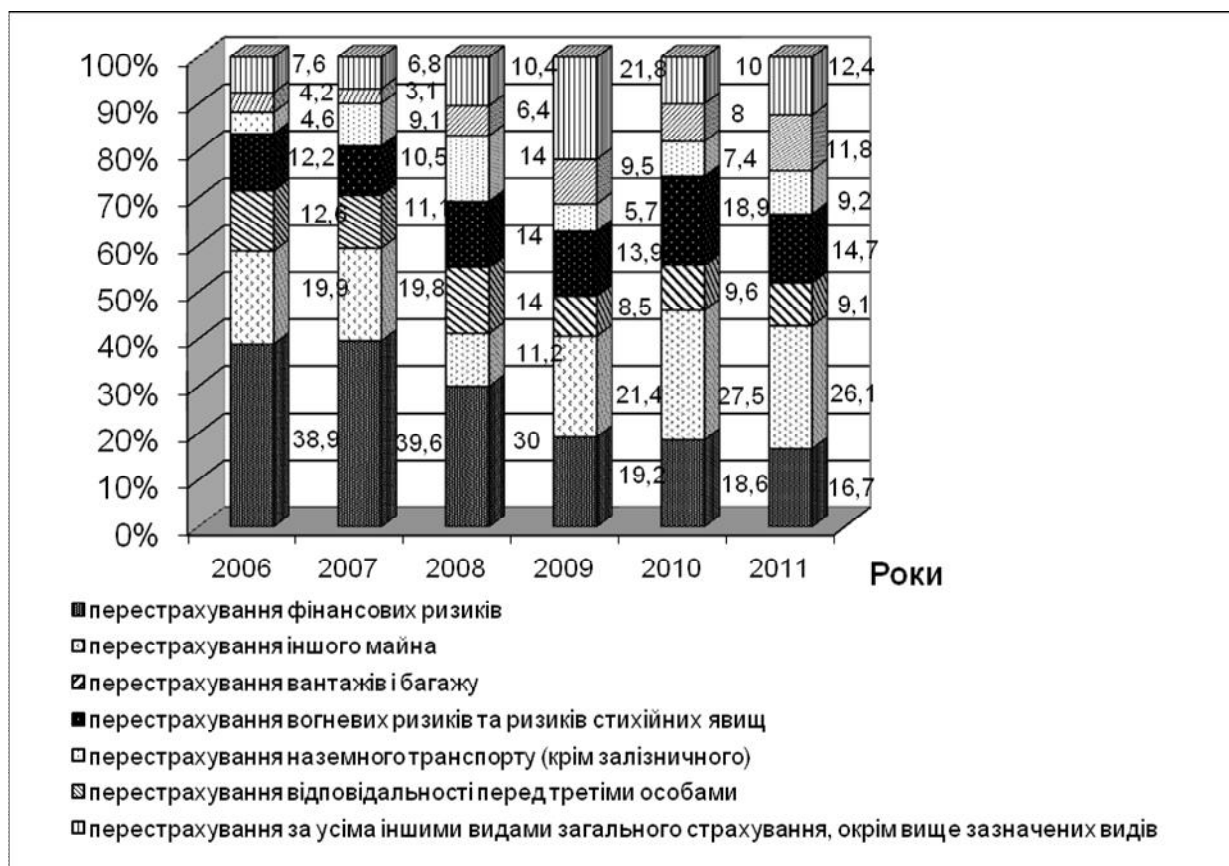

Рис. 3.5. Структура премій, отриманих від перестраховальників за видами страхування іншими, ніж страхування життя, впродовж 2006–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг.

Однак менше, ніж по 1% у загальному обсязі перестраховальних премій займають добровільні види: особистого страхування (медичне страхування (безперервне страхування здоров'я), страхування здоров'я на випадок хвороби), майнового страхування (страхування залізничного транспорту, страхування повітряного транспорту, страхування водного транспорту), страхування відповідальності (страхування відповідальності власників повітряного транспорту, страхування відповідальності власників водного транспорту). Відтак динаміка структури перестраховальних премій аналогічна тенденціям змін структури валових страхових надходжень за видами страхування іншими, ніж страхування життя.

На протиполог динаміці перестраховальних премій, виплати за договорами вхідного перестраховання ризиків за видами страхування іншого, ніж страхування життя, зросли протягом 2005–2010 років високими темпами – від 102,9 млн. грн. до

2045,3 млн. грн. (майже в 20 разів), однак зменшилися в 2011 році до 713,4 млн. грн. Важливим якісним показником функціонування ринку вхідного перестраховування за видами загального страхування є рівень перестраховувальних виплат (рис. 3.6).

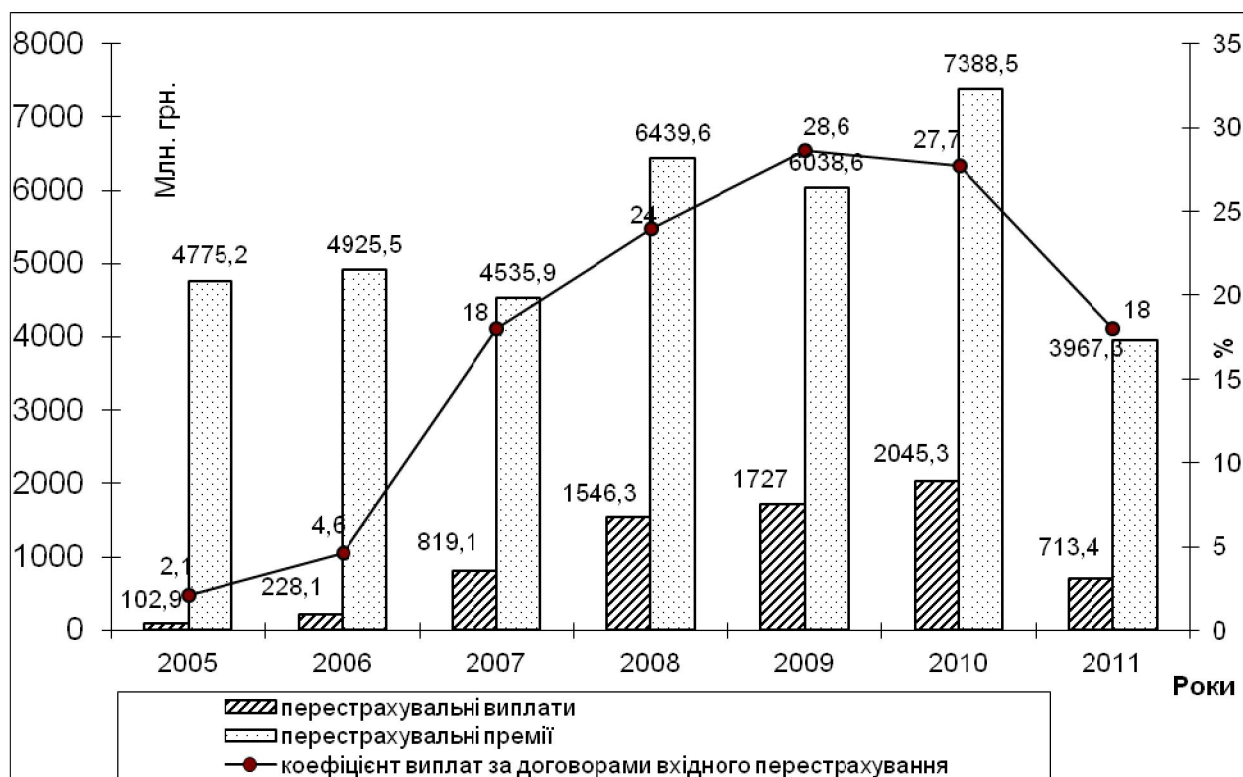

Рис. 3.6. Страхові премії, виплати і коефіцієнт виплат за ризиками, прийнятими в перестраховування в Україні із видів страхування іншого, ніж страхування життя, у 2005–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг.

Якщо у 2005–2009 рр. досягнуто помітне його зростання – від 2,1% до 28,6%, то в 2010–2011 році – зниження цього показника до 27,7% і 18%, що у загальному свідчить про негативне зрушення у бік захисту інтересів страховиків. При цьому зазначимо, що порівняно з рівнем перестраховувальних виплат за вихідним перестраховуванням коефіцієнт виплат, компенсованих перестраховувальникам, вищий, а отже, вхідне перестраховування є ефективнішим на ринку перестраховування.

Відповідну негативну динаміку цього показника впродовж 2010–2011 років забезпечують нижчі темпи (186,2%) зниження отриманих від перестраховувальників премій від зменшення виплат за договорами вхідного перестраховування (286,7%).

Зокрема, за таким видом страхування, як страхування наземного транспорту, рівень виплат знизився від 18,7% до 4,6%.

Водночас, мізерну частку у валових страхових преміях упродовж 2005–2011 років займали перестраховальники, які страхували життя (0,1–0,5 млн. грн.) (рис. 3.7). Така тенденція є очевидною, оскільки за договорами вхідного перестраховування життя більше 90% премій передають перестраховикам-нерезидентам.

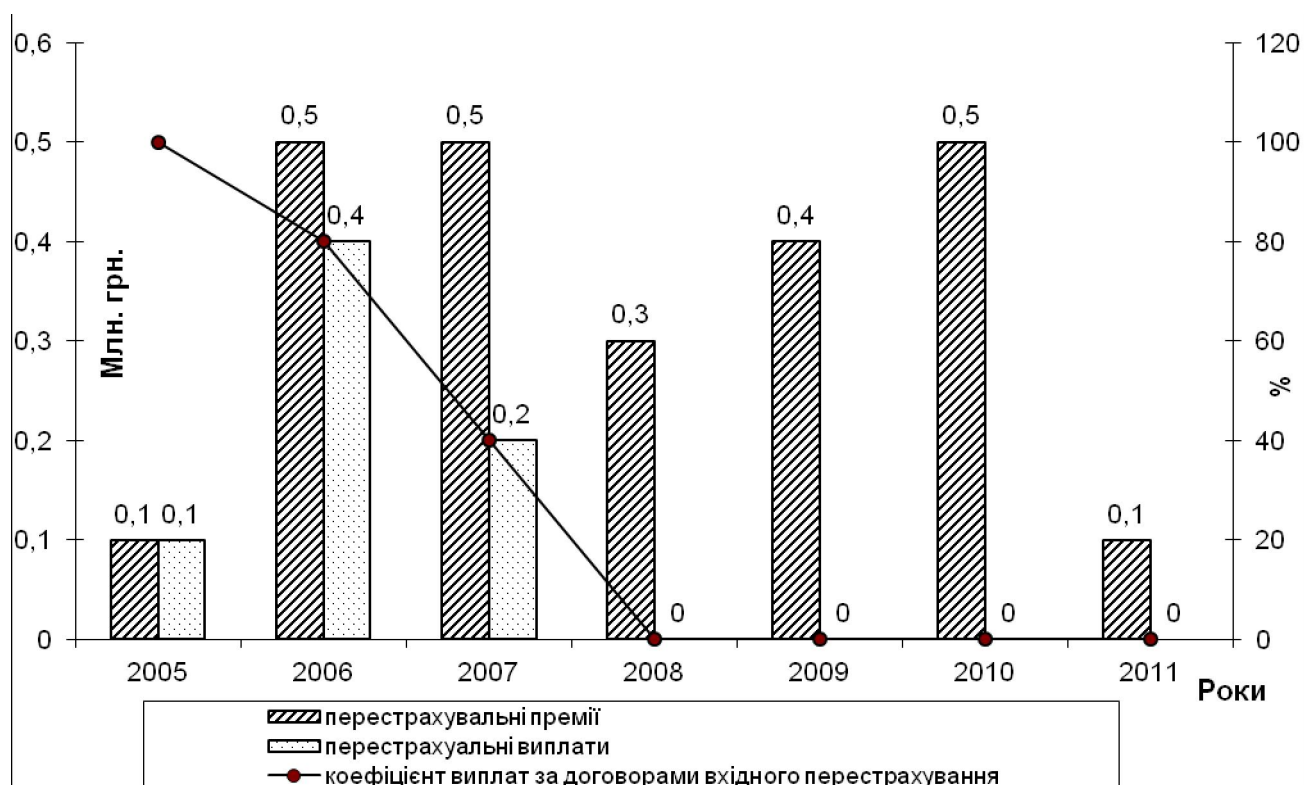

Рис. 3.7. Страхові премії, виплати та коефіцієнт виплат за договорами вхідного перестраховування життя в Україні у 2005–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг.

Разом із тим, у структурі вхідного перестраховування життя 100% перестраховальних премій надійшло від вітчизняних перестраховальників. Низькими були обсяги виплат за договорами вхідного перестраховування. Якщо у 2005 році вони становили 0,1 млн. грн., а у 2006–2007 рр. зросли до 0,5 млн. грн., то протягом 2008–2011 років виплат, компенсованих перестраховальникам із страхування життя, не здійснювали взагалі.

Відтак, у 2005 році коефіцієнт виплат становив 100% і характеризував високий рівень збитковості за прийнятими ризиками зі страхування життя, впродовж 2006–2008 років різко знизився до 80%, 40% та 0% у 2008–2011 роках, що підкреслює недоцільність проведення перестраховування ризиків за договорами вхідного перестраховування життя.

Отже, враховуючи основні підходи до аналізу та дослідження ключових тенденцій функціонування ринку перестраховування, стверджуємо, що впродовж останніх шести років в Україні відбувається становлення класичного ринку перестраховування. Його розвиток характерний:

- нарощуванням обсягів перестраховувальних премій за договорами вхідного і вихідного перестраховування впродовж 2005-2010 років. Однак частка перестраховувальних премій у 2011 році різко знизилася і була нижчою, ніж її рівень 2005 року, що свідчить про негативні зрушення на ринку перестраховування та низький розвиток його класичного сегмента;

- зниженням частки вихідного перестраховування за страхуванням іншим, аніж страхування життя, за рахунок внутрішнього перестраховування в 2011 році, що є негативною тенденцією розвитку вітчизняного перестраховувального ринку та сприяє зниженню надходжень додаткових інвестицій у національну економіку;

- високим рівнем ефективності перестраховувального захисту в 2011 році, який визначається коефіцієнтом перестраховувальних виплат, що має високе значення за договорами вихідного перестраховування та вхідного перестраховування ризиків за видами страхування іншого, ніж страхування життя. Водночас простежувалося зниження коефіцієнта виплат за вихідним перестраховуванням життя та вхідним перестраховуванням ризикових видів страхування, відсутність перестраховувальних виплат за вхідним страхуванням життя, що є негативною ознакою та свідчить про недостатність ліквідних інструментів у вітчизняних перестраховиків для виконання зобов'язань за договорами перестраховування та їх низьку платоспроможність в результаті кризових явищ у вітчизняній економіці;

- мізерною часткою вихідного перестраховування зі страхування життя у сукупності валових премій вітчизняного страхового ринку з тенденцією до

скорочення, яка зумовлена низьким рівнем розвитку страхування життя в Україні та передачею значної частини премій у зовнішнє перестраховування;

- зменшення частки перестраховування з перестраховиками-резидентами і нерезидентами внаслідок нормативних нововведень щодо реєстрації перестраховувальних договорів, посилення вимог до якості ризиків, відсутності інформації про ризики з Україною, затримання передачі премій іноземним перестраховикам, подвійного оподаткування премій;

- незначними обсягами вхідного перестраховування, що свідчить про слабку капіталізацію та низькі можливості прийняття ризиків у перестраховування вітчизняними страховиками.

Водночас, загальноприйнятий підхід до аналізу перестраховувальних операцій згідно з офіційною статистикою Нацкофінпослуг не формує відповідного статистичного забезпечення ринку перестраховування.

Вітчизняні статистики не висвітлюють проведення перестраховування за такими класифікаційними ознаками, як методи передачі ризику (відповідно виокремлюють факультативне, облігаторне і факультативно-облігаторне або облігаторно-факультативне перестраховування), форми проведення (пропорційне і непропорційне перестраховування), види договорів (квотні, договори ексцеденту сум, квотно-ексцедентні договори, договори ексцеденту збитку і договори ексцеденту збитковості), хоча згідно з Розпорядженням Держфінпослуг № 39 “Про порядок складання звітних даних страховиків” (від 3 лютого 2004 р.) страховики щоквартально подають до Держфінпослуг (Нацкомфінпослуг) відповідні звітні дані, в т. ч. пояснення щодо договорів перестраховування [247]. При цьому пояснювальна записка за перестраховувальними операціями передбачає обмежений обсяг інформації, а тому неспроможна висвітлити повністю процеси за всіма видами договорів перестраховування. Відтак, розвиток перестраховування за окремими формами його проведення, методами передачі ризику та видами договорів, базуючись на такій інформаційній недосконалості ринку, передбачити та простежити неможливо. Доцільність застосування зазначеної вище класифікації в офіційній статистиці підтверджується практичною цінністю детальної інформації для учасників ринку

страхування і перестрахування, оскільки створюється підґрунтя для глибокого аналізу процесів, що на них відбуваються, та прийняття ефективних управлінських рішень з метою забезпечення надійного перестраховального захисту.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що методологічна неузгодженість офіційної статистики та порушення принципів класифікації ускладнює дослідження й унеможлиблює реальне відображення основних тенденцій на ринку перестрахування, породжує проблеми інформаційного забезпечення ринкового середовища. Разом із тим, детальна інформованість вітчизняного ринку перестрахування сприятиме узгодженню і збалансуванню інтересів його інституцій.

3.2. Проблемні тенденції формування українського ринку професійного перестрахування

В умовах утвердження ринкових відносин та негативного впливу фінансової кризи підвищується роль перестрахування у страховій системі як механізму захисту страховиків від ризиків невиконання зобов'язань перед страхувальниками за договорами страхування, забезпечення гарантії фінансової стійкості їх страхових операцій і платоспроможності. Підтримання економічної стабільності страхового ринку, зростання рівня його фінансової безпеки у контексті невизначеності та ризикованості сучасного суспільства, розширення фінансових можливостей страховиків і меж страхового бізнесу неможливе без ефективного функціонування ринку перестрахування та професійних гравців на ньому. Як цілком правильно стверджує А. Волошина, “лише професійні перестраховики, які ніколи не були конкурентами для страхових компаній, надають послуги останнім з метою захисту їх інтересів, портфеля та страхувальника. Саме в цьому і є головна філософія діяльності професійного перестраховика” [37, с.24-25]. Отже, один із напрямів подальшого розвитку вітчизняного перестраховального ринку – створення професійних перестраховальних компаній, які спеціалізуються тільки в галузі перестрахування, “до сфери їх діяльності не належать пряме страхування, і відповідно прями контакти зі страхувальниками” [255, с.10].

На жаль, професійний ринок перестраховання в Україні не сформований, що пояснюється нерозумінням глибинної сутності перестраховання і його великого значення як на мікро-, так і макроекономічному рівнях. Зокрема, серед науковців і практиків панують різні думки стосовно бізнес-моделі перестраховальної компанії та її функціонального призначення. Так, Л. В. Супрун наголошує, що перестраховання – це господарська, підприємницька діяльність, така діяльність є ініціативною, самостійною, систематичною, на власний ризик із метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку [293, с.102]. Аналогічну думку розділяє М. В. Мних, наділяючи перестраховальну діяльність рисами підприємництва [192, с.90].

Водночас А. П. Волошина зазначила, що перестраховання є професійною діяльністю, оскільки надає захист страховику [38, с.26-28]. Розділяє такий погляд В. Веретнов, вважаючи, що “перестраховальна компанія в Україні здійснює саме професійну діяльність, хоча і має на меті отримання прибутку; за сучасних реалій вона пропонує більшу цінність для страховиків у захисті, ніж отримує від цього певний зиск” [29]. Ми погоджуємося з твердженням авторів стосовно того, що перестраховальна компанія здійснює професійну діяльність, оскільки основним функціональним призначенням перестраховання є захист економічних інтересів страховика в разі його страхової неплатоспроможності, забезпечення якого можливе лише за професійної майстерності перестраховика. Однак професійний рівень перестраховальної діяльності не суперечить можливостям її прибутковості. В ринкових умовах діяльність будь-яких суб’єктів господарювання, у т. ч. перестраховальних компаній, спрямована на отримання економічної вигоди для її власників. Саме очікування високих і швидких прибутків від перестраховальної діяльності та недосягнення відповідного результату, наявність привабливіших для інвесторів форм вкладення капіталу призвели до незацікавленості власників у розвитку перестраховальних компаній і до закриття в 2009 році практично всіх професійних перестраховиків в Україні.

Зазначимо, що інститут професійного перестраховання почав зароджуватися на вітчизняному ринку ще в 1994 році у момент заснування трьох

перестраховальних компаній: у червні – “Української перестраховальної компанії” (м. Львів), у листопаді – “Скіфія Ре” (м. Київ), у липні – “Європоліс” (м. Київ) [81; 120, с.184]. З метою вивчення вітчизняної практики професійного перестраховання та можливостей його відродження в сучасних умовах розглянемо еволюцію професійного перестраховального ринку України.

Зупинимося детальніше на основних результатах діяльності професійних перестраховиків (“Української перестраховальної компанії” та “Скіфії Ре”) впродовж 1998–2002 років і визначимо частку цих учасників на страховому ринку України за показниками, що характеризують їх операційну діяльність (табл. Д.1, табл. Д.2).

Така періодизація дослідження перестраховальних компаній зумовлена певними причинами: по-перше, їх фінансову звітність, як і звітність усіх страховиків, почали оприлюднювати з 1997 року, по-друге, з 2003 року ці перестраховики практично згорнули свою перестраховальну діяльність. Зазначимо, що з січня 2004 року перестраховальна компанія “Скіфія Ре” вже не функціонувала на ринку [261], а в грудні 2003 року ВАТ “Народна фінансово- страхова компанія “Гарант Ре” (м. Київ) було об’єднано з ВАТ “Українська перестраховальна компанія” (м. Львів) і організовано ВАТ “Українська перестраховальна компанія “Гарант Ре” (м. Київ). Остання за результатами 2004 року увійшла в десятку найкращих перестраховиків України, які перестраховують резидентів, а у сфері перестраховання обов’язкових видів для резидентів стала лідером [169].

Як свідчать дані таблиці Д.1, упродовж 1998–2002 років обсяги операційної діяльності ВАТ “Українська перестраховальна компанія” зросли, а у ЗАТ “Перестраховальна компанія “Скіфія Ре” – зменшилися. Так, величина перестраховальних премій у першого перестраховика збільшилася від 273,7 тис. грн. у 1998 році до 3221,8 тис. грн. у 2002 році (в 11,8 раза), при цьому вищими темпами в 2001 році порівняно з 1999 роком на 262,9%. Водночас зросли виплати відшкодування за договорами перестраховання – в 7,6 раза. Однак темпи надходження премій за перестраховальними операціями в 2002 році порівняно з 2001 роком зменшилися на 236,5%. Такі негативні тенденції були зумовлені

незначними обсягами статутного капіталу та резервів перестраховика, а відтак низькою фінансовою ємністю і розміром власного утримання перестраховика, що змушувало його передавати значну частку премій у ретроцесію – на утримання ризиків іншим страховикам (перестраховикам).

Зазначимо, що впродовж останніх двох років статутний капітал компанії залишався незмінним – 1325,2 тис. грн. При цьому зауважимо, що темпи його зростання за 1998–2002 роки були меншими порівняно з нарощуванням перестраховальних премій (в 2,7 раза), а темпи збільшення резервів перестраховика – нижчими в 2 рази. Відповідно частка премій перестраховика, переданих у ретроцесію, зросла від 53,3% в 1998 році до 78,2% в 2002 році. Зазначена негативна тенденція зумовила необхідність укрупнення та об'єднання капіталів з метою забезпечення надійного перестраховального захисту, що призвело до реорганізації перестраховика і заснування в 2004 році ВАТ “Українська перестраховальна компанія “Гарант Ре”, що поєднувало одночасно здійснення страхових і перестраховальних операцій.

Негативною динамікою за 1998–2002 роки характерна операційна діяльність професійного перестраховика “Скіфія Ре”. Так, обсяг перестраховальних премій зменшивсь у 8,4 раза, перестраховальних відшкодувань – у 8 разів, резервів перестраховика – у 18,4 раза, а статутний капітал – залишався незмінним упродовж п'яти років. Це, відповідно, призвело до ліквідації перестраховальної компанії в 2003 році. Така ситуація є очевидною в умовах низьких фінансових можливостей перестраховиків та недосконалого правового підґрунтя для їх функціонування. Зазначимо, що операційна діяльність професійних перестраховиків регламентована основними нормами страхового законодавства, які регулюють страхову діяльність.

Наведені у таблиці Д.2 розрахункові дані характеризують відповідну динаміку частки професійних перестраховиків за основними результатами їх діяльності на страховому ринку України впродовж 1998–2002 років. Тенденція є очевидною, зважаючи на попередні аналітичні розрахунки. Так, питома вага перестраховальних премій ВАТ “Українська перестраховальна компанія” у загальному обсязі надходжень премій за операціями перестраховання зросла від 0,11% в 1998 році до

0,15% у 2002 році, а в ЗАТ “Перестраховальна компанія “Скіфія Ре” вона зменшилася від 0,15% до 0,003%.

Аналогічна динаміка простежувалась і за показниками виплати відшкодування за перестраховальними операціями в обох перестраховиків. Тенденція до зниження передбачалася за показниками статутного капіталу і резервів перестраховиків, що звужувало їх фінансові можливості щодо прийняття в перестраховання високовартісних ризиків та свідчило про зниження платоспроможності, фінансової надійності й гарантій забезпечення ефективного перестраховального захисту. При цьому частка основних показників діяльності професійних перестраховиків на вітчизняному страховому ринку залишалася мізерною, що було характерним для початкового етапу зародження ринку перестраховання в Україні.

У квітні 2004 року засновано нову професійну перестраховальну компанію “Лідер Ре”, яка з жовтня 2006 року до грудня 2008 року належала до VAB Group під назвою “VAB RE”. Однак у 2008 році компанія вийшла з групи, внаслідок чого їй було повернуто попередню назву – “Лідер Ре”. Відтак упродовж 2004–2010 років ринок перестраховання України був представлений єдиним професійним перестраховиком – “VAB RE” (“Лідер Ре”). Проаналізуємо динаміку операційної діяльності перестраховика та визначимо його частку на вітчизняному ринку перестраховання протягом 2007–2009 років (за 2005, 2006, 2010 рр. інформаційних даних про результати діяльності перестраховальної компанії нема) (табл. Д. 3, Дод. Д).

Відповідно до наведених інформаційних показників операційної діяльності перестраховика зазначимо, що впродовж 2007–2008 років спостерігалася позитивна динаміка зростання перестраховальних премій та виплат відшкодування за договорами перестраховання. Так, якщо на 01. 04. 2007 року обсяг перестраховальних надходжень становив 6516,0 тис. грн., то в 2008 році він сягнув 39406,9 тис. грн., тобто збільшився в 6 разів. Незначні коливання у бік зменшення простежувалися в першому півріччі 2008 року, коли перестраховальні премії зменшилися майже в два рази; однак на початок 2009 року вони зросли порівняно з таким періодом 2008 року на 14%. Такі позитивні зрушення перестраховальної

діяльності пояснюються успішною реалізацією продуктової стратегії перестраховика, збільшенням у портфелі частки перспективних видів. Зокрема, прийняті в перестраховання ризики вантажоперевезення становили 8,2%, а майнові ризики перевищували 22%. Крім того, компанія розробила і запропонувала на ринку нові програми з автострахування, інноваційні форми взаємного покриття майнових ризиків.

Упродовж 2007–2008 років виплати відшкодування за договорами перестраховання зросли в 7 разів, при цьому рівень виплат сягнув більше 50%, що засвідчило виконання компанією своєї безпосередньої функції на вітчизняному ринку перестраховання щодо захисту майнових інтересів страховиків.

Негативною динамікою розвитку перестраховання в ПК “Лідер Ре” був характерний 2009 рік: перестраховальні премії зменшилися на 34%, виплати – на 29%, а резерви – на 42%. При цьому, якщо обсяги технічних резервів перестраховальної компанії в 2007 році зросли (в 1,5 раза), то впродовж 2008 року спостерігався незмінний обсяг (16110,0 тис. грн.). Крім того, величина статутного капіталу становила протягом 2007–2009 років 50 млн. грн. Це пояснюється негативним впливом кризи на перестраховальну діяльність, за якого в 2008 році компанія, незважаючи на зростання перестраховальних премій, зазнала збитків на 9,7 млн. грн. за рахунок збитковості страхування каско, що займало в портфелі перестраховика близько 63%.

Важливо зазначити, що частка професійного перестраховика на вітчизняному ринку перестраховання є мізерною. Так, якщо в 2007 році питома вага перестраховальних премій становила 0,8% у преміях за вхідним перестрахованням на ринку, то в 2009 році вона знизилася до 0,4%. Аналогічна ситуація була з часткою виплат перестраховика у загальній їх величині на ринку (в 2007 р. – 2,4%, в 2009 – 0,9%).

Певні корективи у перестраховальну політику компанії зроблені 23 квітня 2010 р., коли прийнято рішення акціонерів про підвищення капіталізації та збільшення розміру статутного капіталу на 20 млн. грн. (до 70 млн. грн.). Це, безумовно, свідчить про довіру акціонерів до діяльності компанії, що дало їй змогу

підвищити фінансову стійкість та перестраховальну місткість. Однак навіть такі позитивні зміни у фінансовій діяльності перестраховика не змогли забезпечити йому успішне функціонування та перспективи у розвитку на вітчизняному ринку перестраховання. Відтак, перестраховальна компанія “Лідер Ре” в 2010 році втратила лідерські позиції професійного перестраховика, змінюючи стратегію діяльності на розвиток страхових і перестраховальних операцій. Попередній керівник ПК “Лідер Ре” А. Волошина зазначила: “Враховуючи ситуацію, яка склалася на ринку, дуже складно займатися лише перестрахованням. Змінюється перестраховальна політика на ринку, і це вплинуло, в тому числі, на нас – вести бізнес стало набагато складніше. Змінилося і ставлення до України на міжнародних ринках, для роботи на міжнародному ринку необхідно підвищити капіталізацію, отримати міжнародні рейтинги. А швидко змінити ситуацію нереально. Єдиний вихід – розвиток прямого страхування одночасно з перестрахованням” [35].

У даному контексті визначимо низку проблем, що необхідно розв’язати з метою відродження та ефективного розвитку професійного ринку перестраховання в Україні.

1. Простежується недостатня місткість та низька капіталізація вітчизняного страхового ринку, оскільки обсяги страхової відповідальності випереджають темпи нарощування власного капіталу. За таких умов виникає потреба у професійно сильному перестраховику із значним розміром власних коштів, спроможного прийняти у перестраховання частину страхових ризиків та відповідати за ними. Зазначимо, що в економічній літературі й практиці немає чіткості у розумінні понять “місткість страхового ринку”, “місткість ринку перестраховання”, “перестрахова місткість”; відбувається підміна одних понять іншими, що суперечить їх сутності, дійсності та реальності відображення процесів на ринку. При цьому дискусійними є підходи до розрахунку номінальної і максимально можливої, реальної та потенційної місткостей ринку перестраховання.

У контексті проведеного дослідження виокремимо три основних підходи до визначення поняття місткості страхового і перестраховального ринків. Відповідно до першого підходу в основу трактування місткості (ємності) ринку покладено обсяг

відповідальності. Скажімо, В. В. Шахов, Ю. Т. Ахвледіані під місткістю страхового ринку розуміють загальну величину відповідальності, яку приймають страхові компанії, беручи участь у страхуванні (співстрахуванні, перестраховуванні) [282, с.413]. Водночас Я. П. Шумелда стверджує, що місткість перестраховального сегмента страхового ринку – це обсяг відповідальності, який можна перестраховувати на ринку. Розраховують максимальну відповідальність на один договір та сумарну на всі договори [351, с.94]. Ми частково погоджуємося з позицією авторів стосовно такого визначення місткості страхового ринку, оскільки загальний обсяг страхової відповідальності страховиків у межах сумарної страхової суми за прийнятими у страхування ризиками та всіма договорами страхування формує уявлення про можливий ризик, що може бути розміщений на страховому ринку, а відтак про місткість ринку. Разом із цим, за офіційною статистичною інформацією щодо основних показників з окремих видів страхування можна розрахувати реальну місткість страхового ринку.

Однак незрозумілим є підхід до трактування місткості його перестраховального сегмента, зокрема щодо перестраховування відповідальності. Так, у перестраховування передають частину страхового ризику і страхової премії, при цьому не завжди й не за всіма видами перестраховувальних договорів є необхідність і можливість у визначенні обсягу відповідальності та меж страхової суми. Наприклад, якщо у пропорційному перестраховуванні здійснюють пропорційний розподіл відповідальності за окремим ризиком і оригінальною премією, а відповідно можна розрахувати максимальний обсяг відповідальності за такими договорами, то при непропорційному – розміри компенсації частини страхових виплат визначають лише розміром збитку або збитковості, й вони не залежать від страхової суми та обсягу відповідальності. Призначенням непропорційних перестраховувальних договорів є гарантія відповідальності страховика за прийняті ризики стосовно великого сукупного збитку впродовж певного періоду. Відповідно за таким підходом практично неможливо розрахувати і спрогнозувати місткість ринку перестраховування, оскільки не за кожним договором перестраховування відповідальність чітко розподіляється в межах страхової суми. Такий підхід є

доречним у застосуванні при визначенні ємності окремого перестраховального договору, однак не ринку перестраховування в цілому.

Представники другого підходу місткість страхового ринку визначають через можливий обсяг страхових продажів. Так, В. М. Фурман ємність страхового ринку трактує як обсяг продажів страхових полісів клієнтам протягом певного періоду часу, зазвичай – за рік. При цьому науковець зазначив, що ємність страхового ринку визначається страховим полем, тобто максимальною кількістю об'єктів, які можуть бути охоплені страхуванням у певному регіоні чи сфері діяльності [336, с.123]. Однак продаж страхових договорів – це кількісний показник страхового ринку, а його якість характеризується обсягом страхових премій за укладеними договорами страхування.

Близьким за змістом є поширене у зарубіжній теорії визначення ємності страхового (перестраховального) ринку як максимально можливого продажу страхових (перестраховальних) послуг певного виду за обумовлений період [380-381]. На відміну від попереднього трактування, обсяг продажів послуг є ширшим поняттям, що характеризується як кількісним, так і якісним показником – величиною страхових (перестраховальних) премій. За такого підходу ємність ринку перестраховування залежить від попиту на перестраховальні послуги, тарифної політики, фінансових можливостей перестраховальника і перестраховика, форми та методу перестраховування.

Представники Інституту страхової інформації трактують перестраховальну місткість як пропозицію перестраховальних послуг для задоволення попиту страховика [379]. Тобто, місткість ринку перестраховування визначається попитом на перестраховування та можливістю його задоволення.

У контексті розглянутого вище підходу науковці й практики оцінюють та прогнозують місткість страхового ринку, розраховуючи рівень страхових премій стосовно ВВП, а відповідно визначаючи частку українського страхового ринку в перерозподілі ВВП (рис. 3.8).

Як свідчать дані рисунка 3.8, місткість вітчизняного страхового ринку є мізерною і перебуває в межах 3% від обсягу ВВП. При цьому впродовж 2005-2011

років зменшилася частка валових страхових премій у перерозподілі ВВП практично на половину (від 2,9% до 1,7%). Відтак, місткість українського страхового ринку за останні роки зменшується, що характеризує низький рівень та невикористаний потенціал розвитку страхування в країні.

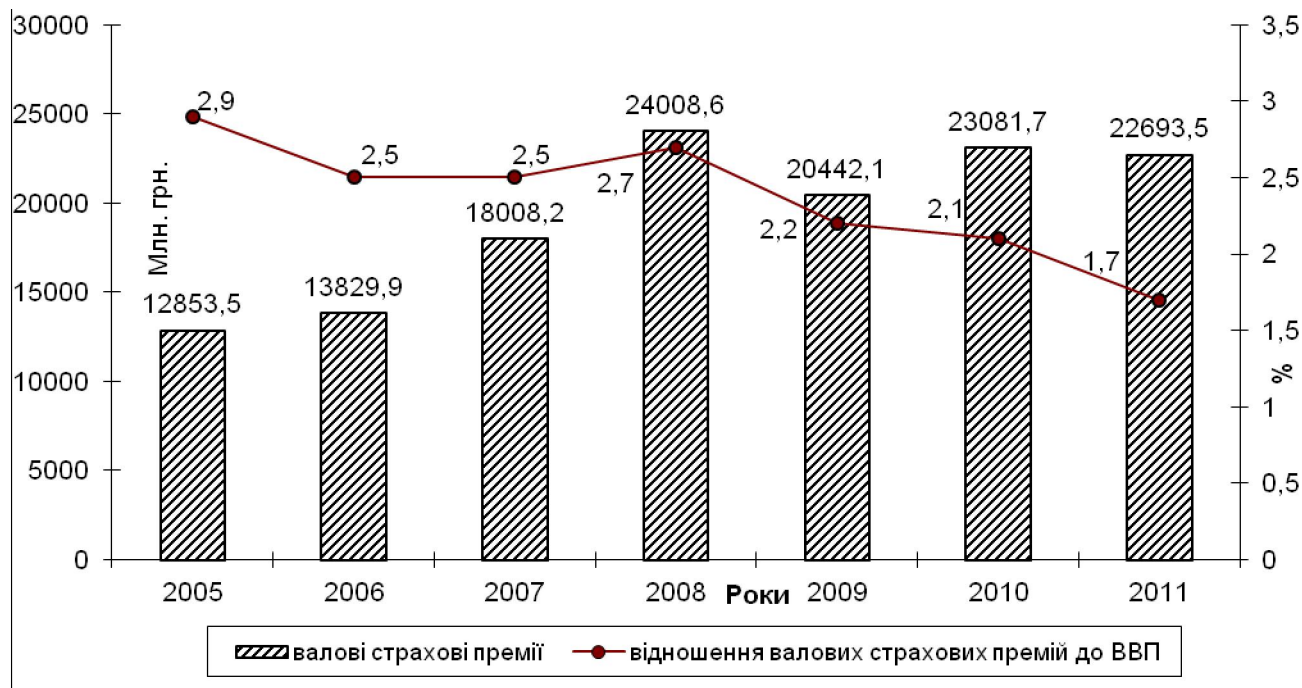

Рис. 3.8. Частка страхових премій у перерозподілі ВВП в Україні у 2005–2011 рр.*

Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг.

Аналогічно до проведеного дослідження розрахуємо ємність перестраховального ринку в контексті визначення співвідношення між обсягом перестраховальних премій за вхідним перестраховання та ВВП (рис. 3.9).

Дані рисунка 3.9 ілюструють такі тенденції: місткість ринку вхідного перестраховання у 2005 році становила 1,1% стосовно ВВП, а впродовж наступних п'яти років зменшилась і зберігалася на рівні лише 0,6%–0,7%, а в 2011 році знизилася до 0,3%. Мізерна місткість перестраховального ринку свідчить про те, що перестраховання не виконує належної ролі у забезпеченні фінансової стійкості страхового ринку.

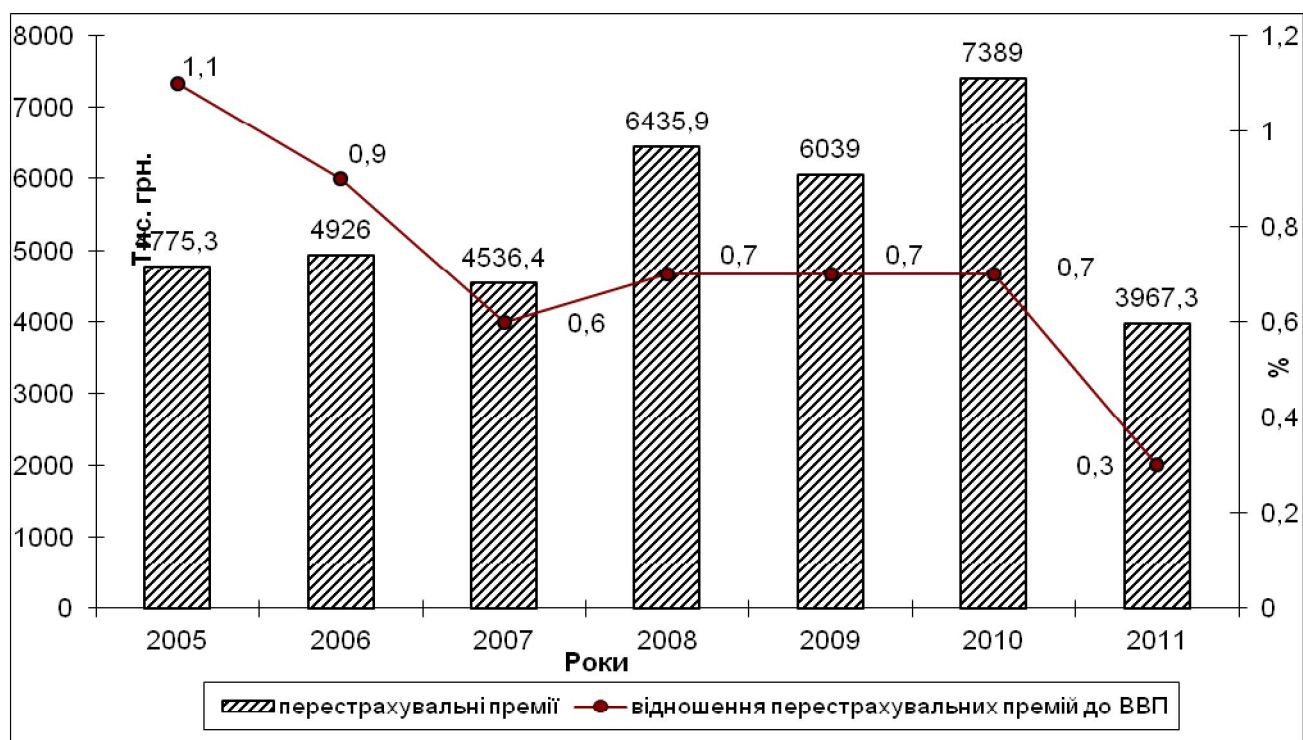

Рис. 3.9. Частка премій, отриманих від перестраховальників, у перерозподілі ВВП за 2005–2011 рр.

Зазначимо, що низька місткість страхового і перестраховального ринків характерна і для інших країн з транзитивною економікою. Наприклад, у Латвії рівень ємності ринку перестраховування становить менше 2% [214]. Водночас, на найбільшому перестраховальному ринку СНД – Росії спостерігаються аналогічні процеси щодо зменшення обсягів вхідного перестраховування і малої частки премій за ним у перерозподілі ВВП країни. Зокрема, якщо у 2008 році премії, отримані від перестраховальників, становили 1824,4 млн. дол., то в 2010 році – знизилися до 1139,2 млн. дол., а їх співвідношення до ВВП становило за останніх три роки 0,1%, що є значно нижчим за його рівень в Україні.

Основна причина такої негативної динаміки – зменшення обсягів вхідного внутрішнього перестраховування майже у два рази (від 1538,1 млн. грн. до 840,4 млн. грн.) у контексті демпінгу та зниження загального рівня цін на перестраховування, зростання власного утримання і захисту цедентів, збільшення збитковості й зниження рентабельності перестраховальної діяльності. При цьому спеціалізовані

перестраховики займають близько 20–25% від загального обсягу вхідної перестраховальної премії [208; 265; 276].

Аналогічні тенденції притаманні перестраховальному ринкові Казахстану, на якому перестраховальні премії у перерозподілі ВВП країни займають мізерну питому вагу (0,1% в 2008 р. та 0,06% в 2010 р.), що зумовлено зменшенням обсягів вхідного перестраховування (від 136,7 млн. дол. у 2008 р. до 91,8 млн. дол. у 2010 р.) за рахунок внесення змін до нормативно-правових актів стосовно диференціації лімітів власного утримання (мінімальне утримання страхових премій – 25% від страхових премій, максимальний обсяг зовнішнього перестраховування – 60% від страхових премій). Такі нововведення призвели до зменшення майже в два рази вхідного перестраховування від нерезидентів (від 72,8 млн. дол. до 46,4 млн. дол.) та вхідного перестраховування від резидентів (на 10 млн. дол.) [121; 199].

Отже, на трьох найбільших ринках перестраховування СНД (Росії, України, Казахстану) простежуються негативні тенденції до зниження обсягів вхідного перестраховування і його частки у перерозподілі ВВП цих країн, що свідчить про зниження і недооцінку ролі перестраховування як інструменту стабілізації та підвищення фінансової стійкості страхового ринку. При цьому, як зазначив С. Чернишов, “загальний обсяг експорту перестраховальних послуг Росії в 13 разів перевищує український і в 6,4 раза казахстанський. На відміну від двох останніх ринків СНД, ємність російського є значно більшою і на ньому, крім прямих страховиків, діють спеціалізовані перестраховальні компанії” [344, с.37]. Таким чином, є підстави стверджувати про високу потужність російського ринку перестраховування, що забезпечується значними обсягами вхідного перестраховування від нерезидентів. Міжнародний бізнес розвиненішого перестраховального ринку СНД зріс упродовж 2005–2009 років від 185 млн. дол. до, 334,5 млн. дол. (на 180,8%), однак зменшився в 2010 році до 298,9 млн. дол. Динаміка вхідного зовнішнього перестраховування у 2010 році була характерною високим рівнем збитків іноземних перестраховальників, за якими російські перестраховики компенсували страхові виплати в розмірі 141 млн. дол., що на 3,7 млн. дол. більше, ніж за 2009 рік.

Водночас відзначимо певну закономірність: якщо експорт перестраховальних послуг Казахстану впродовж 2008–2010 років становив більше половини всіх премій, отриманих за вхідним перестрахованням (53%, 58%, 51%), в Росії – 15,7%–26,2%, то експорт послуг в Україні займав лише 4,9% у 2008 році з тенденцією до зниження до 2,9% в 2010 році. Низькі обсяги і частка вхідного перестраховання від нерезидентів в Україні свідчить про низьку конкурентоспроможність вітчизняних перестраховиків, недовіру іноземних цедентів до українського ринку перестраховання, що не дає змоги національним страховикам брати участь у світових розподільчих процесах, перешкоджає притоку валютних коштів у економіку країни. З метою нарощування місткості вітчизняного перестраховального ринку та розвитку міжнародного його сегмента необхідно сформувати команду професіоналів-перестраховиків, спроможних конкурувати на іноземних ринках, із притаманними цим командам високими рівнем репутації та рейтингом фінансової стійкості.

Отже, розглянувши другий підхід до розуміння поняття та оцінки місткості ринку перестраховання, зазначимо, що обсяг продажів перестраховальних послуг, який характерний надходженням премій за вхідним перестрахованням, не може сповна визначати місткість ринку. По-перше, за окремими перестраховальними договорами виплату здійснюють у межах страхової суми, яка значно перевищує розмір перестраховальної премії; отже, місткість ринку буде більшою. По-друге, обсяг продажів перестраховальних послуг не завжди відповідає рівневі максимально можливого ризику, який може бути розміщений на вітчизняному ринку перестраховання, а відтак реальному значенню його місткості. Потребу в перестраховальних послугах страховик визначає власними можливостями з утримання ризиків.

Відтак, на нашу думку, найприйнятнішим для розуміння поняття місткості ринку страхування і перестраховання є третій підхід, за яким Р. Т. Юлдашев трактує місткість страхового ринку як максимальну можливість для прийняття на власне утримання страхового ризику без зниження фінансової стійкості страхових компаній [356, с.167]. Н. В. Ткаченко ввела поняття перестрахової місткості – оцінки

фінансової можливості перестраховика або страховика прийняти ризик на перестраховання. При цьому автор стверджує, що поняття місткості є похідним від капіталу перестраховика та його власних коштів, а з макроекономічного погляду, місткість відображає сукупні можливості перестрахового ринку прийняти на перестраховання ризику прямих страховиків [311, с.197]. Ми повністю поділяємо думку Н. В. Ткаченко, зважаючи на специфіку непропорційних перестраховальних договорів, основних їх положень та можливості розрахунку реального обсягу відповідальності в цілому на перестраховальному ринку.

На мікроекономічному рівні розглядають перестрахову місткість М. Г. Каминкіна та О. Є. Солнцева, визначаючи ємність перестраховального договору як суму власного утримання цедента і покриття, що представлене перестраховальним договором [122, с.25]. Аналогічну позицію займають В. В. Шахов і Ю. Т. Ахвледіані, стверджуючи, що ємність перестраховального договору – це максимальна сукупна величина ризику, яка підлягає власному утриманню компанії, котра прийняла ризик на страхування, та покривається лімітом відповідальності перестраховиків за перестраховальним договором [282, с.413]. Саме такий підхід застосовують окремі науковці та практики для аналізу максимально можливої місткості ринку перестраховання.

Відповідно, розрахунок місткості вітчизняного ринку перестраховання здійснюють на основі законодавчо встановленого нормативу – максимального власного утримання страхової компанії за одиничним ризиком, який вона отримала на страхування, що становить 10% розміру статутного капіталу і сформованих страхових резервів [38; 98; 285].

Визначимо нетто-місткість (номінальну місткість, що базована на власних фінансових ресурсах і страхових резервах) вітчизняного ринку перестраховання. Для цього спершу проаналізуємо динаміку сукупної величини статутних капіталів та страхових резервів (рис. 3.10).

Як свідчать дані цього рисунка, впродовж останніх шести років обсяг сплачених статутних капіталів і страхових резервів зріс від 11686,8 млн. грн. у 2005 році до 25271,1 млн. грн. у 2011 році (на 216,2%). При цьому простежувалася

постійна тенденція до нарощування капіталу страховиків з року в рік (винятком є 2011 рік, показники діяльності страховиків у якому залишилися практично на рівні 2010 року), незважаючи на кризові явища у вітчизняній економіці. Безумовно, позитивна динаміка впливає на збільшення місткості українського ринку перестраховування за досліджуваний період.

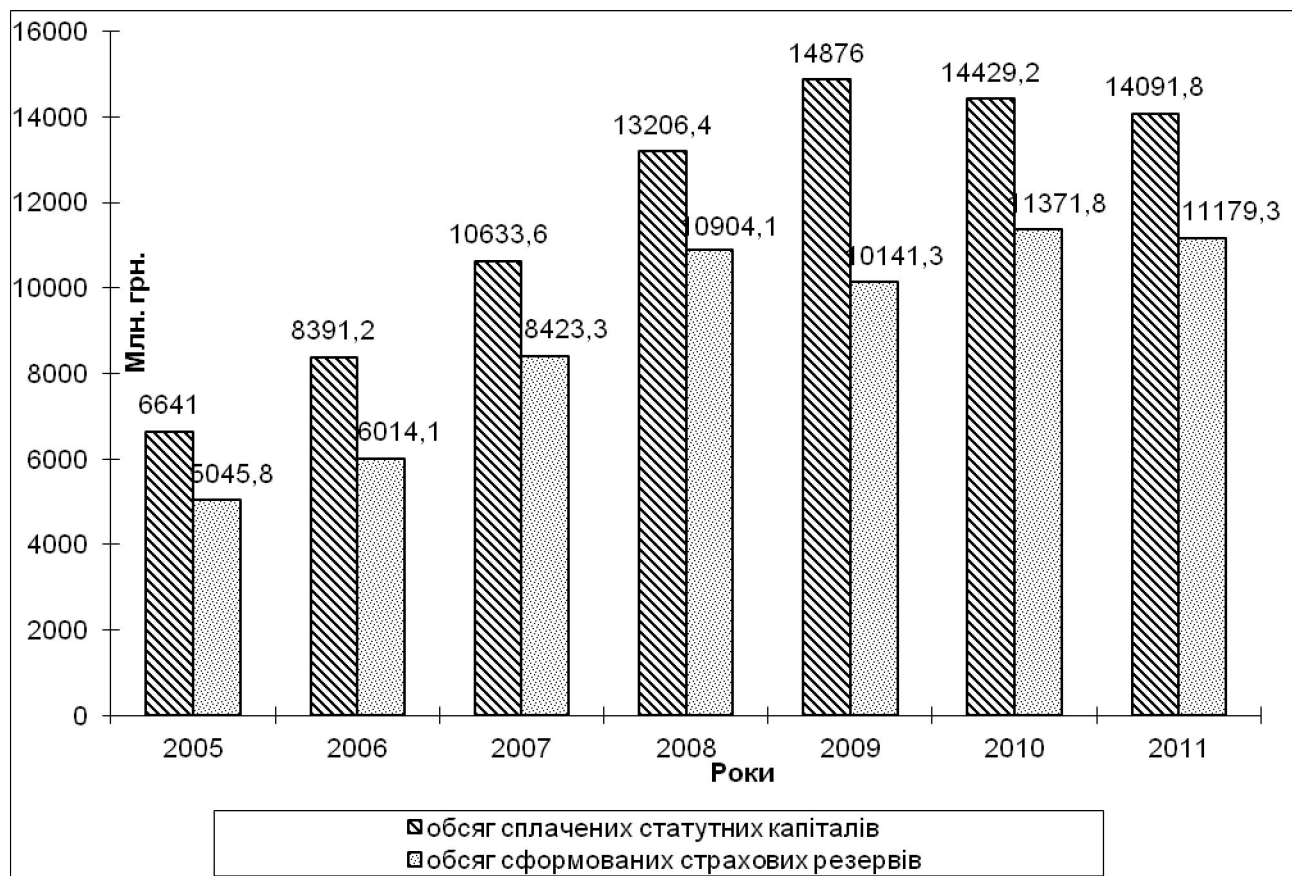

Рис. 3.10. Обсяг сплачених статутних капіталів та сформованих страхових резервів вітчизняних страховиків упродовж 2005–2011 рр.*

* Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг.

На основі сумарної величини сплачених статутних капіталів та сформованих страхових резервів визначимо розмір власного утримання вітчизняних перестраховиків та розрахуємо нетто-місткість українського ринку перестраховування. Результати проведених розрахунків проілюстровано на рисунку 3.11.

Отже, дані цього рисунку показують, що абсолютне значення максимально можливого обсягу ризику, який можуть прийняти на перестраховування вітчизняні

перестраховики, зріс від 1168,7 млн. грн. у 2005 році до 2527,1 млн. грн. у 2011 році (у 2,2 раза), що свідчить про розширення перестраховальної місткості.

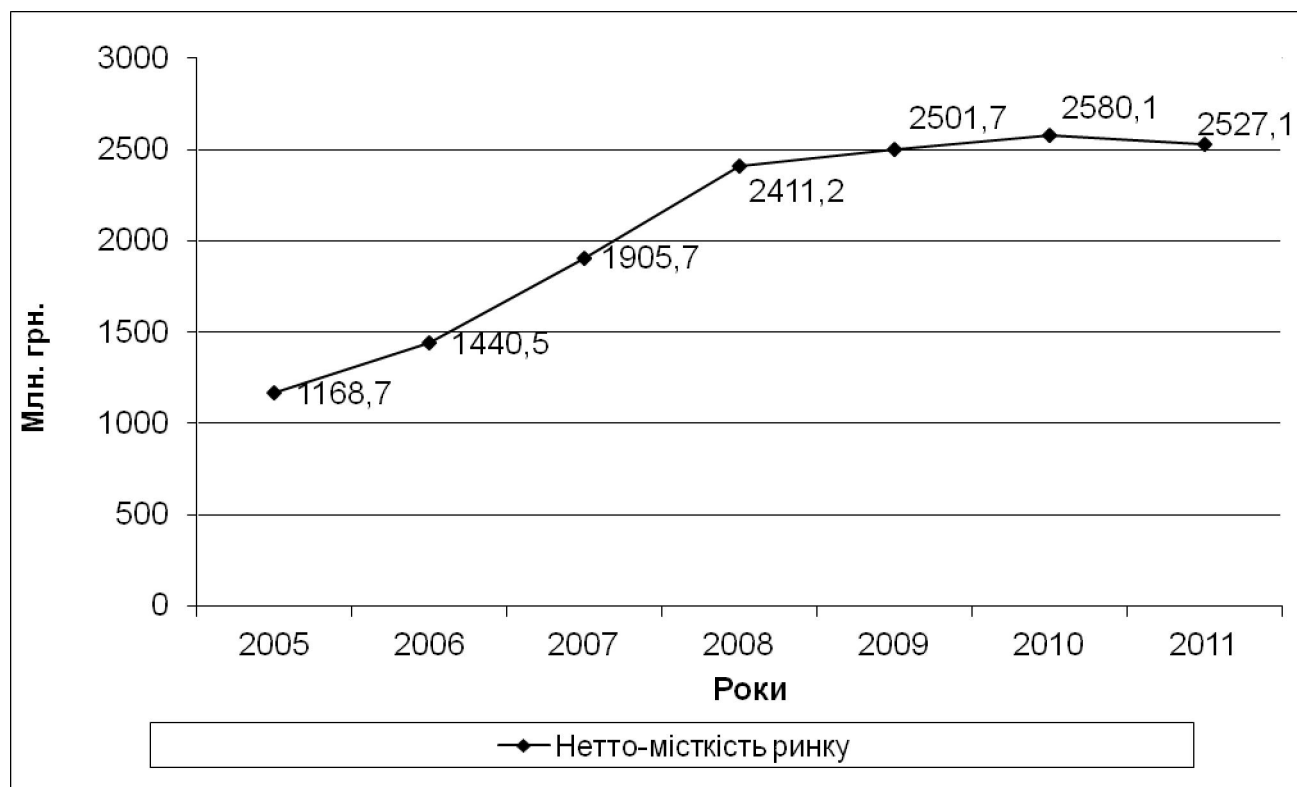

Рис. 3.11. Номінальна місткість українського ринку перестраховання в 2005–2011 рр.

Однак потенційні можливості, як відомо, не завжди відповідають реальності. Реальне значення місткості здебільшого є значно нижчим, оскільки залежить від впливу суб’єктивних та об’єктивних чинників. “Так, забезпечення статутних фондів та страхових резервів вітчизняних страхових компаній відбувається за допомогою активів, ліквідність яких є дуже низькою. Крім того, місткість перестрахового ринку залежить і від значної кількості суб’єктивних факторів (доступність, зручність використання, надійність)” [285, с.152]. Водночас А. Волошина доповнює ці чинники ще таким, як якість перестраховальної місткості, тобто “результат комплексної реалізації вищезгаданих критеріїв, що дасть змогу перестраховальникам одержувати зручний і надійний захист, мінімізувати годинні й фінансові витрати на розміщення ризиків, а також використовувати єдині стандарти та принципи ведення бізнесу” [38, с.26-27].

Таким чином, місткість українського ринку перестраховування визначається величиною власного утримання перестраховальників, в межах якої вони гарантують виплату страхового відшкодування за можливими збитками власними коштами і страховими резервами. Відповідно, вважаємо, що реальна місткість перестраховального ринку, яка доступна для перестраховика, характерна розміром перестраховальних виплат, який упродовж 2005–2010 років зріс (від 103,0 млн. грн. до 2045,3 млн. грн.). При цьому, якщо в 2005 році реальна нетто-місткість українського ринку становила близько 9%, то в 2010 році – 80% своїх потенційних можливостей. Це свідчить про зростання ролі перестраховування у забезпеченні гарантій виконання страхових зобов'язань та не сповна використаний потенціал розвитку вітчизняного ринку перестраховування. Однак у 2011 році перестраховальні виплати за договорами вхідного перестраховування знизилися до 713,4 млн. грн., відповідно реальна нетто-місткість зменшилася до 28%, що характеризує невикористані фінансові можливості українських перестраховиків.

Отже, однією з важливих проблем ринку перестраховування є низька капіталізація вітчизняних перестраховиків, що перешкоджає формуванню ефективного і надійного перестраховального захисту на вітчизняному страхового ринку. Мобілізація значних обсягів капіталів професійних перестраховиків для проведення винятково перестраховальної діяльності допоможе розв'язати значну кількість проблем функціонування страхового ринку і ринку перестраховування в Україні, пов'язаних із невеликою місткістю, необхідністю покриття збитків за катастрофічними ризиками, підвищенням фінансової стійкості страхових операцій та рентабельності страхових портфелів.

2. На вітчизняному ринку перестраховування розвинені некласичні форми, методи і схеми перестраховальних відносин. Це є очевидною тенденцією, оскільки на ньому функціонують переважно універсальні страховики, для яких перестраховування є лише одним із видів страхової діяльності. Відповідно, договірні відносини між прямими страховиками на ринку часто ускладнюються внаслідок розкриття андеррайтингової політики цедента та інформації про страхувальника; виникають проблеми стосовно виплати страхового відшкодування і максимального

задоволення інтересів страхувальників в отриманні надійного страхового захисту. Тому ризики між універсальними страховиками передають в основному на принципах взаємності, що передбачає обов'язковий двосторонній обмін ризиками у перестрахованні та породжує демпінгові перестрахові тарифи, відсутність єдиних стандартів і вимог до договорів перестраховання.

У даному контексті саме професійний ринок перестраховання спроможний забезпечити якість перестраховувальних послуг, розширити спектр перестраховувальних програм, підвищити гарантії виконання страхових зобов'язань та повноти і своєчасності виплати страхового відшкодування. На початковому етапі формування спеціалізованого перестраховувального ринку професіоналізм його учасників доцільно підвищити оптимальним поєднанням діяльності вітчизняних страховиків і перестраховиків. Це призведе до зростання місткості ринку, її доступності та популярності для як українських, так і іноземних споживачів перестраховувальних послуг, у контексті дотримання стандартів продуктової складової ринку з урахуванням звичаїв і традицій вітчизняного страхового ринку та міжнародних принципів здійснення перестраховувальних операцій.

В умовах розвитку міжнародного сегмента ринку перестраховання, послуги якого характерні високими тарифами та жорсткою андеррайтинговою політикою, зростає попит страхового ринку на внутрішнє професійне, високоякісне та дешевше покриття страхових ризиків порівняно з наданням таких послуг перестраховиками-нерезидентами. “В цій ситуації саме внутрішній професійний перестраховик, знаючи особливості національного ринку, його специфіку та структуру, може запропонувати страховим компаніям індивідуальні програми перестраховання” [310, с.130]. При цьому професійному перестрахованню притаманний високий рівень соціальної та економічної корисності на противагу альтернативній, коли перестрахованням займаються тільки універсальні страховики. Як свідчить світова практика, спеціалізовані перестраховики володіють вищими, ніж у середньому на ринку, фаховими знаннями, накопиченим досвідом та вмінням застосування їх у своїй діяльності. Так, на етапі укладання договору страхування страховики можуть розробляти спільні перестраховувальні програми з професійними перестраховиками,

забезпечуючи спрощення процедури подальшого перерозподілу ризику та здійснення перестраховальних операцій. “Поява таких суб’єктів господарювання та розмежування функцій між страховими та перестраховими компаніями надасть можливість створити необхідні умови для формування самостійного перестрахового ринку, який буде здатен акумулювати значні за розмірами ризику” [285, с.353].

3. В Україні не сформовано системного підходу до розуміння потенційних можливостей перестраховування як для страховиків, власників, так і держави в цілому. Як свідчить світова практика, перестраховальний бізнес дає його власникам змогу отримати прибуток та зростання капіталізації своїх інвестиційних вкладень, що сприяє їх зацікавленості у розвитку професійного ринку перестраховування. В нашій країні перестрахова діяльність характерна низькою рентабельністю та високим ризиком унаслідок запровадження стандартів тарифної цінової політики, що базована на середньому для ринку рівні витрат та рентабельності. Як цілком слушно зазначив В. Веретнов, “якщо врахувати цей фактор, компанія може зазнати збитків та не виправдати покладених на неї очікувань акціонерів завдяки втраті своєї конкурентоспроможності” [29].

Вагомим і впливовим гравцем, зацікавленим у розвитку ринку перестраховування та інтеграції його до світового ринку, повинна стати держава. Зазначимо, що перестраховальна діяльність в Україні законодавчо не врегульована, не визначена законодавством як окремий вид діяльності та не ліцензована. Відповідно, в нашій країні нема законодавчого підґрунтя для функціонування професійних перестраховиків із відповідною ліцензією. Крім того, у Проекті № 9614 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” від 19. 12. 2011 року обов’язкове ліцензування перестраховальної діяльності не передбачено.

Роль держави у прискоренні розвитку вітчизняного ринку перестраховування є очевидною, і, як наголошує О. В. Козьменко, “...поява професійних перестрахових компаній неможлива без розроблення відповідної законодавчої бази, яка б регламентувала питання, пов’язані з умовами створення перестрахових компаній, ліцензування їх діяльності, розміщення резервів, взаємодії зі страховими компаніями і брокерами та ін. Виходячи з цього, передумовою розвитку інституту

професійних перестраховиків в Україні повинні бути спільні зусилля всіх учасників страхового і перестрахового ринків та державних органів регулювання відносно створення відповідних нормативно-правових й інфраструктурних засад організації даного процесу” [285, с.353-354].

Законодавча неврегульованість перестраховальної діяльності та відсутність її обов’язкового ліцензування породжує і поглиблює проблеми перестраховання життя в Україні. Так, у сучасних умовах українські перестраховики не можуть перестраховувати ризики за видами страхування життя, якщо не мають відповідної ліцензії на проведення такого страхування. Враховуючи незначну кількість гравців (за станом на 31. 12. 2011 р. – 64 страхових компаній), з яких на ринку страхування життя реально працює близько 20, отримана ліцензія дає їм право здійснювати перестраховальні операції на взаємних умовах. Відповідно, чинна законодавча база спрямовує страховика на укладання таких перестраховальних договорів за принципом взаємності або розміщення ризиків у перестраховиків-нерезидентів.

Як свідчить вітчизняна практика, близько 90% премій за вихідним перестрахованням життям належить іноземним перестраховикам. Отже, практично всі перестраховальні послуги вітчизняні страховики купують у перестраховиків-нерезидентів за відсутності вагомих альтернатив на українському ринку перестраховання. Така практика передачі ризиків із страхування життя за кордон упродовж останніх років довела свою ефективність, оскільки серед гравців ринку переважають потужні іноземні професійні перестраховики, рейтинг та репутація яких є досить високими.

Водночас, більшість страхових компаній, що функціонує на ринку страхування життя, є компаніями з іноземним капіталом. Як наслідок, ризики таких страховиків перестраховують переважно в країні інвестора та місцезоташуванні материнської компанії. Враховуючи викладене, незрозумілою є позиція нашої держави, яка не суперечить такій загальновизнаній вітчизняній перестраховальній практиці. Адже практично для всіх ризиків за видами страхування життя, що передають перестраховикам-нерезидентам у перестраховання, не характерна збитковість, або є значно нижчою від збитковості окремих видів загального

страхування, ризики за якими розміщують на внутрішньому перестраховальному ринку (наприклад страхування автокаско).

На нашу думку, для підвищення ефективності функціонування ринку перестраховування необхідно:

по-перше, дозволити вітчизняним професійним перестраховикам перестраховувати ризики за видами страхування життя, що сприятиме входженню українських спеціалізованих гравців на ринок, збільшенню можливостей для використання внутрішньої місткості страхового ринку в цілому, зростанню податкових надходжень від перестраховиків і наповненню бюджету держави та підвищенню інвестиційної привабливості перестраховального бізнесу в країні;

по-друге, встановити диференційні ліміти власного утримання для страхових компаній (цедентів), зокрема, для страховиків, які страхують життя, визначити рівень мінімального утримання страхових премій та обмежити обсяг зовнішнього вихідного перестраховування, що нині сягає 90%. Це, своєю чергою, забезпечить зростання місткості ринку страхування життя, створить можливості для розвитку внутрішнього ринку перестраховування життя і дасть змогу зберегти значний обсяг довготермінових інвестиційних ресурсів у національній економіці.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, зазначимо, що є об'єктивні та суб'єктивні передумови, які заважають формуванню та розвитку професійного ринку перестраховування в Україні. Серед об'єктивних передумов виділимо недостатню місткість і капіталізацію вітчизняного страхового ринку, відсутність кваліфікованих професійних гравців на ринку перестраховування, низький рівень його інфраструктури. Суб'єктивними передумовами, що заважають повноцінному розвитку інституту професійних перестраховиків, є нерозуміння державою потенційних можливостей перестраховування, а відповідно, неефективне прийняття нею рішень щодо створення професійних перестраховиків, управління та регулювання їх діяльністю, незацікавленість власників у розвитку професійного перестраховального бізнесу, для якого характерні низькі доходи та високий ризик. На нашу думку, формування професійного ринку перестраховування є логічною закономірністю і необхідністю розвитку вітчизняної страхової індустрії, яке

сприятиме захисту страхового ринку від катастрофічних і техногенних ризиків, стимулюванню розвитку страхування за пріоритетними галузями економіки, розвитку фінансового перестрахування як механізму захисту ринку фінансових послуг.

У сучасних умовах одним із важливих завдань подальшого розвитку професійного ринку перестрахування в Україні є формування та розширення його інфраструктури. Формування професійних гравців на ринку та відродження їхньої репутації, розвиток перестраховальних пулів й інституту перестрахових брокерів створюють можливості для ефективного функціонування вітчизняного перестраховального ринку, його поступової інтеграції в світовий простір. У цьому контексті особливо актуальним є дослідження проблем інституту посередництва на ринку перестрахування та визначення перспективних напрямів їх розв'язання.

3.3. Інститут страхового посередництва у контексті впливу на функціонування вітчизняного ринку перестрахування

Розвинута ринкова економіка передбачає наявність повноцінного та дієвого ринку перестрахування, який дає змогу захистити інтереси учасників страхових процесів та мінімізувати ризики їх діяльності внаслідок непередбачуваних ситуацій, а відтак сприяє фінансовій стійкості та безпеці соціально-економічного розвитку держави.

Ефективне функціонування перестраховального ринку значно залежить від розвитку його інфраструктури, адже вона створює можливості для реалізації перестраховальних послуг, опосередковує, прискорює і полегшує укладання та здійснення перестраховальних угод, зумовлює координацію дій інституцій на ринку перестрахування. Серед інститутів інфраструктури страхового і перестраховального ринків особливе місце належить інституту страхового посередництва, який характерний незавершеністю у кожному елементі: недосконалим нормативно-правовим забезпеченням, неповнотою інформаційної бази, низьким рівнем підготовки кадрового потенціалу. Досліджуючи проблеми функціонування

страхового ринку, В. М. Фурман стверджує, що виникає необхідність заміни сучасної моделі функціонування страхового ринку, яка вважає пріоритетом страховика орієнтацію на масове споживання стандартизованих страхових продуктів, власне, ігноруючи діяльність страхових посередників (брокерів та консультантів), на нову, ефективнішу (клієнторієнтовану), що відповідатиме потребам розвитку реального страхування і ґрунтуватиметься на динамічно зростаючому попиті клієнтів, передбачатиме розвиток страхового посередництва, формування професійної інфраструктури страхового ринку (зокрема інституту страхових посередників) [335, с.135-136]. Відповідних структурних трансформацій потребує і вітчизняний ринок перестраховування, для якого характерний низький рівень розвитку інституту перестрахових брокерів як невід'ємного елемента посередництва між перестраховиком та перестраховальником.

Зазначимо, що в наукових джерелах, законодавчих та нормативно-правових актах із питань страхової й перестраховальної діяльності нема загальновизначеного поняття “страхове посередництво”, чіткого підходу до трактування поняття “посередництво у перестрахованні” та його ідентифікації як виняткового виду діяльності.

Так, О. М. Залєтов під страховим посередництвом розуміє врегульовану нормами права господарську діяльність страхового посередника (страхового (перестрахового) брокера, страхового агента), як правило, за винагороду, що передбачає агентський і брокерський різновиди діяльності [283, с.84]. У своєму визначенні автор виокремив суб'єктів страхового посередництва, до яких відніс перестрахових брокерів, а відтак розглянув посередництво у перестрахованні як складову страхового посередництва.

Аналогічну точку зору поділяє В. Рєзнікова, акцентуючи при цьому увагу на професійній діяльності страхових посередників і вважає їх діяльність підприємницькою, оскільки метою її провадження є отримання прибутку [260, с.282]. Однак, враховуючи специфіку діяльності окремих страхових посередників, таке твердження є доцільним лише для страхових і перестрахових брокерів, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та

здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні (перестраховуванні) від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу в страхуванні (перестраховуванні) як страхувальник (перестраховальник) [98]. Натомість, страхові агенти діють на страховому ринку від імені й за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а тому їх діяльність недоцільно вважати винятковим видом підприємництва. У Положенні “Про порядок провадження діяльності страховими посередниками” чітко розмежовано терміни “агентська діяльність” та “брокерська діяльність”; при цьому саме брокерська діяльність розглянута “як професійна діяльність суб’єктів підприємницької діяльності на користь страхувальника або перестраховальника (цедента)...” [228].

Певним чином такий підхід простежується в українському страховому законодавстві, що містить окрему статтю, присвячену посередницькій діяльності у сфері страхування. У цій статті термін “страхове посередництво” не застосований, натомість роз’яснено, що “посередницька діяльність страхових і перестрахових брокерів у страхуванні і перестраховуванні здійснюється як виключний вид діяльності і може включати консультування, експортно-інформаційні послуги, роботу, пов’язану з підготовкою, укладанням та виконанням (супроводом) договорів страхування (перестраховування), в т. ч. щодо врегулювання збитків у частині одержання та перерахування страхових платежів, страхових виплат і страхових відшкодувань за угодою відповідно із страхувальником або перестраховальником, інші посередницькі послуги у страхуванні та перестраховуванні за переліком, встановленим Уповноваженим органом” [98].

Розглянемо основні підходи до розуміння сутності страхового посередництва, що їх застосовують у міжнародній практиці. Скажімо, у Директиві № 2002/92/ЄС “Про страхове посередництво” розмежовані поняття “страхове посередництво” і “посередництво у перестраховуванні”. Відмінності в них полягають лише у взаємозаміні понять “страхування” та “перестраховування”, при цьому суттєвих особливостей не наведено. Відповідно, страхове посередництво (посередництво у перестраховуванні) – це діяльність щодо подання, пропонування чи виконання інших дій, які передують укладанню договорів страхування (перестраховування), або після

укладання таких договорів, або з надання допомоги в адмініструванні та виконанні таких договорів, зокрема, у випадку претензій [74].

Представники Асоціації Професіональних Страхових Брокерів з метою розв'язання конфлікту інтересів на ринку послуг страхових посередників пропонують трактувати страхове посередництво як діяльність із здійснення юридичних та інших дій з укладання, внесення змін, розірвання і виконання договорів страхування за дорученням фізичних та юридичних осіб від імені страхового брокера, але за рахунок цих осіб як страхувальників, або договорів страхування (перестрахування) від імені й за рахунок страхувальників (перестрахувальників) і / або страховиків (перестраховиків), а також інша, пов'язана зі страхуванням і не заборонена законом діяльність (в т. ч. від свого імені), за винятком діяльності як страховика, перестраховика [7]. Зарубіжні фахівці розглядають посередництво у перестрахуванні як складову страхового посередництва, а функціональне призначення страхових і перестрахових брокерів практично ототожнюють.

Ми поділяємо позицію науковців і практиків стосовно того, що інститут страхового посередництва представлений трьома інституціями: страховими агентами, страховими та перестраховими брокерами, а відповідно і посередництвом у перестрахуванні. При цьому посередницьку діяльність на страховому ринку здійснюють страхові агенти і страхові брокери, а на ринку перестрахування – перестрахові брокери. Тобто страхове посередництво на перестрахувальному ринку передбачає лише брокерську діяльність, яка має певні відмінності, що виокремлюють діяльність страхових і перестрахових брокерів. Зупинимось детальніше на організаційно-правових та функціональних особливостях функціонування перестрахових брокерів.

По-перше, згідно із Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” перестраховими брокерами можуть бути лише юридичні особи, а страхові брокери функціонують на страховому ринку в статусі фізичних та юридичних осіб. Такі законодавчі вимоги пояснюються тим, що учасниками перестрахувального ринку є безумовно професійні гравці (страхові та

перестраховальні компанії), а відповідно посередницькі послуги їм повинні надавати тільки юридичні особи – підприємницькі структури. Водночас, для прикладу в міжнародній практиці страхові й перестрахові брокери можуть бути представлені як фізичними особами – індивідуальними підприємцями, так і юридичними особами (комерційними підприємствами) [74; 96]. Недосконале законодавче забезпечення діяльності перестрахових брокерів обмежує сферу діяльності страхових посередників на українському ринку перестраховання, а відтак перешкоджає розвитку на ньому здорової конкуренції.

По-друге, згідно із страховим законодавством посередницька діяльність перестрахових брокерів спрямована на задоволення потреб страховиків у перестрахованні як перестраховувальників, а страхові брокери працюють в інтересах страхувальників. Водночас, О. Лайков стверджує, що з погляду цих інтересів перевагу необхідно надавати такій моделі функціонування перестрахового брокера, коли його діяльність стає ефективним механізмом, що об'єднує можливості перестраховика і цедентів та підтримує спрямованість їх спільних зусиль на реалізацію потреб страхувальників [177]. Саме за такого розуміння ролі й спрямування страхового посередництва у перестрахованні професійний брокер, на думку автора, сприятиме рівноправному партнерству між цедентом та перестраховиком і стане необхідною постаттю вітчизняного ринку перестраховання. Однак ми частково не погоджуємося з твердженням науковця, оскільки брокерська діяльність у перестрахованні відповідно до страхового законодавства спрямована на задоволення інтересів страховиків, які виступають у ролі перестраховувальників та потребують перестраховального захисту.

Саме з таких позицій визначена роль страхових посередників у Директиві “Про страхове посередництво”, основні положення якої спрямовані на створення умов для захисту інтересів страхувальників, що не сповна забезпечує розвиток посередницької діяльності на сучасному страховому (перестраховальному) ринку. Тобто, страхові посередники обмежено розглянуті лише як канал торгівлі/розповсюдження продуктів страхування (перестраховання).

Безумовно, одним із завдань страхових посередників є продаж страхових (перестрахових) продуктів, залучення нових клієнтів, просування страхових (перестраховувальних) послуг від страховика (перестраховика) до споживача, консультування споживачів на етапі укладання, виконання і розірвання договору страхування (перестраховування), а відповідно орієнтація на задоволення потреб клієнтів. Проте основними функціями перестрахових брокерів є аналіз усіх страхових ризиків, визначення необхідного обсягу перестраховувального захисту, пошук надійного перестраховика і розміщення страхових ризиків на взаємовигідних для цедента та перестраховика умовах, урегулювання збитків у разі настання страхового випадку відповідно до умов договору перестраховування. Відтак сутність брокерської діяльності в сучасному страхуванні та перестраховуванні полягає саме у гармонійному поєднанні інтересів суб'єктів страхового й перестрахового ринків, а не у задоволенні потреб окремого з них. Як слушно зазначив О. Лайков, створення та підтримка стійкого балансу інтересів учасників страхового (перестраховувального) ринку є однією із суттєвих ознак цивілізованого ринку, поряд із його клієнтоорієнтованістю [178, с.1-15].

Таким чином, українське законодавство не враховує особливості та необхідність розвитку сучасних страхових і перестраховувальних відносин у напрямку становлення цивілізованого ринку. По-справжньому цивілізований страховий (перестраховувальний) ринок формуватиметься не в міру задоволення інтересів його окремих учасників та їх прагнення перекласти свої витрати на споживачів, а в міру розвитку на ньому професійної посередницької діяльності, покликаної забезпечувати оптимальне поєднання інтересів учасників страхових (перестраховувальних) відносин і на цій основі – збалансований розвиток [176, с.54-58]. Оптимальні перестраховувальні відносини між цедентом та перестраховиком формуються, з одного боку, діями перестрахового брокера як представника споживача перестраховувальних послуг, який вибирає перестраховика і допомагає перестраховувальникові при укладанні договору перестраховування, з другого – коли перестраховик функціонує від імені брокера, який наділяє його певними повноваженнями.

По-третє, перестраховий брокер забезпечує формування перестраховальних відносин між учасниками вітчизняного і зарубіжного ринків перестраховання, сприяє підвищенню інтенсифікації фінансових потоків за перестраховальними операціями між окремими країнами. Вітчизняні страховики, у портфелі яких значну питому вагу займає страхування потенційно високоризикових ризиків, через низьку фінансову ємність змушені передавати частину страхових ризиків у зарубіжне перестраховання. Більшість іноземних перестраховиків практично не приймають у перестраховання такі ризики українських перестраховальників без участі брокерських компаній. “Тому в умовах, коли страхові ринки країн з перехідною економікою є для багатьох зарубіжних перестраховиків своєрідною “terra incognita”, роль перестрахових брокерів важко переоцінити, бо вони забезпечують нашим компаніям доступ до перестрахових ємностей, які без брокерської підтримки ніколи б не були надані” [283, с.116]. При цьому зазначимо, що зарубіжні перестраховики приймають у перестраховання ризики вітчизняних страховиків через брокерів, які пройшли певний рівень акредитації, з притаманними їм високим рівнем професійної репутації, позитивним досвідом брокерської діяльності та обслуговування клієнтів. Водночас, перестраховий брокер, забезпечуючи інтеграцію вітчизняного перестраховального ринку в світовий, сприяє залученню іноземних інвестицій у національну економіку.

Отже, посередницька діяльність у перестрахованні допомагає страховикам вибрати найвигідніші пропозиції щодо формування додаткових гарантій виконання страхових зобов'язань та зміцнює довіру і стосунки між перестраховальником та перестраховиком, сприяє підвищенню якості надання перестраховальних послуг і розвитку страхового й перестрахового бізнесу, забезпечує створення сприятливого конкурентного середовища на ринку перестраховання.

Однак на українському ринку перестраховання інститут страхових посередників залишається, по суті, формальним, а перестраховальні відносини їхні учасники організовують переважно без участі перестрахових брокерів, що зумовлено низькою причиною:

1. В умовах низької капіталізації та фінансової місткості вітчизняного перестраховального ринку зростання вартості перестраховальної послуги на суму брокерської комісії для перестраховальника або зменшення на таку суму перестраховальної премії для перестраховика заперечують “корисність” перестрахового брокера як шукача перестраховальної ємності.

2. Перестраховальну діяльність на вітчизняному ринку здійснюють переважно на принципах “взаємного обміну ризиками” з метою збалансування фінансових потоків за вихідним та вхідним перестрахованням. Такий негативний досвід функціонування учасників перестраховальних процесів унеможливорює повністю необхідність страхового посередництва в особі перестрахового брокера, що перешкоджає розвитку конкуренції і посередницької діяльності як невід’ємних елементів цивілізованого та дієздатного ринку перестраховання.

3. Корисність перестрахового брокера виправдовується переважно за умови розміщення великих ризиків, що характерні для ринку облігаторних видів перестраховання, відповідно й для гуртового ринку. Проте низькокапіталізований вітчизняний перестраховальний ринок представлений в основному факультативним перестрахованням, ризики за яким є незначними, відтак ринок не орієнтований на брокерів.

4. Відповідно до Податкового кодексу, основні положення якого передбачають суттєві зміни у податковому регулюванні страхового посередництва на вітчизняному ринку перестраховання, виникає низка проблем, які можуть негативно позначитися на розвитку діяльності перестрахових брокерів. Зокрема, це стосується відображення в податковому обліку страховика комісійних винагород за договорами перестраховання.

До комісійних винагород за договорами перестраховання в бухгалтерському і податковому обліку належать винагороди cedentu від перестраховика у вигляді комісійних за передачу ризиків на перестраховання [2, с.3]. Зазначені доходи у вигляді комісійних винагород за перестраховальними договорами згідно з Податковим кодексом уведено до складу доходів від страхової діяльності при розрахунку бази оподаткування – прибутку страховика у разі переходу страхових

компаній на загальну систему оподаткування (відповідно до Податкового кодексу з початку 2012 року мали відбутися зміни в оподаткуванні страхової діяльності, однак їх відкладено до 01. 01. 2013 р.) [226]. Проте у Податковій декларації з податку на доходи (прибуток) страховика, затвердженій Наказом ДПАУ від 21. 02. 2011 р. № 97, та Додатку ІД “Розрахунок інших доходів страховика” про комісійні винагороди cedenta від перестраховика не згадано. При цьому в Додатку є рядок “інші доходи платника податку за звітний (податковий) період”, яким податкові органи можуть скористатися з метою оподаткування таких доходів страховика і задоволення власних інтересів. А це означає, що за такої діючої системи оподаткування доходи страховика у вигляді комісійних винагород від перестраховика будуть оподатковані за загальною ставкою серед інших доходів, не пов’язаних із страховою діяльністю. Відповідно, якщо комісійні винагороди оподатковуватимуться за загальною ставкою оподаткування 21%, тобто аналогічно, як за посередницькою діяльністю, то у вартості перестраховальної послуги не залишатиметься місця для брокерської комісії, котру мав би сплатити cedent, що витіснить перестрахового брокера з ринку.

Розглянуті проблемні тенденції, що перешкоджають повноцінному розвитку страхового посередництва на вітчизняному ринку перестраховання, підтверджуються негативною динамікою основних показників діяльності перестрахових брокерів. Зокрема, простежується тенденція до зменшення кількості страхових (перестрахових) брокерів упродовж 2005–2011 років та їх частки у співвідношенні до кількості страхових (перестраховувальних) компаній (рис. 3.12).

Як свідчать дані рисунка 3.12, на страховому (перестраховувальному) ринку України кількість страхових (перестрахових) брокерів протягом 2005–2011 років зменшилась із 75 до 60 одиниць. При цьому, якщо їх кількість помітно зменшилась упродовж 2005–2009 років (від 75 до 57), то в 2010–2011 роках спостерігалася незначна тенденція до збільшення (до 60). Однією з вагомих причин такої негативної динаміки було зниження обсягів страхового (перестраховувального) ринків, що пояснюється впливом фінансової кризи 2008 року.

Так, сума валових страхових премій упродовж 2009 року зменшилася на 17%, водночас премій, отриманих від перестраховальників, – на 7%, що призвело до зниження комісійних винагород брокерів на 26%. Скорочення доходів та незацікавленість багатьох брокерів у подальшій діяльності змусила їх залишити ринок. Відповідно, в Україні за станом на 01. 01. 2012 р. один брокер обслуговував одночасно 7 страхових компаній, в Росії – лише 3 компанії, а у розвинутих країнах на одного страховика припадає понад 10 брокерів.

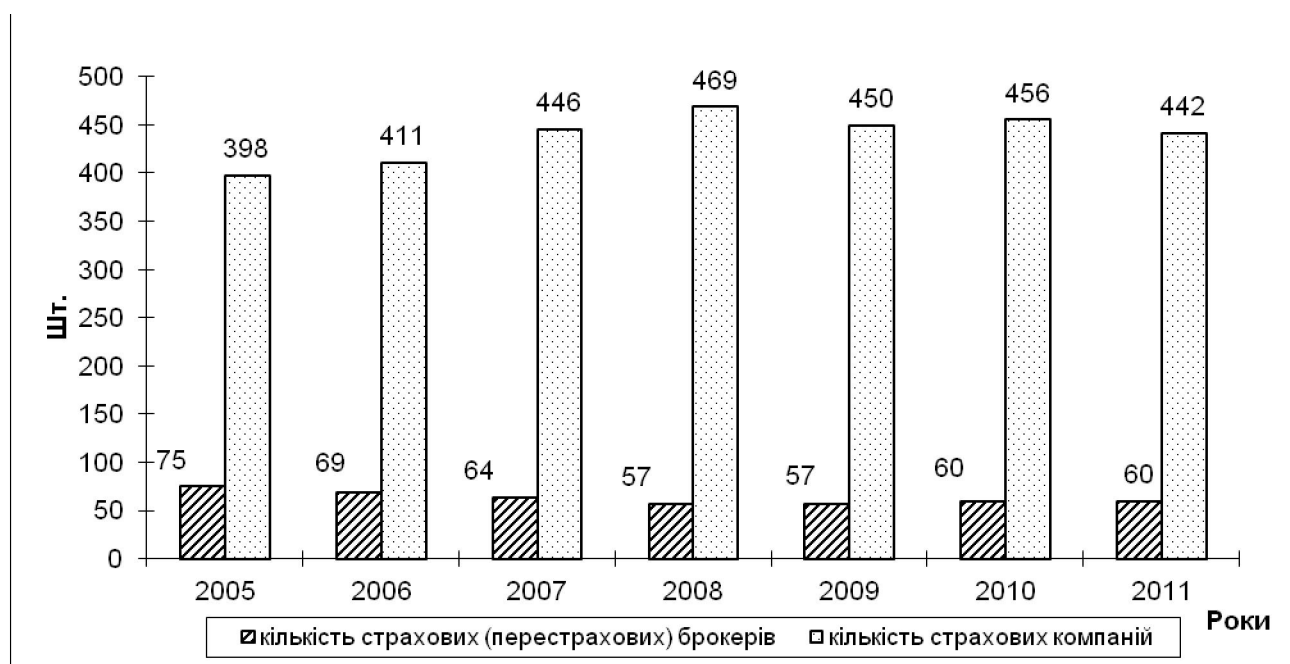

Рис. 3.12. Співвідношення кількості страхових (перестрахових) брокерів і страхових компаній України за 2005–2011 рр.*

* Складено за: інформаційними даними Нацкомфінпослуг, Insurance Top.

З метою визначення сучасного стану розвитку перестрахових брокерів на перестраховальному ринку проаналізуємо основні показники їх діяльності та визначимо частку ринку перестраховування, яку вони обслуговували впродовж 2006–2011 років (табл. 3.4).

У результаті аналізу ми зробили такі висновки: обсяг перестраховальних премій, отриманих за договорами перестраховування, що уклали брокери, зріс упродовж 2006–2009 років від 151931,0 тис. грн. до 300246,7 тис. грн. (майже в 2 рази), однак за 2010-2011 роки зменшився до 97137,2 тис. грн. (в 3,1 раза). Величина премій за такими договорами протягом 2006–2009 років збільшувалася за рахунок

укладених брокерами перестраховальних договорів із перестраховиками-нерезидентами, яким передано переважну більшість перестраховальних премій. При цьому впродовж цих років простежувалася тенденція, за якою частка премій, що їх отримали іноземні перестраховики, збільшилася від 50,3% в 2006 році до 95,7% в 2011 році.

Таблиця 3.4

Динаміка перестраховальних премій, що перестраховики отримали за договорами перестраховання, котрі брокер уклав на користь перестраховальників*

Показники	Роки											
	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	Обсяг, тис. грн.	%	Обсяг, тис. грн.	%	Обсяг, тис. грн.	%	Обсяг, тис. грн.	%	Обсяг, тис. грн.	%	Обсяг, тис. грн.	%
Перестраховальні премії, що отримали перестраховики за участю брокерів, у т. ч.:	151931,0	100	249942,0	100	263284,8	100	300246,7	100	228211,7	100	97137,2	100
- резиденти	75553,2	49,7	123259,1	49,3	84755,8	32,2	35423,7	11,8	12515,4	5,5	4161,3	4,3
- нерезиденти	76377,8	50,3	126682,9	50,7	178529,0	67,8	264823,0	88,2	215696,3	94,5	92975,9	95,7

* Складено за: [31]

Водночас, упродовж цих років різко знизилися обсяги премій, які передали вітчизняним перестраховикам за участю брокерів, що відповідає аналогічним тенденціям розвитку українського ринку вхідного перестраховання в результаті негативного впливу кризових явищ на фінансову спроможність перестраховиків приймати на відповідальність страхові ризики. Негативні зміни 2011 року зумовлені зменшенням величини перестраховальних премій, переданих як перестраховикам-резидентам (на 300%), так і нерезидентам (на 232%). Проте за договорами перестраховання з перестраховиками-нерезидентами обсяг премій знижується меншими темпами, ніж за перестраховальними договорами з вітчизняними страховиками. Відповідно, в 2011 році частка іноземних перестраховиків у перестраховальних преміях, отриманих за участю перестрахового брокера, зросла до 95,7%.

Розглянувши структуру перестраховальних премій за договорами перестраховання з участю посередництва, зазначимо, що брокери працюють у всіх сегментах ринку перестраховання, однак високу частку надходження премій забезпечують за майновим страхуванням, ризики за яким характерні високою вартістю (рис. 3.13).

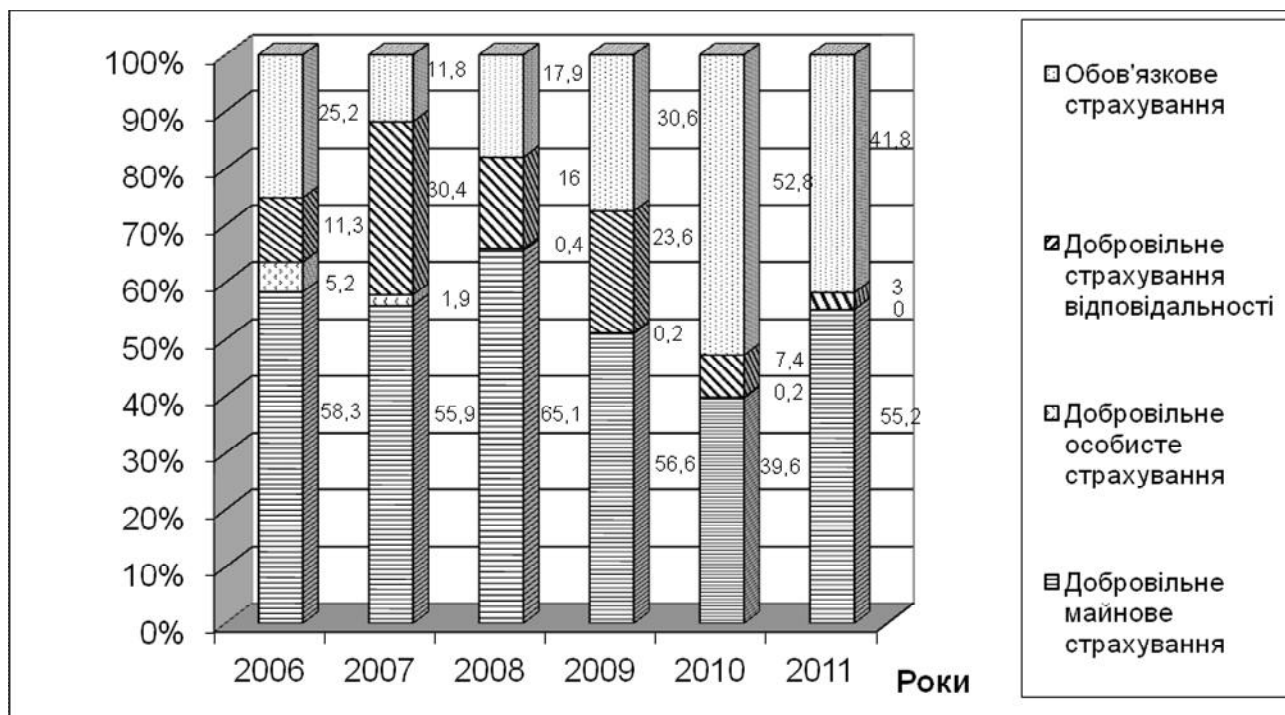

Рис. 3.13. Динаміка структури перестраховальних премій за видами страхування, що впродовж 2006–2011 рр. отримали перестраховики за участю перестрахового брокера (Складено за : [31])

Зокрема, серед добровільних видів найбільшу частку займає майнове страхування з тенденцією до зменшення в структурі перестраховальних премій від 58,3% у 2006 році до 39,6% в 2010 році та незначне зростання в 2011 році до 55,2%. Разом із тим зменшилася частка обов'язкового страхування у частині авіаційного страхування цивільної авіації і в 2011 році становила 41,8%, при цьому 99% таких перестраховальних договорів уклали брокери з перестраховиками-нерезидентами. Це очевидно, оскільки авіаційне страхування характерне високим рівнем ризику і вартістю, а такі ризики можуть приймати лише висококапіталізовані зарубіжні перестрахові компанії.

Недостатнім розвитком була характерна брокерська діяльність у сфері перестраховання життя впродовж 2006–2011 років. Так, у 2008 році був укладений лише 1 договір перестраховання життя, за яким перестраховик-нерезидент отримав премію 1509,4 тис. грн., а перестраховий брокер – комісію 130,6 тис. грн. за власні послуги, тоді як за інші роки – не було укладено жодного такого договору.

Зауважимо, що динаміка перестраховальних премій, переданих перестраховикам за участю брокерів, аналогічна змінам у кількості договорів перестраховання, укладених за їх посередництвом. Відповідно частка перестраховальних договорів, укладених за допомогою перестрахового брокера з українськими перестраховиками, помітно зменшувалася (від 91% в 2006 році до 28% в 2011 році). Водночас високими темпами зросла кількість договорів, що брокери уклали з перестраховиками-нерезидентами.

Така динаміка є очевидною, оскільки в умовах впливу кризових явищ на вітчизняний ринок перестраховання, що супроводжується низьким рівнем його місткості й капіталізації, “корисність” брокера при укладанні договорів перестраховання між українськими учасниками перестраховальних процесів зменшується, у зв’язку з необхідністю додаткових витрат на його залучення. Тому на ринку переважають перестраховальні відносини, базовані на принципах “взаємності”.

Зростання ролі перестрахових брокерів у процесі укладання перестраховальних договорів із перестраховиками-нерезидентами пояснюється, з одного боку, наявністю на зарубіжних перестраховальних ринках дешевшої перестрахової місткості, можливістю розміщення значних за розмірами і вартістю ризиків за облігаторними програмами, гарантіями забезпечення надійного та професійного перестраховального захисту, з іншого – ризики на іноземних ринках перестраховання розміщуються, як правило, у більшості випадків за обов’язкової участі брокерських компаній. Відповідно, частка премій, що перестраховики-резиденти отримали за договорами перестраховання, котрі уклали брокери, у загальному обсязі перестраховальних премій вітчизняних перестраховиків становила в 2011 році лише 1 %. У структурі премій, переданих іноземним

перестраховикам, питома вага перестраховальних премій, одержаних за участю перестрахового брокера, була значно вищою – 23,4%.

Суттєвим показником, що характеризує якість договорів перестраховання, укладених за участю перестрахових брокерів, є показник рівня перестраховальних виплат за такими договорами (рис. 3.14).

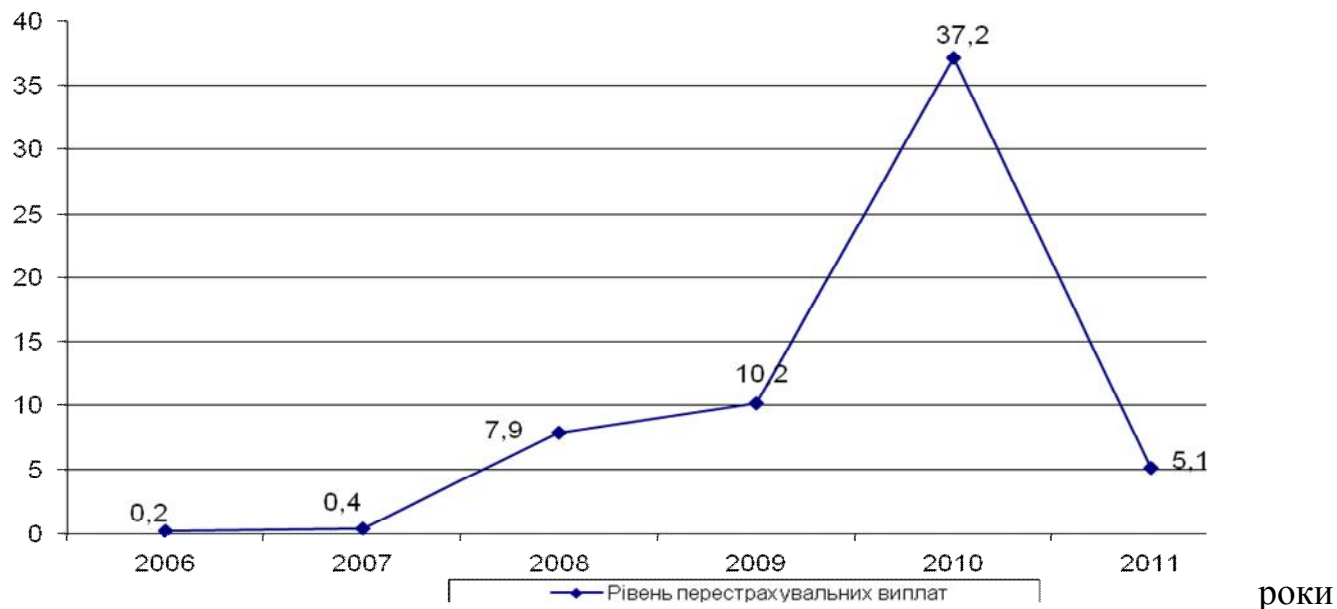

Рис. 3.14. Рівень перестраховальних виплат протягом 2006–2011 рр. за договорами перестраховання, що уклав брокер на користь перестраховальників, %

Дані рисунка ілюструють різке підвищення рівня виплат (від 0,2% в 2006 р. до 37,2% в 2010 р.). Це було позитивною тенденцією, що свідчила про зростання ролі брокера при укладанні перестраховальних договорів, підвищення якості та професійності таких посередницьких послуг на вітчизняному ринку перестраховання. При цьому зазначимо, що 90 і більше відсотків перестраховальних виплат забезпечують перестраховики-нерезиденти; це підтверджує високий рівень їх репутації і кваліфікації. У структурі виплат, що компенсували перестраховики за договорами перестраховання, які уклали брокери, найбільшу частку займало майнове страхування, що є очевидною тенденцією, аналогічною до динаміки перестраховальних премій. Однак зворотна тенденція характерна для 2011 року, що

свідчить про зниження ролі інституту брокерства у відшкодуванні збитків за договорами перестрахування за участю брокерів.

Перестрахові брокери функціонують на ринку перестрахування з метою отримання певної винагороди – комісії. Зазначимо, що в економічній літературі тривають дискусії щодо джерела виплати комісійної винагороди перестрахового брокера (брокерської комісії). Так, О. Д. Вовчак, Т. А. Ротова під брокерською комісією розуміють вирахування із страхової премії на користь перестраховального брокера, який є посередником на ринку перестрахування [34, с.280; 266, с.339]. Науковці визначають страхові премії джерелом виплати винагороди перестраховальному брокерові. Відповідно брокерську комісію, за їх твердженням, отримує брокер від цедента.

При цьому В. В. Резнікова стверджує, що “брокерська комісія – відрахування з премії на користь брокера слугує для покриття витрат, пов’язаних із розміщенням перестраховального договору, і враховує прибуток. Перестраховий брокер отримує винагороду від перестраховика, представляючи при цьому інтереси страховика (перестраховальника)” [259, с.90]. Автор чітко визначила призначення брокерської комісії у перестрахованні, однак необґрунтованою є її позиція стосовно того, що перестраховий брокер отримує винагороду від перестраховика, захищаючи інтереси перестраховальника. Аналогічну думку розділяють В. Д. Базилевич, зазначаючи: “...якщо в перестраховому договорі брав участь брокер, перестраховик мусить оплатити брокерські комісійні” [15, с.414], й А. Артамонов, наголошуючи на “...так званій брокерській комісії, або просто брокерських, які оплачують перестраховики перестраховальному брокерові” [9, с.4].

Спробуємо розв’язати полеміку навколо визначення брокерської комісії, з’ясувавши окремі аспекти діяльності перестрахового брокера.

У Розпорядженні Держфінпослуг “Про затвердження Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів” № 736 від 28. 05. 2004 р. зазначено, що перестрахові брокери здійснюють за винагороду посередницьку діяльність в перестрахованні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який

має потребу у перестрахованні як перестраховальник [229]. Отже, перестрахові брокери укладають угоду зі страховиком, який зацікавлений у їх посередницьких послугах, прагнучи отримати певну винагороду за свою діяльність у вигляді брокерської комісії. Таким чином, у перестраховальній практиці брокери представляють інтереси клієнтів (перестраховальника), тому в більшості випадків брокерську угоду з усіма фінансовими зобов'язаннями укладають саме з ними. Дуже рідко, однак таке буває на практиці, перестраховики можуть вдаватися до послуг перестрахового брокера, пропонуючи свої можливості з надання перестраховального захисту. Залежно від використаного підходу до ціноутворення на брокерські послуги брокерську комісію можна відраховувати від перестраховальної премії. Тому, на нашу думку, брокерська комісія – це частина страхової (перестраховальної) премії, що вираховують на користь перестрахового брокера, який є посередником на ринку перестраховання і знаходить та пропонує цедентові або перестраховику можливість участі у перестраховальному процесі.

Зауважимо, що в жодному нормативному документі з питань регулювання діяльності страхових посередників нема чітко визначених положень стосовно виплати винагороди перестраховому брокерові. Так, у Цивільному кодексі України передбачено, що оплата за надану комісіонером послугу здійснюють у порядку, визначеному сторонами в договорі, при цьому він має право відраховувати належні йому за договором суми з усіх грошових коштів, що надійшли до нього [342]. Однак, керуючись такими положеннями, перестраховий брокер вступає у протиріччя з безпосередніми учасниками перестраховального процесу, що виникають унаслідок недосконалого страхового законодавства. Як слушно стверджують Ю. О. Махортов та Н. О. Телічко, “...якщо брокер самостійно відрахує суму з грошових коштів, то він може отримати проблеми зі страховою компанією або не отримати винагороду взагалі” [188, с.128]. На нашу думку, основні юридичні аспекти укладання брокерської угоди та виплати комісійних винагород перестраховим брокерам мають бути прописані в профільних страхових законодавчих та нормативно-правових актах.

Окремі впровадження передбачені у проекті Постанови КМУ “Про внесення змін до Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками” № 1523 від 18. 12. 1996 р., відповідно до яких страховому (перестраховому) брокерові заборонено отримувати винагороду одночасно від страхувальника (перестраховальника) і страховика (перестраховика), за винятком випадків, коли є письмова згода страхувальника (перестраховальника) [287, с.22]. Водночас, суперечлива позиція цього нормативного документа, згідно з якою страховий (перестраховий) брокер зобов’язаний у професійній діяльності чинити лише в інтересах страховиків (перестраховиків), хоча у страховому законодавстві – в інтересах страхувальників (перестраховальників), а на нашу думку, діяльність страхових посередників спрямована на задоволення потреб обох учасників перестраховальних процесів.

У вітчизняній статистиці, відповідно до чинного страхового законодавства, наведено показник суми винагороди за надання посередницьких послуг у перестрахованні, які брокер отримав від перестраховальників. Проаналізуємо цей показник та визначимо його динаміку за 2006–2011 рр. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Комісійна винагорода перестрахових брокерів, отримана від перестраховальників за надання посередницьких послуг у перестрахованні протягом 2006–2011 рр., тис. грн.*

Показники	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Винагорода за надання посередницьких послуг у перестрахованні	4928,5	7842,8	9232,4	11992,8	10020,0	6896,6
Частка комісійної винагороди брокера в преміях перестраховальників, %	3,2	3,1	3,5	3,9	4,4	7,1

*складено за: [31]

Відповідно, прибутковість перестрахових брокерів на вітчизняному ринку перестраховання є низькою, проте зросла протягом 2006–2009 років та зменшилася в 2010-2011 роках. Така тенденція аналогічна до динаміки перестраховальних премій, отриманих за договорами перестраховання, укладеними з перестраховиками за участю брокерів.

Позитивним аспектом розвитку посередницької діяльності на ринку є збільшення відсотка брокерської комісії в преміях перестраховальників, що свідчить про зростання ролі перестрахових брокерів на ринку перестраховання України. Найбільшу винагороду впродовж 2006–2011 років брокери отримували за організацію перестраховальних операцій із обов'язкового страхування, на кожен договір за яким припадало більше 80,0 тис. грн.

Отже, недостатнє усвідомлення ролі та місця страхових посередників у системі продажу перестраховальних послуг і збалансуванні інтересів учасників перестраховальних процесів, недосконале нормативно-правове регулювання посередницької діяльності на вітчизняному ринку перестраховання потребує пошуку альтернативних варіантів реалізації економічних інтересів його учасників за участю професійних посередників.

Висновки до розділу 3

У результаті проведеного дослідження сучасних тенденцій функціонування вітчизняного ринку перестраховання сформульовано низку висновків, спрямованих на визначення перспектив його розвитку:

1. Загальноприйнятий підхід до аналізу перестраховальних операцій згідно з офіційною статистикою Нацкофінпослуг не формує відповідного статистичного забезпечення ринку перестраховання. Відповідно для вітчизняного ринку перестраховання характерна інформаційна недосконалість, що пояснюється, по-перше, методологічними проблемами вітчизняної класифікації; по-друге, відсутністю єдиної статистичної бази, побудованої на спільній методології структурування перестраховальних послуг.

2. Методологічна неузгодженість офіційної статистики та порушення принципів класифікації ускладнює дослідження й унеможливорює реальне відображення основних тенденцій на ринку перестраховання, породжує проблеми інформаційного забезпечення ринкового середовища. Разом із тим, детальна

інформованість вітчизняного ринку перестраховання сприятиме узгодженню і збалансуванню інтересів його інституцій.

3. Враховуючи основні підходи до аналізу та дослідження ключових тенденцій функціонування ринку перестраховання, стверджуємо, що впродовж 2005-2010 років в Україні відбувається становлення класичного ринку перестраховання, проте в 2011 році простежуються негативні тенденції: у 2005-2010 років нарощування обсягів перестраховувальних премій за договорами вхідного і вихідного перестраховання, тоді як різке зниження частки перестраховувальних премій у 2011 році; зниження частки вихідного перестраховання за страхуванням іншим, аніж страхування життя, за рахунок внутрішнього перестраховання в 2011 році, що сприяє зниженню надходжень додаткових інвестицій у національну економіку; високий рівень збитковості перестраховального захисту в 2011 році, який визначається коефіцієнтом перестраховувальних виплат, що має високе значення за договорами вихідного перестраховання та вхідного перестраховання ризиків за видами страхування іншого, ніж страхування життя та свідчить про недостатність ліквідних інструментів у вітчизняних перестраховиків для виконання зобов'язань за договорами перестраховання та їх низьку платоспроможність в результаті кризових явищ у вітчизняній економіці; мізерна частка вихідного перестраховання зі страхування життя у сукупності валових премій вітчизняного страхового ринку з тенденцією до скорочення, яка зумовлена низьким рівнем розвитку страхування життя в Україні та передачею значної частини премій у зовнішнє перестраховання; зменшення частки перестраховання з перестраховиками-резидентами і нерезидентами внаслідок нормативних нововведень щодо реєстрації перестраховувальних договорів, посилення вимог до якості ризиків, відсутності інформації про ризики з Україною, затримання передачі премій іноземним перестраховикам, подвійного оподаткування премій; незначні обсяги вхідного перестраховання, що свідчить про слабку капіталізацію та низькі можливості прийняття ризиків у перестраховання вітчизняними страховиками.

4. Визначено чинники, які перешкоджають формуванню та розвитку професійного ринку перестраховання в Україні: недостатня місткість і капіталізація

вітчизняного страхового ринку, відсутність кваліфікованих професійних гравців на ринку перестраховання, низький рівень його інфраструктури; нерозуміння державою потенційних можливостей перестраховання, а відповідно, неефективне прийняття нею рішень щодо створення професійних перестраховиків, управління та регулювання їх діяльністю, незацікавленість власників у розвитку професійного перестраховального бізнесу, для якого характерні низькі доходи та високий ризик. З метою відродження і подальшого розвитку ринку професійного перестраховання запропоновано запровадити обов'язкове ліцензування перестрахової діяльності, дозволити вітчизняним професійним перестраховикам перестраховувати ризики за видами страхування життя та встановити диференційовані ліміти власного утримання для страхових компаній (цедентів), зокрема, для страховиків, які страхують життя, визначити рівень мінімального утримання страхових премій та обмежити обсяг зовнішнього вихідного перестраховання, що сприятиме входженню українських спеціалізованих гравців на ринок, збільшенню можливостей для використання внутрішньої місткості страхового ринку в цілому та підвищенню інвестиційної привабливості перестраховального бізнесу в країні.

5. Серед низки проблем, які перешкоджають розвиткові українського перестраховального ринку, є нерозвинутість його інфраструктури. Для розв'язання зазначеної проблеми функціонування ринку перестраховання необхідна розумна і науково обґрунтована політика держави, спрямована на оптимальне поєднання інтересів учасників перестраховальних процесів, у якому ключова роль належить професійним перестраховим брокерам. Рекомендовано змінити вектори державної політики у сфері перестраховання, зокрема, від виключного регулювання до пошуку механізмів стимулювання розвитку перестраховальних операцій та підтримки тих професіоналів, які забезпечують ефективний розвиток вітчизняного перестраховального ринку і формування професійного контролю за дотриманням страхового законодавства, його уніфікації з європейськими нормами права.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [130; 140; 141; 142; 143; 146; 147; 150; 153].

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТА КОНКУРЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ІНСТИТУЦІЙ НА РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

4.1. Науково-методичні підходи до ідентифікації структури перестраховального ринку

Для вітчизняного ринку перестраховання характерна значна кількість учасників, між якими триває суперництво та конкурентна боротьба за збереження або поліпшення ринкової позиції, підвищення рівня конкурентоспроможності та якості перестраховальних послуг, збільшення спектру конкурентних переваг і домінування на ринку. За таких умов актуалізуються питання визначення взаємозв'язку між поведінкою перестраховиків та структурою ринку перестраховання, який впливає на результативність його функціонування; потребують розробки й удосконалення науково-методичні підходи до ідентифікації структури перестраховального ринку та її графічної інтерпретації з певним сегментуванням позицій перестраховиків, їх приналежності до тієї чи іншої групи.

Зазначимо, що дослідження проблем взаємовідносин між фірмами на ринку були і залишаються актуальними дотепер, зазнаючи певних змін в умовах економічних трансформацій. Крім того, з розвитком економічної думки еволюціонували методологічні підходи до вивчення поведінки учасників ринку в межах її взаємодії з ринковою структурою і ефективністю.

У цьому контексті заслуговує на увагу запропонована науковцями гарвардської школи Дж. Бейном, Е. Мейсоном парадигма під назвою “структура – поведінка – результат”, що передбачала прямий взаємозв'язок між трьома елементами, відповідно до якого ринкова структура визначає типи поведінки агентів ринку, які породжують певний результат його функціонування [362; 383]. Як стверджує А. І. Ігнатюк, “...поведінка залежить від структури відповідного ринку, що характеризується чисельністю й розподілом продавців і покупців, рівнем диференціації, наявністю або відсутністю бар'єрів входу на нього нових фірм,

рівнем вертикальної інтеграції підприємств, ступенем диверсифікації виробництва фірм” [111, с.30].

У другій половині ХХ століття парадигму “структура – поведінка – результат” було удосконалено шляхом розширення і доповнення її складових двома елементами: базовими умовами формування структури ринку; інструментами державної політики [111, с.28-30; 338, с.58-63; 348, с.403-418]. Разом з цим такий методологічний підхід до аналізу ринків зазнавав критики з боку багатьох дослідників ринкових відносин, що було пов’язано, передусім, з неоднозначними поглядами на розуміння ринкової результативності, впливу держави на функціонування ринку, існування монопольної влади фірми. Скажімо, представники чиказької школи (М. Фрідман, Дж. Стіглер) вважали, що монопольна влада фірми суперечить розвитку конкуренції на ринку, тоді як австрійські економісти (Ф. Хайек, О. Моргенштерн) були переконані, що монополія влади на ринку стимулює виробництво, сприяючи інноваційним зрушенням. Водночас, на переконання австрійських науковців, взаємозв’язок елементів у базовій парадигмі є статичним, а отже, не передбачав динамічного процесу, спрямованого на відкриття нових можливостей використання наявних ресурсів.

Прихильником цієї позиції є В. Трохименко, яка зазначає, що саме в цій науковій парадигмі найчіткіше простежується концептуальний підхід до визначення конкуренції, як результату (стану ринку), за якого жоден з господарюючих суб’єктів не в змозі суттєво вплинути на загальні умови економічного обміну, тоді як – інший, сучасний підхід, пов’язаний з тлумаченням конкуренції як динамічного процесу [315, с.27]. Дозволимо собі частково не погодитися з твердженням науковця, дотримуючись теоретичних досліджень Ф. Шерера, базованих на одночасній взаємозалежності усіх елементів парадигми, що і забезпечує її динамічність [348, с.403-418]. Відтак, ефективність ринкового механізму залежить від поведінки його учасників, яка, своєю чергою, визначається структурою ринку, водночас впливаючи на її формування.

На нашу думку, парадигма “структура – поведінка – результат” не суперечить сучасним реаліям функціонування ринку перестраховування, для якого характерні

монопольна влада декількох фірм та наявність певних бар'єрів, пов'язаних з обмеженнями для проникнення на ринок нових конкурентів та виходу існуючих учасників з ринку. Тобто за нинішніх умов вітчизняний ринок перестраховання представляє собою ринкову структуру олігополістичного типу, де незначна кількість учасників займає вагому нішу на ринку, вартість перестраховувальних послуг контролює ціновий лідер, для окремих продуктів перестраховання істотна диференціація.

В кінці 80-х років ХХ століття у контексті застосування базової парадигми дослідження структури ринку відомий американський економіст М. Портер сформував аналітичний базис розроблення конкурентних стратегій, в основу якого поклав аналіз структури галузей і конкурентів на ринках [232]. Загальновідомою є його концепція структурного аналізу, а саме – методика дослідження п'яти основоположних конкурентних сил, притаманних певному ринкові та певній галузі: загроза входження на ринок нових фірм, загроза виникнення товарів чи послуг – замінників, спроможність покупців торгуватися, спроможність постачальників підвищувати ціни, інтенсивність конкуренції серед учасників. Ця методика – відправний момент для визначення специфічних конкурентних стратегій поведінки на ринку й аналізу ринкової позиції конкурентів. Саме М. Портер уперше показав, як використовувати різні типи ринкових сигналів поведінки компаній на ринку для подальшого аналізу діяльності конкурентів і формування бази для прийняття стратегічних рішень. Науковець зазначив, що для аналізу конкуренції на ринках необхідно використовувати концепцію стратегічних груп та принципи бар'єрів мобільності поведінки, які перешкоджають зміні стратегічної позиції на відповідному ринку, а відповідно – чітко ідентифікувати структуру ринку за його основними інституціями та позиціонувати їх за певними параметрами [232, с.37-150].

Структурування перестраховувального ринку – це розподіл усієї системи перестраховувальних відносин на специфічні групи елементів, що обрані за певними критеріями чи ознаками, угруповання інституцій ринку за відповідними характеристиками та визначення їх ринкової позиції. З погляду технології аналізу

конкурентної боротьби за М. Портером, пропонуємо аналізувати структуру ринку перестрахування за такою послідовністю: дослідити бар'єри входження нових учасників на ринок, державне регулювання конкурентного середовища, визначити інтенсивність конкуренції серед компаній, ідентифікувати ринкову структуру та запропонувати її графічну інтерпретацію за позиціями учасників ринку.

Зазначимо, що до бар'єрів, які перешкоджають входженню перестраховальників і перестраховиків на вітчизняний ринок перестрахування належать:

- обмежена ємність ринку, характерна низькими фінансовими можливостями українських перестраховиків приймати на відповідальність великі за розмірами ризику;

- низька якість перестраховальних послуг, рівень репутації та кваліфікації українських перестраховиків, неефективна андеррайтерська політика;

- недосконале державне регулювання перестраховального ринку (ускладнений порядок реєстрації договорів; подвійне оподаткування страхових (перестраховальних) премій і т. д.);

- укладання договірних перестраховальних відносин на принципах взаємності, усталені ділові стосунки та неформальні відносини між учасниками.

Для оцінки ефективності конкуренції на вітчизняному ринку перестрахування важливим є виявлення наявності бар'єрів виходу із ринку. В сучасних реаліях страховики, виступаючи у ролі перестраховальників, купують перестраховальні послуги у перестраховиків-нерезидентів. Така перестраховальна практика характерна для українського ринку з низьким рівнем платоспроможності і фінансової стійкості його учасників, що пояснюється високим рівнем довіри до зарубіжних перестраховиків як гарантів забезпечення надійного перестраховального захисту при настанні катастрофічних збитків.

Держава як інституціональний регулятор конкурентних відносин на ринку перестрахування забезпечує конкурентоспроможність його учасників через ліцензійну і податкову політику, антимонопольне та страхове законодавства, інші

нормативно-правові акти. Держава впливає на конкурентне середовище ринку перестраховання, сприяючи ефективності ринкового механізму.

Бар'єри входження нових компаній на ринок і виходу з нього, державне регулювання конкурентних відносин, кількість діючих учасників та стратегічна взаємодія між ними, ступінь концентрації ринку, диференціації перестраховальних послуг – це ті структурні чинники, які визначають рівень інтенсивності конкуренції на ринку перестраховання.

Зазначимо, що перестраховики у ході діяльності стикаються з безліччю проблем, пов'язаних з низьким рівнем інформаційного забезпечення, недобросовісними діями конкурентів. Отримання інформації про сучасні реалії та умови функціонування ринку перестраховання є надзвичайно важливим завданням для визначення напрямків діяльності перестраховиків, яке потребує використання новітніх методів його вирішення. Адже поведінка компанії на ринку значною мірою залежить від низки ознак, власне самого ринку, серед котрих:

- структура ринку, її тип (вільна конкуренція, монополія, олігополія, тощо), бар'єри входу на ринок;
- методи та особливості конкурентної боротьби на ринку;
- тренди його розвитку (стійкі, нестійкі, лінійні, нелінійні, тощо);
- характер динаміки (стрімке зростання/спад, помірне зростання/спад, відсутність чітких трендів, тощо);
- тенденції і процеси розвитку ринку, що охоплюють аналіз зміни економічних, науково-технічних, демографічних, екологічних, законодавчих та інших факторів;
- ємність ринку, потенційні можливості та ризики діяльності.

Окрім того, для інституцій перестраховального ринку вагомим складовим інформаційного забезпечення є інформація про компанії-лідери на ринку, їх фінансові можливості, стабільність стану активних та потенційних партнерів чи конкурентів, інші специфічні характеристики діяльності учасників ринку.

Із метою отримання і забезпечення конкурентної переваги на перестраховальному ринку й пошуку можливостей співпраці та кооперації з

конкурентами для перестраховика доцільним є дослідження позиції конкурентів на ринку. Відповідно, перестраховик аналізує сильні й слабкі сторони конкурентів, визначає частку ринку, що їм належить, оцінює фінансовий потенціал перестраховиків-конкурентів та їх рейтинг за основними показниками перестрахової діяльності.

У ході аналізу структури інституційного середовища вітчизняного ринку перестраховання розробимо адаптований підхід до визначення його фірмової структури та сформуємо новітній інструментарій для її сегментування.

Нині український ринок перестраховання представляють 95 страхових компаній, які одночасно поєднують страховий і перестраховальний бізнес (див. табл. Е.1, Е.2, Дод. Е)¹. За допомогою інструментального пакета STATISTICA 8.0 на основі даних страхового рейтингу “Insurance Top” за 12 місяців 2011 року побудуємо гістограми розподілу учасників ринку перестраховання за основними показниками, що характеризують їх ринкову позицію (див. рис. Е.1–Е.12, Дод. Е).

При розгляді рисунка Е.1 видно нерівномірний розподіл інституцій перестраховального ринку за розмірами активів. Підтвердженням цього є правостороння асиметрія розподілу, що характеризує суттєві відмінності у розмірах активів, а відтак – значну диференціацію учасників за цим показником.

Аналогічна тенденція прослідковується стосовно розподілу інституцій на вітчизняному ринку перестраховання за обсягами власного капіталу та розмірами гарантійного фонду (рис. Е.2–Е.3). Відповідно, наявна значна диференціація учасників ринку перестраховання, що зумовлена нерівномірним розподілом та суттєвою різницею у величині досліджуваних показників.

Отже, наведений вище розподіл учасників вітчизняного ринку перестраховання за показниками, що характеризують їх фінансові можливості, визначає такі тенденції: більше ніж у 80 страхових компаній, які приймають та передають у перестраховання ризики, найнижчі обсяги власного капіталу і гарантійного фонду (менше 200 млн. грн.), менше ніж у 10 – вони перебувають в межах 200–400 млн. грн., і зовсім мізерна кількість компаній формує власний

¹ Складено за даними страхового рейтингу “Insurance Top” за 12 місяців 2011 року.

капітал і гарантійний фонд в обсягах, що перевищують 400 млн. грн. Це є свідченням низької капіталізації більшості вітчизняних учасників ринку перестраховування, що звужує їх фінансові можливості приймати у перестраховування високовартісні ризики й забезпечити гарантії виплат при їх настанні.

Наступним етапом дослідження є аналіз розподілу учасників на перестраховальному ринку за показниками, що характеризують їх перестрахову діяльність, активність роботи на ринку і, фактично, ринкові позиції на ньому. При цьому зазначимо, що учасники ринку перестраховування можуть позиціонувати на ньому як перестраховики, приймаючи ризики на власну відповідальність, та перестраховальники, передаючи частину прийнятого на страхування ризику іншим страховикам (перестраховикам). Відтак, показник валових страхових премій на ринку охоплює всі страхові надходження від страхувальників, частину з них, які належать перестраховикам, та премії за ризиками, які приймають у перестраховування на вітчизняному ринку.

Розглянемо основні тенденції розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розмірами валових страхових премій і страхових виплат (рис. Е.4–Е.5).

Як видно з рисунка Е.4, розподіл учасників ринку перестраховування за розміром валових страхових премій аналогічний до їх розподілу за основними складовими капіталу, тому є асиметричним (правостороння асиметрія), що свідчить про наявність диференціації учасників за ринковою позицією та значної кількості страхових компаній, обсяги страхових платежів яких є меншими від середніх на ринку. Такий висновок підтверджується і представленим на рисунку Е.5 асиметричним правостороннім розподілом страхових виплат.

Отже, доходимо висновку, що 65 учасників перестраховального ринку отримують валові страхові премії у сумі до 100 млн. грн., більше 10 – в межах 100–200 млн. грн., і лише незначна їх кількість розподілена за обсягами премій – від 200 до 800 млн. грн. Водночас є монополіст – страхова компанія “Креміль”, у якої обсяг страхових надходжень сягає більше 1200 млн. грн. Аналогічна тенденція притаманна для страхових виплат цих учасників ринку.

Важливим показником, що характеризує активність страхових компаній у перестрахованні та їх позицію на ринку перестраховання як перестраховальників, є обсяг премій, переданих у перестраховання. Якщо розглянути розподіл учасників ринку за цим показником, то очевидним є те, що диференціація учасників ринку вихідного перестраховання відрізняється від попередніх результатів (рис. Е.6).

Зокрема, дані рисунка Е.6 ілюструють наступні тенденції, за яких представлений розподіл наближається до нормального розподілу Гауса та свідчить про слабку диференціацію учасників за цією ознакою [203, с.136-140].

Відповідно до властивостей нормального розподілу, можна стверджувати, що у більшості, а це близько 80-ти перестраховальників, частина платежів, переданих у перестраховання, перебуває в межах $(0; 50\,000]$. Однак в одного учасника ринку перестраховання розмір страхових платежів, сплачених на перестраховання, значно більший від середньоринкового його значення. Таким чином, за показником обсягу премій, переданих у перестраховання, ринок перестраховання можна вважати умовно структурованим.

Оскільки в Україні нема професійних перестраховиків, то очевидним є те, що вітчизняні страхові компанії здійснюють перестраховальну діяльність, виконуючи роль перестраховальників, та водночас приймають ризики на перестраховання, виступаючи перестраховиками на ринку перестраховання. Розглянемо показники, що характеризують діяльність перестраховиків, а саме розподіл цих учасників перестраховального ринку за обсягами отриманих перестраховальних премій, у т. ч. від резидентів та від нерезидентів, і за величиною здійснених на їх користь перестраховальних виплат (рис. Е.7–Е.8). Зауважимо, що конфігурація розподілів за цими показниками є дещо іншою ніж ті, що представлені на рисунках Е.1–Е.6.

Зокрема, з рисунка Е.7 видно, що перестраховальні премії від нерезидентів до 50000 тис. грн. отримує більшість учасників ринку (37 перестраховиків), тоді як одному перестраховикові “ЛЕМА” належить більше 400000 тис. грн. перестраховальних премій. Аналогічна динаміка простежується за вхідним перестрахованням ризиків резидентів, відповідно до якої в межах 50000 тис. грн. премій отримує більшість перестраховиків (86 учасників) і лише один

перестраховик “Кремін” – понад 500000 тис. грн. перестраховальних премій (рис. Е.8).

Відповідно, подібною є тенденція щодо концентрації перестраховиків за розмірами отриманих перестраховальних премій (рис. Е.9, Дод. Е).

Нерівномірним є розподіл і перестраховальних виплат за учасниками ринку перестраховування, зокрема у найбільшого числа перестраховиків величина перестраховальних виплат не перевищує 5000 тис. грн. (рис. Е.10). При цьому розмір перестраховальних виплат на користь нерезидентів у більшості учасників не перевищує 1000 тис. грн., а більшість резидентів виплачують за договорами перестраховування не більше 5000 тис. грн. (рис. Е.11–Е.12, Дод. Е).

Для детального аналізу інституційної структури ринку перестраховування розрахуємо коефіцієнти описової статистики досліджуваних показників і наведемо їх у таблиці Ж.1 (Дод. Ж). Із неї видно, що значення показників – мультимодальні. Це свідчить про те, що на вітчизняному ринку перестраховування є компанії, які мають однакові значення кожного з обраних показників. Відтак, на ринку є учасники, які подібні між собою; відповідно, вони можуть формувати певні конкурентні групи. Отже, важливим завданням є ідентифікація таких груп учасників ринку, що в результаті дасть нам змогу отримати реальну фірмову (інституційну) структуру досліджуваного ринку.

Розглянувши коефіцієнти описових статистик досліджуваних показників у таблиці Ж.1, доходимо висновку що найменша варіація між учасниками ринку існує за активами, а найбільша – за обсягом власного капіталу. При цьому за величиною стандартного відхилення високою є диференціація учасників ринку за розміром власного капіталу.

Якщо розглядати учасників ринку перестраховування (власне, його інституційну структуру) за квантильними характеристиками показників, то зазначимо наступні тенденції:

1. У 25% учасників ринку активи не перевищують 60862,8 тис. грн., а в інших 25% – більші 240519,1 тис. грн.

2. У 25% учасників ринку власний капітал не перевищує 32745,4 тис. грн., в інших 25% становить понад 150423 тис. грн.

3. У 25% учасників ринку гарантійний фонд не перевищує 7083,2 тис. грн., в інших 25% – більший 64827,0 тис. грн.

4. У 25% учасників ринку активи не перевищують 60862,8 тис. грн., в інших 25% – більші 240519,1 тис. грн.

5. У 25% учасників ринку власний капітал не перевищує 32745,4 тис. грн., в інших 25% – більший 150423 тис. грн.

6. У 25% учасників ринку гарантійний фонд не перевищує 7083,2 тис. грн., в інших 25% – понад 64827,0 тис. грн.

7. До 25% учасників ринку надійшли страхові платежі до 24223,1 тис. грн., а у інших 25% вони перевищують 136225,8 тис. грн.

8. 25% учасників ринку здійснюють страхові виплати до 2653,9 тис. грн., інші 25% – виплачують понад 30751,3 тис. грн.

9. У 25% учасників ринку частина страхових платежів, передана у перестраховання, не перевищує 2543,1 тис. грн., а у інших 25% становить понад 35959,5 тис. грн.

10. 25% учасників ринку не отримують перестраховальні премії від нерезидентів, тоді як до інших 25% надходять за договорами перестраховання премії, що перевищують 292,4 тис. грн.

11. У 25% учасників ринку отримані перестраховальні премії від резидентів не перевищують 213,4 грн., а в інших 5 учасників сягають більше 2791,6 грн.

12. У 25% учасників ринку перестраховальні премії не перевищують 247,3 тис. грн., в інших 5 вони більші, ніж 3452,9 тис. грн.

13. У 25% учасників ринку перестраховальні виплати на користь резидентів не перевищують 8,0 тис. грн., у інших 25% – більші 732,2 тис. грн.

14. У 50% учасників ринку перестраховальних виплат на користь нерезидентів нема. При цьому в 25% учасників ринку перестраховальні виплати не перевищують 22,7 тис. грн., у інших 25% є більшими 828,3 тис. грн.

Зазначене підтверджує те, що учасники вітчизняного ринку перестраховання суттєво відрізняються між собою за обраними для аналізу характеристиками, відтак на ринку сформовані неформальні структури різної ринкової сили.

Для повноти аналізу дослідимо кореляції між обраними для аналізу показниками. Кореляційні зв'язки, тобто статистичну залежність між величинами, визначимо на якісному рівні з діаграм розсіювання емпіричних значень змінних (табл. 3.1–3.70, Дод. 3). Якщо підвищення однієї змінної зумовлює підвищення іншої, то це свідчить про позитивну кореляцію або прямий зв'язок між ними. Якщо ж зростання однієї змінної супроводжується зниженням значення іншої, то спостерігатимемо негативну кореляцію або зворотний зв'язок. Зазначимо, що нульова загальна кореляція не означає відсутність будь-якого статистичного зв'язку, а характеризує відсутність лінійної залежності.

У таблиці К.1 (Дод. К) представлено розраховані коефіцієнти попарної кореляції характеристик учасників ринку перестраховання. Як видно з цієї таблиці, нема значимих кореляційних зв'язків між страховими виплатами і: розміром гарантійного фонду, отриманими перестраховувальними преміями від резидентів та нерезидентів; перестраховувальними виплатами на користь нерезидентів. Водночас між усіма іншими показниками наявні значимі, але неоднакові кореляційні залежності.

Враховуючи наведене дослідження, побудуємо рівняння вітчизняного ринку вихідного перестраховання за допомогою методів регресійного аналізу. Відповідно, за результуючу змінну пропонуємо обрати обсяги премій, переданих у перестраховання, як показник, що відображає активність і динаміку ринкової діяльності у сфері вихідного перестраховання. Нагадаємо, що множинна регресія загалом є рівнянням, що використовують для оцінювання залежної змінної лінійною комбінацією кількох незалежних змінних.

Проведемо регресійний аналіз за допомогою програмного пакета STATISTICA 8.0, у якому результуючою змінною є премії, сплачені в перестраховання (Y), факторами (змінними) впливу обрані: активи; власний капітал;

гарантійний фонд; страхові платежі. Результати регресійного аналізу наведені у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Результати регресійного аналізу вихідного перестраховання в Україні у 2011 р.

	β (нормовані коефіцієнти/ еластичності)	SE of b^*	b (коефіцієнти регресії)	SE of b	$t(89)$	p -value
Intercept (вільний член рівняння)			2460,11	3464,97	0,71000	0,479542
Активи (x_1)	-1,125	0,245	-0,202	0,044	-4,58791	0,000014
Власний капітал (x_2)	0,407	0,277	0,097	0,066	1,47305	0,144225
Гарантійний фонд (x_3)	0,519	0,127	0,147	0,036	4,07136	0,000100
Страхові платежі (x_4)	1,181	0,081	0,350	0,024	14,63928	0,000000

Як видно з таблиці 4.1, статистично значимими є всі фактори ($t_{\text{факт.}} > t_{\text{теор.}}$), окрім вільного члена та змінної x_2 (власного капітал). Про це свідчить високе значення p -value за згаданими показниками, яке характеризує ймовірність випадкового зв'язку ($\approx 48\%$ і $\approx 14\%$). Оскільки власний капітал учасників ринку перестраховання має тісну кореляцію з їх активами (див. табл. К.1), то безпосередньо активи (змінна x_1) відобразатимуть вплив власного капіталу на обсяг премій, переданих у перестраховання (результуюча змінна).

Зазначимо, що коефіцієнти у таблиці 4.1 характеризують стандартне відхилення обсягів премій, переданих у перестраховання (результуючої змінної) у контексті зміни відповідного чинника (змінної) на величину свого стандартного відхилення. Як результат, зміна стандартного відхилення за обсягами страхових платежів суттєво впливає на зміну стандартного відхилення за тією їх частиною, що належить перестраховикам.

За даними таблиці 4.1 побудуємо регресійну залежність обсягу переданих на перестраховання страхових премій від низки чинників, зокрема:

$$Y = -0,202x_1 + 0,147x_3 + 0,35x_4, \quad (4.1)$$

де Y – обсяги страхових премій, переданих у перестраховання;

x_1 – активи;

x_3 – гарантійний фонд;

x_4 – страхові платежі.

Розглянемо характеристики адекватності отриманої регресійної моделі (табл. 4.2). Як видно з цієї таблиці, отриманий коефіцієнт множинної теоретичної кореляції, множинний коефіцієнт детермінації, скоригований коефіцієнт детермінації мають достатньо великі значення, що наближаються до 100%. Крім цього, значення коефіцієнта Фішера є вищим від його табличного значення. Це підтверджує адекватність регресійної моделі, тобто реальне відображення залежності обсягів премій, сплачених у перестраховання учасниками вітчизняного ринку перестраховання, від множини згаданих чинників. За отриманими результатами доходимо висновку, що у більшості (80% досліджуваних перестраховиків) учасників ринку перестраховання залежність обсягів премій, переданих у перестраховання, від обраних чинників буде представлена рівнянням 4.1. Така переважна більшість дає нам змогу вважати отримане рівняння – рівнянням ринку вихідного перестраховання, яке служить для оцінювання чинників впливу на результативність діяльності на ньому.

Таблиця 4.2

Характеристики адекватності регресії за вихідним перестрахованням

Коефіцієнт	Значення
Multiple R (коефіцієнт множинної теоретичної кореляції)	0,897161062
Multiple R ² (множинний коефіцієнт детермінації)	0,804897971
Adjusted R ² (скоригований коефіцієнт детермінації)	0,79622677
F(5,89) (критерій Фішера із ступенями свободи 5 і 89)	92,8242751
p (рівень значимості)	4,29103398E-31
Std.Err. of Estimate (стандартна похибка рівняння)	26623,5453

Оцінивши регресійну модель у вигляді рівняння 4.1, визначимо наступні закономірності: чим більшими є обсяги страхових надходжень, тим більша та

частина страхових платежів, яку передають у перестраховання. Тобто, спостерігається прямолінійна залежність між обсягами вхідного перестраховання та величиною страхових премій. Водночас, при зменшенні розмірів активів страховика частка премій, що передають у перестраховання, зростатиме. Така тенденція є очевидною і пояснюється зниженням фінансових можливостей страхової компанії утримувати на власній відповідальності великі ризики, що змушує їх передавати частину ризику на відповідальність перестраховикам, укладаючи договір перестраховання.

На наступному етапі дослідження побудуємо рівняння вітчизняного ринку вхідного перестраховання за допомогою методів регресійного аналізу. Відповідно, за результуючу змінну пропонуємо обрати обсяги отриманих перестраховувальних премій як показник, що відображає активність і динаміку ринкової діяльності у сфері вхідного перестраховання. Відповідно, результуючою змінною є отримані перестраховувальні премії учасників ринку перестраховання (Y), факторами (змінними) впливу обрані: активи; власний капітал; гарантійний фонд; страхові платежі. Результати регресійного аналізу відображені у таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Результати регресійного аналізу вхідного перестраховання в Україні у 2011 р.

	β (нормовані коефіцієнти/ еластичності)	$SE\ of\ b^*$	b (коефіцієнти регресії)	$SE\ of\ b$	$t(89)$	$p\text{-value}$
Intercept (вільний член рівняння)			-17206,5	5714,779	-3,01087	0,003380
Активи (x_1)	-1,087	0,349	-0,2	0,073	-3,11670	0,002455
Власний капітал (x_2)	0,988	0,394	0,3	0,108	2,50989	0,013865
Гарантійний фонд (x_3)	0,340	0,181	0,1	0,060	1,87609	0,063884
Страхові платежі (x_4)	0,701	0,115	0,2	0,039	6,10917	0,000000

Як свідчать дані таблиці 4.3, найбільше значення $p\text{-value}$ характерне для показника гарантійного фонду ($\approx 6\%$), а відтак імовірність випадкового зв'язку є великою. Оскільки кореляція між розмірами власного капіталу і гарантійного фонду

тісна, то саме власний капітал (змінна x_2) відобразитиме вплив гарантійного фонду на надходження перестраховальних премій.

Коефіцієнт стандартного відхилення β за чинниками впливу є найвищим за показником власного капіталу, зміни стандартного відхилення за яким суттєво впливають на зміну стандартного відхилення результуючої змінної.

На основі результатів регресійного аналізу, наведених у таблиці 4.3, побудуємо рівняння залежностей отриманих перестраховальних премій від досліджуваних чинників:

$$Y = -17206,5 - 0,2x_1 + 0,3x_2 + 0,2x_4, \quad (4.2)$$

де Y – обсяги отриманих перестраховальних премій;

x_1 – активи;

x_2 – власний капітал;

x_4 – страхові платежі.

Розглянемо характеристики адекватності отриманої регресійної моделі (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Характеристики адекватності регресії за входним перестрахованням

Коефіцієнт	Значення
Multiple R (коефіцієнт множинної теоретичної кореляції)	0,777960552
Multiple R ² (множинний коефіцієнт детермінації)	0,60522262
Adjusted R ² (скоригований коефіцієнт детермінації)	0,587676959
F(5,89) (критерій Фішера із ступенями свободи 5 і 89)	34,494147
p (рівень значимості)	1,93481450E-17
Std.Err. of Estimate (стандартна похибка рівняння)	43910,2444

Отже, отримані коефіцієнти, що характеризують реальність регресії, мають достатньо великі значення, однак дещо нижчі від попередніх результатів. Тобто залежність обсягів перестраховальних премій від множини згаданих чинників є реальною, однак лише для 60% досліджуваних учасників ринку перестраховання. Така переважна більшість учасників ринку дає нам змогу вважати отримане

рівняння – рівнянням ринку вхідного перестраховування, що допомагає оцінювати чинники впливу на результативність діяльності на ньому.

Пояснюється така залежність низкою чинників, обраних для аналізу. Як видно з рівняння 4.2, збільшення обсягів страхових платежів і власного капіталу зумовлює зростання надходжень перестраховувальних премій. Це є очевидним, оскільки отримані премії за договорами перестраховування належать до валових страхових премій, що статистично висвітлені у вітчизняній звітності. Крім цього, збільшення капіталізації ринку характеризує нарощування фінансових можливостей страховиків (перестраховиків) для прийняття на відповідальність ризиків різної величини.

Однак рівняння містить і вільний член, імовірність випадкового зв'язку якого з результируючою змінною є низькою ($\approx 0,3\%$), що свідчить про його вагоме значення при встановленні адекватності регресійної моделі. Він означає, що при виборі чинників впливу на надходження перестраховувальних премій не враховано всі фактори, котрі суттєво впливають на результативність перестрахової діяльності. Його від'ємне значення, як правило, характеризує зворотний зв'язок між результируючою змінною і змінними факторами. Тобто, чим більші за обсягами є показники, які ми не врахували, тим менші обсяги перестраховувальних премій. Вважаємо, що на розвиток вітчизняного ринку вхідного перестраховування суттєво впливають макроекономічні чинники розвитку країни (індекс інфляції, політичні чинники, нестабільність законодавства, рівень розвитку банківського й страхового ринку) та низка суб'єктивних чинників (досвід і репутація на ринку, кваліфікаційний рівень знань і компетенція, довіра і справедливість). Безумовно всі вище зазначені чинники негативно позначаються на розвитку українського ринку перестраховування, зумовлюючи недовіру перестраховувальників-нерезидентів до вітчизняних перестраховиків, які за таких умов неспроможні забезпечити гарантії надання своєчасного, надійного та в повному обсязі перестраховального захисту.

Для ідентифікації структури ринку перестраховування за його учасниками пропонуємо використовувати кластерний аналіз. Це метод багатомірного статистичного дослідження, суть якого полягає у впорядкуванні інституцій ринку в порівняно однорідні, схожі між собою групи. Фактично, в основу кластерного

аналізу покладено класифікацію об'єктів дослідження за допомогою стандартних обчислювальних процедур. У результаті – утворюються кластери, групи схожих об'єктів. На відміну від інших методів, цей вид аналізу дає змогу класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за кількома одночасно. Для цього вводять відповідні показники, що характеризують певну міру близькості за всіма класифікаційними параметрами [203, с.418-421].

Кластерний аналіз спрямований на ідентифікацію та одночасно формування структури в сукупностях досліджуваних об'єктів. У нашому дослідженні такими об'єктами служать учасники ринку перестрахування. Змінними для групування обрано характеристики страхових компаній, що наведені у додатку Е (табл. Е.1–Е.2). Кластерний аналіз проводимо за допомогою засобів пакета програм STATISTICA 8.0, методом *k*-середніх на основі Евклідової відстані. Використання кластерного аналізу дасть нам змогу утворити однорідні групи на ринку перестрахування, до яких належатимуть страхові компанії, однакові за показниками, наведеними у табл. Е.1–Е.2. Це, своєю чергою, посприє розподілу ринку на сегменти учасників та, відповідно, подоланню нерівномірності розподілу характеристик, що було показано на початку досліджуваного підрозділу.

Схожу, але дещо спрощену ідею запропонувала А. Єрмошенко, яка вважає, що побудова карт стратегічних груп для страхових компаній (сукупність страховиків, котрі мають схожі конкурентні позиції стосовно обраних параметрів (наприклад, розмір страхових резервів, власного капіталу, чистого прибутку, зароблених страхових платежів і т. д.) дасть змогу отримати графічну інтерпретацію розташування страхових компаній на страховому ринку залежно від параметрів, обраних для аналізу [83, с.139-140]. При цьому основним призначенням карт стратегічних груп науковець вважає одержання структурованого відображення позиції страхової організації та її приналежність до тієї чи іншої групи. Однак побудова таких карт є умовною, оскільки у процесі їх формування не використовують відповідний інструментарій вимірювання міри схожості об'єктів, при чому двовимірність карти обмежує міри схожості страховиків до двох ознак.

Такий недолік можна подолати лише за умови використання кластерного аналізу, який не обмежує кількість ознак групування і дає змогу оцінити результативність такого розбиття та отримати досконалу, оптимальну структуру ринку. Водночас, у кластерах не буде диференціації страхових компаній за обраними ознаками за рахунок мінімізації дисперсії ознак під час групування і, таким чином, буде подолано мультимодальність й асиметрію розподілу ознак, яку ми виявили.

У результаті нашого аналізу отримано десять кластерів, до яких належать перестраховики, подібні між собою за обраними ознаками. Змінними групування було обрано всі мультимодальні змінні з таблиці К.1 (Дод. К). Значення середніх характеристик у кластерах наведено у таблиці К.2 (Дод. К), і ці значення суттєво відрізняються.

До *першого кластеру* належать 60 страхових компаній, для яких характерні найнижчі показники фінансової, страхової та перестрахової діяльності, а саме: “СК 611”; “ALLIANZ Україна”; “QBE Україна”; “АКТИВ-СТРАХУВАННЯ”; “АСКО-ДОНБАС ПІВНІЧНИЙ”; “АСКО-МЕДСЕРВІС”; “БУСІН”; “ВАРТА”; “ВіДі-СТРАХУВАННЯ”; “ВІЙСЬКОВО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ”; “ГАРАНТІЯ СО”; “ГАРАНТ-СИСТЕМА”; “ГЛОБУС”; “ГРАВЕ Україна”; “ДНІСТЕР”; “ДОБРОБУТ ТА ЗАХИСТ”; “ДОВІРА ТА ГАРАНТІЯ”; “ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС”; “ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ СОЮЗ”; “ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТУРИСТИЧНЕ СТРАХУВАННЯ”; “ЗЛАГОДА”; “ІЛЛІЧІВСЬКЕ”; “ІНДІГО”; “ІНТЕР ЕКСПРЕС”; “ІНТЕРТРАНСПОЛІС”; “КИЇВСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ”; “КИЙ АВІА ГАРАНТ”; “КРАЇНА”; “КРЕДО”; “КРОНА”; “КРИМСЬКА СТРАХОВА КОМПАНІЯ”; “ЛЕМА СІТІ СЕРВЕР”; “МЕГАПОЛІС”; “МЕРКУРІЙ”; “МИР”; “НАСТА”; “НАФТОГАЗСТРАХ”; “НОВА”; “ОРАНТА-ЛУГАНЬ”; “ОРАНТА-СІЧ”; “ПАНАЦЕЯ-1997”; “ПЕРША”; “ПОІНТ”; “ПОЛІС-ЦЕНТР”; “ПРОМИСЛОВО-СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС”; “ПРОФЕСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ”; “РАЙП”; “РАРИТЕТ”; “СКАЙД”; “СКАРБНИЦЯ”; “СТАТУС”; “УКРАЇНСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ”; “УКРАЇНСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ”;

“УОСК”; “ХАРКІВСЬКА МУНІЦИПАЛЬНА СК”; “ХДІ СТРАХУВАННЯ”; “ЕКСПРЕС СТРАХУВАННЯ”; “ЕНЕРГОРЕЗЕРВ”; “ЕТАЛОН”; “ЮНІВЕС”.

Розташування страхових компаній у першому кластері ринку перестраховування стосовно центру кластера зображено на рисунку 4.1.

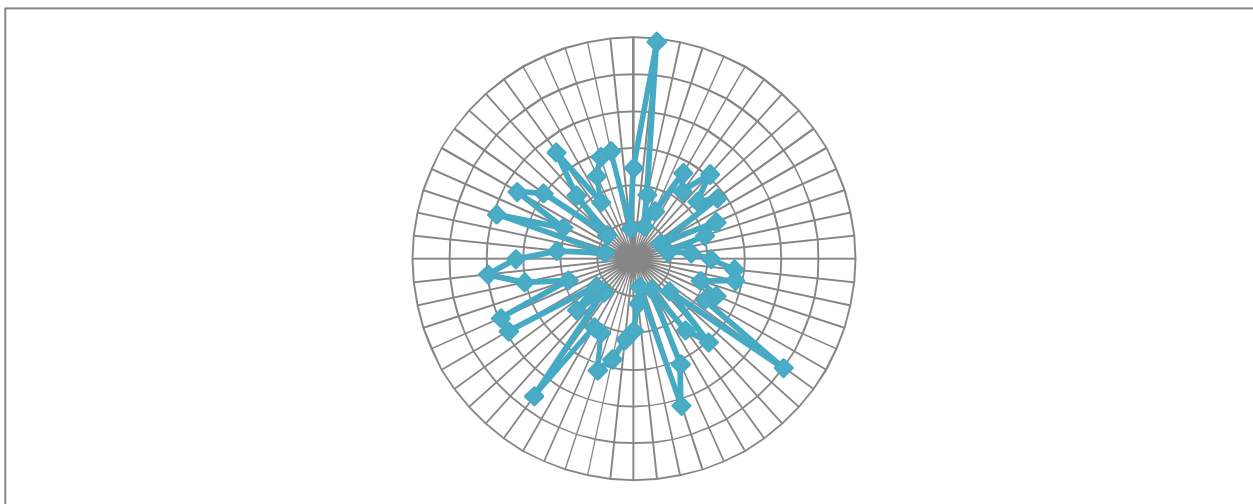

Рис. 4.1. Розташування страхових компаній у першому кластері ринку перестраховування стосовно його центру

Другий кластер утворює лише одна страхова компанія – “ЛЕМА”, у якої найвищі капіталізація та розвиток вихідного перестраховування. *Третій кластер* становлять компанії, виокремлені за високим розміром страхових виплат: “АХА-СТРАХУВАННЯ”; “ПРОВІДНА” і “СГ ТАС” (рис. 4.2). У *четвертому кластері* також опинилася лише одна страхова компанія “ОРАНТА”, у якої середні показники діяльності на ринку та низька частка вихідного перестраховування.

У *п'ятому кластері* – “АВАНТЕ”, діяльність якої відзначається низькими обсягами страхових платежів, їх частки у перестраховуванні та збитковістю страхової діяльності; в *шостому* – “ОМЕГА” – незначний розвиток перестрахової діяльності та середні розміри фінансових показників. До *сьомого* кластеру належать три компанії: “АСКА”; “ІНГО УКРАЇНА” та “УНІКА”, об'єднані до однієї групи за низькими фінансовими можливостями та високим розвитком вихідного перестраховування (рис. 4.3).

Рис. 4.2. Розташування страхових компаній у третьому кластері ринку перестрахування стосовно центру кластера

У восьмому кластері перебуває п'ятнадцять компаній із невисоким фінансовим потенціалом та розвитком страхової й перестрахової діяльності: “УТІСО”; “АЛЬФА-ГАРАНТ”; “АМАЛЬТЕЯ”; “АРМА”; “БРОКБІЗНЕС”; “ВУСО”; “ГАРАНТІЯ”; “ЗАХІД-РЕЗЕРВ”; “КАШТАН”; “КНЯЖА”; “ПРОВІТА”; “ПРОСТО-СТРАХУВАННЯ”; “САЛАМАНДРА-Україна”; “СТРОЙПОЛІС”; “ТЕКОМ” (рис. 4.4).

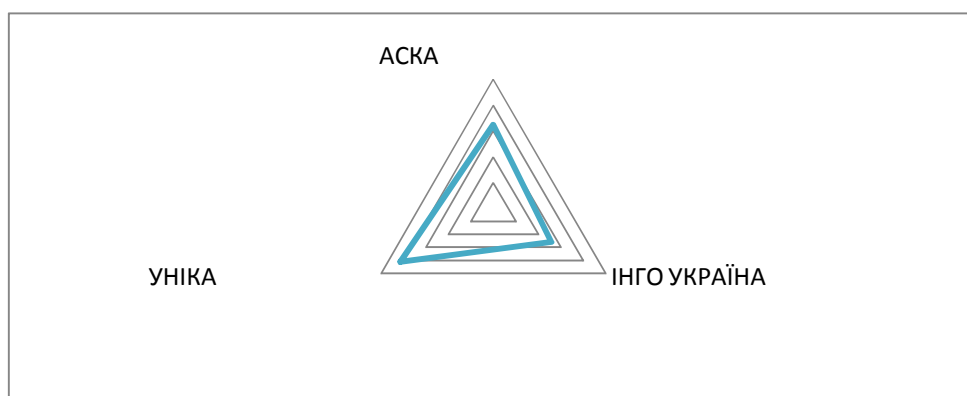

Рис. 4.3. Розташування страхових компаній у сьомому кластері ринку перестрахування стосовно центру кластера

У дев'ятому кластері міститься компанія “КРЕМІНЬ” із найвищими обсягами страхових платежів та їх частки, належної перестраховикам, високими фінансовими потужностями і рентабельністю страхової діяльності; у десятому – “АЛЬФА СТРАХУВАННЯ”; “АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ”; “ГАРАНТ-АВТО”; “ДНІПРОІНМЕД”; “ДОБРОБУТ”; “ПЗУ Україна”; “УКРАЇНСЬКА СТРАХОВА

ГРУПА”; “УНІВЕРСАЛЬНА”; “УПСК”, у яких простежуються низька капіталізація та середні на ринку показники розвитку вихідного перестраховання (рис. 4.5).

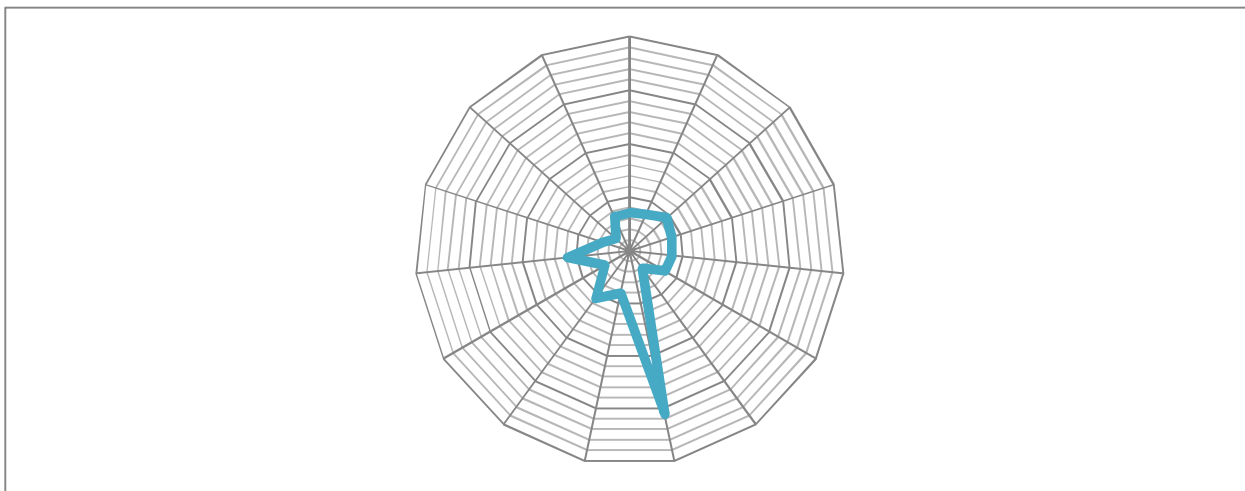

Рис. 4.4. Розташування страхових компаній у восьмому кластері ринку перестраховання стосовно центру кластера

Як видно з проведеного аналізу, кластери можна вважати стратегічними групами у розумінні М. Портера, тому архітектура кластерів відображає інституційну структуру ринку – в даному випадку вітчизняного ринку перестраховання. Схематично таку структуру ринку перестраховання, на верхньому рівні агрегування, можна зобразити через відстань між кластерами, за умов, що кластер 1 вважатимемо геометричним центром цього ринку (рис. 4.6).

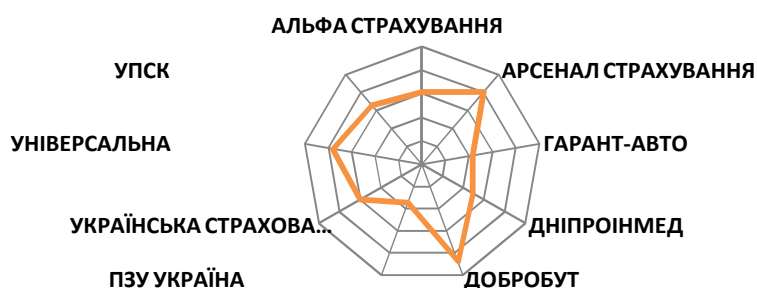

Рис. 4.5. Розташування страхових компаній у десятому кластері ринку перестраховання стосовно центру кластера

Виконавши кластерний аналіз методом k-середніх за допомогою засобів ПП STATISTICA 8.0, отримуємо 10 кластерів.

Середні значення змінних групування подано у таблиці 4.5.

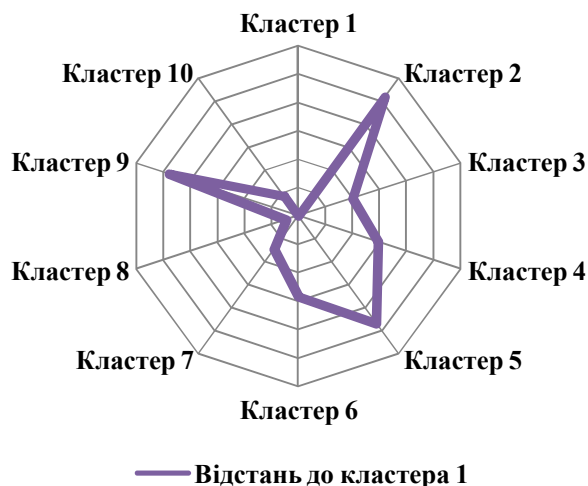

Рис. 4.6. Графічна інтерпретація структури ринку перестраховання за результатами кластерного аналізу фінансових можливостей перестраховиків в Україні у 2011 р.

До *першого* кластеру за інтенсивністю перестрахової діяльності належать п'ять страхових компаній, діяльність яких характерна низьким розвитком перестраховання з перестраховальниками-нерезидентами (рис. 4.7).

Таблиця 4.5

Середні значення змінних групування за інтенсивністю перестрахової діяльності у кластерах

	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	Кластер 5	Кластер 6	Кластер 7
Перестраховальні премії, отримані від резидентів	16143,14	4812,2	49632,5	3615,1	0,00	1403,779	529492,6
Перестраховальні премії, отримані від нерезидентів	278,46	406144,2	943,1	1149,7	0,00	212,924	0,0
Перестраховальні виплати на користь резидентів	1585,94	517,0	1978,45	40102,5	14539	470,238	5257,6
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	54,20	8595,2	208,95	145,10	0,00	5,512	0,0

Другий кластер містить лише компанію “ЛЕМА”, високою ефективністю у якої відзначається перестрахова діяльність із зарубіжними страховими компаніями; *третій* кластер – компанії “АСКА” і “ВУСО”, які успішно функціонують із середніми показниками на ринку внутрішнього і зовнішнього перестраховування, *четвертий* кластер – компанію “ІНГО” із збитковою перестраховою діяльністю із резидентами; *п’ятий* – компанію “АВАНТЕ”, для якої характерний найнижчий розвиток перестраховування; *сьомий* кластер – компанію “КРЕМІНЬ” з високим рівнем розвитку внутрішнього перестраховування.

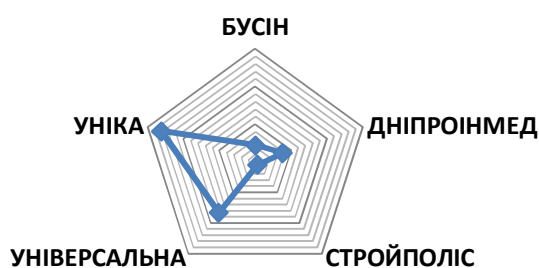

Рис. 4.7. Розташування страхових компаній за інтенсивністю перестрахової діяльності у першому кластері стосовно центру кластера

Найчисельнішим є *шостий* кластер (рис. 4.8), до якого увійшло більшість учасників ринку перестраховування за низькими показниками розвитку перестраховування: “СК 611”; “ALLIANZ Україна”; “QBE УКРАЇНА”; “UTICO”; “АКТИВ-СТРАХУВАННЯ”; “АЛЬФА СТРАХУВАННЯ”; “АЛЬФА-ГАРАНТ”; “АМАЛЬТЕЯ”; “АРМА”; “АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ”; “АСКО-ДОНБАС ПІВНІЧНИЙ”; “АСКО-МЕДСЕРВІС”; “АХА СТРАХУВАННЯ”; “БРОКБІЗНЕС”; “ВАРТА”; “ВіДі-СТРАХУВАННЯ”; “ВІЙСЬКОВО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ”; “ГАРАНТ-АВТО”; “ГАРАНТІЯ СО”; “ГАРАНТІЯ”; “ГАРАНТ-СИСТЕМА”; “ГЛОБУС”; “ГРАВЕ УКРАЇНА”; “ДНІСТЕР”; “ДОБРОБУТ”; “ДОБРОБУТ ТА ЗАХИСТ”; “ДОВІРА ТА ГАРАНТІЯ”; “ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС”; “ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ СОЮЗ”; “ЄВРОПЕЙСЬКЕ

ТУРИСТИЧНЕ СТРАХУВАННЯ”; “ЗАХІД-РЕЗЕРВ”; “ЗЛАГОДА”; “ІЛЛІЧІВСЬКЕ”; “ІНДІГО”; “ІНТЕР ЕКСПРЕС”; “ІНТЕРТРАНСПОЛІС”; “КАШТАН”; “КИЇВСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ”; “КИЙ АВІА ГАРАНТ”; “КНЯЖА”; “КРАЇНА”; “КРЕДО”; “КРОНА”; “КРИМСЬКА СТРАХОВА КОМПАНІЯ”; “ЛЕМА СІТІ СЕРВЕР”; “МЕГАПОЛІС”; “МЕРКУРІЙ”; “МИР”; “НАСТА”; “НАФТОГАЗСТРАХ”; “НОВА”; “ОМЕГА”; “ОРАНТА”; “ОРАНТА-ЛУГАНЬ”; “ОРАНТА-СІЧ”; “ПАНАЦЕЯ-1997”; “ПЕРША”; “ПЗУ УКРАЇНА”; “ПОІНТ”; “ПОЛІС-ЦЕНТР”; “ПРОВІДНА”; “ПРОВІТА”; “ПРОМИСЛОВО-СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС”; “ПРОСТО-СТРАХУВАННЯ”; “ПРОФЕСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ”; “РАЙП”; “РАРИТЕТ”; “САЛАМАНДРА-УКРАЇНА”; “СКАЙД”; “СКАРБНИЦЯ”; “СТАТУС”; “СГ ТАС”; “ТЕКОМ”; “УКРАЇНСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ”; “УКРАЇНСЬКА СТРАХОВА ГРУПА”; “УКРАЇНСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ”; “УПСК”; “ХАРКІВСЬКА МУНІЦИПАЛЬНА СК”; “ХДІ СТРАХУВАННЯ”; “ЕКСПРЕС СТРАХУВАННЯ”; “ЕНЕРГОРЕЗЕРВ”; “ЕТАЛОН”; “ЮНІВЕС”.

За інтенсивністю перестрахової діяльності структуру ринку перестрахування можна зобразити через відстань між кластерами, за умови, що кластер 1 вважатимемо геометричним центром цього ринку.

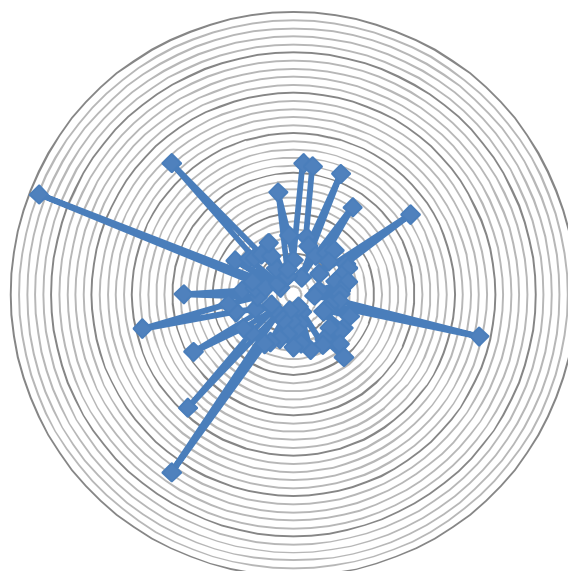

Рис. 4.8. Розташування страхових компаній за інтенсивністю перестрахової діяльності у шостому кластері стосовно центру кластера

Виконавши кластерний аналіз методом k-середніх за допомогою засобів ПП STATISTICA 8.0, отримуємо 7 кластерів (рис. 4.9).

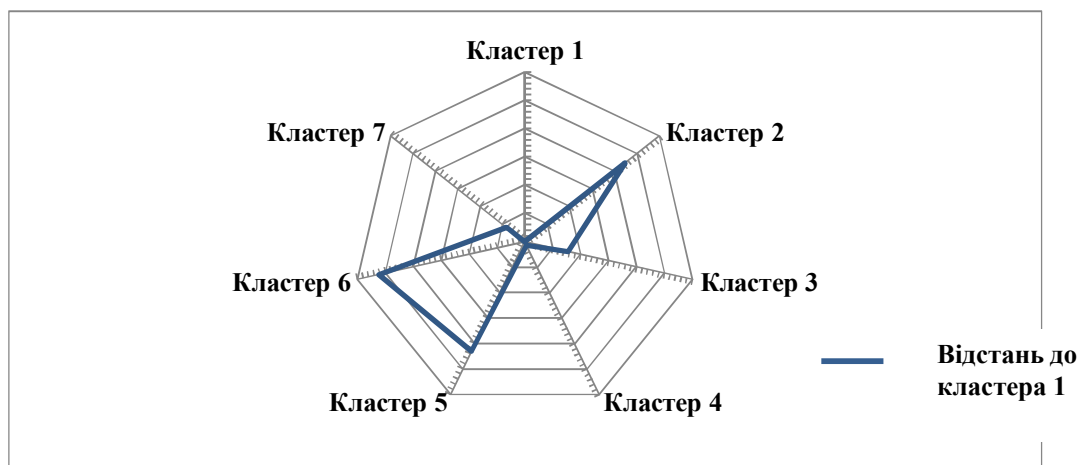

Рис. 4.9. Графічна інтерпретація структури ринку вхідного перестраховування за результатами кластерного аналізу перестрахової діяльності в Україні у 2011 р.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що наведений авторський підхід до визначення інституційної структури ринку перестраховування за властивостями його учасників дає змогу ідентифікувати цю структуру і запропонувати графічну її інтерпретацію, що, своєю чергою, допомагає однозначно виявляти ринкову позицію будь-якої страхової компанії за обраними ознаками та її потенційних конкурентів.

З іншого боку, державні уповноважені регулівні організації можуть визначати інтенсивність і характер розподілу відповідних ознак (активів, гарантійного фонду, страхових виплат та ін., показників інтенсивності перестрахової діяльності), що сприятиме прийняттю обґрунтованих рішень стосовно регулювання подальшого розвитку ринку перестраховування та чіткій ідентифікації кожного його учасника за певними критеріями і належністю до конкретних стратегічних та конкурентних груп.

У цьому контексті доцільним є розроблення вдосконаленого підходу до визначення реальної концентрації ринкової влади учасників на вітчизняному

перестраховальному ринку, яка дозволяє оцінити конкурентне середовище ринку, й адекватного встановити його ринкову структуру.

4.2. Прагматика оцінювання конкурентного середовища українського ринку перестраховання

Конкуренція на перестраховальному ринку як іманентна складова ринкової економіки характеризує процес взаємодії та боротьби діючих на ньому компаній, потенційних партнерів і конкурентів, спрямований на забезпечення найвигіднішої позиції для учасника на ринку, яка забезпечить йому можливість захисту від конкурентних сил або впливу на них із вигодою для себе, створить кращі умови для реалізації перестраховальних послуг, задоволення потреб клієнта та отримання комісійної винагороди. Зацікавленість перестраховиків у розробленні стратегій позиціонування та поведінки на ринку, що відповідають сучасним умовам розвитку перестраховального бізнесу, обумовлює необхідність формування відповідних теоретико-методологічних підходів до оцінки конкурентного середовища перестраховального ринку України.

Зазначимо, що основними показниками, які застосовують для оцінки конкуренції ринку та визначення його структури, є коефіцієнт ринкової концентрації (показник монополізації) та коефіцієнт ринкової конкуренції (індекс Херфіндаля – Хіршмана). Позитивним аспектом інформаційного забезпечення страхового ринку стало те, що Держфінпослуг (нині Нацкомфінпослуг) запровадив із 2003 року розрахунок відповідних ринкових показників з метою висвітлення конкурентних тенденцій на ньому. При цьому коефіцієнти монополізації та конкуренції страхового ринку обчислюються регулятором за окремими його секторами: загального страхування і страхування життя. Однак ці коефіцієнти не застосовують на такому вагомому сегменті страхового сектору, як ринок перестраховання. Нагадаємо, що український ринок перестраховання за даними Insurance Top представлений приблизно 95 страховими компаніями, які виступають у ролі перестраховиків та приймають у перестраховання ризику. Відтак,

запровадження наявної методики визначення ринкової конкуренції на вітчизняному перестраховальному ринку є доречним і необхідним для відображення відповідних ринкових процесів та їх динаміки на ньому.

Відповідно до теорії організації галузевих ринків концентрація продавців на ринку характеризує відносну величину та кількість компаній, які займаються певним видом економічної діяльності [348]. Чим менше компаній функціонує на відповідному ринку, тим вищим є рівень концентрації. Водночас, за однакової кількості компаній на ринку простежується така закономірність: чим більше відрізняються вони між собою за розміром, тим вищим є рівень концентрації.

З іншого боку, рівень концентрації впливає на поведінку учасників ринку: чим вищий рівень концентрації, тим більше вони залежні між собою. А це означає, що ринкова поведінка кожного з учасників визначається відповідною реакцією конкурентів, присутніх на ринку. Схильність компаній до суперництва або співпраці залежить від рівня концентрації: чим менше їх функціонує на ринку, тим швидше вони визнають доцільність співпрацювати. Відтак, при зростанні рівня концентрації конкурентність ринку буде зменшуватися.

Автори наукових праць велике значення приділяють дослідженню проблем концентрації ринку та її оцінювання. Так, Є. Демидова і В. Чирков стверджують, що концентрація – це ступінь насиченості, густоти певного виду економічної діяльності [67, с.24-34; 345, с.10-23]. Адаптуючи це поняття для ринку перестрашування, будемо розуміти під концентрацією ступінь насиченості перестрахової діяльності на ринку. При цьому рівень концентрації впливає на вибір перестраховальних послуг та визначення їх вартості з урахуванням позицій конкурентів і партнерів на ринку. Так, високий рівень концентрації свідчить про монополізацію ринку. Тому розрахунок та відстеження державним регулятором показників ринкової концентрації є важливим завданням з огляду на необхідність своєчасного й обґрунтованого втручання у процеси надмірної концентрації й монополізації ринку.

Концентрацію ринку можна обчислити різними способами. За найпоширенішим способом розраховує коефіцієнт ринкової концентрації (CR_m) О. О. Гаманкова, зокрема, як суму часток найбільших учасників ринку [49, с.195]:

$$CR_m = \sum_{k=1}^m O_k, \quad (4.3)$$

де CR_m – коефіцієнт концентрації m найбільших учасників ринку;

O_k – частка найбільшого учасника ринку;

m – кількість учасників.

Інший, доволі часто вживаний, спосіб розрахунку ступеня концентрації страхового ринку застосовують В. Бігдаш, А. Єрмошенко. Обов'язковою умовою розрахунку відповідного показника є визначення параметрів, що приймають за “розмір” страхової компанії, до яких автори відносять обсяг страхових/зароблених премій [20, с.35; 82, с.151]. Обчислення показника концентрації ринку за таким способом представимо за допомогою формули:

$$KK_p = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + x_n}{n}, \quad (4.4)$$

де KK_p – коефіцієнт концентрації ринку;

x_n – сума страхових/зароблених премій страхової компанії n ;

n – загальна сума страхових/зароблених премій усієї сукупності страхових компаній, що функціонують на страховому ринку.

Однак індекс концентрації не відображає розподілу часток як усередині груп найбільших фірм, так і за межами груп – між аутсайдерами, а відтак не сповна характеризує потенціал ринкової влади. Тобто, розрахунок цього показника, показуючи частку ринку, що належить певній групі компаній, не дає вичерпної інформації про інших учасників ринку, їх частки та кількості на ринку.

Для розв'язання цієї проблеми в країнах ЄС активно використовують індекс Лінда, що характеризує співвідношення часток найбільших фірм на ринку. Крім цього, додаткову інформацію про розподіл ринку між фірмами надають інші показники концентрації – індекси ентропії, Розенблюта (Толла–Тайдмана), Лернера тощо.

Згадані вище індекси найчастіше використовують на практиці для дослідження концентрації олігопольних ринків. Як уже зазначалося у п. 4.1 цього розділу дослідження термін “олігопольний ринок” застосовують до ринків, для яких

характерна специфічна структура, де пропозиція представлена небагатьма продавцями однорідних або субститутних товарів. Саме великий розмір підприємств олігополістів вважають наслідком їх небагато чисельності [43, с.164-168].

Особливістю таких ринків є взаємозалежність стратегічної ринкової поведінки продавців, у нашому випадку – страхових компаній. Тому на олігопольних ринках компанії, що намагаються максимізувати свій прибуток, не можуть скористатися ефектом вирівнювання граничних витрат і граничної виручки. Адже виручка від продажів їм невідома, оскільки залежить від функції попиту, що породжена саме поведінкою основних гравців на ринку, а не покупців.

Таким чином, невизначеність функції попиту на товари і послуги конкретного продавця в момент прийняття ним рішення про ціну та обсяг пропозиції – ключова особливість олігопольних ринків. Інша особливість таких ринків є наслідком попередньої, а це – загальний взаємозв'язок олігополістів через урахування сподіваної реакції конкурентів у своїх функціях попиту. Саме тому, як зазначив Г. Л. Азоев, донині нема єдиної універсальної теоретичної моделі таких ринків [3, с.24-28].

У класичному економічному аналізі структури ринку використовують кілька теоретичних моделей олігополії, що відрізняються між собою сподіваннями олігополістів та особливостями їх взаємовідносин. Таким чином, є певні критерії класифікації таких моделей та, відповідно, олігопольних ринків, які узагальнено можна подати наступним чином [21, с.161-162; 388]:

- *характером взаємодії основних гравців ринку між собою*: незалежна поведінка продавців (*non-collusive behavior*), поведінка на свій страх і ризик – некооперована олігополія; поведінка за домовленістю або ринковий зговір (*collusive behavior, collusion*); при цьому змова може бути як відкритою, явною (*direct, overt*), так і неявною, таємною (*tacit, covert*) – кооперована олігополія;

- *різницею в очікуваннях реакції суперників і керованих змінних конкуренції*: олігополія за ціною випуску (*собівартістю*), або цінова (*price-setting*); олігополія за обсягом випуску, або кількісна (*quantity-setting*);

- *типом товару/послуги*: диференційовані; не диференційовані;

- кількістю продавців, яким протиставлена множина дрібних покупців: домінантні; однорідні;

- можливостями входу на ринок: заблокований вхід; обмежений вхід; вільний вхід.

Отже, саме комбінація згаданих характеристик кожного конкретного ринку визначає особливості стратегічної поведінки продавця–олігополіста. Олігопольними вважають ті ринки, на яких продавець при формуванні своєї стратегії – визначенні цін, обсягів продажів змушений враховувати можливу реакцію конкурентів на свої дії. Тому визначення концентрації ринкової влади можна вважати першочерговим завданням у контексті нашого дослідження.

Другий показник, за допомогою якого оцінюють ступінь концентрації на ринку, є індекс конкуренції Херфіндаля–Хіршмана (*HHI*), котрий розраховують за формулою [43, с.171]:

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2, \quad (4.5)$$

де S_i – частка i -го учасника ринку (як правило – продажі, активи, тощо);

n – кількість учасників-продавців на ринку.

Індекс (*HHI*) обчислюють як суму квадратів часток усіх учасників ринку. Тобто, на противагу коефіцієнта концентрації індекс Херфіндаля–Хіршмана подає інтегральні дані за частками всіх учасників ринку, а тому адекватніше оцінює ступінь монополії та рівень концентрації ринкової влади. Проте його складніше розрахувати, оскільки необхідно мати дані щодо ринкової частки всіх компаній¹.

При цьому максимальне значення індексу Херфіндаля–Хіршмана, яке дорівнює 10000, відповідає ситуації, коли одному продавцеві належить увесь ринок (за умови, що S_i виражена у відсотках і $S_i = 100\%$). При значеннях індексу, що наближаються до максимального, говорять про ринок домінантної фірми з конкурентним середовищем (*dominant firm with competition*). Тобто, максимальне

¹ Однак за відсутності інформації про ринкову частку тих або інших підприємств усе ж можна розрахувати верхню і нижню межі значення *HHI*.

значення індексу Херфіндаля–Хіршмана свідчить про монополізацію ринку однією компанією.

За умови, якщо S_i представлено у нормованих частках, його значення також адекватно представляє кількість олігополістів і ступінь концентрації ринкової влади в “їх руках”. Так, чим вищим є значення індексу, тим менше продавців на даному ринку, і навпаки. Зокрема, у США цей індекс використовують як індикатор в антимонопольній політиці уряду за наступною шкалою [366]:

- 1) $HHI < 1000$ – простежується низька концентрація ринкової влади;
- 2) $1000 < HHI < 1800$ – ринок оцінюють як помірковано концентрований;
- 3) $HHI > 1800$ – ринок оцінюють як висококонцентрований.

Водночас, індекс Херфіндаля–Хіршмана не є адекватною характеристикою ступеня і якості монополії в усіх випадках. Зокрема, він не дає змоги виявити олігополію домінантної сукупності малих олігополістів з одним або двома великими конкурентами, що є олігополією, протилежною до олігополії ринку домінантної компанії з конкурентним середовищем.

На нашу думку, з метою використання описаних вище показників концентрації для оцінки конкурентного середовища перестраховального ринку необхідно попередньо окреслити межі цього ринку. Весь простір загального ринку – це максимальна територіальна межа. Однак у деяких випадках може йтися й про визначені локальні ринки в рамках території загального ринку, наприклад, про ринок вхідного перестраховання і ринок вихідного перестраховання, зовнішній перестраховальний ринок та внутрішній перестраховальний ринок. Окрім того, окремо формуються ринки за методами, формами і видами перестраховання. У нашому випадку основним критерієм вибору меж ринку буде його розподіл на ринок вхідного і вихідного перестраховання.

Визначивши межі ринку, встановимо, що є достатнім для домінування на ньому. В одному випадку частка присутності учасника є настільки значною, що один лише його розмір однозначно свідчить про домінуюче становище. В іншому – якщо розмір цієї частки є меншим, питання стосовно домінування учасника на ринку вирішують із урахуванням інших чинників. Зокрема, за допомогою

визначення параметрів, що приймають за “розмір” учасника ринку. Для ринку вихідного перестраховування основним показником розміру його учасника будемо вважати сукупність страхових премій, переданих у перестраховування, а для ринку вхідного перестраховування – отримані перестраховальні премії. Водночас, обчислимо показники концентрації та конкуренції зазначених ринків, використовуючи інші критерії: активи, власний капітал і гарантійний фонд, які характеризують фінансові можливості учасників ринку; страхові премії, обсяг премій, переданих у перестраховування, перестраховальні премії, перестраховальні виплати, що фактично відображають розвиток перестрахової діяльності. На нашу думку, застосування такого різноманіття критеріїв при розрахунку цих показників допоможе всебічно охарактеризувати конкурентне середовище перестраховального ринку.

У науковій літературі часто тривають дискусії стосовно того, за часткою якої кількості найбільших компаній доцільно оцінювати концентрацію ринкової влади. Так, у США розраховують показник частки чотирьох найбільших фірм конкретної галузі, у Німеччині про домінуюче становище фірм свідчить належність трьом компаніям половини всього ринкового обороту. За офіційними даними Нацкомфінпослуг, показники концентрації обчислюють за першими 3-ма, 10-ма, 20-ма, 50-ма, 100-ма та 200-ма страховиками. Однак при цьому не зазначені критерії, за якими визначають рівень монополізації страхового ринку. Цілком інша методика наведена у Законі України “Про захист економічної конкуренції”, відповідно до якої монопольним (домінуючим) вважають становище кожного з кількох суб’єктів господарювання, якщо стосовно них виконані такі умови:

- сукупна частка одного суб’єкта господарювання на ринку товару перевищує 35%;
- сукупна частка не більше ніж трьох суб’єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50%;
- сукупна частка не більше ніж п’яти суб’єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70% – і при цьому вони не доведуть, що стосовно них не виконані умови конкуренції, визначені Законом.

Відповідно до цього Закону ринкову владу розподіляють лише за 1-м, 3-ма і 5-ма учасниками, що не може надати вичерпної інформації про рівень монополізації на перестраховальному ринку.

Враховуючи, що вітчизняний ринок перестраховання є ринком олігополії домінантної сукупності малих олігополістів, визначальна у цьому контексті класифікація ринків Увільяма Шепарда за критерієм *сукупної ринкової частки чотирьох підприємств-продавців* [43, с.173]:

- щільні/компактні ринки або ринки із щільною олігополією (*tight*);
- нещільні або просторі ринки (*loose*).

При цьому У. Шепард ринки з просторою олігополією вважає одними з ринків ефективної конкуренції. Класичні, або т. зв. ранні моделі олігополії, базовані на *концепції сподіваних варіацій* А. Боулі, яка передбачає, що кожен з учасників ринку при прийнятті стратегічних рішень у своїй поведінці виходить із множини припущень (здогадів, гіпотез, очікувань) стосовно реакції конкурентів на певні зміни його власної поведінки, а тому важливо знати рівень концентрації 4-х, 8-ми або 10-ти найбільших компаній ринку для того, щоб реально оцінити ступінь впливу їх поведінки на умови функціонування ринку.

У таблиці 4.6, на рисунку 4.10 представлено розраховані нами показники концентрації ринку перестраховання за обраними характеристиками для 4-х, 8-ми та 10-ти найбільших його учасників.

Як видно з розрахунків наведених у таблиці 4.6 ступінь концентрації ринку перестраховання, розрахований за обраними критеріями, є різним. Зокрема, якщо розглянути рівень концентрації перестраховального ринку за фінансовими можливостями його учасників, то зазначимо такі закономірності: коефіцієнт концентрації CR_4 для перших чотирьох, CR_8 для перших восьми, CR_{10} для перших десяти найбільших перестраховиків на ринку найвищий за обсягами гарантійного фонду. Тобто, якщо частка перших чотирьох компаній за наведеним вище критерієм становить 42%, то перших десяти – 66%, а саме, більше половини ринку. Це свідчить, що ринок є високонцентрованим за обсягами гарантійного фонду учасників ринку перестраховання. Відтак, на ринку є незначна частка

висококапіталізованих перестраховиків, фінансові можливості яких зможуть забезпечити гарантії виконання зобов'язань за перестраховальними договорами.

Таблиця 4.6

**Індекси концентрації ринку перестрахування за різними критеріями
(за станом на 1. 01. 2012 р.), %***

Ознака учасника ринку (частка від загальноринкового)	CR₄	CR₈	CR₁₀
Активи	22	39	46
Власний капітал	28	46	51
Гарантійний фонд	42	62	66
Страхові платежі	20	38	44
Обсяг страхових платежів, що передано у перестрахування	29	46	52
Отримані перестраховальні премії від резидентів	75	84	86
Отримані перестраховальні премії від нерезидентів	96	98	98
Перестраховальні виплати на користь резидентів	54	67	72
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	94	97	98

* Складено за даними страхового рейтингу “Insurance Top” за 12 місяців 2011 року.

Розглянувши концентрацію ринку перестрахування за основними критеріями перестрахової діяльності, зазначимо, що найбільша концентрація для перших чотирьох, восьми та десяти найбільших учасників ринку перестрахування спостерігається за отриманими перестраховальними преміями від нерезидентів (96%, 98%, 98%) та здійсненими на їх користь перестраховальними виплатами (94%, 97%, 98%). Доходимо висновку про досконалу щільність ринку зовнішнього перестрахування за Шепардом. Відповідно, частка 10-ти перестраховиків у зборі перестраховальних премій і перестраховальних виплатах становить близько 100%, тобто ці перестраховики забезпечують практично всю діяльність з перестрахування ризиків іноземних страховиків.

Дещо нижча, однак усе-таки висока концентрація характерна для перестрахової діяльності з резидентами. Частка перших 4-х становить 75%, а 10-ти перестраховиків 86% у надходженнях премій від резидентів та 54% і 72% – у перестраховальних виплатах на їх користь. Тобто ринок перестрахування за критеріями зовнішнього і внутрішнього перестрахування можна вважати згідно із Законом України “Про захист економічної конкуренції” високомонополізованим, адже частка п'яти учасників ринку перевищує 70%.

Рис. 4.10. Концентрація ринку перестраховання найбільших перестраховиків за різними критеріями

Проведемо розрахунки індексу Херфіндаля–Хіршмана на ринку перестраховання, який на відміну від коефіцієнта концентрації характеризує розподіл ринкової влади між усіма учасниками ринку. У таблиці 4.7 наведено значення індексу для всіх перестраховиків за різними критеріями.

Дані таблиці 4.7 підтверджують значну концентрацію ринку за основними показниками перестрахової діяльності. Так, за індексами *ННІ*, розрахованими за показниками, що характеризують саме перестрахову діяльність – ринок перестраховання є висококонцентрованим, що означає наявність монопольної групи перестраховиків на вітчизняному ринку. Зокрема, *ННІ* за отриманими перестраховальними преміями не перевищує 1800, а це свідчить про низький рівень конкуренції на ринку.

Таблиця 4.7

Індекс Херфіндаля–Хіршмана на ринку перестраховання, розрахований за різними критеріями (за станом на 1. 01. 2012 р.)*

Ознака ринку	<i>ННІ</i>
Активи	323,0
Власний капітал	406,0
Гарантійний фонд	778,0
Страхові платежі	326,0
Обсяг премій, переданих у перестраховання	490,0
Перестраховальні премії, отримані від резидентів	4111,0
Перестраховальні премії, отримані від нерезидентів	8987,0
Перестраховальні виплати на користь резидентів	1569,0
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	7577,0

*Складено за даними страхового рейтингу “Insurance Top” за 12 місяців 2011 року.

Даний факт підтверджує нашу думку про те, що *ННІ* недостатньо для визначення реальної структури ринку перестраховання за якісними критеріями учасників ринку, який є ринком олігополії домінантної сукупності малих олігополістів, що впливає з нашого аналізу в п. 4.1. Водночас, якщо оцінювати за показниками у наведеній вище шкалі, що визначають рівень конкуренції перестраховиків, ринок перестраховання є неконцентрованим та конкурентним, оскільки *ННІ* не перевищує 1000.

Розраховані значення індексу Херфіндаля–Хіршмана дають змогу підтвердити тезу, що на вітчизняному ринку перестраховання існує олігопольна структура перестраховальної діяльності стосовно нерезидентів.

Зазначимо, що індекс Херфіндаля–Хіршмана через свою чутливість до зміни ринкової частки учасника може тільки побічно свідчити про величину економічного прибутку, отриманого від монопольної влади на ринку. Однак зауважимо, що *ННІ* тісно пов'язаний з показником монопольної влади Лернера [21, с.404-405], який і дає змогу наближено оцінити прибутки монополістів.

Індекс ентропії показує середнє значення логарифма величини, оберненої до ринкової частки, зважене за ринковими частками учасників ринку:

$$E = \sum_{i=1}^n Y_i \ln \left(\frac{1}{Y_i} \right), \quad (4.6)$$

де Y_i – частки учасників на ринку;

n – кількість учасників ринку.

Коефіцієнт ентропії є оберненим показником до показника концентрації, тому чим вище його значення, тим нижча концентрація продавців на ринку. У таблиці 4.8 наведено розраховані індекси ентропії для ринку перестраховування.

Таблиця 4.8

Індекс ентропії на ринку перестраховування (за станом на 1. 01. 2012 р.)

Ознака учасника ринку (частка від загальноринкового)	E
Активи	3,9115
Власний капітал	3,7942
Гарантійний фонд	3,2659
Страхові платежі	3,8373
Обсяг премій, переданих у перестраховування	3,6017
Отримані від резидентів перестраховальні премії	1,8676
Отримані від нерезидентів перестраховальні премії	0,3626
Перестраховальні виплати на користь резидентів	2,7652
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	0,6904

Як свідчать дані таблиці 4.8, значення коефіцієнта ентропії високе і майже однакове за всіма показниками діяльності перестраховиків. Це означає, що на ринку перестраховування нема монополії у класичному розумінні, ринкова влада широко розпорощена поміж усіма учасниками цього ринку. Винятком є ознака, що характеризує перестрахову діяльність із нерезидентами, коефіцієнт ентропії за якою менший від 1. Відповідно виникає необхідність подальшого детального аналізу ринкової концентрації за згаданими ознаками. З іншого боку, низьке значення індексу ентропії за перестраховальними преміями від нерезидентів та перестраховальними виплатами на користь нерезидентів підтверджує наявність великих гравців на ринку зовнішнього перестраховування.

Інформативним показником міри розподілу певної ознаки між об'єктами є індекс Джині, значення якого зручно представляти графічно за допомогою кривої

Лоренца [21, с.443, 495, 501; 43]. Індекс відтворює інформацію, що відображає крива Лоренца, характеризуючи різницю між фактичним розподілом змінної та гіпотетичним станом, у якому ця змінна має рівномірний розподіл. Тобто у гіпотетичному стані всі учасники ринку перестраховування перебувають у рівному становищі, що дорівнює нульовому значенню індексу. Концентрація є повною, коли значення змінної припадає на одного учасника ринку, а значення індексу Джині у такому випадку – 100%.

Індекс Джині, який дає змогу відстежити динаміку нерівномірності розподілу показника сукупно на різних етапах, часто наводять без опису угруповання сукупності. Відповідно, чим на більшу кількість груп поділена одна й та сама сукупність, тим вищим для неї буде значення коефіцієнта Джині.

Коефіцієнт Джині розраховують за формулою Брауна [390, р.123-129]:

$$G = 1 - \sum_{k=1}^n (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1}) \quad (4.7)$$

або за формулою Джині [373, р.769-789]:

$$G = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n y_i - y_j}{2n^2 y} \quad (4.8)$$

де G – коефіцієнт Джині;

X_k – акумульована частка об'єктів, ранжована за зростанням ознаки (у нашому випадку страхових компаній за частками ринку за обраними ознаками);

Y_k – частка сукупної величини, що припадає на X_k ;

n – кількість об'єктів (страхових компаній);

y_k – частка величини k -го об'єкта стосовно загальної величини;

y – середнє арифметичне часток ознак об'єктів.

Крива Лоренца графічно відображає нерівномірність розподілу певної ознаки, й у випадку використання цієї кривої для дослідження концентрації ринку показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою, що обчислюють з акумульованими сумами, від найдрібніших до найбільших компаній.

Індекс Джині чисельно дорівнює площі фігури під кривою Лоренца (заштрихована ділянка на рис. Л.1–Л.5 Додатку Л). При цьому на горизонтальній осі відкладають акумульовану частку учасників ринку, а на вертикальній – частку ринку за відповідною ознакою.

Дані рисунків Л.1–Л.5 ілюструють аналогічні тенденції: у 20% найменших учасників ринку перестрашування сконцентровано 2,66%, 40% – 8,59%, 80% – 36,17% усіх сукупних активів компаній-учасників ринку перестрашування; у 20% найменших учасників ринку перестрашування зосереджено 2,64%, 40% – 7,96%; у 80% – 33,95% усього обсягу власного капіталу компаній-учасників ринку перестрашування; 20% найменших учасників ринку перестрашування належить 0,48%, 40% – 2,86%; 80% – 21,41% усього обсягу гарантійного фонду компаній-учасників ринку перестрашування; до 20% найдрібніших учасників ринку перестрашування надходить 1,2%, 40% – 5,7%, 80% – 32,01% від усього обсягу страхових платежів компаній-учасників ринку перестрашування; 20% найменших учасників ринку перестрашування передають у перестрашування 0,36%, 40% – 2,88%, 80% – 28,63% від усього обсягу страхових премій ринку.

Отже, за наведеними вище критеріями рівень концентрації на ринку перестрашування найменших учасників є незначним (близько 20–30%), що свідчить про значну конкуренцію між ними.

Дещо інша динаміка концентрації простежується у них за іншими критеріями: у 20% найменших учасників ринку перестрашування сконцентровано лише 0,05%, 40% – 0,79%, 80% – 8,37% усього обсягу отриманих перестрашувальних премій від резидентів, а на 20% найбільших компаній припадає майже 91% усіх надходжень премій від резидентів (рис. Л.6, Дод. Л).

Аналогічна ситуація, але зі ще більшим ступенем концентрації, характерна для ринку найменших учасників за отриманими перестрашувальними преміями від нерезидентів. Із рисунка Л.7 (Дод. Л) видно, що на 80% малих учасників ринку перестрашування припадає лише 0,68% надходжень усього обсягу перестрашувальних премій від нерезидентів, а на 20% найбільших компаній припадає – 99% усіх перестрашувальних премій від нерезидентів.

Схожа динаміка, з високим ступенем концентрації, притаманна для ринку найменших його учасників за обсягами перестраховальних виплат на користь нерезидентів (рис. Л.8, Дод. Л).

Як свідчать дані рисунка Л.8, у 20% найменших учасників ринку перестраховування сконцентровано лише 0,001%, 40% – 0,58%, 80% – 12,96% усього обсягу перестраховальних виплат резидентам компаній-учасників ринку перестраховування. І лише на 20% найбільших компаній припадає майже 87% усіх обсягів перестраховальних виплат резидентам.

Крива Лоренца, проілюстрована на рисунку Л.9, підтверджує наші висновки за результатами попередніх розрахунків коефіцієнтів монополізації та ринкової конкуренції. Відповідно, у 20% найменших учасників ринку перестраховування сконцентровано лише 0,001%, 40% – 0,005%, 80% – 0,12% усього обсягу перестраховальних виплат, здійснених нерезидентам. Разом із тим, на 20% найбільших компаній припадає майже 99% усіх обсягів перестраховальних виплат на користь нерезидентів.

Таким чином, із аналізу нерівномірності розподілу і концентрації учасників ринку перестраховування за певними критеріями зробимо висновок, що вітчизняний ринок перестраховування має ознаки наявності домінантної групи малих компаній, за помірної концентрації ринкової влади в «руках» цієї групи за загальними ознаками компаній-учасників цього ринку. При цьому за показниками, що характеризують, власне, перестрахову діяльність – ринок є висококонцентрованим, а відтак монопольним, а саме на ньому простежується наявність монопольної групи великих компаній, які сконцентрували у себе більше 90% перестрахової діяльності.

Із одного боку, високий рівень концентрації на перестраховальному ринку свідчить про: більшу довіру з боку страховиків до потужних перестраховиків, які сконцентрували значні обсяги ресурсів; можливості залучення коштів для здійснення інвестицій в національну економіку; зростання стійкості великих перестраховиків до прояву кризових явищ; забезпечення гарантій виконання зобов'язань за договорами перестраховування та формування належного рівня іміджу і репутації на світовому ринку перестраховування. З другого – домінування на ринку

великих перестраховиків дає змогу приймати на відповідальність значні ризики, отримуючи високі прибутки, що в період кризи може призвести до втрати контролю над ризиками неплатоспроможності; надмірна ризиковість великих перестраховиків за договорами перестраховування менш контрольована з боку національних наглядових установ, що негативно позначатиметься в майбутньому на їх фінансовій стійкості та ефективності функціонування вітчизняного ринку перестраховування.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, використання коефіцієнтів ринкової концентрації та Херфіндаля–Хіршмана на ринку загалом, без виокремлення на ньому певних сегментів, можуть давати лише приблизні результати. Через недоліки застосування цих коефіцієнтів можна стверджувати про неадекватність результатів, отриманих у ході їх аналізу на ринку перестраховування. Для точнішого оцінювання конкурентного середовища перестраховального ринку і визначення стратегічної ринкової поведінки його учасників пропонуємо застосування, крім зазначених вище показників ринкової концентрації та конкуренції, індексу Джині й графічного зображення результатів за допомогою кривої Лоренца, оскільки саме цей показник характеризує нерівномірність розподілу певної ознаки й показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою. Крім того, його параметри описують тенденції конкурентної боротьби найдрібніших перестраховиків, які домінують на українському перестраховальному ринку за ознаками їх фінансових можливостей, та найбільших компаній, сукупністю яких представлений ринок перестраховування за основними показниками перестрахової діяльності.

У процесі аналізу ринкової позиції перестраховиків і формування відповідних стратегічних груп-кластерів, оцінки концентрації та розподілу ринкової влади між ними, актуальними є дослідження проблем альтернативного вибору стратегії входження або розширення присутності перестраховика на ринку перестраховування та запровадження методологічного інструментарію щодо її реалізації.

4.3. Моделювання векторів стратегічної конкурентної поведінки учасників перестраховального ринку

Однією з п'яти основоположних конкурентних сил, притаманних певному ринку та визначених М. Портером у концепції структурного аналізу [232], є загроза входження на ринок нових фірм, що впливає на концентрацію ринку та посилення інтенсивності потенційної конкуренції. Відповідно дослідження бар'єрів входження та розширення присутності перестраховика на ринку перестраховання є відправним моментом для визначення специфічних конкурентних стратегій його ринкової поведінки. При цьому, прийняття рішень перестраховика про входження на ринок чи збільшення ринкової частки з метою витіснення конкурентів супроводжується певними витрати та початковими інвестиціями. Відтак, найсуттєвішими бар'єрами для здійснення такого стратегічного ходу є величина витрат, яка визначає економічний розмір перестраховика, виражений в обсязі і структурі його активів, необхідних для ефективного функціонування на перестраховальному ринку, та величина власного утримання, що формує фінансові можливості для прийняття у перестраховання значних за розмірами страхових ризиків і забезпечує гарантії перестраховального захисту.

Змоделюємо стратегічну поведінку перестраховика на ринку перестраховання, що містить декілька конкурентних сегментів-кластерів, які виявлено в ході аналізу та ідентифікації структури ринку, проведеного в п. 4.1 цього розділу. Припустимо, що перестраховик прагне розширити свою присутність на ринку з метою входження у кластер учасників ринку з вищим рівнем капіталізації та інтенсивності перестрахової діяльності.

Нехай для реалізації стратегії збільшення ринкової частки перестраховика на ринку необхідні фінансові ресурси в обсязі R ; при цьому доцільно враховувати, що реалізація стратегії пов'язана з ризиком, а тому стратегія може дати можливість одержати прибуток $D_1 > R$ з ймовірністю ρ і, відповідно, збитки $D_0 \leq R$ з ймовірністю $(1 - \rho)$. Відповідно до формули повної ймовірності сподіваний прибуток перестраховика від реалізації стратегії можна записати у вигляді такої формули:

$$M(D) = \rho D_1 + (1 - \rho)D_0 - R, \quad (4.9)$$

де $M(D)$ – сподіваний прибуток перестраховика від реалізації стратегії;

D_1 – прибуток від реалізації стратегії;

D_0 – збитки від реалізації стратегії;

R – обсяг фінансових ресурсів;

ρ – ймовірність одержати прибуток чи збиток.

З формули видно, що від конкретних значень ймовірностей можливих прибутків, їх обсягів та обсягів витрат на реалізацію стратегії залежить значення сподіваного прибутку від реалізації стратегії.

Загальновідомо, що стратегічні рішення приймаються з врахуванням багатьох чинників, на основі наявних прогностичних та модельних оцінок, що відображають прагматику поведінки економічних агентів та передбачають ідентифікацію усіх можливих альтернатив за усіх можливих обставин [32; 123; 297]. При цьому, необхідно зважати на величину трансакційних витрат, необхідних для оцінки й аналізу стратегії O , яка у певних випадках може бути значною (залучення висококваліфікованих консультантів-аналітиків, оплата андеррайтингових послуг, покупка інформації).

Вибір стратегії є складною задачею, як і задача підбору відповідних інструментів контролю за її реалізацією. Вдалий вибір інструментів стратегічного контролю дає змогу зменшити витрати і скоротити часові межі при реалізації стратегії [107, с.230-233].

Оцінка стратегії є заключним етапом стратегічного планування і здійснюється на всіх етапах реалізації стратегії. Стратегія оцінюється за двома напрямками: спершу за конкретними варіантами визначення її придатності, прийнятності та послідовності для компанії; після цього – при порівнянні результатів реалізації стратегії з рівнем досягнення цілей.

Ефективна система оцінки вимагає наявності чотирьох основних елементів [107, с.233-238]: 1) мотивація для оцінки; 2) інформація для оцінки; 3) критерії оцінки; 4) рішення за результатами оцінки стратегії.

На основі оцінки стратегії приймаються рішення про вибір альтернативної стратегії і визначається її дієвість. З цією метою розробляються відповідні системи коригувальних дій, базовані на оцінці представленої інформації.

Наведемо можливі сценарії прийняття рішень та наслідки цих рішень при реалізації стратегії входження і розширення присутності перестраховика на ринку перестраховання:

1) Припустимо перестраховик планує оцінити та проаналізувати стратегію розширення присутності і, у випадку позитивної оцінки стратегії реалізувати цей стратегічний план. Якщо очікування компанії і оцінка стратегії відповідають дійсності, а відтак, вона є правдивою, то компанія гарантовано одержить прибуток:

$$D = D_1 - O - R > 0. \quad (4.10)$$

І навпаки, якщо оцінка стратегії неправдива, хибна, то компанія понесе втрати від реалізації такої стратегії:

$$D = D_1 - O - R < 0. \quad (4.11)$$

2) За умови, що компанія оцінює та аналізує свою стратегію, однак при цьому відмовляється від її реалізації, навіть при перспективних оцінках діяльності на цьому сегменті ринку перестраховання, прийняте рішення буде негативним внаслідок витрат ресурсів на аналіз і оцінювання стратегії:

$$D = -O. \quad (4.12)$$

Обидва випадки прийняття рішень різняться між собою. З одного боку, незважаючи на позитивну оцінку стратегії та перспективи від її реалізації, компанія прийняла рішення про відмову від реалізації стратегії розширення присутності на ринку перестраховання, втративши при цьому можливість одержати прибутки, з іншого – позитивна оцінка стратегії не дає гарантії забезпечення прибутковості від її реалізації, тому компанія, що відхилила стратегічне рішення, вберегла себе від витрат і можливих втрат.

3) Компанія приймає рішення про аналіз і оцінку стратегії розширення присутності на ринку перестраховання і у випадку негативної оцінки відмовляється від реалізації цієї стратегії. Тоді наслідок такого прийнятого рішення полягає у наступному: якщо оцінка відповідає дійсності, то компанія уникне зайвих витрат

$(R - D_0)$, а якщо ні, то компанія втрачає потенційну можливість отримати прибуток $(D_1 - R - O)$.

4) Компанія оцінює стратегію і перспективи діяльності на перестраховальному ринку та отримує негативну оцінку, але вирішує розширити свою присутність на ринку перестраховання, ризикуючи втратити ресурси. Якщо оцінка перспектив діяльності та стратегії була правдивою, то компанія зазнає втрат $(O + R - D_0)$. За умови виявлення неправдивого результату оцінки компанія одержує прибуток $(D_1 - R - O)$, що визначається формулою (4.10). Отже, наслідки прийняття такого рішення є такими самими, як і у першому випадку.

5) Компанія приймає рішення про реалізацію стратегії розширення присутності на ринку перестраховання без попередньої оцінки й аналізу стратегії та перспектив діяльності. Якщо стратегія виявиться ефективною, то перестраховик одержить прибуток $D_p = D_1 - R$, а якщо навпаки, то збиток $D_p = D_0 - R < 0$.

6) Компанія не проводить оцінки стратегії і не реалізовує стратегію, тоді наслідок такого рішення нульовий.

Систематизуємо зазначені події, прийняті рішення та наслідки від їх реалізації рішень у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Наслідки прийнятих рішень щодо реалізації стратегій розширення присутності перестраховика на ринку перестраховання

Рішення \ Події	Стратегія прибуткова, позитивна оцінка правдива	Стратегія прибуткова, негативна оцінка неправдива	Стратегія неприбуткова, позитивна оцінка неправдива	Стратегія неприбуткова, негативна оцінка правдива
	I	II	III	IV
<i>O та R</i>	$D_1 - R - O$	$D_1 - R - O$	$D_0 - R - O$	$D_0 - R - O$
<i>O без R</i>	$-O$	$-O$	$-O$	$-O$
<i>R без O</i>	$D_1 - R$	$D_1 - R$	$D_0 - R$	$D_0 - R$
<i>ні O, ні R</i>	0	0	0	0

З табл. 4.9 видно, що рішення без попередньої оцінки стратегії вигідніші, аніж інші, а тому видалимо з таблиці альтернативи у випадках, коли компанія не довіряє оцінці стратегії.

Розглянемо ситуацію, за якої наявна можливість неправдивої стратегії розширення присутності, коли діяльність має перспективи ефективного розвитку, але оцінка стратегії є негативною. Наслідки прийняття і реалізації рішень за такого стратегічного підходу наведено у таблиці 4.10.

Таблиця 4.10

Наслідки рішень при наявній можливості недостовірної (помилкової) оцінки стратегії розширення присутності на ринку

<i>рішення</i> \ <i>події</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IV</i>
<i>O</i>	$D_1 - R - O$	$-O$	$-O$
<i>R без O</i>	$D_1 - R$	$D_1 - R$	$D_0 - R$
<i>ні O, ні R</i>	0	0	0

Дані таблиці 4.10 свідчать про відсутність рішень, які в усіх випадках є вигіднішими за інші, за умови, що трансакційні витрати на оцінку стратегії менші ніж різниця між витратами на реалізацію стратегії та збитками:

$$O < R - D_0. \quad (4.13)$$

Ідентифікуємо варіанти рішень при застосуванні різних критеріїв їх прийняття, що напрацьовані теорією прийняття рішень [123]. Якщо компанія використовуватиме критерій крайнього азарту, за яким треба вибрати той рядок таблиці, де є найбільше значення наслідку рішення, то буде прийняте рішення про реалізацію стратегії без попередньої її оцінки (*R без O*) оскільки:

$$D_1 - R = \max\{D_1 - R - O; -O; D_1 - R; D_0 - R; 0\}. \quad (4.14)$$

Зазначимо, що той самий варіант рішення без експертизи може бути прийнятий, якщо використовувати критерій крайнього песимізму Вальда (вибір за найменшим значенням):

$$D_0 - R = \min\{D_1 - R - O; -O; D_1 - R; D_0 - R; 0\}. \quad (4.15)$$

Використання критерію Вальда полягає у знаходженні в кожному рядку таблиці мінімального значення та вибір того варіанту, для якого це значення виявиться найбільшим.

В першому рядку табл. 4.10 наслідок $(-O)$ є мінімальним, в другому $-(D_0 - R)$, а в третьому – нульове значення. Оскільки нерівності $-O < 0$ та $D_0 - R < 0$ справджуються, то за критерієм Вальда буде прийнято рішення про відмову від оцінки стратегії і відмову від її реалізації без оцінки. Тому критерій Вальда є неприйнятним для використання у таких ситуаціях прийняття рішень.

Розглянемо критерій Гурвіца, що дає можливість приймати компромісні рішення. Ступінь оптимізму, що використовують у цьому критерії є число λ , що приймає значення від 0 до 1. Таким чином, ступінь песимізму є $(1 - \lambda)$, а вибір альтернативного рішення здійснюють на основі виразу $K_2 \Leftrightarrow \left\{ \max_j \lambda q_{ij} + (1 - \lambda) \min_j q_{ij} \right\}$ де i та j змінюються від 1 до 3 (3 розмірність табл. 4.10).

Отже, при $i = 1$ знайдемо

$$K_1(\lambda) = \lambda \max_j q_{1j} + (1 - \lambda) \min_j q_{1j} = \lambda(D_1 - R - O) = \lambda(D_1 - R) - O; \quad (4.16)$$

при $i = 2$

$$K_2(\lambda) = \lambda \max_j q_{2j} + (1 - \lambda) \min_j q_{2j} = \lambda(D_1 - R) + (1 - \lambda)(D_0 - R); \quad (4.17)$$

при $i = 3$

$$K_3(\lambda) = \lambda \max_j q_{3j} + (1 - \lambda) \min_j q_{3j} = 0. \quad (4.18)$$

Зокрема, якщо $\lambda = 1$, то з формули (4.16) випливає, що фінансовий результат для ОПР при $i = 1$ становитиме:

$$K_1(1) = D_1 - R - O \quad ; \quad (4.19)$$

при $i = 2$ з (формула 4.17) маємо:

$$K_2(1) = D_1 - R \quad ; \quad (4.20)$$

і при $i = 3$ з (формула 4.18) маємо:

$$K_3(1) = 0. \quad (4.21)$$

З формул (4.19-4.21) слідує, що максимальне значення $K_i(1)(i=1,2,3)$ – це друга альтернатива рішення:

$$K_2(1) = D_1 - R = \max_{i=1,3} K_i(1).$$

Отже, використання критерію Гурвіца при $x=1$ результат, що є аналогічним за критерієм крайнього азарту.

Якщо розглянути найменший ступінь оптимізму $\lambda = 0$ і підставити це значення у формулу 4.16, то одержимо при $i=1$

$$K_1(0) = -O$$

При підстановці $\lambda = 0$ у формулу 4.17 одержимо:

$$K_2(0) = D_0 - R, \quad K_3(0) = 0.$$

З рішень $K_1(0), K_2(0), K_3(0)$ найбільшим є: $K_3(0) = 0 = \{-O; D_0 - R; 0\}$, що свідчить про прийнятність цієї альтернативи рішень.

Необхідно з'ясувати, які значення λ , крім нульового, можуть спричинити варіанти відмови від реалізації стратегії, а тому знайдемо розв'язки системи:

$$\begin{cases} K_1(\lambda) < 0; \\ K_2(\lambda) < 0. \end{cases}$$

Підставимо у систему значення формул 4.16-4.17 і одержимо:

$$\begin{cases} \lambda(D_1 - R) - O < 0; \\ \lambda(D_1 - R) + (1 - \lambda)(D_0 - R) < 0. \end{cases} \quad (4.22)$$

Відповідно наступна нерівність буде мати такий вигляд:

$$\lambda < O \cdot (D_1 - R)^{-1} \quad (4.23)$$

З останньої нерівності слідує, що рішення про відмову і від оцінки стратегії, і від її реалізації буде вигіднішим від рішення про оцінку стратегії і її реалізацію при позитивній оцінці, якщо параметр азартності буде меншим, ніж відношення трансакційних витрат до сподіваного прибутку від реалізації стратегії без урахування витрат на реалізацію стратегії.

З другої нерівності матимемо наступне:

$$\lambda < (R - D_0) \cdot (D_1 - D_0)^{-1} \quad (4.24)$$

Тобто, якщо параметр λ менший, ніж відношення можливого розміру втрат від реалізації стратегії розширення присутності до різниці між можливими прибутками, то рішення про відмову від реалізації стратегії буде вигіднішим від рішення про реалізацію такої стратегії без попередньої оцінки цієї стратегії і можливих вигод.

Запишемо розв'язок нерівності 4.22:

$$\lambda < \min\{O(D_1 - R)^{-1}; (R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}\}.$$

Якщо λ відповідає

$$\lambda = \min\{O(D_1 - R)^{-1}; (R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}\}, \quad (4.25)$$

тоді критерій Гурвіца не дає змоги точно вибрати найкраще рішення, оскільки або всі альтернативи рішень (4.25) будуть рівноцінними, або хоча б дві вигідніші з них будуть рівноцінними між собою.

Можливості застосування критерію Гурвіца визначені співвідношеннями: $O(D_1 - R)^{-1}$ та $(R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}$, які характеризують певні альтернативи прийняття рішень:

$$1. O(D_1 - R)^{-1} < (R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}, \quad (4.26)$$

$$2. O(D_1 - R)^{-1} > (R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}, \quad (4.27)$$

$$3. O(D_1 - R)^{-1} = (R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}. \quad (4.28)$$

Якщо виконується перша нерівність і параметр оптимізму λ задовольняє умову

$$O(D_1 - R)^{-1} < \lambda < (R - D_0)(D_1 - D_0)^{-1}, \quad (4.29)$$

то за умов (4.26) та (4.29) третя альтернатива бездіяльності не є найвигіднішою.

Перша альтернатива вигідніша від другої, якщо: $K_1(\lambda) > K_2(\lambda)$, або $\lambda(D_1 - R) - R > \lambda(D_1 - R) + (1 - \lambda)(D_0 - R)$.

Спростимо вище наведену нерівність і отримаємо:

$$-O > (1 - \lambda)(D_0 - R) \Rightarrow (1 - \lambda)(R - D_0) > O. \quad (4.30)$$

Отже, маємо умову про граничні обмеження трансакційних витрат, що допустимі для оцінки стратегії розширення присутності перестраховика на ринку, водночас з умовами (4.26) та (4.29).

В теорії прийняття рішень застосовують критерій Севіджа, що дає змогу уникнути зайвих витрат і втрат. Для застосування цього критерію побудуємо відповідну таблицю можливих втрат від реалізації стратегії.

У кожному стовпчику таблиці 4.10 знайдемо найбільше значення для I-го варіанту подій $L_1 = \max\{D_1 - R - O; D_1 - R; 0\} = D_1 - R$, II-го варіанту – $L_2 = L_1 = D_1 - R$, IV-го варіанту подій $L_3 = 0$. Зменшимо знайдені значення на найбільші елементи відповідних стовпців і запишемо їх на місця найбільших елементів та отримаємо таблицю можливих втрат компанії від реалізації стратегії (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

**Можливі втрати від реалізації стратегії розширення присутності
перестраховика на ринку перестраховання**

<i>події</i> <i>рішення</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IV</i>
<i>O</i>	<i>O</i>	$D_1 - R + O$	$D_1 - R + O$
<i>R без O</i>	0	0	$R - D_0$
<i>ні O, ні R</i>	$D_1 - R$	$D_1 - R$	0

Для прийняття рішення за критерієм Севіджа треба для кожного рішення знайти найбільший можливий розмір втрат:

$$1. L_1 = \max\{O; D_1 - R + O\} = D_1 - R + O, \quad (4.31)$$

$$2. L_2 = \max\{0; R - D_0\} = R - D_0, \quad (4.32)$$

$$3. L_3 = \max\{D_1 - R; 0\} = D_1 - R. \quad (4.33)$$

Якщо прибуток від реалізації стратегії розширення присутності на ринку задовольнятиме умову:

$$D_1 - R < R - D_0, \quad (4.34)$$

то найкращою за критерієм Севіджа буде $L_3 = \max\{D_1 - R; 0\} = D_1 - R$, оскільки $L_3 = \min\{L_1; L_2; L_3\} = D_1 - R = \min\{D_1 - R + O; R - D_0; D_1 - R\}$.

Якщо виконується наступна нерівність: $D_1 - R > R - D_0$, то друга і третя альтернативи рішень про реалізацію стратегії присутності рівноцінні та вигідніші за I-шу. У такій ситуації, бачимо, що критерій Севіджа не дає змоги чітко обрати найкращий варіант рішення.

За умови, що варіанти успішної і неуспішної стратегії розширення присутності на ринку перестраховування рівноймовірні, математичне сподівання доходу від реалізації стратегії набуває вигляду: $M(D) = \frac{(D_1 + D_0)}{2}$. На основі цієї нерівності можна сформулювати наступний висновок: якщо обсяг ресурсів, необхідних для реалізації стратегії розширення присутності перестраховика на ринку перевищує середнє арифметичне можливих доходів від ефективної прибуткової і неефективної неприбуткової стратегій та існує імовірність неточної оцінки стратегії, то на основі критерію Севіджа від стратегії краще відмовитися.

Розглянуті критерії застосовують в умовах невизначеності на ринку, коли відсутня інформація про ймовірності настання конкретних подій. Розглянемо прийняття рішень на основі критеріїв, що враховують імовірності настання подій (в умовах ризику). Припустимо, що компанія розрахувала ймовірності настання наступних подій:

$$P(I) = \rho_1,$$

$$P(II) = \rho_2,$$

$$P(IV) = \rho_3,$$

Ймовірності ρ_1 , ρ_2 та ρ_3 з урахуванням повноти групи подій повинні задовольняти умову повної ймовірності

$$\rho_1 + \rho_2 + \rho_3 = 1$$

У такій постановці можна використати критерій Гермеєра, для чого потрібно домножити наслідки на певні ймовірності та застосувати максимінний підхід до відповідної таблиці 4.12.

Для першого рядка маємо:

$$K_1 = \min \{ \rho_1 (D_1 - R - O); -\rho_2 O; -\rho_3 O \}. \quad (4.35)$$

Оскільки $\rho_1(D_1 - R - O) > 0$, а $(-\rho_2 O)$ та $(-\rho_3 O)$ від'ємні, то за припущення перевищення ймовірності ρ_3 над ймовірністю ρ_2 одержуємо:

$$K_1 = -\rho_3 O. \quad (4.36)$$

Для другого рядка таблиці 4.12: $K_2 = \min\{\rho_1(D_1 - R); \rho_2(D_1 - R); \rho_3(D_0 - R)\} = \rho_3(D_0 - R)$, і третього $-K_3 = 0$.

Таблиця 4.12

Наслідки рішень за наявної ймовірності недостовірної (помилкової) оцінки стратегії розширення присутності на ринку

<i>рішення</i> \ <i>події</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IV</i>
<i>O</i>	$\rho_1(D_1 - R - O)$	$\rho_2(-O)$	$\rho_3(-O)$
<i>R без O</i>	$\rho_2(D_1 - R)$	$\rho_2(D_1 - R)$	$\rho_3(D_0 - R)$
<i>ні O, ні R</i>	0	0	0

Отже, $K_3 > K_2$ і $K_3 < K_1$, відтак третя альтернатива вигідніша за всі інші, тому застосування максимінного підходу не потребує наявності інформації про ймовірності настання подій, оскільки результат застосування цього критерію буде однаковий.

Розглянемо використання мінімаксного методу прийняття рішень на основі таблиці можливих втрат з урахуванням ймовірностей (табл. 4.13).

Маємо перше максимальне значення втрат:

$$L_1 = \max\{\rho_1 O; \rho_2(D_1 - R + O); \rho_3 O\}.$$

У випадку коли справедливі нерівності:

$$\begin{cases} \rho_1 > \rho_3, \\ \rho_1 > \rho_2 \left(\frac{D_1 - R}{O} + 1 \right), \end{cases} \quad (4.37)$$

отримаємо $L_1 = \rho_1 O$.

В іншому випадку, коли:

$$\begin{cases} \rho_2 > \rho_1 \frac{O}{(D_1 - R + O)}, \\ \rho_2 > \rho_3 \frac{O}{(D_1 - R + O)}, \end{cases} \quad (4.38)$$

маємо наступну рівність $L_1 = \rho_2 (D_1 - R + O)$.

Таблиця 4.13

Можливі втрати з урахуванням ймовірностей настання подій

<i>рішення</i> \ <i>події</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IV</i>
<i>O</i>	$\rho_1 O$	$\rho_2 (D_1 - R + O)$	$\rho_3 (D_1 - R + O)$
<i>R без O</i>	0	0	$\rho_3 (R - D_0)$
<i>ні O, ні R</i>	$\rho_1 (D_1 - R)$	$\rho_2 (D_1 - R)$	0

Втрати $L_1 = \rho_3 O$, є найбільшими, якщо виконуються умови

$$\begin{cases} \rho_3 > \rho_1 \\ \rho_3 > \rho_2 \left(\frac{(D_1 - R)}{O} + 1 \right). \end{cases} \quad (4.39)$$

Знайдемо максимальне значення другого рядка таблиці втрат з урахуванням ймовірностей:

$$L_2 = \max\{0; \rho_3 (R - D_0)\} = \rho_3 (R - D_0). \quad (4.40)$$

Максимум третього рядка таблиці втрат визначається ймовірностями ρ_1 та ρ_2 , а саме їх співвідношенням. Якщо

$$\rho_1 > \rho_2,$$

то $L_3 = \max\{\rho_1 (D_1 - R); \rho_2 (D_1 - R); 0\} = \rho_1 (D_1 - R)$. (4.41)

При виконанні $\rho_1 < \rho_2$, маємо $L_3 = \rho_2 (D_1 - R)$.

Виконання $\rho_1 < \rho_2$ означає низьку якість проведення власне процедури оцінки стратегії компанії, оскільки така оцінка ефективну і прибуткову стратегію діяльності визначає як неефективну і неприбуткову, що призводить до втрати можливості для компанії розширити свою присутність на ринку перестраховання.

Якщо система (4.37) справедлива, то з другої нерівності слідує виконання $\rho_1 > \rho_2$: $\rho_1 > \rho_2 \left(\frac{(D_1 - R)}{O} + 1 \right) > \rho_2$. Мінімум знаходимо наступним чином:

$$R = \min \{ \rho_1 O; \rho_3 (R - D_0); \rho_1 - R \}.$$

Оскільки, $O < (D_1 - R)$, то $(\rho_1 - R)$ не може бути мінімальним числом, а тому його треба виключити з розгляду:

$$R = \min \{ \rho_1 O; \rho_3 (R - D_0) \}.$$

Останній вираз означає, що за умов (4.37) використання критерію Севіджа з урахуванням ймовірностей не надає пріоритетності тим альтернативам рішень, що передбачають відмову від проведення попередньої оцінки стратегій розширення присутності на ринку перестраховування, хоча за критеріями Вальда і Гермеєра ці альтернативи могли бути пріоритетними.

У випадку коли:

$$\rho_1 < \rho_3 \left(\frac{R - D_0}{O} \right),$$

маємо $L = \rho_1 O$, що робить бажаною першу альтернативу.

Друга альтернатива прийняття рішень може бути пріоритетна у випадку, якщо справедлива нерівність:

$$\rho_1 > \rho_3 \left(\frac{R - D_0}{O} \right).$$

При справедливості виразу $\rho_1 = \rho_3 \left(\frac{R - D_0}{O} \right)$ перша та друга альтернативи прийнятих рішень однакові.

Припустимо, існує велика ймовірність того, що стратегія, яка є ефективною і прибутковою оцінена невдало, тобто визнана непринятною і виконуються умови (4.38). Якщо справедлива умова $\rho_1 > \rho_2$, то L знаходимо як:

$$R = \min \{ \rho_2 (D_1 - R + O); \rho_3 (R - D_0); \rho_1 (D_1 - R) \}.$$

В цьому випадку кожна з альтернатив може бути пріоритетною залежно від

додаткових до $\rho_1 > \rho_2$ та $\left\{ \begin{array}{l} \rho_1 > \rho_3, \\ \rho_1 > \rho_2 \left(\frac{(D_1 - R)}{O} + 1 \right) \end{array} \right.$ умов.

Якщо виконується система нерівностей

$$\left\{ \begin{array}{l} \rho_2 < \rho_3 \frac{R - D_0}{D_1 - R + O} \\ \rho_2 < \rho_1 \frac{D_1 - R}{D_1 + R + O} \end{array} \right. , \quad (4.42)$$

то $R = \rho_2(D_1 - R + O)$, а це приводить до першої альтернативи. Зазначимо, що з другої

нерівності (4.42) випливає нерівність (4.40): $\left(\rho_2 < \rho_1 \frac{D_1 - R}{D_1 - R + O} \right) \Rightarrow \rho_2 < \rho_1$, а тому для

визначення пріоритетності першої альтернативи достатньо перевірити виконання систем (4.38) та (4.42), які можна об'єднати в систему подвійних нерівностей:

$$\left\{ \begin{array}{l} \rho_1 \frac{O}{D_1 - R + O} < \rho_2 < \rho_1 \frac{D_1 - R}{D_1 - R + O} \\ \rho_3 \frac{O}{D_1 - R + O} < \rho_2 < \rho_3 \frac{R - V_0}{V_1 - R + O} \end{array} \right. .$$

Якщо справджуються нерівності

$$\left\{ \begin{array}{l} \rho_3 < \rho_2 \frac{(D_1 - R + O)}{(D_1 - R)} \\ \rho_3 < \rho_1 \frac{(D_1 - R)}{(R - D_0)} \end{array} \right. , \quad (4.43)$$

то пріоритетною буде друга альтернатива, оскільки в цьому випадку $R = \rho_3(I - V_0)$.

Система (4.43) економічно може бути інтерпретована, як ситуація, коли при невисокій ймовірності неефективності стратегії вигідніше вкладати кошти у реалізацію стратегії без оцінки, що потребує додаткових витрат.

Якщо справедливі нерівності:

$$\left\{ \begin{array}{l} \rho_1 < \rho_2 \left(1 + \frac{O}{(D_1 - R)} \right) \\ \rho_1 < \rho_3 \frac{(R - D_0)}{(D_1 - R)} \end{array} \right. ,$$

то $L = \rho_1(D_1 - R)$,

що приводить до відмови від реалізації стратегії.

У випадку, коли виконується система нерівностей (4.38) та $\rho_1 < \rho_2$ нерівність $\rho_1 < \rho_2$ сильніша за першу нерівність системи (4.37):

$$(\rho_1 < \rho_2) \Rightarrow \rho_1 \frac{O}{D_1 - R + O} < \rho_2,$$

тому набір умов запишемо у вигляді:

$$\begin{cases} \rho_1 < \rho_2 \\ \rho_3 < \rho_1 \frac{O}{(D_1 - R + O)} \end{cases} \quad (4.44)$$

Якщо (4.44) справджується, то найменша величина з максимальних розмірів можливих втрат R визначається за формулою

$$L = \min \{ \rho_2 (D_1 - R + O); \rho_3 (R - D_0); \rho_2 (D_1 - R) \}. \quad (4.45)$$

Перша складова виразу (4.45) не може мінімізувати L , оскільки:

$$\rho_2 (D_1 - R + O) > \rho_2 (D_1 - R).$$

Отже, при високій ймовірності хибності оцінки ефективності стратегії перша альтернатива відхиляється. Співвідношення ймовірностей ρ_2 та ρ_3 дає змогу вибрати відповідну альтернативу серед 1-ї і 2-ї. Якщо виконується

$$\rho_3 < \rho_2 \frac{D_1 - R}{R - D_0}, \quad (4.46)$$

то $L = \rho_3 (R - D_0)$, що робить прийнятним другий варіант рішення.

При виконанні нерівності $\rho_3 > \rho_2 \frac{D_1 - R}{R - D_0}$ прийнятно є 3-тя альтернатива рішення, а

при виконанні $\rho_3 = \rho_2 \frac{D_1 - R}{R - D_0}$ – критерій не дає змоги отримати адекватного вибору рішення.

Якщо система (4.39) та співвідношення $\rho_1 > \rho_2$ справедливі, то матимемо вираз:

$$L = \min \{ \rho_3 O; \rho_3 (R - D_0); \rho_1 (D_1 - R) \} \quad (4.47)$$

З умови $O < (R - D_0)$ слідує умова $\rho_3 O < \rho_3 (R - D_0)$, яка засвідчує, що у цій ситуації друга альтернатива реалізації стратегії без оцінки цієї стратегії не може бути прийнятною.

Нерівність $\rho_3 > \rho_1 \frac{D_1 - R}{O}$ спрямовує прийняття рішення по першій альтернативі, так як $L = \rho_3 O$, а при $\rho_3 < \rho_1 \frac{D_1 - R}{O}$ вигідніша – третя, а при $\rho_3 = \rho_1 \frac{D_1 - R}{O}$, однозначно віднайти найприйнятнішу альтернативу не можливо.

Якщо система (4.39) справедлива та $\rho_1 < \rho_2$, то такий набір умов не сприятливий для компанії, оскільки виконання (4.39) означає високу ймовірність економічної неефективності стратегії розширення присутності на ринку перестраховування, а нерівність $\rho_1 < \rho_2$ – високу ймовірність неправильної і недостовірної оцінки стратегії, що є прибутковою.

Відповідно, можна використати критерій Севіджа-Гермеєра, а саме:

$$L = \min \{ \rho_3 O; \rho_3 (R - D_0); \rho_2 (D_1 - R) \}. \quad (4.48)$$

Як і в попередньому випадку, немає пріоритетності другої альтернативи, але з другої нерівності (4.37) отримуємо пріоритетність третьої альтернативи:

$$\rho_3 > \rho_2 \left(\frac{D_1 - R}{O} + 1 \right) > \rho_2 \frac{D_1 - R}{O} \Rightarrow \rho_3 O \Rightarrow \rho_2 (D_1 - R) \Rightarrow R = \rho_2 (D_1 - R).$$

Запропоновану модель стратегічної поведінки можна використовувати на усіх етапах реалізації стратегії, водночас і як інструмент контролю за ходом її реалізації за критеріями мінімізації витрат та найбільшої вигоди для компанії.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що змодельований вектор стратегічної конкурентної поведінки за допомогою критерію Севіджа-Гермеєра дасть змогу найбільш гнучкіше приймати рішення перестраховику щодо входження на певний сегмент перестраховального ринку або розширення присутності на ньому, досягаючи при цьому найбільшої ефективності від реалізації стратегії за мінімальних витрат.

Висновки до розділу 4

За результатами проведеного дослідження конкурентного середовища ринку перестраховання визначено проблеми науково-методичного забезпечення та запропоновано вектори стратегічної конкурентної поведінки його учасників.

1. З метою виявлення ринкової позиції перестраховика та його потенційних конкурентів на ринку перестраховання наведений авторський підхід до визначення інституційної структури ринку за властивостями його учасників, що дає змогу ідентифікувати цю структуру і запропонувати графічну її інтерпретацію. Застосовуючи цей науково-методичний підхід до структурування перестраховального ринку, державні органи регулювання і нагляду можуть визначати інтенсивність і характер розподілу відповідних ознак, що сприятиме прийняттю обґрунтованих рішень стосовно регулювання подальшого розвитку ринку перестраховання та чіткій ідентифікації кожного його учасника за певними критеріями і належністю до конкретних стратегічних та конкурентних груп.

2. У ході аналізу конкурентного середовища перестраховального ринку за допомогою загальноприйнятої методики оцінки ринкової концентрації та конкуренції на страховому ринку встановлено, що описані вище показники – єдині індикатори стану конкурентного середовища ринку страхування. В Україні нема офіційно визначеної методики оцінки рівня конкуренції на ринку перестраховання. При цьому згадані коефіцієнти концентрації та вибір кількості компаній для їх оцінки не узгоджені з нормами антимонопольного законодавства. У цьому контексті запропоновано науково-методичний підхід до оцінки рівня конкуренції учасників перестраховального ринку, базовану на зазначених вище показниках вітчизняної методики та індексу Джині й графічного зображення результатів за допомогою кривої Лоренца, оскільки саме цей показник характеризує нерівномірність розподілу певної ознаки й показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою, описує тенденції конкурентної боротьби перестраховиків на українському ринку перестраховання.

3. На основі проведеного аналізу нерівномірності розподілу і концентрації учасників ринку перестраховання за певними критеріями зроблено висновок, що

вітчизняний ринок перестраховування має ознаки наявності домінантної групи малих компаній, за помірної концентрації ринкової влади в «руках» цієї групи за загальними ознаками компаній-учасників цього ринку. При цьому за показниками, що характеризують, інтенсивність перестрахової діяльності – ринок є висококонцентрованим, а відтак монопольним, а саме на ньому простежується наявність монопольної групи великих компаній, які сконцентрували у себе більше 90% перестраховальних премій. Це свідчить, з одного боку, про формування більшої довіри страховиків до потужних перестраховиків, які сконцентрували значні обсяги ресурсів, можливості залучення коштів для здійснення інвестицій в національну економіку, зростання стійкості великих перестраховиків до прояву кризових явищ; з другого – дає змогу приймати на відповідальність значні ризики, отримуючи високі прибутки, що в період кризи може призвести до втрати контролю над ризиками неплатоспроможності; при цьому надмірна ризиковість великих перестраховиків за договорами перестраховування менш контрольована з боку національних наглядових установ, що негативно позначатиметься в майбутньому на їх фінансовій стійкості та ефективності функціонування вітчизняного ринку перестраховування.

4. На основі застосування різних критеріїв для вибору стратегії розширення присутності перестраховика на ринку перестраховування або входження на його новий сегмент проаналізовано можливі сценарії прийняття рішень та наслідки цих рішень. Змодельовано вектор стратегічної конкурентної поведінки за допомогою критерію Севіджа-Гермеєра, що дозволяє перестраховику приймати ефективне рішення щодо вибору стратегії позиціонування на ринку перестраховування із мінімальними затратами ресурсів. Запропоновану модель стратегічної поведінки можна використовувати, як на усіх етапах реалізації стратегії, так і як інструмент контролю за ходом її реалізації.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [132; 135; 136; 147].

РОЗДІЛ 5

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

5.1. Антикризова політика перестраховального ринку України та шляхи її реалізації в сучасних умовах

Фінансово-економічна криза в Україні, початок якої ознаменувався спадом попиту на товари і послуги вітчизняного експорту та обмеженням зовнішнього фінансування, негативно позначилася на розвитку вітчизняного ринку страхування і перестраховування, зокрема у частині їх класичного сегмента. Підтвердженням цьому стало різке зниження темпів щоквартального приросту страхових премій у 2008 році та зменшення обсягів страхового ринку в 2009 році (на 15%). Аналогічні тенденції протягом 2008–2009 років були характерні для ринку перестраховування, обсяг вхідних перестраховальних премій на якому знизився на 8%.

Основні симптоми фінансової кризи на українського ринку страхових (перестраховальних) послуг особливо проявилися в інвестиційному сегменті, коли страховики і перестраховики втратили можливість надійного розміщення та збереження резервів. Іншим чинником, що негативно позначився на функціонуванні ринків, є криза у банківському секторі економіки, пов'язана з обмеженнями на отримання кредитів і мораторієм на видачу депозитів, криза фондового, валютного ринків та ринку нерухомості. При цьому В. Загребной стверджує, що в умовах кризи на українському фінансовому ринку нова стратегія спрямована на використання ситуації, що склалася, для виконання нових завдань, а також на мінімізацію впливу макроекономічних і ринкових факторів [95, с.11]. Отже, негативні тенденції в економіці не тільки спровокували проблеми на вітчизняному ринку перестраховування, а й окреслили нові вектори його розвитку.

Відповідно, Ліга страхових організацій України ще в жовтні 2008 року виступила з ініціативою щодо розроблення антикризової політики на ринку страхування і перестраховування, основними завданнями якої були розгляд питань

оперативного реагування на зміну ринкової кон'юнктури і формування заходів з попередження ймовірних негативних наслідків глобальної кризи [321, с.6]. Зокрема, запропоновані антикризові заходи, спрямовані на зміцнення позицій страхового (перестраховального) ринку, стабілізації фондового і валютного ринків України, фінансової стійкості страховиків та перестраховиків, забезпечення надійності та ліквідності страхових резервів вітчизняних компаній, розміщених в активах, що відчують негативний вплив наслідків фінансової кризи.

В умовах кризи загострилися проблеми, пов'язані з інституціональними недоліками ринків фінансових послуг, що потребували негайного розв'язання в частині розширення повноважень регулятора стосовно важелів впливу на ситуацію на страховому і перестраховальному ринках. Із цього приводу А. Завада зазначив, що “тривожить, насамперед, той факт, що руйнівні процеси на ринку зумовлені не тільки зовнішніми факторами, але і неефективними, непослідовними діями або бездіяльністю окремих органів державної влади” [93, с.9]. Відповідно, в кризовій економіці держава мала розв'язувати невідкладні проблеми, впроваджуючи такі першочергові антикризові заходи:

1) розширення переліку інвестиційних інструментів для розміщення резервів, зокрема, довготермінових ресурсів компаній із страхування (перестраховання) життя;

2) підвищення вимог до платоспроможності страховиків (перестраховиків), забезпечення достатнього розміру їх капіталу і якості активів;

3) стимулювання розвитку перестраховання, пом'якшення на період кризи регулятивних вимог й адміністративного впливу на ринок;

4) підвищення прозорості діяльності як регулятора, так і учасників ринку перестраховання;

5) відміна дискримінаційних вимог до перестраховання у перестраховиків-нерезидентів;

6) підвищення професійного рівня учасників перестраховального ринку з урахуванням антикризової політики держави, невід'ємною умовою чого є вміння управляти ризиками – виокремлювати ключові аспекти, що впливають на результат,

встановлювати їх взаємозв'язки, прогнозувати ситуацію і перешкоджати небажаним наслідкам, орієнтуючись на інтереси клієнта та міжнародні стандарти управління.

Антикризова політика на вітчизняному ринку перестраховування була спрямована на побудову ефективної системи перестраховування, спроможної забезпечити гарантії фінансової безпеки держави і підвищити роль перестраховування в стабілізації фінансового стану страховиків.

Динаміка показників економічного розвитку України в 2010 році свідчить про позитивні тенденції на етапі посткризового відновлення. Серед головних позитивних змін, що характерні для грошово-кредитного ринку в цей період та сформували основу для відновлення його діяльності, виділимо такі [292, с.7]:

1. Подальше вповільнення споживчої інфляції, приріст якої за підсумками 2010 року становив 9,1% порівняно з 12,3% у 2009 році, а її показник у грудні (0,8%) був найнижчим за всю історію статистичних спостережень із 1991 року.

2. Стабілізація функціонування валютного ринку, в результаті чого обмінний курс гривні до долара США на міжбанківському валютному ринку зміцнився на 0,38% – до 7,9617 грн./дол. При цьому у 2010 році загальне сальдо валютних інтервенцій сформувалося та перевищило 1,3 млрд. дол.

3. Відновлення довіри до банківської системи і національної валюти, що сприяло закріпленню тенденції до збільшення депозитів як населення, так і юридичних осіб. Загальний обсяг депозитів за 2010 рік зріс на 26,3%, а темпи збільшення (на 38,2%) депозитів у національній валюті суттєво перевищили зростання депозитів в іноземній валюті (на 12,8%). Якщо на початку 2010 року збільшувалися депозити населення, то з березня сформувалася тенденція до збільшення депозитів і юридичних осіб.

4. Зниження процентної ставки за депозитами в національній валюті з 14% у грудні 2009 року до 8,1% у грудні 2010 року, за кредитами протягом цього періоду – від 19,6% до 15%.

5. Відновлення інвестиційної функції банківської системи. За результатами 2010 року обсяг кредитів, наданих юридичним особам, збільшився на 7,8%, у т. ч. у національній валюті – на 13,4%.

6. Зростання іноземних інвестицій. Обсяг чистого припливу прямих інвестицій у 2010 році був на 23,7% більшим, аніж у 2009 році – 5,8 млрд. дол., однак ще не досягнув кризового рівня.

7. Відновлення фондового ринку. За результатами 2010 року на фондовому ринку індекс ФБ ПФТС, що характеризує коливання цін на найліквідніші акції підприємств, зріс порівняно з початком року на 402,17 пункта і за станом на 01. 01. 2011 р. становив 975,08 пункта. Обсяги торгівлі на торговельному майданчику Фондової біржі ПФТС у 2010 році збільшилися більше ніж у 3,9 раза й становили понад 61,4 млрд. дол.

У 2010 році помітно зросли обсяги страхового і перестраховального ринків. Розміри валових страхових премій збільшились у 2010 році порівняно з 2009 роком на 12,9%, при цьому чисті премії – на 5,3%. Чинником відповідної динаміки стало зростання обсягу внутрішнього перестраховання на 1399,8 млн. грн., що перевищило рівень докризового періоду (на 17,6%), та свідчило про позитивні зрушення на ринку вхідного перестраховання. Позитивними аспектами у 2010 році була тенденція до зростання фінансової стійкості учасників ринку: при збільшенні на 5,3% величини чистих премій на 12,1% зросли обсяги сформованих страхових резервів, на 7,8% – загальні активи, водночас зменшилися валові премії – на 9,4%, обсяги чистих премій – на 2,8%.

Однак, незважаючи на такі оптимістичні тенденції функціонування національної економіки загалом та ринку перестраховання зокрема, відтворені вітчизняною статистичною інформацією, більшість проблем кризового періоду не розв'язані та потребують негайного розгляду в сучасних умовах. Як зауважив А. Завада, "...традиційні хвороби ринку – недобросовісна конкуренція, демпінг, недоформування резервів, ріст "токсичних" активів, вартість яких наближається до нуля – нині тільки загострилися" [92, с.7].

Зупинимось детальніше на основних проблемах вітчизняного перестраховання та можливих напрямках їх розв'язання з метою окреслення перспектив ефективного розвитку українського ринку перестраховання. Систематизуємо проблеми, що гальмують розвиток ринку перестраховання в Україні, за такими напрямками:

проблеми якості пропонованих перестраховальних послуг; низька капіталізація та місткість ринку; його недосконала інфраструктура; недостатність контролю та неефективність регулювання діяльності учасників перестраховального ринку.

Важливою проблемою функціонування вітчизняного ринку перестраховання є низька якість пропонованих послуг за перестраховальними операціями, для якої характерні недосконале нормативно-правове регулювання порядку укладання договору перестраховання, відсутність гарантій своєчасності та повноти виплат перестраховальникам, незадовільна підготовка і низький рівень кваліфікації учасників ринку. Відтак, на кожному етапі реалізації перестраховальної послуги простежується невідповідність її стандартам якості.

Розглянемо основні стандарти якості надання перестраховальних послуг [157] та їх відповідність сучасним тенденціям на вітчизняному ринку перестраховання. При цьому зазначимо, що інституційні регулятори стандартів якості перестраховальних послуг поділяються на нормативні, до яких належать держава, котра регулює взаємовідносини учасників перестраховання за допомогою загальних правил і стандартів, правил і моделей поведінки, та соціальні регулятори, серед яких саморегулівні організації, об'єднання страховиків (перестраховиків), рейтингові агентства та інші ринкові регулятори.

Ключовим критерієм, за яким визначають якість пропонованих послуг на ринку, є терміни та якість укладання договорів перестраховання. Загальновідомо, що швидкість та обґрунтованість основних положень договору, його котирування характеризують якісну сторону перестраховальної послуги.

Із метою підвищення якості перестраховальних послуг в Україні, зміни порядку їх надання відповідно до єдиних стандартів, зменшення кількості договорів “схемного” перестраховання у березні 2011 року Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України затвердила розпорядження “Про порядок реєстрації договорів перестраховання” № 153 (надалі – Порядок реєстрації) [246]. Однак Порядок реєстрації негативно вплинув на якість перестраховальних договорів.

Зокрема, у Порядку реєстрації встановлено, що реєстрації в Держфінпослуг підлягають, окрім договорів перестраховання, укладених страховиками з нерезидентами, договори перестраховання, укладені страховиками з одним і тим самим страховиком (перестраховиком)-резидентом, у разі, якщо сума перестрахового платежу за ними дорівнює або перевищує впродовж календарного року сумарно 150000 грн. Але норма, що передбачає контроль за договорами перестраховання, які Держфінпослуг пропонує до реєстрації, міститься в статті 15 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” № 3205-VI (із змінами і доповненнями від 7. 04. 2011 р.) [99]. Відповідно, обов’язковому фінмоніторингу підлягають фінансові операції, за якими сума, на котру їх проводять, дорівнює чи перевищує 150000 грн.; зокрема, це стосується отримання (оплата, переказ) страхового (перестрахового) платежу. Відтак, договори перестраховання підлягають контролю з боку Держфінмоніторингу.

Разом із тим, запровадження процедури реєстрації договорів перестраховання передбачає дублювання вже відомих функцій контролю Нацкомфінпослуг. Так, згідно із Законом України “Про страхування” (ст. 34), Розпорядженням Держфінпослуг України № 39 “Про порядок складання звітних даних страховиків” (від 3 лютого 2004 р.) страховики щоквартально зобов’язані подавати до Нацкомфінпослуг відповідні звітні дані, в т. ч. пояснення щодо договорів перестраховання [98; 247]. Крім того, регулюючий орган має право проводити тематичні перевірки стосовно правильності застосування страховиками (перестраховиками) страхового законодавства.

Крім того, недоцільним є застосування Порядку реєстрації і для операцій із перестраховиками-нерезидентами. Нацкомфінпослуг контролює відповідність дій партнера правилам, визначеним постановами КМУ, розпорядженнями Нацкомфінпослуг про наявність рейтингу, про наявність регулятора в країні нерезидента. Зі свого боку, Національний банк України здійснює ще детальніший аналіз документів стосовно валютних платежів. Зауважимо, що Національна комісія, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, володіє

всіма важелями контролю за договорами перестраховання із страховиками (перестраховиками)-нерезидентами (Постанова Кабінету Міністрів України № 124 від 4 лютого 2004 р., Розпорядження Держфінпослуг України № 2885 від 3 грудня 2004 р., № 914 від 4 червня 2004 р.) [234; 236; 243].

Отже, затвердження Порядку реєстрації договорів перестраховання не має практичної цінності, оскільки не передбачає конкретних вимог до перестраховальних договорів, а визначає лише зобов'язання сторін, що вже затверджені в інших правових документах. Таке додаткове правове регламентування призводить до збільшення регуляторного тиску на страховиків унаслідок ускладнення процедури державного регулювання страхування і перестраховання, зростання й неефективного витрачання трудових та фінансових ресурсів страховика. Зазначимо, що єдиною вагомою причиною відмови Нацкомфінпослуг в укладанні договорів перестраховання є суто технічні зауваження до його оформлення. Відтак, збільшення фінансового навантаження на страховика безпосередньо негативно позначиться на страхувальниках, оскільки обумовить зростання вартості страхової послуги. Затверджений механізм реєстрації договорів перестраховання не відповідає встановленим статтею 4 Закону України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” № 1160-IV від 11. 09. 2003 р. принципам регуляторної політики щодо доцільності, адекватності та збалансованості державного регулювання [100].

Як наслідок, за 2011 рік українські страховики втратили близько 10 міжнародних перестрахових партнерів, які відмовилися здійснювати перестраховальну діяльність в Україні. Причиною цього є саме порядок реєстрації договорів перестраховання, процедура якого є надто ускладнена. Відповідно, невчасно зареєстрований договір призводить до того, що при передачі ризиків у перестраховання премії не перераховують. Відтак перестраховики-нерезиденти відповідають за договорами перестраховання, не маючи при цьому фінансового підґрунтя для виконання зобов'язань. Незареєстрований договір позбавляє страховика можливості купувати валюту, а відповідно – перерахувати премії та розрахуватися з перестраховиком-нерезидентом. Водночас результати 2011 року

показали, що внутрішнє перестраховування зменшилося на 50% унаслідок впливу недосконалої правової політики регуляторів страхового (перестраховального) ринків.

Такі негативні тенденції зумовили виникнення ще однієї проблеми на ринку перестраховування – використання учасниками ринку процедури відсутності реєстрації з метою навмисного затягування перерахунку перестраховувальних премій для власної вигоди, несвоєчасної зміни договору перестраховування згідно з вимогами до його оформлення. Непрофесійна етика вітчизняних страховиків підриває довіру перестраховиків-нерезидентів до вітчизняного перестраховування, що негативно позначається на розвитку перестраховального ринку в Україні.

На нашу думку, є два шляхи розв'язання проблем, пов'язаних із реєстрацією договорів перестраховування. Перший із них – це відміна порядку реєстрації договорів перестраховування, другий – передбачає внесення змін та уточнень у чинний Порядок реєстрації з метою спрощення процедури реєстрації. Зокрема, пропонуємо реєструвати внутрішні перестраховувальні договори за принципом повідомлення Нацкомфінпослуг про укладання такого договору з певним перестраховиком і запровадження єдиної електронної системи обліку операцій із перестраховування.

Зазначені проблеми негативно вплинули на політику виплат у перестраховуванні. Зокрема, критерієм якості перестраховувальної послуги для страховика є своєчасність та повнота перестраховувальних виплат, що не можна гарантувати за наявної практики договірних відносин.

У цьому контексті суттєво впливає на реалізацію перестраховувальної послуги низка певних чинників: недостатня капіталізація вітчизняних перестраховиків та якість і ліквідність їх активів, які формують статутний капітал та резерви. Внаслідок цього українські перестраховики неспроможні перестраховувати значні за обсягами страхові ризики, що призводить до залежності страховиків-резидентів від послуг іноземних перестраховиків, у перестраховування яким часто передають якісні ризики. А це, відповідно, відтік із національної економіки великих сум інвестиційних ресурсів. Крім того, низькі обсяги капіталу перешкоджають розвиткові вхідного

перестраховання на ринку України, частка якого становить лише третину валових страхових премій.

Одним із напрямів розв'язання згаданих проблем є посилення вимог до формування статутного капіталу перестраховиків, з приводу чого в теорії і практиці тривають дискусії, зокрема стосовно встановленого нормативу його мінімальної величини. Згідно з чинним страховим законодавством мінімальний розмір статутного капіталу для універсальних страховиків і професійних перестраховиків становить 1 млн. євро [98]. При цьому Н. В. Ткаченко стверджує про необхідність підвищення згаданого нормативу і наводить приклади мінімального розміру статутних капіталів, затверджених у країнах ЄС – не менше 3 млн. євро, в Росії – не менше 120 млн. руб. [307, с.385]. Ми поділяємо думку науковця, зважаючи на роль і значення перестраховання, а відтак мінімальна величина статутного капіталу перестраховальної компанії має бути більшою, ніж у звичайних страховиків.

Певна диференціація мінімального розміру капіталу для страховиків різних галузей та перестраховиків визначена у Проекті № 9614 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” від 19. 12. 2011 р., відповідно до якого встановлено мінімальний розмір регулятивного капіталу – 32 000 000 грн. для професійних перестраховиків [250]. Проте у законопроекті нема поняття статутного капіталу, а натомість серед вимог до платоспроможності страховиків (перестраховиків) упроваджено поняття регулятивного капіталу, сутність якого не роз'яснено, а лише зазначено порядок розрахунку за класами страхування з використанням лінійної формули.

Підвищення вимог до розміру капіталу сприятиме зростанню надійності та прозорості перестраховальної галузі, довіри до її учасників, забезпеченню гарантій виконання страхових зобов'язань за договорами з високим рівнем збитковості. Однак в українській практиці такі законодавчі нововведення можуть негативно позначитися на розвитку професійного ринку перестраховання, який є неповноцінним, оскільки на ньому нема спеціалізованих перестраховиків. Тому підвищення мінімальної величини статутного капіталу перестраховиків ще більше відлякуватиме потенційних інвесторів від вкладання коштів у дорогу,

високоризикову та низькоприбуткову перестраховальну галузь. І, як стверджує М. Філіппова, якщо кількість гравців на будь-якому ринку зменшується, то знижується конкуренція на ньому. А це, як правило, позначається на споживачах, оскільки кількість альтернативних пропозицій страхової (перестраховальної) послуги зменшується як за ціною, так і за складом послуги [320].

На нашу думку, можливість виконання перестраховиком належним чином узятих зобов'язань за договорами перестраховування залежить безпосередньо як від розміру власних ресурсів, так і дотримання правил чинного законодавства щодо формування перестрахових резервів та їх високоякісного розміщення, а також виваженої перестраховальної політики. Підвищення вимог до видів і структури активів, якими покриваються статутний капітал та резерви, постійний контроль за виконанням визначених нормативів гарантуватиме своєчасність і повноту відшкодування збитків за перестраховальними договорами.

Вагомими чинником, що призводить до зменшення обсягів капіталу перестраховиків і негативно позначається на фінансовій стійкості та платоспроможності ринку перестраховування, є демпінг. Практика демпінгу, за якої перестраховальні послуги продають за заниженими, економічно необґрунтованими тарифами, особливо поширилася наприкінці 2009 року. В цьому році зниження перестраховальних тарифів на окремі види перестраховування сягало 30%. Безумовно, така практика підриває стабільність ринку, оскільки зумовлює зменшення резервів перестраховика та формування їх у недостатньому обсязі для виконання зобов'язань за договорами перестраховування.

На ринку перестраховування демпінг особливо впливає на пропорційне перестраховування, тарифи за яким “прив’язані” до тарифів на первинному ринку – ринку страхування. Незважаючи на те, що в Україні переважають договори непропорційного перестраховування, андеррайтингова політика більшості перестраховиків спрямована на зростання вхідного грошового потоку за операціями перестраховування; при цьому не приділяють належної уваги отриманню адекватної величини перестраховальної премії.

Е. Платонова виокремила три суттєві причини, що породжують бажання і можливість демпінгувати [224, с.42]: по-перше, це політика поглинання ринку великими гравцями. По-друге, вихід на ринок нових гравців, котрі бажають утвердитися будь-яким способом, у т. ч. внаслідок необ'єктивного заниження тарифів. По-третє, створення нових технологій, що дасть змогу різко зменшити операційні витрати і собівартість своїх послуг. У цьому контексті О. Коваленко стверджує, що “не варто засуджувати компанії, які переслідують свої довгострокові стратегічні завдання і на певному відрізку часу займаються демпінгом. У деяких випадках заниження тарифів і робота собі в збиток може йти і на благо” [158, с.43]. На думку О. Коваленко, демпінг – це один із способів завоювання основних конкурентних позицій на ринку, після якого перестраховики піднімають тарифи та компенсують свої витрати попереднього періоду.

На наш погляд, в умовах посткризового періоду демпінг не може вирішувати стратегічні завдання розвитку ринку перестраховання. Безумовно, з одного боку, демпінг забезпечує збільшення обсягів продажів, розширення клієнтської бази, загострює конкурентну боротьбу. Відповідно, перестраховики, які дотримуються власної недемпінгової політики, можуть втратити окремі сегменти ринку, а відтак доходи від операційної діяльності. Проте переваги демпінгу є короточасними, оскільки процес заниження тарифів небезкінечний, що згодом призведе до збитків унаслідок формування незбалансованих портфелів та недоформування достатнього обсягу резервів. Тому, з іншого боку, демпінг спричиняє погіршення якості перестраховувальних послуг, зниження рівня сервісу, спаду іміджу та інвестиційної привабливості ринку, несвоєчасне та не в повному обсязі виконання зобов'язань за перестраховувальними договорами.

У сучасних реаліях функціонування вітчизняного ринку перестраховання тарифи за багатьма видами страхування і перестраховання часто не покривають навіть витрати на компенсацію частини страхових виплат при настанні страхової події. Однак перестраховувальний тариф за вхідним перестрахованням має містити не лише ризикове навантаження, а й витрати на ведення справи, і давати перестраховикові змогу здійснювати певні відрахування у резерви.

Вважаємо, що в теперішніх умовах дієвим механізмом боротьби з демпінгом є формування зваженої андерайтингової політики на ринку перестраховування за кожним видом страхування, яка має бути спрямована на виконання таких основних завдань:

1) перестраховуванням недоцільно охоплювати ті види страхування, за якими впродовж останніх років простежується 100% збитковість, а андерайтери при цьому не впливають на умови страхування й перестраховування;

2) з метою збалансування портфеля перестраховика необхідно надати перевагу облігаторному методові перестраховування окремих класів бізнесу, який є дешевшим від факультативного методу та передбачає встановлення між учасниками ринку стосунків певної взаємної довіри;

3) організувати між учасниками перестраховального ринку таку форму співпраці, яка сприятиме стимулюванню страховика до формування високоякісного страхового портфеля;

4) форма оплати андерайтера має залежати від якості його роботи, а в жодному разі не від кількості укладених договорів;

5) здійснювати постійний контроль за якістю андерайтингової політики, вносити певні корективи щодо прийняття ризиків у перестраховування та врегулювання збитків за ними.

Отже, однією з основних умов формування системи менеджменту якості перестраховальних послуг є створення команди професіоналів, серед яких особливе місце займає кваліфікація андерайтера. Саме до компетенції цього працівника належить забезпечення якості розрахунку лімітів відповідальності, величини власного утримання, обсягу ризику, перестрахових тарифів, сум відшкодування збитків, відповідальність за вибір виду договору перестраховування.

Разом із тим, держава має здійснювати постійний контроль за ціноутворенням та дотриманням правил ведення перестраховального бізнесу всіма учасниками перестраховального ринку, що підвищить рівень конкуренції на ринку та його прозорість.

Отже, формування достатнього обсягу капіталу перестраховиків – передумова успішного розвитку вітчизняного ринку перестрахування. При цьому нарощування капіталізації українських перестрахових компаній сприятиме розширенню його місткості, тобто зростанню фінансових можливостей для прийняття у перестрахування великих за розмірами ризиків, створенню фінансово потужних перестраховиків на теренах України.

Одним із напрямів підвищення якості перестраховувальних послуг на ринку перестрахування України є організація потужних професійних перестрахових компаній. У чинному страховому законодавстві не визначений статус професійного перестрахування, тому на ринку не запроваджено єдиних принципів і стандартів ведення бізнесу. Водночас у Законопроекті із страхування збережена діюча практика можливого одночасного поєднання страхової і перестрахової діяльності, що перешкоджає повноцінному розвитку ринку професійного перестрахування в Україні.

На нашу думку, перестрахування як самостійний вид діяльності мають здійснювати професійні перестраховики, дотримуючись норм законодавства, котрі повинні виконувати всі суб'єкти ринку, і стандартів міжнародної перестрахової діяльності. У чинному страховому законодавстві не передбачено ліцензування перестраховувальної діяльності, а перестраховикам надано дозвіл здійснювати перестраховувальні операції за тими видами страхування, на проведення яких у перестраховиків є ліцензії. Така законодавча практика, яка зумовлена незначним розвитком ринку перестрахування, формуванням змішаної моделі розвитку перестраховувального ринку, що передбачає функціонування на ринку одночасно професійних перестраховиків та звичайних страховиків, позбавляє необхідності окремого ліцензування перестраховувальної діяльності. Однак, перестраховувальна діяльність має бути ліцензованою, що дасть перестраховикам право приймати ризики за всіма видами страхування та визначить статус перестраховувальної компанії. Позитивний досвід такої практики характерний для Росії, що підтверджується підвищенням ефективності функціонування російського ринку перестрахування.

З метою підвищення якості й надійності перестраховання значних за розмірами та соціально небезпечних ризиків, в умовах низької капіталізації ринку перестраховання, яка не створює відповідного фінансового підґрунтя для відшкодування збитків за такими ризиками, доцільним є створення умов для організації в Україні перестрахових пулів. Зокрема, участь держави у формуванні таких об'єднань перестраховиків сприятиме захисту підприємницької діяльності та життєдіяльності людства від катастрофічних збитків.

Створення на вітчизняному перестраховальному ринку фінансово потужних професійних гравців, спроможних приймати у перестраховання значні за обсягами ризику як від українських, так і від іноземних перестраховальників, сформує передумови для перерозподілу специфічних ризиків із невизначеною ймовірністю настання збитків і, як правило, для розвитку страхування за ними, розширення асортименту перестраховальних послуг з урахуванням особливостей страхового ринку. В результаті цього підвищиться ефективність використання перестраховання як інструменту забезпечення фінансової стійкості страховика та досягнення збалансованості його страхового портфеля.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що головною проблемою, яка перешкоджає повноцінному розвитку українського перестраховального ринку є недосконале державне регулювання процесу надання й реалізації перестраховальних послуг, діяльності інститутів професійних перестраховиків і брокерства на ринку, неефективне функціонування органу державного нагляду та виконання покладених на нього функцій. Відповідно виникає необхідність окреслення напрямів удосконалення державного регулювання ринку перестраховання України у контексті оптимального поєднання із процесами саморегулювання на ньому.

5.2. Модернізація державного регулювання у контексті формування українського ринку перестраховання

В умовах посилення впливу кризових явищ в національній економіці особливо актуальним завданням, яке потребує негайного розв'язання, є розробка і

впровадження дієвих важелів впливу держави на функціонування ринку перестраховання, інституції якого спрямовані на забезпечення фінансової стійкості страхового ринку, надійного страхового і перестраховального захисту, досягнення економічної стабілізації та загального добробуту. У контексті державного втручання у перестраховальні процеси вагома ніша належить податковому регулюванню перестраховального бізнесу, від якого у значній мірі залежить формування цивілізованого та дієздатного перестраховального ринку. Своєю чергою, держава має здійснювати постійний контроль та вживати заходів для запобігання порушенням на ринку перестраховання, зокрема, пов'язаним із використанням “схемного” перестраховання для оптимізації оподаткування суб'єктів господарювання.

У зв'язку з цим упродовж функціонування ринку перестраховання підвищуються нормативні вимоги до перестрахової діяльності. Так, до прийняття Постанови Кабінету Міністрів України № 124 від 04. 02. 2004 р. “Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика)-нерезидента” оптимізаційні схеми реалізовували завдяки покриттю ризиків у перестраховиків-нерезидентів перерахуванням страхових премій за кордон. Вагомий потік коштів, вилучених з інвестиційного процесу, спрямовували в офшорні зони. Як правило, перестраховання за такою схемою не забезпечувало гарантії повернення коштів у разі настання страхового випадку, надійності та безпечності перестраховиків-нерезидентів. Удосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності з перестраховиками-нерезидентами в лютому 2004 року після прийняття Постанови, що посилює вимоги до платоспроможності іноземних перестраховиків, посприяло зменшенню обсягів схемного страхування і перестраховання.

Крім того, з метою зниження рентабельності “схемного” перестраховання було запроваджено “рейтингове” перестраховання. Передбачали, що перестраховальні операції з нерезидентами оподатковуватимуться за ставкою 0%, якщо рейтинг фінансової надійності (стійкості) перестраховика відповідає вимогам, які встановив Кабінет Міністрів України, в інших випадках – за ставкою 15%.

У зв'язку із змінами у податковому законодавстві від 01. 10. 2004 р. впроваджено нові ставки оподаткування суми перестраховальних премій на користь нерезидентів. Зокрема, знижено ставку податку з 15% до 3% за договорами перестраховання ризиків (у т. ч. страхування життя) для низькорейтингових страховиків-нерезидентів та введено оподаткування перестрахової діяльності за ставкою 3% при укладанні договорів перестраховання ризиків за посередництвом перестрахових брокерів. Тобто, якщо перестраховання з нерезидентами відбувалося за участю перестрахового брокера, оподаткування здійснювали на тих умовах, що були характерні для перестраховання в нерейтингових перестраховиків-нерезидентів. З одного боку, податкові зміни позитивно вплинули на розвиток перестраховання з нерезидентами, зменшивши податкове навантаження страховика при укладанні договорів перестраховання з іноземними перестраховиками, що мають низький рейтинг, з іншого – негативно позначилися на посередницькій перестраховальній діяльності на ринку, практично витісняючи з нього перестрахових брокерів.

Задля виконання цього Закону 3. 12. 2004 р. затверджено Розпорядження Держфінпослуг № 2885 “Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів” [243]. Однак, на нашу думку, використання податкового регулювання як методу боротьби з фіктивним перестрахованням неспроможне запобігти негативним тенденціям та розв'язати проблеми на ринку перестраховання. Такі зміни призвели тільки до подорожчання перестраховання, проте не стали перешкодою для провадження “схемних” перестраховальних операцій.

З метою розв'язання зазначених проблем 30. 11. 2006 р. було прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування”, що почав діяти 01. 01. 2007 р. Зазначимо дві суттєві законодавчі зміни: 1) врегульовано порядок оподаткування перестраховальних премій на користь нерезидентів завдяки звільненню від оподаткування тієї її частини, яку передають рейтинговим перестраховикам-нерезидентам через перестрахових брокерів на умовах, визначених уповноваженим органом; 2) передбачено

збільшення ставки оподаткування при перестрахованні ризиків у нерейтингових перестраховиків-нерезидентів від 3% до 12%, що спрямоване на зменшення відтоку коштів з України [97]. Також затверджено Розпорядження Держфінпослуг № 6763 від 01. 02. 2007 р. “Про порядок підтвердження перестраховими брокерами здійснення за їхньою участю перестраховання у перестраховика-нерезидента, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає встановленим вимогам” [245].

Із введенням у дію Податкового кодексу України від 02. 12. 2010 р. відбулися суттєві зміни у фінансово-господарській діяльності страховиків. Чинна система оподаткування, яка передбачала ставку податку 3% від результатів страхових операцій, маючи певні недоліки, позитивно вплинула на розвиток страхової системи України: сприяла фінансовій стабілізації страховиків, спростила механізм перевірок податковими органами страхової діяльності. За такої системи справляння податків оподатковуваний дохід від страхової діяльності мав позитивне значення, тому завжди сплачувався податок у бюджет. Та частина страхових платежів, яка надходить у перестраховання й уникає оподаткування у страховика, підлягала оподаткуванню в перестраховика (у перестраховика-нерезидента за ставкою 0% або 12% залежно від його рейтингу).

Водночас Перехідні положення Податкового кодексу України (01. 04. 2011 р. – 01. 01. 2012 р.) мали свої погрішності у регулюванні страхової та перестраховальної діяльності, що негативно позначаються на її розвитку. Це стосується, зокрема, оподаткування доходів страховиків, відповідно до якого об'єктом оподаткування є страхові платежі (страхові внески, страхові премії), отримані (нараховані) страховикам-резидентам упродовж звітного періоду за договорами страхування, співстрахування та перестраховання ризиків на території України або за її межами [226]. Відповідно страхові (перестраховальні) премії служать об'єктом оподаткування одночасно у страховиків та перестраховиків, що зумовлює їх подвійне оподаткування. При цьому О. В. Мурашко зазначила, що “при передачі ризику в перестраховання кілька разів кожен перестраховик зобов'язаний сплатити податок 3 відсотки, що спричиняє кількаразове оподаткування, але

виключає схемне страхування та перестраховування” [195, с.153]. Автор розглядає такий аспект в оподаткуванні страхової і перестраховальної діяльності однією з передумов забезпечення нерентабельності схемного страхування та формування прозорого страхового ринку.

Дозволимо собі частково не погодитися з науковцем стосовно зменшення кількості псевдоперестраховальних операцій за таких законодавчих змін. Визначений у перехідному періоді порядок оподаткування для страховика (перестраховика) негативно впливає на його фінансові результати, “може стати приводом до підвищення тарифів страхування на 3%, оскільки в актуарних розрахунках це не враховано” [278, с.156], що безумовно вплине на зниження темпів зростання страхових (перестраховальних) премій та збільшення кількості схемних операцій, спрямованих на їх нарощування, та кількості фінансових схем за страховими виплатами. Це свідчить про те, що з плином часу схемне страхування (перестраховування) переорієнтовується, однак його обсяги суттєво не змінюються. Після врегулювання перестраховальних відносин із перестраховиками-нерезидентами, що зумовило скорочення “псевдоперестраховування”, активного розвитку набули схемні операції, за яких вітчизняні перестраховики перестраховують псевдоризики іноземних страховиків.

Зауважимо, що в економічній літературі тривають дискусії стосовно напрямків оптимізації системи оподаткування страхового (перестраховального) бізнесу. При цьому одні науковці й практики пропонують запровадити у страховому секторі пряме оподаткування страхової діяльності, яке сприятиме скороченню схемних операцій на страховому ринку та зростанню обсягів доходів держави [210, с.120; 358, с.126], інші – вважають за необхідне застосовувати змішану систему оподаткування страхової діяльності, яка передбачає сплату податку з валових доходів страховиків упродовж року з подальшим перерахунком податку на прибуток [212, с.195; 264, с.117].

Так, на думку представників першого підходу, з метою оптимізації податку на прибуток страховиків, зменшення надлишкового тягаря податків на страховий ринок доцільно здійснити перехід до прямого оподаткування прибутку: об’єктом

оподаткування обрати прибуток як підсумок роботи за звітний період; базу оподаткування визначити як різницю між валовими доходами і валовими витратами й амортизацією; до бази оподаткування застосовувати звичайну ставку податку, встановлену для всіх платників податку [210, с.120].

Однак прихильники другого підходу визначають недоліки загальної системи оподаткування і наполягають на необхідності застосування змішаної системи оподаткування. Зокрема, Л. М. Очеретько та Є. М. Асатурян стверджують, що “за відсутності розробленої та адаптивної до українських умов системи регулювання страхової діяльності, визначеності понять, термінів, процедур тощо введення оподаткованого прибутку від страхової діяльності без альтернативного податку зі страхових премій створить непрозору систему, оскільки основну частину валових витрат становитимуть страхові виплати та витрати на формування страхових резервів, які підлягають контролю з боку органів державної податкової служби. При цьому слід враховувати, що система формування страхових резервів та контролю за страховими виплатами досі недосконала; це робить сумнівним досягнення основної мети запровадження нової загальної системи оподаткування страховиків – боротьби зі схемним страхуванням” [212, с.195]. Водночас, М. Романюк зазначає, що “змішана система оподаткування ставить страховий бізнес у рівні умови з іншими підприємницькими структурами, що відповідає господарській практиці економічно розвинутих країн” [264, с.117]. Ми поділяємо міркування згаданих науковців стосовно недоцільності впровадження загальної системи оподаткування страхової діяльності, оскільки перехід на таку систему оподаткування супроводжуватиметься зростанням адміністративних витрат. Проте і не підтримуємо їх позицію щодо необхідності застосування змішаної системи оподаткування страхового бізнесу. Змішана система справляння податку від страхової діяльності неспроможна зберегти наявну тенденцію надходжень до бюджету, суттєво зменшити обсяги податкової оптимізації.

На нашу думку, при визначенні підходів до формування системи оподаткування страхового бізнесу доцільно, насамперед, враховувати його особливе місце в економічній системі. З урахуванням стратегічної ролі страхового сектору,

податкове регулювання необхідно спрямовувати на стимулювання попиту на страхові послуги, управління пропозицією певних видів страхування та інвестиційними ресурсами страховиків за одночасного забезпечення фіскальної ефективності системи оподаткування страхової діяльності.

Однак взаємоузгодженість систем оподаткування страховиків та підприємницьких структур не означає ототожнення їх елементів, методів та способів вилучення податків, досягнення ефективності податкового механізму. Оптимальна система оподаткування дає змогу рівномірно розподілити податкове навантаження серед страховиків і забезпечити надійні джерела формування скарбниці держави. Нераціональне і необґрунтоване податкове регулювання зумовлює зростання вартості страхових продуктів, призводить до зменшення обсягів продажу страхових послуг і капіталізації страхового ринку. Тому система оподаткування у сфері страхування має орієнтуватися на оптимальне поєднання фіскальної та регулюючої функцій податків з метою узгодження інтересів учасників страхового бізнесу і держави.

Зазначимо, що передбачений у Перехідних положеннях Податкового кодексу порядок оподаткування доходів страховиків (із 01. 04. 2011 р. до 01. 01. 2012 р.) продовжує діяти до 01. 01. 2013 р. із збереженням подвійного оподаткування страхових (перестраховувальних) премій. Такий порядок оподаткування задовольняє інтереси держави стосовно використання перестраховування як джерела поповнення бюджетних коштів, однак суперечить інтересам страховиків і перестраховиків, збільшуючи їх податкове навантаження. У Податковому кодексі України в ст. 160.6 збережено чинний порядок оподаткування перестраховувальних операцій із перестраховиками-нерезидентами (0% і 12%). На нашу думку, податкові зміни, з одного боку, позитивно впливають на розвиток перестраховування з нерезидентами, зменшуючи податкове навантаження страховика при укладанні договорів перестраховування з перестраховиками-нерезидентами, в яких є відповідний рейтинг, з іншого – призводять до подорожчання перестраховування, однак не створюють перешкод для провадження “схемних” перестраховувальних операцій.

Ми поділяємо думку В. М. Стецюка стосовно збереження чинної системи оподаткування доходів від страхової діяльності за ставкою 3% [278, с.156]. При цьому при визначенні бази такого оподаткування із суми зібраних страхових платежів необхідно виводити страхові платежі, передані у перестраховання, що дозволить сформувати збалансовану систему оподаткування страхового бізнесу, спроможну оптимізувати інтереси держави і страховиків. Такі зміни посприяють уникненню подвійного оподаткування, тому дадуть змогу знизити на 3% перестраховальні тарифи, що задовольнятиме вимоги страховиків. При цьому з метою захисту інтересів вітчизняних перестраховальників і запобігання виведенню валюти з території нашої країни вважаємо доцільним зберегти наявний порядок оподаткування страхових премій, переданих у перестраховання нерезидентам.

Однак зміни, внесені до Податкового кодексу з 1 січня 2013 року, згідно із нормами Закону України № 5083-VI “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв’язку з проведенням адміністративної реформи в Україні” від 05. 07. 2012 р., зокрема, в частині змін пункту 57.1 статті 57 Податкового кодексу щодо строків сплати податкових зобов’язань призвели до зміни методики адміністрування податку на прибуток [226]. Відповідно платники податку на прибуток, а такими і є страховики (перестраховики), у яких доходи, що враховуються при визначенні об’єкта оподаткування, за останній річний звітний податковий період не перевищують 10 млн. грн., щомісяця повинні сплачувати авансовий внесок з податку на прибуток у порядку і в строки, які встановлені для місячного податкового періоду, у розмірі не менш ніж 1/12 нарахованої до сплати суми податку за попередній звітний (податковий) рік без подання податкової декларації. При цьому, пунктом 2 підрозділу 4 розділу XX Податкового кодексу встановлено, що платники податку на прибуток підприємств, які починаючи з 2013 р. подаватимуть річну податкову декларацію відповідно до пункту 57.1 статті 57 цього Кодексу, сплачуватимуть у січні — лютому 2013 року авансовий внесок з цього податку в розмірі 1/9 податку на прибуток, нарахованого у податковій звітності за дев’ять місяців 2012 р., протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного

(податкового) місяця. Тобто, за базу оподаткування прийнято не прибуток страховика, отриманий впродовж звітного податкового місяця, а середнє значення податкового платежу страховика за 9 місяців попереднього року. Такі нововведення до порядку і методики оподаткування прибутку страховиків суперечать і порушують усі принципи податкової політики: економічної й соціальної справедливості, рівномірності податкового навантаження. При цьому, невідомо чи у січні – лютому 2013 року страховик отримає доходи у розмірі попередніх періодів.

Відтак, практично змінюється існуючий та вводиться новий податковий режим операцій з страхування і перестрахування, що призводить до дисбалансу фіскальних інтересів держави та соціально-економічних інтересів страховиків (перестраховиків). Зазначені податкові реформи мають суто фіскальне призначення – збереження обсягів податкових надходжень до бюджету на рівні попереднього року. Таким чином, держава створює собі гарантії поповнення централізованого фонду грошових коштів, передбачаючи і поглиблюючи негативні тенденції економічного розвитку в 2013 році.

Зупинимося детальніше на окремих проблемах державного регулювання діяльності перестрахових брокерів і окреслимо основні напрями їх розв'язання. Першочерговим завданням держави при цьому є створення ефективного законодавчого забезпечення посередницької діяльності перестрахових брокерів та контролю за її проведенням.

Діяльність перестрахових брокерів регламентована такими основними нормативними документами, як Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування”, Положення “Про порядок провадження діяльності страховими посередниками”, затверджене Постановою КМУ № 1523 від 18. 12. 1996 р., Положення “Про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів”, затверджене Розпорядженням Держфінпослуг № 736 від 28. 05. 2004 р. (із змінами і доповненнями), Розпорядження № 8170 від 25. 10. 2007 р. “Про затвердження порядку та вимог щодо здійснення посередницької діяльності на території України з

укладання договорів страхування зі страховиками-нерезидентами” (змiнами i доповненнями), Податковим кодексом України [98; 226; 228-229; 237].

У 2008 році після вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) відбулися законодавчі зміни в регулюванні інституту брокерства на ринку перестрахування. Відповідно, нерезиденти за обмеженим у Законі України “Про страхування” переліком ризиків (авіаційних, морських та космічних) отримали можливість працювати на українському страховому (перестраховальному) ринку. Водночас, була відмінена вимога щодо брокерів-нерезидентів, які мали діяти тільки через постійні представництва в Україні й надано їм право працювати на ринку шляхом офіційного повідомлення. Ці зміни затверджені у Розпорядженні Держфінпослуг № 652 “Про внесення змін до Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів” від 27. 08. 2009 року, в якому передбачено право провадження посередницької діяльності у страхуванні (перестрахованні) страховими та/або перестраховими брокерами, які внесені до державного реєстру страхових і перестрахових брокерів та виконують вимоги розділу 3 Положення, а також страховими та/або перестраховими брокерами-нерезидентами, які в установленому порядку письмово повідомили Держфінпослуг про намір діяти на території України [240]. Надане іноземним перестраховим брокерам право здійснювати посередницьку діяльність в Україні, з одного боку, посилює конкуренцію між учасниками вітчизняного ринку перестрахування, а відтак сприяє підвищенню якості перестраховальних послуг, створює можливості виходу українських брокерів на міжнародний рівень. З іншого боку, збільшення кількості перестрахових брокерів-нерезидентів на українському ринку витісняє вітчизняних представників посередництва у перестрахованні, що пояснюється низькою кваліфікацією та незначним досвідом функціонування вітчизняних перестрахових брокерів, відсутністю в Україні професійних вимог до кваліфікації страхових посередників і стандартів їх навчання. При цьому Р. Пікус та О. Терещенко зазначили, що “потреби страхового ринку диктують необхідність введення таких

вимог і стандартів. Це дало б змогу підвищити професійний рівень українських посередників і поліпшити якість обслуговування клієнтів” [222, с.22].

Відповідно до страхового законодавства та нормативно-правових актів з питань діяльності страхових посередників обов’язковою умовою функціонування перестрахових брокерів є їх фіксація у державному реєстрі страхових та перестрахових брокерів, згідно з вимогами, що визначила Нацкомфінпослуг. Порядок реєстрації передбачає попередню перевірку кваліфікації брокера, інформація про яку подана у кваліфікаційному документі про одержання професійних знань, що відповідають базовому рівневі кваліфікації перестрахового брокера. Однак в Україні реєстрація страхових посередників є формальною та не відповідає нормативним вимогам більшості розвинутих страхових (перестраховувальних) ринків. “У цьому розумінні реєстрація, що здійснюється без висунення вимог до страхового посередника, – дуже небезпечна річ, адже вона хоча й дозволяє вести статистичний облік, проте не в змозі сформувавши в клієнта почуття захищеності тому, що таке становище дає підстави вважати, чи дійсно посередник володіє кваліфікацією, якої в нього фактично немає” [188, с.123-124].

На нашу думку, з метою реалізації функціонального призначення страхових посередників на ринку перестрахування, що полягає у забезпеченні оптимальних взаємовідносин між його учасниками і задоволенні їх інтересів, необхідним є впровадження у вітчизняну практику ліцензування діяльності перестрахових брокерів. Поступове, базоване на принципах індивідуального підходу, застосування сучасних вимог до ліцензування посередницької діяльності, сприятиме ефективному розвитку страхового посередництва на перестраховувальному ринку, його структурним трансформаціям та якісним перетворенням з інформаційно-закритого утворення в організовану складову страхової системи України.

Підтвердженням цьому є діюча практика обов’язкового ліцензування професійної діяльності страхових і перестрахових брокерів у Росії, яке було запроваджено з 1 липня 2007 року. З 1000 зареєстрованих страхових (перестрахових) брокерів до початку ліцензування лише 113 компаній отримало ліцензії за станом на 1 липня 2008 року. При цьому близько 20% брокерів розпочали

діяльність з отриманням ліцензії, тобто лише 10% із раніше зареєстрованих – продовжили брокерську діяльність. Формально до початку процедури ліцензування на одну страхову компанію припадав приблизно один страховий брокер, реально – набагато менше, тоді як в розвинутих країнах таке співвідношення становить 10:1. Згадані нормативні нововведення на російському ринку страхування посилили вимоги до страхових і перестрахових брокерів та сприяли як кількісному, так і якісному очищенню ринку, зокрема від непрофесійних та некваліфікованих посередницьких послуг [69].

У даному контексті заслуговують на увагу запропоновані Нацкомфінпослуг зміни у Постанові КМУ “Про внесення змін до Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками” № 1523 від 18. 12. 1996 р. щодо посилення вимог до страхових посередників, у т. ч. до перестрахових брокерів. Зокрема, під час діяльності перестраховий брокер зобов’язаний дотримуватися таких вимог: 1) укласти договір страхування професійної відповідальності страхового (перестрахового) брокера зі страховиком на страхову суму не менше еквівалента 1 млн. євро стосовно кожного страхового випадку або 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України на дату підписання договору страхування стосовно всіх страхових випадків; 2) мати банківську гарантію щодо компенсації втрат третіх осіб від неналежного виконання перестраховим брокером своєї професійної діяльності в розмірі, еквівалентному мінімальній страховій сумі, визначеній у попередньому підпункті; 3) сформувати гарантійний фонд, що має бути представлений грошовими коштами, на рівні 4% від суми премій, отриманих протягом року, але не менше 15 тис. євро за валютним обмінним курсом валюти України на кожну звітну дату [241]. Ці зміни Нацкомфінпослуг спрямувала на організацію безпечної роботи страхових та перестрахових брокерів, змусивши їх гарантувати свою відповідальність перед клієнтами у вигляді банківської гарантії або страхового полісу та відповідати за недоброякісні послуги і професійні помилки. Однак, якщо одні експерти страхового ринку підтримують ініціативу Нацкомфінпослуг, стверджуючи про необхідність високоякісного вдосконалення ринку страхового посередництва, то інші – вважають

несправедливим, що до брокерів, які залучають лише 1% всіх страхових премій, встановлюють такі жорсткі вимоги [41, с.3]. Ми поділяємо міркування практиків, які ініціюють необхідність посилення вимог до діяльності страхових посередників, що, на нашу думку, сприятиме системності та публічності інституту страхового посередництва, якості посередницьких послуг та підвищенню професійності брокерської діяльності, забезпеченню гарантій відповідальності перед клієнтами та ефективного конкурентоспроможного розвитку ринку перестраховування.

Усі негативні та суперечливі тенденції на ринку перестраховування підтверджують необхідність посилення дієвого контролю за фінансовими потоками учасників перестраховувальних відносин та вдосконалення державного регулювання ринку перестраховування. Адже цілеспрямована державна політика у частині підтримки експортно-імпортного перестраховування дасть змогу українським перестраховикам брати участь у світовому розподілі праці, забезпечить надходження в національну економіку валютних платежів, сприятиме розвитку внутрішнього ринку перестраховування. На нашу думку, перевагу доцільно надати адміністративному впливу на регулювання перестраховувального ринку, посилити нагляд за діяльністю із страхування та перестраховування. Однак посилення дієвого контролю за перестраховувальною діяльністю з метою відстеження схемних операцій не означає надмірного застосування адміністративно-правових методів державного регулятивного впливу на ринок перестраховування, що трапляється в сучасних умовах.

Уповноваженим державним органом виконавчої влади у сфері перестраховування є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до 23. 11. 2011 р. – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України), до структури якої належить департамент страхового нагляду [244]. Серед основних функцій органу страхового нагляду за діяльністю на ринку перестраховування виокремимо такі: ліцензування діяльності страховиків; ухвалення рішення про реєстрацію страховиків та внесення їх до Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків); ведення державного реєстру перестраховувальних брокерів; контроль за дотриманням вимог законодавчих

та нормативно-правових актів із питань перестраховальної діяльності; розроблення методичних і нормативних документів з перестраховання. Відтак, саме на Нацкомфінпослуг покладено розв'язання найвагоміших проблем розвитку перестраховального ринку України. Разом із необхідністю законодавчого регулювання перестраховальної діяльності, держава “повинна змінити вектор зусиль з виключно регуляторної і фіскальної політики на активну участь в діяльності ринку перестраховальних послуг” [36, с.52].

Відповідно, в економічній літературі до дієвих методів впливу держави на перестраховальні процеси часто відносять створення державної перестраховальної компанії. Однак серед науковців і практиків нерозв'язаною є дилема стосовно необхідності та доцільності створення державної (національної) перестраховальної компанії.

Так, одні економісти-дослідники підтримують ідею організації національної перестрахової компанії [52, с.55; 310, с.132-134; 340, с.51], інші – повністю заперечують [239, с.30; 313, с.64]. При цьому думка прихильників першої позиції розподіляється за кількома можливими варіантами створення національної перестрахової компанії. Перший варіант – організація перестраховальної компанії з використанням державних фінансових ресурсів, що дасть змогу проводити управління перестраховальними операціями і нагляд за ними за допомогою ринкових механізмів, забезпечення реальних гарантій підтримки виконання зобов'язань за великими й катастрофічними ризиками. Для прикладу, за участю державних фінансових ресурсів створені та функціонують національні перестраховики у Туреччині (“Destek RE”), Бразилії (“IRB Brasil Resseguros”), Польщі (“Polish Re”), Словенії (“Sava Re”). З цього приводу А. Ю. Лайков зазначив: якщо потенціал такої компанії буде використаний для участі у внутрішніх операціях, то це, найімовірніше, призведе в сучасних умовах лише до банального поділу внутрішнього перестраховального ринку, в іншому випадку – якщо ця державна компанія буде орієнтована на роботу на зовнішніх регіональних ринках, то вона за відповідного кадрового та фінансового забезпечення може дати реальну користь і державі, і внутрішньому перестраховальному ринкові [179, с.52].

Другий варіант передбачає організацію національної перестраховальної компанії з добровільною участю як засновників-акціонерів, так і прямих страховиків [307, с.391]. Організації подібного типу створені в Україні, до них належать перестрахові пули. Це – добровільна угода страховиків (цедентів), які займаються самостійно первинним страхуванням, а надлишок ризиків передають на перестраховання в пул. “Ці процеси повинні проходити за ініціативи як безпосередньо учасників страхового і перестрахового ринків, так і державних органів, оскільки перестрахові пули в основному беруть участь у перерозподілі ризиків, які впливають не тільки на економічну, а й на соціальну безпеку держави” [285, с.154]. На жаль, в Україні немає жодного перестрахового пулу, що пояснюється нерозвинутою інфраструктурою вітчизняного ринку перестраховання. Створення перестраховальних пулів за окремими ризиками сприятиме об’єднанню фінансових можливостей страховиків для забезпечення надійного страхового захисту, експорту страхових гарантій, залученню в національну економіку значних обсягів капіталу.

Третій, або змішаний варіант, за яким визначено доцільність створення державного фонду за участю вітчизняних страхових компаній і держави, що виконуватиме функцію гарантійного перестрахового фонду для компенсації збитків за пріоритетними програмами розвитку та реконструкції і стане стимулом розвитку старих та розроблення нових напрямів страхування [36, с.52].

Ми однозначні у своїй позиції стосовно того, що створення в Україні державної перестрахової компанії (100% капіталу держави), яка визначатиме стратегію вітчизняного перестраховання, – це відмова від ринкових принципів господарювання. Виникнення такої компанії з відповідною ідеологією означає повернення до адміністративно-командних методів управління страхуванням, що перешкоджає повноцінному розвитку ринкових відносин, знищує конкуренцію на перестраховальному ринку, а відтак свободу вибору перестраховального захисту. З цього приводу І. Ю. Постнікова слушно зазначила, що рівний доступ до перестраховальної послуги – це одна з основних вимог існування ринкової економіки, яка передбачає суто добровільний вибір страховиком перестраховика, забезпечує мінімальну регламентацію конкурентного середовища, конкуренцію

перестраховальних продуктів, тарифів, ємностей і додаткового сервісу страховиків [239, с.30]. Не підтримує такий сценарій розвитку перестраховального ринку В. Демченко, вказуючи на попередній досвід, та підтверджує, що ймовірність згаданого сценарію є дуже низькою (5–10%), і через 3–5 років втратить актуальність [68, с.45]. дієвих методів впливу держави на перестраховальні процеси часто відносять створення державної перестраховальної компанії.

На нашу думку, найприйнятнішим у сучасних умовах розвитку страхової індустрії України є третій варіант створення національного перестраховика, за якого передбачено формування низки гарантійних перестрахових фондів на добровільних засадах прямими страховиками та державою, котрі й будуть їх акціонерами. Такі спеціалізовані фонди є прототипом державної страхової компанії, яка надаватиме перестраховальне покриття тільки за державними програмами і забезпечуватиме захист за тими ризиками, запобігання яким буде державним завданням. Водночас, спеціалізовані перестрахові фонди призначені для компенсації збитків за пріоритетними галузями економіки, для яких характерний високий ступінь ризику, величезний розмір збитковості. Низька капіталізація страхового ринку не дає змоги охоплювати такі напрями економічної діяльності договорами страхування повністю або частково. Однак виявлення, розрахунок та мінімізація ризиків за пріоритетними проектами є стратегічним завданням розвитку економіки нашої держави, яке необхідно вирішувати за допомогою страхування. Відповідно, створення спеціалізованих гарантійних перестрахових фондів є необхідним за такими основними напрямами економічної діяльності: сільське господарство (перестраховування сільськогосподарських ризиків); нафтогазова промисловість (перестраховування ризиків від катастроф і стихійних лих (нафто- і газопроводи, ГЕС, АЕС), авіаційна галузь (перестраховування авіаційних ризиків) та ін. Кожен із цих фондів матиме своє призначення, специфіку правил і тарифів за перестраховальними договорами, розміри відповідальності учасників. Виступаючи одночасно акціонерами перестраховальних пулів, страховики і держава будуть зацікавлені в ефективному їх функціонуванні з погляду задоволення інтересів страхового ринку, власників та держави.

Однією з проблем функціонування вітчизняного ринку перестрахування є низький рівень якості його інформаційного забезпечення. Інформаційні дані, відображені в українській статистичній базі Нацкомфінпослуг, недостатньо прозорі та придатні для аналізу. Відповідно, за їх допомогою практично неможливо відтворити реальні процеси на вітчизняному ринку перестрахування. Таку статистичну інформацію складно порівнювати з показниками ринків інших країн, якщо не використовувати додаткову інформацію і не вносити певні корективи. Потребує якісних змін аудиторська діяльність на перестрахувальному ринку. Значна кількість невеликих аудиторських компаній в Україні досить часто видає фальсифіковані висновки з недостовірною та викривленою інформацією. Для підвищення рівня прозорості необхідним є запровадження загальної програми переходу страхового (перестрахувального) ринків на міжнародні стандарти фінансової звітності.

Зазначимо, що окремі страховики (перестраховики) складають фінансову звітність за міжнародними стандартами, хоча не завжди публікують її у повному обсязі. Так, Українська федерація страхування запровадила власну систему розкриття інформації про своїх членів. Із 1 вересня 2011 року компанії щоквартально висвітлюють на сайті УФС свої показники, що характеризують їх фінансовий стан. Це не тільки стандартні дані, а й показники та коефіцієнти, які запроваджені в європейській практиці [92, с.8]. Серед інших об'єднань страховиків виокремимо МТСБУ та Ядерний страховий пул, які систематизують фінансову інформацію щодо діяльності своїх членів з метою подальшого її використання для прийняття управлінських рішень. Незважаючи на те, що страховики (перестраховики) подають свою фінансову звітність до Нацкомфінпослуг, статистичну інформацію в цілому стосовно ринку перестрахування практично не публікують.

Тривала кадрова невизначеність у керівництві Нацкомфінпослуг у 2011 році та пасивна позиція регулятора в сфері ринку страхування (перестрахування) посилює роль саморегулювання. Відповідно, в 2011 році саморегулівні організації вирішили низку суттєвих проблем. Зокрема, МТСБУ було запроваджено європротокол згідно з

новим законом про обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, процедура врегулювання збитків за яким відповідає міжнародним стандартам. Окрім того, вперше досягнуто уніфікації підходів до акредитації страхових компаній у банківських установах відповідно до затверджених “Правил співпраці страховиків і банків, пов'язаних з страхуванням”. Такі зміни, запроваджені саморегулювальними організаціями, сприятимуть високоякісному розвитку страхових і перестраховальних послуг, швидшим темпам інтеграції ринку перестраховування у світовий страховий простір.

Отже, наявність в Україні значної кількості страховиків на страховому (перестраховальному) ринку, які об'єднують свої зусилля не тільки з метою захисту і лобіювання власних інтересів, а й для прийняття ефективних управлінських рішень та розв'язання суттєвих проблем ринку, створює практичне підґрунтя для передачі саморегулювальним організаціям окремих функцій держави з регулювання страхової (перестрахової) діяльності.

Відповідно, представники Комітету з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва розробили Проект Закону України “Про саморегулювальні організації” № 4841-д від 23. 07. 2010 р. Однак, незважаючи на високу активність саморегулювальних організацій у багатьох сферах економіки, 03. 02. 2011 р. Проект не було ухвалено у зв'язку з необхідністю його доопрацювання.

На думку Голови Ради Ліги страхових організацій України О. Філонюка, вирішити проблему комплексного підходу до вдосконалення нормативно-правового забезпечення страхового (перестраховального) ринку може і повинна єдина саморегулювальна організація, що об'єднає всіх без винятку учасників страхового ринку. При цьому він стверджує, що тільки така структура може вести відкритий і конструктивний діалог з органами державної влади, вказуючи на недоліки при прийнятті тих або інших рішень, вносячи консолідовані пропозиції з боку бізнесу [322, с.3].

Проте доцільно не погодитися з автором такої пропозиції, оскільки єдина саморегулювальна організація на страховому ринку не зможе сповна виконувати функції

регулювання діяльності всіх своїх членів за різними класами їх бізнесу. Відповідно, дотримуємося переконання, за яким на ринку має функціонувати багато саморегульованих організацій, і кожна з них – захищати інтереси своїх членів за чітко визначеним напрямом діяльності.

Для ефективного розвитку вітчизняного ринку перестраховування доцільним є оптимальне поєднання державного регулювання і саморегулювання, що забезпечить йому високу прозорість та інформаційну досконалість, повноцінне нормативно-правове забезпечення і якісне надання перестраховувальних послуг. У сучасних складних умовах економічного розвитку особливо необхідні реальні повноваження сильного, професійного регулятора, який спрямує свої зусилля та ресурси на головні питання розвитку ринку перестраховування і за допомогою власних професійних дій сприятиме задоволенню інтересів усіх учасників ринку.

Саме за рахунок спільних інтересів держави, страховиків та їх професійних об'єднань щодо вдосконалення законодавчого регулювання ринків страхування і перестраховування розроблено Законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” № 9614 від 19. 12. 2011 р., який на даний момент знаходиться на доопрацюванні в робочій групі [250].

Безумовно, позитивним є те, що прийняття цього закону передбачає регулювання відносин на страховому (перестраховому) ринку з упровадженням європейських норм і стандартів. Законопроект спрямований на підвищення рівня страхового та перестраховувального захисту і зумовлений необхідністю змін у нормативно-правовій базі, що пов'язані зі вступом України до СОТ, адаптацією чинного страхового законодавства до європейського законодавства, потребою в удосконаленні моніторингу діяльності страховиків (перестраховиків) і посиленні контролю за дотриманням вимог щодо капіталу страховиків (перестраховиків) та їх платоспроможності, доцільністю запровадження європейських стандартів класифікації ризиків, порядку ліцензування страховиків (перестраховиків), міжнародних норм корпоративного управління та пруденційного нагляду.

Відзначимо позитивні й негативні тенденції майбутнього закону стосовно розвитку ринку перестраховання. Зокрема, Проектом запропоновано розв'язання наступних проблем:

1) удосконалення понятійного апарату в сфері перестраховання. Зокрема, введено роз'яснення окремих понять “перестрахова діяльність”, “перестраховик (цесіонер)”, “перестраховувальник (цедент)”, “договір про надання страхових (перестрахових) брокерських послуг (брокерський договір)”, “договір перестраховання”. Однак у запропонованому Законопроекті не розкрито основні дефініції, що характеризують договірні перестраховальні відносини. Відповідно потребують уточнення окремі його положення, які б чітко визначали предмет договору, основні умови, котрі впорядковують дефініції і поняття перестраховальної діяльності, що сприятиме підвищенню якості надання перестраховальних послуг та їх юридичній прозорості;

2) створення інституту професійних перестраховиків та виділення у зв'язку з цим перестраховання окремо серед інших видів страхування, для здійснення якого необхідно отримати ліцензію. У цьому контексті зауважимо, що перестраховання доцільно розглядати як самостійний, винятковий вид діяльності професійного перестраховика, тому неправомірно відносити його до одного з видів страхування. Перестрахова діяльність має суттєві відмінності, що відрізняють її від страхової діяльності, а відтак потребує окремого ліцензування. Крім того, у Законопроекті збережено чинну практику, згідно з якою на території України перестрахову діяльність мають право здійснювати як професійні перестраховики, так і страховики за тими видами страхування, на проведення яких у них є ліцензії;

3) установлення вимог платоспроможності, що враховують якість активів страховика (перестраховика), його системи управління та розкриття інформації. Відповідно до такого положення Законопроекту виникає низка запитань. По-перше, стосовно мінімального розміру регулятивного капіталу, який необхідний для діяльності професійних перестраховиків. На нашу думку, доцільно встановити певний часовий проміжок для того, щоб компанії сформували свій капітал відповідно до встановлених вимог. По-друге, норми Solvency II, які визначають

вимоги до капіталу страховиків на основі системи управління ризиками, передбачають формульний підхід до розрахунку регулятивного капіталу, який остаточно ще не впроваджений в Європі, та наявність якісної і повної статистичної інформації, яку практично не систематизують у вітчизняній перестраховальній практиці. Тому вважаємо запровадження таких змін у чинне страхове законодавство передчасним та необґрунтованим;

4) удосконалення регулювання посередницької діяльності у сфері страхування (перестраховування). Зокрема, заслуговують на увагу визначені принципи діяльності страхових посередників, умови і гарантії їх діяльності, вимоги до реєстрації страхових та перестрахових брокерів; передбачено запровадження обов'язкового страхування професійної брокерської діяльності у сфері страхування та перестраховування. Однак з метою наближення регулювання посередницької діяльності на ринку перестраховування до вимог європейського законодавства (Директиви 2002/92/ЄС від 9 грудня 2002 р. “Про страхове посередництво”) пропонуємо дозволити делегування ведення реєстру страхових посередників визначеній уповноваженим органом асоціації страхових посередників, що підвищить якість посередницьких послуг на ринках страхування і перестраховування.

На нашу думку, робочій групі з розроблення розглянутого Законопроекту необхідно допрацювати “Прикінцеві та перехідні положення”, зокрема встановити у них певні часові терміни, необхідні для виконання страховиками (перестраховиками) нових вимог щодо формування регулятивного капіталу, передбачити зміни у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу, навести порівняльну таблицю з відповідністю видів і класів страхування.

Зазначимо, що Українська федерація страхування розробила власний проект Стратегії розвитку страхового ринку України в 2012–2020 роках, метою якої є відродження первинної ролі страхування як суспільно корисної функції захисту майнових інтересів громадян, суб'єктів економічної діяльності та держави на основі розбудови конкурентоспроможного, відкритого, платоспроможного, оснащеного найсучаснішими інфраструктурою, технологіями страхового ринку, з привабливим та широким асортиментом якісних страхових послуг та інструментів, гарантованим

рівнем захисту прав споживачів та сучасними методами регулювання і нагляду із залученням інститутів саморегулювання [252].

Наступний крок – розроблення Стратегії розвитку ринку перестраховування в Україні на 2012–2020 роки, ініціатором якої є Ліга страхових організацій України. В умовах недооцінки вагомості суспільної ролі страхування і перестраховування державою саморегулювальні організації перебирають повноваження у розв'язанні проблем реального стану перестраховального ринку та окреслення векторів його розбудови завдяки оновленню страхового законодавства, оздоровленню ринку, запровадженню ефективних механізмів протидії та подолання наслідків фінансової кризи на ньому з метою формування в Україні прозорого й конкурентоспроможного ринку перестраховування європейського зразка, з високим рівнем якості надання послуг і надійності перестраховального захисту.

5.3. Сучасні пріоритети вітчизняного ринку перестраховування в умовах посилення інтеграційних процесів у світі

Інтеграційні процеси в суспільстві як одна з вагомих складових сучасних міжнародних економічних відносин трансформувались у потужний вектор розбудови світогосподарських зв'язків, котрий визначає напрям суспільного економічного та політичного розвитку. Подальший процес розширення і поглиблення інтеграційних взаємозв'язків між державами, стрімкий розвиток глобалізаційних процесів потребує дослідження економічних та організаційних засад і передумов участі України у процесах інтеграції в світову спільноту. Сприяючи входженню країни у світове співтовариство, інтеграція безпосередньо впливає на розвиток її внутрішнього ринкового середовища, зокрема на забезпечення умов глобального розвитку вітчизняного ринку перестраховування. Основним напрямом інтеграції перестраховального ринку в світовий економічний простір є гармонізація страхового законодавства в Україні та його відповідність міжнародним стандартам, ступінь відкритості ринку для іноземних перестраховиків та підвищення якості експортно-імпортних перестраховальних операцій.

У світовому страховому просторі неможливо виокремити суто національні ринки перестраховування, оскільки через систему перестраховування ризиків на зарубіжних перестраховальних ринках, експансію іноземного капіталу, створення спільних перестрахових компаній посилилися взаємозв'язки і взаємозалежності між ними та сформувався єдиний страховий альянс. Водночас відбулися суттєві зміни й загострилися проблеми в новому економічному середовищі функціонування вітчизняного ринку перестраховування, розв'язання яких потребує поглибленого вивчення позитивних і негативних наслідків виходу іноземних перестраховиків на внутрішній ринок та дослідження чинників підвищення його ефективності в умовах глобалізації світового перестраховального ринку.

Сучасні реалії інтеграційних відносин передбачають ліквідацію законодавчих й економічних бар'єрів між національними ринками страхування та перестраховування, формування глобального страхового простору для вільного переміщення перестраховальних послуг і капіталів через національні кордони. Слушно зазначив В. В. Козюк, що глобалізація є якісним феноменом, який відображає накладання і взаємодію кількох модусів: інтеграція ринків; взаємозалежність та взаємопроникнення; тенденція до конвергенції; утворення цілісної економічної системи [161, с.7]. Тобто, серед ознак глобалізації автор навів тенденцію до формування цілісності світу в результаті інтеграції ринків.

Відповідно одним із факторів розвитку глобалізаційних процесів у страховому середовищі є інтеграція перестраховальних ринків, що забезпечує виникнення взаємозалежностей і взаємозв'язків між національними ринками страхування та перестраховування й формування єдиного страхового середовища. Зауважимо, що в економічній літературі нема однозначного визначення поняття “інтеграція”, а відтак багатогранність та суперечливість цього явища характерні різновекторністю підходів до його вивчення.

У загальному розумінні термін “інтеграція” походить від латинського “integration” – “об'єднання, поповнення, зближення”, що означає об'єднання в ціле будь-яких окремих частин [27, с.500]; процес розвитку, результатом якого є досягнення єдності та цілісності всередині системи, базованої на взаємодії окремих

спеціалізованих елементів [256]. Окрім того, вітчизняні й зарубіжні науковці поняття “інтеграція” трактують за кількома підходами: з виокремленням цього явища в економічній сфері, сфері фінансових відносин та у страхуванні. Зокрема:

1. Дефініцію “інтеграція” у сфері економіки тлумачать із двох позицій: як “економічну інтеграцію” та “інтеграцію економічних одиниць”. При цьому під економічною інтеграцією розуміють “процес зближення національних економік шляхом утворення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, робочої сили через національні кордони. ...інтеграція веде до утворення цілісної економічної системи” [191, с.233]. Водночас “інтеграція економічних одиниць” передбачає об’єднання економічних одиниць з метою досягнення переваг ефективнішого економічного розвитку і реалізації завдань економічної політики [363].

2. При визначенні поняття “інтеграція” у фінансовій сфері найчастіше застосовують терміни “фінансова інтеграція” та “інтеграція фінансових посередників”. Скажімо, зарубіжні науковці тлумачать сутність “фінансової інтеграції” як процес поглиблення взаємозв’язків між окремими секторами фінансового ринку, що передбачає відкриття національних фінансових ринків та інститутів для іноземних учасників і дозвіл локальним учасникам здійснювати діяльність за кордоном [372, р.57-70]; трактують поняття “інтеграція фінансових посередників” як процес розвитку стійких взаємозв’язків між фінансовим посередниками, зближення та поглиблення їх взаємодії [382, р.19-34].

Разом із тим, науковці систематизують спільні ознаки у розумінні сутності “фінансова інтеграція”, стверджуючи, що фінансова інтеграція є процесом розширення та поглиблення взаємозв’язків між трьома секторами фінансового ринку (страховим, банківським, інвестиційним) у будь-якій комбінації; цей процес гомогенний, тобто відображає об’єднання однорідних суб’єктів фінансового ринку – банків, страхових компаній, інвестиційних та пенсійних фондів; процес обумовлений еволюцією світових фінансових відносин в економіці, спрямований на пошук найоптимальнішого та ефективного шляху взаємодії фінансових посередників [285, с.172].

3. Відповідно до третього підходу виокремлено поняття “страхова інтеграція”, під яким Ю. Б. Баглюк розуміє взаємопроникнення та переплетіння національних страхових процесів для створення цілісного страхового комплексу країн-учасниць [14, с.1472]. Проте таке визначення страхової інтеграції є надто загальним і не характеризує сповна її учасників.

Узагальнюючи зазначені підходи до тлумачення терміна “інтеграція”, з’ясуємо характерні ознаки цього явища у сфері перестраховування.

По-перше, інтеграція у перестраховуванні – це процес розширення та поглиблення взаємозв’язків і взаємозалежностей між страховими й перестраховувальними ринками. Тобто, інтеграційні процеси спрямовані на поєднання і взаємне зближення учасників обох ринків через переплетіння їх економічних інтересів з метою забезпечення надійного перестраховувального захисту. При цьому визначають експортні перестраховувальні послуги, що дають найбільшу вигоду для країни, та імпорتنі послуги, які вигідніше купувати в іноземного виробника.

Для економічно розвинутих країн пріоритетним серед експорту послуг є фінансове перестраховування, оскільки цей сегмент ринку як конкурентоспроможний, так і прибутковий. І. Ю. Постнікова стверджує, що національний експорт успішний лише у тих випадках, якщо на продаж представлено послугу або унікальну, або ту, яка вигідно відрізняється від іноземних аналогів. А це потребує значних вкладень в інтелектуальну складову фінансових компаній. Відповідно, експортують переважно послугу, яку на світовому ринку оцінюють вище, ніж у себе в країні, оскільки там вона є дефіцитною. Тому дохід від експорту послуг більший порівняно з їх продажем на внутрішньому ринку [239, с.87]. За відсутності передових високотехнологічних перестраховувальних послуг та послуг із високим рівнем капіталізації в Україні виникає необхідність у придбанні їх у зарубіжних перестраховувальних компаніях, які забезпечують гарантії та своєчасність виконання зобов’язань за перестраховувальними договорами.

По-друге, інтеграційний перестраховальний процес є гомогенним, оскільки віддзеркалює об'єднання однорідних суб'єктів страхової індустрії – страховиків (перестраховальників) і перестраховиків за економічними інтересами, функціональним призначенням, спрямування стратегії розвитку. Задля того, щоб зайняти найвигідніші позиції на світовому перестраховальному ринку, національним перестраховикам необхідно детально вивчити інтереси його учасників, оцінити їх стратегію розвитку і тактичні дії. Зокрема, особливе місце у забезпеченні стабілізації світового ринку та регулюванні єдиних правил і порядку міжнародної економічної діяльності, у т. ч. перестрахової, належить міжнародним організаціям.

Держава як суб'єкт міжнародного ринку захищає інтереси національного ринку перестраховування у світовому просторі, здійснюючи зовнішньоекономічну діяльність. Безпосередніми учасниками є страховики (перестраховальники) та національні й глобальні перестраховики, інтереси яких реалізуються на світовій арені ринку перестраховування з використанням міжнародних стратегій розвитку. Зазначені вище ринкові інституції обслуговують внутрішній ринок, а за умови реалізації своїх економічних інтересів укладанням міжнародних перестраховальних угод з учасниками інших країн трансформуються в суб'єкти світового ринку перестраховування.

По-третьє, цей процес забезпечує отримання синергетичного ефекту учасниками страхового і перестраховального ринків у контексті єдності зусиль, поєднання діяльності страховиків, перестраховиків і страхових посередників задля реалізації їхніх спільних завдань та досягнення цілей. При цьому важливу роль у підвищенні результативності взаємодії суб'єктів ринків відіграє інститут перестрахових брокерів, що формує інфраструктуру ринку перестраховування, від розвитку якої залежить стабільність галузі в глобальній системі.

По-четверте, інтеграційні процеси на ринку перестраховування супроводжуються не лише переміщенням перестраховальних послуг, а й рухом та оборотом перестраховального капіталу. Тобто перестраховування як міжнародний фінансовий інститут, окрім функції захисту від глобальних ризиків, виконує

функцію нагромадження капіталу з метою його оптимального перерозподілу на ринку міжнародного перестраховання та міжнародної сфери інвестиційних відносин.

По-н'яте, інтеграція на ринку перестраховання є міжнародною, відповідно поглиблюється взаємодія між учасниками національних ринків страхування та перестраховання в результаті світового масштабу шляхом запровадження єдиної моделі співпраці й формування спільних продуктів і каналів.

Разом з цим характерною рисою сучасного розвитку світового ринку перестраховання є лібералізація внутрішніх ринків, що передбачає надання більших свобод і можливостей у перестраховій діяльності зарубіжних перестраховиків на національному ринку, а відтак забезпечення відкриття вітчизняного ринку для прямої конкуренції з боку іноземних партнерів.

Лібералізація ринку перестраховання, як і будь-який процес, має певні переваги та недоліки для всіх його учасників (держави, вітчизняних перестраховувальників і перестраховиків, іноземних перестраховиків) (рис. 5.1).

Узагальнюючи наведені на рисунку 5.1 позитивні результати і негативні наслідки виходу іноземних перестраховиків на вітчизняний ринок перестраховання, зазначимо, що їх прихід та участь у перестраховальних процесах супроводжується наданням якісного перестраховального захисту, розвитком принципово нових сучасних перестраховальних послуг, спроможних мобілізувати інтереси не тільки перестраховального ринку, а й усієї світової страхової індустрії.

Прогрес у розвитку ринку перестраховання полягає в тому, що в економіку країни інтегруються як перестраховальні компанії, так і нові страхові й перестраховальні продукти, формуються інноваційні перестраховальні послуги, що забезпечують упровадження інформаційних та фінансових технологій, базованих на високому кваліфікаційному рівні кадрового забезпечення з використання міжнародного досвіду ризик-менеджменту в сфері перестраховання і нагляду за перестраховою діяльністю.

РЕЗУЛЬТАТИ І НАСЛІДКИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

Рис. 5.1. Позитивні результати та негативні наслідки лібералізації доступу іноземних перестраховиків на внутрішній ринок перестрахування (власна розробка автора)

Разом із тим, надмірна лібералізація ринку перестраховання забезпечує домінування на внутрішньому ринку іноземних перестраховиків, що сприятиме зниженню капіталізації галузі за рахунок переливу значного обсягу фінансових ресурсів ринку перестраховання у міжнародне перестраховання, а відтак скороченню рівня інвестиційних ресурсів у національній економіці, зокрема сформованих шляхом страхування життя.

Отже, лібералізація ринку перестраховання має як певні вигоди, так і власні недоліки. У цьому контексті Є. В. Коломін слушно зазначив, що будь-який теоретично бездоганний розрахунок майбутніх результатів на практиці може не відповідати дійсності, якщо не буде створено механізму оптимізації очікуваних позитивних підсумків та мінімізації можливих негативних наслідків [164, с.50].

Відповідно інтеграційні процеси на ринку перестраховання мають базуватися на оптимальному поєднанні міжнародного досвіду і специфічних умов функціонування українського ринку, а вітчизняні особливості – вписуватись у контекст єдиного розуміння економічних інтересів усіх учасників. Тобто, передумовою інтеграційних процесів у перестрахованні є створення таких умов, за яких іноземні перестраховики зможуть реально та повноцінно працювати на вітчизняному перестраховальному ринку (стабільність страхового законодавства, достовірність та повнота інформаційного забезпечення), українські перестраховальники – отримувати надійний перестраховальний захист, українські перестраховики – позитивний досвід та професійні знання, можливість використання сучасних інформаційних технологій.

В умовах інтеграції та глобалізації національна економіка та її інституційні одиниці стають внутрішньою органічною складовою світового ринкового середовища, а перестраховальні відносини розглядають як структурну частину світового ринку перестраховання, форму організації міжнародних відносин. Саме тому вивчення тенденцій функціонування світового перестраховального ринку є вкрай важливим для національних перестраховиків із метою визначення їх конкурентної позиції і забезпечення конкурентних переваг. Пізнання та використання на практиці економічних закономірностей міжнародних

перестраховальних відносин окреслять для українських перестраховиків стратегічно важливий напрямок розвитку в сегменті світового ринку перестраховування, створять передумови для формування високоефективної системи перестраховування, адаптованої у світовий економічний простір. При цьому ми поділяємо раціональний, ефективний підхід до розвитку вітчизняного страхового ринку та його входження до світового глобального простору, що запропонувала О. О. Гаманкова [49, с.226], Цей який полягає, з одного боку, в перейнятті того позитивного, що є у страховій практиці країн-лідерів в інтересах розвитку національного ринку; з іншого – в обачливому уникненні неприйнятних для нього стандартів.

Розглянемо детальніше основні тенденції на світовому ринку перестраховування та місце України на ньому в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів.

Зазначимо, що тенденції розвитку міжнародного ринку перестраховування визначаються загальними закономірностями функціонування світової економіки, динамікою нарощування перестраховальних премій у галузі перестраховування та її капіталізації. За даними International Association of Insurance Supervisors (IAIS), обсяг світової перестраховальної премії впродовж 2000–2010 років зростав (рис. 5.2).

Така тенденція є очевидною та зумовлена низкою чинників: подорожчанням перестраховальних ризиків, появою нових продуктів у перестраховуванні, підвищенням попиту на перестраховальні послуги у зв'язку з розширенням масштабів катастрофічних ризиків та збільшенням збитків від їх настання, підвищенням якості ризик-менеджменту перестраховиків.

При цьому темпи нарощування світової премії за операціями перестраховування протягом 2000–2007 років становили 143,1%, приблизно 20% кожного року. А за останніх три роки перестраховальні надходження збільшувались, проте значно нижчими темпами: на 104,1% в 2008 році, 104,8% у 2009 році порівняно відповідно з 2007 та 2008 роками, на 107,2% в 2010 році на противагу 2009 року.

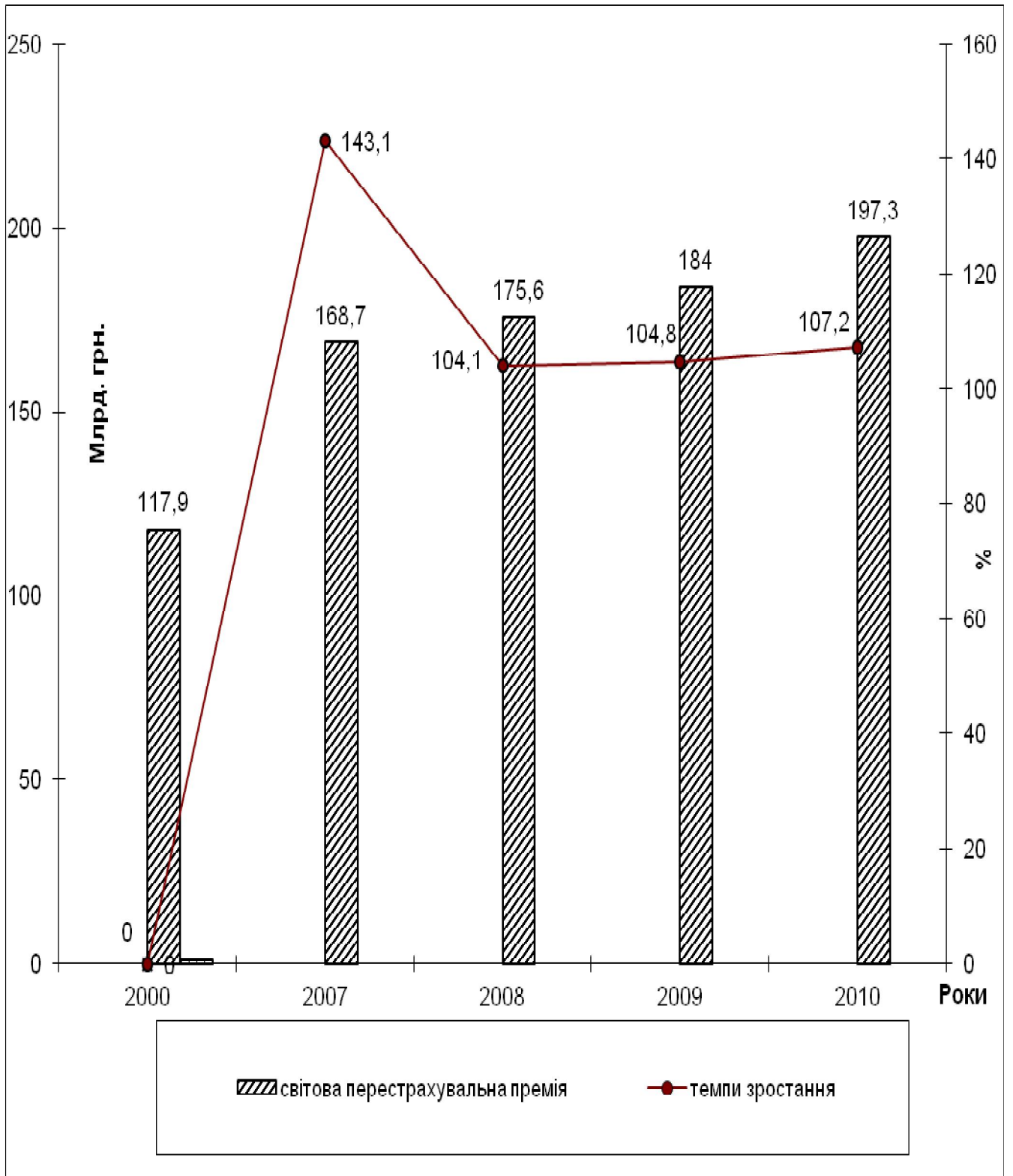

Рис. 5.2. Динаміка обсягу світової перестраховальної премії протягом 2000–2010 рр. (млрд. дол. США) [374, р.13; 392, р.8]

Причиною відповідних змін у 2008–2009 роках стала глобальна економічна криза, що негативно вплинула на світовий ринок перестраховування. Зокрема, незважаючи на зростання, хоча й мізерне, обсягу перестраховальної премії в 2008 році (на 4,1%), динаміка розвитку перестраховування була вкрай нерівномірною. Скажімо, перестраховальний бізнес у світі в 2008 році зріс (на 5%) за рахунок збільшення надходжень премій із перестраховування майнових ризиків та ризиків від нещасних випадків; при цьому ринкова частка найбільших десяти перестраховиків становила 81% і перебувала на рівні 2007 року. Зазначимо, що суттєвий вплив світової економічної кризи особливо відчули глобальні страховики, обсяг капіталу в яких зменшився на 25–30%. Водночас зріс інтерес до операцій із вивільнення капіталу у вигляді квотного перестраховування та перестраховування ексцеденту суми, що призвело до поновлення і вдосконалення договорів перестраховування та збільшення премій за ними. Негативні тенденції 2008 року на світовому страховому ринку зумовили зниження капіталу в перестраховиків на 69 млрд. дол. США (на 17%) порівняно з 2007 роком (рис. 5.3).

Основним компонентом, що спричинив різке зниження обсягів капіталу світових перестраховиків у 2008 році, були інвестиційні збитки, які становили 12% бази капіталу. Нереалізовані інвестиційні збитки практично в 2 рази перевищували обсяг викуплених акцій.

Серед перестраховиків у 2008 році в компанії White Mountains акціонерний капітал зменшився найбільше (на 38%) – до 2,9 млрд. дол. США, більше половини якого припало на зворотний викуп компаніями власних акцій. На зменшення обсягів акціонерного капіталу на 36% у Swiss Re суттєво вплинули викуп акцій, нереалізовані інвестиційні збитки, виплата дивідендів. Для балансових звітів практично всіх світових перестраховиків домінуючою тенденцією 2008 року було зменшення обсягів їх капіталу. Однак окремі компанії заявили про його зростання. Так, у Allied World акціонерний капітал зріс на 8% за рахунок чистого доходу [326, с.33].

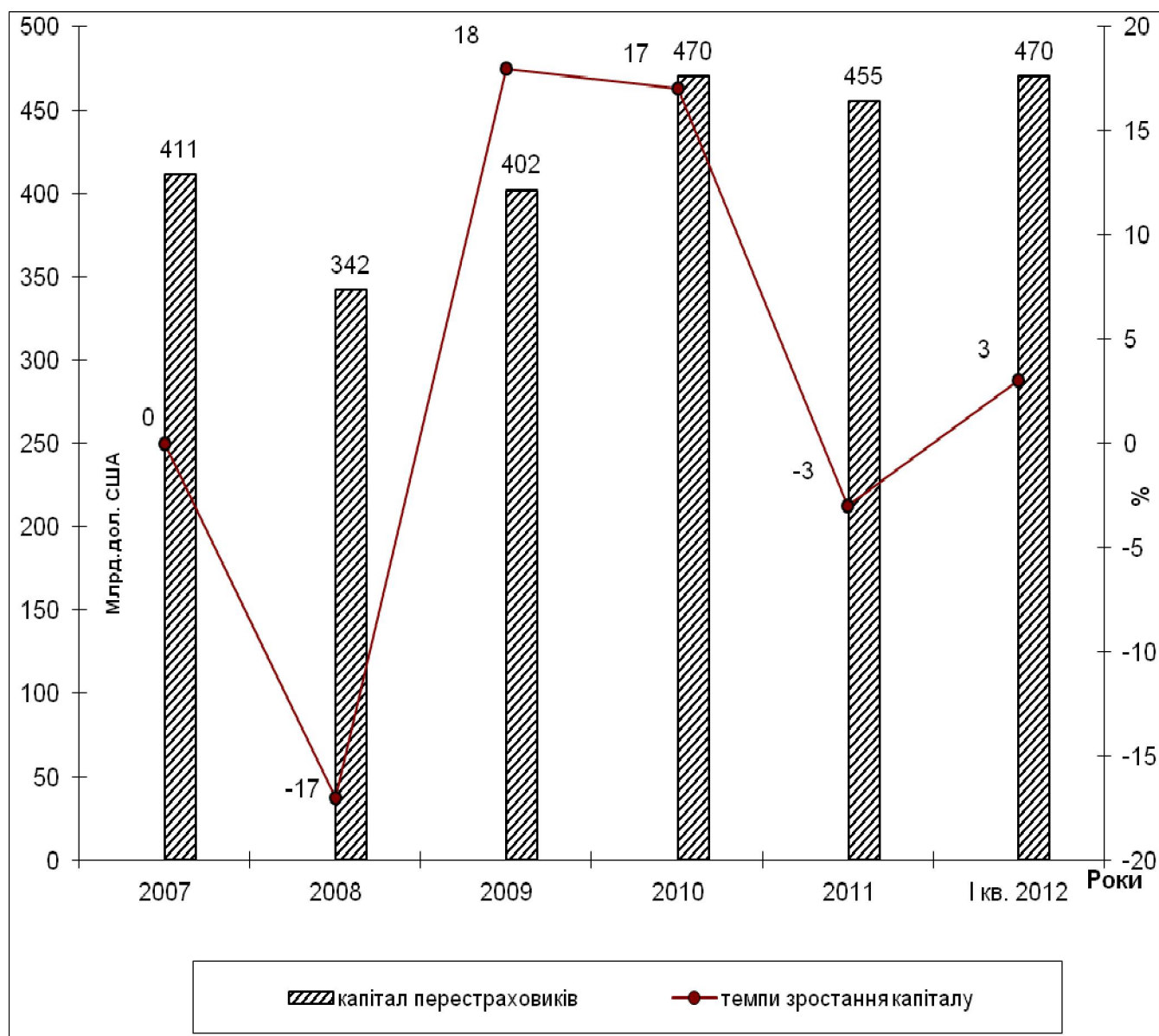

Рис. 5.3. Динаміка капіталу світових перестраховиків упродовж 2007–I кв. 2012 рр., млрд. дол. США [394]

Неефективними у цей самий кризовий 2008 рік виявилися M&A-угоди на ринку перестрахування. Зазначимо, що активізація процесів зі злиття і поглинання як форма консолідації на світовому ринку особливо розвинулася в епоху глобалізації з метою зміцнення та посилення позицій перестраховиків, нарощування їх страхового капіталу та підвищення перестрахової місткості, придбання компаній-монополістів із широким спектром бізнесу. Але потенційні вигоди від практики злиття і поглинань реальні за умов стабілізації світових фінансових ринків.

Відповідно, в результаті M&A-угод на ринку перестраховування поглинання ARMtech компанією Endurance Specialty наприкінці 2007 року призвело до зростання премій у 2008 році на 26%, що пояснюється охопленням значного страхового і поля з агростраховування (92%), проте часткового негативного ефекту від зменшення обсягів премій на перестраховальному ринку (на 23%). Водночас у процесі придбання перестраховиком Validus компанії Talbot у 2007 році збільшився обсяг валових страхових премій на 38%, однак на фоні загального зростання в 2008 році перестраховальні премії у Validus Re знизилися [326, с.35].

Щодо діяльності інших світових перестраховиків-лідерів, то помітні аналогічні негативні тенденції до скорочення їх перестраховального бізнесу. Так, в Arch Capital та Everest Re у 2008 році обсяг валових страхових премій спав на 11%, що було зумовлено скороченням страхування від нещасних випадків. При цьому зменшення на 10% страхових надходжень від загального обсягу продажів у Everest Re спричинило різке зниження премій на перестраховому ринку США за рік (на 20%), спад на 13% та 15% відповідно на страховому ринку США та Бермудів. Аналогічна динаміка була характерна для валових премій перестрахової компанії XL Capital, у якої вони знизилися на 8% у 2008 році внаслідок спаду страхових премій на 2% та перестраховальних – на 15%. Основними чинниками зменшення обсягів світового перестраховального ринку в 2008 році були: коливання валютних курсів; жорсткий андерайтинг; збільшення розміру власного утримання страховиків; кумуляція багатоструктурних договорів перестраховування в останньому кварталі року, поєднана з вибіркоvim анулюванням договорів. Це відповідно негативно позначилося на стабільності тарифів на перестраховальні послуги, призвело до посилення прийому ризиків та ретельнішого підходу до їх оцінки та кумуляції, активізації контролю над урегулюванням збитків, коливання преміальних доходів світових перестраховиків.

Проте, окрім негативних тенденцій, на світовому ринку перестраховування в 2008 році були помітні позитивні зрушення. Зокрема: поступова інтеграція національних перестраховальних ринків та формування глобального страхового простору; запровадження міжнародних принципів і норм регулювання

перестраховальних процесів на окремих національних ринках, взаємне визнання міжнародних стандартів звітності й обліку; вдосконалення та впровадження сучасних інформаційних технологій; домінування на ринку міжнародних об'єднань перестраховиків унаслідок злиття або поглинання; формування ефективної світової системи ризик-менеджменту та використання її елементів на національних ринках.

2009 рік став роком, коли розпочалася стабілізація світової економіки, за якої відбувалися поступове поживлення на фінансових ринках і часткове відновлення балансів страховиків та перестраховиків. Міжнародний ринок перестраховування зберіг свої позиції в умовах кредитної кризи та кризи ліквідності 2008 року: перестраховики виконували зобов'язання перед страховиками та поновлювали всі перестраховальні договори за основними напрямками перестраховального бізнесу; стабілізувалися тарифи на перестраховування, що свідчило про високу якість перестраховального капіталу та процесу управління його ліквідністю; перестраховування продовжувало користуватися попитом у страховиків, спроможних фінансувати купівлю перестраховування, навіть попри те, що їм вдалося відновити свій капітал до рівня першого кварталу 2009 року.

Відповідно було помітне зростання, хоча й незначне, обсягів світового перестраховального ринку в посткризових 2009–2010 роках, відповідно до якого перестраховальні премії збільшилися на 104,8% та 107,2%. При цьому в 2010 році перестраховальна премія на світовому ринку страхування становила 197,3 млрд. дол. США, що займало низьку частку у валових страхових преміях – близько 4,6%. Така динаміка була зумовлена високим рівнем капіталізації світових страховиків-лідерів, що давало їм змогу утримувати на власній відповідальності значні ризики. Зростав капітал й у світових перестраховиків упродовж 2009–2010 років: від 342 млрд. дол. США в 2008 році до 470 млрд. дол. США в 2010 році (на 37%) за рахунок настання незначних катастрофічних ризиків, позитивних зрушень на фінансових ринках, ефективного управління капіталом. Відповідно, перестраховальні премії становили 8% від валових страхових премій за ризиковим страхуванням та 1,2% – за страхуванням життя (рис. 5.4).

Незначна стабілізація на фінансових ринках супроводжувалася певним поживленням діяльності на ринку М&А та підвищенням ефективності угод злиття і поглинання в 2009–2010 роках, рушійною силою укладання яких стали консолідація перестраховиків та диверсифікація портфелів компаній з метою розширення наявних напрямків бізнесу та отримання нових каналів збуту.

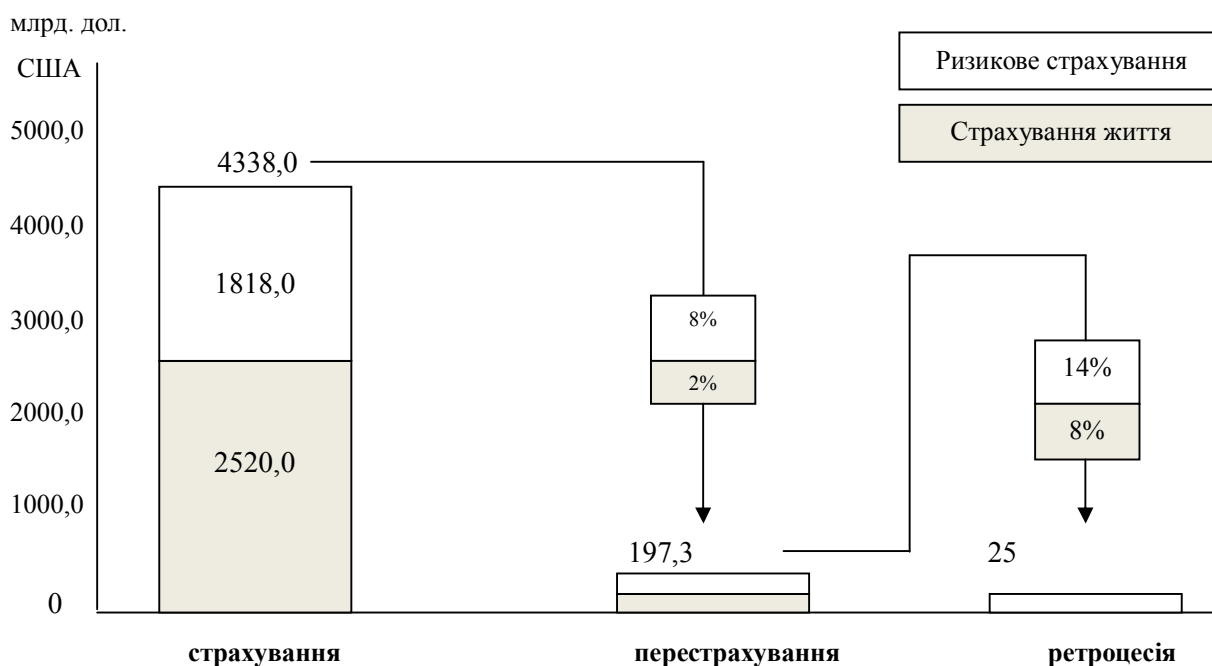

Рис. 5.4. Обсяг світової премії за операціями страхування, перестрахування та ретроцесії у 2010 році, млрд. дол. США [392, р.9]

Так, за 2009–2010 роки на світовому страховому ринку здійснено 29 угод зі злиття і поглинання на суму 16 199,7 млн. дол. США, у т. ч. у його перестраховальному сегменті – укладено лише 5 угод на 6731,5 млн. дол. США. (табл. 5.1).

Як свідчать дані таблиці 5.1, на світовому перестраховальному ринку в 2009 році було укладено М&А-угод на суму 4871,3 млн. дол. США, що перевищувала вартість угод у 2010 році в 2,6 раза. Найдорожчою була угода зі злиття і поглинання в 2009 році, зокрема, при поглинанні перестрахової компанії Paris Re Holdings

Limited швейцарським страховиком Partner Re Ltd. У 2010 році Max Capital Group придбала Harbor Point Re за 1521 млн. дол. США.

Таблиця 5.1

M&A-угоди на світовому ринку перестраховання за 2009–2010 рр. [385, р.12-13]

Покупець	Об'єкт Купівлі	Дата	Вартість угоди, млн. дол. США
QBE Insurance Group	Secura NV	05. 07. 2010	339,2
Max Capital Group	Harbor Point Re	04. 03. 2010	1521,0
Fairfax Financial Holdings Limited	Odyssey Re Holdings Corp.	18. 09. 2009	1008,1
Vaildus Holdings, Ltd	IPC Holdings, Inc	09. 07. 2009	1781,9
Partner Re Ltd	Paris Re Holdings Limited	04. 07. 2009	2081,3

Консолідації перестраховиків перешкоджало зниження цін на акції у зазначені періоди, за якого перестраховикам було не вигідно та дорого фінансувати купівлю іншого перестраховика через випуск акцій. Окрім того, M&A-угоди на перестраховальному ринку традиційно забезпечували зменшення сукупного ліміту на ринку, що було сприятливим для страховиків, які шукали додаткові перестрахові місткості.

Отже, процеси інтеграції та глобалізації безперечно проявляються на світовому ринку перестраховання, а саме у:

- концентрації страхового і перестрахового капіталів з метою забезпечення фінансової стійкості перестраховиків у результаті підвищення капіталізації та економії витрат у процесі ефективного управління;

- консолідації ринку перестраховання, що сприятиме підвищенню можливостей для прийняття більшої кількості та розмірів страхових ризиків від цедентів, які бажають укласти договори перестраховання з високо капіталізованими перестраховиками;

- поглибленні подальшої територіальної диверсифікації бізнесу та розширенні географії перерозподілу ризиків за допомогою перестраховання;

- трансформації традиційних видів перестраховання завдяки конвергенції перестраховальних та фінансових послуг й утворенню альтернативного

(фінансового) перестраховання і запровадженню перестраховання на основі раціонального управління активами перестраховика (сек'юрітизації).

Розглянувши регіональний розвиток світового ринку перестраховання, зазначимо певні закономірності у розподілі перестраховальної премії між перестраховальними компаніями різних країн (табл. 5.2, рис. 5.5).

Дані таблиці 5.2 ілюструють очевидні тенденції регіонального розвитку світового ринку перестраховання в 2009–2010 рр., відповідно до яких обсяг перестраховальних премій зріс у всіх регіонах світу. При цьому найбільші темпи їх нарощування були характерні для країн Азії та Австралії (240,7%), що зумовлено підвищенням тарифів із перестраховання катастрофічних ризиків при поновленні перестраховальних договорів в Австралії у зв'язку зі штормами, збитки від яких склали 1 млрд. австралійських доларів [270, с.15].

Таблиця 5.2

**Регіональний розподіл глобального ринку перестраховання
за перестраховальними преміями впродовж 2009–2010 рр., млрд. дол. США
[374, р.13; 392, р.8]**

Регіон світу	Обсяг перестраховальної премії		Темпи зростання, %
	2009 р.	2010 р.	2010/2009
Північна Америка	73,0	87,3	119,6
Європа	60,0	61,6	102,7
Азія та Австралія	15,0	36,1	240,7
Латинська Америка	5,8	7,3	125,9
Африка, Середній і Близький Схід	3,4	4,9	144,1
Інші країни	26,8	0,1	-99,6
Всього	184,0	197,3	107,2

Як свідчать дані рисунка 5.5, близько 80% світового перестраховального ринку займали перестраховики Америки та Європи. Зокрема, якщо Північній Америці в 2009 році належало 39,7% перестраховальних премій у світі, то в 2010 році – 44,3%. Значна концентрація перестраховання була характерна для Європи, однак простежувалася тенденція до незначного зменшення її частки на ринку – від 32,7% в 2009 році до 31,2% в 2010 році, що пояснювалося вищими темпами зростання перестраховального бізнесу в перестраховиків на американському

континенті порівняно з європейськими перестраховиками. Зазначимо, що інтеграційні процеси на ринках перестраховання Латинської Америки, Африки, Середнього і Близького Сходу тільки зароджуються, а відтак незначною є частка їх перестраховиків на світовому ринку перестраховання.

Серед основних тенденцій світового ринку перестраховання у 2009–2010 роках відзначимо наступні: на ринку Азіатсько-Тихоокеанського регіону тарифи за договорами ексцедентного перестраховання майна від природних катастроф продовжували знижуватись, однак могли збільшуватися загальні витрати через постійно наростаючу загрозу потенційних збитків та стрімке зростання утриманих нетто-премій.

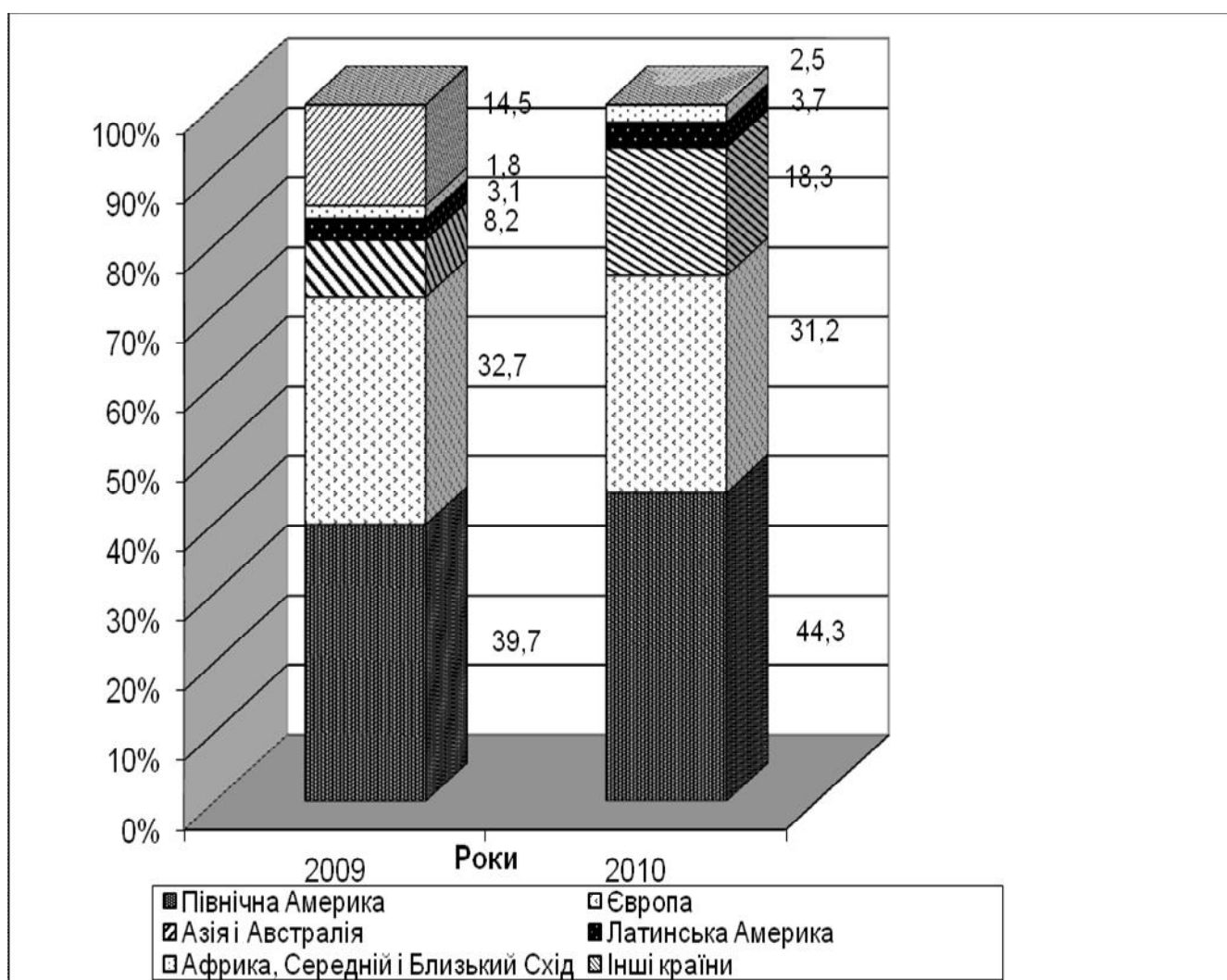

Рис. 5.5. Регіональна структура світового перестраховального ринку в 2009–2010 рр., %

Цеденти продовжували підвищувати ліміти утримання, що було пов'язано зі зростанням обсягів оплаченого капіталу, та мінімізувати витрати на перестраховування. Договори екцедентного перестраховування майнових ризиків за беззбитковими програмами перебували у зоні цінового тиску у зв'язку з високою місткістю ринку. Стабілізувалися ціни на перестраховування малих і середніх ризиків. Водночас на Європейському континенті впродовж 2010 року на ринках Австрії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, Великобританії та Ірландії простежувалися тенденції до спаду тарифів на перестраховування внаслідок виникнення надлишкової місткості на ринку.

Оскільки не відбулося жодних великих подій, національні ринки перестраховування у цих країнах були характерні стабільністю, показники діяльності їх перестраховиків – високим інвестиційним доходом та позитивними результатами страхових і перестраховувальних операцій. Винятком стало страхування цивільної відповідальності власників автотранспорту, яке відзначилося негативними показниками. Разом із тим, катастрофічні події 2010 року в Центральній та Східній Європі призвели до зростання попиту на комплексні програми захисту від катастроф, підвищення тарифів за тими видами перестраховування ризиків, за якими настали страхові події, зростання лімітів утримання за договорами екцедентного перестраховування. При цьому місткість ринку залишилася стабільною, що свідчило про високу капіталізацію перестраховиків [200, с.22-24].

На ринку перестраховування США в 2010 році простежувалися аналогічні тенденції: скорочення тарифів при розміщенні майнових катастрофічних ризиків на 10–20%, висока капіталізація ринку і стабільний попит на перестраховувальний захист, пом'якшення ринкових умов та позитивна динаміка прибутковості перестраховиків.

Отже, підбиваючи підсумки, зауважимо, що на світовому перестраховувальному ринку була помітна тенденція до нерівномірного територіального розподілу перестраховувальних послуг. При цьому в регіонах світу з високим рівнем економічного розвитку ринки перестраховування були потужнішими та об'ємнішими, а тому значно впливали на розвиток міжнародних страхових відносин.

Для світового ринку перестраховування за станом на початок 2011 року була характерна висока капіталізація, на яку позитивно вплинули результати операційної діяльності перестраховиків у 2009–2010 роках, пожвавлення на фінансових ринках, підвищення рівня ризик-менеджменту в перестраховальній галузі.

Однак упродовж першої половини 2011 року ситуація на ринку суттєво змінилася. Внаслідок стихійних лих, що відбулися в Японії, Австралії, Новій Зеландії, катастрофічні збитки перестраховиків у 2011 році становили 5–10% їх капіталу за станом на кінець 2010 року або приблизно дві третини їх операційного прибутку. Відтак, ці збитки суттєво вплинули на прибуток перестраховиків від операційної діяльності в 2011 році.

За даними і прогнозами S&P у I кварталі 2011 року загальна сума страхових виплат, пов'язаних із цими подіями, становила близько 45 млрд. дол. США. У такій ситуації, як зазначили Т. Джаріб, Д. Магареллі, Л. Карвалло та ін., багато перестраховиків втратили свої резерви катастрофічних збитків, сформовані на цей рік, а для деяких з них збиток виявився настільки значним, що їм довелося завершити 2011 рік із чистим збитком, хоча до кінця року нових великих катастроф не відбулося [70, с.12].

Прогнози рейтингового агентства S&P справдилися практично на 100%. Так, за даними GPRC “StandardRating” у 2011 році з ТОП-20 світових перестраховальних компаній у 6 перестраховиків обсяги валових премій зменшилися, тільки у 6 – зросла прибутковість за операційною діяльністю, а 3 компанії наростили чистий прибуток (табл. 5.3).

Зазначимо, що серед ТОП-20 світових перестраховиків нема жодної компанії, яка б здійснювала тільки перестраховальні операції. Практично всі перестраховики поєднують одночасно страхову та перестрахову діяльність, розширюючи масштаби і напрями свого бізнесу в процесі злиття чи поглинання та утворення певних груп, корпорацій, холдингів. Відповідно обсяг їх бізнесу визначається надходженнями премій як з класичного страхування, так і за операціями перестраховування. При цьому 50 та більше відсотків у валових преміях цих перестраховиків займають

перестраховальні премії, а відтак значну нішу їх діяльності становить перестраховальний бізнес.

Таблиця 5.3

ТОП-20 світових перестраховиків за обсягом премій у 2010–2011 рр.,

млн. дол. США*

№ з/п	Перестраховики	Валові премії			Операційний прибуток			Чистий прибуток		
		2010 рік	2011 рік	Темпи росту, %	2010 Рік	2011 Рік	Темпи росту, %	2010 рік	2011 рік	Темпи росту, %
1.	Assicurazioni Generali SpA	88176	81445	-7,63	121785	105151	-13,66	2707	1497	-44,70
2.	Munich Re	61096	64352	5,33	5337	1532	-71,29	3260	924	-71,66
3.	Lloyd's	34878	36194	3,77	3389	-796	-123,49	-	-	-
4.	M&AD Insurance Group Holdings Inc.	31259	33009	5,60	258	-1241	-581,01	664	-2185	-429,07
5.	AEGON N.V.	28303	25341	-10,47	2459	1976	-19,64	2361	1132	-52,05
6.	Swiss Re	19433	22868	17,68	2675	2875	7,48	863	2626	204,29
7.	QBE Insurance Group Limited	13629	18291	34,21	1703	1085	-36,29	1278	704	-44,91
8.	Hannover Rueckversicherung AG	15333	15702	2,41	1580	1092	-30,89	1005	787	-21,69
9.	SCOR S.E.	8980	9869	9,90	657	541	-17,66	562	428	-23,84
10.	China Reinsurance (Group) Corporation	5776	8653	49,81	5881	8215	39,69	396	280	-29,29
11.	Reinsurance Group of America Inc.	6660	7336	10,15	863,8	834,4	-3,40	574,4	599,6	4,39
12.	XL Group plc	5414	5690	5,10	6399	6697	4,66	643	-404	-162,83
13.	PartnerRe Ltd.	4885	4633	-5,16	5861	5352	-8,68	853	-520	-160,96
14.	Transatlantic Holdings Inc.	3882	3860	-0,57	4362	4364	0,05	402	-99	-124,63
15.	Axis Capital Holdings Limited	2947	3315	12,49	3551	3801	7,04	857	46	-94,63
16.	Odyssey Re Holdings Corp.	2167	2421	11,72	2384	2365	-0,80	333	-66	-119,82
17.	MAPFRE RE	1985	2270	14,36	2593	2809	8,33	166	103	-37,95
18.	The Toa Reinsurance Company Limited	1771	1929	8,92	244	132	-45,90	126	100	-20,63
19.	Everest Re Group Ltd.	1814	1794	-1,10	2242	2054	-8,39	265	-203	-176,60
20.	Caisse Centrale de Reassurance	1739	1719	-1,15	276	157	-43,12	149	154	3,36
	Всього:	340127	350691	8,27	174499,8	148995,4	-46,85	17464,4	5903,6	-73,85

* Джерело: за даними GPRC "StandardRating" [217, с.3].

За статистичними даними таблиці 5.3 чітко видно наступні тенденції:

1) обсяг валового бізнесу ТОП-20 перестраховиків-лідерів у світі зріс у 2011 році порівняно з 2010 роком від 340,1 млрд. дол. США до 350,7 млрд. дол. США, що є позитивною тенденцією розвитку глобального ринку перестраховування. На фоні зниження, хоч і незначного, валових премій у ТОП-20 світових страховиків на 0,8% зростання перестраховального бізнесу на 8,27% стало свідченням підвищення ролі й значення перестраховування внаслідок настання катастрофічних збитків, скорочення капіталізації багатьох світових страховиків [190, с.10-11];

2) знизилась операційний та чистий прибутки ТОП-20 світових перестраховиків (на 46,8% та 73,8%), що було характерно збитковістю діяльності

більшості з них унаслідок “катастрофічних” страхових виплат у I-му кварталі 2011 року в поєднанні з низькими інвестиційними доходами. Зокрема, у 14 перестраховиків зменшилися обсяги прибутку від операційної діяльності, а в 16 – чистого прибутку. Негативні результати роботи світових перестраховиків неминуче позначаться на зростанні тарифів та подорожчанні перестрахових програм;

3) найстійкішу позицію на глобальному ринку перестраховування займав швейцарський перестраховик Swiss Re, обсяг премій у якого в 2011 році зріс майже на 18%, прибутковість операційної діяльності – на 7,5%, а чистий прибуток – на 204,3%. Основним чинником відповідної динаміки прибутковості перестраховика були отримані позитивні результати від операцій з управління активами, що забезпечили інвестиційні прибутки, нарощування чистого прибутку та можливості для підвищення рівня капіталізації за рахунок власних коштів.

Погіршення результатів діяльності в 2011 році було характерне для найбільшого перестраховика у світі Munich Re (Мюнхенського перестраховального товариства): знизилась операційний та чистий прибуток (більше ніж на 71%). Позитивним аспектом роботи перестраховика за останній рік було зростання обсягів валового бізнесу за рахунок перестраховувальних операцій, що займали у ньому близько 54%. При цьому спостерігалася тенденція до збільшення частки перестраховування у діяльності Munich Re в 2011 році на 3% порівняно з 2010 роком.

Негативними тенденціями була характерна діяльність компанії M&AD Insurance Group Holdings Inc., яка, незважаючи на незначне зростання в 2011 році валового бізнесу (на 5,60%), зазнала за операційною діяльністю 1241 млн. дол. США збитків та чистого збитку 2185 млн. дол. США. Причиною такої динаміки стали висока збитковість страхової діяльності внаслідок катастрофічних ризиків та неефективне управління активами перестраховика. Аналогічні тенденції збитковості операційної діяльності простежувалися в компанії Lloyd's, що було зумовлено настанням непрогнозованих масштабних катастроф і стихійних лих у першій половині 2011 року.

Отже, катастрофічні події цього періоду одночасно з неефективною інвестиційною діяльністю світових перестраховиків негативно позначилися на

розвитку глобального ринку перестраховання, вплинувши не тільки на прибутковість перестраховиків, а й на їх капітал. Відповідно капітал світових перестраховиків зменшився на 3% порівняно з його зростанням у 2010 році на 17% (див. рис. 5.3).

Однак, незважаючи на незначне скорочення капіталізації ринку перестраховання, за рейтингами S&P його розвиток спрогнозовано як “стабільний” з урахуванням високої капіталізації світових перестраховиків-лідерів. Вагомими чинниками відповідного прогнозу ринку були: нагромаджені резерви у минулих 2003–2010 роках, що створили можливості для розрахунків за зобов’язаннями і забезпечили операційний прибуток у 2009–2010 роках; сформовані портфелі якісних ліквідних інвестиційних інструментів; високий рівень ризик-менеджменту в перестраховальній галузі.

Стабілізація світових економічних процесів, незначні за розмірами й масштабами стихійні лиха, вдосконалення стратегії управління капіталом більшості перестраховиків у світі привели до підвищення капіталізації глобального ринку перестраховання в I-му кварталі 2012 року на 3% і забезпечили зростання обсягу його капіталу до рівня 2010 року, що свідчить про відновлення позитивних тенденцій функціонування ринку.

Пріоритетними напрямками розвитку світового ринку перестраховання були підтримка та збереження ринкової поведінки, впровадження Solvency II з метою захисту і поліпшення структури й ефективності капіталу, активізація інвестиційної діяльності перестраховиків, підвищення рівня управління перестраховальними ризиками та посилення конкуренції на ринку.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що світовий перестраховальний ринок у 2011 році зазнав значних потрясінь унаслідок катастрофічних ризикових подій, що негативно вплинуло на прибутковість перестраховиків та рівень їх капіталізації. Всі проблеми міжнародного перестраховання неминуче позначилися на розвитку вітчизняного перестраховального ринку.

Так, якщо в попередні роки світові перестраховики укладали договори перестраховання на принципах взаємної довіри, то в сучасних посткризових умовах,

при поширенні операцій з ретроцесії і відсутності достовірної інформації про участь інших перестраховиків, за низької капіталізації та ємності вітчизняного ринку перестраховування – змушені переглядати перестраховальні відносини з партнерами й замислюватися про довіру до них.

Жорсткий відбір ризиків, посилення контролю з боку партнерів, підвищення тарифів та інші світові тенденції суттєво вплинули на структуру і якість перестраховального бізнесу на українському ринку. Відповідно, прослідковується тенденція до збільшення власного утримання вітчизняних страховиків, що спрямоване на економію витрат на укладання перестраховальних договорів. Разом із тим особливо актуалізується інститут взаємності, принципи якого перешкоджають повноцінній конкуренції на вітчизняному ринку перестраховування та його ефективному розвитку.

Якщо впродовж 2005–2008 років міжнародний перестраховальний бізнес України зріс від 20,3 млн. грн. до 317,5 млн. грн. (на 1564,0%), то за 2009–2010 роки його обсяги зменшилися до 192,3 млн. грн. (на 39,4%), однак різко зросли в 2011 році до 429,1 млн. грн. (на 223,1%) (рис. 5.6).

Загалом, протягом 2005–2011 років вітчизняні перестраховики прийняли частину ризиків у перестраховальників СНД, зокрема близько 30% на ринку Росії, 40% – Казахстану. Решта 30% перестраховальних премій надійшло від перестраховальників Узбекистану, Грузії, Румунії, Азербайджану та інших країн.

Зменшилася за 2008-2010 роки і частка перестраховальників-нерезидентів у валових страхових преміях – від 1,4% до 0,8% та зросла у 2011 році до 2,0%. Зауважимо, що перестраховальні премії, отримані від нерезидентів, надходять лише за ризиковими видами страхування, зокрема, цивільною відповідальністю власників транспортних засобів, страхуванням автомобільного транспорту, страхуванням майна і вантажів, страхуванням відповідальності перед третіми особами.

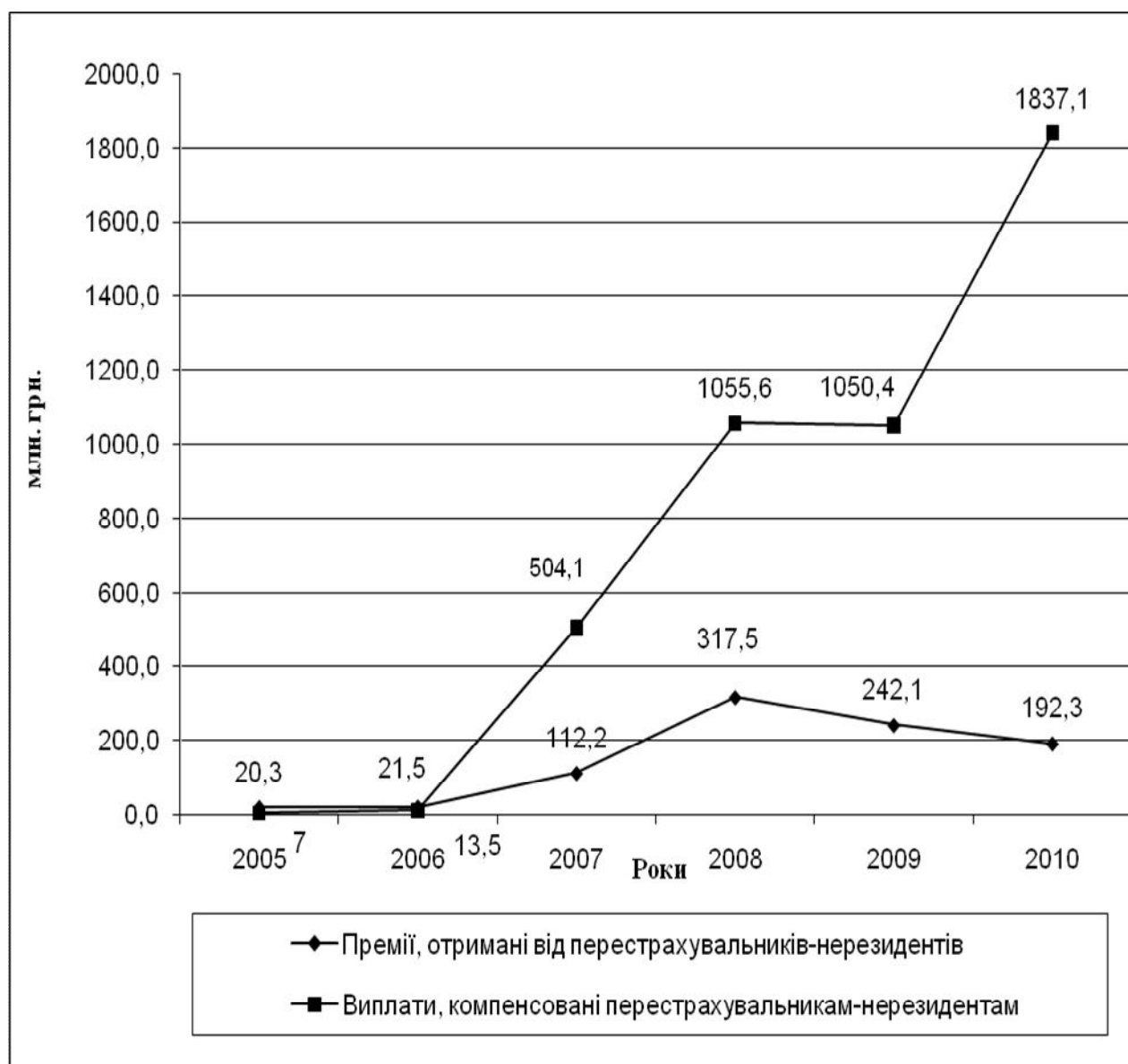

Рис. 5.6. Обсяг премій, отриманих у перестраховання від нерезидентів¹

Нерезиденти, на відміну від українських перестраховальників, не поспішають розміщувати власні ризики із страхування життя на перестраховальних ринках інших держав, намагаючись зберегти довготермінові інвестиції у національній економіці. Зазначимо, що в портфелі вітчизняних перестраховиків ризиків за цим видом страхування нема.

Саме ризикові види страхування є найзбитковішими на світовому страховому ринку. Підтвердження цьому – значні обсяги та висока частка перестраховальних

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг.

виплат за такими договорами. Так, виплати за вхідним зовнішнім перестрахуванням упродовж 2005–2010 років збільшилися майже у 283 рази; при цьому обсяг їх різко зменшився у 2011 році. На фоні зростання величини перестраховальних премій у 2011 році знизився рівень перестраховальних виплат, компенсованих перестраховальникам-нерезидентам, що зумовило зниження рівня виплат та збитковості перестраховальної діяльності. Висока збитковість перестрахування ризиків у нерезидентів була однією з причин зменшення обсягів перестрахування ризиків іноземних страховиків в 2010 році.

Основною перешкодою для активізації участі українських перестраховиків у експорті перестраховальної послуги залишається невисокий рейтинг держави та несформованість у неї чіткої стратегії розвитку для позитивного сприйняття вітчизняного ринку перестрахування з боку світового товариства, низький рівень капіталізації, фінансової стійкості та ризик-менеджменту перестраховиків, відсутність гарантій відшкодування збитків за договорами перестрахування.

З цього приводу С. Чернишов стверджує, що для розвитку міжнародного перестраховального бізнесу компаніям необхідно організувати команду професіоналів, спроможних працювати на зарубіжних ринках, мати високий рівень репутації та позитивну історію співпраці на зарубіжних ринках, рейтинг фінансової стійкості на рівні одного з міжнародних рейтингових агентств [344, с.38].

В сучасний посткризовий період вітчизняним перестраховикам треба зберегти партнерські відносини з іноземними перестраховальниками та втримати їх довіру, створити запас фінансової міцності в умовах економічного спаду, розробити чітку й виважену андерайтингову політику і маркетингову лінію на ринку перестрахування.

Розглянувши місце вітчизняного ринку перестрахування на світовому ринку, зазначимо, що його частка мізерна і становить впродовж останніх 5 років лише 0,01–0,02%. За незначної ємності перестраховального ринку України простежуються позитивні тенденції його інтеграції до світового страхового простору.

Проаналізуємо ТОП-15 перестраховиків України за обсягом зібраних у 2010 році перестраховальних премій, визначимо основні проблеми та окреслимо перспективи розвитку вітчизняного ринку перестраховання в умовах посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів у світі (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

**ТОП-15 вітчизняних перестраховиків за обсягом премій у 2010 році,
тис. грн.***

№ з/п	Перестраховики	Премії			Виплати			Рівень виплат, %	
		2010 Рік	2009 Рік	Темпи росту, %	2010 Рік	2009 Рік	Темпи росту, %	2010 рік	2009 Рік
1.	ЛЕМА	173015,3	219792,7	-21,28	44611,1	25303,4	76,30	25,78	11,51
2.	НАСТА	4327,6	0,0	x	0,0	0,0	0,00	0,00	0,00
3.	АСКА	2030,9	1563,3	29,91	299,3	108,7	175,34	14,74	6,95
4.	ОРАНТА	1641,5	895,0	83,41	30,6	219,8	-86,08	1,86	24,56
5.	УПСК	856,4	492,5	73,89	0,0	0,0	X	0,00	0,00
6.	БУСІН	697,0	82,9	740,77	0,0	0,0	X	0,00	0,00
7.	УТІСО	667,4	502,0	32,95	0,2	0,2	X	0,03	0,04
8.	ГАРАНТ-АВТО	590,0	580,0	1,72	6,0	135,8	-95,58	1,02	23,41
9.	ПРОСТО-СТРАХУВАННЯ	578,3	516,8	11,90	6,3	5,9	6,78	1,09	1,14
10.	АЛЬФА-ГАРАНТ	560,3	464,3	20,68	0,0	0,1	X	0,00	0,02
11.	ІНГО Україна	552,3	1212,8	-54,46	818,8	982,3	-16,64	148,25	80,99
12.	ПРОВІТА	497,6	0,0	x	0,0	0,0	X	0,00	0,00
13.	БРОКБІЗНЕС	495,9	261,4	89,71	0,0	0,0	X	0,00	0,00
14.	ПРОВІДНА	300,3	875,5	-65,70	75,5	164,3	-54,05	25,14	18,77
15.	АРМА	242,9	0,0	x	0,0	0,0	X	0,00	0,00
	Всього:	187053,7	227239,2	-17,68	45835,3	26920,5	70,26	24,50	11,85

* Джерело: за даними Insurance TOP

Як свідчать дані цієї таблиці, у 2010 році ТОП-15 перестраховиків отримували від нерезидентів за вхідним перестрахованням близько 187 млрд. грн., що на 17,68% менше, ніж у 2009 році. Така динаміка відповідає загальній тенденції вхідного зовнішнього перестраховання в цілому на ринку, згідно з якою його обсяги у 2010 році зменшилися. Зазначимо, що лише 15 перестраховиків, експортуючи перестраховальні послуги, забезпечують більше 90% надходжень перестраховальних премій від нерезидентів на вітчизняному ринку перестраховання.

Провідне місце на ринку перестраховання ризиків у нерезидентів займає страхова компанія “ЛЕМА”, яка впродовж останніх років є безперечним лідером. Її частка в експорті перестраховальних послуг України становила у 2009–2010 роках

91–92%, а відтак саме ця компанія була монополістом та визначала основні тенденції функціонування вітчизняного ринку вхідного зовнішнього перестраховування. Позитивні зрушення характерні для страхових компаній “БУСІН”, “ОРАНТА”, “БРОКБІЗНЕС”, у яких обсяги перестраховальних премій від перестраховальників-нерезидентів зростали швидкими темпами, що свідчило про нарощування їх фінансових можливостей для виконання зобов’язань за перестраховальними договорами, підвищення рівня репутації та ділової активності як перестраховиків на зарубіжних ринках.

У 2010 році в СК “ЛЕМА” географія міжнародного перестраховального бізнесу змінилася на користь надходження премій від перестраховальників ринків СНД. Обмеження роботи перестраховика на ринках Близького Сходу було зумовлено негативними тенденціями зростання збитковості в окремих перестраховальників. У результаті аналізу своєї діяльності протягом попередніх років компанія скоротила кількість партнерів, а відповідно – прийняття ризиків із певних країн цього регіону. Жорсткі вимоги до андерайтингу і перегляд лімітів утримання привели до скорочення операцій із факультативного перестраховування в 2010 році та одночасного зростання обсягів і географії облігаторного бізнесу. Загалом перестраховик приймав у перестраховування ризики від перестраховальників із 40 країн, співпрацював із 16 зарубіжними брокерами. В 2009–2010 роках компанія “ЛЕМА” надала перестраховальне покриття майже 100 компаніям з різних регіонів світу [215-216].

У ТОП-15 перестраховиків України в 2010 році помітною була тенденція до значного – на 70% – зростання виплат, компенсованих перестраховальникам-нерезидентам. На фоні зменшення обсягів перестраховальних премій нарощування виплат призвело до зростання рівня виплат від 11,85% у 2009 році до 24,5% в 2010 році та збитковості вхідного перестраховування ризиків у нерезидентів. Очевидно, що найбільшу частку в перестраховальних виплатах ТОП-15 займала СК “ЛЕМА” (приблизно 95%). Підвищення рівня виплат і збитковості за вхідним перестраховуванням було характерне для перестраховиків – “ІНГО Україна”, “ПРОВІДНА”, “АСКА”. Разом із тим, на ринку функціонували перестраховики, які,

отримуючи значні обсяги перестраховальних премій упродовж 2009–2010 років, не здійснювали жодної виплати за договорами перестраховання, укладеними з перестраховальниками-нерезидентами (СК “УПСК”, “БУСІН”, “ПРОВІТА”, “БРОКБІЗНЕС”, “АРМА”). Це свідчило, з одного боку, про 100% прибутковість таких договорів, а з іншого – про можливе невиконання зобов’язань українських перестраховиків за ними.

Як свідчить офіційна статистика, близько 97% перестраховальних виплат було спрямовано на відшкодування збитків нерезидентам за страхуванням фінансових ризиків. Це свідчить про високу збитковість страхування фінансових ризиків, що негативно позначилась і на ефективності перестраховального ринку внаслідок впливу глобальної економічної кризи.

Зазначимо, що у найбільшого українського перестраховика – “ЛЕМА” – в структурі портфеля переважає перестраховання ризиків за страхуванням: відповідальності перед третіми особами (38,7%), майна (22,1%), наземного транспорту (12,6%), вогневих ризиків і ризиків стихійних лих (4,5%). При цьому найбільші виплати за договорами перестраховання з нерезидентами здійснювали з перестраховання майнових ризиків та вогневих ризиків і ризиків стихійних лих. Диверсифікована структура портфеля перестраховика суттєво вплинула на ефективність його міжнародного перестраховального бізнесу та позитивний результат від операційної діяльності.

Отже, в Україні поступово розвивається ринок вхідного перестраховання. Незважаючи на його низьку капіталізацію та ємність, окремі компанії вже змогли завоювати довіру та відповідний рівень репутації, набути професійного досвіду на міжнародних перестраховальних ринках. Разом з цим українські перестраховики стикаються з низкою перешкод, що заважають їх успішному розвитку. Це, зокрема, відсутність державної підтримки експорту перестраховальних послуг, що пояснюється нерозумінням ефективності перестраховання як вагомому інструменту залучення іноземних інвестицій у країну. Як наслідок – недосконале державне регулювання перестраховальних процесів, відсутність прозорого інформаційного

забезпечення діяльності перестраховиків та його невідповідність міжнародним стандартам обліку і звітності.

Так, суттєвою перешкодою на шляху поступального розвитку перестраховальних відносин українських перестраховиків з іноземними перестраховальниками став прийнятий у 2011 році Нацкомфінпослуг “Порядок реєстрації договорів перестрахування”, що передбачав запровадження міжнародних стандартів надання перестраховальних послуг та підвищення їх якості. Однак новий порядок перестраховальних правовідносин на ринку перестрахування призвів до ускладнення процедури укладання договорів, несвоєчасної сплати перестраховальної премії та виконання зобов’язань за ними, а відповідно – до втрати довіри і репутації українських перестраховиків на міжнародних ринках перестрахування, зменшення обсягів операцій за вхідним перестрахуванням ризиків нерезидентів.

Іншою перешкодою для повноцінного функціонування вітчизняного ринку перестрахування є запроваджений новим Податковим кодексом порядок оподаткування виплат за договорами перестрахування. Відповідно до його норм страховики або інші резиденти, які здійснюють страхові платежі (страхові внески, страхові премії) і страхові виплати (страхові відшкодування) у межах договорів перестрахування ризиків на користь нерезидентів, зобов’язані оподатковувати суми, що перераховують, так [226]:

- під час укладання договорів перестрахування ризику безпосередньо із страховиками та перестраховиками-нерезидентами рейтинг фінансової надійності (стійкості) яких відповідає вимогам, встановленим спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг (у т. ч. через або за посередництвом перестрахових брокерів, які в порядку, котрий визначив такий уповноважений орган, підтверджують, що перестрахування здійснено в перестраховика, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає вимогам, установленим зазначеним органом), а також під час укладання договорів перестрахування з обов’язкового страхування цивільної відповідальності

оператора ядерної установки за шкоду, що може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, – за ставкою 0 відсотків;

- в інших випадках, аніж зазначені в абзацах другому-четвертому пункту 160.6 статті 160 Податкового кодексу України, – за ставкою 12% суми таких виплат за власний рахунок у момент здійснення перерахування таких виплат.

Згідно із зазначеною вище нормою українські перестраховики зобов'язані за власний рахунок сплачувати 12% податку від суми перестраховальних виплат на користь нерезидента, в якого немає відповідного рівня рейтингу. З одного боку, такі нововведення змушують перестраховиків-нерезидентів приймати ризики у перестраховування від рейтингованих іноземних перестраховальників, що забезпечує їм кращі умови перестраховування і захист від “схемного страхування”, а відтак – зменшення відтоку коштів у вигляді виплат за кордон. З іншого боку, 12-відсотковий податок на виплати за договорами перестраховування на користь нерезидентів створює обмеження для залучення валюти в країну, перешкоди для діяльності українських перестраховиків на міжнародних ринках перестраховування та призводить до зниження їх конкурентоспроможності. Зауважимо, що оподаткування виплат за договорами вхідного зовнішнього перестраховування є практично подвійним оподаткуванням, оскільки збитки компенсують із резерву премій перестраховика, з яких він сплачує податок окремо. А встановлення податку на перестраховальні виплати є фактично оподаткуванням витрат страховика. Відповідно, зазначена норма перешкоджає повноцінному функціонуванню українських перестраховиків на міжнародних ринках і призведе до припинення співпраці багатьох резидентів та зарубіжних перестраховальників, сприятиме зменшенню обсягів зовнішнього перестраховування, а відтак надходжень іноземних інвестицій в економіку України.

Відсутність прозорої фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів (МСФЗ), зрозумілої для нерезидентів із позиції визначення платоспроможності перестраховика, оцінки його перестраховальних ризиків і капіталу сповільнює процес інтеграції вітчизняного ринку перестраховування у світовий страховий простір. Зазначимо, що в Україні лише небагато гравців на

перестраховальному ринку формують консолідовану звітність, застосовуючи міжнародні стандарти, а більшість із них складають звітність відповідно до вимог національного законодавства. Розрахунки за окремими показниками суттєво відрізняються від їх розрахунків згідно з МСФЗ, що спричиняє недостовірність інформаційного забезпечення вітчизняного ринку перестраховання для світової спільноти.

Ситуація значно ускладниться з упровадженням у 2013 році в Європі нового законодавчого режиму з урахуванням ризику – стандарту платоспроможності Solvency II. Відповідно до нього будуть введені нові принципи звітності та оцінки балансу, застосовані вимоги до підрахунку наявного та необхідного регулятивного капіталу на основі актуарної оцінки ризиків у контексті з наявністю адекватної системи ризик-менеджменту. “Важливим позитивним аспектом режиму Solvency II є прагнення прищепити страховикам культуру ризик-менеджменту, заохотити їх до стратегій, орієнтованих на вищий дохід з урахуванням ризику та більшу диверсифікацію портфеля. Щоб зрозуміти переваги, які пропонує режим, необхідно максимально наблизити вимоги до капіталу до економічних реалій, що допоможе продемонструвати топ-менеджерам індустрії, наскільки цінною ініціативою є Solvency II” [398, с.25]. Певні позитивні зрушення щодо запровадження у практиці функціонування страхового та перестраховального ринків міжнародних стандартів до складання звітності та нових вимог до платоспроможності їх учасників характерні для нового Проекту Закону “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” № 9614 [250]. Відповідно, введено поняття регулятивного капіталу, порядок розрахунку його мінімального розміру. Однак в основу його розрахунку покладено лінійну формулу. При цьому зазначено, що коефіцієнти лінійної формули за класами страхування та перестраховання, мінімальні коефіцієнти навантаження для страхування життя й коефіцієнти для суми під ризиком, резерву бонусів і математичних резервів встановлює Уповноважений орган. Запропонована у Законопроекті формула суттєво відрізняється від стандартної формули Solvency II, що породжує протиріччя між показниками вітчизняної та міжнародної форм звітності. Основною причиною такої ситуації є те, що невеликі страховики

(перестраховики), кептивні або вузькоспеціалізовані компанії перебувають у не вигідному становищі перед стандартами Solvency II, оскільки стандартна формула унеможлиблює діяльність компаній, які мають недиверсифіковані портфелі, й за регіонами, й у плані класів бізнесу. Застосування цієї формули у вітчизняній практиці призведе до зростання кількості угод злиття та поглинання, оскільки недостатньо капіталізовані пере(страховики) боротимуться за залучення додаткового капіталу і за увагу великих достатньо капіталізованих страховиків із диверсифікованими портфелями. На нашу думку, впровадження в українську страхову і перестраховальну практику внутрішньої моделі для формування капіталу – це перший крок на шляху до уніфікації вітчизняного законодавства та міжнародних норм перестраховального бізнесу.

Впливовим чинником, що перешкоджає активізації та розвитку інтеграційних і глобалізаційних процесів на українському ринку перестраховання, є наслідки економічної кризи, яка поширилася в світовому масштабі у 2008 році, виявила нові та поглибила низку вже наявних проблем, пов'язаних із низьким рівнем державного нагляду і регулювання страхового сектору економіки України. Відповідно, особливо актуалізувалися проблеми недосконалого державного регулювання перестраховального ринку України в умовах його інтегрованості у глобальну страхову систему. В цьому контексті науковці й практики активно обговорюють питання щодо запровадження нової моделі регулювання і нагляду в сфері ринків фінансових послуг, створення єдиного мегарегулятора, наглядового органу за функціонуванням усіх учасників фінансового ринку. Однак думки вчених-економістів стосовно доцільності створення єдиного регулятора для всього фінансового сектору розділилися.

Так, Л. Временко вважає, що введення єдиного регулятора дало б змогу оптимально розподілити компетенції, підвищити якість і ефективність нагляду, сформувати погоджену політику та уніфікувати підходи у сфері нагляду за всіма секторами фінансового ринку, мінімізувати міжвідомчі суперечки. При цьому автор визначила ідею організації єдиного мегарегулятора, яка обумовлена цілями формування єдиного економічного простору в усіх галузях фінансового сектору і

підвищення ефективності фінансових послуг [40, с.5]. Аналогічну позицію займає Н. В. Ткаченко, наголошуючи, що суперечності, які виникають при розподілі повноважень між регуляторами окремих сегментів фінансового ринку, можуть бути вирішені за умови створення на ньому єдиного мегарегулятора [307, с.386].

Водночас, І. О. Школьник переконує, що “в умовах розвитку кризових явищ в економіці й, зокрема, у фінансовому секторі дана реформація є недоцільною, оскільки, як показує досвід країн, що запровадили мегарегулятор, на етапі його створення та перепідпорядкування функцій рівень ефективності фінансового нагляду дещо знижується, що є неприпустимим в існуючих умовах” [285, с.358]. Ми повністю поділяємо думку автора і вважаємо, що створення в Україні єдиного фінансового регулятора є передчасним і навіть небезпечним для економіки, оскільки розв’язання проблеми ефективного регулювання ринків фінансових послуг таким методом можливе за досягнення високого ступеня зрілості вітчизняного фінансового ринку, створення диверсифікованих фінансових інститутів і об’єднань. Тому створення в сучасних реаліях мегарегулятора фінансового ринку в Україні є тільки можливою перспективою.

Розглянувши основні підходи до регулювання перестраховального ринку в країнах-членах ЄС, зауважимо, що вони дещо відрізняються. Зокрема, у Великобританії, Данії, Люксембурзі та Португалії законодавство однаковою мірою регулює діяльність перестраховиків та прямих страховиків, тоді як у Греції, Бельгії та Ірландії взагалі нема положень про нагляд і контроль за діяльністю перестраховиків [308, с.61]. Усе викладене свідчить про відмінності в регулюванні перестраховальної діяльності на різних національних ринках у світі.

Основним органом нагляду за перестраховальною діяльністю в Європейському Союзі є Міжнародна Асоціація органів страхового нагляду (IAIS), яка ще в жовтні 2003 року прийняла Стандарт № 8 “Здійснення нагляду за перестраховиками”. У ньому передбачено основні принципи щодо мінімальних вимог здійснення нагляду за перестраховиками: 1) регулювання і нагляд за технічними резервами перестраховика, інвестиціями та ліквідністю, вимогами до капіталу, політика і процедури для забезпечення ефективного корпоративного

управління мають характеризувати специфіку перестраховального бізнесу та доповнювати системи обміну інформацією між наглядовими органами; 2) за винятком вимог, зазначених вище, регулювання і нагляд за організаційно-правовими формами юридичних осіб, ліцензування та можливість відкликання ліцензії, тестування на відповідність персоналу, зміна контролю, взаємовідносини в об'єднаннях перестраховиків, нагляд за всіма видами діяльності, внутрішній контроль й аудит, правила звітності для перестраховиків мають бути аналогічними, як для страховиків [10, с.57]. Відповідно зазначені принципи нагляду за перестраховальною діяльністю, що прийняла Міжнародна Асоціація органів страхового нагляду, спрямовані на посилення нагляду за перестраховиками на світовому ринку перестраховання. Однак не всі перестраховики є прихильниками введення єдиних стандартів нагляду, оскільки виникне можливість формування єдиного наглядового органу, який контролюватиме увесь світовий ринок перестраховання. На нашу думку, враховуючи міжнародний характер перестраховальних відносин, доцільним є запровадження єдиних вимог до їх регулювання, що сприятиме посиленню інтеграційних процесів у світі та формуванню глобального страхового простору.

На даному етапі економічного розвитку України саме оптимальне поєднання секторної та функціональної моделей фінансового регулювання ринкових процесів створить можливості для концентрації уваги на ефективному розвитку відповідних секторів фінансового ринку, серед яких вагому нішу займають страховий і перестраховальний ринки. Зауважимо, що основними недоліками такої моделі регулювання і нагляду є дублювання функцій окремими регуляторами, можливий ризик надмірного дроблення повноважень кожного з регулятивних органів. Тому вважаємо за необхідне для підвищення ефективності функціонування наглядових органів на фінансовому ринку спрямувати максимум зусиль держави на забезпечення дієвої системи комунікацій між органами регулювання і нагляду та їх інституційної незалежності, а органів нагляду за перестраховальними операціями – на впровадження загальновізнаних у світі єдиних стандартів регулювання ринку перестраховання з метою прискорення його інтеграції до світової спільноти.

Висновки до розділу 5

У ході проведеного дослідження ми доходимо таких висновків:

1. В умовах кризи загострилися проблеми, пов'язані з інституціональними недоліками ринку перестраховування, які потребували негайного розгляду і розв'язання. Запроваджені антикризові заходи, що були спрямовані на забезпечення гарантії фінансової безпеки держави і підвищення ролі перестраховування в стабілізації фінансового стану страховиків, не вирішили проблемні тенденції кризового періоду.

2. У роботі систематизовано проблеми, що гальмують розвиток ринку перестраховування в Україні. Визначено, що важливою проблемою функціонування вітчизняного ринку перестраховування є низька якість пропонованих послуг за перестраховувальними операціями, для якої характерні недосконале нормативно-правове регулювання порядку укладання договору перестраховування, відсутність гарантій своєчасності та повноти виплат перестраховувальникам, незадовільна підготовка і низький рівень кваліфікації учасників ринку. Відтак, на кожному етапі реалізації перестраховувальної послуги простежується невідповідність її стандартам якості.

3. З метою удосконалення договірних відносин та підвищення якості перестраховувальних послуг запропоновано спрощення процедури Порядку реєстрації договорів перестраховування, запровадження якого не має практичної цінності, оскільки не передбачає конкретних вимог до перестраховувальних договорів, а визначає лише зобов'язання сторін, що вже затверджені в інших правових документах. Таке додаткове правове регламентування призводить до збільшення регуляторного тиску на страховиків унаслідок ускладнення процедури державного регулювання страхування і перестраховування, зростання й неефективного витрачання трудових та фінансових ресурсів страховика.

4. Визначено, що однією з основних умов формування системи менеджменту якості перестраховувальних послуг є створення дієвого механізму боротьби з демпінгом шляхом розроблення зваженої андерайтингової політики на ринку перестраховування; забезпечення умов для організації в Україні перестрахових пулів;

якісного й прозорого інформаційного забезпечення ринку; підвищення вимог до видів і структури активів, якими покриваються статутний капітал і резерви перестраховика, що гарантуватиме своєчасність і повноту відшкодування збитків за перестраховальними операціями.

5. Головною проблемою, яка перешкоджає повноцінному розвитку українського перестраховального ринку є недосконале державне регулювання процесу надання й реалізації перестраховальних послуг, діяльності інститутів професійних перестраховиків і брокерства на ринку, неефективне функціонування органу державного нагляду та виконання покладених на нього функцій. Відповідно, запропоновано напрямки удосконалення державного регулювання українського ринку перестраховання у контексті оптимального поєднання із процесами саморегулювання на ньому: реформування податкового регулювання; запровадження обов'язкового ліцензування перестрахової діяльності та брокерської діяльності на ринку перестраховання; посилення дієвих методів впливу держави на перестраховальні процеси шляхом формування низки гарантійних перестрахових фондів на добровільних засадах прямими страховиками та державою, котрі будуть зацікавлені в ефективному їх функціонуванні з погляду задоволення інтересів страхового ринку, власників та держави.

6. Основним напрямом інтеграції перестраховального ринку в світовий економічний простір є гармонізація страхового законодавства в Україні та його відповідність міжнародним стандартам, визначення ступеня відкритості ринку для іноземних перестраховиків та підвищення якості експортно-імпортних перестраховальних операцій. Разом з цим зазначено, що характерною рисою сучасного розвитку світового ринку перестраховання є лібералізація внутрішніх ринків, що передбачає надання більших свобод і можливостей у перестраховій діяльності зарубіжних перестраховиків на національному ринку, а відтак забезпечення відкритості вітчизняного ринку для прямої конкуренції з боку іноземних партнерів. Визначено переваги і недоліки процесу лібералізації вітчизняного ринку перестраховання.

7. Запропоновано сучасні пріоритети розвитку міжнародного перестраховального бізнесу в Україні, серед яких: удосконалення системи оподаткування перестраховальних виплат, здійснених на користь нерезидентів, порядку реєстрації договорів перестраховання; формування прозорості фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів, зрозумілої для нерезидентів із позиції визначення основних показників діяльності перестраховальника чи перестраховика; підвищення якості перестраховальних послуг, забезпечення гарантій виконання зобов'язань за перестраховальними договорами, своєчасності виплати відшкодування.

Основні результати дослідження опубліковано у працях [137; 143; 144; 147; 148; 150].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично узагальнено і запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у розробленні новітньої парадигми формування ринку перестраховування, формалізації теоретико-методологічних положень та науково-методичних підходів до дослідження закономірностей та суперечностей його функціонування в сучасних реаліях розвитку страхового сектору національної економіки, моделюванні векторів трансформації перестраховального ринку України в умовах посилення кризових явищ та інтеграційних процесів у світі. Результати досліджень дозволили сформуванню низку теоретико-концептуальних, методологічних і науково-прагматичних висновків, спрямованих на розв'язання завдань дисертаційної роботи відповідно до поставленої мети.

1. Перестраховування є одним із вагомих фінансових інструментів регулювання соціально-економічних відносин, основним механізмом зниження рівня ризику і невизначеності функціонування страхового ринку в контексті формування надійного страхового захисту та гарантій якості страхових послуг, забезпечення макроекономічної стабілізації й підвищення суспільного добробуту. Трансформація перестраховальних відносин у страховій системі сприяла формуванню якісно нової, еволюційної парадигми страхової науки та виникненню її нової течії – вчення про перестраховування, яке є надзвичайно актуальним у сучасних реаліях.

2. З метою всебічного вивчення перестраховальних відносин обґрунтовано науково-методологічні підходи до їх аналізу крізь призму діалектики як універсального філософського методу наукового пізнання та загальнонаукового й конкретного дослідницького інструментарію, призначеного для дослідження проблем перестраховування: теоретичних положень економічної науки, страхової теорії й окремих напрацювань учених у сфері перестраховування. Еволюція економічних відносин і розвиток страхової науки обумовили виникнення нових течій економічної теорії, представники якої активно досліджують страхування з позиції макро- і мікрорівнів. Особливе місце серед таких течій економічної науки відведено теорії інституціоналізму, потужний методологічний інструментарій якої придатний для системного та всебічного вивчення перестраховування у системі страхових відносин.

3. На основі проведеного дослідження перестраховання як економічного явища за характерними ознаками економічної категорії “страхування” виявлено, що перестраховання і страхування мають спільне етимологічне походження та єдину економічну природу. Визначено особливості перестраховання, що дають змогу сформулювати його специфічні ознаки як економічного явища та ідентифікувати як важливу сферу в системі страхових відносин. В основу ідентифікації покладено такі критерії: наявність перестраховального ризику; вторинні перерозподільні відносини між учасниками формування резервів перестраховика, які не обмежуються лише одноразовим етапом перерозподілу ризиків і премій; замкнутий, солідарний розподіл збитку між учасниками перестраховання (як перестраховальниками, так і перестраховиками); повернення перестраховальних премій, мобілізованих у резервах перестраховика, у вигляді компенсації страхових виплат страховика; наявність специфічного страхового інтересу як основи перестраховальних відносин.

4. В сучасній науковій літературі немає загальноприйнятого визначення поняття “перестраховання”, про що свідчать систематизовані теоретико-прагматичні підходи до обґрунтування його сутності. Сформульовано визначення перестраховання та зроблено акцент як на діалектичних суперечностях, властивих перестрахованню, які виникають між його учасниками з приводу надходження перестраховальних премій до перестраховика і виплати відшкодування перестраховальнику в процесі розподілу доходів і формування прибутку, так і на узгодженні та взаємозв’язку їх економічних інтересів з метою забезпечення рентабельності страхової діяльності та фінансової стійкості страховика, створення гарантій надійного перестраховального захисту. У цьому визначенні оптимально поєднуються ознаки захисного (ризикового) і розподільного характеру перестраховальних відносин, що підтверджують суспільне призначення перестраховання у діалектичній єдності його основних функцій.

5. Встановлено, що у процесі організації перестраховального захисту важливе місце належить науковому обґрунтуванню та системному впорядкуванню перестраховальних відносин. Окрім основних критеріїв класифікації перестраховання, за якими структурно групують перестраховальні відносини,

рекомендовано такі: сферу діяльності перестраховальників, за якою виокремлюють перестраховання ризиків із видів страхування, інших, аніж страхування життя та перестраховання ризиків за страхуванням життя; галузі страхування або види страхових ризиків з виділенням перестраховання ризиків майнового страхування, особистого страхування і страхування відповідальності. Запропонована класифікація має практичну цінність при виборі форми, методу та виду договору перестраховання, розмежуванні перестраховальних послуг, оцінці перестраховального ризику, визначенні розміру перестраховальної премії та можливих перестраховальних виплат.

6. На основі положень і концепцій економічних теорій галузевих ринків, конкуренції, фірми, державного регулювання сформовано теоретико-методологічні засади сучасних досліджень ринків перестраховання. Особливе місце належить науковому інструментарію інституціональної теорії, методологічний потенціал якої створює концептуально-теоретичне підґрунтя для виокремлення ринку перестраховання у страховому секторі економіки, дозволяє глибше розкрити інституціонально-функціональні, інституційно-організаційні та методологічні засади його формування, виявити закономірності й суперечності функціонування перестраховального ринку в сучасних реаліях.

7. За результатами дослідження інституціональних перетворень у страховій системі та еволюційної трансформації вітчизняного ринку перестраховання виокремлено три етапи його розвитку: I етап (1993–1995 рр.), який ознаменувався відновленням перестраховання у вітчизняній страховій практиці й зародженням ринку перестраховання; II етап (1996–2004 рр.), що характерний упорядкуванням відносин на ринку перестраховання та його бурхливим розвитком; III етап (з 2005 р. – донині) – відображає сучасні реалії і тенденції формування класичного ринку перестраховання. На кожному етапі проаналізовано основні позитивні й негативні тенденції функціонування вітчизняного ринку перестраховання, виявлено недоліки та напрями удосконалення державного регулювання перестрахової діяльності, що дає можливість визначити перспективні напрямки його формування.

8. Констатовано, що концептуальне вчення перестраховального ринку формується в контексті розгляду основних здобутків страхової науки, методи

наукового пізнання якої передбачають з'ясування економічної сутності ринку перестраховування, його специфіки і взаємозв'язків з іншими елементами страхової системи. За допомогою реалізації науково-методологічних підходів та критичного аналізу трактувань українськими і зарубіжними вченими поняття “ринок перестраховування” з урахуванням його багатоаспектності як економічного явища, сформульовано комплексне визначення цього поняття, що дозволяє всебічно досліджувати ринок перестраховування у системі страхових відносин. В основу визначення ідентифікаційних характеристик ринку перестраховування покладено його суб'єкти (перестраховувальники, перестраховики, перестраховальні брокери) та об'єкти (перестраховальні послуги, види, технології перестраховування), взаємозв'язок між якими виникає у процесі організації специфічних перестраховальних відносин.

9. Доведено, що перестраховальній послугі як вихідній основі ринку перестраховування властиві певні особливості організаційно-правового характеру, що визначають предмет договору перестраховування і характеризують її як специфічну послугу. При цьому наголошено, що об'єктивна необхідність виникнення і розвитку перестраховального ринку зумовлена наявністю суспільної потреби у перестраховальних послугах і наявністю перестраховика, спроможного її задовольняти, а відтак, є всі підстави стверджувати про становлення ринку перестраховування, на якому формуються попит і пропозиція на специфічну перестраховальну послугу, та його виокремлення у системі страхових відносин.

10. Одним із важливих чинників дієвого функціонування ринку перестраховування є формування ефективної системи його державного регулювання. Визначено методи регулятивного впливу держави на ринок перестраховування, їх співвідношення, форми та інструменти. З метою удосконалення договірних відносин на ринку перестраховування, підвищення якості й прозорості перестраховального процесу рекомендовано внести зміни у чинне страхове законодавство у частині запровадження додаткових положень про договір перестраховування, роз'яснення ключових понять договору перестраховування. З огляду на посилення регулюючих процесів з боку інституцій саморегулювання при розв'язанні важливих проблем розвитку перестраховального ринку, зроблено висновок про доцільність

оптимального поєднання діяльності державних інституцій і саморегульованих організацій ринку, що дасть змогу узгодити і збалансувати інтереси учасників перестраховальних відносин і держави.

11. Формування конкурентного і прозорого ринкового середовища та вдосконалення державного регулювання перестраховального ринку можливі лише при інформаційній відкритості ринку, всебічному статистичному висвітленні перестраховальної діяльності. Проблеми, що унеможливають формування відповідного статистичного розподілу ринку, реальне відображення основних тенденцій та ефективне регулювання процесів на ньому, знижують ступінь його інвестиційної привабливості та перешкоджають інтеграції у світовий страховий простір. З метою розв'язання проблем структурних диспропорцій та асиметрії інформаційного забезпечення ринку перестраховання запропоновано: практично втілити у вітчизняну статистику методологічні принципи класифікації перестраховання; запровадити єдину електронну систему звітності операцій з перестраховання; формувати статистичну інформацію відповідно до міжнародних стандартів.

12. Забезпечення економічної стабільності й фінансової безпеки страхового ринку в умовах невизначеності та ризикованості сучасного суспільства, розширення фінансових можливостей страховиків та повноцінне виконання інститутом страхування своєї багатопланової ролі неможливі без ефективного функціонування професійних учасників на ринку перестраховання. Серед низки проблем, що перешкоджають розвитку професійного перестраховального ринку в Україні, виділено: недостатню місткість та низьку капіталізацію вітчизняного страхового ринку; низький рівень розвитку класичних форм, методів і схем перестраховальних відносин; нерозуміння потенційних можливостей перестраховання як для страховиків, власників, так і держави загалом. До першочергових заходів, спрямованих на підтримку і подальший розвиток вітчизняного ринку перестраховання, зараховано: запровадження обов'язкового ліцензування перестрахової діяльності; встановлення диференційованих лімітів власного утримання для страховиків, які страхують життя; обмеження обсягу зовнішнього вихідного перестраховання.

13. Одним із важливих пріоритетних напрямів розвитку ринку професійного перестраховання є формування та розширення його інфраструктури, у якій ключова роль належить перестраховим брокерам. У контексті розв'язання проблем функціонування інституту брокерства на перестраховальному ринку, пов'язаних з недостатнім усвідомленням ролі та місця страхових посередників у системі продажу перестраховувальних послуг і збалансуванні інтересів учасників перестраховувальних процесів, неповнотою інформаційної бази, низьким рівнем підготовки кадрового потенціалу, негайного вдосконалення потребує державне регулювання посередницької діяльності на вітчизняному ринку перестраховання у частині запровадження обов'язкового ліцензування діяльності перестрахових брокерів, формування механізмів стимулювання брокерської діяльності та професійного дієвого контролю за дотриманням страхового законодавства, його уніфікації з міжнародними стандартами.

14. З метою розроблення стратегії позиціонування та конкурентної поведінки перестраховиків на ринку перестраховання, підвищення ефективності регулювання його конкурентного середовища запропоновано нові науково-методичні підходи до: ідентифікації структури перестраховального ринку та її графічної інтерпретації з певним сегментуванням позицій перестраховиків за допомогою кластерного аналізу, що допомагає виокремити ринкову позицію перестраховика і його потенційних конкурентів за певними критеріями і належністю до конкретних стратегічних та конкурентних груп; оцінки ринкової концентрації та конкуренції на ринку перестраховання із застосуванням індексу Джині й графічного зображення результатів за допомогою кривої Лоренца, параметри яких дають змогу оцінити конкурентні тенденції перестраховиків на вітчизняному ринку перестраховання. У цьому контексті змодельовано вектори стратегічної конкурентної поведінки перестраховика на основі критерію Севіджа-Гермеєра, що дозволяє перестраховику гнучкіше приймати рішення щодо розширення своєї присутності на ринку або входження на його новий сегмент, досягаючи при цьому найбільшої ефективності від реалізації стратегії за мінімальних витрат.

15. З'ясовано, що розроблена антикризова політика вітчизняного ринку перестраховання, спрямована на побудову ефективної системи перестраховання,

спроможної забезпечити гарантії страхового захисту, не розв'язала більшості проблем кризового періоду. Відтак запропоновано напрямки розв'язання таких проблем: якості пропонованих перестраховальних послуг; низької капіталізації та місткості ринку, його недосконалої інфраструктури; неефективності державного регулювання українського ринку перестраховування і контролю за діяльністю його учасників.

16. Аргументовано, що на шляху формування ринку перестраховування важливе значення має процес його інтеграції до світового страхового простору. У дисертації узагальнено основні тенденції функціонування світового ринку перестраховування, виявлено проблеми, що перешкоджають розвитку міжнародного перестраховального бізнесу в Україні та запропоновано пріоритетні напрямки інтеграції вітчизняного перестраховального ринку до світової спільноти в сучасних умовах. Разом з тим наголошено, що інтеграційні процеси на ринку перестраховування мають базуватися на оптимальному поєднанні міжнародного досвіду і специфічних умов функціонування українського ринку, а вітчизняні особливості – вписуватись у контекст єдиного розуміння економічних інтересів усіх учасників.

17. У результаті проведеного дослідження сформовано новітню парадигму вітчизняного ринку перестраховування, яка спрямована на вдосконалення взаємин та задоволення інтересів його учасників у контексті надання перестраховальних послуг. Доведено, що реалізація запропонованих у дисертації теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування дієвого і розвинутого ринку перестраховування сприятиме посиленню впливу ефективного перестраховального захисту на забезпечення економічного зростання і фінансової стабільності в державі, підвищення рівня страхової культури, матеріального добробуту населення та його соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автомобільне страхування в системі безпеки дорожнього руху : кол. моногр. / [О. М. Залетов, О. В. Кнейслер, В. М. Стецюк, О. Ю. Толстенко та ін.] ; під ред. О. М. Залетова. – К. : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2012. – 508 с.
2. Агентські та комісійні винагороди страховика // Україна Бізнес Ревю. – 2012. – № 18 (1139). – С. 3.
3. *Азоев Г. Л.* Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
4. *Акофф Р.* Планирование будущего корпорации. Пер. с англ. / Р. Акофф. – М. : Прогресс, 1985. – 170 с.
5. *Александрова М. М.* Страхування : навч. посіб. / М. М. Александрова. – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.
6. *Алексєєнко Л. М.* Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми перспективи розвитку: моногр. / Л. М. Алексєєнко. – К. : Вид. буд-к «Максимум»; Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 424 с.
7. *Амелина М. Е.* Предложения по страховым посредникам / М. Е. Амелина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.insurancebroker.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=96&Itemid=.
8. *Андрєєва О. І.* Обґрунтування теоретичних підходів до визначення механізму державного регулювання розвитку ринку страхових послуг / О. І. Андрєєва // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2010. – № 3. – С. 138–142.
9. *Артамонов А.* Виды комиссий в перестраховании / А. Артамонов. – М. : Издательский дом “Страховое ревю”, 2000. – 51 с.
10. *Артамонов А. П.* Основные направления государственного регулирования перестрахования в соответствии с требованиями Международной Ассоциации органов страхового надзора / А. П. Артамонов // Страховое дело. – 2006. – июль. – С. 55-64.
11. *Артамонов А. П.* Экономическая природа перестрахования / А. П. Артамонов, С. В. Дедиков // Финансы. – 2010. – № 10. – С. 45–50.

12. *Архипов А. П.* Основы страхового дела : учеб. пособ. / А. П. Архипов, В. Б. Гомелля. – М. : Маркет ДС, 2002. – 408 с.

13. *Архипов А. П.* Страхование. Современный курс : учеб. / А. П. Архипов, В. Б. Гомелля, Д. С. Туленты: под ред. Е. В. Коломина. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 416 с.

14. *Баглюк Ю. Б.* Інтеграція ринку страхових послуг України у світову систему / Ю. Б. Баглюк // Збірник наук. праць Донецького національного університету. Частина 1, 2007. – С. 1469–1473.

15. *Базилевич В. Д.* Страхування: підруч. / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.

16. *Базилевич В. Д.* Сучасна парадигма страхування : суть та протиріччя / В. Д. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія “Економіка”. – 2006. – Вип. 81–82. – С. 6–9.

17. *Базилевич К. С.* Стратегічне управління страховою компанією : кол. моногр. / [В. М. Фурман, О. Ф. Філонюк, М. П. Ніколенко, О. І. Барановський та ін.]; Наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук В. М. Фурман. – К. : КНЕУ, 2008. – 440 с.

18. *Баранова В. Г.* Баранова В. Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи : моногр. / В. Г. Баранова – О. : Одеса. Видавництво “ВМВ”, 2009. – 380 с.

19. *Баумоль У. Дж.* Состязательные рынки : мятеж в теории структуры отрасли / В. Дж. Баумоль // Вехи экономической мысли. Теория отраслевых рынков. Т. 5 : под общ. ред. А. Г. Слуцкого. – СПб. : Экономическая школа, 2003. – С. 110–140.

20. *Бігдаш В. Д.* Напрямки розвитку конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній / В. Д. Бігдаш // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Серія економіка. Частина 1. – 2009. – Вип. 3 (47). – С. 33–41.

21. *Білецька Л. В.* Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка: підруч. / Л. В. Білецька, О. В. Білецький, В. І. Савич. – К. : ЦУЛ, 2009. – 688 с.

22. Бланд Д. Страхование: принципы и практика : Пер. с англ. / Д. Бланд. – М. : “Финансы и статистика”, 1998. – 414 с.

23. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе : пер. с англ., 4-е из. / М. Блауг. – М. : Дело Лтд, 1994. – 720 с.

24. Богданов И. Теоретический аспект перестрахования рисков гражданской ответственности / И. Богданов // Страхование ревью. – 2004. – февраль. – С.13–17.

25. Бубнова К. Ю. К вопросу о правовой природе договора перестрахования / К. Ю. Бубнова // Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып. 6 / Под ред. О. Ю. Шиловостова. – М. : Норма, 2002. – С. 349–367.

26. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.

27. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.

28. Веретнов В. І. Непропорційне перестраховання : сутність, функції і етапи розвитку / В. І. Веретнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_3/Veretnov-309.htm.

29. Веретнов В. Формування інституту професійних перестраховиків в Україні : необхідність та доцільність / В. Веретнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://insbizz.blogspot.com/2009/11/blog-post_3181.html.

30. Вержбицкая П. Некоторые теоретические аспекты перестрахования / П. Вержбицкая // Финансы. – 1998. – № 12. – С. 35–37.

31. Відомості про надання посередницьких послуг у страхуванні та/або перестраховуванні у 2006–2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/734.html>.

32. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.

33. Воблый К. Г. Основы экономии страхования: репринтне видання 1915 р. / К. Г. Воблый. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 238 с.

34. *Вовчак О. Д.* Страхування : навч. посіб. 3-тє вид., стереотип. / О. Д. Вовчак. – Львів : “Новий Світ-2000”, 2006. – 480 с.
35. *Волошина А.* “Лидер Ре” меняет курс / А. Волошина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tristar.com.ua/1/art/lider_re_meniaet_kurs_20408.html.
36. *Волошина А.* Перестраховання як ефективний спосіб захисту ризиків / А. Волошина // Страхова справа. – 2008. – № 2 (30). – С. 52–54.
37. *Волошина А.* Поява в Україні професійних перестраховиків – закономірність! / А. Волошина // Страхова справа. – 2005. – № 2 (18). – С.24–25.
38. *Волошина А.* Прозорість і перспективність українського ринку перестраховання / А. Волошина // Страхова справа. – 2006. – № 1 (21). – С.26–28.
39. *Волошина А.* Фактори розвитку перестраховання в Україні / А. Волошина // Страхова справа. – 2008. – № 1 (29). – С. 43–44.
40. *Временко Л.* Мегарегулятор финансового рынка – стратегия будущего / Л. Временко // Insurance Top. – 2009. – № 3. – С. 4–5.
41. *Габідулін І.* Вимоги до страхових посередників пропонують посилити / І. Габідулін // Коммерсантъ-Украина. – 2010. – С. 3.
42. *Галагуза Н.* Перестраховочный рынок России и сотрудничество Росгосстраха с международными страховыми компаниями / Н. Галагуза. – К. : Центр підготовки та перепідготовки кадрів та інформаційно-аналітичного забезпечення страхової діяльності, 2001.
43. *Гальперин В. М.* Микроэкономика: В 2-х т. / В. М. Гальперин, С. М. Игнатъев, В. И. Моргунов. [Общ. ред. В. М. Гальперина], Т. 2. – СПб. : Экономическая школа, 1999. – 346 с.
44. *Гаманкова О. О.* Класифікація страхування // Страхування : підруч. / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 3-тє, без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 283 с.
45. *Гаманкова О. О.* Маркетинг у страхуванні та його вплив на розвиток ринку страхових послуг / О. О. Гаманкова // Формування ринкової економіки. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. 17. – С. 143–154.

46. *Гаманкова О. О.* Методи державного регулювання ринку страхових послуг / О. О. Гаманкова // Ринок цінних паперів України. – 2009. – № 10. – С. 61–64.

47. *Гаманкова О. О.* Псевдострахові операції та їх вплив на формування ринку страхових послуг України / О. О. Гаманкова // Фінанси, облік і аудит. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. 13. – С. 27–39.

48. *Гаманкова О. О.* Ризик у страхуванні : проблеми тлумачення. / О. О. Гаманкова // Ризикологія в економіці та підприємстві : збірник наук. праць за матер. наук.-практ. конф. (27–28 березня 2001 р.). – К. : КНЕУ, Академія ДПС України, 2001. – С. 97–98.

49. *Гаманкова О. О.* Ринок страхових послуг України : теорія, методологія, практика : моногр. / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

50. *Гаманкова О. О.* Страхова послуга : сутність та необхідність законодавчого визначення / О. О. Гаманкова // Фінанси, облік і аудит. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. 6. – С. 19–25.

51. *Гаманкова О. О.* Сутність категорії страхування / О. О. Гаманкова // Фінанси, облік і аудит. – К. : КНЕУ, 2003. – Вип. 1. – С. 29–30.

52. *Гварлиани Т. Е.* Денежные потоки в страховании / Т. Е. Гварлиани, В. Ю. Балакиреева. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 336 с.

53. Генеральное соглашение по торговле услугами (ГАТС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rgwto.com/wto.asp?id=3668&doc_id=2011.

54. *Герасименко А.* Еволюція теорії конкуренції в історії економічної думки XVIII–XX століть / А. Герасименко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – №1. – С. 102-114.

55. *Говорушко Т. А.* Страхові послуги: навч. посіб. / Т. А. Говорушко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.

56. *Гольцман Е.* Болезнь, помогающая выжить / Е. Гольцман // Наука и жизнь. – 2000. – № 7. – С. 86–91.

57. *Гомелля В. Б.* Специфика страхового спроса и предложения в РФ на современном этапе / В. Б. Гомелля // Финансы. – 2003. – № 4. – С. 48–51.

58. Гомелля В. Б. Страховой маркетинг (Актуальные вопросы методологии, теории и практики). 2-е изд. / В. Б. Гомелля, Д. С. Туленты. – М. : Анкил, 2000. – 128 с.

59. Государственное страхование в социалистических странах : моногр. / [под ред. Е. В. Коломина]. – М. : Финансы и статистика, 1981. – 256 с.

60. Государственное страхование в СССР : уч. пособ. / [под ред. Л. И. Рейтмана]. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 336 с.

61. Гражданское право : учеб. – Ч. 2 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : «ПРОСПЕКТ», 1998. – 784 с.

62. Гришин Г. Не все ладно в перестраховочном королевстве / Г. Гришин // Изд-во “Бизнес-Сервис”, 2006. – 68 с.

63. Грищенко Н. Б. Основы страховой деятельности : учеб. пособ. / Н. Б. Грищенко. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 352 с.

64. Дедиков С. Правовой режим финансового перестрахования / С. Дедиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.reinsurance.ru/show_paper.php?idpaper=112.

65. Дедиков С. Проблемы правового регулирования перестрахования в России / С. Дедиков // Хозяйство и право. – 2004. – № 11. – С. 40–43.

66. Дедіков С. Фінансове перестрахування та його правовий режим / С. Дедіков // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 4. – С. 20–21.

67. Демидова Е. А. Анализ текущего состояния отрасли и потенциала компании / Е. А. Демидова // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2004. – № 6. – С. 24–34.

68. Демченко В. Перестрахування в РФ : реальність і очікування / В. Демченко // Страхова справа. – 2008. – № 1 (29). – С. 44–45.

69. Деятельность страховых брокеров в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://brokers.in.ua/info/deyatelnost-strakhovykh-brokerov-v-rossii>.

70. Джаріб Т. Катастрофічні збитки в 2011 році перешкоджають формуванню прибутку світових перестраховиків / [Т. Джаріб, Д. Магареллі, Л. Карвалло, Д. Сугров, Н. Стейн та ін.] // Страхова справа. – 2011. – № 2 (42). – С. 12–19.

71. Директива 2005/68/ЄС “Про перестраховання” (16. 11. 2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/evro/ukr_2005_68_ua_cons2008.pdf.

72. Директива 73/239/ЄС “Про узгодження законів, правил і адміністративних положень щодо заснування та ведення страхового бізнесу, відмінного від страхування життя” (1973 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/evro/ukr_73_239_cons2007.pdf.

73. Директива 79/267/ЄС “Про узгодження законів, правил і адміністративних положень щодо започаткування та здійснення діяльності страхування життя” (1979 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/evro/ukr_2002_83_ua.pdf.

74. Директива № 2002/92/ЄС “Про страхове посередництво” від 09. 12. 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a80.

75. *Добош Н. М.* Державне регулювання фінансової стійкості страховиків в Україні / Н. М. Добош // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 160–164.

76. Довідкова інформація про операційну діяльність перестраховальної компанії VAB RE (Лідер Ре) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vab.design.kiev.ua/ukr/about/news>.

77. Доповідь Голови Держфінпослуг / Тези V Міжнародної конференції по страхуванню та перестрахованню “Київська весна 2010” (2 квітня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/Kiev_21.04.2010.pdf.

78. *Дронов С. В.* Многомерный статистический анализ / С. В. Дронов. – Барнаул: Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2003. – 213 с.

79. *Дубровина Т. Д.* Аудиторская деятельность в страховании : учеб. пособ. / Т. Д. Дубровина, В. А. Сухов, А. Д. Шеремет: под ред. А. Д. Шеремета. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 384 с.

80. Ефективність ринків : макро-, мікро- та інституціональні виміри / В. Козюк, О. Шиманська // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 202–208.

81. Європоліс, Перестраховальне товариство, ВАТ // Бізнес-каталог “UA-REGION.INFO” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua-region.com.ua/2150644>.

82. Єрмошенко А. Концептуальні основи аналізу та оцінки конкурентної позиції страхових організацій / А. Єрмошенко // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 2 (7). – С. 149–155.

83. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій : Дис. ... канд. екон. наук : 08. 06. 01 / А. М. Єрмошенко. – К., 2006. – 203 с.

84. Жабинець О. Й. Основні інструменти державного регулювання страхового бізнесу в Україні / О. Й. Жабинець // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія економічна. – Львів. – 2001. – Вип. 30. – С. 233–240.

85. Жадан О. Практика врегулювання збитків в перестрахованні : реалії українського ринку / О. Жадан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/05/03/03/1744>.

86. Жамс Э. История экономической мысли XX века / Э. Жамс. – М. : Прогресс, 1959. – 572 с.

87. Жилкина М. С. Государственное регулирование страхового рынка : моногр. – М. : Компания “Спутник+”, 2002. – 301 с.

88. Жилкина М. С. Государственное регулирование страхового рынка в зарубежных странах / М. С. Жилкина // Финансовый бизнес. – 2001. – № 1. – С. 13–16.

89. Жилкина М. С. Государственное регулирование страхового рынка в Российской Федерации: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08. 00. 10 / М. С. Жилкина. – М., 2000. – 24 с.

90. Журавлев Ю. М. Формы и методы проведения перестраховочных операций. Основные виды перестраховочных договоров / Ю. М. Журавлев. – М. : ЮНИС, 1991. – 192 с.

91. Забурмеха Є. М. Страхова діяльність як об'єкт дослідження марткеингу / Є. М. Забурмеха // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6, Т. 4. – С. 173–177.

92. Завада А. Страхование может стать локомотивом развития экономики / А. Завада // Финансовые услуги. – 2011. – № 5–6. – С. 7–10.

93. Завада А. Страховой рынок Украины и антикризисные мероприятия / А. Завада // Insurance TOP. – 2009. – № 1. – С. 8–9.

94. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид, випр. та доп. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 587 с.

95. Загребной В. Пути внедрения стратегического менеджмента и новых технологий управления. Развитие страховой компании в условиях финансового кризиса / В. Загребной // Insurance TOP. – 2009. – № 1. – С. 10–12.

96. Закон РФ “Об организации страхового дела в Российской Федерации” № 4015-1 от 27. 11. 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strahovie-spori.com/law/zakon-ob-organizacii-strahovogo-dela.html>.

97. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування” № 398-V від 30. 11. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/398-16>.

98. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” № 2745-III за станом на 1. 12. 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.

99. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” № 249-IV від 28. 11. 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.

100. Закон України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” № 1160-IV від 11. 09. 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

101. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” № 2664-III від 12. 07. 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/shows/2664-14>.

102. *Залетов О. М.* Саморегулювання на страховому ринку: економічна сутність і принципи / О. М. Залетов // Страхова справа. – 2012. – № 1 (45). – С. 42–45.

103. *Залетов О. М.* Убезпечення життя: моногр. / О.М. Залетов. – К. : Міжнародна агенція “БІЗОН”, 2006. – 688 с.

104. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік. Затверджений Розпордженням Держфінпослуг № 5907 від 15. 06. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/RK-5907.pdf>.

105. *Зернов А. А.* Система регулирования страхования и ее совершенствование / А. А. Зернов // Страховое дело. – 2004. – № 4. – С. 21–24.

106. *Зотов В. В.* Институциональные проблемы функционирования и преобразования российской экономики / В. В. Зотов, В. Ф. Пресняков, В. О. Розенталь // Экономическая наука современной России. – 1999. – № 1 (5). – С. 8–16.

107. *Зуб А. Т.* Стратегический менеджмент : теория и практика : учеб. пособ. / А. Т. Зуб. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 415 с.

108. *Зубец А. Н.* Качество страхового продукта / А. Н. Зубец // Страховое ревю. – 2000. – № 7. – С. 31–32.

109. *Ивашкин Е. И.* Страховая система как специфический объект государственного регулирования / Е. И. Ивашкин, В. В. Ионкин // Финансовый менеджмент в страховой компании. – 2006. – № 1. – С. 4–5.

110. *Ивлева А. К.* Договор перестрахования как договор страхования: общее и особенное / А. К. Ивлева // Страховое право. – 2004. – № 4. – С. 20–25.

111. *Ігнатюк А. І.* Галузеві ринки : теорія, практика, напрями регулювання : моногр. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.

112. *Ігнатюк А. І.* Теорія галузевих ринків : інституційний підхід / А. І. Ігнатюк // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (13). – С. 190–194.

113. Інформаційні показники діяльності перестраховальної компанії VAB RE (Лідер Ре) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstrahovanie.com.ua/info/ZAO-PereStrahovaia-kompaniia-VAB-Re.html>.

114. Інформація про стан і розвиток страхового ринку за 2002 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/files/Fin_markets_2002.pdf.

115. Інформація про стан і розвиток страхового ринку за 2003 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/files/Fin_markets_2003.pdf.

116. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>.

117. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/Zvit2006_insurance.pdf.

118. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2004 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/files/Fin_markets_2004.pdf.

119. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 2007 рік та I квартал 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/straxuvanja2007_1kv2008_last.pdf.

120. Історія страхування: підруч. / [С. К. Реверчук, Т. В. Сива, С. І. Кубів, О. Д. Вовчак]; за ред. С. К. Реверчука. – К. : Знання, 2005. – 213 с.

121. Казахстан в цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stat.gov.kz>.

122. *Камынкина М. Г.* Перестрахование: практическое руководство для страховых компаний / М. Г. Камынкина, Е. Е. Солнцева. – М. : АО "Дис", 1994. – 137 с.
123. *Кини Р. Л.* Принятие решений при многих критериях : предпочтения и замещения / Р. Кини, Х. Райфа. – М. : Наука, 1981. – 560 с.
124. *Кізіма Т. О.* Фінанси домогосподарств : сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т. О. Кізіма; [вст. слово С.І. Юрія]. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
125. *Клапків М. С.* Страхування фінансових ризиків : моногр. / М. С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
126. *Кларк Дж. Б.* Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
127. *Клейнер Г. Б.* Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер. – М.: Наука, 2004. – 240 с.
128. *Клоченко Л.* О договоре перестрахования / Л. Клоченко, П. Мюллер // Страховое дело. – 1995. – № 1. – С. 47–60.
129. *Кнейслер О. В.* Державне регулювання ринку перестраховання / О. В. Кнейслер // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 4 (84). – С. 46–54.
130. *Кнейслер О. В.* Державне регулювання посередницької діяльності на вітчизняному ринку перестраховання / О. В. Кнейслер // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2012. – № 3 (58). – С. 101–107.
131. *Кнейслер О. В.* Етимологічні основи та передумови виникнення перестраховання / О. В. Кнейслер // Фінансова система України: зб. наук. праць. Серія "Економіка". – Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2010. – Вип. 15. – С. 398–406.
132. *Кнейслер О. В.* Ідентифікація та графічна інтерпретація структури перестраховального ринку / О. В. Кнейслер // Світ фінансів. – 2013. – № 1. – С. 162–168.

133. *Кнейслер О. В.* Інституції саморегулювання на ринку перестраховання України / *О. В. Кнейслер* // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. – 2012. – № 6, Т.1 (194). – С. 139–142.

134. *Кнейслер О. В.* Інституціональні регулятори ринку перестраховання в Україні / *О. В. Кнейслер* // Банківська справа. – 2012. – № 1 (128). – С. 110–118.

135. *Кнейслер О. В.* Концентрація та розподіл ринкової влади учасників перестраховального ринку / *О. В. Кнейслер* // Наука молода. – 2012. – № 18. – С. 136–142.

136. *Кнейслер О. В.* Методологічні засади аналізу інституційного середовища перестраховального ринку в Україні / *О. В. Кнейслер* // Наукові записки. “Економіка” : зб. наук. праць. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. – Вип. 20 – С. 196–202.

137. *Кнейслер О. В.* Напрями реалізації антикризової політики на перестраховальному ринку України / *О. В. Кнейслер* // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць Української академії банківської справи Національного банку України. – 2012. – Вип. 36. – С. 83–90.

138. *Кнейслер О. В.* Оптимальне поєднання форм і методів перестраховання / *О. В. Кнейслер* // Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ). – 2012. – № 1 (13). – С. 61–65.

139. *Кнейслер О. В.* Правова природа перестраховальних відносин : специфічні ознаки та критерії ідентифікації / *О. В. Кнейслер* // Фінансова система України : зб. наук. праць. Серія “Економіка”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2011. – Вип. 16. – С. 495–500.

140. *Кнейслер О. В.* Прагматизм фінансової стійкості страховика / *О. В. Кнейслер* // Світ фінансів. – 2009. – Вип. 4 (21). – С. 191–197.

141. *Кнейслер О. В.* Прагматизм функціонування перестрахових брокерів в Україні / *О. В. Кнейслер* // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2012. – Випуск 3 (37). – С. 80–84.

142. *Кнейслер О. В.* Страхове посередництво на ринку перестраховання / *О. В. Кнейслер* // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1 (139). – С. 154–159.

143. *Кнейслер О. В.* Проблеми та перспективи розвитку ринку перестраховання життя в Україні / О. В. Кнейслер // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського: Економічні науки. – 2012. – № 3 (55). – С. 260–266.

144. *Кнейслер О. В.* Проблемні тенденції та позитивні зрушення на світовому ринку перестраховання / О. В. Кнейслер // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики : зб. наук. праць Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ. – 2012. – № 1 (13). – С. 135–141.

145. *Кнейслер О. В.* Ринок перестраховання : теоретична концептуалізація та інституціонально-функціональне призначення / О. В. Кнейслер // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 4. – С. 58–66.

146. *Кнейслер О. В.* Ринок перестраховання України : структурні диспропорції та проблемні аспекти статистичного розподілу / О. В. Кнейслер // Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка “Економіка і регіон”. – 2012. – № 2 (33). – С. 164–168.

147. *Кнейслер О. В.* Ринок перестраховання України : теоретико-методологічні доміанти формування та пріоритети розвитку : моногр. / О. В. Кнейслер. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.

148. *Кнейслер О. В.* Ринок перестраховання України в умовах глобалізації / О. В. Кнейслер // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. : Страховий ринок України в умовах глобалізації. – К. : КНЕУ, 2012. – С. 162–170.

149. *Кнейслер О. В.* Системне впорядкування перестраховальних відносин / О. В. Кнейслер // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2011. – Вип. 4 (28). – С. 89–95.

150. *Кнейслер О. В.* Сучасні реалії та перспективи розвитку ринку вихідного перестраховання в Україні / О. В. Кнейслер // Наука й економіка. – 2012. – № 2 (26). – С. 21–26.

151. *Кнейслер О. В.* Теоретико-методологічний інструментарій дослідження перестраховальних відносин / О. В. Кнейслер // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 4. – С. 50–62.

152. *Кнейслер О. В.* Теоретико-прагматичні підходи до визначення сутності перестраховання / О. В. Кнейслер // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2011. – № 3. – С. 109–113.

153. *Кнейслер О. В.* Теоретико-прагматичні підходи до визначення та розрахунку місткості ринку перестраховання / О. В. Кнейслер // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4 (37). – С. 11–18.

154. *Кнейслер О. В.* Теоретична концептуалізація страхування / О. В. Кнейслер // Світ фінансів. – 2009. – Вип. 1 (18). – С. 119–126.

155. *Кнейслер О. В.* Формування ринку перестраховання у контексті інституціонально-еволюційної теорії / О. В. Кнейслер // Світ фінансів. – 2011. – Вип. 4. – С. 53–61.

156. *Ковалевская Н.* Договори перестраховання / Н. Ковалевская // Страхование право. – 1998. – № 2. – С. 31–40.

157. *Ковалевська О. В.* Державне та соціальне регулювання стандартів якості перестраховальних послуг / О. В. Ковалевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.klubok.net/article2573.html>.

158. *Коваленко О.* Задача перестраховика – не підтримувати демпінг / О. Коваленко // Страхова справа. – 2009. – № 4 (36) – С. 43.

159. *Коваленко Ю.* Використання категоріального апарату інституційної теорії у фінансовому секторі економіки / Ю. Коваленко // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 4. – С. 39–49.

160. *Коваленко Ю. М.* Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки / Ю. М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1(23). – С. 94–95.

161. *Козюк В.* Монетарна політика в глобальних умовах : моногр. / В. Козюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 192 с.

162. *Козьменко О. В.* Страховий ринок України у контексті сталого розвитку [Текст] : моногр. / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 350 с.
163. *Козьменко О. В.* Страхування і страховий ринок : термінологія, законодавство і динаміка розвитку: моногр. / О. В. Козьменко. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
164. *Коломин Е. В.* Развитие страхования в системе европейских интеграционных отношений / Е. В. Коломин // Финансы. – 2010. – № 8. – С. 48–53.
165. *Коломин Е.* Страхование как экономическая категория / Е. Коломин // “Финансовая газета ЭКСПО”. – 1997. – № 35. – С. 12.
166. *Комадовська В.* Проблеми перестрахування операцій зі страхування життя / В. Комадовська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія “Економіка”. – 2006. – Вип. 81–82. – С. 84–86.
167. *Комадовська В. С.* Удосконалення перестраховальних операцій та поліпшення управління ними при страхуванні життя / В. С. Комадовська // Наука й економіка. – 2010. – № 3 (19). – С. 47–56.
168. Коментар другої частини Цивільного кодексу Російської Федерації для підприємців. – М., 1996. – 211 с.
169. Консолідація страхового капіталу стає необхідною умовою стратегічного розвитку на страховому ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.new.finance.ua/ua/orgtrg/~2/4/42762656>.
170. *Конт О.* Курс положительной философии / О. Конт // Философия и общество. – 1999. – № 1. – С. 200–209.
171. *Коньшин Ф. В.* Государственное страхование в СССР / Ф. В. Коньшин. – 4-е перераб. и доп. изд. – М. : Госфиниздат, 1961. – 336 с.
172. *Кравчук Г. В.* Характеристика страхового продукту, страхової операції та страхової послуги / Г. В. Кравчук // Збірник наук. праць Української академії банківської справи Національного банку України. – Суми, 2010. – Вип. 29. – С. 31–40.
173. *Краснова И.* Некоторые аспекты страхового маркетинга / И. Краснова, И. Казей, Д. Намсараев // Страховое ревю. – 2002. – № 2. – С. 8–20.

174. *Кульчицький Б. В.* Сучасні економічні системи. Навчальний посібник / Б. В. Кульчицький. – Львів : Афіша, 2004. – 279 с.

175. *Лайко П. А.* Перестраховий захист від погодних ризиків у рослинництві / П. А. Лайко, С. Д. Пушак // Збірник праць Уманського державного аграрного університету. – 2009. – Вип. 72 (частина 2 – економіка). – С. 116–126.

176. *Лайков А.* Международная практика регулирования деятельности страховых посредников / А. Лайков // Финансы. – 2011. – № 1. – С. 54–58.

177. *Лайков А.* Место и роль российских брокеров при осуществлении перестраховочных операций в условиях стратегической нестабильности / А. Лайков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rifams.ru/biblioteka/perspectiv.html>.

178. *Лайков А.* Роль брокеров в формировании цивилизованных страховых отношений / А. Лайков // Страховое дело. – 2010. – № 11. – С. 1–15.

179. *Лайков А. Ю.* Как обеспечить приоритет интересов потребителей перестраховочных услуг / А. Ю. Лайков // Финансы. – 2005. – № 10. – С. 49–52.

180. *Лайков А. Ю.* О перспективах развития отечественного перестрахования / А. Ю. Лайков // Финансы. – 2007. – № 7. – С. 45–47.

181. *Лопата О. О.* Правова природа договору перестрахування / О. О. Лопата, Х. В. Кизик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 220–225.

182. *Лопатинський Ю. М.* Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю. М. Лопатинський // Научные труды ДонНТУ. – Серия : Экономическая. – Вып. 103-1. – С. 229–232.

183. *Маліков В. В.* Визначення напрямів державного регулювання економіки / В. В. Маліков // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2011. – № 1. – С. 72–76.

184. *Манэс А.* Основы страхового дела. Репринтное издание 1909 г. / А. Манэс. – М. : Анкил, 1992. – 108 с.

185. *Маринова М.* Защо “осигуряване”, а не “застраховане” / М. Маринова // Застраховател. – 1995. – № 21 (38). – С. 23.

186. *Маруженко Д. С.* Концептуальні засади визначення перестраховування як специфічної фінансової послуги / Д. С. Маруженко // Наукові праці НДФІ. – 2007. – Вип. 2 (39). – С. 181–194.
187. *Маршалл А.* Принципы экономической науки: В 3 т. / А. Маршалл. – М. : Изд-во “Прогресс”, 1993. – Т. 1. – 415 с.
188. *Махортов Ю. О.* Роль страхових брокерів у розвитку страхового ринку України / Ю. О. Махортов, Н. О. Телічко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4 (18). – С. 122–129.
189. *Мейер Д. И.* Русское гражданское право / Д. И. Мейер. – М. : ТК “Велби”, 2007. – 327 с.
190. Мировой рынок страхования : итоги 2011 года // Україна Бізнес Ревю. – 2012. – № 21–22 (1142–1143). – С. 10–11.
191. Міжнародна економіка : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук’яненко, Ю. В. Макогон та ін. – К. : Центр навчальної літератури, Видавництво “АртЕк”, 2002. – 436 с.
192. *Мних М. В.* Перестраховування : посіб. для студ. вузів / М. В. Мних. – К. : Знання України, 2004. – 96 с.
193. *Мних М. В.* Страхування в Україні : сучасна теорія і практика : моногр. / М. В. Мних. – К. : Знання України, 2006. – 284 с.
194. *Мочерний С. В.* Методологія економічного дослідження : моногр. / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
195. *Мурашко О. В.* Особливості оподаткування страховиків у контексті Податкового кодексу України / О. В. Мурашко // Збірник тез за матер. IV Міжн. наук.-практ. конф. “Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки” (11–12 травня 2011 р.); відп. ред. С. І. Юрій. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – С. 153–154.
196. *Некипелов А.* Становление и функционирование экономических институтов / А. Некипелов. – М.: Экономист, 2006. – 328 с.

197. *Никулина Н. Н.* Страхование. Теория и практика : учеб. пособ. / Н. Н. Никулина, С. В. Березина. – 2-ое изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 511 с.
198. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; [Пер. с англ. А. Н. Нестеренко]. – М. : Фонд экономической книги “НАЧАЛА”, 1997. – 180 с.
199. Обзор рынка страхования Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rfcarating.kz/reports/insurance-report.pdf>.
200. Огляд міжнародного ринку перестраховання. Основний тренд 2010 року – розвиток партнерських відносин / Б. Ерхарт, С. Мілденхолл, Д. Мур, Т. Хетлстад [Переклад О. Філонюк] // Страхова справа. – 2011. – № 2 (42). – С. 20–24.
201. *Ольсевич Ю.* Хозяйственная трансформация и трансформация теории / Ю. Ольсевич // Вопросы экономики. – 1998. – № 5. – С. 14–28.
202. *Опарін В.* Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): моногр. / В. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.
203. *Опря А. Т.* Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань) / А. Т. Опря. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
204. *Орланюк-Малицкая Л. А.* Страхование дело : учеб. для нач. проф. образования / Л. А. Орланюк-Малицкая, Л. О. Алексеев, В. В. Аленичев и др.; Под ред. Л. А. Орланюк-Малицкой. – М. : Издательский центр “Академия”, 2003. – 208 с.
205. Основы страхового права України. Навчальний посібник з комп’ютерним довідником “Дінай:Страховання” / [О. М. Залетов, О. О. Слюсаренко]; за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2003. – 384 с.
206. Основні показники страхової діяльності у 1999 році // Україна-Business. – 2000. – № 14, 19 квітня. – С. 2.
207. Основні показники страхової діяльності у 2000 році // Україна-Business. – 2001. – № 16, 4 квітня. – С. 3.

208. Основные социально-экономические показатели России / Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icss.ac.ru/macro/>.

209. Основы страховой деятельности : учеб. / Отв. ред. проф. Т. А. Федорова. – М. : Издательство БЕК, 2001. – 749 с.

210. *Острове́рха Р. Е.* Податкове регулювання попиту і пропозиції страхових послуг / Р. Е. Острове́рха // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2009. – № 3 (46). – С. 114–121.

211. *Охрі́менко О. О.* Страховий захист : менеджмент, маркетинг, економіка безпеки (туристське підприємництво) : навч. посіб. / О. О. Охрі́менко. – К. : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2005. – 416 с.

212. *Очеретько Л. М.* Проблеми оподаткування страхової діяльності / Л. М. Очеретько, Є. М. Асатурян // Економічний простір. – 2010. – № 40. – С. 189–196.

213. *Паєнтко Т. В.* Передумови використання інституціонального підходу в теорії фінансів / Т. В. Паєнтко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 11–19.

214. *Пересада В. О.* Аналіз конкурентоспроможності страхового ринку України в умовах трансформації / В. О. Пересада [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/3_99034.doc.htm.

215. Перестрахование // Страховая компания “ЛЕММА”. Годовой отчет 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.lemma.ua/ru/Flash/photos/pdfs/annuals/2009_ru.pdf.

216. Перестрахование // Страховая компания “ЛЕММА”. Годовой отчет 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.lemma.ua/ru/Flash/photos/pdfs/annuals/2010_ru.pdf.

217. Перестрахование уходит в минус // Україна Бізнес Ревю. – 2012. – № 27–28 (1148–1149). – С. 3.

218. *Пигу А.* Экономическая теория благосостояния : пер. с англ. : В 2 т. / А. Пигу. – М. :Изд-во “Прогресс”, 1985. – 511 с.

219. Підсумки діяльності страхових компаній за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/pidsumky_sk.pdf.

220. Підсумки діяльності страхових компаній за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_2009.pdf.

221. Підсумки діяльності страхових компаній за 2010-2011 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_2010.pdf;
http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_4kv_2011.pdf.

222. Пікус Р. Міжнародний досвід діяльності страхових посередників / Р. Пікус, О. Терещенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2009. – № 107–108. – С. 20–23.

223. Піпа А. О. Правове регулювання перестраховання : деякі аспекти / А. О. Піпа, Т. О. Єгоркіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_KAND_2008/Pravo/25953.doc.htm.

224. Платонова Е. Демпінг – ліки для мертвих або очисна процедура для живих? / Е. Платонова // Страхова справа. – 2009. – № 4 (36). – С. 42.

225. Плиса В. Й. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / В. Й. Плиса, З. П. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. – С. 209–215.

226. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02. 12. 2010 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

227. Подольська Є. А. Філософія : підруч. / Є. А. Подольська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.

228. Положення про порядок провадження діяльності страховими посередниками. Затверджене Постановою КМУ № 1523 від 18. 12. 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1523-96-n>.

229. Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів. Затверджене Розпорядженням Держкомфінпослуг № 736 від 28. 05. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0801-04>.

230. *Попов Е.* Современный российский институционализм : к продолжению дискуссии / Е. Попов, А. Сергеев // Вопросы экономики. – 2010. – № 2. – С. 103–116.

231. *Попова Е. А.* Особенности института страхования в рыночной и переходной экономике / Е. А. Попова // Финансы и кредит. – 2008. – № 16 (304). – С. 47–55.

232. *Портер Е. Майкл.* Конкурентная стратегия : Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.

233. *Портер М.* Стратегія конкуренції / М. Портер ; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський]. – К. : Основи, 1998. – 390 с.

234. Порядок надання страховиками (цедентами, перестраховиками) інформації про укладені договори перестраховання зі страховиками (перестраховиками)-нерезидентами до Держфінпослуг. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 914 від 4. 06. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0777-04>.

235. Порядок погодження в Держфінпослуг України договорів перестраховання перестраховиками-нерезидентами для перерахування (купівлі) іноземної валюти страховиками-резидентами та страховими (перестраховими) брокерами-резидентами. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 4123 від 3. 06. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0694-05>.

236. Порядок та вимоги щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 4. 02. 2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 25, 10 лютого.

237. Порядок та вимоги щодо здійснення посередницької діяльності на території України з укладання договорів страхування зі страховиками-

нерезидентами (із змінами і доповненнями). Затверджене Розпорядженням Держкомфінпослуг № 8170 від 25. 10. 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1288-07>.

238. *Постникова И.* К проблеме танъемы / И. Постникова // Страховое ревью. – 2001 – апрель. – С. 29–30.

239. *Постникова И. Ю.* Теория перестрахования : моногр. / И. Ю. Постникова. – М. : ОАО “Московская типография “Транспечать”, 2009. – 144 с.

240. Про внесення змін до Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 652 від 27. 05. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0906-09/ed20110812>.

241. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України № 1523 від 18. 12. 1996 “Про порядок провадження діяльності страховими посередниками”. Проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/discussion/ovv/project;jsessionid=5644005310A1B777C92BB551582D162?project_id=158697.

242. Про затвердження вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків і перестраховиків-нерезидентів. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1640 від 15. 10. 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1640-20053-п>.

243. Про затвердження Вимог до рейтингів фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 2885 від 3. 12. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1627-04>.

244. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Затверджено Указом Президента № 107/2011 від 23. 11. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/107/2011>.

245. Про порядок підтвердження перестраховими брокерами здійснення за їхньою участю перестраховування у перестраховика-нерезидента, рейтинг фінансової надійності (стійкості) якого відповідає встановленим вимогам. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 6763 від 01. 02. 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0140-07>.

246. Про порядок реєстрації договорів перестраховування. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 153 від 28. 03. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/shows/z0642-II>.

247. Про порядок складання звітних даних страховиків. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 39 від 3. 02. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0517-04>.

248. Про стан та тенденції розвитку страхового ринку України в 1997 році // Україна-Business. – 1998. – № 18,13 травня. – С. 3.

249. Про стан та тенденції розвитку страхового ринку України в 1998 році // Україна-Business. – 1999. – № 17. – С. 2.

250. Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про страхування” № 9614 від 19. 12. 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42141.

251. Проект Закону України “Про фахові саморегулівні і самоврядні об’єднання” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb.../webproc4_1?pf3511=36102.

252. Проект Стратегії розвитку страхового ринку України на 2011-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufu.org.ua/about/activities/strategic_initiatives/5257.

253. *Прядка А.* Загальне та відмінне “страхового продукту” і “страхової послуги” / *А. Прядка* // Страхова справа. – 2007. – № 2. – С. 82–83.

254. *Пузаненко В.* Співвідношення договору страхування і договору перестраховування в українському цивільному праві / *В. Пузаненко* // Юридичний авангард. – 2009. – № 1. – С. 139–144.

255. *Пфайффер К.* Введение в перестрахование / К. Пфайффер. – М. : Анкил, 2000. – 155 с.

256. *Райзберг Б. А.* Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

257. *Райхер В. К.* Общественно-исторические типы страхования / В. К. Райхер. – М. ; Л-д : АН СССР, 1947. – 282 с.

258. Регулювання ринку перестраховання в Україні : Доповідь Голови Держфінпослуг В. І. Сулова / Тези Міжнародної конференції по страхуванню та перестрахованню “Київська весна 2006” (17 травня 2006 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfp.gov.ua/files/Presentation_Suslov_17.05.06.ppt.

259. *Резнікова В. В.* Правове становище страхових (перестрахових) брокерів як посередників на страховому ринку / В. В. Резнікова // Економіка і управління: науковий журнал Європейського університету. – 2008. – № 3 (41). – С. 87–95.

260. *Резнікова В.* Посередництво на страховому ринку України / В. Резнікова // Право України. – 2010. – № 4. – С. 275–282.

261. Річний звіт АТ “Банк Велес” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bankveles.com/templates/ja_purity/images/Zviti/annual_report_2006.xls.

262. *Робинсон Д. В.* Экономическая теория несовершенной конкуренции : пер. с англ. / Дж. Робинсон [под. общ. ред. И. М. Осадчей]. – М. : Прогресс, 1986. – 472 с.

263. *Рождественська Л. Г.* Статистика ринку товарів і послуг : навч. посіб. / Л. Г. Рождественська. – К.: КНЕУ, 2005. – 419 с.

264. *Романюк М.* Проблеми удосконалення прямого оподаткування страхової діяльності / М. Романюк // Економічний аналіз: збірник наук. праць. – 2008. – Вип. 3 (19). – С. 115–118.

265. Российский перестраховочный рынок : на пути к интеграции / Бюллетень ЭКСПЕРТРА. – Москва, 15 марта 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.raexpert.ru>.

266. *Ротова Т. А.* Страхування : навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. та допов. / Т. А. Ротова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 400 с.

267. *Ротова Т. А.* Управління прийнятими на страхування ризиками : Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08. 04. 01 / Т. А. Ротова. – К., 2002. – 16 с.

268. *Самойловський А. Л.* Державне регулювання страхової діяльності в Україні : Автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / А. Л. Самойловський. – К., 2000. – 17 с.

269. *Самуельсон П.* Экономика : Пер. с англ. / П. Самуельсон. – М. : Вильямс, Т. 2. – 1992. – 415 с.

270. Світовий ринок перестраховування : підсумки 1 півріччя 2010 року / Б. Ерхарт, Ш. Мілденхолл, Т. Хетлстад [Переклад О. Філонюк] // Страхова справа. – 2010. – № 2 (38). – С. 14–17.

271. *Серебровський В. И.* Страхование / В. И. Серебровський. – М. : Финиздат НКФ СССР, 1927. – 144 с.

272. *Сива Т. В.* Зміст і характерні ознаки страхових послуг / Т. В. Сива // Науковий вісник НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.2. – С. 294–298.

273. Система национальных счетов : пересмотренный вариант. Глава II // Общий обзор Секретариат ООН: 28 августа 1992. – 120 с.

274. *Скибінський С. В.* Поняття страхової послуги, її специфіка та характеристики / С. В. Скибінський, Н. Р. Балук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.8. – С. 156–165.

275. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; [пер. с англ. ; предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

276. Статистические данные о деятельности страховщиков [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fssn.ru/www/site.nsf/web/stat>.

277. *Степанов И.* Опыт теории страхового договора / И. Степанов. – Казань, 1878. – 487 с.

278. *Стецюк В. М.* Асиметрія оподаткування страхових компаній / В. М. Стецюк // Збірник тез за матер. IV Міжн. наук.-практ. конф. “Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки” (11–12 травня 2011 р.); відп. ред. С.І. Юрій. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – С. 155–156.

279. Стратегічні орієнтири формування і реалізації фіскальної політики України : моногр. / [Під ред. А.І. Крисоватого]. – Тернопіль : Вектор, 2012. – 356 с.

280. Страхова справа. Інтегрований навчальний комплекс : підруч. Автоматизована система навчання на CD та Інтернет-портал // В. Т. Александров, О. М. Бандурка, О. І. Ворона та ін. – Київ : НВП “АВТ”; Харків: Видавничий центр НТУ “ХП”, 2003. – Вип. 17.8. – 639 с.

281. Страхование / К. А. Граве, Л. А. Лунц. – М. : Государственное Издательство Юридической литературы, 1960. – 67 с.

282. Страхование : учеб. для студентов вузов / Под ред. В. В. Шахова, Ю. Т. Ахвледиани. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 511 с.

283. Страховое посредничество : теорія та практика : навч. посіб. / за редакцією О. М. Залєтова. – К. : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2004. – 416 с.

284. Страховое право : навч. посіб. / за ред. Ю. О. Заїки. – К. : Истина, 2004. – 192 с.

285. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : моногр. / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. – Суми : Університетська книга, 2011. – 388 с.

286. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : моногр. / С. О. Булгакова, А. В. Василенко, Л. І. Василенко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460 с.

287. Страховим агентам та посередникам заборонять утримувати винагороду з суми страхового платежу // Страхова справа. – 2011. – № 1 (41). – С. 22.

288. Страхові послуги : навч.-метод. посіб. для самот. вивчення дисципліни / За заг. ред. Т. М. Артюх. – К. : КНЕУ, 2000. – 124 с.

289. Страховой рынок Украины 1993-2001 // Специальный выпуск журнала “Финансовые услуги”. – Киев, 2001. – 340 с.

290. Страхування : підруч. / Кер. авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.

291. Страхування : теорія і практика : навч.-метод. посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временко та ін. – Харків : Бурун Книга, 2004. – 376 с.

292. Страхування в Україні. Аналітичний звіт–2011 // Страхування в Україні. – К. : Український науково-дослідний інститут “Права та економічних досліджень”, 2011. – 55 с.

293. Супрун Л. В. Поняття перестраховальної діяльності та перестрахової компанії / Л. В. Супрун // Наукові записки. Т. 53. Юридичні науки, 2006. – С. 101–104.

294. Супрун Л. Юридична природа договору перестраховання / Л. Супрун // Право України. – 2006. – № 2. – С. 116–120.

295. Сухонос С. Л. Механізм державного регулювання ринку страхових послуг України / С. Л. Сухонос // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1 (48). – С. 131–136.

296. Сухоруков М. М. К вопросу об определении понятия “услуга” / М. М. Сухоруков // Маркетинг в России и зарубежом. – 2004. – № 4. – С. 117–126.

297. Сучасний економічний аналіз : у 2 ч. Ч. 1. Мікроекономіка : навч. посіб. / [О. І. Пономаренко, М. О. Перестюк, В. М. Бурим]. – К. : Вища шк., 2004. – 262 с.

298. Сучасні економічні теорії : підруч. / [А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко]; за ред. А.А. Чухна. – К. : Знання, 2007. – 878 с.

299. Таркуцяк А. О. Страхові послуги : навч. посіб. / А. О. Таркуцяк. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 584 с.

300. Татаріна Т. В. Правове регулювання договору перестраховання : необхідність та доцільність / Т. В. Татаріна // Страхова справа. – 2004. – № 2. – С. 52–58.

301. Татаріна Т. В. Ринок страхування життя в Україні : проблеми та перспективи розвитку / Т. В. Татаріна // Наука й економіка. – 2010. – № 2 (18). – С. 93–99.

302. Теория государства и права : учеб. для вузов / Под ред. Г. Н. Манова. – М. : БЕК, 1995. – 333 с.

303. Теория и практика страхования : учеб. пособ. / Под общ. ред. проф. К. Е. Турбиной. – М. : Анкил, 2003. – 704 с.

304. *Теребус О. М.* Перестраховальний ринок та проблеми його розвитку в Україні / О. М. Теребус // Фінансова система України : збірник наук. праць. – Острог : Національний університет “Острозька академія”, 2009. – Вип. 12. – С. 425–430.

305. *Ткач А. А.* Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посіб. / А. А. Ткач. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.

306. *Ткаченко Н. В.* Державне регулювання страхової діяльності / Н. В. Ткаченко // Вісник СевНТУ : збірник наук. праць. Серія : Економіка і фінанси. – Вип. 109/2010. – Севастополь, 2010. – С. 157–162.

307. *Ткаченко Н. В.* Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній : теорія, методологія та практика [Текст] : моногр. / Н. В. Ткаченко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – Черкаси : “Черкаський ЦНТЕІ”, 2009. – 570 с.

308. *Ткаченко Н. В.* Міжнародний досвід регулювання перестрахових операцій / Н. В. Ткаченко // Збірник наук. праць ЧДТУ. – 2010. – № 22. – С. 58–66.

309. *Ткаченко Н. В.* Оптимізація параметрів перестраховування / Н. В. Ткаченко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 4. – С. 52–64.

310. *Ткаченко Н. В.* Проблеми та перспективи розвитку професійних перестраховиків в Україні / Н. В. Ткаченко // Світ фінансів. – 2007. – № 4 (13). – С. 129–134.

311. *Ткаченко Н. В.* Страхування : навч. посіб. / Н.В. Ткаченко. – К. : Ліра-К, 2007. – 376 с.

312. *Ткаченко Н. В.* Уточнення суті перестраховування з позицій забезпечення фінансової стійкості страховика / Н. В. Ткаченко // Фінансова система України: збірник наук. праць. – Острог : Національний університет «Острозька академія». Серія (Економіка), 2007. – Вип. 9. – С. 292–303.

313. *Тронин Ю. Н.* Основы страхового бизнеса / Ю. Н. Тронин. – М. : Издательство “Альфа-Пресс”, 2006. – 472 с.

314. *Трофимова М.* Страховой продукт як центральний елемент страхового маркетинга / М. Трофимова // Страховое ревю. – 2003. – № 10. – С. 10–24.

315. Трохименко В. Трансформація конкурентних відносин на ринку банківських послуг на сучасному етапі розвитку світової економіки / В. Трохименко // Конкуренція. – 2011. – № 2. – С. 26-32.

316. Турбина К. Е. Мировая практика государственного регулирования международного перестрахования / К. Е. Турбина // Страхование право. – 2001. – № 1. – С. 32–40.

317. Турбина К. Е. Тенденции развития мирового рынка страхования / К. Е. Турбина. – М. : Анкил, 2000. – 320 с.

318. Федеральный закон Российской Федерации “О саморегулирующих организациях” № 315-ФЗ от 01. 12. 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2007/12/06/samoreg-dok.html>.

319. Фидельман К. Проблемы правового регулирования перестрахования / К. Фидельман, С. Дедиков // Страхование дело. – 1996. – № 10. – С. 34–39.

320. Филиппова М. Уставные капиталы страховщиков увеличат / М. Филиппова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finansist-kras.ru/mneniya/ustav-kap-strahovshikov>.

321. Филонюк А. Приоритетные антикризисные меры на страховом рынке / А. Филонюк // Insurance TOP. – 2009. – № 1. – С. 6–7.

322. Филонюк А. Саморегулирование в сфере страхования : аннотация законопроекта № 5122 / А. Филонюк // Insurance TOP. – 2009. – № 4. – С. 3.

323. Филонюк А. Ф. Страховая индустрия Украины : стратегия развития : моногр. / А. Ф. Филонюк, А. Н. Залетов. – К. : Международная агенция «БИЗОН», 2008. – 448 с.

324. Финансово-инвестиционный словарь / Доунс Дж., Гудман Дж. Эллиот. – Пер. 4-го, перераб. и доп. англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 586 с.

325. Финансы: Оксфордский толковый словарь : англо-русский / Б. Батлер, Б. Джонсон и др. – М. : Изд-во “Весь мир”, 1997. – 496 с.

326. Філонюк О. Огляд глобального ринку перестрахування / О. Філонюк // Страхова справа. – 2009. – № 2 (34). – С. 30–43.

327. *Філонюк О. Ф.* Державне регулювання страхової справи в контексті Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року / О. Ф. Філонюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Економіка”. – 2006. – Вип. 81–82. – С. 49–52.

328. *Фінанси : підруч. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова.* – К. : Знання, 2008. – 611 с.

329. *Фінансова звітність ВАТ “Українська перестраховальна компанія” і ЗАТ “Перестраховальна компанія “Скіфія Ре” за 1998-2002 рр.*

330. *Фінансова система регіонів : новітні погляди та перспективи : кол. моногр. [Під заг. ред. А.Б. Кондрашихіна, В.К. Присяжнюка].* – Київ–Севастополь : Телескоп, 2011. – 444 с.

331. *Фогельсон Ю. Б.* Коментарий к страховому законодавству / Ю. Б. Фогельсон. – М. : Юристь, 2002. – 287 с.

332. *Фонд государственного страхования в СССР : моногр. / Под ред. А. П. Плешкова.* – М. : Финансы и статистика, 1984. – 182 с.

333. *Фролов Д. П.* Эволюция институциональной теории страхования / Д. П. Фролов // Финансы. – 2008. – № 6. – С. 52–56.

334. *Фурман В. М.* Державне регулювання страхового ринку як чинник його стратегічного розвитку / В. М. Фурман // Економіка і прогнозування. – 2005. – С. 114–126.

335. *Фурман В. М.* Страховий ринок України : стан, проблеми розвитку та шляхи їх розв’язання / В. М. Фурман // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 131–140.

336. *Фурман В. М.* Страхування : теоретичні засади та стратегія розвитку: моногр. / В. М. Фурман. – К. : КНЕУ, 2005. – 334 с.

337. *Фуруботн Э. Г.* Институты и экономическая теория / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер. – Спб. : Издат. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 702 с.

338. *Хитер К.* Экономика отраслей и фирм : учеб. пособ. [пер. с англ.] / К. Хитер. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 480 с.

339. *Ходжсон Дж.* Что такое институты? / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 28–48.

340. *Худиел Н. Н.* Формирование единого страхового рынка в СНГ : причины, формы и тенденции / Н. Н. Худиел // Страховое дело. – 2005. – № 1. – С. 49–54.

341. *Хэй Д.* Теория организации промышленности : Т. 1 / Д. Хэй, Д. Моррис [пер. с англ., под ред. А. Г. Слуцкого]. – СПб. : Экономическая школа, 1999. – 384 с.

342. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43515/page19?text=%FO%EE%EA%E5%FO%8>.

343. *Чемберлин Э.* Теория монополистической конкуренции : Реориентация теории стоимости / Э. Чемберлин; пер. с англ. Э. Г. Лейкина, Л. Я. Розовского [под ред. О. Я. Ольсевича]. – М. : Экономика, 1996. – 351 с.

344. *Чернышов С.* Входящее перестрахование от нерезидентов как инструмент привлечения валюты в страну : ТОП-3 СНГ / С. Чернышов // Insurance Top. – 2011. – № 1 (33). – С. 36–38.

345. *Чирков В.* Показники концентрації ринку / В. Чирков // Конкуренція. – 2004. – № 1. – С. 10–23.

346. *Шахов В. В.* Страхование : учеб. для вузов / В. В. Шахов. – М. : Анкил, 2002. – 248 с.

347. *Шахов В. В.* Страхование : учеб. для вузов / В. В. Шахов. – М. : Страховой полис: ЮНИТИ, 1997. – 311 с.

348. *Шерер Ф.* Структура отраслевых рынков : учеб. [пер. с англ. под ред. Н. М. Розановой] // Ф. Шефер, Д. Росс. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 698 с.

349. *Шихов А. К.* О содержательности точности элементов понятийного аппарата страхования / А. К. Шихов, А. А. Шихов // Страховое право. – 2006. – № 1. – С. 2–17.

350. *Шолойко А. С.* Основна сутність понять “страхова послуга” і “страховий продукт” / А. С. Шолойко // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 105–109.

351. *Шумелда Я. П.* Страхування : навч. посіб. Вид. 2-ге, розшир. / Я. П. Шумелда. – К. : Міжнародна агенція “БІЗОН”, 2007. – 384 с.

352. *Шумпетер Й. А.* Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер [пер. з англ. В. Ружицького та П. Таращука.] – К. : Основи, 1995. – 528 с.

353. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

354. Экономика страхования и перестрахования / Под общ. ред. проф. К. Е. Турбиной. – М. : Издательский центр “Анкил”, 1996. – 224 с.

355. *Юлдашев Р.* Постановка задачи идентификации страховых рисков и пример ее решения / Р. Юлдашев, Л. Цветкова // *Страховое дело.* – 2000. – № 4. – С. 10-14.

356. *Юлдашев Р. Т.* Страховой бізнес : слов.-справ. / Р. Т. Юлдашев. – М. : АНКІЛ, 2005. – 832 с.

357. *Юрченко Л. А.* Финансовый менеджмент страховика / Л. А. Юрченко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 119 с.

358. *Яворська Т. В.* Податкове регулювання підприємницької діяльності страхових структур : зарубіжний досвід та Україна / Т. В. Яворська // *Науковий вісник НЛТУ України.* – 2007. – Вип. 17.2. – С. 121–126.

359. *Яворська Т. В.* Понятійно-категоріальний апарат теорії державного регулювання страхового підприємництва / Т. В. Яворська // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка.* – 2010. – Спец. вип. 29 (частина 2). – С. 305–309.

360. *Albrecht Peter.* Moderne Risikotheorie zur Lösung risikopolitischer Probleme / *Albrecht Peter* // *Versicherungswirtschaft.* – 1987. – № 22. – 1441 s.

361. *Arrow K. I.* Essays in the Theory of Risk-Bearing. / K. I. Arrow. – Amsterdam : North Holland, 1970. – 155 p.

362. *Bain J. S.* Barriers to New Competition / J. S. Bain. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1956. – 667 p.

363. *Balassa B.* The theory of economic integration / B. Balassa. – Homewood, III : Richard D. Irwin, 1961. – 304 p.

364. *Banasicski A.* Ubezpieczenia gospodarcze / A. Banasicski. – Warszawa : Poltext, 1993. – 241 s.
365. *Banasinski A.* Wspolczone zagadnienia aktuarialne na swiesie / A. Banasicski // Studia Ubezpieceniowe. – Warszawa – Poznan : PWE, 1987. – S. 99–113.
366. *Baye Michael.* Managerial Economics and Business Strategy. 6 New York / Baye Michael. – NY : McGraw-Hill Irwin, 2007.
367. *Carter R. L.* Reinsurance // Reactions Publishing Group in association The Mercantile and General Reinsurance Company plc., 1995.
368. *Commons J. R.* The legal Foundations of Capitalism / J. R. Commons. – N. Y. : McMillan, 1924. – 361 p.
369. *Culp, Christopher L.* Structured Finance and Insurance: the Art of Managing Capital and Risk / Culp, Christopher L. – Published by John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersy, 2006. – 892 p.
370. *Ferguson R. E.* Chapter 3. The bases of reinsurance. In “Reinsurance” / R. E. Ferguson. – Athens, R.W. Strain, Publishing & Seminars incorporated, 1987.
371. Financial Markets and Institutions: the Global View // West Publishing Company. – Minneapolis / St. Paul, New York, 1994. – 742 p.
372. *Garsia-Herrero A.* Global and regional financial integration : progress in emerging markets / A. Garsia-Herrero, P. Woolridge // BIS Quarterly Review. – 2007. – September. – P. 57–70.
373. *Gini C.* Concentration and Dependency Ratios [transl. from Ital.] / C. Gini // Rivista di Politica Economica. – 1997. – № 87. – P. 769–789.
374. Global Reinsurance Market Report (GRMR) (End-year edition), 22 Desember 2010 // International Association of Insurance Supervisors (IAIS). – 42 c.
375. Glossary of in Insurance Terms // New York : Insurance Information Institute, 2011.
376. *Hall J. Debra.* Reinsurance Regulation in a Global Marketplace : A View from the United States / Hall J. Debra // Journal of Reinsurance, 2001. – Vol. 8. No.1. – P. 3–4.
377. *Hamel G.* Leading the Revolution / G. Hamel. – Boston : Harvard Business School Press, 2000.

378. *Heilmann Wolf-Rüdiger*. Risikotheorie – ein Elfenbeinturm der Versicherungswissenschaft? // *Versicherungswirtschaft*. – 1986. – № 14. – S. 878–881.

379. Insurance Definition: CAPACITY // Information provided by Insurance Information Institute [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.compugnotes.com/insurance-definition-capacity.html>.

380. Insurance market capacity [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finance.tochka.net/ua/glossary/2107-emkost-strakhovogorynkainsurance\market-capacity.html>.

381. Insurance market capacity [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eagency.com.ua/ru/c_helps_3.htm.

382. *Johnston J*. Valuing the potential transformation of banks into financial conglomerates // *J. Johnston // The Financial Review*. – 2002. – Vol. 46. – P. 19–34.

383. *Kornai J*. The Role of the State in a Post-Socialist Economy / *J. Kornai // Distinguished Lectures Series n.6*. – Leon Koźmiński Academy of Entrepreneurship and Management (WSPiZ) and TIGER, Warsaw, 16 November 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tiger.edu.pl/publikacje/dist/kornai.pdf>.

384. *Mason E*. Economic Concentration and the Monopoly Problem / *E. Mason*. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1957. – 411 p.

385. Merger and Acquisition Trends. Reinsurance Market Outlook. Partnership Renewed // January 2011. – AON BENFIELD. – 58 p.

386. *Merkin R*. What is reinsurance? / *R. Merkin // Reinsurance Law Library*. – London Hong Kong, 1998. – 89 p.

387. *Mill J. S*. The Principles of Political Economy : with some of their applications to social philosophy in two volumes. Vol. 1 / *J. S. Mill*. – London : John W. Parker, West Stand, 1848. – 604 p.

388. *Mintzberg H*. The Rise and Fall of Strategic Planning. / *H. Mintzberg // N.Y. The Free Press*, 1994. – 456 p.

389. *Montalbetti E*. Reasekuracja / Prace uzupełnił i przygotował do druku Antoni Banasinski // *Panstwowe Wydawnictwo Economiczne, Warszawa*, 1970. – 292 p.

390. *Ogwang T. A.* Convenient Method of Computing the Gini Index and its Standard Error / T. Ogwang // Oxford Bulletin of Economics and Statistics. – 2000. – Vol. 62. – P. 123–129.
391. Podstawy ubezpieczen. Podrecznik. / Pod red. J. Monkiewicza. – T.1. – Mechanizmy i funkcje. – Warszawa : Poltext, 2000.
392. Reinsurance and Financial Stability, 19 July 2012 // International Association of Insurance Supervisors (IAIS). – 52 p.
393. Reinsurance Glossary. – New York : RGA Reinsurance Company, 2011.
394. Reinsurance Market Outlook june-july 2012 update [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.thoughtleadership.aonbenfield.com/Documents/20120707_june_july_renewals_update.pdf.
395. Reinsurance THE TOPIC // New York: Reinsurance Association of America. – July, 2011.
396. *Schultz T.* Investment in Human Capital / T. Schultz. – N.Y., 1971. – 395 p.
397. *Shankar B. G.* Insurance. – Manual. Added Chapter 2 / Shankar B. G., Sanjay Patil, Kishan Kumar // TATA Consultancy Services Insurance Manual (Version 1.1), 2000. – 80 p.
398. Solvency II : тенденції та вплив на перестраховання // Страхова справа. – 2011. – №2 (42). – С. 25.
399. *Stiglitz J. E.* New Developments in the Analysis of Market Structure / J. E. Stiglitz, G. F. Mathewson (eds.). – London : The Macmillan Press, 1986. – 449 p.
400. The American Heritage Dictionary. Second Collage Edition / Houghton Miffling Company, Boston, 1982. – 1063 p.
401. The Oxford Dictionary for the Business word. [Text] : словарь / Market House Books ed.: A. Isaacs, E.Martin; Oxford University Press managing ed. : D.Thompson. – [New York] : Oxford Univ. Press, [1993]. – 996 p.
402. The Random House Collage Dictionary y (Revised Ed.) – New York : Random House, 1980. – 1568 p.
403. *Williamson O.* Mechanisms of Governance / O. Williamson. – New York : Oxford University Press, 1996. – 429 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

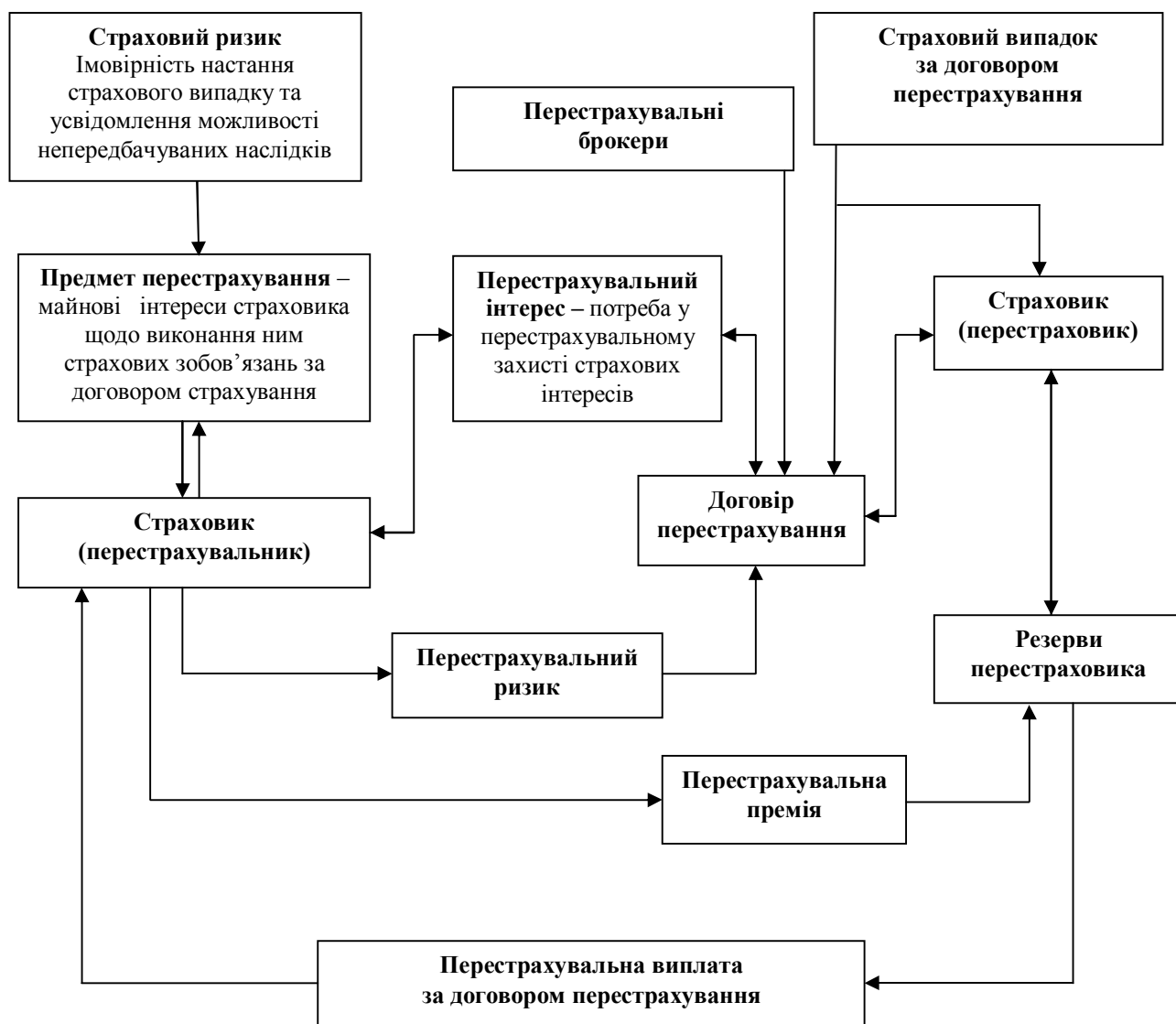

Рис. А.1. Схематичне зображення перестраховальних правовідносин на ринку (власна розробка автора)

Додаток Б

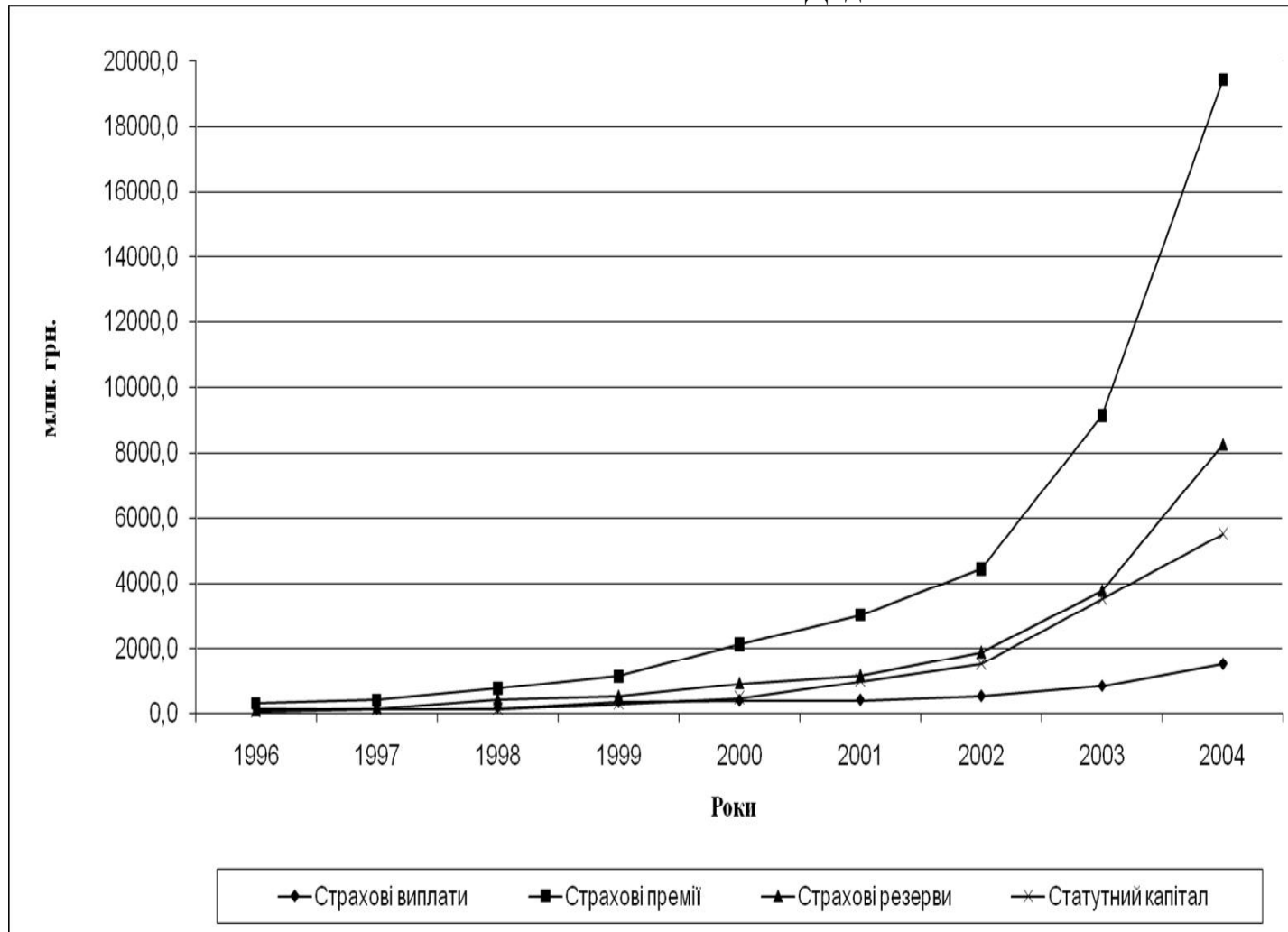

Рис. Б.1. Динаміка основних показників розвитку страхового ринку України впродовж 1996–2004 рр.

Прод. Додатку Б

Таблиця Б.1

Динаміка розвитку вітчизняного ринку перестраховання впродовж II етапу розвитку (1996-2004 рр.), млн. грн.¹

№ з/п	Показники	Роки								
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1.	Надходження страхових премій	317,8	408,4	789,2	1164,1	2136,4	3030,5	4442,1	9135,3	19431,4
2.	Обсяг страхових премій, переданих у перестраховання, в т. ч.	55,4	63,1	238,5	451,2	953,1	1492,4	2099,8	5416,9	11 678,3
-	перестраховикам-нерезидентам	36,8	42,5	132,9	277,3	518,9	785,6	1293,4	3175,9	1144,5
3.	Частка страхових премій, переданих у перестраховання, %, в т. ч.	17,4	15,5	30,2	39,0	44,6	43,2	47,3	59,3	60,1
	перестраховикам-нерезидентам, %	11,6	10,4	16,8	23,8	24,3	26,0	29,1	34,8	9,8
4.	Страхові виплати	147,3	129,2	177,8	360,9	407,1	424,2	543,1	860,6	1540,3
5.	Виплати перестраховиків за договорами перестраховання	*	3,3	25,1	132,3	37,7	42,9	126,4	248,3	383,5
6.	Частка перестраховиків у страхових виплатах, %	*	2,6	14,1	36,7	9,3	10,1	23,3	28,8	24,9

*– статистичних даних нема

¹ Складено за: [114; 115; 118; 205, с.58-60; 206; 207; 248; 249; 289, с.49-53; 323, с.141]

Прод. Додатку Б

Таблиця Б.2

Обсяг і частка премії, переданої перестраховикам за окремими видами страхування протягом 1996–2004 рр.*

№ з/п	Показники	Роки															
		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
		Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %	Обсяг, млн. грн.	Частка, %
1.	Особисте страхування (крім страхування життя)	3,9	6,2	7,7	3,2	11,2	2,5	30,5	3,2	20,4	1,4	26,9	1,3	89,9	1,6	32,5	0,3
2.	Страхування життя	-	-	-	-	0,4	0,1	2,6	0,3	6,9	0,5	11,1	0,5	23,9	0,4	40,0	0,3
3.	Добровільне майнове страхування	43,2	68,5	200,0	83,9	310,5	68,8	783,3	82,3	1276,1	85,5	1753,6	83,5	4854,0	89,7	10254,7	87,8
4.	Добровільне страхування відповідальності	8,4	13,3	23,6	9,9	98,9	21,9	81,3	8,5	124,3	8,3	198,1	9,4	300,5	5,5	1196,6	10,2
5.	Обов'язкове страхування	7,6	12,0	7,2	3,0	30,2	6,7	54,4	5,7	64,7	4,3	110,1	5,3	148,6	2,8	154,5	1,4
6.	Державне обов'язкове страхування	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Всього	63,1	100	238,5	100	451,2	100	953,1	100	1492,4	100	2099,8	100	5416,9	100	11 678,3	100

* Складено за: [205; 206; 207; 249; 323, с.137].

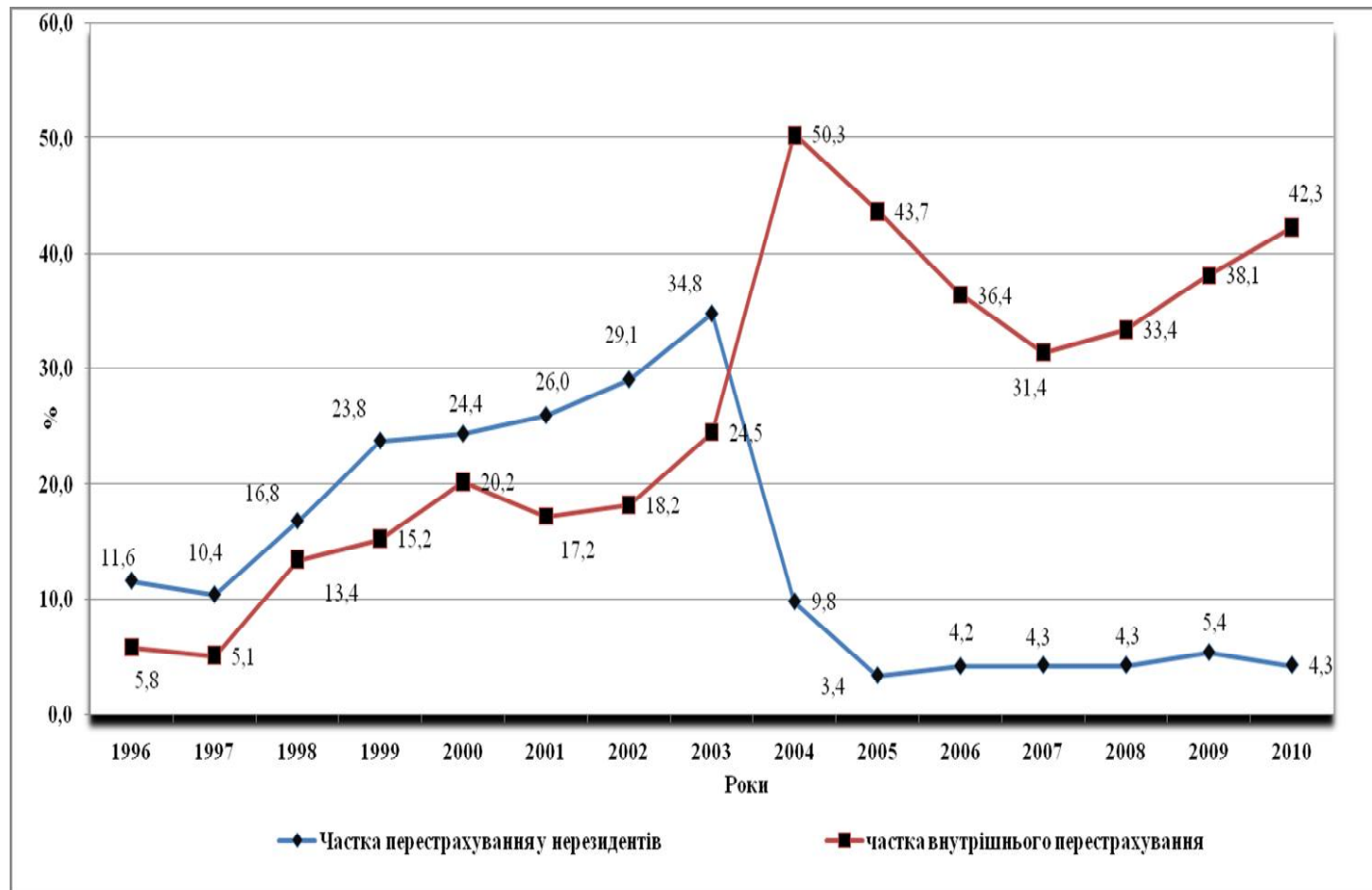

Рис. Б.2. Динаміка вихідного внутрішнього перестраховування та перестраховування в нерезидентів упродовж 1996–2011 рр.¹

¹ Складено за: офіційними даними Нацкомфінпослуг; [289, с.49-53].

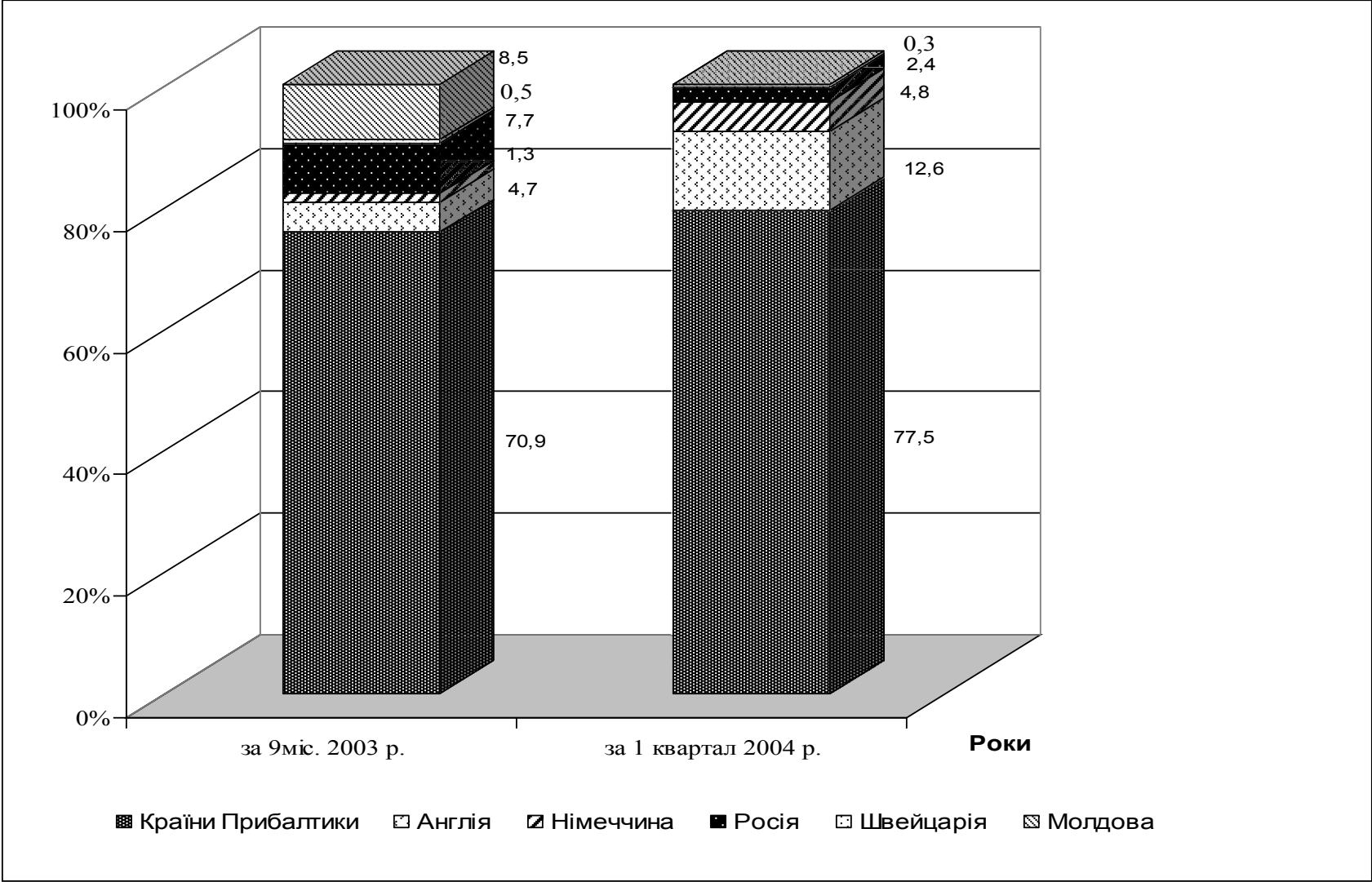

Рис. Б.3. Структура перестраховання українських ризиків у перестраховиків-нерезидентів

Додаток В

Таблиця В.1

Обсяг і структура ринку вихідного перестраховування за галузями і видами страхування іншого, ніж страхування життя, за 2005–2011 рр.¹

Види страхування	Роки											
	2005				2006				2007			
	Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування		Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування		Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування	
у % до валових премій за окремим видом			у % до премій із перестраховування	у % до валових премій за окремим видом			у % до премій із перестраховування	у % до валових премій за окремим видом			у % до премій із перестраховування	
Види страхування інші, ніж страхування життя, у т. ч.:	12532,2	6001,8	X	47,9	13379,2	5583,9	X	41,7	17224,3	6381,9	X	37,1
добровільне особисте страхування	520,1	47,9	9,2	0,4	723,4	45,7	6,3	0,3	1021,2	103,8	10,2	0,6
добровільне майнове страхування	10526,1	5498,9	52,2	43,9	11114,5	5121,5	46,1	38,2	14150,9	5742,9	40,6	33,4
<i>у т.ч. страхування фінансових ризиків</i>	<i>4056,1</i>	<i>2737,8</i>	<i>67,5</i>	<i>21,7</i>	<i>3446,4</i>	<i>1976,3</i>	<i>57,3</i>	<i>14,7</i>	<i>3798,4</i>	<i>2192,7</i>	<i>57,7</i>	<i>12,8</i>
добровільне страхування відповідальності	472,6	261,4	55,3	2,1	490,7	249,3	60,0	1,9	592,6	305,5	51,6	1,8
недержавне обов'язкове страхування	931,1	193,6	20,8	1,5	954,2	167,4	17,5	1,3	427,2	229,7	16,1	1,3
державне обов'язкове страхування	82,3	0,0	0,0	0,0	96,3	0,0	0,0	0,0	32,4	0,0	0,0	0,0

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Обсяг і структура ринку вихідного перестраховування за галузями і видами страхування іншого, ніж страхування життя, за 2005–2011 рр.¹

Види страхування	Роки											
	2008				2009				2010			
	Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування		Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування		Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховування, млн. грн.	Частка вихідного перестраховування	
у % до валових премій за окремим видом			у % до премій з перестраховування	у % до валових премій за окремим видом			у % до премій з перестраховування	у % до валових премій за окремим видом			у % до премій з перестраховування	
Види страхування інші, ніж страхування життя, у т. ч.:	22913,0	9005,5	X	39,3	19614,7	8844,1	X	45,1	22175,2	10706,1	X	48,3
добровільне особисте страхування	1451,3	106,5	7,3	0,5	1442,3	153,4	10,6	0,8	1679,1	191,4	11,4	0,9
добровільне майнове страхування	18409,3	7993,9	43,4	34,9	14769,8	7593,9	51,4	38,7	16607,5	9540,0	57,4	43,0
<i>у т. ч. страхування фінансових ризиків</i>	<i>3705,5</i>	<i>2365,6</i>	<i>63,8</i>	<i>10,3</i>	<i>2488,4</i>	<i>1624,1</i>	<i>65,3</i>	<i>8,3</i>	<i>2894,3</i>	<i>2233,9</i>	<i>77,2</i>	<i>10,1</i>
добровільне страхування відповідальності	1018,8	639,1	62,7	2,7	1080,4	656,3	60,7	3,3	1116,1	594,4	53,3	2,7
недержавне обов'язкове страхування	2016,0	265,9	13,2	1,2	2314,7	440,5	19,0	2,3	2767,6	380,3	13,7	1,7
державне обов'язкове страхування	17,7	0,0	0,0	0,0	7,5	0,0	0,0	0,0	4,9	0,0	0,0	0,0

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Прод. Табл. В.1

Обсяг і структура ринку вихідного перестраховання за галузями і видами страхування іншого, ніж страхування життя, за 2005–2011 рр.¹

Види страхування	2011 рік			
	Обсяг валових страхових премій, млн. грн.	Обсяг премій, переданих у перестраховання, млн. грн.	Частка вихідного перестраховання	
			у % до валових премій за окремим видом	у % до премій з перестраховання
Види страхування інші, ніж страхування життя, у т. ч.:	21347,1	5867,9	X	27,5
добровільне особисте страхування	2329,1	229,4	9,8	1,1
добровільне майнове страхування	14388,3	4590,1	31,9	21,5
<i>у т. ч. страхування фінансових ризиків</i>	<i>2856,6</i>	<i>936,2</i>	<i>32,8</i>	<i>4,4</i>
добровільне страхування відповідальності	1329,3	666,1	50,1	3,1
недержавне обов'язкове страхування	3295,8	382,1	11,6	1,8
державне обов'язкове страхування	4,5	0,2	4,4	0,0

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

**Розподіл ринку вихідного перестраховування ризиків за добровільними видами страхування
(крім страхування життя) у 2005–2011 рр.¹**

Види страхування	Страхові премії, передані перестраховикам													
	Роки													
	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%
Всього з добровільних видів страхування (крім життя):	5808,2	100	5416,5	100	6152,2	100	8739,5	100	8403,6	100	10325,8	100	5485,8	100
страхування від нещасних випадків	42,9	0,7	30,8	0,6	60,2	1,0	74,4	0,8	89,6	1,1	105,0	1,0	120,7	2,2
медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	1,0	0,0	9,3	0,2	32,5	0,5	19,3	0,2	41,7	0,5	60,7	0,6	86,4	1,6
страхування здоров'я на випадок хвороби	2,7	0,1	4,9	0,1	5,6	0,1	4,7	0,1	7,9	0,1	7,1	0,1	2,6	0,1
страхування залізничного транспорту	71,1	1,2	1,1	0,0	5,6	0,1	21,2	0,2	11,2	0,1	12,2	0,1	17,0	0,3
страхування наземного транспорту (крім залізничного)	231,3	4,0	284,1	5,2	574,7	9,3	1045,2	12,0	554,6	6,6	697,9	6,7	531,9	9,7
страхування повітряного транспорту	6,7	0,1	11,3	0,2	4,9	0,1	6,8	0,1	13,2	0,2	9,7	0,1	7,2	0,1
страхування водного транспорту	11,9	0,2	15,0	0,3	19,9	0,3	20,2	0,2	18,4	0,2	16,1	0,2	14,2	0,3
страхування вантажів і багажу	598,3	10,3	660,8	12,1	656,5	10,7	1093,1	12,5	804,7	9,6	1053,2	10,2	626,8	11,4
страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	516,8	8,9	747,6	13,8	794,0	12,9	1118,2	12,8	1305,2	15,5	1991,6	19,3	776,9	14,1
страхування майна (іншого, ніж передбачено граф. 7–12)	1133,5	19,5	1129,7	20,9	1254,5	20,4	1757,2	20,1	2059,2	24,5	2959,1	28,7	1398,4	25,1
страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (в т. ч. відповідальність перевізника)	15,9	0,3	14,8	0,3	22,1	0,4	34,6	0,4	13,7	0,2	35,0	0,3	16,4	0,3
страхування відповідальності власників повітряного транспорту (в т. ч. відповідальність перевізника)	0,6	0,0	3,1	0,1	0,9	0,0	1,1	0,0	6,7	0,1	9,1	0,1	31,7	0,6
страхування відповідальності власників водного транспорту (в т. ч. відповідальність перевізника)	3,9	0,1	4,3	0,1	3,4	0,1	4,8	0,1	4,1	0,0	3,9	0,0	3,9	0,1
страхування відповідальності перед третіми особами (іншої, ніж передбачено граф. 14–16)	241,0	4,2	227,0	4,2	279,1	4,5	598,6	6,8	631,8	7,5	546,4	5,3	614,2	11,2

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Закінч. Табл. В.2

страхування кредитів (у т. ч. відповідальності позичальника за непогашення кредиту)	145,3	2,5	177,4	3,3	216,5	3,5	513,5	5,9	952,6	11,3	243,8	2,4	136,0	2,5
страхування інвестицій	0,2	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	40,6	0,7
страхування фінансових ризиків	2737,8	47,1	1976,3	36,5	2192,7	35,6	2365,6	27,1	1624,1	19,3	2233,9	21,6	936,2	17,1
страхування судових витрат	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
страхування виданих гарантій (порук) та прийняття гарантій	45,5	0,8	118,2	2,1	23,3	0,4	52,9	0,6	250,7	3,0	322,5	3,1	105,0	1,9
страхування медичних витрат	1,3	0,0	0,8	0,0	5,5	0,1	8,1	0,1	14,2	0,2	18,6	0,2	19,7	0,4

Розподіл ринку вихідного перестраховання ризиків за обов'язковими видами страхування

(крім страхування життя) впродовж 2005–2011 рр.¹

Види страхування	Страхові премії, передані перестраховикам													
	Роки													
	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%	Обсяг, млн. грн.	%
Всього з недержавного обов'язкового страхування:	193,6	100	167,4	100	229,7	100	265,9	100	440,5	100	380,3	100	382,1	100
Медичне страхування іноземних громадян, які тимчасово перебувають на території України	1,6	0,8	2,9	1,7	7,1	3,1	8,5	3,2	2,9	0,7	2,1	0,6	0,0	0,0
Особисте страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що їх фінансують із Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)	5,8	3,0	8,9	5,3	20,2	8,8	13,1	4,9	12,8	2,9	14,3	3,8	6,7	1,8
Страхування спортсменів вищої категорії	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Особисте страхування від нещасних випадків на транспорті	8,5	4,4	12,3	7,3	12,9	5,6	8,4	3,1	20,1	4,5	18,6	4,9	8,8	2,3
Авіаційне страхування цивільної авіації	86,4	44,6	71,7	42,8	96,4	42,0	123,1	46,4	173,8	39,4	200,4	52,6	181,1	47,4
Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами)	15,0	7,7	17,8	10,6	24,6	10,7	39,6	14,9	133,7	30,4	49,7	13,1	90,9	23,8
Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за додатковими договорами)	36,6	18,9	23,1	13,8	21,3	9,3	24,0	9,0	43,3	9,8	37,7	9,9	40,1	10,5

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України

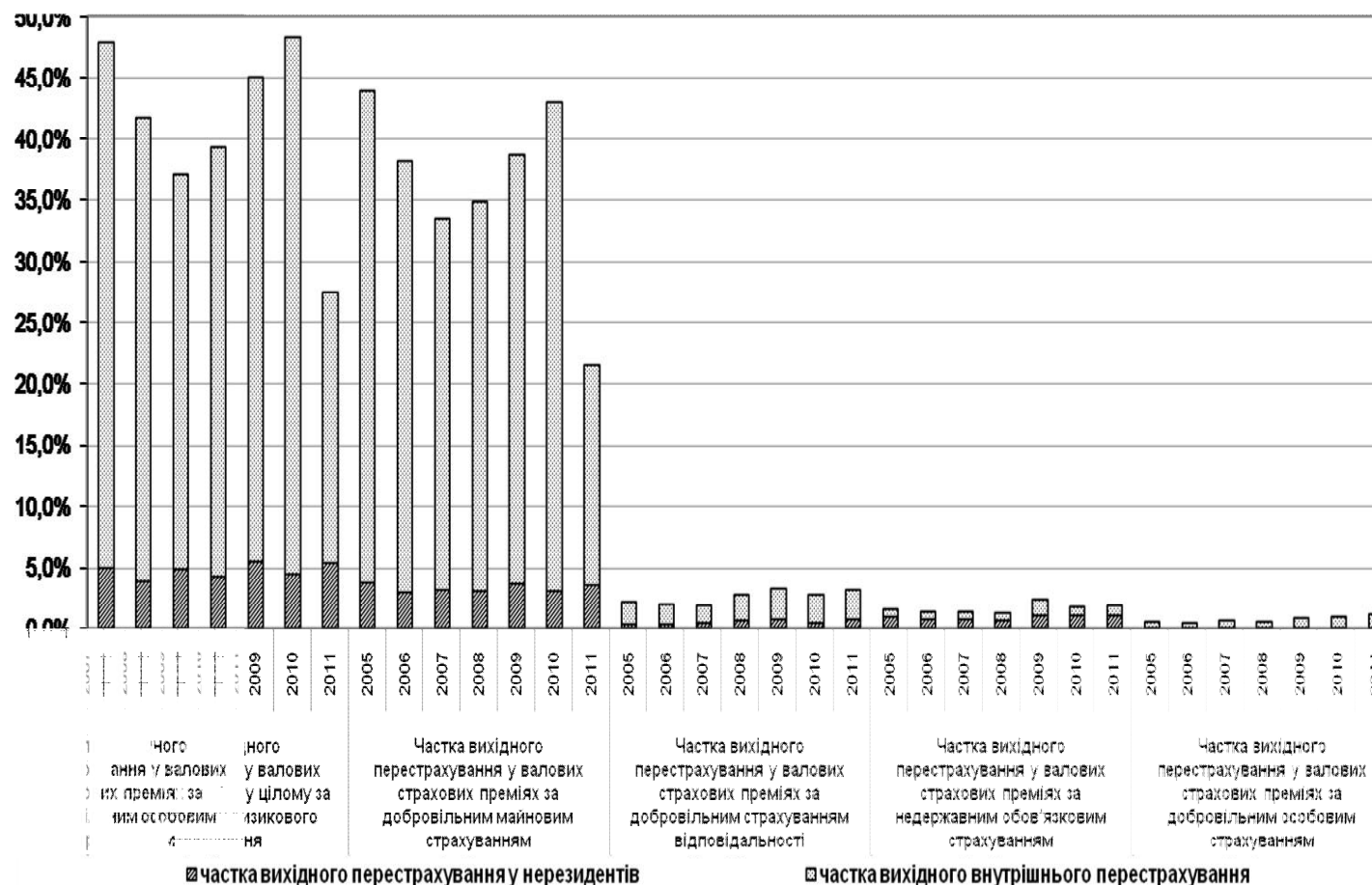

Рис. В.1. Розподіл ринку вихідного перестраховання за галузями ризикового страхування з виокремленням його зовнішньої і внутрішньої складових

Додаток Г

Таблиця Г.1

Динаміка розвитку ринку вхідного перестраховування протягом 2005–2011 рр. (млн. грн.)¹

№ з/п	Показники	Загальне страхування							Страхування життя						
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.	Валові страхові премії, у т. ч.	12532,2	13379,2	17224,3	22913,0	19614,7	22175,2	21347,1	321,3	450,8	783,9	1095,5	827,3	906,5	1346,4
	від перестраховальників:	4775,2	4925,5	4535,9	6435,6	6038,6	7388,5	3967,3	0,1	0,5	0,5	0,3	0,4	0,5	0,1
	- резидентів	4754,9	4904,0	4223,7	6118,1	5796,5	7196,2	3538,2	0,1	0,5	0,5	0,3	0,4	0,5	0,1
	- нерезидентів	20,3	21,5	112,2	317,5	242,1	192,3	429,1	-	-	-	-	-	-	-
3.	Частка перестраховальників у валових страхових преміях, %, у т. ч.	38,1	36,8	26,3	28,1	30,8	33,3	18,6	0,03	0,11	0,06	0,03	0,05	0,06	0,01
	- резидентів	37,9	36,7	24,5	26,7	29,6	32,5	16,6	0,03	0,11	0,06	0,03	0,05	0,06	0,01
	- нерезидентів	0,2	0,1	1,8	1,4	1,2	0,8	2,0	-	-	-	-	-	-	-
4.	Валові страхові виплати, у т. ч.	1884,5	2583,6	4189,0	7013,0	6674,5	6052,0	4793,4	9,7	16,0	24,0	37,7	62,7	52,6	70,6
	перестраховальникам:	102,9	228,1	819,1	1546,3	1727,0	2045,3	713,4	0,1	0,4	0,2	-	-	-	-
	- резидентам	96,4	214,6	315,0	490,7	676,6	208,2	135,4	0,1	0,4	0,2	-	-	-	-
	- нерезидентам	6,5	13,5	504,1	1055,6	1050,4	1837,1	578,0	-	-	-	-	-	-	-
5.	Частка перестраховальників у валових страхових виплатах, %, у т. ч.	5,5	8,8	19,5	22,0	25,9	33,8	14,9	1,0	2,5	0,8	-	-	-	-
	- резидентів	5,1	8,3	7,5	7,0	10,1	3,4	2,8	1,0	2,5	0,8	-	-	-	-
	- нерезидентів	0,4	0,5	12,0	15,0	15,8	30,4	12,1	-	-	-	-	-	-	-

¹ Складено за: даними Insurance Top, Нацкомфінпослуг, Міністерства фінансів України.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Показники операційної діяльності професійних перестраховиків “Української перестраховальної компанії” та “Скіфія Ре” за 1998–2002 рр. (тис. грн.) [329]

Показники	Українська перестраховальна компанія					Скіфія Ре				
	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Перестраховальні премії, в т. ч. передано в перестраховання (ретроцесію)	273,7	335,0	562,5	2166,6	3221,8	367,5	333,3	143,7	55,2	43,7
частка премії, переданої ретроцесію, %	53,3	31,9	35,2	78,2	88,0	48,7	45,1	0,5	-	-
Виплата відшкодування за договорами перестраховання	78,8	109,8	289,7	447,5	598,9	123,4	154,5	100,9	16,1	15,4
Статутний капітал	300,0	739,8	1325,2	1325,2	1325,2	240,0	240,0	240,0	240,0	240,0
Резерви перестраховика	110,0	144,5	242,8	658,5	825,6	185,5	116,8	23,9	14,3	10,1

Таблиця Д.2

Частка професійних перестраховиків на страховому ринку України за основними показниками діяльності в 1998–2002 рр., (%) [114; 289; 329]

Показники	Українська перестраховальна компанія					Скіфія Ре					Українська перестраховальна компанія та Скіфія Ре	
	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	1998 р.	2002 р.
Перестраховальні премії	0,11	0,07	0,06	0,14	0,15	0,15	0,07	0,02	0,004	0,003	0,26	0,15
Виплата відшкодування	0,04	0,03	0,07	0,10	0,11	0,07	0,04	0,02	0,004	0,002	0,11	0,11
Статутний капітал	0,16	0,23	0,26	0,13	0,06	0,16	0,07	0,05	0,02	0,01	0,32	0,07
Страхові резерви	0,02	0,04	0,02	0,06	0,04	0,04	0,02	0,01	0,001	0,001	0,06	0,004

Прод. Додатку Д

Таблиця Д.3

**Динаміка операційної діяльності
перестраховальної компанії “VAB RE” (“Лідер Ре”) (тис. грн.) [76; 113]**

Показники	За станом на:					
	01.04.2007	01.07.2007	01.01.2008	01.07.2008	01.01.2009	01.01.2010
Перестраховальні премії	6516,0	13813,7	34569,0	18009,0	39406,9	26170,0
Виплати відшкодування	3132,0	7835,8	20063,2	10600,0	22166,0	15829,0
Статутний капітал	50000,0	50000,0	50000,0	50000,0	50000,0	50000,0
Технічні резерви	10554,0	11913,0	16110,8	16110,0	16110,0	9344,0

Додаток Е

Таблиця Е.1

Показники, що характеризують фінансові можливості учасників ринку перестраховування (тис. грн.)¹

№ з/п	Учасник ринку	Активи	Власний капітал	Гарантійний фонд	Страхові платежі	Страхові виплати	Обсяг премій, переданих у перестраховування
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	СК 611	32813,00	28704,50	504,50	10620,60	1216,70	4514,80
2.	ALLIANZ Україна	163735,40	68663,40	600,20	142228,50	38072,50	60692,90
3.	QBE Україна	100090,40	26845,10	18745,10	72768,90	24443,10	17644,20
4.	УТІСО	203765,00	161874,00	27915,00	43579,20	9397,60	6396,90
5.	АВАНТЕ	1467254,40	1333137,20	1312137,20	2,00	14539,00	0,50
6.	АКТИВ-СТРАХУВАННЯ	73033,70	53538,90	33112,40	49015,30	666,90	10584,50
7.	АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	218833,90	108121,70	13641,70	359455,40	92691,30	12301,10
8.	АЛЬФА-ГАРАНТ	183041,00	150423,00	50423,00	32482,10	12070,30	5234,60
9.	АМАЛЬТЕЯ	229733,50	224041,70	142041,70	9842,40	276,60	2693,10
10.	АРМА	183913,80	152266,40	17266,40	50170,90	6741,00	15476,20
11.	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	174989,00	77972,00	61972,00	329766,70	35977,30	110829,60
12.	АСКА	452689,00	284665,00	100080,00	419964,10	149407,20	145462,20
13.	АСКО-ДОНБАС ПІВНІЧНИЙ	68268,60	30650,20	15980,60	74560,20	27340,90	5887,90
14.	АСКО-МЕДСЕРВІС	32499,30	19924,30	4804,30	5916,40	2720,20	1343,00
15.	АХА СТРАХУВАННЯ	859736,00	446890,00	184915,00	728520,00	294535,00	31220,00
16.	БРОКБІЗНЕС	212209,00	116227,00	64827,00	145941,50	69706,00	6935,80
17.	БУСІН	92611,90	55120,20	30720,20	78730,60	1512,80	48607,10
18.	ВАРТА	29521,70	12049,90	2049,90	120,20		36,50
19.	ВіДі – СТРАХУВАННЯ	29281,80	16046,00	4460,00	28099,40	8200,70	9838,20
20.	ВІЙСЬКОВО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ	46797,90	16509,10	8469,10	76334,30	5419,80	61586,50
21.	ВУСО	243487,00	152386,00	92386,00	178081,70	33012,50	39100,40
22.	ГАРАНТ-АВТО	409714,20	161042,90	77552,90	283740,00	145444,10	25710,90
23.	ГАРАНТІЯ СО	63952,50	39138,60	30138,60	50226,20	13558,10	2687,40
24.	ГАРАНТІЯ	240519,10	150517,90	50517,90	96014,90	14885,90	7189,90
25.	ГАРАНТ-СИСТЕМА	29086,00	12448,00	1439,00	27999,00	5287,00	10921,00
26.	ГЛОБУС	88370,00	58157,30	18185,30	88313,00	30751,30	5558,20
27.	ГРАВЕ УКРАЇНА	70185,80	44341,00	3211,00	38218,30	23882,90	1614,20
28.	ДНІПРОІНМЕД	374476,00	178099,00	140467,00	320241,90	16834,30	94096,40

¹ Складено за: даними Insurance TOP

	2	3	4	5	6	7	8
29.	ДНІСТЕР	66222,00	57161,30	7161,30	16683,10	2063,30	2866,30
30.	ДОБРОБУТ	416948,20	312089,30	75589,30	213889,50	35944,20	44195,60
31.	ДОБРОБУТ ТА ЗАХИСТ	76691,20	74056,60	26512,30	10173,90	1805,00	3446,80
32.	ДОВІРА ТА ГАРАНТІЯ	27271,00	22307,00	10667,00	7743,00	72,00	0,00
33.	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС	118947,10	69854,00	14854,00	87995,90	29920,00	14521,60
34.	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ СОЮЗ	66799,00	61512,00	512,00	10894,00	2604,90	944,90
35.	ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТУРИСТИЧНЕ СТРАХУВАННЯ	24518,00	12707,00	3234,00	40313,10	17096,00	6623,90
36.	ЗАХІД-РЕЗЕРВ	381836,30	375356,80	363106,80	12787,30	13,80	198,00
37.	ЗЛАГОДА	81305,00	71218,80	52218,80	21175,30	435,90	10095,50
38.	ІЛЛІЧІВСЬКЕ	140284,00	62094,00	32094,00	135225,10	51932,70	40079,00
39.	ІНГО Україна	611002,10	263738,90	95195,90	507893,60	240570,50	120701,40
40.	ІНДІГО	65121,10	31490,40	1488,40	68891,70	21777,40	21344,90
41.	ІНТЕР ЕКСПРЕС	18097,00	14124,00	6824,00	11423,80	4959,00	639,50
42.	ІНТЕРТРАНСПОЛІС	111357,00	78957,00	28953,00	29881,00	4584,10	840,10
43.	КАШТАН	179524,30	111518,60	39758,60	115142,20	3580,00	35959,50
44.	КИЇВСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ	59021,00	32116,00	12116,00	41118,40	2653,90	19946,90
45.	КИЇ АВІА ГАРАНТ	18084,10	15084,40	1584,40	9066,60	711,50	861,60
46.	КНЯЖА	328339,10	182199,70	93455,30	168781,70	68679,60	22228,60
47.	КРАЇНА	142552,20	38551,90	6069,70	115793,90	34873,20	28838,80
48.	КРЕДО	66959,10	38592,20	7083,20	49283,00	20661,40	1173,30
49.	КРЕМІНЬ	1330699,00	1126484,00	1109484,00	1211126,20	21238,80	455530,40
50.	КРОНА	54277,80	37638,00	4128,30	32395,50	15795,30	2835,00
51.	КРИМСЬКА СТРАХОВА КОМПАНІЯ	35335,20	27513,80	12513,80	24223,10	9075,10	9324,50
52.	ЛЕМА	1983373,00	1385695,00	835695,00	596077,60	23362,10	144985,80
53.	ЛЕМА СІТІ СЕРВЕР	60862,80	32745,40	2734,10	1993,60	661,50	550,60
54.	МЕГАПОЛІС	72100,50	33833,50	21333,50	105282,40	22479,10	46367,30
55.	МЕРКУРІЙ	20292,60	20033,50	33,50	1414,70	886,40	611,40
56.	МИР	99181,20	83243,90	33193,90	35287,70	3670,20	1401,40
57.	НАСТА	120139,00	52903,10	12975,50	58711,80	23813,50	3407,50
58.	НАФТОГАЗСТРАХ	69651,50	36366,00	17580,60	136225,80	80616,30	1221,80
59.	НОВА	80661,60	38039,20	8039,20	70720,30	25382,00	12382,40
60.	ОМЕГА	928352,80	841255,70	786255,70	89487,10	20288,90	6196,90
61.	ОРАНТА	1130872,00	812247,00	37122,00	637076,40	213120,80	52862,10
62.	ОРАНТА-ЛУГАНЬ	69009,00	59833,00	48631,00	15928,40	3486,80	15,50
63.	ОРАНТА-СІЧ	49817,70	30725,40	23675,40	45535,30	20744,00	2543,10
64.	ПАНАЦЕЯ 1997	127513,00	104183,60	4183,60	1764,90	24,00	764,70

Прод. Табл. Е.1

65.	ПЕРША	92333,00	42758,00	2758,00	132657,00	26229,00	50574,00
66.	ПЗУ Україна	334773,90	78696,20	60742,50	325328,50	117624,40	58712,50
67.	ПОІНТ	35917,30	26499,80	16699,80	30900,40	1172,20	9331,40
68.	ПОЛІС-ЦЕНТР	22349,30	19845,00	4445,00	4093,20	181,70	64,10
69.	ПРОВІДНА	791877,00	189802,00	118215,00	604871,40	284113,60	71222,20
70.	ПРОВІТА	256053,00	214478,00	125597,00	70692,40	16312,00	20665,40
71.	ПРОМИСЛОВО-СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС	107985,70	104648,00	74648,00	16230,90	2284,40	5816,70
72.	ПРОСТО-СТРАХУВАННЯ	205802,00	100311,00	36311,00	187999,50	73284,00	11970,70
73.	ПРОФЕСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ	11183,70	9037,90	1037,90	21290,40	16233,60	801,40
74.	РАЙП	100368,50	45835,50	31835,50	11760,10	3874,20	93,10
75.	РАРИТЕТ	76035,00	57473,00	13533,00	55713,30	18323,10	2536,90
76.	САЛАМАНДРА-Україна	259255,30	114163,40	89163,40	77820,40	2544,50	10382,10
77.	СКАЙД	143004,00	97195,00	37195,00	73953,20	1970,40	25257,60
78.	СКАРБНИЦЯ	43238,00	25021,00	11021,00	14679,20	3424,80	277,60
79.	СТАТУС	128993,80	90771,90	40021,90	93371,30	10728,80	14457,30
80.	СТРОЙПОЛІС	194392,40	161280,60	95970,60	96057,00	2350,80	19825,50
81.	СГ ТАС	704578,20	429497,90	244292,90	379568,00	181943,80	43004,90
82.	ТЕКОМ	167173,90	146371,90	109145,90	86722,90	4779,50	64478,30
83.	УКРАЇНЬСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ	56617,10	43717,90	36717,90	91626,00	6197,90	67150,30
84.	УКРАЇНЬСЬКА СТРАХОВА ГРУПА	316457,20	150346,50	47846,50	407691,20	209367,10	35697,40
85.	УКРАЇНЬСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ	86896,00	51413,00	1413,00	48916,40	3504,10	15600,80
86.	УНІВЕРСАЛЬНА	460291,70	266424,20	101977,20	252793,80	79586,10	26023,80
87.	УНІКА	446137,00	128884,00	9404,00	635348,00	322367,80	234255,20
88.	УОСК	49163,20	27271,20	14271,20	76514,70	7264,30	52688,90
89.	УПСК	317058,10	111308,20	11308,20	441927,50	112210,40	139276,10
90.	ХАРКІВСЬКА МУНІЦИПАЛЬНА СК	109698,50	93958,60	72108,60	26158,90	3576,10	1595,80
91.	ХДІ СТРАХУВАННЯ	82954,60	45864,50	-24135,50	38242,20	13483,00	6283,00
92.	ЕКСПРЕС СТРАХУВАННЯ	100574,90	62786,70	18286,70	97958,20	14031,30	15835,30
93.	ЕНЕРГОРЕЗЕРВ	17830,90	14772,50	1892,50	18078,60	1611,40	13621,70
94.	ЕТАЛОН	124775,00	88285,00	11285,00	70688,70	23608,30	18990,70
95.	ЮНІВЕС	58441,50	46875,60	21875,60	39322,10	2338,10	17503,80

Прод. Додатку Е
Таблиця Е.2

Показники, що характеризують перестрахову діяльність учасників ринку перестраховування (тис. грн.)

№ з/п	Учасник ринку	Перестраховальні премії від резидентів	Перестраховальні премії від нерезидентів	Перестраховальні премії	Перестраховальні виплати резидентам	Перестраховальні виплати нерезидентам	Перестраховальні виплати
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	СК 611	686,00	0	686	79,6	0	79,6
2.	ALLIANZ Україна	4651,10	0	4651,1	389,2	0	389,2
3.	QBE Україна	4117,60	0	4117,6	2169,3	0	2169,3
4.	УТИСО	2791,60	584,1	3375,7	659,2	36,8	696
5.	АВАНТЕ	0,00	0	0	14539	0	14539
6.	АКТИВ-СТРАХУВАННЯ	213,40	0	213,4	139,3	0	139,3
7.	АЛЬФА СТРАХУВАННЯ	4299,60	0	4299,6	1835,2	0	1835,2
8.	АЛЬФА-ГАРАНТ	1459,00	643,3	2102,3	629,7	43,4	673,1
9.	АМАЛЬТЕЯ	2376,40	0	2376,4	0	0	0
10.	АРМА	3449,20	456,6	3905,8	2066,9	25,5	2092,4
11.	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	2623,70	0	2623,7	36,3	0	36,3
12.	АСКА	50204,60	1647	51851,6	3956,9	402,3	4359,2
13.	АСКО-ДОНБАС ПІВНІЧНИЙ	10,00	0	10	0	0	0
14.	АСКО-МЕДСЕРВІС	271,10	0	271,1	161,6	0	161,6
15.	АХА СТРАХУВАННЯ	2073,00	0	2073	64	0	64
16.	БРОКБІЗНЕС	4625,10	923,9	5549	1664,8	42,1	1706,9
17.	БУСІН	15461,90	781,8	16243,7	30,9	6,2	37,1
18.	ВАРТА	0,00	0	0	0	0	0
19.	ВіДі – СТРАХУВАННЯ	0,00	0	0	0	0	0
20.	ВІЙСЬКОВО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ	214,10	0	214,1	56,5	0	56,5
21.	ВУСО	49060,40	239,2	49299,6	0	15,6	15,6
22.	ГАРАНТ-АВТО	767,10	992,8	1759,9	57,8	0	57,8
23.	ГАРАНТІЯ СО	101,40	0	101,4	24,1	0	24,1
24.	ГАРАНТІЯ	823,50	0	823,5	620,3	0	620,3
25.	ГАРАНТ-СИСТЕМА	274,00	308	582	144	0	144
26.	ГЛОБУС	291,00	0	291	239,8	0	239,8
27.	ДНІПРОІНМЕД	13549,20	0	13549,2	0	0	0
28.	ГРАВЕ УКРАЇНА	1341,10	0	1341,1	0	0	0

29.	ДНІСТЕР	343,10	0	343,1	84,5	0	84,5
30.	ДОБРОБУТ	5992,20	0	5992,2	1547,8	0	1547,8
31.	ДОБРОБУТ ТА ЗАХИСТ	625,10	0	625,1	3,2	0	3,2
32.	ДОВІРА ТА ГАРАНТІЯ	0,00	0	0	0	0	0
33.	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС	2197,30	314,4	2511,7	8	24,1	32,1
34.	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ СОЮЗ	586,10	0	586,1	326,1	0	326,1
35.	ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТУРИСТИЧНЕ СТРАХУВАННЯ	0,00	0	0	0	0	0
36.	ЗАХІД-РЕЗЕРВ	16,50	0	16,5	0	0	0
37.	ЗЛАГОДА	242,10	0	242,1	150,3	0	150,3
38.	ІЛЛЧІВСЬКЕ	2257,10	635,9	2893	1866,5	15,6	1882,1
39.	ІНГО Україна	3615,10	1149,7	4764,8	40102,5	145,1	40247,6
40.	ІНДІГО	-185,80	0	-185,8	1671,6	0	1671,6
41.	ІНТЕР ЕКСПРЕС	146,70	0	146,7	11,2	0	11,2
42.	ІНТЕРТРАНСПОЛІС	0,00	301	301	105,1	0	105,1
43.	КАШТАН	1077,90	0	1077,9	180,9	0	180,9
44.	КИЇВСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ	1387,20	0	1387,2	208,4	0	208,4
45.	КИЇ АВІА ГАРАНТ	12,40	0	12,4	134,4	0	134,4
46.	КНЯЖА	783,80	0	783,8	98,6	0	98,6
47.	КРАЇНА	902,70	0	902,7	1583,8	0	1583,8
48.	КРЕДО	669,10	140,6	809,7	3,1	0	3,1
49.	КРЕМІНЬ	529492,60	0	529492,6	5257,6	0	5257,6
50.	КРОНА	134,00	163,2	297,2	121,6	12,1	133,7
51.	КРИМСЬКА СТРАХОВА КОМПАНІЯ	1317,50	0,7	1318,2	1107,6	0,3	1107,9
52.	ЛЕМА	4812,20	406144,2	410956,4	517	8595,2	9112,2
53.	ЛЕМА СІТІ СЕРВЕР	552,30	0	552,3	0	0	0
54.	МЕГАПОЛІС	1414,60	0	1414,6	828,3	0	828,3
55.	МЕРКУРІЙ	363,50	0	363,5	0	0	0
56.	МИР	2001,80	402	2403,8	188,6	0	188,6
57.	НАСТА	191,80	623,6	815,4	155	0	155
58.	НАФТОГАЗСТРАХ	29,50	-8,8	20,7	167,6	0	167,6
59.	НОВА	6133,80	298	6431,8	2978,1	20,3	2998,4
60.	ОМЕГА	1967,90	5,4	1973,3	324,3	0	324,3
61.	ОРАНТА	2468,40	3539,7	6008,1	2081,2	70,1	2151,3

62.	ОРАНТА-ЛУГАНЬ	83,50	0	83,5	0	0	0
63.	ОРАНТА-СІЧ	851,10	0	851,1	579,7	0	579,7
64.	ПАНАЦЕЯ 1997	0,00	0	0	0	0	0
65.	ПЕРША	4255,00	187	4442	234	0	234
66.	ПЗУ Україна	1939,70	0	1939,7	662,1	0	662,1
67.	ПОІНТ	485,90	0	485,9	84	0	84
68.	ПОЛІС-ЦЕНТР	5,90	0	5,9	0	0	0
69.	ПРОВІДНА	4196,00	950,9	5146,9	2998,2	0	2998,2
70.	ПРОВІТА	205,40	1209,6	1415	6,8	52,6	59,4
71.	ПРОМИСЛОВО-СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС	631,80	0	631,8	77,8	0	77,8
72.	ПРОСТО-СТРАХУВАННЯ	643,40	2809,5	3452,9	173,8	31,3	205,1
73.	ПРОФЕСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ	227,10	0	227,1	38,1	0	38,1
74.	РАЙП	559,50	0	559,5	37,9	0	37,9
75.	РАРИТЕТ	778,90	0	778,9	219,7	0	219,7
76.	САЛАМАНДРА-Україна	2330,70	0	2330,7	1,3	0	1,3
77.	СКАЙД	8127,20	0	8127,2	1257,8	0	1257,8
78.	СКАРБНИЦЯ	1377,30	0	1377,3	176,5	0	176,5
79.	СТАТУС	3053,40	0	3053,4	407,6	0	407,6
80.	СТРОЙПОЛІС	16318,40	0	16318,4	1402,9	0	1402,9
81.	СГ ТАС	1775,10	292,4	2067,5	732,2	0	732,2
82.	ТЕКОМ	88,40	0	88,4	0,2	0	0,2
83.	УКРАЇНСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ	175,10	0	175,1	47,8	0	47,8
84.	УКРАЇНСЬКА СТРАХОВА ГРУПА	5209,50	0	5209,5	2745,7	0	2745,7
85.	УКРАЇНСЬКИЙ СТРАХОВИЙ ДІМ	225,40	21,9	247,3	43,5	0	43,5
86.	УНІВЕРСАЛЬНА	9553,90	208	9761,9	907,9	12,5	920,4
87.	УНІКА	25832,30	402,5	26234,8	5588	252,3	5840,3
88.	УОСК	645,60	105,7	751,3	366,3	5,4	371,7
89.	УПСК	1580,70	1282,1	2862,8	348,9	64,7	413,6
90.	ХАРКІВСЬКА МУНІЦИПАЛЬНА СК	86,70	0	86,7	0	0	0
91.	ХДІ СТРАХУВАННЯ	972,10	351,6	1323,7	423,2	18,7	441,9
92.	ЕКСПРЕС СТРАХУВАННЯ	1335,70	183,3	1519	0	0	0
93.	ЕНЕРГОРЕЗЕРВ	1016,10	0	1016,1	22,7	0	22,7
94.	ЕТАЛОН	3933,80	167,2	4101	840,8	0	840,8
95.	ЮНІВЕС	33,80	0	33,8	0	0	0

Прод. Додатку Е

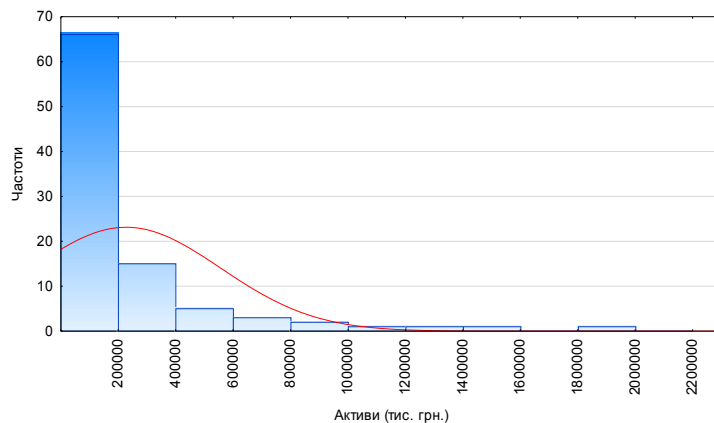

Рис. Е.1. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховання за розміром активів за станом на 1. 01. 2012 р.

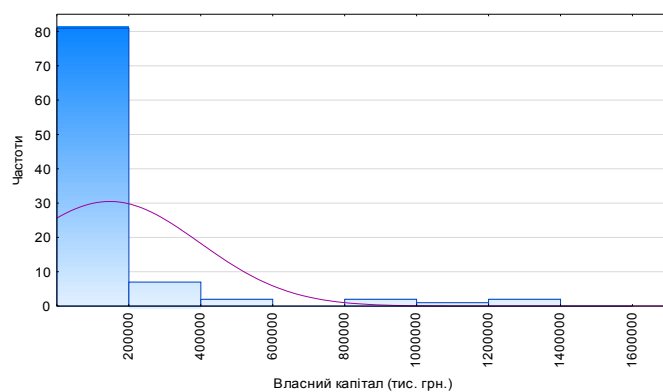

Рис. Е.2. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховання за власним капіталом за станом на 1. 01. 2012 р.

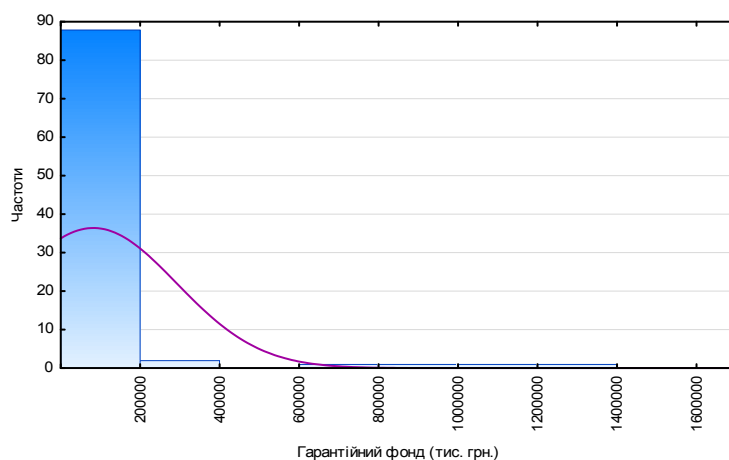

Рис. Е.3. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховання за розміром гарантійного фонду за станом на 1. 01. 2012 р.

Прод. Додатку Е

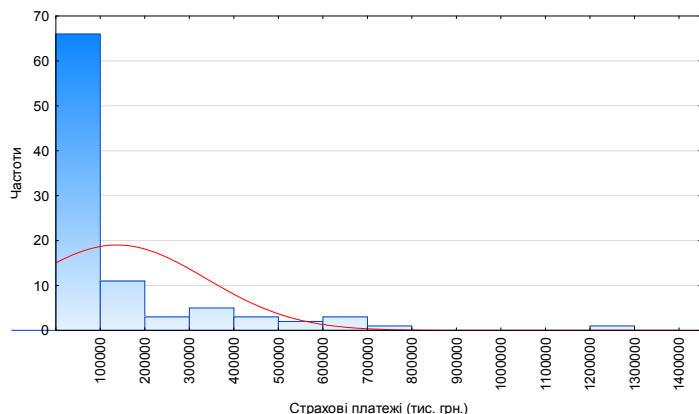

Рис. Е.4. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розміром страхових платежів за станом на 1. 01. 2012 р.

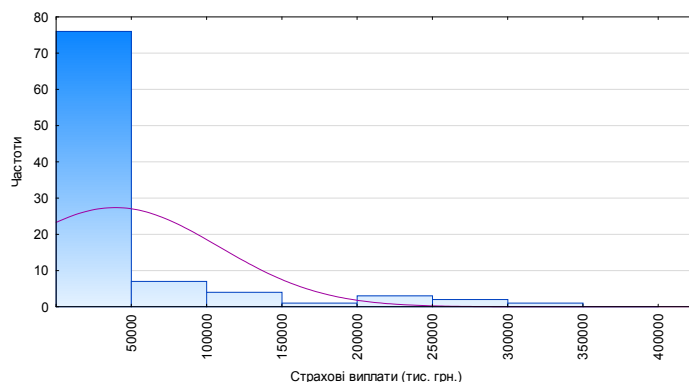

Рис. 4.5. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розміром страхових виплат за станом на 1. 01. 2012 р.

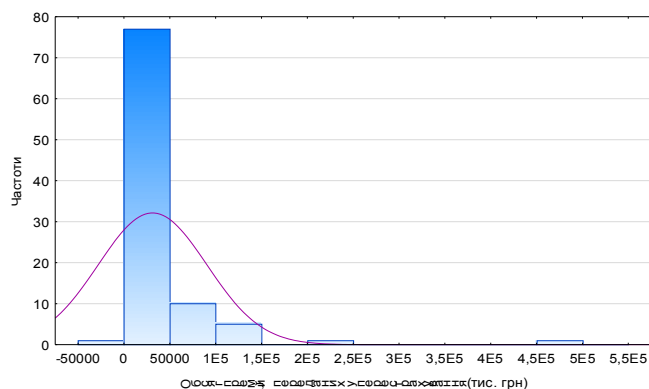

Рис. Е.6. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за обсягом страхових премій, переданих у перестраховування, за станом на 1. 01. 2012 р.

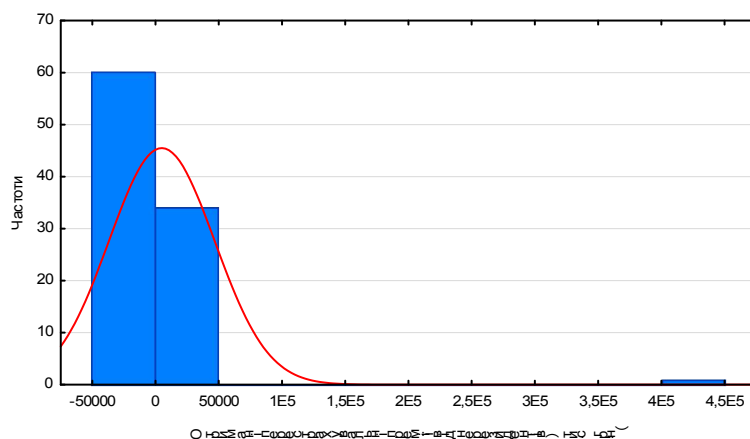

Рис. 4.7. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розміром отриманих перестраховальних премій від нерезидентів за станом на 1. 01. 2012 р.

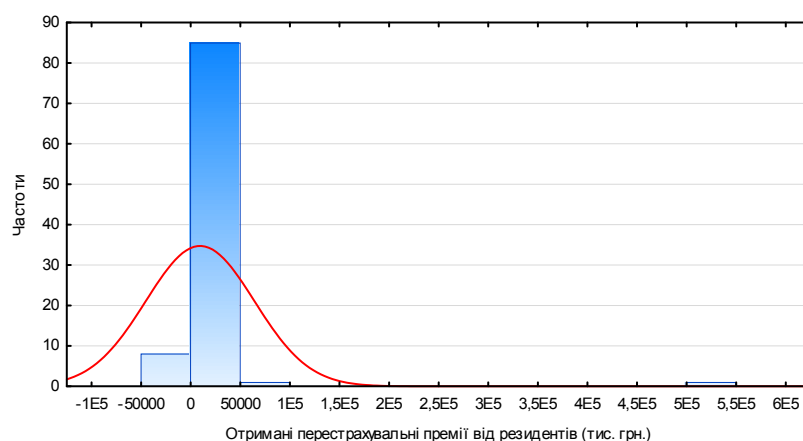

Рис. 4.8. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розміром перестраховальних премій, отриманих від резидентів за станом на 1. 01. 2012 р.¹

¹ Складено за даними страхового рейтингу "Insurance Top" за 12 місяців 2011 року.

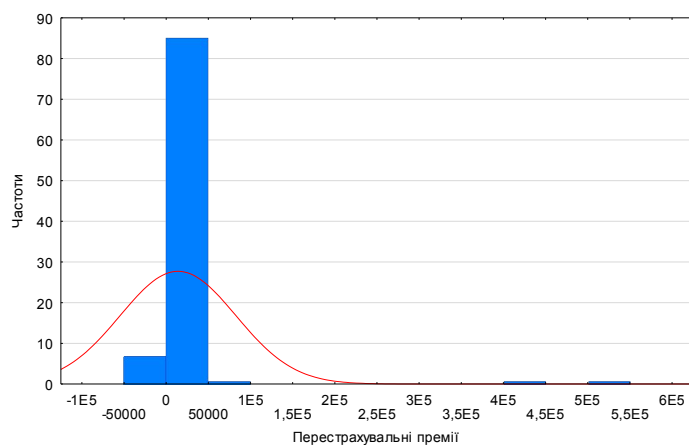

Рис. Е.9. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розміром отриманих перестраховальних премій за станом на 1. 01. 2012 р.

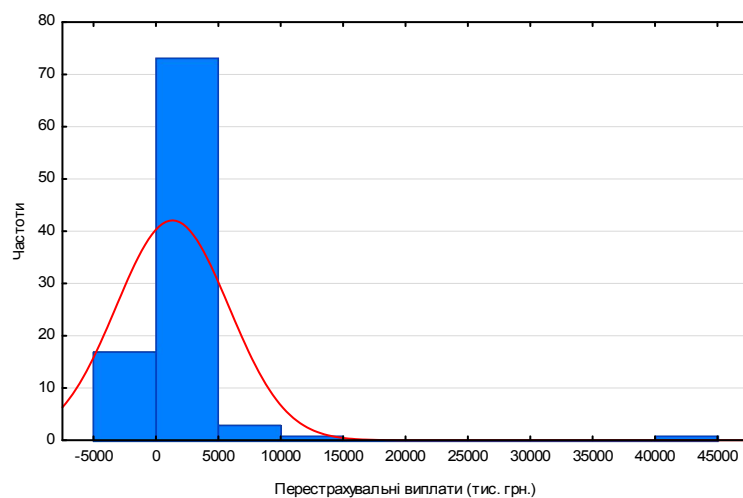

Рис. Е.10. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховування за розміром перестраховальних виплат за станом на 1. 01. 2012 р.

Прод. Додатку Е

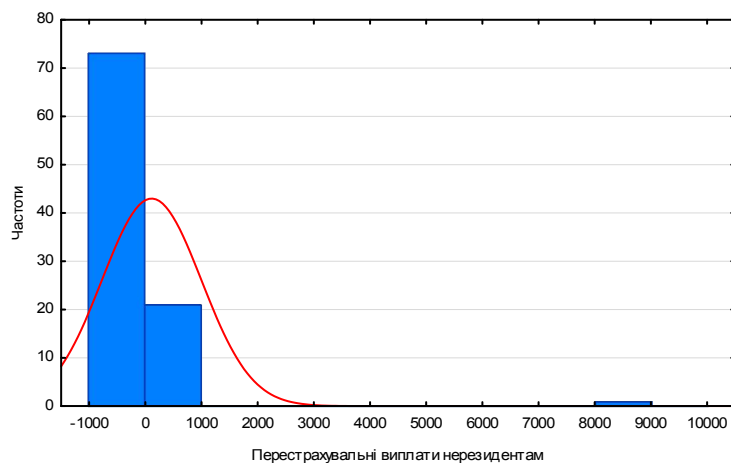

Рис. Е.11. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховання за розміром перестраховальних виплат нерезидентам за станом на 1. 01. 2012 р.

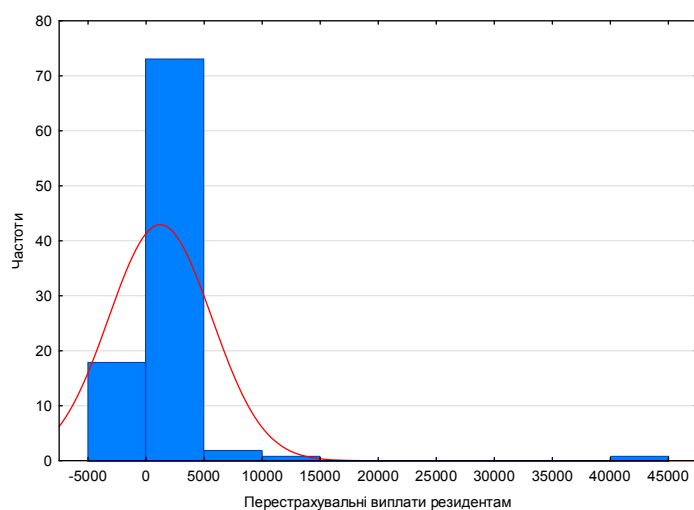

Рис. Е.12. Гістограма розподілу учасників вітчизняного ринку перестраховання за розміром перестраховальних виплат резидентам за станом на 1. 01. 2012 р.

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Описові статистики показників аналізу інституційної структури вітчизняного ринку перестраховування, тис. грн.¹

Показник / Змінна	Середнє арифметичне	Медіана	Мода	Мінімум	Максимум	Нижній квантиль	Верхній квантиль	Варіація	Стандартне відхилення	Коефіцієнт варіації
Активи	226419,3	100574,9	Mult	11183,7	1983373	60862,8	240519,1	1,074001E+11	327719,5	144,7401
Власний капітал	146451,2	62786,7	Mult	9037,9	1385695	32745,4	150423,0	6,185024E+10	248697,1	169,8157
Гарантійний фонд	81910,6	21875,6	Mult	-24135,5	1312137,2	7083,2	64827,0	4,333336E+10	208166,7	254,1389
Страхові платежі	136919,3	70688,7	Mult	2,0	1211126,2	24223,1	136225,8	3,969315E+10	199231,4	145,5101
Страхові виплати	38681,0	14031,3	Mult	0,0	322367,8	2653,9	30751,3	4,658067E+09	68250,0	176,4433
Частина страхових платежів, переданих у перестраховування	30680,7	10921,0	Mult	0,01	455530,4	2543,1	35959,5	3,478441E+09	58978,3	192,2327
Отримані перестраховальні премії	13308,17	1077,900	0	-185,8	529492,6	247,30	3452,9	4,676211E+09	68382,83	513,8410
Отримані від резидентів перестраховальні премії	8798,08	851,100	0	-185,8	529492,6	213,4	2791,600	2,976873E+09	54560,73	620,1433
Отримані від нерезидентів перестраховальні премії	4510,08	0,000	0	-8,8	406144,2	0	292,400	1,734623E+09	41648,81	923,4596
Перестраховальні виплати	1281,00	155,000	0	0	40247,6	22,7	828,300	2,028915E+07	4504,35	351,6278
Перестраховальні виплати на користь резидентів	1176,87	155,000	0	0	40102,5	8	732,200	1,946699E+07	4412,14	374,9046
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	104,13	0,000	0	0	8595,2	0	0,000	7,778156E+05	881,94	846,9720

¹ Складено за допомогою засобів ПП STATISTICA 8.0 на основі даних страхового рейтингу "Insurance Top" за 12 місяців 2011 року.

Додаток 3

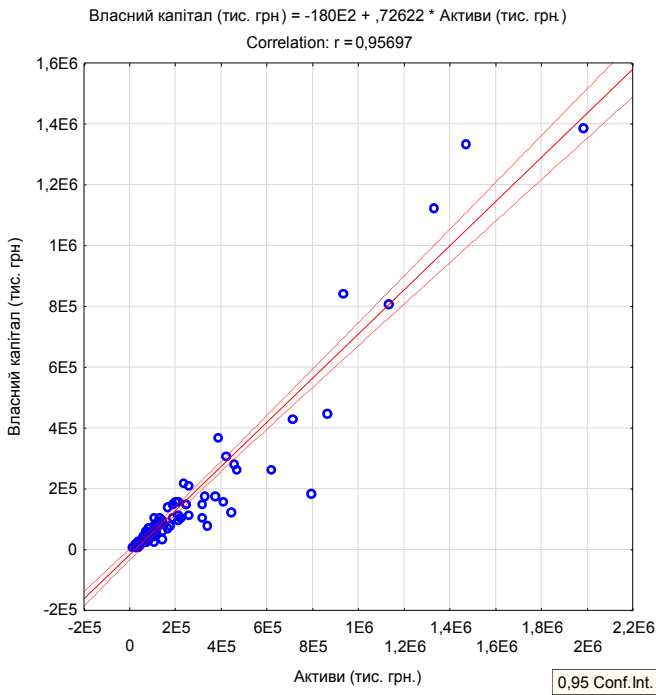

Рис. 3.1. Кореляційні залежності між активами і власним капіталом учасників ринку перестраховання

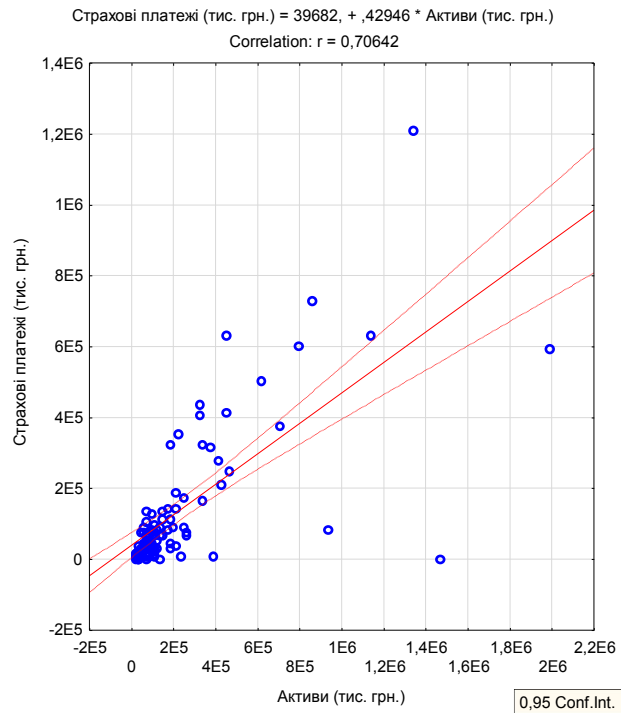

Рис. 3.2. Кореляційні залежності між активами і страховими платежами учасників ринку перестраховання

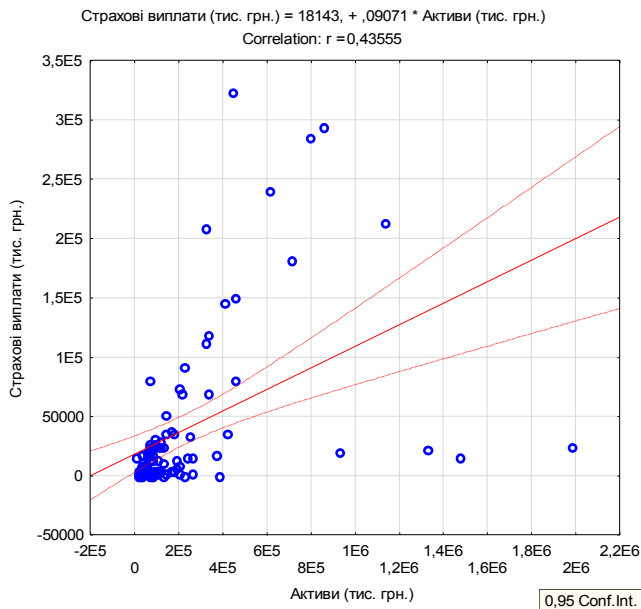

Рис. 3.3. Кореляційні залежності між активами і страховими виплатами учасників ринку перестраховання

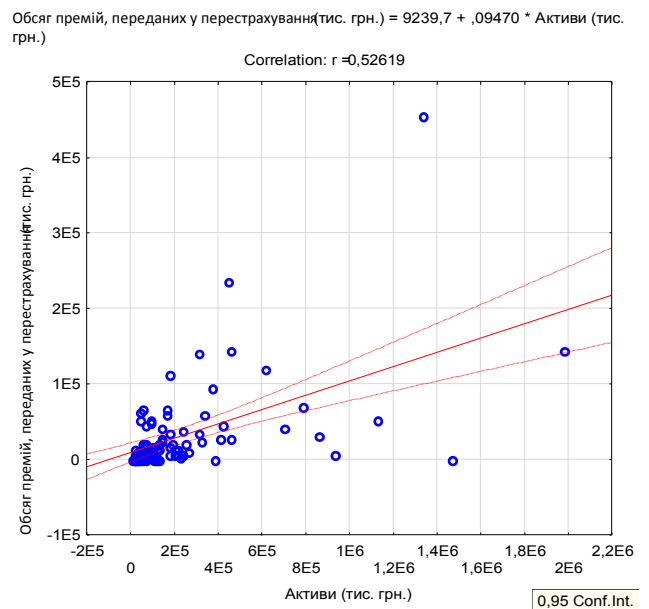

Рис. 3.4. Кореляційні залежності між активами і обсягом премій, переданих у перестраховання, учасників ринку перестраховання

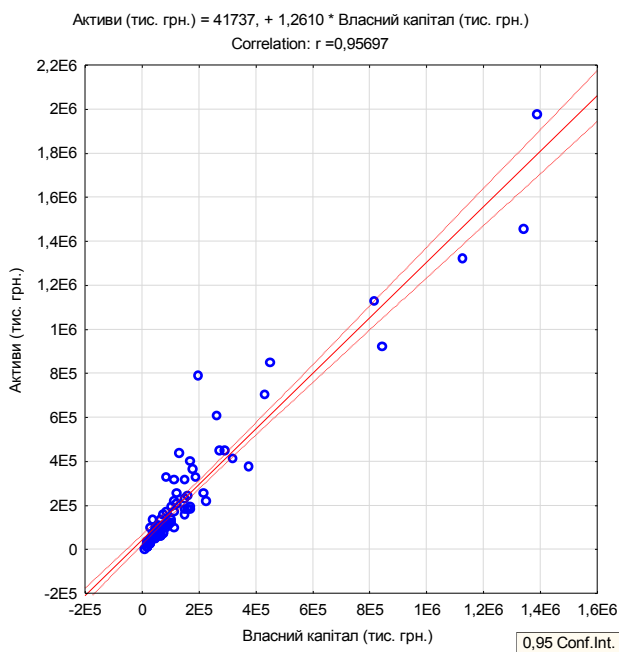

Рис. 3.5. Кореляційні залежності між власним капіталом і активами учасників ринку перестраховання

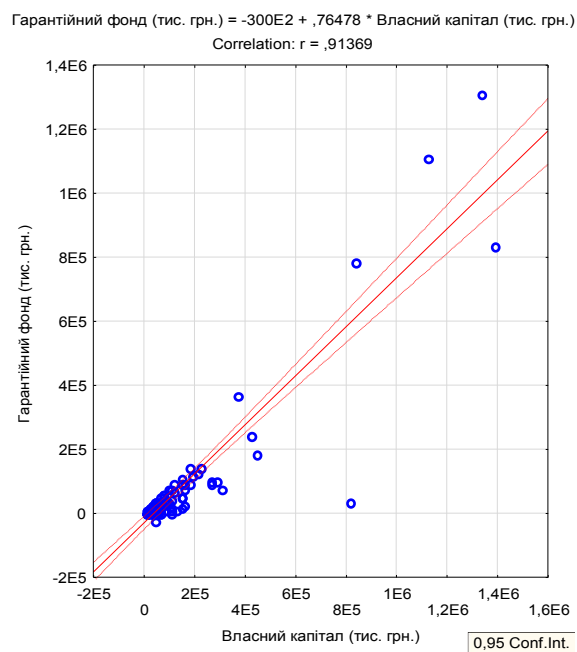

Рис. 3.6. Кореляційні залежності між власним капіталом і гарантійним фондом учасників ринку перестраховання

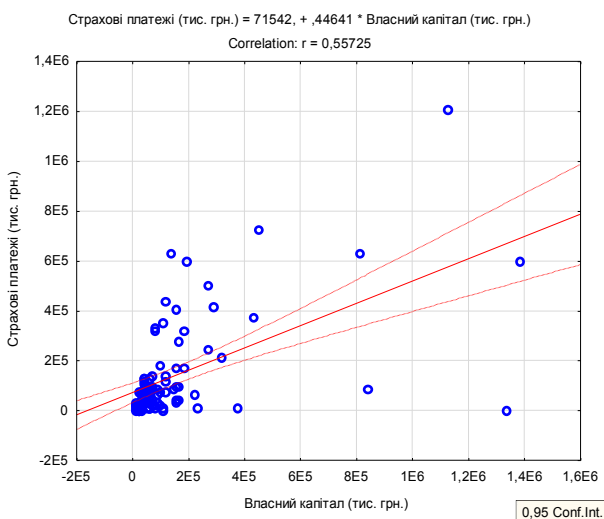

Рис. 3.7. Кореляційні залежності між власним капіталом і страховими платежами учасників ринку перестраховання

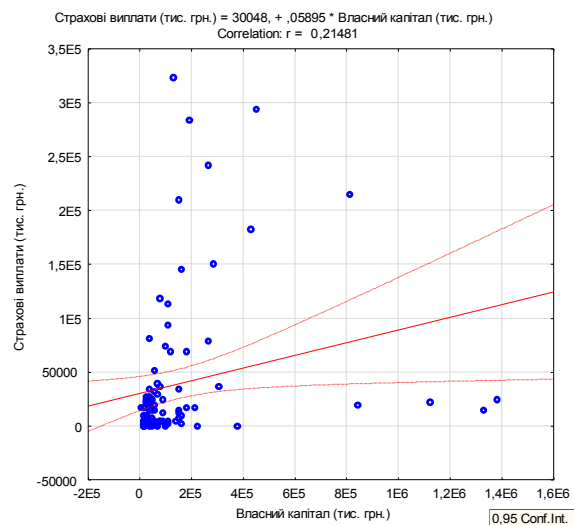

Рис. 3.8. Кореляційні залежності між власним капіталом і страховими виплатами учасників ринку перестраховання

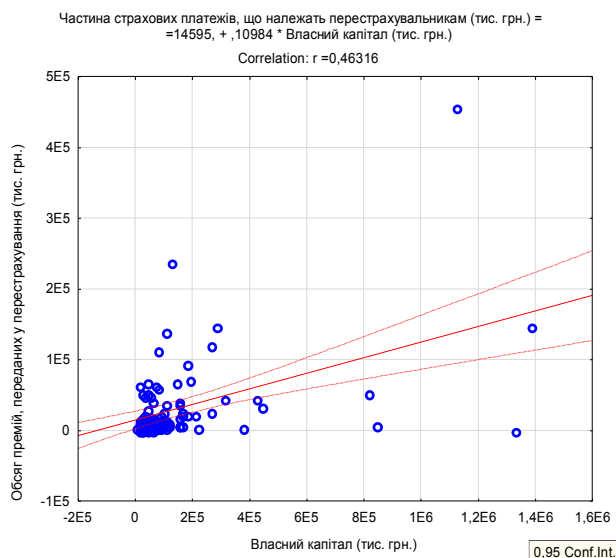

Рис. 3.9. Кореляційні залежності між власним капіталом і обсягом премій, переданих у перестраховання, учасників ринку перестраховання

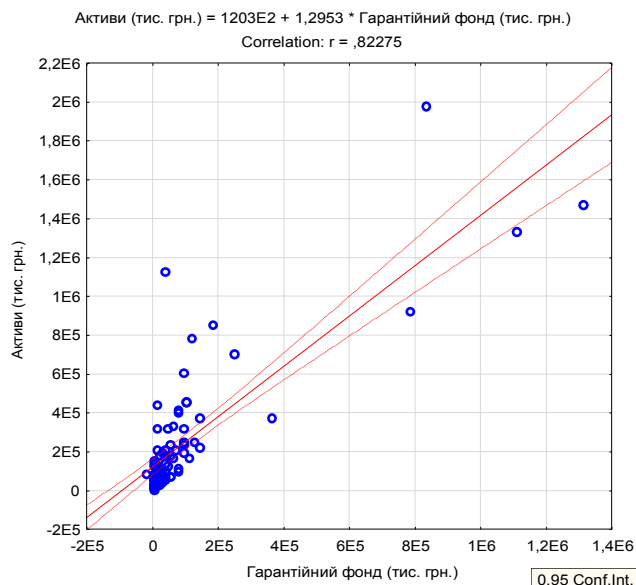

Рис. 3.10. Кореляційні залежності між гарантійним фондом і активами учасників ринку перестраховання

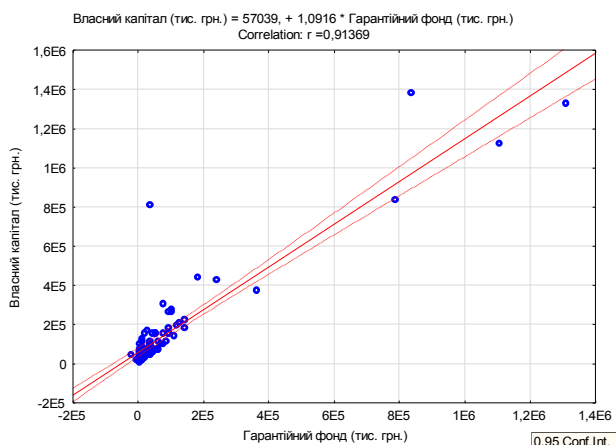

Рис. 3.11. Кореляційні залежності між гарантійним фондом і власним капіталом учасників ринку перестраховання

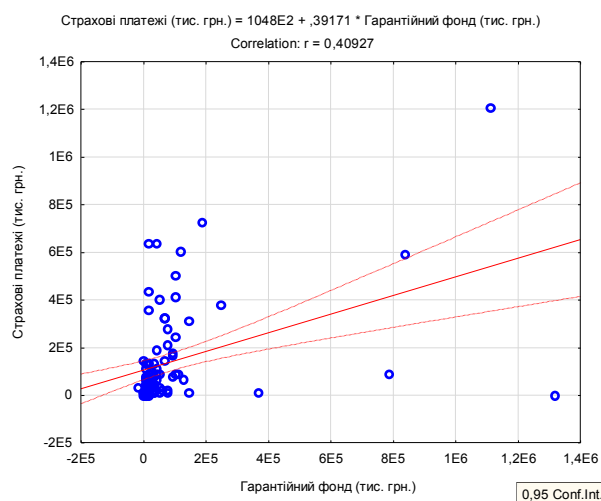

Рис. 3.12. Кореляційні залежності між гарантійним фондом і страховими платежами учасників ринку перестраховання

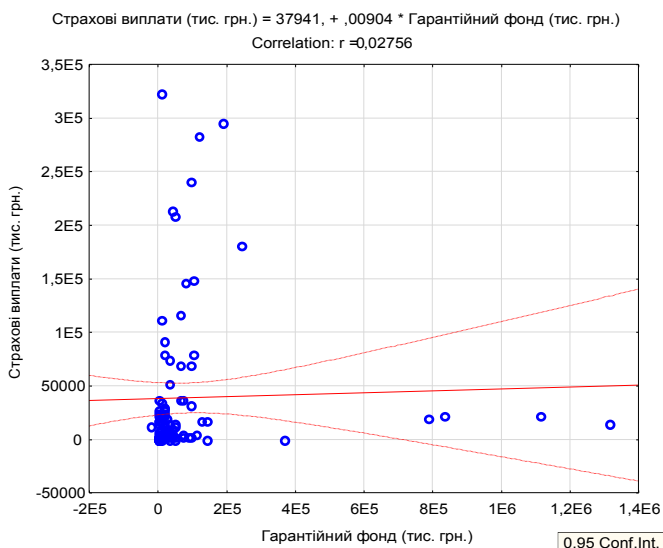

Рис. 3.13. Кореляційні залежності між гарантійним фондом і страховими виплатами учасників ринку перестраховування

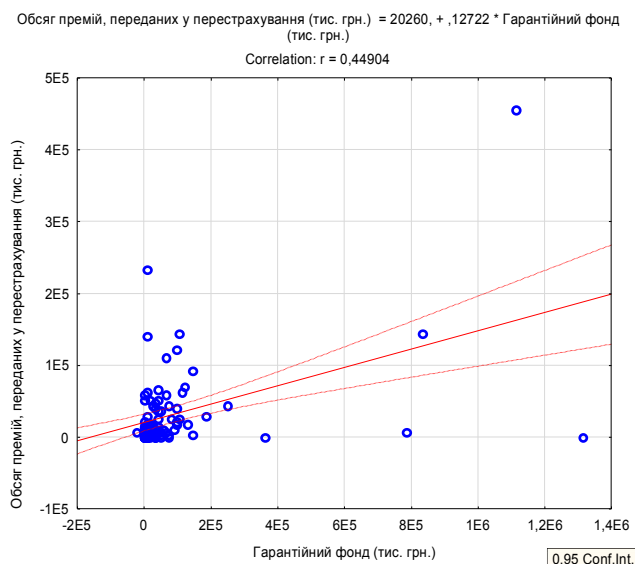

Рис. 3.14. Кореляційні залежності між гарантійним фондом і обсягом премій, переданих у перестраховування, учасників ринку перестраховування

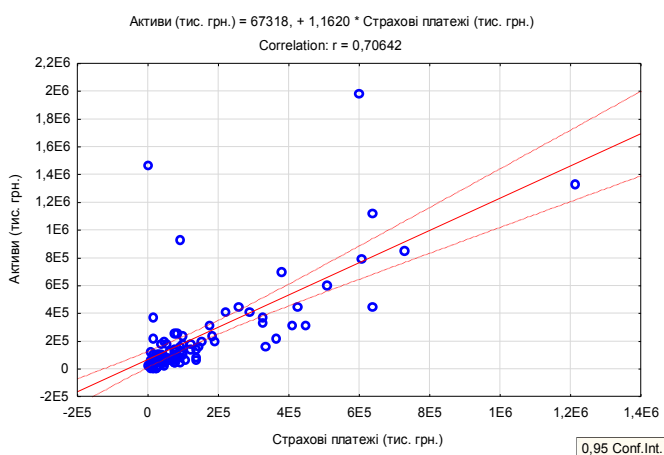

Рис. 3.15. Кореляційні залежності між страховими платежами і активами учасників ринку перестраховування

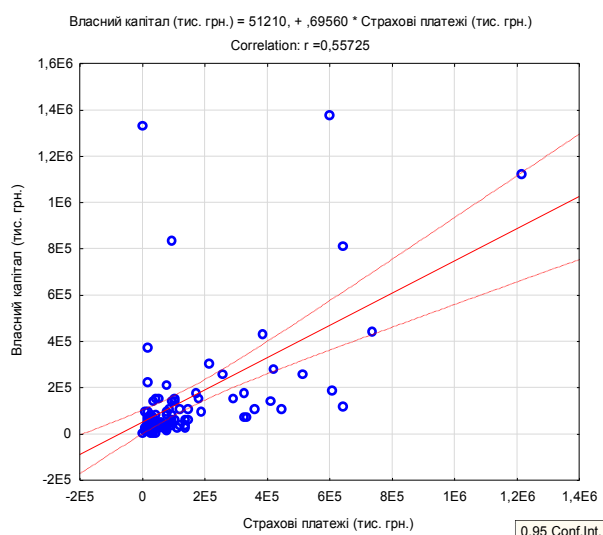

Рис. 3.16. Кореляційні залежності між страховими платежами і власним капіталом учасників ринку перестраховування

Гарантійний фонд (тис. грн.) = 23360, + ,42763 * Страхові платежі (тис. грн.)
Correlation: r =0,40927

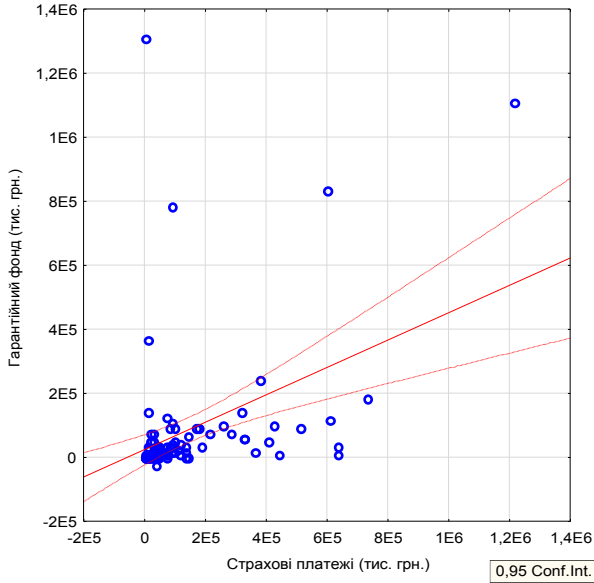

Рис. 3.17. Кореляційні залежності між страховими платежами і гарантійним фондом учасників ринку перестраховання

Обсяг страхових премій, переданих у перестраховання (тис. грн.) = -2786, + ,24443 * Страхові платежі (тис. грн.)
Correlation: r =0,82568

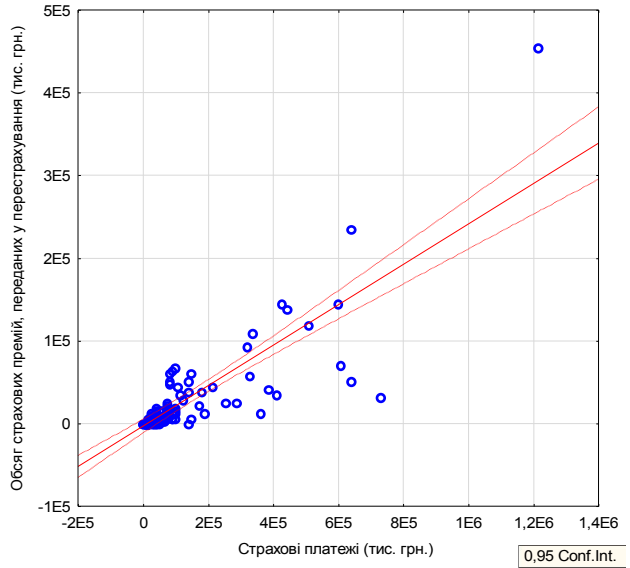

Рис. 3.18. Кореляційні залежності між страховими платежами та обсягом премій, переданих у перестраховання, учасників ринку перестраховання

Активи (тис. грн.) = 1456E2 + 2,0914 * Страхові виплати (тис. грн.)
Correlation: r = 0,43555

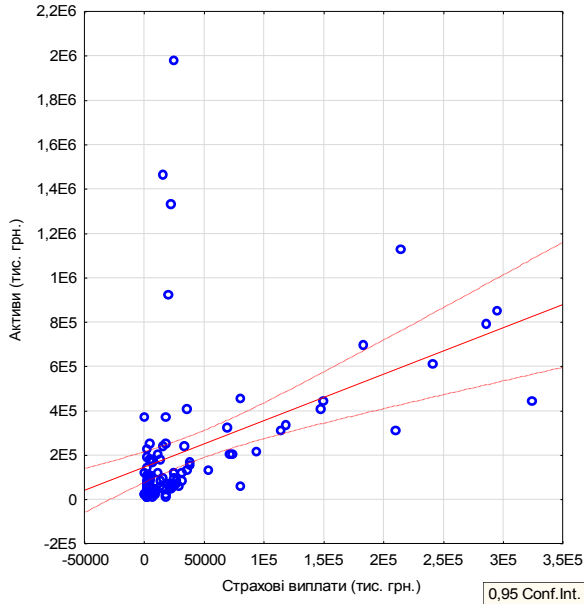

Рис. 3.19. Кореляційні залежності між страховими виплатами й активами учасників ринку перестраховання

Власний капітал (тис. грн.) = 1162E2 + ,78276 * Страхові виплати (тис. грн.)
Correlation: r = 0,21481

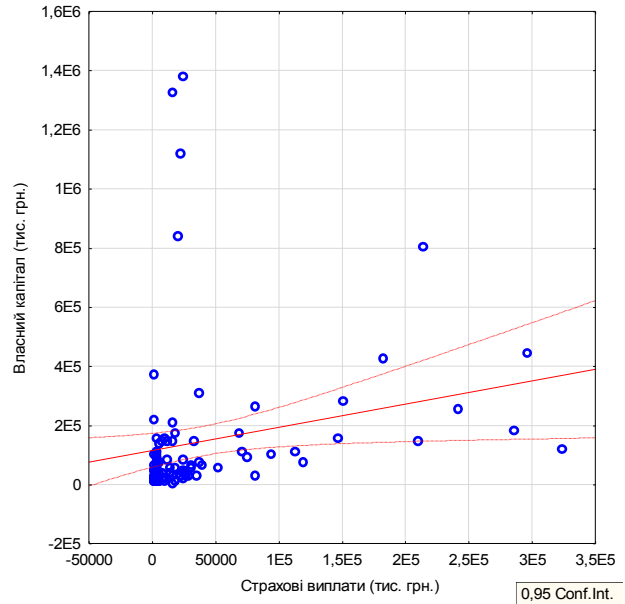

Рис. 3.20. Кореляційні залежності між страховими виплатами і власним капіталом учасників ринку перестраховання

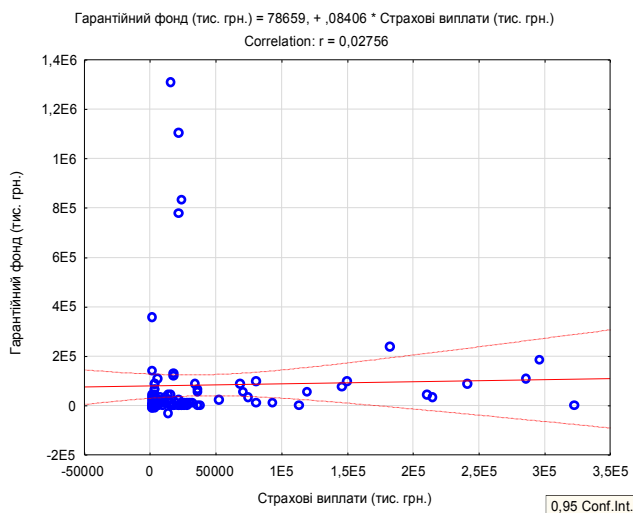

Рис. 3.21. Кореляційні залежності між страховими виплатами і гарантійним фондом учасників ринку перестраховування

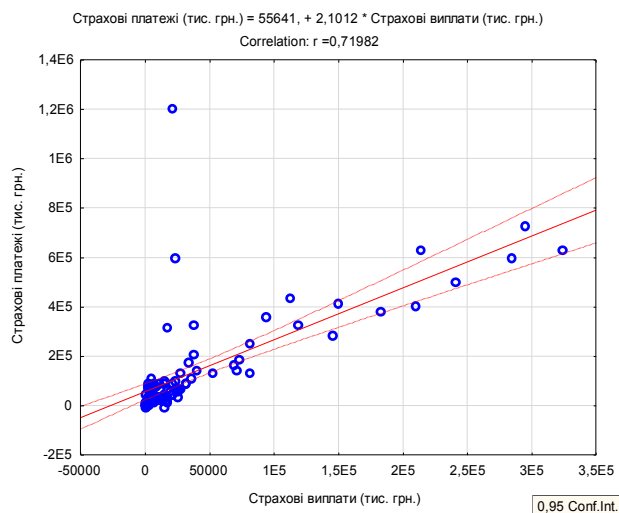

Рис. 3.22. Кореляційні залежності між страховими виплатами і страховими преміями учасників ринку перестраховування

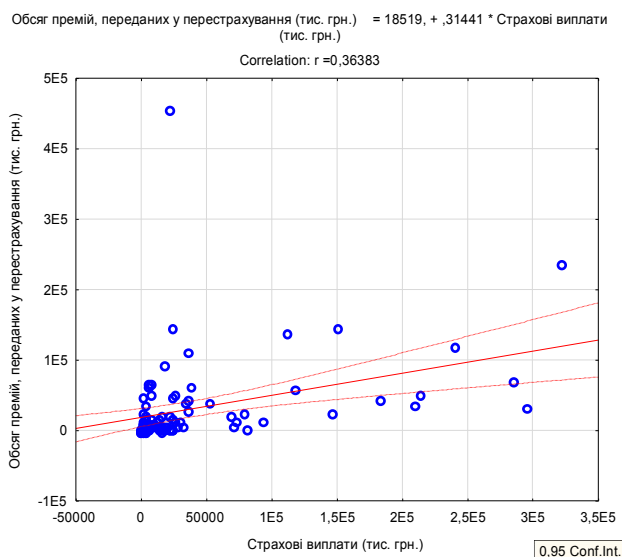

Рис. 3.23. Кореляційні залежності між страховими виплатами та обсягом премій, переданих у перестраховування, учасників ринку перестраховування

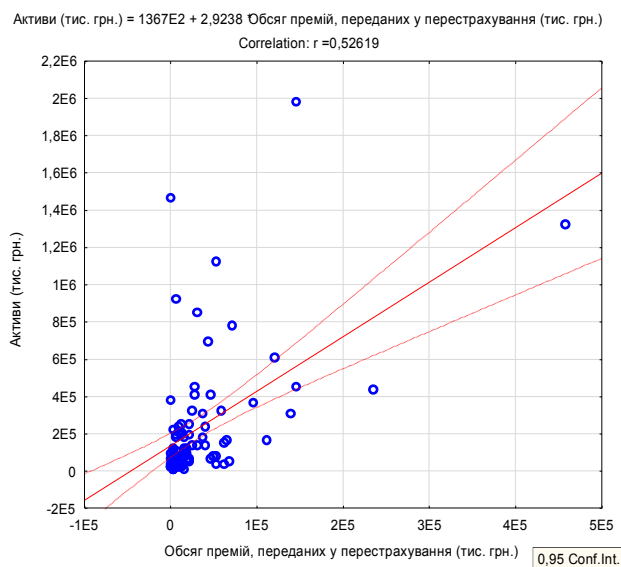

Рис. 3.24. Кореляційні залежності між обсягом премій, переданих у перестраховування, й активами учасників ринку перестраховування

Власний капітал (тис. грн.) = $86530 + 1,9530 \cdot \text{Обсяг премій, переданих у перестраховання (тис. грн.)}$
Correlation: $r = 0,46316$

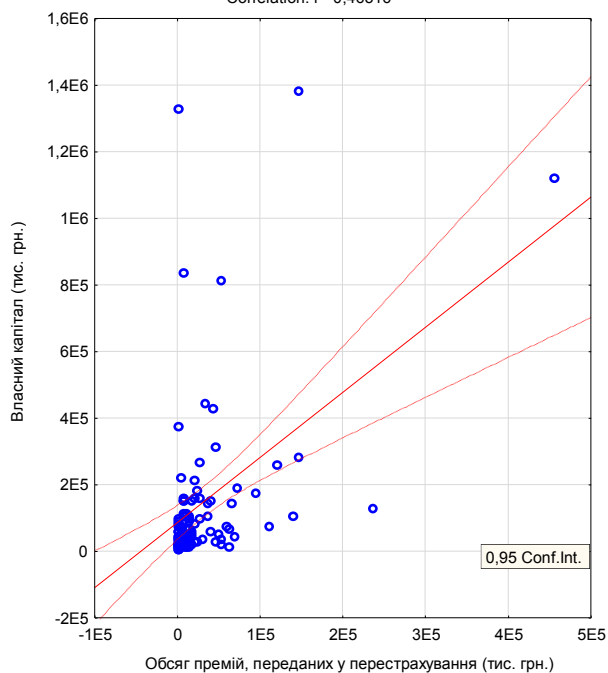

Рис. 3.25. Кореляційні залежності між обсягом премій, переданих у перестраховання, та власним капіталом учасників ринку перестраховання

Гарантійний фонд (тис. грн.) = $33284 + 1,5849 \cdot \text{Обсяг премій, переданих у перестраховання (тис. грн.)}$
Correlation: $r = 0,44904$

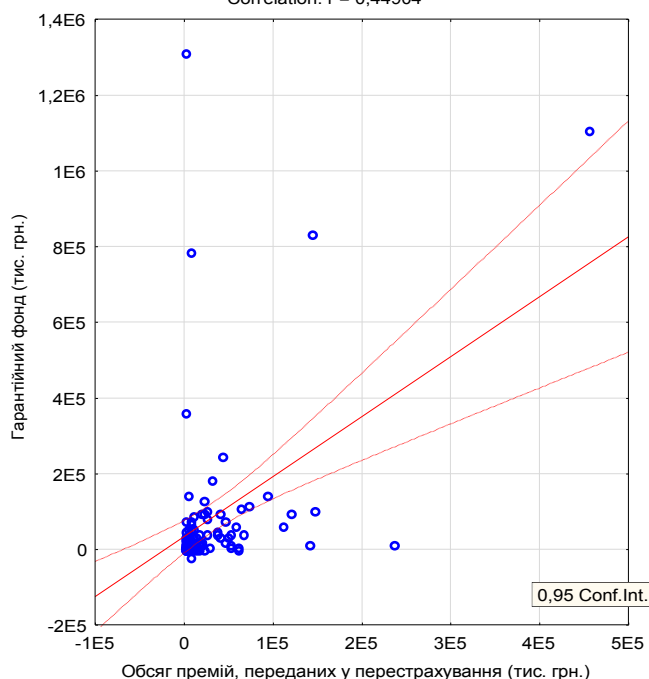

Рис. 3.26. Кореляційні залежності між обсягом премій, переданих у перестраховання, і гарантійним фондом учасників ринку перестраховання

Страхові платежі (тис. грн.) = $51345 + 2,7892 \cdot \text{Обсяг премій, переданих у перестраховання (тис. грн.)}$
Correlation: $r = 0,82568$

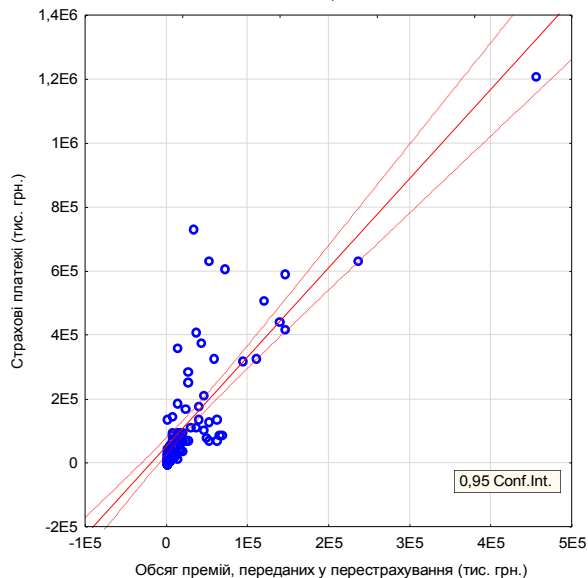

Рис. 3.27. Кореляційні залежності між обсягом премій, переданих у перестраховання, і страховими платежами учасників ринку перестраховання

Страхові виплати (тис. грн.) = $25764 + ,42103 \cdot \text{Обсяг страхових премій, переданих у перестраховання (тис. грн.)}$
Correlation: $r = 0,36383$

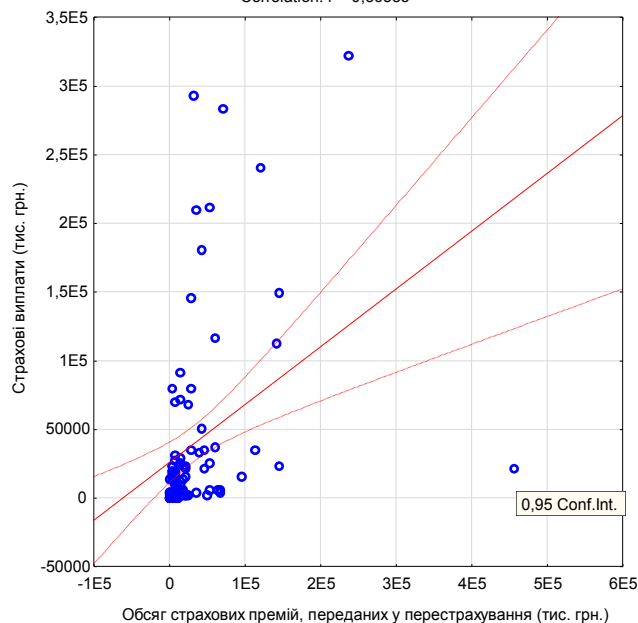

Рис. 3.28. Кореляційні залежності між обсягом премій, переданих у перестраховання, і страховими виплатами учасників ринку перестраховання

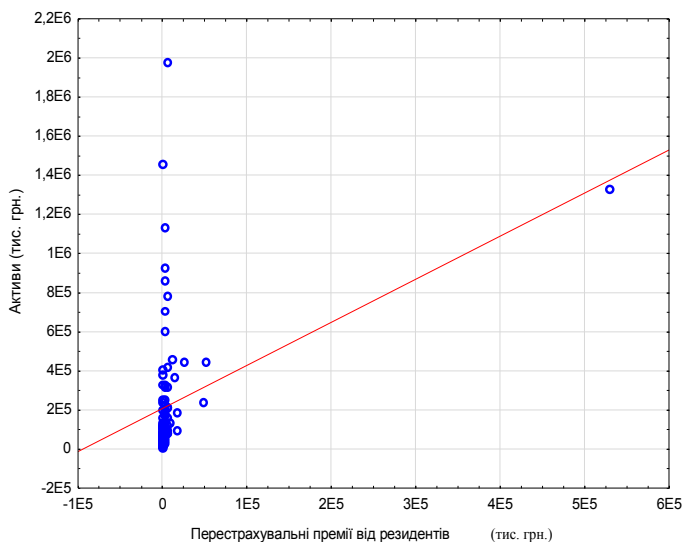

Рис. 3.29. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і активами учасників ринку перестраховування

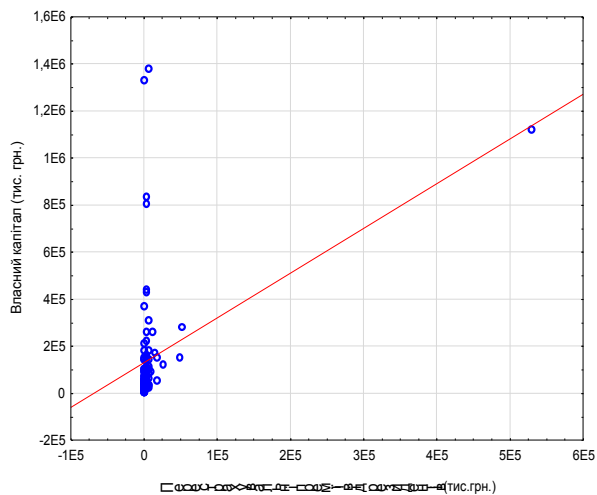

Рис. 3.30. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і власним капіталом учасників ринку перестраховування

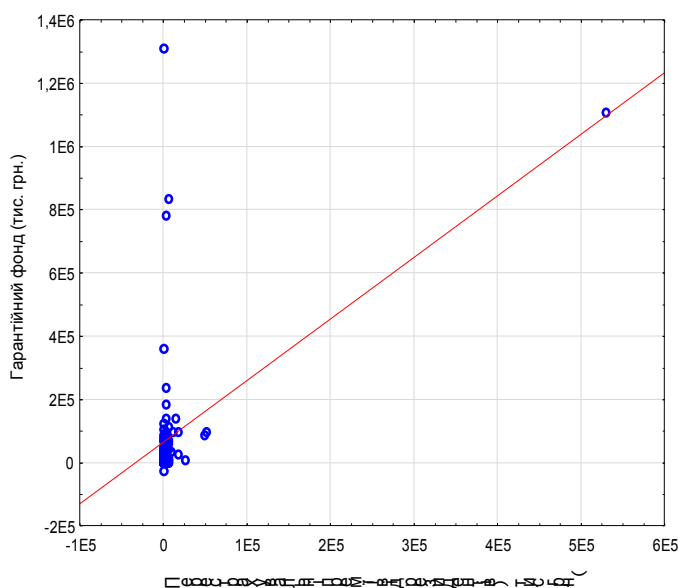

Рис. 3.31. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і гарантійним фондом учасників ринку перестраховування

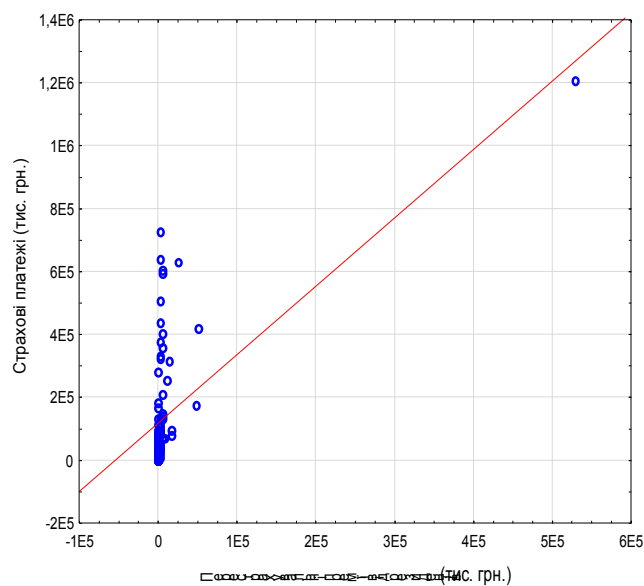

Рис. 3.32. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і страховими платежами учасників ринку перестраховування

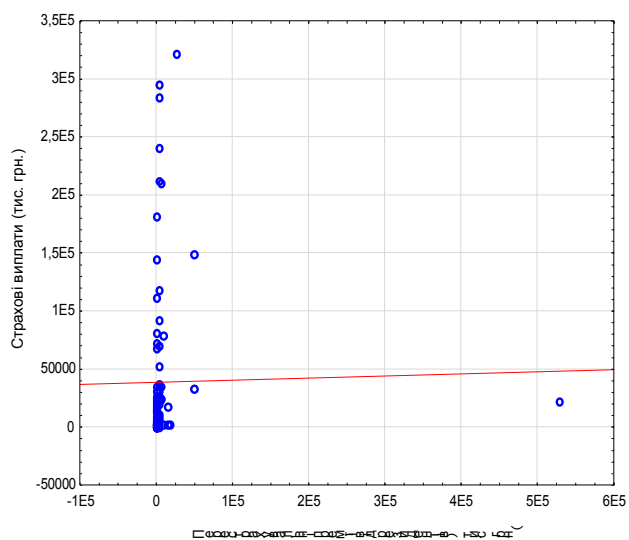

Рис. 3.33. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і страховими виплатами учасників ринку перестраховування

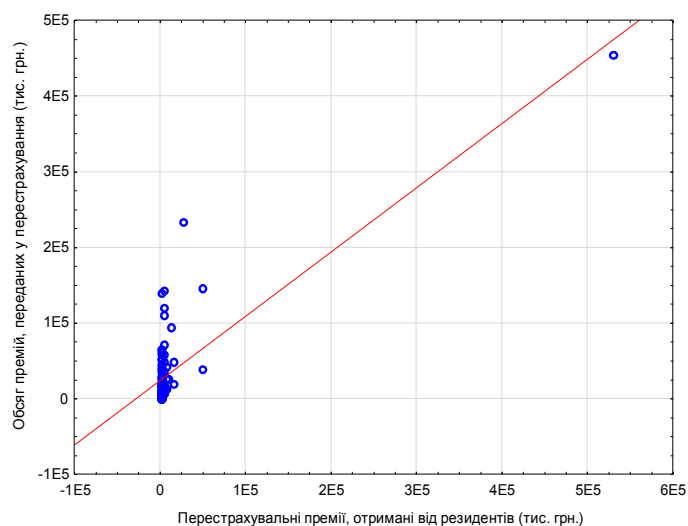

Рис. 3.34. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, та обсягами, переданих у перестраховування, учасників ринку перестраховування

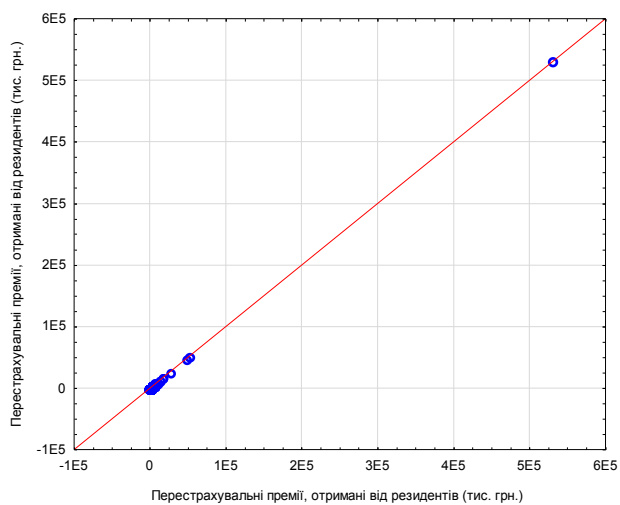

Рис. 3.35. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів

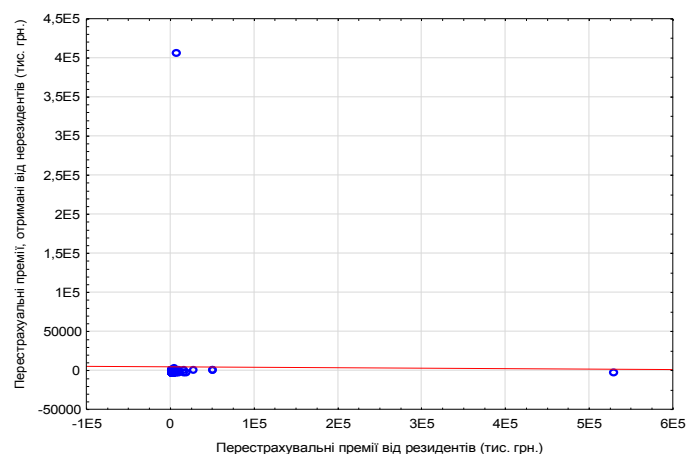

Рис. 3.36. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів та нерезидентів

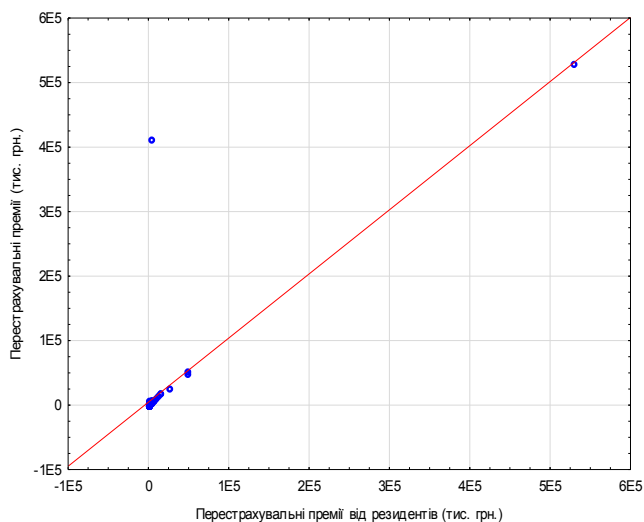

Рис. 3.37. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, та перестраховальними преміями загалом

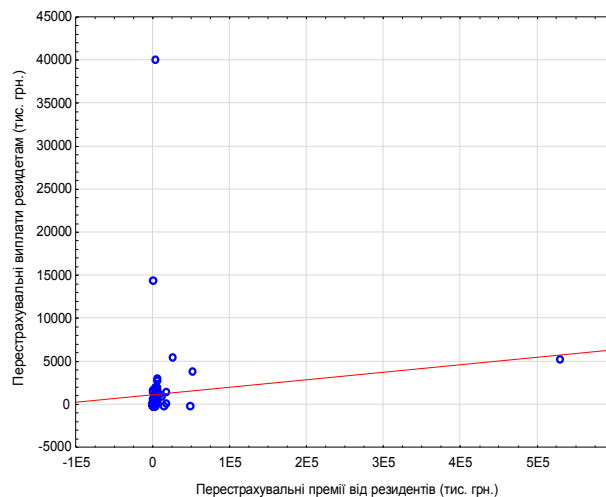

Рис. 3.38. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і перестраховальними виплатами резидентам

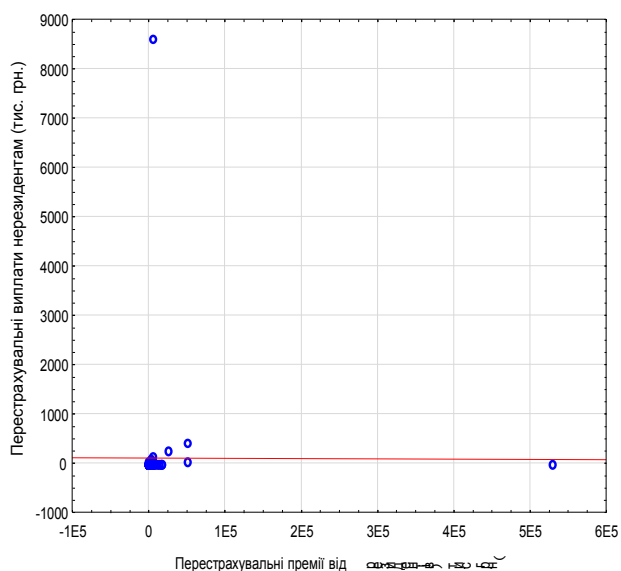

Рис. 3.39. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і перестраховальними виплатами нерезидентам

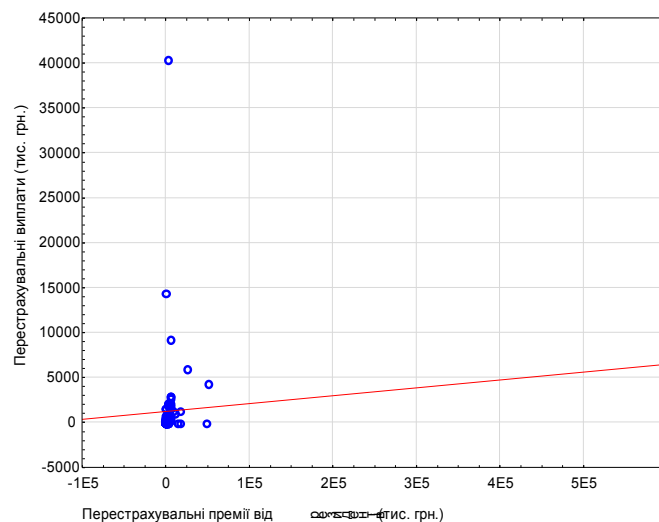

Рис. 3.40. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і перестраховальними виплатами нерезидентам

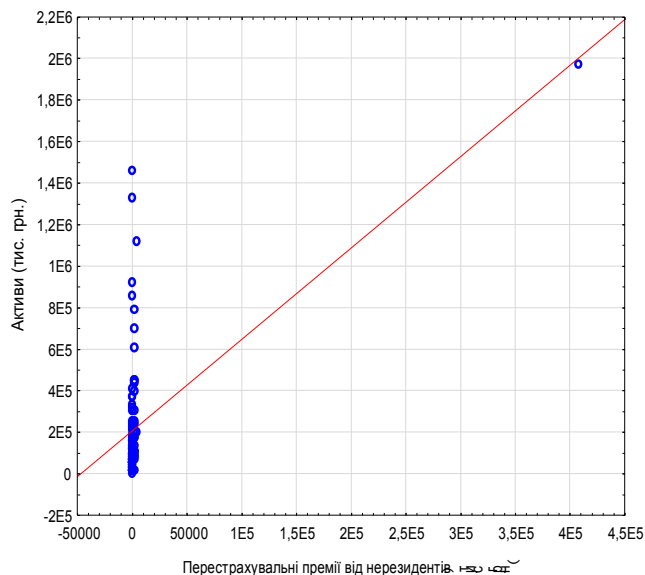

Рис. 3.41. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями від резидентів та активами учасників ринку перестраховування

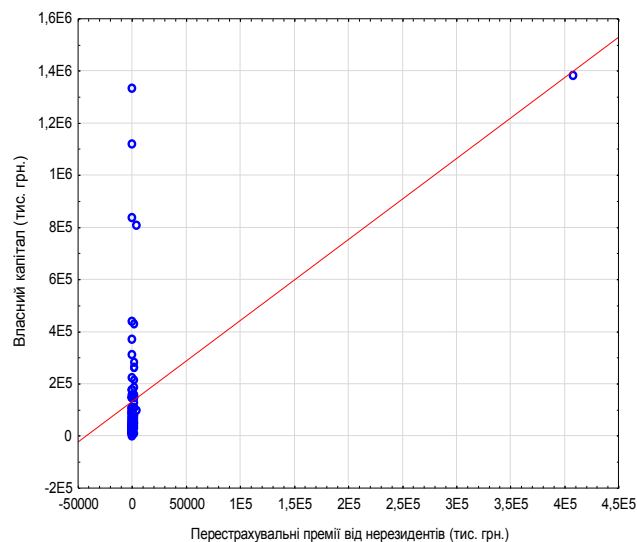

Рис. 3.42. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від резидентів, і власним капіталом учасників ринку перестраховування

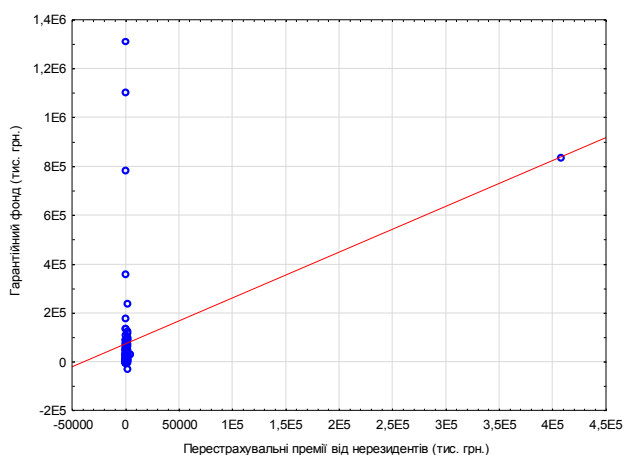

Рис. 3.43. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від нерезидентів, і гарантійним фондом учасників ринку перестраховування

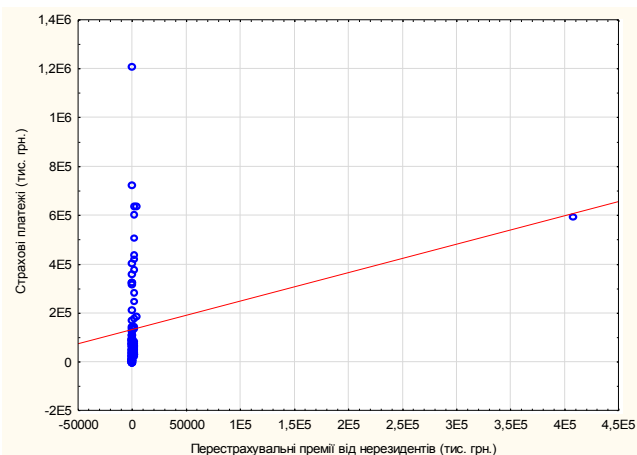

Рис. 3.44. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від нерезидентів, і страховими платежами учасників ринку перестраховування

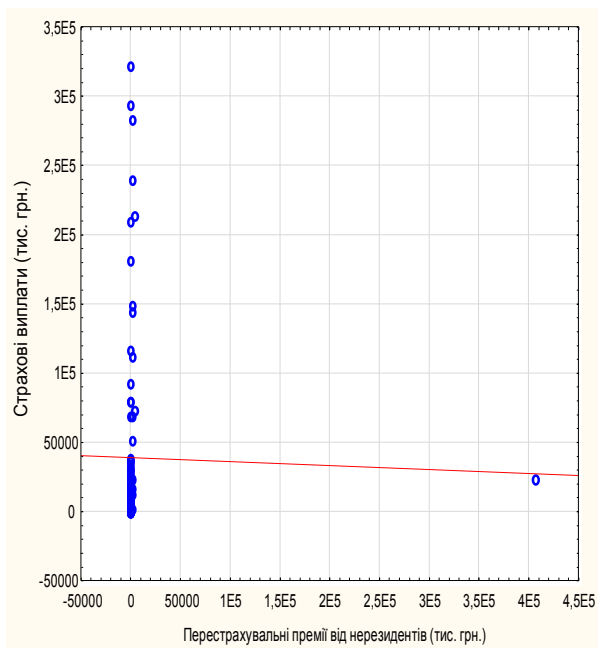

Рис. 3.45. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями від нерезидентів та страховими виплатами учасників ринку перестраховання

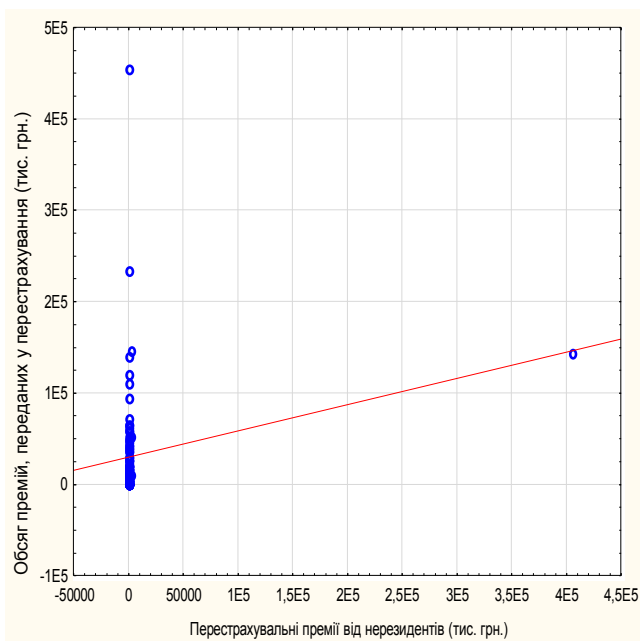

Рис. 3.46. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями від нерезидентів та обсягами премій, переданих у перестраховання

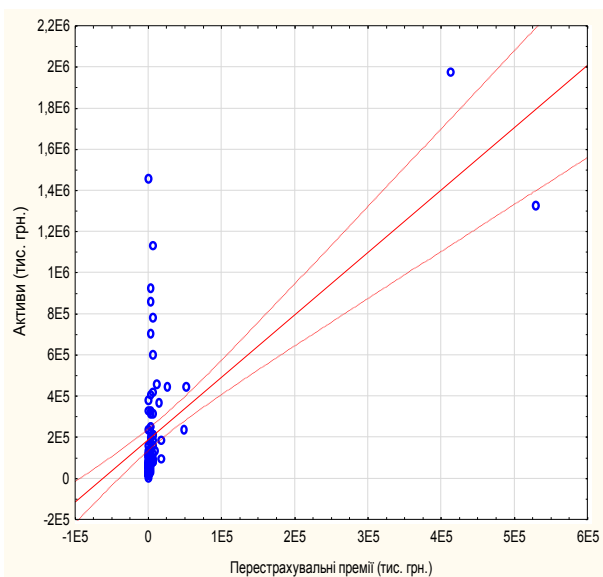

Рис. 3.47. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями та активами учасників ринку перестраховання

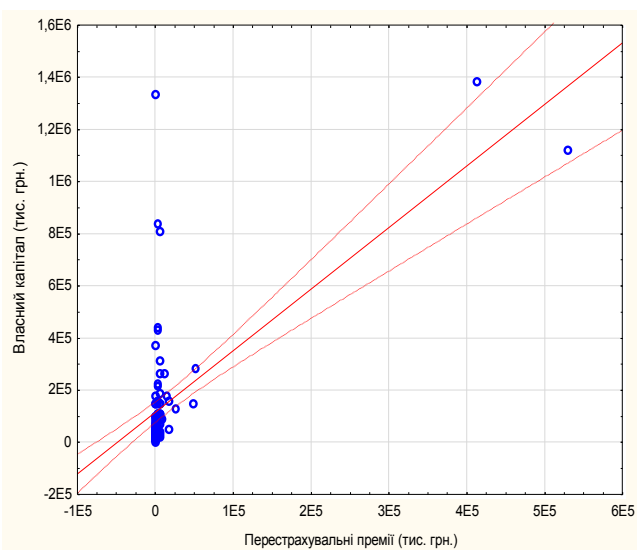

Рис. 3.48. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями та власним капіталом учасників ринку перестраховання

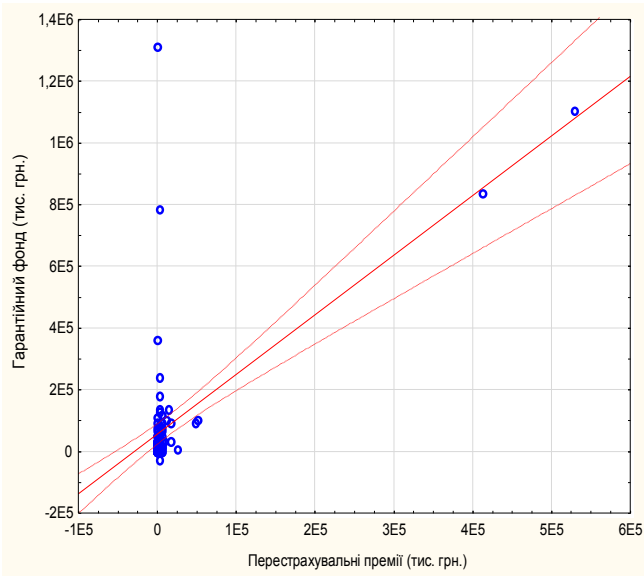

Рис. 3.49. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями і гарантійним фондом учасників перестраховання

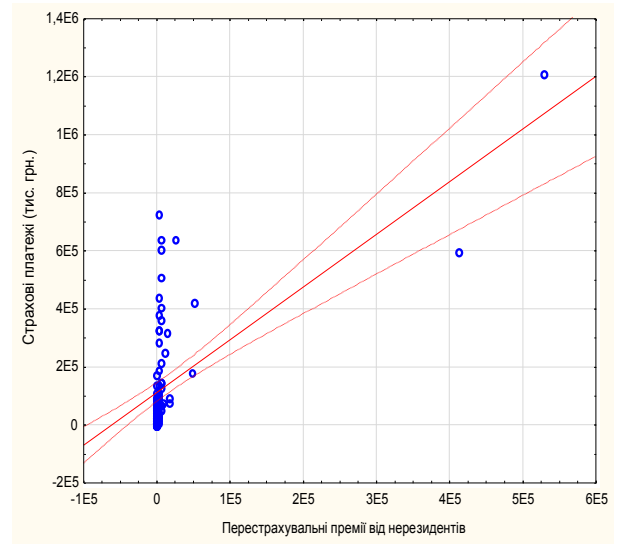

Рис. 3.50. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від нерезидентів, і страховими платежами учасників перестраховання

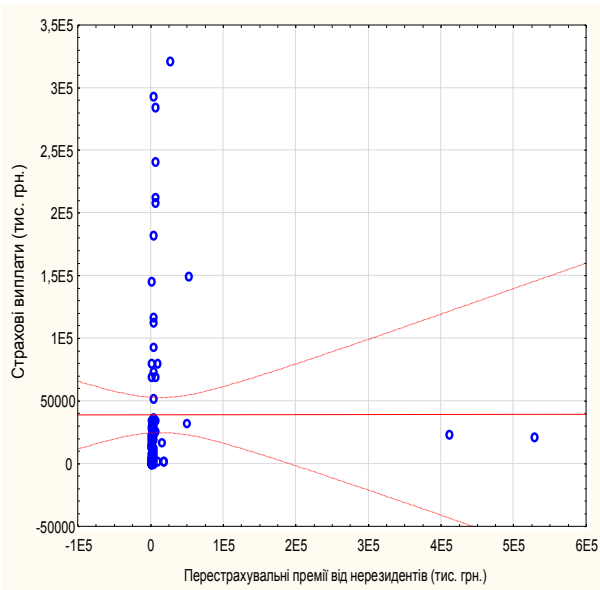

Рис. 3.51. Кореляційні залежності між перестраховальними преміями, отриманими від нерезидентів, і страховими виплатами учасників ринку

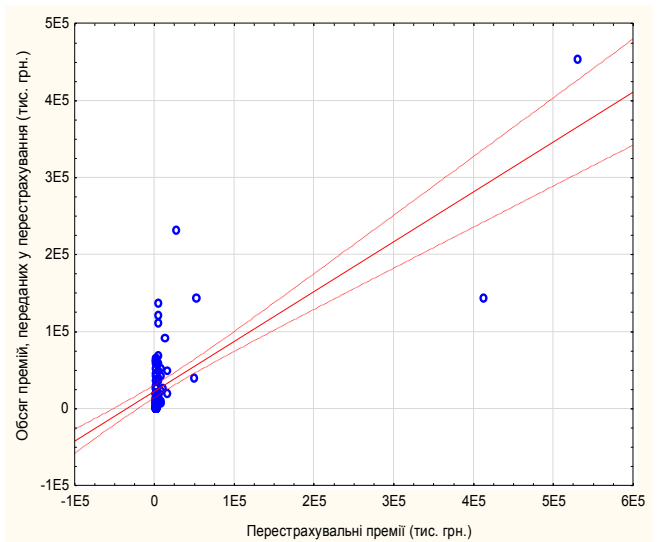

Рис. 3.52. Кореляційні залежності між отриманими перестраховальними преміями та обсягами премій, переданих у перестраховання

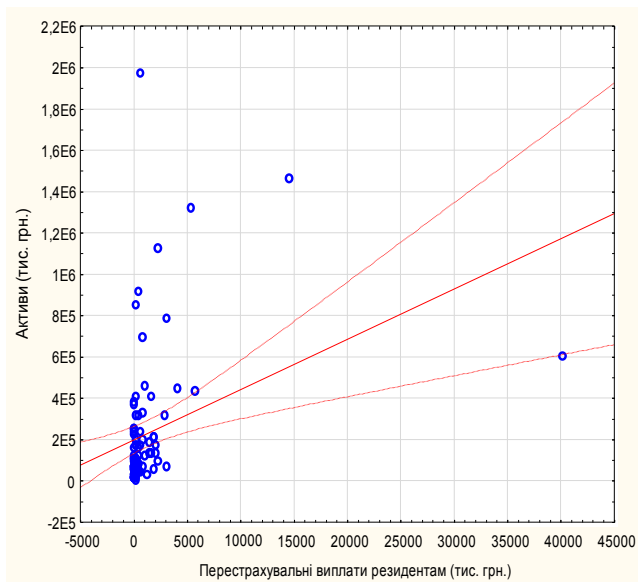

Рис. 3.53. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами резидентам й активами учасників ринку перестраховання

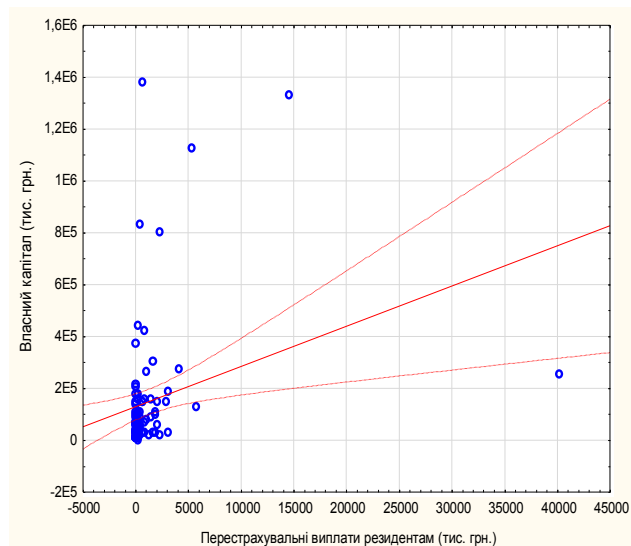

Рис. 3.54. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами резидентам і власним капіталом учасників перестраховання

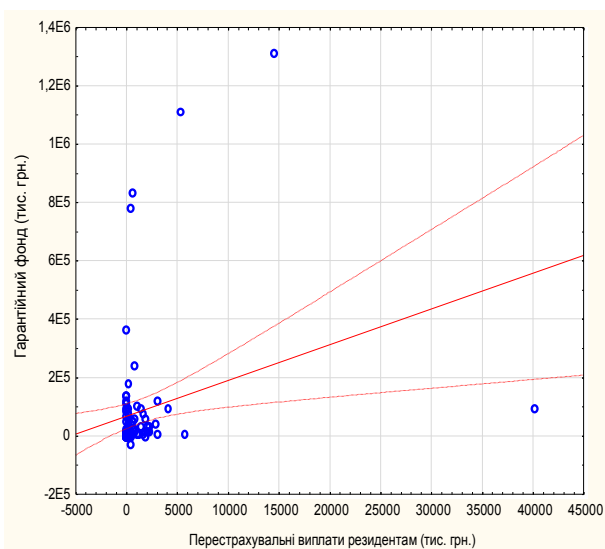

Рис. 3.55. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами резидентам і гарантійним фондом учасників перестраховання

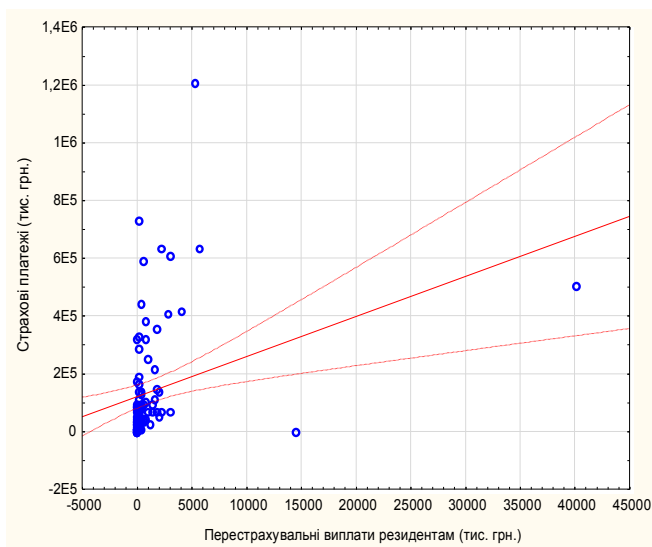

Рис. 3.56. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами резидентам і страховими платежами учасників ринку перестраховання

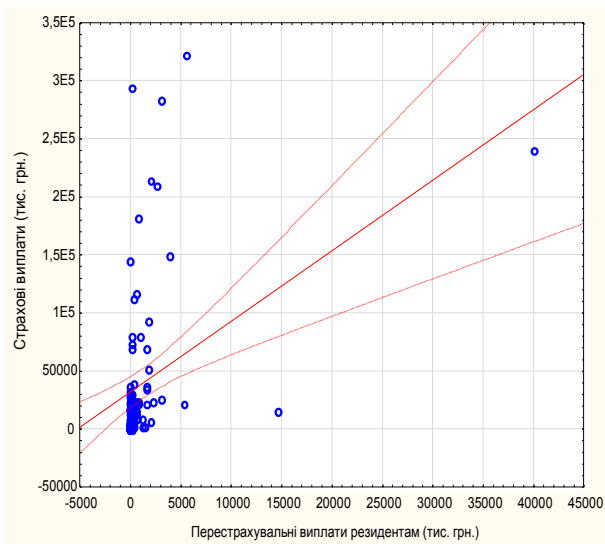

Рис. 3.57. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами резидентам та страховими виплатами учасників перестраховання

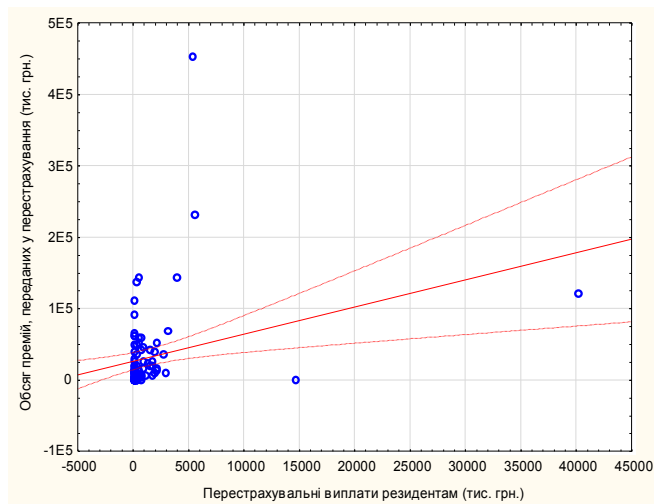

Рис. 3.58. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами резидентам та обсягами премій, переданих у перестраховання

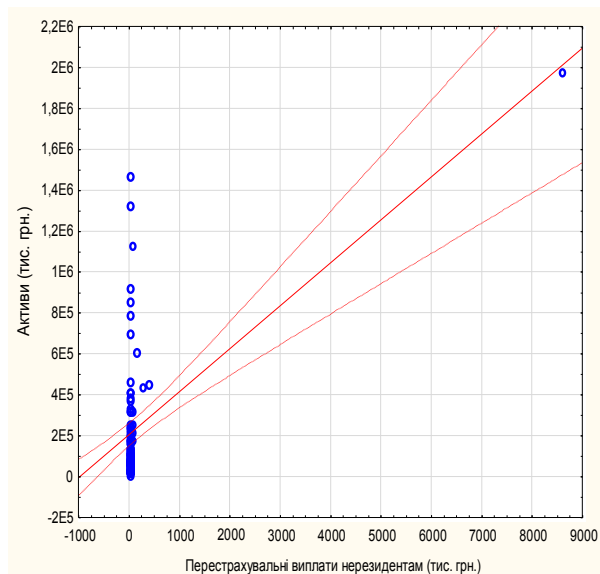

Рис. 3.59. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами нерезидентам та активами учасників ринку перестраховання

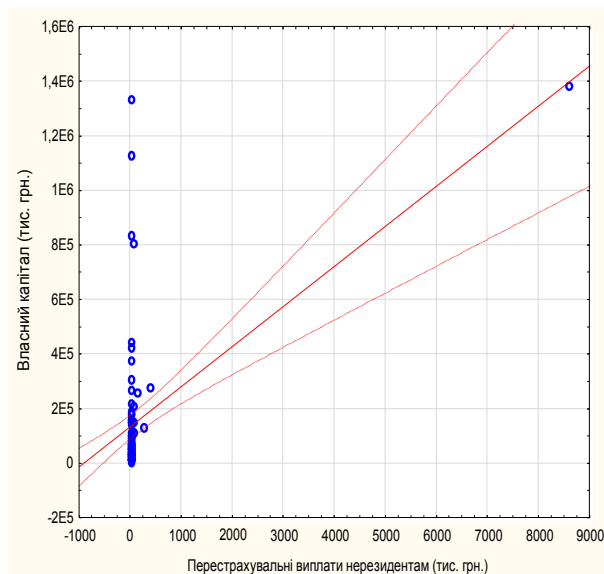

Рис. 3.60. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами нерезидентам та власним капіталом учасників перестраховання

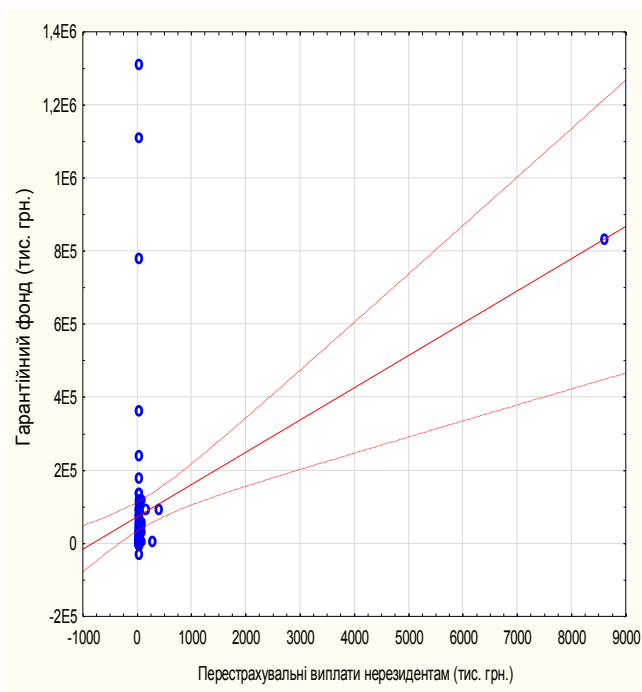

Рис. 3.61. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами нерезидентам та гарантійним фондом учасників ринку перестраховання

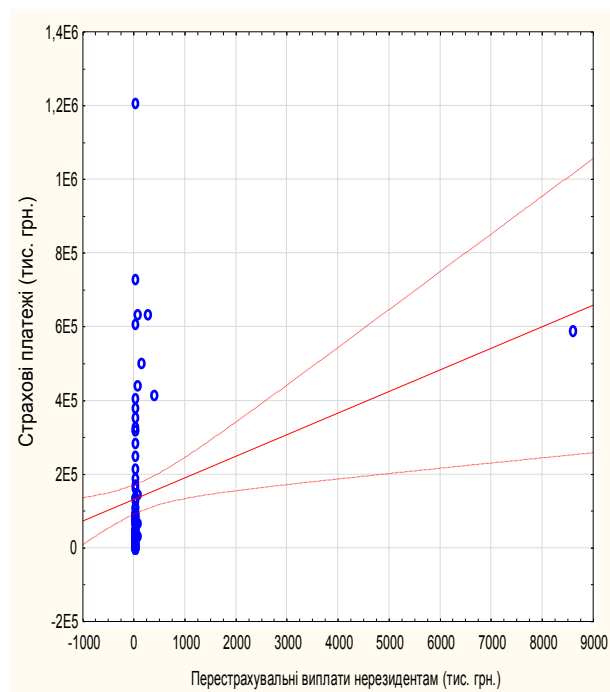

Рис. 3.62. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами нерезидентам та страховими платежами учасників ринку перестраховання

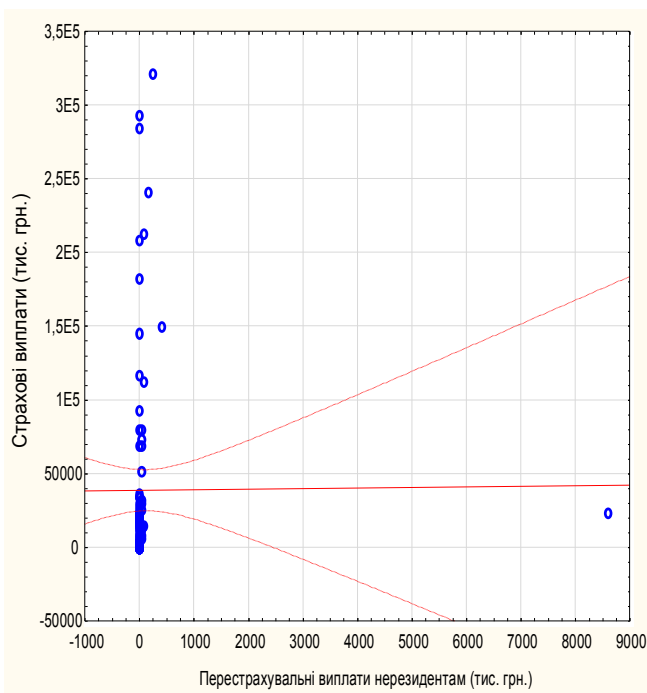

Рис. 3.63. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами нерезидентам та страховими виплатами

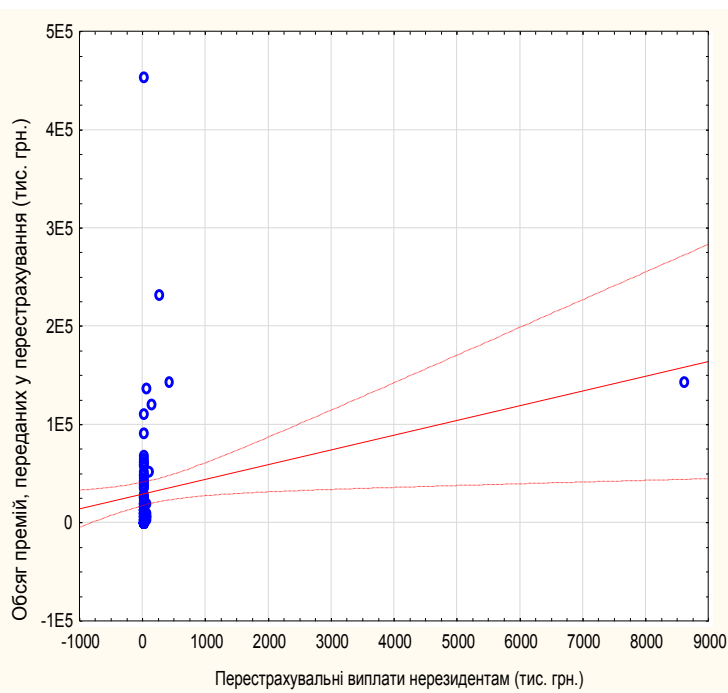

Рис. 3.64. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами нерезидентам та обсягами премій, переданих у перестраховання

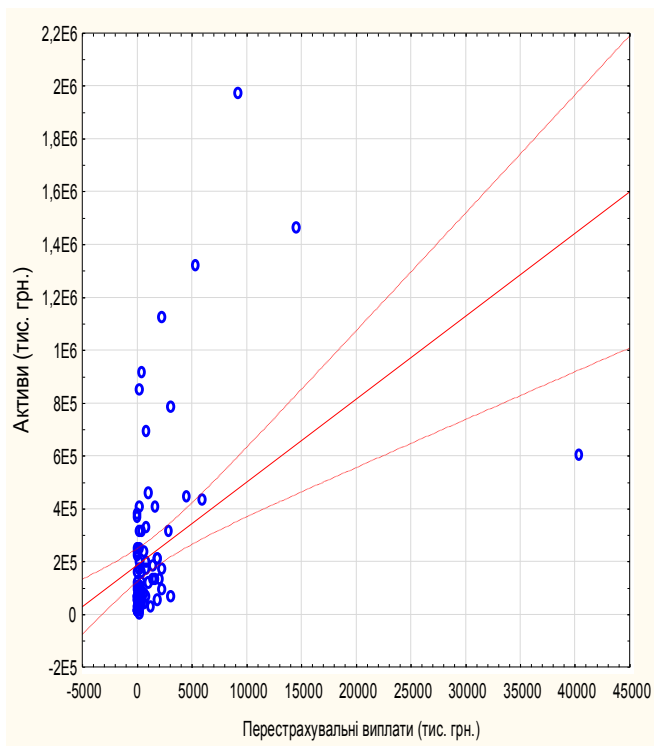

Рис. 3.65. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами й активами учасників ринку перестраховання

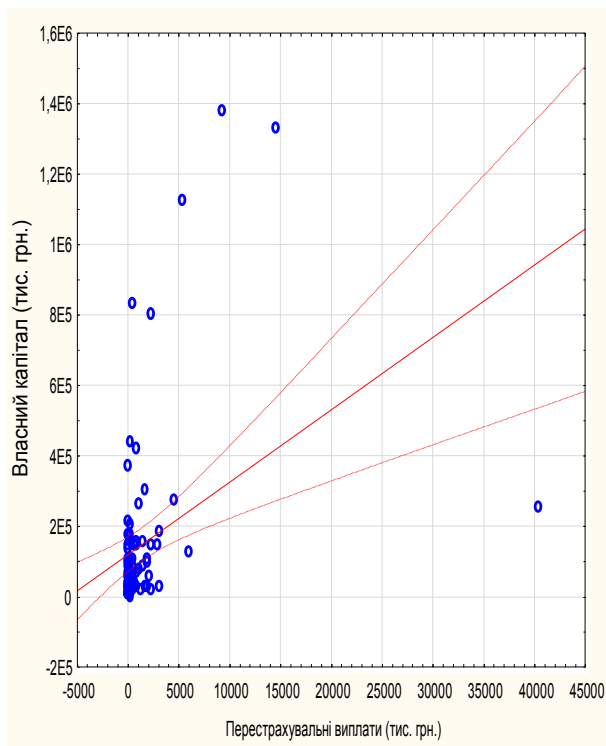

Рис. 3.66. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами і власним капіталом учасників перестраховального ринку

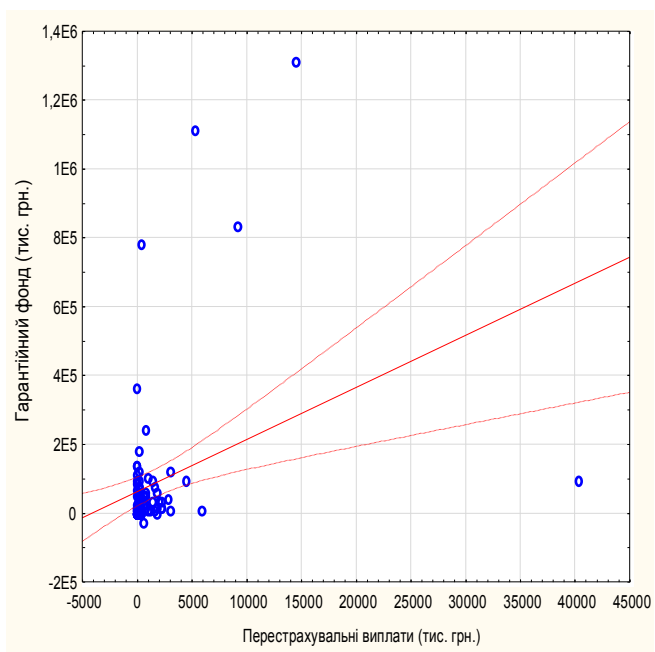

Рис. 3.67. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами і гарантійним фондом учасників ринку перестраховання

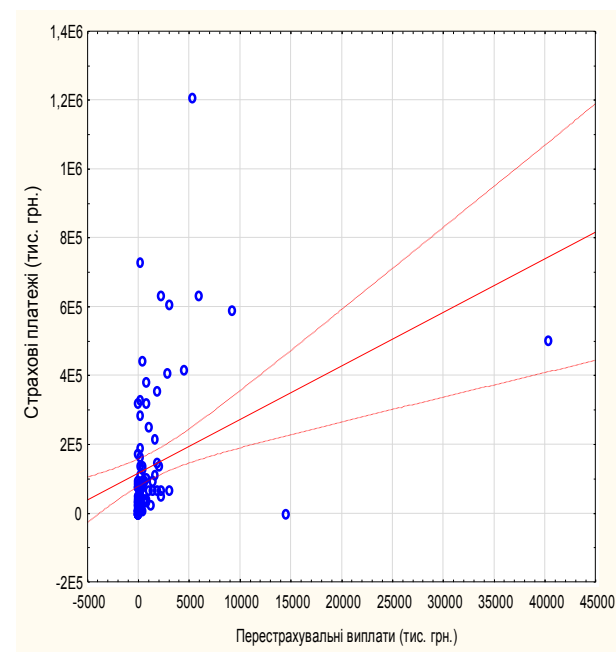

Рис. 3.68. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами і страховими платежами учасників ринку перестраховання

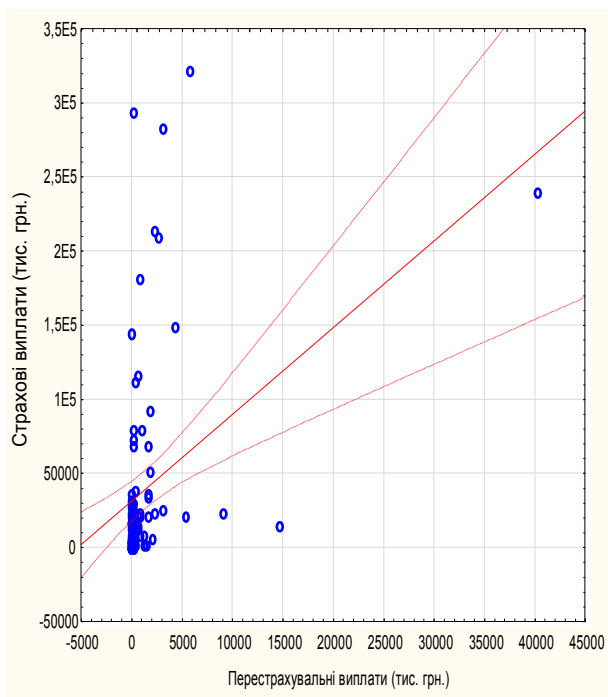

Рис. 3.69. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами та страховими виплатами учасників ринку перестраховання

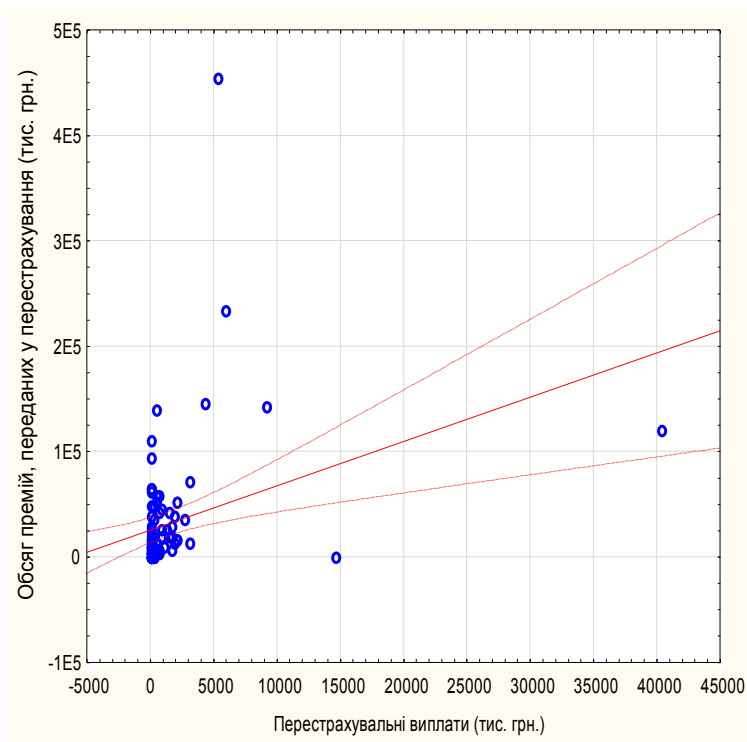

Рис. 3.70. Кореляційні залежності між перестраховальними виплатами та обсягом премій, переданих у перестраховання

Додаток К

Таблиця К.1

Коефіцієнти попарної кореляції між характеристиками учасників ринку перестраховування¹

	Активи	Власний капітал	Гарантійний фонд	Страхові платежі	Страхові виплати	Обсяг страхових платежів, переданих у перестраховування	Отримані від резидентів перестраховальні премії	Отримані від нерезидентів перестраховальні премії	Перестраховальні премії	Перестраховальні виплати на користь резидентів	Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	Перестраховальні виплати
Активи	1											
Власний капітал	0,96	1										
Гарантійний фонд	0,82	0,91	1									
Страхові платежі	0,71	0,55	0,41	1								
Страхові виплати	0,44	0,21	0,027	0,72	1							
Обсяг страхових платежів, переданих у перестраховування	0,53	0,46	0,45	0,82	0,36	1						
Отримані від резидентів перестраховальні премії	0,37	0,42	0,51	0,6	0,014	0,78	1					
Отримані від нерезидентів перестраховальні премії	0,56	0,52	0,38	0,25	-0,017	0,21	-0,007	1				
Перестраховальні премії	0,64	0,65	0,64	0,63	0,000	0,75	0,79	0,61	1			
Перестраховальні виплати на користь резидентів	0,32	0,27	0,26	0,307	0,41	0,28	0,1	-0,013	0,07	1		
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	0,57	0,52	0,37	0,26	0,004	0,22	-0,003	0,99	0,61	0,00	1	
Перестраховальні виплати	0,43	0,37	0,32	0,35	0,38	0,32	0,10	0,18	0,19	0,98	0,20	1

* позначені жирним шрифтом кореляції значимі при $p < 0,05$ розмір вибірки $N=95$

¹ Складено за допомогою інструментального пакета STATISTICA 8.0 на основі даних страхового рейтингу "Insurance Top" за 12 місяців 2011 року.

Прод. Дод. К

Таблиця К.2

Характеристики кластерів (середні значення, тис. грн.)

	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	Кластер 5	Кластер 6	Кластер 7	Кластер 8	Кластер 9	Кластер 10
Активи	71844,65	1983373	785397,1	1130872	1467254	928352,8	503276,0	231269,6	1330699	335949,1
Власний капітал	45217,53	1385695	355396,6	812247	1333137	841255,7	225762,6	167561,1	1126484	160455,6
Гарантійний фонд	15995,41	835695	182474,3	37122	1312137	786255,7	68226,6	93192,4	1109484	65677,5
Страхові платежі	48174,18	596078	570986,4	637076	2	89487,1	521068,6	91474,4	1211126	326092,7
Страхові виплати	12431,57	23362	253530,8	213121	14539	20288,9	237448,5	21175,6	21239	93964,4
Обсяг страхових платежів, переданих у перестраховання	3227,42	144986	48482,4	52862	1	6196,9	166806,3	17915,7	455530	60760,4

Додаток Л

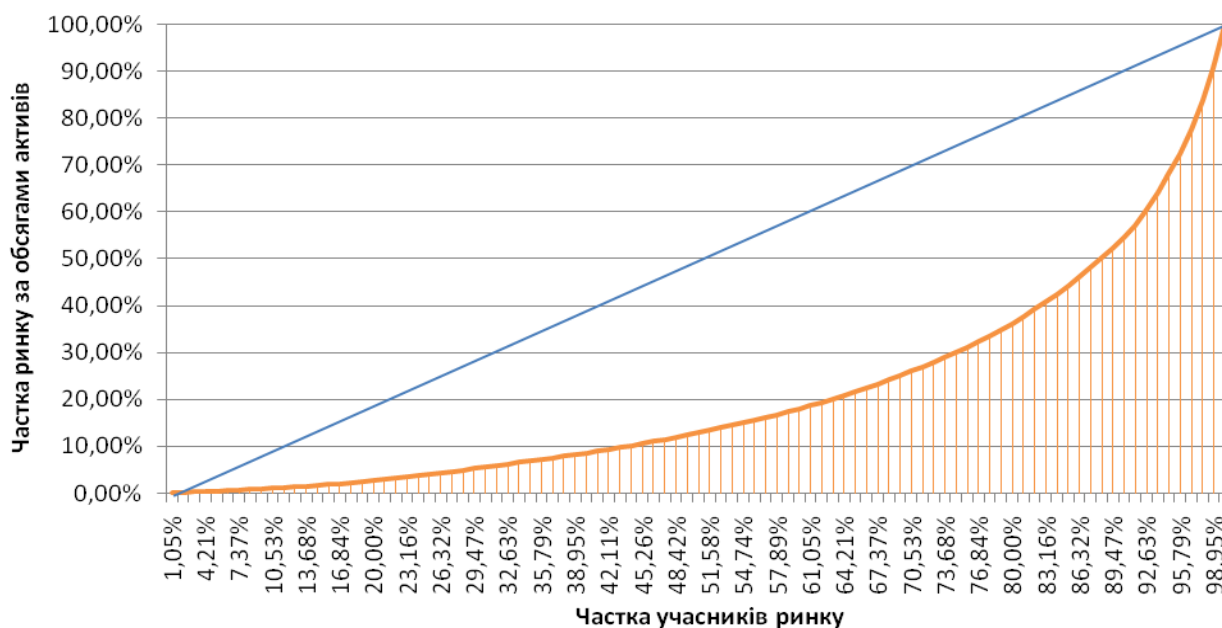

Рис. Л.1. Крива Лоренца, що відображає концентрацію активів серед учасників ринку перестраховування

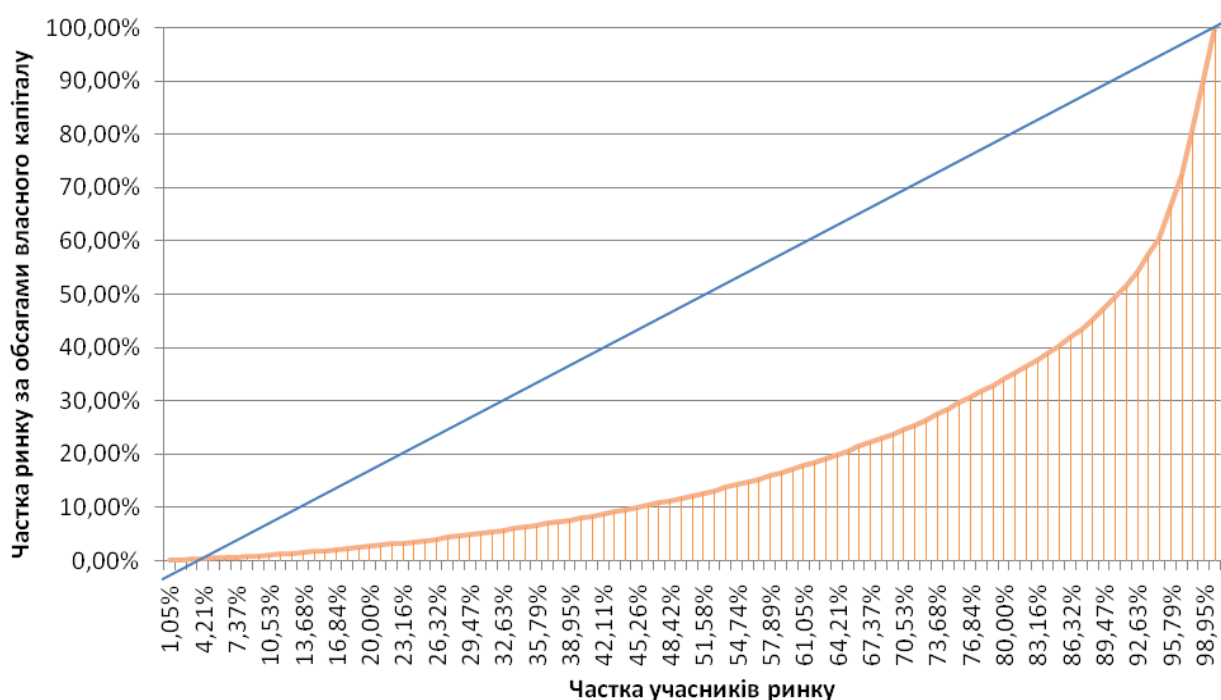

Рис. Л.2. Крива Лоренца, що відображає концентрацію власного капіталу серед учасників ринку перестраховування

Прод. Додатку Л

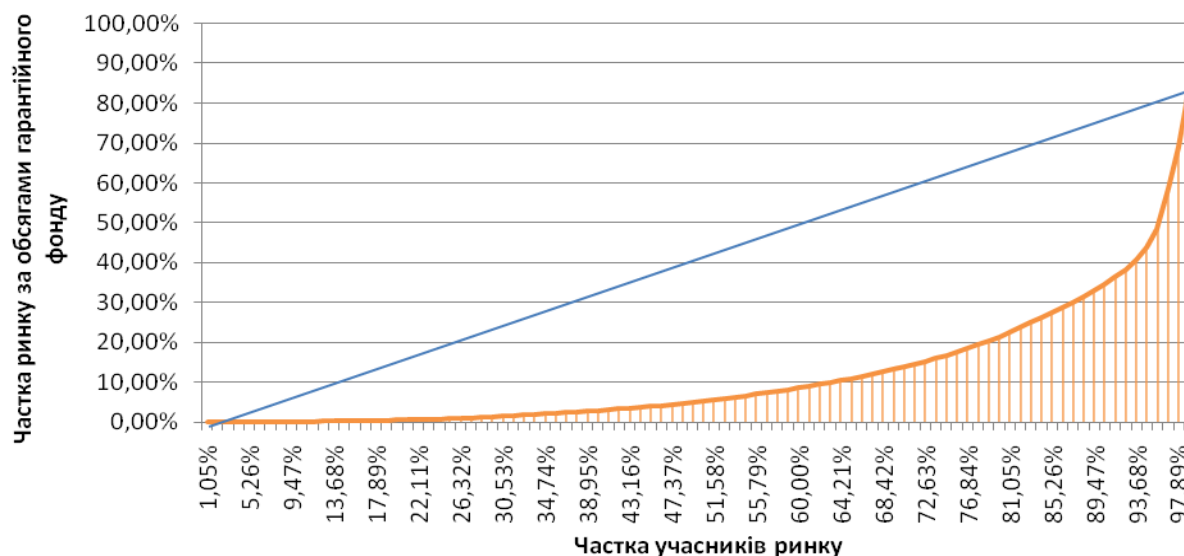

Рис. Л.3. Крива Лоренца, що відображає концентрацію обсягів гарантійного фонду серед учасників ринку перестраховування

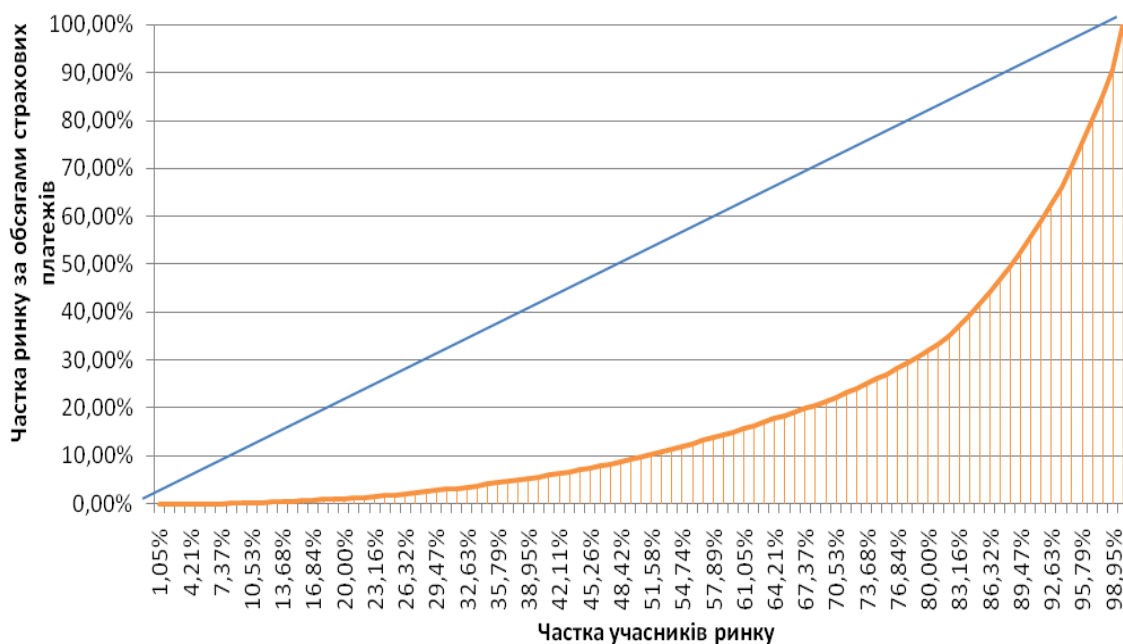

Рис. Л.4. Крива Лоренца, що відображає концентрацію страхових платежів серед учасників ринку перестраховування

Прод. Додатку Л

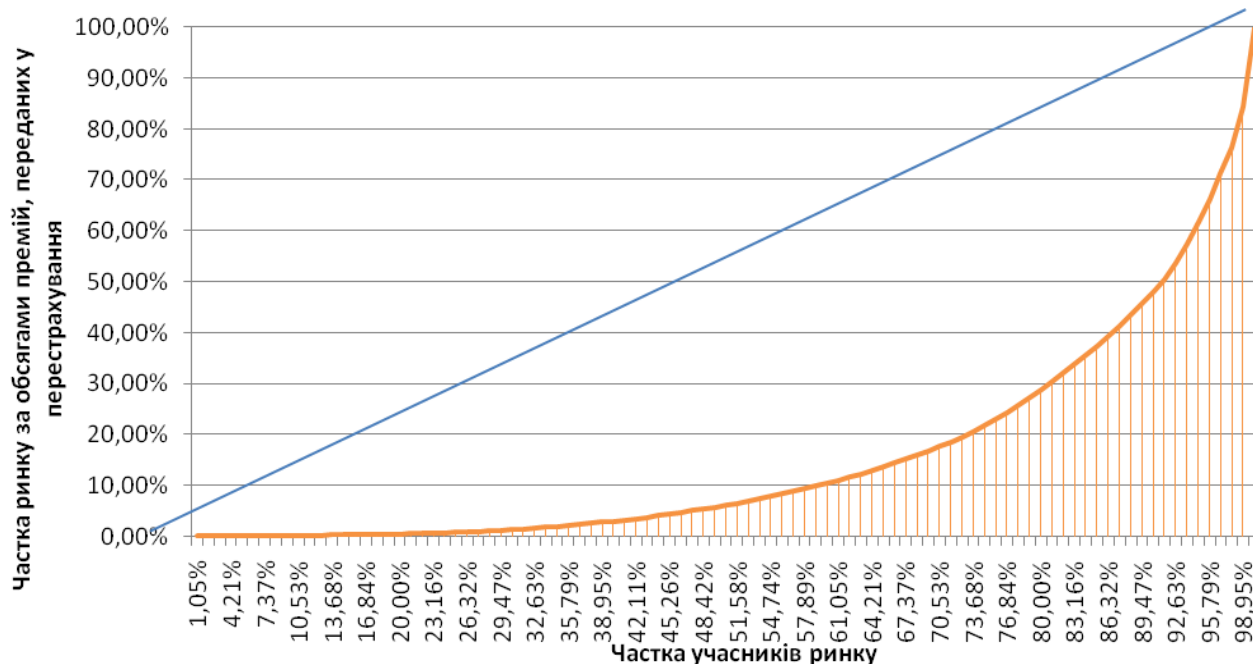

Рис. Л.5. Крива Лоренца, що відображає концентрацію ринку за обсягами премій, переданих у перестраховування

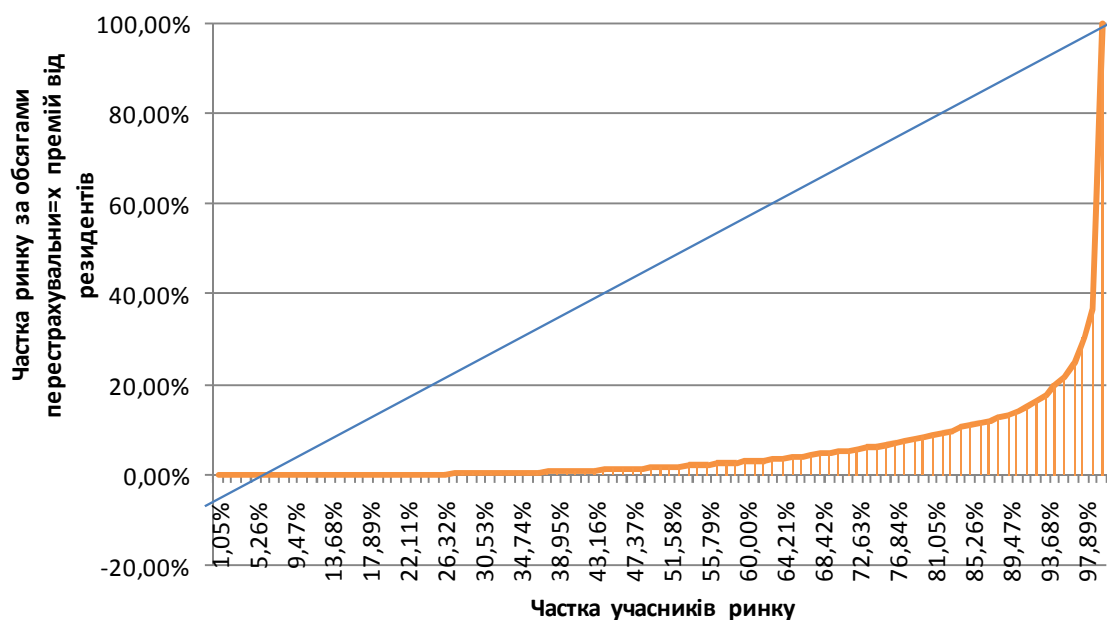

Рис. Л.6. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховувальних премій, отриманих від резидентів на вітчизняному ринку

Прод. Додатку Л

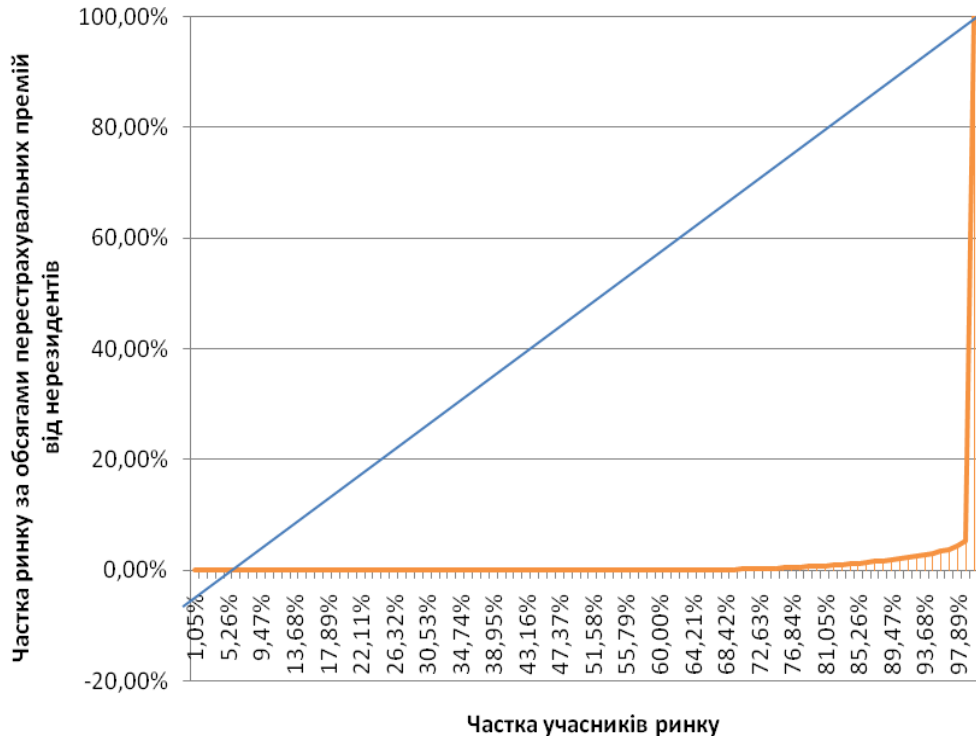

Рис. Л.7. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних премій, отриманих від нерезидентів

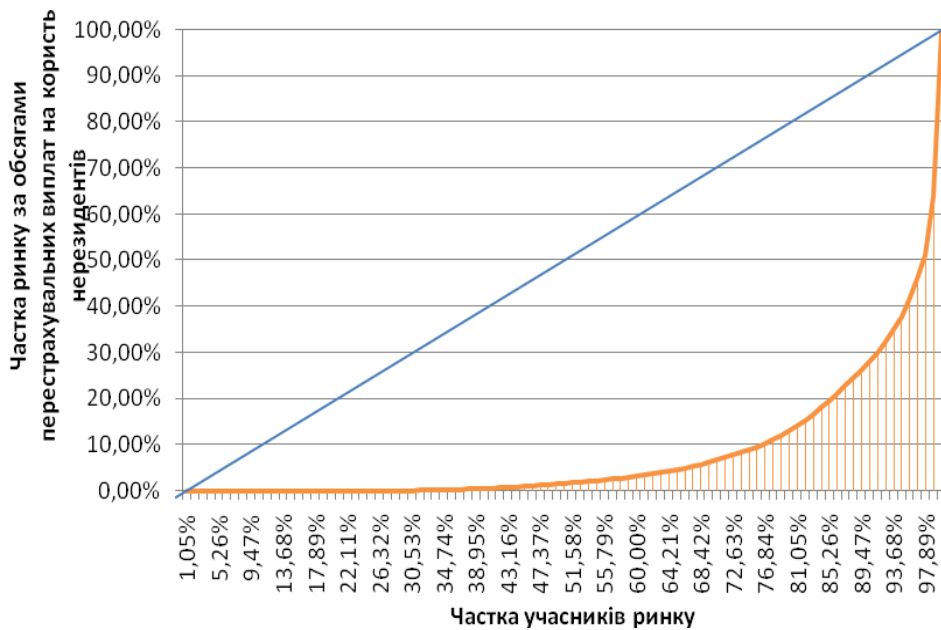

Рис. Л.8. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних виплат на користь резидентів

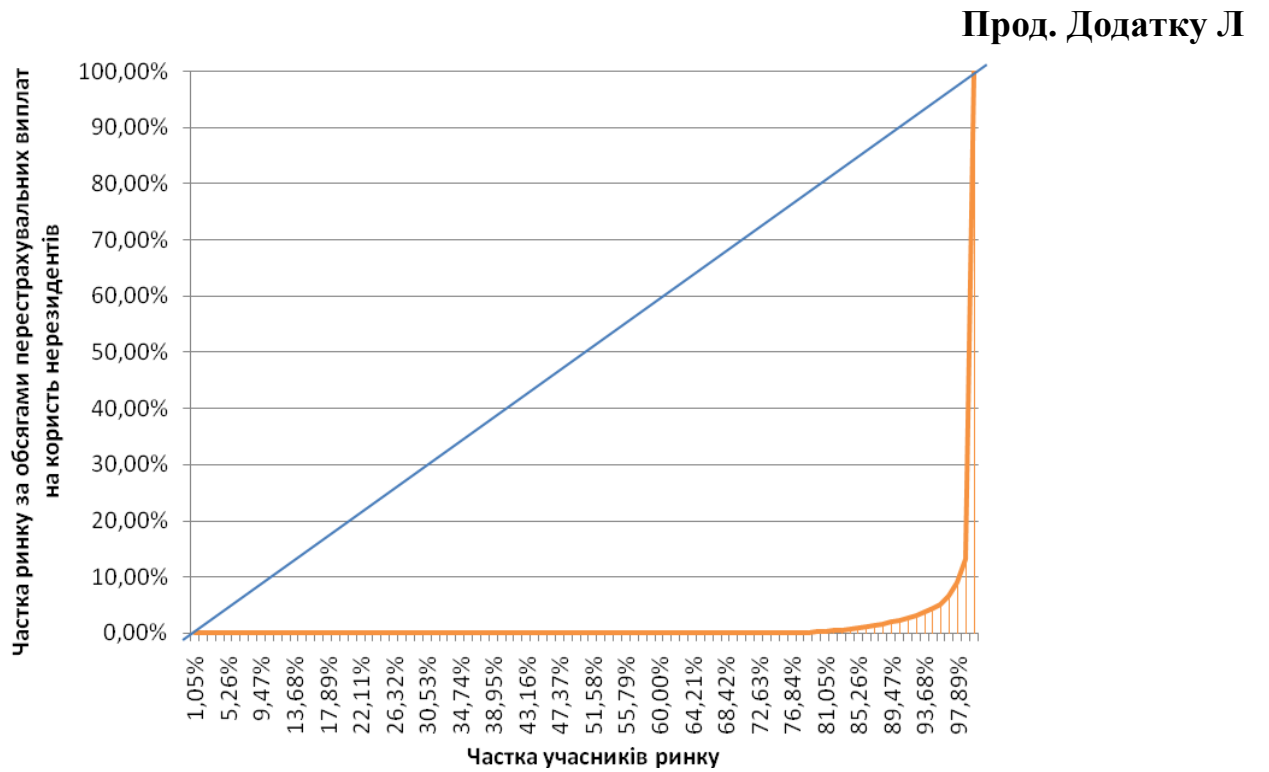

Рис. Л.9. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних виплат на користь нерезидентів